Iulian Boldea
(Editor)

The Shades of Globalisation. Identity and Dialogue in an Intercultural World

HISTORY, POLITICAL SCIENCES, INTERNATIONAL RELATIONS

Arhipelag XXI Press
Targu Mures | 2021

Date:
22-23 May 2021

Location:
„DIMITRIE CANTEMIR" University, Tîrgu Mureș

IDENTITIES IN GLOBALISATION. INTERCULTURAL PERSPECTIVES

Section: History, Political Sciences, International Relations

ISBN: 978-606-93691-3-5

Edited by:
The Alpha Institute for Multicultural Studies
Moldovei Street, 8
540522, Tîrgu Mureș, România
Tel./fax: +40-744-511546

Published by:
"Arhipelag XXI" Press, Tîrgu Mureş, 2021
Tîrgu Mureş, România

Email: tehnoredactare.gidni@gmail.com

Contents

FOREIGN TRAVELERS IN THE ROMANIAN PRINCIPALITIES AND THE MEANS OF TRAVEL THEY USED (1710-1810) 8
Sorin Șipoş 8
Prof., PhD, University of Oradea 8
THE PATH TO KNOWLEDGE IN HISTORY AND THE AVATARS OF ARCHIVES' RESEARCH 21
Cornel Sigmirean 21
Prof., PhD, UMFST Târgu Mureș 21
THE FUNCTIONS OF PROTECTING IN THE RECEIVING STATE THE INTERESTS OF THE SENDING STATE AND OF ITS NATIONALS. THE CASE OF SLOVAK LEGATION IN BUCHAREST (1939-1944) 27
Radu Florian Bruja 27
Assoc. Prof., PhD, „Ștefan cel Mare" University of Suceava 27
THE AROMANIANS, A DISTINCT BALKAN ETHNICITY 39
Corneliu Zeana 39
Assoc. Prof. PhD, Romanian Medical Writers Association 39
THE CHAPTER FROM ARAD- COURT 45
Sorin Bulboacă 45
Assoc. Prof., PhD, ,,Vasile Goldiș" West University of Arad 45
WHY ARE CULTURES BECOMING MORE INDIVIDUALISTIC? 52
Irina-Ana Drobot 52
Lecturer, PhD, Technical University of Civil Engineering Bucharest 52
THE REPUBLIC OF DUBROVNIK IN THE WORK OF MARIN DRZIĆ. MARIN DRŽIĆ IN THE REPUBLIC OF DUBROVNIK 61
Maria Lațchici 61
Lecturer, PhD, University of Bucharest 61
THE SAVING MISSION OF JESUS CHRIST, SOURCE OF REDEMPTION FOR HUMANITY 70
Călin-Daniel Pațulea 70
Lecturer, PhD, ,,Babeș-Bolyai" University of Cluj-Napoca 70
ROMANIANS OUTSIDE BORDERS IN THE WRITINGS OF MIHAI EMINESCU 80
Ecaterina Hlihor 80
Senior Lecturer, PhD, "Carol I" National Defense University 80

„DISCIPLINA”, „FIDES”, „CONCORDIA EXERCITUM” ASPECTS CONCERNING THE LOYALITY AND DISCIPLINE OF THE ROMAN ARMY DURING THE PRINCIPATE 88
Fábián István 88
Lecturer, PhD, UMFST Târgu Mureș 88
THE POLITICAL ORGANIZATION OF THE POPULATION NORTH OF THE LOWER DANUBE IN THE FIRST MILLENNIUM 94
Ștefan Lifa 94
Lecturer, PhD, West University of Timișoara 94
THE INVOLVEMENT OF THE ROMANIAN MILITARY ELEMENT IN THE ENDEAVOURS OF SOCIAL PEDAGOGY AND ADULTS' EDUCATION IN COLLABORATION WITH THE DESPĂRȚĂMÂNTUL ASTREI IN ALBA IULIA (1918-1932) 102
Dragoș Lucian Curelea, Daniela Curelea 102
PhD, Postdoctoral Researcher, ,,Babeș-Bolyai” University of Cluj-Napoca 102
STEPHEN THE GREAT AND THE REGIONS OF NEAMT AND ROMAN – MEDIEVAL HISTORY CONTRIBUTIONS 121
Daniel Dieaconu, Mirela Topoliceanu 121
PhD, Research Center for Regional development and European integration, Bucharest, PhD Student, ,,Babeș-Bolyai” University of Cluj-Napoca 121
ATTEMPTS OF RESUMING ECONOMIC EXCHANGES BETWEEN ROMANIA AND GREAT BRITAIN AFTER 1946 129
Alexandru Aioanei 129
Postdoctoral Researcher, ,,Alexandru Ioan Cuza” University of Iași 129
THE CENTENNIAL OF THE RURAL REFORM IN ROMANIA (1921) – IMPORTANCE AND SIGNIFICATIONS 136
Florin F. Nacu 136
Scientific researcher III, PhD, ICSU ”C.S. Nicolaescu-Plopsor”, Romanian Academy, Craiova 136
THE EVOLUTION OF THE CONGO CIVIL WAR AND ITS PERCEPTION IN ROMANIA (1961-1965) 141
Bogdan Iulian Ranteș 141
PhD, ,,Valahia” University of Târgoviște 141
LA CULTURE DES HABITANTS DE LUDUȘ AU DÉBUT DU COMMUNISME EN ROUMANIE 149
Antoniu-Ioan Berar, Sabin-Gavril Păștcan 149
PhD, UMFST Târgu Mureș, PhD Student, UMFST Târgu Mureș 149
THE “ROMA PROBLEM” AND EUGENISTIC IDEAS IN COMMUNIST ROMANIA 157
Florinela Giurgea (Naciu-Rușcea) 157
PhD, UMFST Târgu Mureș, “Romane Rodimata” Cultural and Social Research Center 157

THE SLOVAK CULTURAL LANDSCAPE – ASPECTS OF TRADITIONAL SLOVAK ARCHITECTURE IN THE BIHOR-SĂLAJ REGION 168
Ioana Dana Blajec 168
PhD, University of Oradea 168
AUTHENTIC LEARNING: MEDIA LITERACY AND CRITICAL THINKING IN INTERPRETING TOD PHILIPS'S JOKER 180
Iuliana Dode (Vizan) 180
PhD, ,,Ovidius" University of Constanța 180
THE OTHER DICTATOR - ELENA CEAUSESCU. BETWEEN THE OFFICIAL IMAGE (PRINTED PRESS) AND TESTIMONIES OF THE ENTOURAGE 191
Corina Haţegan 191
Scientific Researcher, PhD, ,,Gheorghe Șincai" Institute for Social Sciences and Humanities of the Romanian Academy, Târgu Mureș 191
A "CANONIC VISIT" IN MARAMUREȘ IN 1913. SOCIAL – CULTURAL REALITIES AND ETHNOGRAPHIC DESCRIPTIONS 199
Narcis-Mihai Martiniuc 199
Research Assistant, „Gheorghe Șincai" Institute for Social Sciences and Humanities of the Romanian Academy, Târgu Mureș 199
PROLEGOMENA TO THE STUDY OF THEORIES REGARDING THE IMPROVEMENT OF THE HUMAN POPULATION IN INTERWAR ROMANIA 215
Truța Ferencz-Iozsef 215
Research Assistant, "Gheorghe Şincai" Institute for Social Sciences and Humanities of the Romanian Academy, Târgu Mureș 215
THE CULTURAL-ARTISTIC LIFE OF THE ROMANIANS IN THE SERBIAN BANAT 231
Janeta Iuga, Ionela Toda 231
Postdoctoral Researcher, MA Student, West University of Timișoara 231
THE SLOVAK COMMUNITY OF BIHOR-SĂLAJ AREA. ASPECTS OF HISTORICAL DEMOGRAPHY 236
Cosmin Patca 236
PhD Student, University of Oradea 236
THE FRENCH CHARLES DE GAULLE HAS SPOKEN IN ENGLISH IN TÂRGOVIȘTE 248
Gabriel-Ion Degeratu 248
PhD Student, ,,Valahia" University of Târgoviște 248
ROMANIA'S TRANSITION FROM COMMUNISM TO DEMOCRACY IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION 259
Paula-Simona Gafincu (Ciubotă) 259
PhD Student, ,,Alexandru Ioan Cuza" University of Iași 259

LES MUTATIONS DE L'ACTIVISME CONSERVATEUR CHRÉTIEN AUX ETATS-UNIS ET EN EUROPE: GLOBALISATION, ONG-ISATION, DÉCLOISONNEMENT 265
Alexis Chapelan 265
PhD Student, University of Bucharest 265
HISTORY OF NAVIGATION ACCIDENTS THAT TOOK PLACE IN THE PORT OF CONSTANTA AND NEAR THE ROMANIAN BLACK SEA COAST AT THE END OF THE 19TH CENTURY AND THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY 276
Anca Gabriela Glogoveanu 276
PhD Student, ,,Ovidius" University of Constanța 276
THEATRE AND IDEOLOGY IN NAZY GERMANY 295
Andrei Bulboaca-Trif 295
PhD Student, University of Bucharest 295
SALVADOR ALLENDE AND THE CHILEAN ROAD TOWARDS SOCIALISM 301
Brigitta Lutyán 301
PhD Student, UMFST Târgu Mureș 301
UN POLICY ON PREVENTING AND COMBATING TERRORISM 310
Mariana Ana Bulmez 310
PhD Student, "Ovidius" University of Constanța 310
EUSEBIUS OF CAESAREA – A HISTORIAN INVOLVED IN THE ARYAN CONTROVERSY 317
Ciprian Dimitrie Gabriel Gligan 317
PhD Student, University of Oradea 317
PRIESTS MARINESCU EMIL AND POPESCU A. IOAN, VICTIMS OF THE COMMUNIST REGIME 322
Ionuț Enache 322
PhD Student, ,,Dimitrie Cantemir" State University 322
A THEATRICAL SCHOLARSHIP AT PARIS IN ,,THE ROARING TWENTIES". TESTIMONIES AUREL GHIȚESCU 326
Laura Terente 326
PhD Student, ,,George Enescu" National University of Arts, Iași 326
THE GWANGJU UPRISING – FROM HISTORICAL MOMENT TO CINEMATIC REPRESENTATION 334
Marian Suciu 334
PhD Student, „Babeș-Bolyai" University of Cluj-Napoca 334
THE ACTIVITIES OF THE HOUSE OF CULTURE IN THE BUZĂU DISTRICT DURING 1953-1962 343
Trandafir Marinela 343
PhD Student, „Valahia" University of Târgoviște 343

ROMANIAN NAVAL RADIO AND TELECOMMUNICATIONS, IN THE DEMOCRATIC ECONOMIC AND SOCIAL CONTEXT OF THE 1990S, ORGANIZATION AND LEGISLATIVE FRAMEWORK 349
Iuliana Mirela Glogoveanu 349
PhD Student, ,,Ovidius" University of Constanța 349
THE HIGH-LIFE FROM BUCHAREST BETWEEN EVERYDAY LIFE AND FASHIONABLE ACTIVITIES IN PRESS OF THE TIME (1881-1914) 360
Mirela Popescu 360
PhD Student, ,,Babeș-Bolyai" University of Cluj-Napoca 360
RELIGIOUS VULNERABILITIES IN THE EUROPEAN PRISONS 369
Vlad-Bogdan Ursan 369
PhD Student, ,,Babeș-Bolyai" University of Cluj-Napoca 369
HISTORY OF ROMA, BETWEEN CINEMATOGRAPHIC FICTION AND REALITY 378
Ecaterina Puia 378
PhD Student, UMFST Târgu Mureș 378
LIFE IN COMMUNIST PRISONS IN ROMANIA 384
Alice Roaită 384
PhD Student, ,,Valahia" University of Târgoviște 384
THE MUSEUM AND THE NATIONAL IDENTITY 391
Luminița Elena Vasiliu 391
PhD Student, ,,Valahia" University of Târgoviște 391
THE SILENT EXILE OF WRITER PAN M. VIZIRESCU 397
Iulian Viorel Călugăru 397
PhD Student, ,,Dimitrie Cantemir" State University, Chișinău, Moldova 397
PROTECTING THE RELIGIOUS CULTURAL HERITAGE OF ROMANIA IN THE EUROPEAN CONTEXT 404
Florentina Trif 404
PhD Student, "Ovidius" University of Constanța 404
CHARACTERISTICS OF THE COMMUNIST REGIME IN ROMANIA 404
Associate Professor Adrian-Claudiu Stoica, Ph.D. 404
University Politehnica of Bucharest 404

FOREIGN TRAVELERS IN THE ROMANIAN PRINCIPALITIES AND THE MEANS OF TRAVEL THEY USED (1710-1810)

Sorin Șipoș
Prof., PhD, University of Oradea

Abstract:The foreign travelers chose their preferred means of transport through the Romanian Principalities depending on their direction of entry and on their financial possibilities. If the entry into the Principalities was made by crossing the Danube or another water course located on the border, the voyagers used boats, skiffs or ferries. If, on the contrary, they entered the country on land, then this was done by stagecoach, carriage, on horse or on foot (in mountainous areas, due to the precarious and undeveloped road networks).
It was much more dangerous to cross from Transylvania to the Romanian Principalities, and maybe this is the reason why few descriptions of the passes that connect these two countries were kept. However, probably the most important thing is that most of the travelers's descriptions of their experiences when crossing the Carpathian Mountains are marked by emotional intensity.
High-ranking figures coming to the Romanian Principalities, considering the number of voyagers who left accounts, were few and enjoyed the princes' support. The crossing of the country, generally speaking, and of the border, in particular, became true displays of force, meant to show the power of the country the travelers came from.
In extraordinary situations, even if one possessed all the modern means of travel, in the case of floods or snowfalls, or when crossing the Carpathian passes, the peregrines' situation could get very complicated, their accounts reflecting the emotions they felt during those moments.

Keywords: foreign travelers, means of travel, Romanian Principalities

1. Introducere

La finalul secolului al XVII-lea asistăm la o redesenare a hărții Europei în frontierele sale sudice și estice în urma înfrângerilor suferite de Imperiul Otoman. Evident, asemenea evenimente au suscitat atenția oamenilor politici, a militarilor, a fețelor bisericești și a savanților interesați de realitățile din spațiile recent recuperate pentru creștinătate. Țările Române, precum și statele din vecinătatea lor, au reintrat în atenția marilor puteri europene pe măsură ce teritoriile ocupate de turci au fost eliberate de armatele Imperiului Habsburgic[1]. Asistăm la o redesenare și redimensionare a Europei prin includerea în frontierele statului austriac a provinciilor care aparținuseră anterior Ungariei. Încet, încet Europa recâștigă, după câteva secole, teritorii care, prin originea locuitorilor, prin limbă și tradiție aparțineau acestui spațiu. Problema care se pune este dacă locuitorii acestor teritorii se mai simțeau atașați de cultura și civilizația Europei Occidentale, după o perioadă de dominație otomană. Pentru a răspunde la această întrebare vom apela la sursele documentare externe, la consemnările făcute de călătorii străini despre Țările Române. Ne interesează în această lucrare să vedem cum era percepută lumea românească din cele trei principate, prin ochii și prin mintea călătorilor străini.

[1] Vezi Călin Felezeu, *Statutul Principatului Transilvaniei în raporturile cu Poarta Otomană (1541-1688)*, Cluj-Napoca, 1996, p. 107-119; David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării naţiunii române*, Bucureşti, 1984, p. 134; Mathias Bernath, *Habsburgii şi începuturile formării naţiunii române*, Cluj, 1994, p. 87.
[1] *Istoria românilor*, vol. VI, *Românii între Europa clasică și Europa luminilor (1711-1821)*. Coordonatori: Dr. Paul Cernovodeanu, Prof. univ.dr. Nicolae Edroiu. Secretar științific: Constantin Bălan, p. 13-30. Vezi și Leonid Boicu, *Principatele Române în raporturile politice internaţionale (1792-1821*), ediție îngrijită de Victor Spinei, Iaşi, 2001, 327p.; Veneamin Cioban, *La graniţa a trei imperii*, Iaşi, 1998, 204p.

În cercetarea de faţă urmărim, la modul general, să surprindem maniera în care realităţile din spaţiul românesc sunt reflectate în relatările călătorilor străini care au traversat Ţările Române[2]. Într-o primă etapă, vom încerca să identificăm şi să analizăm locurile prin care voiajorii străini pătrund în spaţiul românesc şi mijloacele de călătorie utilizate[3].

Înaintea de-a prelucra şi analiza informaţiile din memoriile, jurnalele, rapoartele şi corespondenţa călătorilor străini, suntem datori însă să ne precizăm metodologia de cercetare, laboratorul de lucru. Într-un prim nivel al cercetării, ne-am propus să-i identificăm pe călătorii care au străbătut spaţiul românesc şi ne-au lăsat consemnări documentare. Sub noţiunea de călători îi avem în vedere atât pe cei care au avut ca punct final al călătoriei lor Ţările Române, cât şi pe cei care doar au tranzitat spaţiul românesc, dar care ne-au lăsat consemnări despre lumea românească.

Din perioada de timp analizată, anume cea dintre anii 1710-1810, s-au identificat relatări de călătorie de la un număr de 171 de călători care au străbătut spaţiul românesc.

Importantă este pentru investigaţia noastră şi stabilirea direcţiei prin care ei pătrund în spaţiul românesc, pentru a înţelege atitudinea pe care călătorii şi-o formează la traversarea frontierei. În privinţa locului de unde şi-au început călătoria şi a direcţiei de intrare în Ţările Române, avem un număr de 93 de voiajori care vin din Vestul şi Nordul Europei şi 66 dintre călători din Imperiul Otoman şi din Imperiul Ţarist. Rezultatul pe care îl avem reflectă într-o oarecare măsură raportul de forţe dintre marile puteri şi interesul acestora pentru spaţiul românesc în perioada cercetată. Majoritari sunt voiajorii care vin din Vestul şi Nordul Europei. Raportul acesta reflectă şi interesului statelor din Europa Occidentală şi din Europa Centrală pentru spaţiul românesc[4]. Dar pentru noi este relevantă şi direcţia de intrare în Ţările Române. Trebuie precizat că, dintre cei 171 de călători despre care avem informaţii până în momentul de faţă, 89 doar au tranzitat spaţiul românesc, iar 81 au avut ca destinaţie Ţările Române.

2. Călători străini în Principate şi mijloacele de transport folosite

[2] Vezi analiza deosebită realizată de Sorin Mitu privind direcţiile de cercetare şi principalele contribuţii asupra cercetărilor de imagologie din România, în Sorin Mitu, *Transilvania mea. Istorii, mentalităţi, identităţi*, Iaşi, 2013, p. 93-98. Neagu Djuvara, *Între Orient şi Occident. Ţările Române la începutul epocii moderne (1800-1848)*. Traducere de Maria Carpov, Bucureşti, 1995, p. 41-58. Pompiliu Eliade, *Influenţa franceză asupra spiritului public în România. Originile. Studiu asupra stării societăţii româneşti în vremea domniilor fanariote*. Traducere din franceză de Aurelia Dumitraşcu. Ediţia a II-a integrală şi revizuită, Bucureşti, 2000, p. 121-125. Gilles Bertrand, „Voyager dans l'Europe des années 1680-1780", în *Les circulations internationales en Europe, années 1680- années 1780*, Sous la direction de Pierre-Yves Beaurepaire et Pierrick Pourchasse, Rennes, 2010, p. 243. Vezi pentru călătoria în Evul Mediu lucrarea lui Jean Verdon, *Voyager au Moyen Age*, Paris, 2007, 385p.

[3] O interesantă descriere a tipurilor de frontiere din Europa, e drept pentru realităţile contemporane nouă, la Mircea Brie, Ioan Horga, „Le frontiere europee – espresisioni dell'identità", în *Transylvanian Review*, Vol. XXIII, Supplement, No. 1, 2014. *Categorie europee. Rappresentazioni Storiche e Letterarie del ´Politico´*. Edited by Sorin Şipoş, Federico Donatiello, Dan Octavian Cepraga, Aurel Chiriac, Cluj, 2014, p. 202-216. Mai aproape de tema noastră de cercetare este volumul coordonat de Romanița Constantinescu, *Identitate de frontieră în Europa lărgită. Perspective comparate*, Iași, 2008, 349p. Vezi, de asemenea, Robert Muchembled, „Introduction: Frontières vives: la naissance du Sujet en Europe (XVe - XVIIe) siècle", în *Frontiers of Faith. Religious Exchange and the Constitution of Religious Identities 1400-1750*. Edited by Eszer Andor and István György Tóth, Budapest, 2001, p. 1-8.

[4] Andrei Oţetea, *Scrieri istorice alese*, prefaţă de acad. David Prodan, ediţie şi studiu introductiv de Florin Constantiniu şi Şerban Papacostea, Cluj-Napoca, 1980, p. 69-176. Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés roumaines, 1769–1830*, Bucureşti, 1970. Pompiliu Eliade, *Influenţa franceză asupra spiritului public în România. Originile. Studiu asupra stării societăţii româneşti în vremea domniilor fanariote*. Traducere din franceză de Aurelia Dumitraşcu. Ediţia a II-a integrală şi revizuită, Bucureşti, 2000, p. 176-198; Jean Nouzille, „La diplomatie française et les Principautés au début du XIXe siècle", în *Revue Roumaine d'Histoire*, tome XXXVIII, no. 1-4, janvier-décembre 1999, p. 3-36.

Călătorii străini își alegeau mijloacele de transport în care traversau spațiul românesc în funcţie de direcţia prin care intrau în Țările Române și de posibilitățile financiare. Dacă intrarea în Principate se făcea prin traversarea Dunării sau a unui alt curs de apă aflat pe frontieră, voiajorii utilizau vasele mari, șeiceile, barca, luntrea sau bacul[5]. Dacă, dimpotrivă, intrarea în țară se făcea pe uscat, atunci călătoreau într-o diligență, trăsură, caretă sau căruță[6], călare sau pe jos, în zonele montane, datorită precarității și a dificultății căilor de comunicații din zonele înalte. Din relatările unora dintre voiajori avem și informații privind mijloacele de călătorie și stațiile de poștă din Țările Române, unde se schimbau caii, iar călătorii se odihneau[7]. Deși nu dispunem de informații numeroase consemnate de voiajori descriind călătoriile realizate în Transilvania și în cele două Principate Românești extracarpatice, avem în schimb, aproape la fiecare călător, informații despre mijloacele de călătorie și drumurile străbătute. De aceea, ne-am propus să descriem în studiu modalitatea de călătorie în Țările Române, să surprindem trăirile și stările de spirit ale voiajorilor, în raport cu mijloacele de transport utilizate de călători și cu drumurile străbătute în Principate. Prezentarea relatărilor călătorilor am realizat-o cronologic, pornind de la intrarea în Principate spre locul de destinație, pentru ca cititorul să poată surprinde continuitățile, respectiv discontinuitățile existente în spațiul românesc. Pentru ca cititorul să intre în atmosfera epocii, am introdus în text citate din relatările călătorilor pe care le-am comentat, uneori poate cu o prea mare acribie. Nu toți călătorii au simțit nevoia să descrie locurile pe unde au pătruns în Principate și mijloacele de călătorie utilizate. De aceea, acolo unde am găsit informații consemnate de voiajori în acest sens, le-am utilizat la maxim.

Reprezentanții marilor puteri folosesc în călătoriile lor trăsuri, rădvane, calești și carete, deoarece dispun de resurse financiare pentru plata lor și beneficiază de generozitatea domnilor fanarioți atenți cu reprezentanții diplomatici care le traversează țările[8]. Voiajorii care nu dispun de resurse financiare consistente utilizează căruța poștei și caii de poștă, pentru traversarea Țărilor Române[9].

În însemnările lui Stephan Ignaz Raicevich, care a rezidat câțiva ani în Principate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, găsim informații numeroase despre modalitatea de călătorie în Țara Românească și în Moldova. Stephan Ignaz Raicevich ne-a lăsat următoarele date: „În amândouă Principatele poștele sunt așezate la distanțe de câte patru ceasuri și trebuie să aibă cai mulți din ordinul Porții și pentru înlesnirea dregătorilor ei, care nu plătesc nimic și care, pentru cea mai mică întârzâiere sau din capriciu, stâlcesc în bătăi pe căpitanii de poștă și pe poștalioni, silindu-i să fugă cu disperare. Când trece câte o persoană de seamă, domnul este obligat să-i dea carete bune și un număr mare de trăsuri. Fiecare servitor ia una pentru el și alta pentru șeaua și boceaua lui, astfel că în asemenea împrejurări se folosesc 70 până la 80 de cai. În fiecare poștă, în afară de caii anume hotărâți, pe care trebuie să-i schimbe în fiecare an, domnul mai ia cai de la țărani pe preț de nimic și astfel se înmulțește

[5]Pavel Mircea Florea, *Transporturile în Ţara Românească (secolul XIV-XIX)*, Bucureşti, Editura Academica, 2002, p. 167.

[6] *Călători străini despre Ţările Române*. Serie nouă, vol. I (1801-1821), volum îngrijit de Georgeta Filitti, Beatrice Marinescu, Șerban Rădulescu-Zoner, Maria Stroia (secretar de volum). Redactor-responsabil Paul Cernovodeanu, Editura Academiei Române, București, 2004, p. 15. În continuare (*Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, I), Pavel Mircea Florea, *op.cit.*, p. 158-179; Marius Chelcu, *Drumuri şi oraşe în Moldova secolelor XVI-XVIII. Câteva observaţii*, în *Civilizaţia urbană din spaţiul românesc în secolele XVI-XVIII. Studii şi documente*, volum editat de Laurenţiu Rădvan, Iaşi, Editura Universităţii „Al.I. Cuza", 2006, p. 159.

[7] Vezi Ala Movileanu, *Hanuri și cârciumi la drumul mare* (I), în *Buletin Ştiinţific. Revistă de Etnografie, Ştiinţele Naturii şi Muzeologie*, volum 27, Chișinău, 2017, p. 33-42; Idem, *Hanuri și cârciumi la drumul mare* (II), în *Buletin Ştiinţific. Revistă de Etnografie, Ştiinţele Naturii şi Muzeologie*, volum 31, Chișinău, 2019, p. 34-39.

[8] Pavel Mircea Florea, *op.cit.*, , 167.

[9] *Ibidem*, p. 177.

numărul violenţelor şi asupririlor[10]“. Sistemul poştelor din cele două Principate Române era diferit de ceea ce exista în Transilvania. Poştele erau poziţionate la distanţe de câteva ore unele de altele, atât cât să reziste caii unui marş forţat[11]. Adesea, drumeţii erau serviţi în staţiile de poştă, în funcţie de capriciul şi arbitrariul funcţionarilor domneşti care se comportau cu brutalitate. Funcţionarii domneşti sau cei otomani, nu de puţine ori, dacă nu existau cai de schimb la poştă, îi confiscau de la ţărani[12].

Trimişii marilor puteri şi persoanele apropiate principelui aveau înlesniri speciale din partea domniei. Funcţionarii domneşti făceau tot ce le stătea în putinţă ca să transporte în siguranţă călătorul la destinaţie pe drumurile neamenajate din cele două Principate.

Informaţii mult mai cuprinzătoare despre mijloacele de călătorie din Transilvania le găsim în datele lui Johann Lehmann (Christopher Seipp), care descrie călătoria între Pressburg şi Sibiu. Directorul de teatru a făcut numeroase drumuri în Părţile Vestice şi în Transilvania de-a lungul anilor, fiind familiarizat cu drumurile, mijloacele de transport şi locurile de cazare. În plus, descrierile făcute de el sunt pertinente, echilibrate, redactate într-o formă clară şi într-un limbaj plăcut. Chiar dacă descrierea de călătorie realizată de Johann Lehmann este doar pentru Transilvania, ea este importantă în economia lucrării, deoarece ne prezintă informaţii despre cum se călătoarea din regiunile Centrale spre cele din Est ale Imperiului Habsburgic.

„Folosirea poştei speciale este, ca peste tot, cea mai comodă, mai rapidă şi mai ieftină [pentru că se foloseşte mai puţin hanurile]. De la Pressburg la Sibiu sunt 50 de staţii de poştă (100 de mile). [Călătoria se poate face în 8 zile. De fiecare cal se plăteşte cu bacşiş cu tot 1 gulden]“. Dincolo de Tisa, în Banat, te poţi folosi de *Cambiatură*. Acest fel de poştă este foarte ieftin: dacă ai un ordin scris, plăteşti pentru un cal la o staţie 17 creiţari. Dacă nu ai asemenea ordin plăteşti 24 de creiţari de cal şi un bacşiş de 7, 10, 20 creiţari, după cât eşti de mulţumit de rândaşul de poştă. Această poştă are următoarea particularitate umilitoare: că vizitiul nu are corn de suflat şi trebuie, deci, să se dea în lături de câte ori întâlneşti un altul cu corn şi, pe deasupra, şi neplăcută că se capătă caii cei mai răi. [...] Diligenţa merge doar o dată pe lună, direct de la Pressburg la Sibiu. Când e vremea rea, merge şi mai rar. De două ori pe lună, merge la Timişoara. Puţini călători se folosesc de acest fel de călătorie rapid şi comod, din cauză că merge şi ziua şi noaptea şi este într-adevăr costisitor. Diligenţele locale sunt atât de multe pe acest drum, că poţi în orice anotimp să le ai la îndemână, aproape în fiecare zi până la Timişoara. [...] De la Timişoara până la Sibiu, te poţi folosi de diligenţa locală doar vara şi nici atunci chiar întotdeauna [În această diligenţă încap 7 persoane. E preferabil de schimbat diligenţa locală la Timişoara]. Vizitiii din Timişoara cunosc mai bine munţii, caii lor puternici suie mai bine şi mai sigur. Mai există şi un alt mod mai economic de călătorie pentru călătorii singuri, de la Pesta la Sibiu şi Braşov, cu căruţaşi români. Mulţi oameni, îndeosebi negustori greci, călătoresc foarte economic, după vechiul obicei. Ei tocmesc căruţaşi români. Aceştia îşi acoperă căruţele cu (coviltire) rogojini şi le apără în felul acesta de ploi. Îi costă foarte puţin, şi nu obişnuiesc deloc să tragă la hanuri. Hrana de prânz o dau cailor şi şi-o iau şi ei sub cerul liber, în apropierea unui sat, unde obişnuiesc să poposească, popasul lor de noapte e tot astfel. Călătorul pe care îl conduc ei îşi ia cu el mâncare, băutură şi patul său, şi călătoreşte pe o distanţă mare, cu o cheltuială foarte mică.

[10] Ignatz Stephan Raicevich, *Osservazioni Storiche, Naturalia e Politiche intorno la Valachia e Moldavia*, Napoli, 1788,p. 215-216; Călători *străini despre Ţările Române*, vol. X, partea a I-a, volum îngrijit de Maria Holban, Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu (redactor-responsabil), Editura Academiei Române, Bucureşti , 2000, p. 507. (În continuare *Călători străini despre Ţările Române*, X_1).

[11] Alexandru Cebuc, *Din istoria transportului de călători în Bucureşti*, Bucureşti, 1962, p. 26

[12] Pavel Mircea Florea, *op.cit.*, p. 229.

Negustorii de obicei îşi iau cu ei şi câte un mic cort şi vase de gătit. Cei mai mulţi călătoresc de cele mai multe ori împreună şi cunosc bine regiunea[13]".

Organizarea sistemului de poşte din Imperiul Habsburgic, aşa cum se poate observa, este diferită de ceea ce exista în Principatele Române extracarpatice. În Transilvania erau mijloace de călătorie mai diverse. În funcţie de rapiditatea cu care dorea să se deplaseze, de confortul pe care şi-l dorea călătorul şi de banii de care dispunea, el putea să aleagă cu ce să călătorească. Pe lângă poşta rapidă, se foloseau diligenţele care veneau din Pressburg la Sibiu, o dată pe lună, iar de la Pressburg la Timişoara, de două ori pe lună. Pe ruta Timişoara-Sibiu se mai puteau utiliza diligenţele locale, care circulau aproape în fiecare zi.

Directorul de teatru ne oferă informaţii şi despre trăsuri şi vizitii, numărul de persoane care puteau intra într-o trăsură sau diligenţă, timpul în care ajungea de la Pressburg la Sibiu sau Timişoara, distanţa în mile şi preţul unei călătorii. Printre particularităţile descrise de Johann Lehmann remarcăm şi maniera în care se anunţa în epocă diligenţa rapidă, prin sunatul cornului, mijloacele de transport aflate pe drum trebuind să-i facă loc. În acest fel a traversat din Banat în Transilvania Christine Reinhard, în anul 1806[14]. Potrivit lui Johann Lehmann (Christopher Seipp), de la Timişoara la Sibiu erau 17 staţii de poştă.

Negustorii şi oamenii cu venituri modeste utilizau căruţa cu coviltir a românilor, ultimii fiind buni cunoscători ai drumurilor din Transilvania. Voiajorii care optau să folosească căruţa aveau cheltuieli mici, iar mesele şi dormitul erau în aer liber, nu la hanurile şi în locurile de popas, aflate pe marile rute.

Exceptând Dunărea, restul călătoriilor în Principate se făceau pe uscat. Dintre drumeţii despre care avem informaţii că au traversat spaţiul românesc, doar unul singur a făcut-o exclusiv pe Dunăre. La rândul său, viitorul rege şi împărat Iosif al II-lea, în călătoriile sale din Transilvania, a preferat să folosească caii atunci cand făcea inspecţiile în zonele înalte şi dificil de străbătut din Transilvania şi Banat[15].

În cele două principate extracarpatice organizarea poştelor şi transportul de călători erau diferite de ceea ce exista în Transilvania. Ţinând cont de importanţa pe care o aveau mijloacele de transport pentru siguranţa călătoriei, numeroşi voiajori prin Moldova şi Ţara Românească descriu organizarea poştelor de aici.

Feodor Karacsáy, animat de dorinţa de-a pune la dispoziţia călătorilor minime informaţii despre organizarea sistemului de transport şi drumurile din principatele extracarpatice, scria următoarele: „În ambele Principate, călătorul este foarte bine şi iute servit pe drumurile mari de poştă. La fiecare staţiune de poştă sunt 3-400 de cai. În locul de plecare se da o ţidulă de poştă, numita podorojna, în schimbul sumei cuvenite pentru călătoria întreagă sau cel puţin până la graniţa ţării, şi apoi trebuia doar arătat acest ordin. La staţiunile de poştă se afla un administrator al grajdului (chehaia), un scrib (logofot) şi acolo, unde primul lipseşte, un ciauş. Preţul unui cal este de 10 parale pe ceas, adică un piastru pentru patru cai, căci mai puţin nu se înhamă. Trăsurile proprii trebuie să ia mai mulţi cai, după greutatea lor şi starea drumului. Surugiului i se dau, cu bacşiş, 10 parale, iar chihaiei sau ciaşului 5 parale[16]". Sumele erau plătite diferenţiat în funcţie de statutul social. Dacă curierii

---

[13] Johann Lehmann, *Johann Lehmanns Reise von Preßburg nach Hermannstadt in Siebenbürgen*, Dünkelspiel u. Leipzig, 1785, p. 41-42; *Călători străini despre Ţările Române*, X_1, p. 559-560.

[14] „Echipajele ne asteptau; opt cai erau înhămaţi pe două rânduri la fiecare trăsură şi mânaţi de un singur surugiu care suna în acelasi timp din corn. Oamenii aceştia îşi fac foarte bine datoria. Totuşi, mârţoagele costelive înaintau încet şi drumul fiind desfundat de ploaie am ajuns târziu la Orăştie". *Lettres de Madame Reinhard a sa mère, 1798-1815: une femme de diplomate / traduites de l'allemand et publiées pour la Société d'histoire contemporaine, par la Baronne de Wimpffen, née Reinhard, sa petite-fille*, Paris, 1901, p. 190-191; *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, I, p. 282.

[15] *Ibidem*, p. 135-136.

[16] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, I, p. 56.

și călătorii domnești plăteau 10 bani pe oră pentru cal, boierii cu caftan 15 bani, iar negustorii, 20 bani[17].

În Principatele Române nu existau curse regulate, călătorii putând să circule la orice oră din zi sau din noapte cu ajutorul cailor din stațiile de poștă. La prima stație de poștă, drumețul achita contravaloarea călătoriei, iar la următoarele stații avea posibilitatea să-și schimbe caii, să se odihnească, să mănânce[18]. În practică, lucrurile nu funcționau de fiecare dată, căci fie nu erau cai, fie stațiile de poștă nu aveau locuri de cazare sau de odihnă, drumeții preferând să doarmă sub cerul liber. Administratorul grajdului se numea chehaia, iar la poștele bine organizate mai erau scribul și ciaușul. Cel care mâna caii înhămați la căruță se numea surugiu. În majoritatea cazurilor, căruțele folosite la transportul călătorilor erau modeste, dar foarte rapide și potrivite pentru drumurile din țară. Călătorii, așa cum se poate vedea din relatarea lui Feodor Karacsáy, puteau să-și cumpere o trăsură mai sigură și mai confortabilă din Iași sau București și doar să se folosească de caii de la stațiile de poștă, al căror preț de închiriere era foarte mic. Avantajul stațiilor de poștă era că aici se găseau, în medie, 60-80 de cai disponibili pentru a fi înhămați, în funcție de importanța și dificultatea traseului. Avem și cazuri documentate de voiajori care preferau să-și achiziționeză trăsura și să plătească surugiul până la ieșirea din Moldova sau Țara Românească.

La plecarea din Istanbul, Ruggiero Giuseppe Boscovich l-a însoțit pe sir James Porter, care se întorcea în patrie, făcând un ocol destul de mare prin Polonia, pentru a evita să treacă prin Austria, pe atunci în război cu Marea Britanie. Convoiul lui sir James Porter era alcătuit din „două carete a patru locuri fiecare, trase de 6 cai, în una din carete călătorind femeile și copiii, apoi o trăsură mai mică cu două locuri, trasă de patru cai, și mai erau destui cai pentru cei care ar fi vrut să meargă când vremea bună ar îngădui aceasta, - apoi mulți alți cai, pentru personalul ambasadorului și suitei lui și un șir de care pentru bagaje“, s-a pus în mișcare din Constantinopol, în 24 mai 1762[19].

Domenico Sestini vine în Țara Românească din Istanbul în 24 septembrie, încurajat de chemarea făcută de domnul Alexandru Ipsilanti că va primi o funcție la curte. Din Pera și până la București preferă să facă drumul călăre, însoțit de cihodarul domnului și de un chirigiu turc. La prima stație de poștă din Muntenia, la Daia, Domenico Sestini schimbă caii de poștă și își contină călătoria spre București pe vechiul drum de poștă. Ajunge în capitală în dimineața zilei de 4 octombrie, după ce trece pe lângă Mănăstirea Văcărești[20]. Este primit în audiență de domn în ziua următoare sosirii sale la București, dar nu obține slujba de secretar domnesc. În consecință, Domenico Sestini decide să părăsească Muntenia atunci când i se oferă o oportunitate în acest sens. Aflând de plecarea spre casă a fiilor ambasadorului Regatului Neapole de la Constantinopol, îi solicită acestuia din urmă un pașaport pentru a călători la Viena, alături de fiii săi. Domenico Sestini, la sosirea sa în Muntenia, s-a folosit de caii de poștă, iar la plecarea din principat spre Viena a călătorit într-o caretă, alături de Carlo de Ludolf. Călătoria de la București până la frontiera cu Transilvania a fost plătită de domnul Țării Românești. De la Turnu Roșu, Domenico Sestini și-a închiriat căruțași sași care să-l ducă la Sibiu, unde se desparte de fiii ambasadorului, tocmindu-și un vizitiu român care să-l ducă la Pesta, pentru 9 țechini[21].

---

[17] Alexandru Cebuc, *op.cit*., p. 36

[18] *Ibidem*, p. 26

[19] *Călători străini despre Ţările Române,* vol. IX. Volum îngrijit de Maria Holban (redactor-responsabil), Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1997, p. 472. (În continuare *Călători străini despre Ţările Române,* IX)

[20] *Viaggio curioso, scientifico, antiquario per la Valachia, Transilvania e Ungheria fino a Viena fatto da Domenico Sestini*, Firenze, 1815, p. 2-3 ; *Călători străini despre Ţările Române*, X_1, p. 337-338.

[21] *Viaggio curioso, scientifico, antiquario per la Valachia, Transilvania e Ungheria fino a Viena fatto da Domenico Sestini*, Firenze, 1815, p. 94 ; *Călători străini despre Ţările Române*, X_1, p. 353; 363.

O călătorie privilegiată a avut-o și Stephan Ignaz Raicevich, numit de Curtea Vieneză, într-un post de agent comercial și diplomatic în Principate, în 1782[22]. Numirea lui Raicevich în Principate a fost anunțată și domnului Țării Românești, care îi comunică generalului Preiss, comandantul trupelor din Transilvania, disponsibilitatea de-a se ocupa de călătoria agentului comercial și diplomatic la București[23]. Raicevich, în drumul spre București, pornește din Sibiu spre Turnu Roșu, locul în care este așteptat de trimisul principelui Alexandru Ipsilanti, în 20 iulie 1782[24]. Agentul comercial al Imperiului Habsburgic este întâmpinat de călăreți munteni, de căruțe și de cai, precum și de numeroși însoțitori. În locurile anevoioase de pe traseu, escorta lui Stephan Ignaz Raicevich va folosi și boi ca să tragă căruțele. Stephan Ignaz Raicevich, în drumul său spre București, a avut sprijinul principelui Alexandru Ipsilanti, care i-a oferit transport, cazare și masă[25].

Daniel Clarke, cunoscut călător, colecționar de antichități și mineralog, aflat pe drumul de întoarcere de la Constantinopol, în anul 1802, descriere traseul urmat din Imperiul Otoman spre Țara Românească. Daniel Clarke, neputând pleca pe mare de la Constantinopol spre Anglia, profită de plecarea soliei solemne otomane în Franța, la 1 aprilie 1802, în frunte cu un emisar special, pentru semnarea tratatului de pace de la Amiens[26]. Daniel Clarke descrie traversarea din Imperiul Otoman spre Ţara Românească, în raport de confortul pe care ţi-l oferă călătoria într-o trăsură şi de un anumit tip de mentalitate prezentă la turci. „În ziua de 16 aprilie“, - consemnează Daniel Clarke - „am trecut Dunărea. Pe malul celălalt trăsurile domnului Ţării Româneşti. [.....]. Unii dintre turci nu şezuseră niciodată până atunci în vreun vehicul cu roate şi când s-au pus în mişcare trăsurile şi-au scos capetele bărboase pe ferestre, aruncând privirile cele mai jalnice ce se pot închipui. [.....]. Şi pentru noi, schimbarea nu era mai puţin memorabilă, căci trecuse un an şi jumătate de când părăsisem Rusia şi tot acest timp îl petrecusem călătorind fără a fi avut o singură dată la dispoziţia noastră o trăsură cu roate.“[27].

În situații excepționale, chiar dacă dispuneau de mijloace moderne de călătorie pentru vremea respectivă, dacă se declanșau inundațiile, situația peregrinilor devenea foarte complicată. Așa i s-a întâmplat lui Daniel Clarke după traversarea Dunării, deoarece teritoriul de la nord de fluviu s-a inundat din cauza ploilor torențiale. Oficialul englez, în fața acestei situații, s-a lăsat cu totul la dispoziția autorităților din Țara Românească. Probabil situația excepțională trăită de el și de membrii din suita ambasadorului otoman l-a determinat pe Daniel Clarke să consemneze experiența trăită, în următorii termeni: „Pe malul celălalt, trăsurile domnului Ţării Româneşti îl aşteptau pe ambasador să-l ducă la Bucureşti. Era şi o trăsură pentru noi trimisă de domnul Summerer. [...] Înainte de a ajunge la Adunații Copăceni, am fost opriți pe loc în ploaie din cauza ruperii unui pod care fusese luat de torent cu o jumătate de oră înainte de sosirea noastră. [...]. După aceea, neavând aproape nici un fel de loc în trăsură, care era toată pătrunsă de apă, s-a făcut rost de un adăpost într-una din colibe, dar bagajele aflându-se toate în partea cealaltă a râului şi ploaia neoprindu-se, aşa că nu se putea umbla cu ele, nu rămânea altceva de făcut decât să stăm până dimineața pe podeaua goala scoțând aburi din hainele ude. Azi dimineață, cu ajutorul unor luntre, aduse

[22] *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki, vol. XIX. Corespondență diplomatică și rapoarte consulare austriece (1782-1797)* publicate după copiile Academiei Române de Ion I. Nistor, București, 1922, p. 14.
[23] *Ibidem*, p. 15.
[24] *Ibidem*, p. 19-20. *Călători străini despre Ţările Române*. Serie nouă, I, p. 508.
[25] *Ibidem*, p. 20. *Călători străini despre Ţările Române*. Serie nouă, I, p. 509-510.
[26] *Călători străini despre Ţările Române*. Serie nouă, I, p. 55.
[27] Edward Daniel Clarke, Edward Daniel Clarke, *Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa*, vol. 8, London, p. 251; *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. I, p. 56.

din alte părţi ale râului, şi a unui pod provizoriu, toată ambasada împreună cu bagajele a fost trecută de partea cealaltă şi am fost din nou în stare să ne continuăm drumul“[28].

Oficialul englez şi suita trimisului special otoman au fost la un pas de a-şi pierde viaţa din cauza viiturii produse de ploile abundente. Râul Neajlov s-a umflat, a ieşit din matcă şi a distrus totul în calea lui, făcând imposibilă continuarea drumului spre capitala ţării. Eforturile slujitorilor domneşti pentru salvarea călătorilor prinşi de torentul de apă s-au dovedit exemplare.

Călătorul nostru, după audienţa la Mihail Şuţu, îşi continuă drumul către Transilvania, pe la trecătoarea de la Turnu Roşu, iar apoi spre Sibiu. La fel ca şi la intrarea în ţară, pe la Giurgiu, domnul ţării îi pune la dispoziţie lui Daniel Clarke un număr important de cai de la poştele aflate pe traseu. Acest lucru l-a determinat pe oficialul englez să-l consemneze în jurnalul călătoriei sale: „Chiar înainte de Piteşti, am trecut râul Dâmboviţa cu ajutorul unei luntre. Domnul ne dăduse un ordin pentru patruzeci şi trei de cai şi mai poruncise, fără ştirea noastră, ca toţi juzii satelor să se îngrijească de buna noastră găzduire şi ospătare. Aşadar, datorită acestui fapt, am fost vizitaţi la sosirea noastră în Piteşti de cinci sau şase din locuitorii săi cei mai de seamă. Am fost surprinşi de acest fapt şi încă şi mai mult când ne-au rugat să le arătăm dorinţele noastre, zicând că au primit ordin de la domn să ne aprovizioneze cu tot ce ne-ar trebui“[29]. Sprijinul oferit de domn a fost generos, datorită faptului că împreună cu Daniel Clarke călătorea şi trimisul special al sultanului, însoţit de un număr mare de supuşi.

Louis Allier de Hauteroche şi-a notat informaţiile privind mijloacele de călătorie folosite de la Rusciuk la Bucureşti. Călătorul francez traversează Dunărea cu barca, debarcând la Giurgiu în 9 octombrie 1805. De aici, Louis Allier de Hauteroche, împreună cu un tovarăş de drum, se folosesc fiecare de o căruţă, la care sunt înhămaţi 4 cai. Până la Bucureşti, singurul incident pe care l-au avut a fost o roată care s-a rupt, la trecerea rîului Argeş[30]. Din Bucureşti, călătorul nostru pleacă în 13 octombrie spre Sibiu într-o trăsură trasă de şase cai. Călătorii francezi, între Pripoare şi Titeşti, Câineni şi Turnu Roşu, au parcurs drumul călare, fiind zonă de munte[31]. Louis Allier de Hauteroche şi-a notat toate cheltuielile pe care le-a făcut în călătoria dintre Sibiu şi Timişoara, între 20 octombrie şi 9 noiembrie 1805. Potrivit însemnărilor făcute de voiajor au fost cheltuiţi 318 florini pentru plata cailor, a boilor, pentru provizii şi cazare. Din această sumă s-au plătit 7 reparaţii la căruţă, pentru îmbrăcăminte şi pentru darurile făcute cu diverse ocazii în acest voiaj[32]. Drumul dintre Bucureşti şi Sibiu a durat 4 zile, între 13-16 octombrie. Între cele două centre administrative existau 13 staţii de poştă, mai importante fiind Piteşti, Curtea de Argeş, Câineni, ultima staţie din Muntenia şi Turnu Roşu, prima din Transilvania. În zonele de câmpie şi de deal, distanţa dintre staţiile de poştă se parcurgea între două ore şi două ore şi jumătate. În schimb, timpul parcurs de voiajori între staţiile de poştă aflate în zonele de munte era şi de 6 ore[33].

Diplomaţii şi ofiţerii superiori se bucurau de sprijinul domnilor din Principatele Române pentru a tranzita ţara în bune condiţii. Pentru siguranţa călătorilor era recomandat să fie evitate drumurile lungi în perioada de iarnă, datorită dificultăţilor pe care le presupunea traversarea trecătorilor din Munţii Carpaţi. Au existat situaţii când voiajorii, datorită importanţei misiunilor primite, s-au încumetat să traverseze Carpaţii iarna, când trecătorile erau blocate de nămeţi. Marchizul des Alleurs, trimisul regelui Franţei la Constantinopol, descrie cum a traversat din Maramureş spre Moldova, în iarna anului 1710, în drumul său

[28] *Ibidem*, p. 57.
[29] *Ibidem*, p. 66
[30] *Ibidem*, p. 193-194.
[31] *Ibidem*, I, p. 196.
[32] *Ibidem*, p. 192-193.
[33] *Ibidem*.

spre Imperiul Otoman. Ajuns la Bender, la începutul lunii martie, marchizul des Alleurs trimite un raport către Ministerul Afacerilor Externe, în care descrie dificultățile întâmpinate la traversarea Munților Carpați[34]. Ambasadorul Franței a fost nevoit să traverseze în plină iarnă trecătoarea Prislop din Carpați, care făcea legătura dintre Maramureş şi Moldova, între Borşa şi Câmpulung Moldovenesc, evident într-o acțiune riscantă și plină de pericole, deoarece Prislopul este cea mai înaltă trecătoare din Carpații Orientali. Pentru traversarea pasului Prislop a fost ajutat de 300 de români din Maramureş, din ordinul principelui Transilvaniei, care s-au ocupat de eliberarea potecilor și de aprovizionarea delegației franceze.

O altă recomandare făcută de cunoscători pentru cei care călătoreau în țări străini era de-a evita noaptea. Motivele erau numeroase și variau în funcție de țară, însă multe sugestii erau valabile pentru toate țările. Noaptea călătorii putea să să fie atacați de hoți sau de soldații aflați în retragere; de asemenea, creştea riscul de-a se produce accidente sau de-a se rătăci într-o țară necunoscută. Voiajorii care îndeplineau misiuni de stat, pentru a evita asemenea situații, căutau diferite formule pentru a circula noaptea în siguranță.

Jean Claude Flachat, un pasionat călător care a vizitat o parte din țările Europei: Olanda, Germania, Italia şi Ungaria, descrie călătoria sa din Muntenia. Acesta a călătorit la îndemnul unor negustori greci, întâlniți la Bratislava, spre Orient, trecând și prin Țara Românească. Jean Claude Flachat este primit de Constantin Mavrocordat la București, după care, urmând drumul spre Oltenița, trece pe pământ turcesc[35]. Voiajorul francez descrie cu lux de amănunte călătoria între București și Oltenița, pe timp de noapte[36]. Sigur, nu trebuie preluate ca fiind veridice toate informaţiile pe care ni le-a lăsat acesta. Bunăoară, între localităţile traversate nu existau masive muntoase, aşa cum a lăsat autorul să se înţeleagă. Se călătorea şi pe timpul nopţii, dar în condiţii speciale; voiajorii se organizau într-un număr mare şi beneficiau de pază numeroasă, pentru a face faţă eventualilor hoţi. Apoi, pentru a nu rătăci drumul şi a nu se produce accidente, se folosea masala, o torţă rudimentară, foarte eficientă. Caravana din care făcea parte și Jean Claude Flachat era numeroasă, cu peste 100 de persoane de diferite naţiuni, plus numeroase căruţe cu bagaje şi diferite mărfuri pe care intenționa să le comercializeze pe piaţa constantinopolitană. Spaima care răzbate din text este însă exagerată, în condiţiile în care domnul i-a pus la dispoziţie călăuze şi oşteni. Rămâne călătoria, foarte detaliat prezentată, făcută de o caravană de la Bucureşti spre Dunăre, și riscurile la care erau expuși călătorii.

Traversarea munților dinspre Transilvania spre Principatele Românești extracarpatice, era foarte riscantă, motiv pentru care probabil ni s-au păstrat puține descrieri despre trecătorile dintre aceste țări. Ne-a rămas totuși descrierea unui călugăr franciscan de la mănăstirea din Glatz, care a vizitat Transilvania în 1738[37]. El a vizitat în 1738 principalele aşezăminte ale franciscanilor şi a aflat informații despre drumurile şi pasurile care legau Transilvania de cele două principate extracarpatice. Potrivit relatării călugărului franciscan, care a preluat la rândul său informația de la fostul părinte provincial, între Transilvania și

[34] „Vă fac o scurtă descriere a felului cum am trecut prin munții din Maramureș în Moldova. Înainte de a intra (în Moldova) am văzut cum în fața ochilor mei dispare sub gheața unui râu având 12 sau 15 picioare de apă o căruță trasă de 6 cai, despre care nu am mai aflat niciodata nimic și în care se afla tot ce aveam eu mai bun, ceea ce a redus într-o clipă la 4 mici valize bagajele domnului ambasador, care s-a văzut silit să ia cu sine 300 de țărani dintre care 200 descurcau drumul și 100 cărau pâine pentru mine și furaj pentru caii mei, care de altminteri jumătate s-au și prăpadit în zăpadă. În sfârșit timp de 5 zile nu am văzut nici cer, nici pământ, nici apă.“ în *Călători străini despre Țările Române,* vol. VIII. Volum îngrijit de Maria Holban (redactor-responsabil), Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 377. (În continuare: *Călători străini despre Țările Române,* VIII).

[35] *Călători străini despre Țările Române,* IX, p. 253.

[36] *Ibidem*, p. 258.

[37] *Ibidem*, p. 208.

Țara Românească, Moldova, Banat și Oltenia erau trecători primejdioase, unde, pe lângă nenumărate poteci, erau și drumuri de căruță[38].

Ludwig von Stürmer, fiul lui Ignatz Lorenz von Stürmer (1752-1825), internunțiu la Istanbul, a traversat din Transilvania în Țara Românească pe la Turnu Roșu. În toamna anului 1816, Ludwig von Stürmer a plecat din Viena la Constantinopol pentru a-și vizita tatăl. În cursul acestei călătorii, acesta a străbătut Ungaria, Banatul, Transilvania, iar pe la Turnu Roșu și Câineni a intrat în Țara Românească[39]. El descrie cu foarte multe amănunte traversarea frontierei și mijlocele de transport folosite; de asemenea, Ludwig von Stunner ne vorbește despre sistemul de organizare al poștelor din Transilvania și din Țara Românească. Iată un pasaj mai lung din descrierea lui von Stürmer la traversarea Carpaților: „Suntem acum la granița Transilvaniei. Drumul se înconvoaie peste munții prăpăstioși, care pot fi considerați ca o prelungire a Carpaților și, din cauza acestor greutăți necurmate pe care natura le opune drumurilor prin Transilvania, la poștalion se înhamă aici câte 4 cai, dar care nu costă mai mult decât doi în Ungaria [...]. În sfârșit, am ajuns la Sibiu. [...] N-am petrecut aici decât câteva ceasuri până s-au pregătit toate, la poștă, pentru plecare, căci celui care vine de la Viena, Sibiul nu-i poate spune mare lucru. [...] De la Sibiu am plecat pe o vreme minunată, am trecut în goană prin satele plăcute Șelimbar și Veștem, unde am văzut grăniceri în garnizoană și am schimbat caii în Tălmaciu, un târgușor săsesc plăcut. Eram încă la un ceas de pasul Turnu Roșu“[40].

Ludwig von Stürmer a călătorit prin Transilvania cu poștalionul tras de patru cai. Sibiul este ultimul centru important din Transilvania unde călătorii se pregătesc pentru a traversa Carpații. Pe traseul spre Turnu Roșu, călătorul trece prin satele săsești Șelimbăr, Veștem, Tălmaciu, ultima stație de poștă din Transilvania, unde s-au schimbat caii, iar într-un ceas ajunge la Turnu Roșu. Mai departe, autorul descrie cu multe amănunte și cu note personale intrarea în Țara Românească[41]. Pentru Ludwig von Stürmer, trecerea în Țara Românească aduce cu sine o schimbare în privința mijlocului de transport, o căruță obișnuită din lemn pentru o singură persoană, adaptată drumurilor din zona înaltă de munte și potrivită drumurilor din Țara Românească. Cum era trăsura, așa erau înhămați și caii, patru la număr, cu un harnașament rudimentar, iar pe unul călărea, fără șa sau pătură, un surugiu cu un bici în mână. Înaintarea se realiza în șir indian, datorită drumului îngust, iar surugiii strigau și pocneau din bici pentru a conduce caii. Mai departe, Ludwig von Stürmer descrie prima stație de poștă din Țara Românească, cea de la Câineni: „[...] După o jumătate de ceas am ajuns la Câineni Este prima stațiune de poștă românească. Această localitate pretind unii că ar fi numită Câineni. Cel care stă în fruntea ei se numește vătaf. El are slugi numeroase, stă într-o casă bunicică și este de fapt un funcționar. Am plătit aici nu numai stațiunea făcută, ci toate cele 11 stațiuni următoare ce duc spre București, pentru care ni s-a dat chitanță, ce trebuia numai arătată la locurile respective. Domnii întrețin pentru curierii de stat și pentru călători un număr mare de cai de poștă. De obicei se primesc patru cu un vehicul ușor, care îngăduie o călătorie mai rapidă. Eu însă am folosit pentru călătoria mea la București, de fiecare dată, nu mai puțin de 16 asemenea animale, măcar că în orice altă parte mi-ar fi fost de ajuns doi. Eu am plătit calul cu 8 parale (două parale fac un creițar de argint) și surugiul după voie, totuși nu mai puțin de 20 de parale. Stațiunile sunt de obicei la o depărtare una de alta, de patru ceasuri bune, în stațiunea de poștă românească. Patru inși joacă un rol de seamă: capudanul, logofătul, ceaușul și rotarul. Primul este șeful poștei propriu-zise, al doilea este secretarul lui, al treilea este argatul șef, iar al patrulea cel ce drege căruța. La unele poște se află peste 80 de

[38] *Ibidem*, p. 233.
[39] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, I , p. 698.
[40] *Ibidem*, p. 702.
[41] *Ibidem*, p. 703.

cai, de aceea nu se aud niciodată plângeri din cauza lipsei lor, cum se întâmplă în Ungaria. Ei sunt mici ce e drept, dar vioi și rezistă la eforturi foarte mari“[42].

Din descrierea voiajorului reiese că deși mijlocul de călătorie era rudimentar, a parcurs foarte rapid drumul spre București. La stație de poștă de la Câineni s-a plătit pentru întreaga călătorie până la București, adică pentru 11 stații de poștă, și pentru un număr mare de cai. Voiajorul nostru și-a permis luxul de-a închiria un număr mare de cai, datorită prețului mic, în comparație cu prețurile din Ungaria sau Transilvania. Distanța dintre stațiile de poștă din Țara Românească era de aproximativ patru ore, iar la fiecare stație se găseau 80 de cai mici, dar iuți și foarte rezistenți, pentru a se face schimbul de cai pentru călători.

William Wittman, medic militar aflat în armata britanică, aflat în tranzit prin spațiul românesc, în drumul dinspre Constantinopol spre patrie, descrie felul în care a călătorit de la Galați spre Anglia. „Procurându-ne trei harabale și doisprezece cai pentru călătoria noastră, am părăsit orașul Galați la ora cinci în dimineața zilei de 10 iunie și la șapte și jumătate am sosit în satul Pechea, primul popas, parcurgând o distanță de aproape douăzeci de mile. Caii din partea locului sunt mărunți, dar sprinteni și pe timpul unor asemenea călătorii sunt ținuți tot timpul în galop.[43]“ Autorul descrie harabaua ca fiind o căruță mare de transport cu lavițe înauntru, predecesoarea diligențelor, desemnată cu un cuvânt turcesc (*araba*), la care erau înhămați două perechi de cai. Caii, deși mărunței, erau foarte rapizi, și, deplasarea făcându-se în galop, au reușit să parcurgă distanța dintre Galați și localitatea Pechea, de aproape 32 kilometri, în două ore și jumătate.

Cristine Reinhard și-a însoțit soțul în Moldova, lăsându-ne mărturii valoroase despre călătoria ei prin Banat, Transilvania, Țara Românească și Moldova. Din mărturiile sale se degajă o mare sensibilitate și grijă pentru siguranța călătoriei, deoarece împreună cu ei călătorieau și cei doi copii ai familiei Reinhard. Sensibilitatea lui Christine Reinhard se reflectă și în corespondența cu familia, fapt care nu impietează din frumusețea și obiectivitatea situațiilor descrise. Pentru intensitatea momentelor trăite de soția consulului și pentru reconstituirea traversării pasului de la Turnu Roșu, redăm câteva pasaje din scrisorile sale: „Peripețiile și greutățile nu ne-au lipsit. Odată am rămas împotmoliți într-o groapă mocirloasă de unde n-am reușit să ieșim decât cu ajutorul cailor împrumutați de la căruțele sașilor pe care am avut norocul să-i întâlnim. A doua zi am fost sfătuiți ca pe lângă cai să atelăm și boi, pe care trebuia să-i găsim la poalele munților; eram bucuroși să-i avem, dar la locul indicat nu erau. Surugiii noștri se hotărâră să se lipească de ei și, ca să ușurăm trăsurile, am pornit înainte pe jos. [….]. Noi înșine am plecat să ne căutam trăsurile, care, în cele din urmă, au sosit. Oamenii noștri au avut ideea ingenioasă să înhame toți caii la câte o singură trăsură pe rând și, prin eforturi astfel repetate, au reusit să treacă peste obstacole și să ne ajungă din urmă. Coborâtul a fost pe atât de repede, pe cât a fost urcușul de anevoios“[44].

Descrierea din fragmentul prezentat s-a petrecut în apropiere de Sibiu, după ce voiajorii traversaseră drumul anevoios de la Orăștie, prin Sebeșul Săsesc și Mercurea, înainte de ajunge la Sibiu. Provocările călătoriei sunt numeroase, de la calitatea slabă a drumurilor, unde voiajorii rămân adesea blocați datorită ploilor abundente, a cailor numeroși înhamați la căruțe, dar slabi, până la dificultatea călătoriei pe drumurile de munte, unde caii nu reușesc să tragă căruțele. De fiecare dată, voiajorii se bucură de ajutorul oferit de negustorii sași, care îi ajută să iasă din balta în care au rămas blocați, iar la urcarea muntelui le preiau copiii și bona

[42] *Ibidem*, p. 703.
[43] *Ibidem*, p. 135.
[44] *Lettres de Madame Reinhard a sa mère, 1798-1815: une femme de diplomate / traduites de l'allemand et publiées pour la Société d'histoire contemporaine, par la Baronne de Wimpffen, née Reinhard, sa petite-fille*, Paris, 1901, p. 191-192; *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, I, p. 283.

în căruțele lor cu covilitir. Cu câteva zile înainte de a ajunge la Sibiu, Charles Frédéric Reinhard și familia lui au înnoptat la Dobra[45].

Din nefericire, la dificultățile drumurilor s-au adăugat și locurile de cazare din hanurile aflate pe traseu, majoritatea improprii, astfel încât familia consulului general a căutat soluții pentru ieșirea din impas. Soții Reinhard au căutat să depășească inconvenientele unei călătorii de trei luni din Hamburg până la Iași prin micile bucurii oferite de peisajul din Principatele Române. În consecință, familia Reinhard a căutat să se bucure la maximum de lucrurile întâlnite, de peisajul sălbatic al țării, de întâmplările prin care au trecut și de oamenii locului. Traversarea din Transilvania în Țara Românească s-a făcut pe la Turnu Roșu, cu ajutorul căruțelor trase de cai. Deși au înhămăt câte patru perechi de cai la fiecare căruță, drumul abrupt s-a dovedit a fi dificil de traversat pentru călătorii mai puțin obișnuiți cu realitățile din acestă parte a Europei. În consecință, voiajorii, pentru a ușura munca surugiilor, au coborât din căruțe și au traversat pe jos trecătoarea.

Nu toți călătorii străini s-au bucurat însă de ajutorul autorităților politice din Principate. Un călugăr franciscan de la mănăstirea din Glatz, din Silezia, călătorește cu ajutorul poștei prin Austria și Ungaria, apoi, în Transilvania, în anul 1738. Ajungând în Bihor, la Săcuieni, el trece prin Marghita, iar în seara zilei de 26 martie poposește la Dolea. Dar cel mai bine este să-l lăsăm pe călugărul franciscan să relateze despre experiențele pe care le-a avut în călătoria prin Transilvania: „Cum domnul poștar avea drum la Șimleu, am făcut drumul împreună și am ajuns la hotarul Transilvaniei. După ce am umblat o sută unsprezece mile, în aceeași zi mai încă patru în Transilvania și am ajuns pe la 11, la Șimlău. Aici ne-am cazat la o măicuță văduvă care nu știa ungurește și numai decât am fost poftit de ea să luam o gustare. Peste noapte am fost ospătați și cazați la administratorul salinei. În 29 martie, dimineața, la șase si jumătate, plecând de la Șimleu, am urmat drumul cu o căruță țărănească până la orele unsprezece a amiezii, când am luat o gustare frugală cu pâine și vin pe câmp, lângă un pârâiaș, și am mai rămas acolo un ceas ca să poată paște caii; după toate acestea, pornind din nou la drum, ne-a apucat o furtună în câmp deschis, cu o ploaie de turna cu gălețile. Ploaia a ținut aproape trei sferturi de ceas, amestecată și cu grindină, ce nu era mai mică decât mărimea bobului de mazăre, din care cauză am fost udați leoarcă din creștet până în tălpi, de această baie neașteptată. La aceasta mizerie s-a mai adaugat alta nu mai mică, fiindcă din pricina șuvoiului groaznic de ape din munți, am rămas cu carul nostru împotmolit în fundul unei bălți, din care cauză am fost siliți să coborâm și ne-am mânjit cu totul picioarele și hainele încă dinainte de ploaie. În cele din urmă, vizitiul a ridicat roata ce se înfundase în timp ce părintele comisar îndemna caii cu un băț din stânga, iar eu cu biciul din dreapta, și după ce a fost despotmolit carul, ne-am grăbit cât am putut mai mult spre țelul misiunii noastre, anume spre castelul unui conte maghiar“[46].

Scena descrisă de călător pare a fi veridică și o regăsim la majoritatea voiajorilor care au străbătut spațiul românesc fără a beneficia de ajutor din partea autorităților politice. Voiajorii care închiriază trăsuri sau folosesc sistemul public de transport trec prin situații asemănătoare: drumuri pline de apă, mijloace de transport blocate în noroi, călători obligați să meargă pe jos. Iar peste toate acestea, asupra călătorilor planează nesiguranța și grija permanentă de a găsi locuri de cazare și de masă acceptabile. Din păcate, pentru călugărul nostru, acolo unde sperau că vor găsi cazare nu au fost primiți, datorită orei târzii la care au ajuns. În consecință, el este nevoit să rămână peste noaptea în condiții improprii și să se

[45] „Dobra era un sat amărat, unde hangiul ne-a făcut rost de o singură cameră fără paturi; saltelele noastre au fost așezate pe fân și servitorii au rămas în trăsuri ca să le păzească. Drumul străbatut a doua zi a fost și mai rău; din fericire, frumusetea peisajului ne-a ajutat să suportăm mai ușor încetineala mersului“ *Ibidem,* p. 189-190; *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, I, p. 281.

[46] *Călători străini despre Ţările Române*, IX, p. 211.

mulțumească cu o masă frugală[47]. Călugărul a fost cazat într-o casă cu o singură cameră, unde locuiau mai mulți membri ai familiei. De aceea, locul de cazare a fost considerat de voiajor ca fiind mizerabil și inadecvat pentru locuit.

III. Concluzii

Călătorii străini își alegeau mijloacele de transport în care traversau spațiul românesc în funcţie de direcția prin care intrau în Țările Române și de posibilitățile financiare. Dacă pătrunderea în Principate se făcea prin traversarea Dunării sau a unui alt curs de apă aflat pe frontieră, voiajorii utilizau barca, luntrea sau bacul. Dacă intrarea în țară se făcea pe uscat, atunci acest lucru se făcea într-o diligență, căruță, călare sau pe jos, în zonele montane, datorită precarității și a dificultății căilor de comunicații.

Pentru voiajori era mai riscant să traverseze munții din Transilvania spre Principatele Române extracarpatice, motiv pentru care, poate, ni s-au păstrat puține descrieri despre trecătorile care fac legătura între aceste țări. Marea majoritate a relatărilor călătorilor se rezumă la descrierea traseului urmat, insistându-se asupra pericolelor întâlnite de ei. Dar poate lucrul cel mai important este că voiajorii descriu cu emoție experiențele avute la traversarea Munților Carpații și a Principatelor Române.

Personaje importante care ajung în Țările Române sunt puține și se bucură de spijinul domniei. Traversarea țării, la modul general, și a frontierei, în mod special, se transformau în adevărate scenarii de forță, care aveau menirea de a arăta forța țării din care provenea călătorul. Puterea politică din Principate era interesată ca voiajul ambasadorului sau al înaltului funcționar să se desfășoare în siguranță. În situații excepționale, situația peregrinilor devenea disperată, chiar dacă dispuneau de mijloace moderne de călătorie, din cauza inundațiilor, a ninsorilor sau la traversarea pasurilor din Carpați.

[47] *Ibidem.*

THE PATH TO KNOWLEDGE IN HISTORY AND THE AVATARS OF ARCHIVES' RESEARCH

Cornel Sigmirean
Prof., PhD, UMFST Târgu Mureș

Abstract: Research on academic travel is a major theme in the contemporary Central and South Eastern European historiography. Attending university education represented for hundreds of years the way of translating the European culture and civilization between its nations. For Romanians, as for the majority of the Central and South Eastern European nations universities helped in constructing their national elites, generated the birth of a European identity since universities were diverse and multicultural spaces. Reconstructing the careers in higher educations for Transylvanian students assumes a complex research. At first one must identify the archives, especially those from the old Hungarian Kingdom. After the disappearance of the Austro-Hungarian Empire these archives were transferred to the most surprising places. Most of the times identifying the ethnicity of the student proved extremely difficult. Before 19th century in academic documents the ethnic identity of the student was not mentioned most of the times. Beginning with mid 19th century the academic documents mention mother tongue and confession but not ethnicity. There were cases with Romanians from parts with a Hungarian majority that declared as mother tongue Hungarian, however their later biography showed they were Romanian. A different criterion to establish ethnicity is religious affiliation, yet that proved problematic as well. Greek Catholic religious affiliation could signify Romanians, Ruthenians, Slovaks and Hungarians. Romanians, Serbians, Greeks, Aromanians and a few other ethnicities of the Empire shared the Orthodox belief. Therefore, the research methodology, imposed triangulations of sources especially since students' names were not always edifying in establishing ethnic identity since during the dualist empire there was an effort of changing name spellings in a politics of Magyarization.

Keywords: attending university, academic travel of Transylvanian students, prosopography, research methodology

The research of academic peregrination represents a theme of great interest for the contemporary Central and South-East European research. Attending universities represented for centuries the communication vector for peoples sharing Europe's cultures and civilisation. For the Romanians, as with the majority of the peoples in Central and South-East Europe, the universities ensured the formation of national elites, generated the birth of Europeanness, the universities being from the beginning a space of diversity. Generally, the students attended throughout their studies several universities, some of which (Paris, Bologna, Padova, Montpellier, etc.) already having an international character from the Middle Ages, as they were attended by students from various regions of Europe[1].

In the past thirty years, the history of intellectuality (intellectual history) has become a distinct theme for historical research in Romania. Romanian historiography is interested in the academic peregrination with the conviction that intellectuals were history's main characters in the modern era. They stood at the foundation of the political class restructuring and at the basis of the institutional system creation, they intermediated cultural transfers from Europe in the modern society.

[1] Jacques Verger, *Universitățile în Evul Mediu*, Iași, Polirom, 2019, p.81.

Through studies published by historians from Hungary and Romania, data has been collected of around 97,000 students from Slovakia, Hungary and Transylvania, who, from the Middle Ages until 1919, at the end of the Great War, attended European universities: 12,000 in the Middle Ages until the 1526 Mohács battle, around 27,000 in the 1526-1801 period, and over 58,000 between 1801 and 1918, among whom a quarter, approximatively 20,000 students, studied abroad (outside historical Hungary)[2]. Naturally, the number of those who studied abroad was smaller, because in some cases the same student could enrol even to 2-5 universities. Among the students from historical Hungary there were Romanian students from Transylvania and the Banat, the first being recorded on 23 October 1424, Johannes Wolahus de Welenis from Beiuş (Bihor county), student at the University of Vienna. He is a Romanian about whom, however, we have no other data. On the other hand, spiritual-religious and ethnic connections have ensured the attendance of universities in Europe for hundreds of years by Transylvanian youths of Catholic, Lutheran, Calvinist and Unitarian faiths. Romanians, most of Orthodox faith, with a tolerated status in Transylvania, considered beyond the accepted religions, did not benefit from the facilities offered to members of other denominations to frequent the great Central and West European university centres.

The history of Transylvanian Romanians' constant attendance of European universities began with the eighteenth century, as a direct result of the religious union between the Orthodox Romanians and the Church of Rome and the birth of the Greek-Catholic Church[3]. From a cultural-national perspective, for the Transylvanian Romanians the union act with the Church of Rome represented the most important event of the eighteenth century[4].

The academic peregrination in the Romanians' case would experience a new dimension in the second half of the nineteenth century and in the first two decades of the twentieth century[5]. The university network Romanian intellectuality's education amounted to over 120 higher education institutions in Europe, from the Danube Empire and in Western Europe. From a rough evaluation, between 1850 and 1918, the situation of university attendance was as follows: 11,416 students enrolled in educational institutions in Hungary, 1,213 in Austria, 314 in Germany, 61 in Italy, 49 in Switzerland, 36 in France, 47 in Belgium and 1 in England[6]. With the founding of universities in Iași and Bucharest, many Transylvanian youths headed to the universities in the Romanian Kingdom. Between 1868 and 1918, 57 Transylvanians studied at the University of Iași, and 281 at the University of Bucharest, in total 338 Romanian youths from Transylvania

[2] Szögi László, *Studenţi români din Ungaria şi Transilvania la universităţile europene 1592–1919*, Târgu Mureș, Petru Maior University Press, 2011, p.41.

[3] From the rich bibliography dedicated to the religious union we mention: Octavian Bârlea, *Biserica Română Unită şi ecumenismul corifeilor renaşterii culturale*, Munich, 1983; Idem, *Mitropolia Bisericii Române Unite proclamată în 1855, la Blaj,* Munich, 1987; Zenobie Pâclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite,* Târgu-Lăpuș, Galaxia Gutemberg, 2006; *Unirea românilor Transilvăneni cu Biserica Romei, vol.II:de la începuturi până până la 1701*, edited by Johann Marte with Viorel Nikolaus Rappert, Laura Stanciu and Ernst Christph Suttner, Bucharest, Editura Enciclopedică, 2010.

[4] George Em. Marica, *Studii sociologice*, Cluj-Napoca, The Romanian Academy, Centre for Transylvanian Studies, 1997, p. 237.

[5] Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualităţii româneşti din Transilvania şi Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000; Idem, *Intelectualitatea eclesiastică. Preoţii Blajului (1806-1948)*, Petru Maior University Press, Târgu-Mureș, 2007

[6] Idem, "Intelectualii români din Transilvani: de la proiectul Contrareformei la proiectul național", in *Intelectualii politicii și politica intelectualilor*, edited by Daniel Citirigă, Georgiana Țăranu, Adrian Alexandru Herța, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2016, p. 431.

studied in Romania[7]. For all the educational institutions in Hungary, Austria and Western Europe 13,475 students are registered, a number which does not represent the total of Romanian students who attended foreign universities, many of them being listed at several universities.

The research of academic peregrination represents a genuine intellectual adventure of knowledge, as with the entire scientific research. At a first glance, in the case of academic peregrination everything seems to be just a simple list reconstruction, by consulting university records. However, concrete research is not devoid of surprises, throughout the years archives might have undergone trajectories that are difficult to follow. With the Austro-Hungarian Empire's dissolution in 1918, several archival funds experienced their own odyssey. The Mining and Forestry Academy in Schemnitz/Selmeczbánya (today Banska Štiavnica in Slovakia) archival funds are not in Slovakia. In 1918-1919, the Budapest authorities attempted to salvage the education institution memory in Slovakia and Transylvania by transferring the archives in various cities in Hungary, where new education institutions were created and declared as successors of the older academies and universities from historical Hungary. The Schemnitz Academy Archive was thereby transferred to Sopron, to eventually move to the University of Miskolc. The Evangelical Law Academy in Eperjes (today Prešov) Archive reached the Evangelical Theological Institute in Budapest. For many years I sought to identify the Agriculture Academy in Cluj-Mănăștur archive. In 1996, I learned that the Agriculture Academy in Debrecen was at the University of Gödölö, a city situated at around 60 km away from Budapest. There, entering the institution's repository, I discovered on a few shelves the Cluj-Mănăștur Agriculture Academy's archive. On some files there were notes in Romanian from 1938, which convinced me that the archive was moved to Gödölö during the war, when Northern Transylvania was ceded to Hungary through the Vienna Diktat. But I also recorded failures in identifying some archives. I still must fully consult the academic records of Law Academy in Sighetul Marmaţiei. I did not identify them in Baia Mare either, or in Budapest, or in Debrecen, cities where I had clues that they owned the former Academy's archive records. I was able to consult some of the archive, however, at the Kecskemet City Archive. The same situation is repeated in the case of the Bratislava archive of Law Academy, which was only partially kept. To reconstruct the Romanian students' attendance of universities I used Academy annuals, which only contain simple student lists. The most complicated situation is found at the University of Budapest, the main higher education institution in Hungary, which was partially destroyed by a fire during the 1956 Revolution. First, the academic registers from the faculties of Law and from those of Letters and Philosophy, partly from those of Medicine, were not preserved, only the matriculations from the Faculty of Theology being fully preserved at the Academy of Catholic Theology in Budapest. The restoration of the Romanian students list was based on student name lists in the yearbooks, considering that the name is not always edifying. I have then consulted the documents that recorded doctoral exams, especially in law, and focused on university records that mentioned doctoral defence and the actual doctoral theses, some of which are at the "Eötvös Loránd" University Library in Budapest. Certainly, the next stage was the confrontation of the lists in the yearbooks, thousands of names, with the list of Romanian students, who benefited from scholarships granted by bursary foundations, such as the "Gojdu" Foundation, the Border Funds from Năsăud, the Greek Catholic Church foundations from Blaj etc.

Establishing the student's national identity has often been particularly difficult. Historians who studied the Middle Ages period, up to the nineteenth century, mention the avatars of

[7] Szögi László, Varga Júlia, *Magyarországi diákok Francia, Belga, Román, Szerb és Orosz egytemeken 1526-1919*, Budapest, 2018.

identifying university students, especially when establishing ethnicity[8]. Before the 19th century, school documents not often have mentioned ethnicity, most often only the phrase *Hungarus* or *Transylvanus*, which refers more to the country of origin. The data in the name registers are not certain, except when *Valachus* is mentioned next to the name. Starting with the middle of the 19th century, especially after the establishment of the dualist regime, the mother tongue and the denomination were most often mentioned in the academic records, but the nationality was never registered [9]. However, there were cases of Romanians originating from areas populated mostly by Hungarians, who declared Hungarian as their mother tongue, although they proved to be Romanians through their destiny. An additional criterion for establishing nationality is denomination, which is not always certain. The Greek-Catholic denomination was found both among Romanians and Ruthenians, Slovaks, Hungarians. The Orthodox denomination included Romanians, Serbs, Greeks, Aromanians and other nationalities from the Austro-Hungarian Empire.

It has happened in many cases that the reconstitution of the Romanian students' lists is based on name, in the situation when the name, in a multi-ethnic empire such as the Austro-Hungarian one, is not always edifying to indicate the nationality of the individual. Especially since the name has been able to withstand a series of metamorphoses throughout history, and during the dualism period, the Magyarization policy also operated on the person's name. Budapest, which became the second capital of the Empire after 1867, through its division into two entities: Austria (Cisleithania) and Hungary (Transleithania), to turn the Hungarian ethnic element into a dominant nation, promoted a names Magyarization policy.

In 1881, the Hungarian Society for the Magyarization of Personal Names was founded in Hungary, led by Telkes Simon. In 1898, the then president of this society, Telkes Simon, published *Hogy Magyarositsuk A Vezetékneveket?* (*How to do the Magyarization of last name*?). The first part of the paper justifies the need to Magyarize the nation. Just as through baptism - the author mentioned - man becomes a Christian and gains the right of citizenship in Christian society, so, by the Magyarization of the name, through this *national baptism*, the Hungarian person with a foreign name manages to be definitively accepted in Hungarian society, among the true sons of the nation. Recommendations were made regarding the choice of name: "to be Hungarian", "to be short", "to sound good in Hungarian", "to be pronounced nicely and correctly for foreigners", "the new name to be such as to be recognized as Hungarian", "to avoid those first names that can be translated or modified" [10]. The author compiled a whole list of names that are representative for the Hungarians. In university registers, almost all Romanian names appear in the Hungarian version, for example, Adrian was Adorján, Beniamin-Benö, Grigore-Gergely, Alexandru-Sándor, etc. Consequently, numerous names appear in the published lists, purely Hungarian at first sight, but which, through a careful authentication, proved to be Romanian. Similarly, some "Serbianized" names appear, especially in the Banat, keeping in them the memory of the administrative-religious subordination of the Romanians to Karlowitz, the centre of the Orthodox Church in the Empire. Generally, in such situations, when the name is uncertain, we also considered the geographical origin of the person in question and the origin of the scholarship, where he attended the gymnasium, etc.

[8] Szögi László, *Studenți români din Transilvania la universitățile din Europa*, p.41.
[9] Cornel Sigmirean, „Națiune și politică la intelectualii români din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea: repere ideologice europene", in vol. Cornel Sigmirean (coord), *Intelectualii. Ideologii și destin politic*, Editura Arhipelag XXI, Tîrgu Mureș, 2015, pp.13-46
[10] Telkes Simon, *Hogy Magyarositsuk A Vezetékneveket*, Budapest, 1898, p.9.

Certainly, only a Romanian would have received a "Gojdu", a "Romanţai", a "Şuluţiu" scholarship or one from the Năsăud Border Funds. In the case of those who studied at the University of Budapest, where I had the most uncertainties, I also considered the quality of the student member of the "Petru Maior" Society. But most of the time I started from the lists with the Romanian foundations' scholarship holders, which I confronted with the of students' lists published in the Yearbook of the University of Budapest.

Many confusing situations are generated by school documents. For example, in the *Annals of Gozsdu's Foundation*, a student appears as a scholarship holder in Budapest, at the Faculty of Law, but in fact he was a student in Bratislava, Oradea or Cluj, or nowhere, if he postponed his studies during that academic year. The place of birth can create identification problems. In our reconstitutions, where the academic register was not kept, we maintained the locality declared by the scholarship applicant from the various foundations. However, it is possible that at the place of birth his place of residence should appear at the time of applying for the scholarship, a situation that through additional inquiries and confrontations with other sources, we tried to avoid, but still some errors are not excluded. The correct identification of the student's birthplace, an important detail for an intellectual's biography, can also generate a slight adventure of knowledge. In some academic registers, the locality was indicated as birthplace, but the county, seat, or district to which the locality belonged at that time was not mentioned. When a name appears in the case of a single village in Transylvania and the Banat, we have a happy situation. But there are many villages with the same name: for Almaş we have localities in Arad, Bihor, Hunedoara, Cluj, with the name Aluniș we have villages in the old counties of Sălaj, Solnoc-Dăbâca, Timiș, Odorhei and Cluj, seven villages in Transylvania have the name Sântandrei, a locality called Sârbi could be in Bihor, Arad, Hunedoara Maramureș, Satu Mare and Sălaj, and the examples can continue in the order of hundreds. In this situation, the identification of the birthplace can be achieved by researching the denomination, sometimes relevant, since a student of Orthodox religion could not be born in a Greek Catholic village. But the young man's biography helps us the most, the scholarship, if he had one, the locality where he attended the gymnasium studies, by researching the graduates lists of the different gymnasiums from Transylvania and Hungary, from Năsăud, Blaj, Braşov etc.

However, when the reconstitution considers hundreds of students, it is difficult to identify such details, to check the lists, the hundreds of lists from the gymnasiums in Transylvania, Hungary, Slovakia, etc. But, without establishing the administrative unit to which the locality belonged, it is not possible to identify the name of the locality in Romanian. All localities are listed in school documents in the Hungarian or German version. Nevertheless, for the most part, we have managed to overcome this aspect in our reconstructions by checking additional sources.

Errors might have slipped into the students' nominal lists, among those registered by us as Romanians there could be also Serbs, Hungarians, Ruthenians. In most cases, when I had reservations about the student's identity, I added the question mark to that position. Yet, I am certain that some omissions might exist nevertheless, such as some Romanians, who in the period 1850-1918 studied at higher education institutions in Slovakia, Hungary and Transylvania and did not appear in our reconstructions or did not appear with all years of study.

A possible situation, since practically the student's years of study were recorded in semesters, in separate transcripts, to which the school documents with bachelor's and doctoral exams were added, which I did not found always as available. An individual file of the study period consists of 8-12 registrations in academic records and other school documents. Then there was the great mobility of many students, who attended the first semester at one university and

the second at another university, or even moved during the same semester. Then there were many cases when, for various reasons, some students interrupted their studies, returning to college after one or two or five years or even after several years, sometimes re-enrolling in another college or university. We also have encountered hundreds of cases when the name of a person (a student) appeared transliterated differently in the academic registers or other school documents from the attended institutions: Pop = Pap = Papp, Suciu = Szücs = Szöcs, etc.

Difficulties also arise in establishing the social condition of the family. In the scholarship applications, although documents on the material condition of the family were also attached, the applicants emphasized the family's burdens, minimizing income. The evaluation of employment of 3,250 students' parents, who studied at educational institutions in historical Hungary during the dualism period, shows that 25.93% came from farmer families[11].

However, we do not know if the dimensions of the owned land might possibly confer such a quality. A peasant household might have had from 5 to 50 acres. Undeniably, the large owner category was also recorded in the academic records, but we do not always have such mentions. In two school documents, the student changed his wealth declaration, "owner" or "large owner". In a lexicon of interwar elites, based on their own statements, many personalities declared a different social origin, much improved from the material condition, the wealth declared in school documents or scholarship applications in the student years[12].

Unquestionably, in historical reconstitutions we cannot operate with absolute values. In the case of parents' occupation, there were also professions that are no longer relevant today.

Nevertheless, we are certain that, except for some small errors that may have slipped in, or gaps caused by real documentation possibilities, research concerning the students' academic pilgrimage is an important chapter about the birth of modern society in the case of Romania, as well as in the circumstances of all Central European peoples.

[11] Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești*, p.219

[12] *Ki Kicoda = Ki kicsoda? Az Erdélyi és bánsági közélet lexikonja,* szerkesztette Damó Jenö, Timişoara-Arad, A „Lexika" Kiadóválalat kiadása, 1931.

THE FUNCTIONS OF PROTECTING IN THE RECEIVING STATE THE INTERESTS OF THE SENDING STATE AND OF ITS NATIONALS. THE CASE OF SLOVAK LEGATION IN BUCHAREST (1939-1944)

Radu Florian Bruja
Assoc. Prof., PhD, „Ștefan cel Mare" University of Suceava

Abstract: The functions of protecting in the receiving State the interests of the sending State and of its nationals is a traditional concern of diplomatic missions. Known as diplomatic protection, it is directly related to the functions of representation and negotiation. This study is focused on the Slovak Legation in Bucharest managed to perform this function during the World War II. In an attempt to take diplomatic steps with the Romanian government, the diplomatic mission had difficulties protecting the interests of compatriots. In the absence of regulations they could be subjected to abusive measures. The Legation also protect the interests of the Slovaks in Yugoslavia or the Slovaks among Polish refugees in Romania. Although they were under jurisdiction of the receiving State, the Legation tried to give the Slovaks a status similar to that of Germans or Hungarians. Most problems were created by the Slovak minority in Romania. Another concern was the issue of the repatriation of Slovaks from Romania. The example of the Slovak Legation in Bucharest and how the staff of the Legation understood to exercise their function of diplomatic protection it is illustrative in understanding some historical and legal issues in the field of diplomatic relations.

Keywords: Legation, diplomatic functions, diplomatic protection, Slovakia, world war II, Romanian Slovaks

Prin misiunea diplomatică este definit organul unui subiect de drept internaţional instituit în mod permanent pe lângă un alt subiect de drept internaţional şi însărcinat cu asigurarea relaţiilor diplomatice a acestui subiect sau, în altă expresie, organul administrativ permanent, înfiinţat într-o ţară străină cun scopul menţinerii relaţiilor prieteneşti între state şi asigurării protecţiei drepturilor şi intereselor unei ţări şi ale naţionalilor săi[1]. Până după al doilea război mondial, majoritatea covârşitoare a misiunilor diplomatice acreditate în România aveau statutul de legaţie. În acea perioadă, ambasadele erau privite în practica internaţională ca un privilegiu rezervat marilor puteri. Acreditarea unui ambasador era complicată, fiind interpretată ca o atenţie specială a intereselor dintre marile puteri. În schimb, legaţia era o reprezentanţă diplomatică de rang inferior, condusă de un ministru plenipotenţiar (şi „trimis extraordinar") sau un ministru rezident, diplomați incluși de reglementările epocii în a doua clasă a agenţilor diplomatici[2].

Între ultimele legaţii care s-au deschis vreodată la Bucureşti s-a numărat şi cea a Slovaciei, stat apărut în urma destrămării Cehoslovaciei în 1939. În studiul de faţă ne propunem să analizăm doar funcția de protejare a intereselor statului acreditant și ale cetățenilor acestuia, exemplificată de cazul uneia din cele mai mici state cu care România a stabilit relații diplomatice până la acel moment. Deşi constituie o preocupare tradiţională a misiunii diplomatice, funcția nu a fost analizată suficient în cadrul studiilor de relații diplomatice. Majoritatea lucrărilor care tratează activitatea misiunilor diplomatice și a relațiilor bilaterale s-au rezumat la ancheta

[1] Ion M. Anghel, *Dreptul diplomatic*, vol. I, *Relațiile, privilegiile și imunitățile diplomatice*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 110 şi urm.
[2] Mircea Malița, *Diplomația. Școli și instituții*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p.179-180.

rapoartelor diplomatice emise de cei care au condus misiunile. Astfel, funcţiile misiunilor diplomatice au scăpat atenţiei cercetătorilor. O analiză mai atentă a activităţii diplomaţilor şi a misiunilor în care erau numiţi ne poate reliefa numeroase aspecte care completează tabloul general al relaţiilor bilaterale sau a biografiilor diplomaţilor. Studiul se bazează pe documentele administrative emise de Legaţia Slovaciei la Bucureşti şi care se păstrează în Fondul Ministrului de Externe din Arhivele Naţionale de la Bratislava. În septembrie 1939, era acreditat la Bucureşti, Ivan Milecz, ca ministru plenipotenţiar şi şef al Legaţiei Slovaciei. Ivan Milecz (1896-1980) era absolvent şi doctor al Facultăţii de Drept din Budapesta, cu experinţă diplomatică dobândită în Externele de la Praga. După 1919, a devenit secretar diplomatic, activând în Centrala Externelor din capitala Cehoslovaciei, şi apoi ca secretar de Legaţie la Berna. A făcut parte din comisia cehoslovacă pentru plata reparaţiilor de război, apoi a fost ataşat de presă la Legaţia din Paris. Cea mai dificilă misinune pare să fi fost la Budapesta, unde a condus Legaţia Cehoslovaciei între 1936 şi 1939. După prăbuşirea Cehoslovaciei şi proclamarea independenţei Slovaciei, în septembrie 1939 a fost acreditat în calitate de ministru plenipotenţiar al Slovaciei la Bucureşti. Din 1945 a făcut parte din mai multe structuri ale noului stat Cehoslovacia, ocupând posturi în Universitatea Comenius din Bratislava. Din 1948 a fost scos din structurile diplomatice ale noului stat[3].

Dificultăţile unei Legaţii

Diplomaţia slovacă s-a organizat repede, după structura fostului Minister de Externe de la Praga, fără să aibă personal calificat sau cu experienţă în diplomaţie. La nivelul anului 1938, doar 33 de slovaci lucrau în Ministerul de Externe de la Praga, ceea reprezenta doar 2,64% din totalul angajaţilor în diplomaţia Cehoslovaciei[4]. După 15 martie 1939, lipsa unor personalităţi din domeniul diplomaţiei s-a resimţit acut. Milecz se număra printre cei experimentaţi, care activaseră în structurile diplomaţiei fostei Cehoslovacii. Mulţi dintre diplomaţii Slovaciei au primit însărcinarea de a activa ca diplomaţi acreditaţi într-un stat, dar având în subordine şi reprezentarea altor state. Iniţial, Slovacia şi-a dorit un ministru la Belgrad care să aibă în subordine şi România. Apoi, s-a pus problema ca trimisul de la Belgrad să primească extinderea teritorială şi pentru Bulgaria, Grecia şi Turcia. În cele din urmă, Ivan Milecz a fost trimis la Bucureşti pentru a reprezenta Slovacia în România, Iugoslavia şi Bulgaria. La începutul lunii septembrie 1939, s-a stabilit ca la Belgrad să fie trimis Jozef Cieker, care, în calitate de ataşat de afaceri, era subordonat lui Ivan Milecz[5]. Faptul că Milecz, un diplomat eperimentat, a fost trimis să ocupe postul de la Bucureşti, dovedeşte importanţa pe care Externele de la Bratislava o acordau relaţiilor cu România. Din septembrie 1939 până în august 1944, Ivan Milecz a reprezentat de la Bucureşti interesele Slovaciei în România.

Pe parcursul anilor 1940-1941, personalul Legaţiei s-a diferenţiat, în încercarea de a acoperi funcţii cât mai variate. În condiţiile strângerii legăturilor româno-slovace, odată cu aderarera celor două la Pactul Tripartit, personalul Legaţiei Slovaciei a fost completat cu doi secretari, un ataşat comercial, un ataşat militar, un arhivist, o dactilografă şi un şofer[6]. Legaţia

[3] Augustín Maťovčík, *Slovenský biografický slovník. Zväzok IV*, (*Dicţionar biografic slovac, vol. IV*), *M – Q*, Martin, Matica Slovenská, 1990, p. 185.

[4] Róbert Letz, *Slovenské dejiny* (*Istorie slovacă*) V *1938-1945*, Bratislava, Literárne informačné centrum, 2012, p.152.

[5] Marin Jarinkovič, *Slovensko a Iugoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, (*Slovacia şi Iugoslavia în anii celui de al doilea război mondial*) Banská Bystrica, Klub priateľov Múzea SNP, 2012, p.10.

[6] Jana Bauerová, *Slovensko a Rumunsko v rokoch 1939-1944*, (*Slovacia şi România în anii 1939-1944*), Filozofická Fakulta Trnavskej Univerzity v Trnave, 2014, p.29-30.

anunța la începutul verii anului 1942 că era mai mult decât necesar înființarea unui post de atașat de presă care să reprezinte Slovenská Tlačová Kancelária (Cancelaria Presei Slovace) în România[7].

Personalul legaţiei nu respecta schema minimă a unei misiuni diplomatice, conform căreia în statul de funcţii trebuiau să figureze măcar şase angajaţi. Aşadar, funcţiile misiunii diplomatice urmau să fie îndeplinite de o misiune subdimensionată. Deoarece personalul legației nu reuşeau să îşi îndeplinească sarcinile au existat mutaţii de personal în interiorul Legaţiei pe diferite posturi. Aceștia erau nevoiți să se ocupe de sarcini care le depășeau posibilitățile. De multe ori, Ivan Milecz era nevoit să îşi asume şi sarcinile secretariatului legației. De aceea, a fost nevoit să apeleze la cetățeni români de origine slovacă. Aceștia nu beneficiau de un minim statut diplomatic, ceea ce îngreuna situația legației. În practica epocii, era de preferat ca cel puțin o treime din personalul unei misiunie diplomatice să fie calificat. Ori Legația Slovaciei nu atingea acest număr, indicator respectat anterior în diplomația Cehoslovaciei[8]. Situația personalului a produs efecte negative şi asupra problemelor financiare. În iunie 1941, organigrama misiunii diplomatice părea să fie definitivă, dar modalitatea de plată a întregului personal încă nu fusese rezolvată. În 1942, al doilea secretar de legației, Ľudovit Gajdoš, solicita Ministerului de Externe mărirea sumelor ce trebuiau alocate. În același an, Milecz raporta la Bratislava că era epuizat din cauza volumului de muncă şi a lipsurilor financiare. Lipsa personalului adecvat şi problemele finanţării activităţii diplomatice a Legaţiei Slovaciei din România a însoţit permanent existenţa acesteia. Doar experienţa în diplomaţia pragheză l-a făcut pe Milecz să se descurce în dificilii ani ai misiunii sale la Bucureşti. Situaţia sa nu a fost singulară. Dificultăţile financiare şi lipsa personalului diplomatic calificat erau carenţe pe care tânărul stat slovac nu le-a putut surmonta. Aceste carenţe s-au văzut şi în cazul celorlalte misiuni diplomatice ale Slovaciei, cu excepţia, într-o oarecare măsură, a Legaţiilor de la Berlin şi Roma[9]. O inspecție, realizată în februarie-martie 1942, de către Ministerul de Externe de la Bratislava a relevat că nici un membru al legației nu avea în fișa postului funcția de protejare a intereselor Slovaciei și ale cetățenilor săi. Ivan Milecz avea sarcinile de a ține agenda politică, funcția de reprezentare, legătura cu Ministerul de Externe a statului acreditant în statul acreditar, legătura cu corpul diplomatic și evidența personalului legației. Primul secretar de legației din acel moment, Herman V Klačko, avea, între altele, și atribuții cu caracter consular, sarcinile de a ține agenda administrativă, și de păstrare a arhivei secretariatului. Minoritatea slovacă din România era trecută în fișa lui Ľudovít Gajdoš[10].

În lipsa unei reglementări unanim acceptată din perspectiva dreptului internaţional la acel moment, Legaţia Slovaciei la Bucureşti a avut dificultăţi serioase în a-şi îndeplini funcţiile. Problemele legate de personal, de locaţie şi de statut diplomatic au împiedicat legaţia să-şi îndeplinească misiunea. La acea vreme, activitatea misiunilor diplomatice se desfăşura pe coordonate politico-juridice definite în principal de starea relaţiilor dintre statele acreditant şi acreditar, de caracterul misiunii, de finalitatea urmărită şi de acordul între parteneri. În lipsa reglementărilor internaţionale privind relaţiile diplomatice, în chip tradiţional, misiunea au avut de îndeplinit funcţii de reprezentare a statului, acţionând ca purtător de cuvânt al guvernului şi canal de comunicare şi negociere între organele de conducere ale celor două state, de informare

[7] Slovensko Narodne Archiv, Fond Ministerstvo Zahraničnych veci 1939-1945 (infra:SNA MZV), škat.195. d.1535/42.
[8] Steluța Simona Sora, *Managementul carierei diplomatice*, Iași, Institutul European, 2017, p.170-171.
[9] Jana Bauerová, *op. cit.*, p.32-34.
[10] SNA, MVZ škat.195. d.35.674/42.

asupra situaţiei din statul acreditar şi de protejare a intereselor statului trimiţător, implicit a concetăţenilor săi[11]. Acestea nu erau foarte clar delimitate şi reglementate juridic, astfel că misiunile diplomatice aveau dificultăți în îndeplinirea sarcinilor. Funcțiile misiunilor se suprapuneau și uneori intrau în conflict cu atribuțiile instituțiilor statului acreditar. În lipsa reglementărilor, intervenţii oficiale ale diplomaților pentru apărarea cetățenilor împotriva unor eventuale ilegalităţi erau împiedicate de autoritățile statului acreditar. Protecţia diplomatică îşi avea fundamentul într-o serie de documente diplomatice care defineau doar parțial statutul juridic internaţional al străinilor și pe care nu le semnaseră toți actorii de la nivel internațional[12].

Astfel, Milecz a început prin a-și exercita funcțiile cu ajutorul propriului personal. În practica epocii, nu exista o delimitare clară a funcțiilor misiunii diplomatice, raportată la personalul acestora[13]. Din această cauză, Ivan Milecz a fost nevoit să apeleze la personal neacreditat, din rândul cetățenilor români de origine slovacă. Această realitate a produs alte dificultăți, mai ales în relațiile cu autoritățile statului român. De exemplu, Ministerul de Externe de la Bratislava solicita României ca personalul administrativ şi de serviciu român din cadrul legaţiei slovace să fie exceptat de la serviciul militar. În contrapartidă, guvernul de la Bratislava se angaja să nu încorporeze pe cetăţenii slovaci care formau personalul administrativ sau de serviciu ai Legaţiei României din capitala Slovaciei[14]. De maximă atenție se bucurau cetățenii slovaci care rezidau pe teritoriul României. Deși nu erau foarte numeroși, aceștia au ridicat numeroase probleme administrative şi juridice Legației slovace. De cele mai multe ori, misiunea diplomatică slovacă era solicitată să intervină pentru diferiți cetățeni slovaci ajunși în România. Pe baza paşapoartelor acestora, misiunea asigura documentele justificative sau certificate de naţionalitate supuşilor slovaci care se aflau domiciliaţi în România. Diverși supuși slovaci care rezidau în România doreau să-și elibereze pașapoarte cu vize de ședere de la Legație[15]. Protecția diplomatică viza și slovacii veniți în România în calitate oficială, legația trebuind să asigure actele pentru vizitele unor cetățeni slovaci veniți în România cu diferite probleme[16]. Unele cazuri erau mai complicate. De pildă, în noiembrie 1939, Milecz a fost solicitat să îl repatrieze pe Stanislav Duba, minor de 16 ani, din Krupina, care fugise de la școală, în Ungaria, fiind elev la un liceu din localitatea Zvolen. El fusese expulzat de autoritățile maghiare în România și ajusese într-o închisoare militară din Timișoara. Legația se vedea nevoită să asigure transportul acestuia până în Slovacia, urmând să primească banii ulterior[17]. În alte cazuri, cetățenii slovaci puteau suferi de pe urma măsurilor militare luate de autoritățile statului român. În mai 1943, Corpul diplomatic era anunțat că din rațiuni militare o serie de regiuni din țară nu puteau fi vizitate de străini. Diplomații erau rugați să consulte harta cu astfel de zone la Direcția de Protocol a

[11] Mircea Malița, op. cit., p.192.
[12] *Ibidem*, p.195.
[13] R.G. Feltham, *Ghid de diplomație*, Iași, Institutl European, 2005, p.35-36.
[14] SNA, MVZ, škat.194, d. 5262.
[15] De exemplu, în septembrie 1942, Ștefan și Gheorghe Racz au solicitat pașapoartele prin intermediul unui anume Tiberiu Neustadt. Complicația venea din faptul că cei doi nu îl împuterniciseră legal pe Neustadt pentru acest demers, dar motivația șederii lor în România era cât se poate de justificată. Deși nu era în fișa postului, Milecz a încercat să îi ajute pe cei doi, SNA, MVZ škat.506. d.3257 /42.
[16] În arhivele românești se păstrează documente privind vizitele și prezența unor slovaci în România. Deși lista nu este impresionantă în comparație cu vizitele unor cetățeni din Germania, Italia sau chiar Ungaria, documentele sunt revelatoare pentru munca persoanlului legației, vezi Serviciul Arhivelor Istorice Centrale, Fond Ministerul de Interne, Direcția Generală a Poliției, 125/1942.
[17] SNA, MVZ, škat.194 d.21.087/39.

Ministerului şi să-şi avertizeze compatrioţii că în aceste regiuni nu se vor putea aşeza sau închiria locuinţe[18].

În schimb, Legaţiile Slovaciei aveau de multe ori sarcina protejării intereselor cetăţenilor slovaci sau a etnicilor slovaci cetăţeni ai altor state. Dacă cea mai dificilă era relaţia cu Ungaria, cu statele cu care Bratislava nu avea divergenţe, sarcinile consulare erau mai uşor de realizat de către şefii misiunilor diplomatice. Legaţia Slovaciei era anunţată, la 5 noiembrie 1940, că din acea zi îşi asuma protecţia intereselor refugiaţilor de etnie slovacă aflaţi în taberele de refugiaţi polonezi din România[19]. Între aceştia refugiaţi se găseau şi slovaci din regiunile pierdute la 1938 în favoarea Poloniei[20]. Locuitori ai acelor regiuni au fost încorporaţi în armata poloneză şi ajunseseră printre refugiaţii aflaţi în taberele din România. Cum în septembrie 1939, aceste regiuni au fost reîncorporate Slovaciei, ei redeveniseră cetăţeni slovaci. De exemplu, Legaţia statului chilian[21] făcea o intervenţie pe lângă Legaţia Slovaciei în noiembrie 1941 să se ocupe de protecţia refugiaţilor polonezi aflaţi în România[22]. Problema a fost o constantă pe parcursul anilor 1939-1944 şi interesa Legaţia Slovaciei deoarece în lagărele de refugiaţi polonezi din România se aflau şi locuitori de etnie poloneză din teritoriile care au fost reocupate de Slovacia în urma campaniei din septembrie 1939. De exemplu, în septembrie 1941, Milecz l-a rugat pe Mihai Antonescu să îi faciliteze accesul la informaţii despre Karol Pilch. Acesta se găsea într-un lagăr de refugiaţi polonezi, fie la Bumbeşti, fie la Turnu Severin. Pilch se născuse la Jablonka în 1914, devenise supus polon în 1938 şi redevenise slovac după încorporarea acestui teritoriu la Slovacia în septembrie 1939. Venit cu valul de refugiaţi polonezi a fost tratat ca atare. Milecz era rugat să găsească documentele sale pentru a-l elibera[23].

O altă problemă era cea referitoare la slovacii din Banatul sârbesc. Situaţia Iugoslaviei era complicată de disensiunile dintre sârbi şi croaţi, iar diplomaţia slovacă trebuia să ţină cont de această realitate. Mulţi slovaci au fost admişi la studii în Iugoslavia, dar ei preferau Zagrebul în locul Belgradului, ceea ce a creat destule animozităţi. Ministerul de Externe de la Bratislava s-a arătat din ce în ce mai interesat de o apropiere de croaţi, mai ales după ce relaţiile iugoslavo-maghiare s-au îmbunătăţit prin semnarea tratatul de neagresiune din decembrie 1940[24]. Abia după prăbuşirea Iugoslaviei, în aprilie 1941, între Slovacia şi Croaţia s-au stabilit relaţii diplomatice, ceea ce a permis deschiderea unei misiuni diplomatice slovace la Zagreb, uşurând sarcina lui Milecz.

Multă vreme, funcţia de protecţie a intereselor persoanelor şi cea consulară s-a suprapus. De aceea, încă din 1939 s-a urmărit deschiderea unui Consulat al Slovaciei la Cluj. Acest proiect a căzut, mai ales că în septembrie 1940, capitala Transilvaniei a trecut sub administraţia maghiară. În aceste condiţii, s-a pus problema deschiderii unui Consulat la Timişoara, care să

[18] Milecz a remis Ministerului de la Bratislava harta cu zona din nord-vestul capitalei României. Acestea erau zonele limitrofe Bucurestiului, între râurile Ialomiţa şi Ciorogârla, şi staţiunile Sinaia, Azuga, Predeal, Timiş, Călimăneşti şi Govora. De asemenea, legaţiile erau rugate să trimită la Direcţia de Protocol adresele şi numerele de telefon a reşedinţelor de vară a personalului diplomatic sau a colaboratorilor săi. SNA, MVZ škat.506. d.1541/43.

[19] SNA, MVZ, škat.194. d.12.720/40.

[20] Este vorba de districtele Orawa şi Spisz din nordul Slovaciei, care au făcut obiectul unei dispute de durată între fosta Cehoslovacie şi Polonia, Ion Constantin, *Polonia în secolul totalitarismelor 1918-1989*, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2007, p.44.

[21] Pentru rolul Legaţiei chiliene de la Bucureşti în protejarea intereselor polonezilor vezi Florin Anghel, *Ieşirea din infern. Refugiaţii poloni şi misiunile diplomatice chiliene din România 1940-1943*, în *Mai aproape unii de alţii. În lumea relaţiilor polono-române*, Suceava, 2005.

[22] SNA MZV, škat.194, d.12.720/41.

[23] SNA, MVZ škat.506. d.2576 /41.

[24] Marin Jarinkovič, *op.cit.*, p.119.

reprezinte slovacii din Banat. Numerosele probleme financiare cu care s-au confruntat Externele de la Bratislava au împiedicat și acest demers. Abia în 1943 s-a luat în discuție deschiderea unui Consulat Onorific al Slovaciei la Timișoara. Inițiativa venea din partea unui industriaș român de origine slovacă, František Božák. Legația știa că acesta avea rude în Statele Unite, țară cu care România se afla în război la cea dată, și cerea instrucțiuni de la Bratislava și informații despre acesta. Statele Unite nu declaraseră război Slovaciei deoarece nu recunoscuseră independența acesteia. Božák era cunoscut în Slovacia și se știa că făcuse multe pentru slovacii din Banat. Mulți slovaci erau angajați la firmele sale. Astfel, el a fost recomandat pentru aceasta funcție. Consulatul urma să preia o serie de sarcini ale legației dar demersurile pentru înființarea sa au fost făcute prea târziu[25]. Bombardamentele din anul 1944 au obligat Legaţia Slovaciei să se evacueze. La 16 aprilie, Milecz scria că situaţia era extrem de serioasă şi ameninţarea unei invazii sovietice la Bucureşti era iminentă. El considera ca posibilă a demisie a guvernului Antonescu pentru a face loc unei noi puteri care să semneze armistiţiul cu U.R.S.S. Astfel, Legația și-a mutat sediul la Timișoara[26].

Slovacii din România

În ceea ce privește relațiile româno-slovace, acestea au fost dominate de la început de situația celor două state. Slovacia era un stat mic, născut în urma unui amplu proces inițiat de Germania, secondat de aproape și de Ungaria, care au vizat destrămarea Cehoslovaciei. De aceea, statalitatea slovacă depindea de Tratatul de Protecție semnat cu Germania și de politica revizionistă a Ungariei[27]. România, din ce în ce mai izolată pe scena internațională după destrămarea Cehoslovaciei, a înțeles să stabilească relații diplomatice cu Slovacia pentru a sonda intențiile germane. Problema protecției diplomatice a slovacilor din România interesa mai degrabă Slovacia și avea un numitor comun: situația slovacilor din Ungaria după primul arbitraj de la Viena de la 1938 și a românilor din aceeași țară după al doilea arbitraj vienez, de la 1940. Înlăturarea urmărilor păgubitoare sau obținerea reparației depindea de natura relațiilor bilaterale și de mărimea și rolul jucat de un stat în planul relațiilor internaționale.

Paradoxal, majoritatea politicienilor și diplomaților epocii, germani, maghiari, români sau slovaci, vorbeau despre drepturile naționale în termenii „noii ordini europene" impuse de Reich-ul nazist, dar foloseau principiile și limitele impuse de defuncta Ligă a Națiunilor. Și Ivan Milecz s-a exprimat în această postură dublă când avea în vedere problema minorității slovace din România[28]. Potrivit Convențiilor existente, cum erau cele de la Haga din 1899 și 1907, urmate de Convenţia de la Havana cu privire la funcţionarii diplomatici (1928), statele aveau datoria să asigure persoanelor străine aflate pe teritoriul lor un minim tratament care să nu fie inferior standardelor cetățenilor statului acreditar. Aceasta impunea, în cazul Legației Slovaciei și protecția asupra minorității slovace. Experiența acumulată în relațiile cu Germania și Ungaria dovedea că se comiteau numeroase abuzuri. Pe de o parte, România proteja minoritatea germană, pentru a-și atrage prietenia Berlinului. Pe altă parte, situația slovacilor din Ungaria (din septembrie 1940 și a românilor din nordul Transilvaniei) impuneau urmărirea cu maximă atenție a statutului minorităților din aceste țări. În atenția Legației Slovaciei se aflau slovacii din

[25] SNA, MVZ škat.506. d.2010 /43

[26] Jana Bauerová, *op. cit.*, p.118.

[27] Conform Tratatului, din martie 1939, Germania garanta frontierele Slovaciei dar îi limita independența, Ivan Kamenec, *The Slovak State, 1939-1945* în *Slovakia in History*, edited by Mikulaš Teich, Dušan Kováč and Martin D. Brown, Cambridge University Press, 2011, p.180.

[28] Holly Case, *Between States. The Transylvanian Question and the European Idea during World War II*, Stanford University Press, 2009, p.157.

Transilvaniai şi Banat. Cea mai importantă comunitate se afla în Bihor, cunoscuţi ca „slovacii din Munţii Metaliferi”. Urma comunitatea din Banat şi zona Aradului, cu centrul de la Nădlac, unde locuiau în jur de 15.000 de slovaci. În acelaşi timp, alţi 10.000 de slovaci locuiau în Bucovina, dar mulţi dintre aceştia fuseseră polonizaţi[29].

Fiind însă o prerogativă a statului acreditar, deplină libertate de apreciere în ceea ce priveşte exercitarea protecţiei diplomatice asupra slovacilor din România revenea statului gazdă. Și mai complicată era situația conaționalilor. Dacă existau conaționali în ambele state se putea ajunge la un consens. Dacă, spre exemplu, pe teritoriul unuia nu existau conaționali ai partenerului, relația era mai dificilă. Pe teritoriul Slovaciei nu locuia o comunitate istorică românească. Dar statul român și cel slovac au găsit un numitor comun în protejarea minoritatea română, respectiv slovacă, aflate sub administrația maghiară. Deși protecția cetățenilor români de origine slovacă nu intra în atribuțiile misiunii Slovaciei, conform reglementărilor internaționale în vigoare între anii 1939-1944, statul român a oferit un statut avantajos slovacilor. Venirea lui Ivan Milecz la Bucureşti a fost un semnal dat şi pentru comunitatea slovacilor din România. Milecz nu şi-a neglijat atribuţiile în ceea ce priveşte minoritatea slovacă din România. El a vizitat în repetate rânduri comunitatea, asistând la reuniunile culturale ale asociaţiilor slovace şi a participând la ceremonii în şcolile slovace[30]. Prima sa misiune a fost să îl viziteze pe D.V. Ţoni, subsecretar în cadrul Ministerului Educaţiei, încă din ziua în care şi-a preluat mandatul. Milecz a declarat că doreşte să supravegheze secţiile slovace din şcolile primare din România[31].

Cum exercitarea atribuțiilor consulare nu era diferențiată de cele diplomatice, legația răspundea și de problemele administrative ale slovacilor. O chestiune care l-a preocupat pe Ivan Milecz a fost legată de periodicul comunității slovace, „Naše snahy” (Străduințele noastre). Publicația se adresase inițial și minorității cehe, dar odată cu independența Slovaciei și stabilirea relațiilor diplomatice româno-slovace, publicația a fost dedicată exclusiv slovacilor[32]. Legația a fost însărcinată de Societatea științifică a slovacilor din străinătate, aflată în subordinea Ministerului de Externe de la Bratislava, să se intereseze de apariția gazetei. Între redacție și Societate s-a ajuns la o înțelegere prin care aceasta subvenționa un număr de 300 de exemplare care să fie trimise regulat slovacilor. Pentru acesta se stabilise ca Societatea să plătească 10.000 coroane prin intermediul lui Eduard Rázgov, care reprezenta firma Dunajplavba din București. Din acest moment, „Naše snahy” trebuia să țină linia politica indicată de Slovacia. La 4 noiembrie 1939, redacția gazetei informase legația că nu avea suficiente fonduri și o ruga să se adreseze Societății slovacilor din străinătate pentru susținerea financiară. Se adunase deja o datorie de 7.000 de lei și exista riscul ca publicația să nu mai apară. Membrii redacției lucraseră până în noiembrie 1939 gratuit, fără să fie retribuiți, Societatea asigurând doar costurile cu tipărirea. Legația solicita în acest sens ca Oficiul Propangandei să susțină cu 20.000 de coroane publicația slovacilor din România, considerată ca importantă. În decembrie 1939, Societatea slovacilor din străinătate trimitea lui Ladislav Kišš 6.000 de coroane pentru scoaterea publicației[33].

---

[29] Miroslav Kmet, *Slovacii din România de-a lungul istoriei şi la sfârşitul celui de la doilea război mondial*, în *Evenimentele de la 23 august 1944 din România şi Insurecţia naţională slovacă din 29 august 1944. Consecinţele lor asupra eliberării României şi Slovaciei şi a sfârşitului celui de al doilea război mondial*, Banská Bystrica – Alba Iulia, Academia Română, Academia Slovacă de Ştiinţe, 2012, p.103.

[30] Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (infra A.M.A.E.), Fond 71 Slovacia, vol. 11, f.115.

[31] „Universul”, nr.256, din 18 septembrie 1939, p.15.

[32] Ondrej Štefanko, *Despre slovacii din România*, Nădlac, Editura Ivan Krasko, 2004, p.59-60.

[33] SNA, MVZ škat.506. d.21.105 /39

Alte probleme au fost legate de tipărirea publicațiilor slovace. În 1942, a apărut o carte despre slovacii din România, editată la tipografia unui evreu din Nădlac. Problema era că după introducerea legislației românești antisemite tipografia proprietarului evreu urma să își piardă autorizația de funcționare ceea ce afecta și publicațiile slovace. Comunitatea spera că Legația va reuși să obțină mijloacele financiare din partea Societății științifice a slovacilor de pretutindeni din Bratislava, angajându-se să contribuie prin intermediul bisericii evanghelice cu o treime din costurile publicațiilor, celelalte două fiind așteptate de la Bratislava. Altfel, ei se temeau că tiparnița ar ajunge pe mâinile unui neslovac și că ar pierde posibilitatea să mai tipărească la Nădlac. Era necesară o suma de peste 73.000 de coroane, iar slovacii nu a putut plăti decât puțin peste 2/5 din acesta, fără ajutorul Societății din Bratislava neputând să mai scoată publicațiile. Se spera că formalitățile să fie aranjate de legație pentru a nu se pierde tipografia și slovacii din Nădlac să își poată continua activitățile culturale normale. Ivan Milecz a redactat, în mai 1942, un amplu raport, în opt pagini, despre situația comunității slovace din Nădlac, în speranța că va sensibiliza responsabilii de la Bratislava, în care a prezentat pe larg starea politică, socială, economică și culturală a comunității[34].

O altă problemă ținea de competența justiției. Milecz era anunțat, în martie 1940, de redacția „Naše snahy" că doi redactori ai săi, preotul Dušan Cesnak și învățătorul Ladislav Kišš, au fost dați în judecată de Tribunalul Militar Timișoara. Erau incriminate un articol din septembrie 1939 despre problema școlilor slovace din Nădlac, semnat de Cesnak, și un altul, tot despre situația din Nădlac, al învățătorului Kišš, care nu respectaseră legea presei din România. Legația era rugată să intervină în această problemă[35]. Milecz a fost nevoit să apară de multe ori în fața instanțelor române pentru a-și apăra conaționalii. În august 1941, Legația a fost informată despre condamnarea lui Pavel Horský, învățător din Peregul Mare, la 20 de zile de închisoare și plata a 1.200 lei pentru încălcarea reglementării privind întrunirile publice. Parchetul Militar Timișoara a fost cel care a dat aceasta soluție și care nu a putut fi contestată[36]. În acei ani, reglementările referitoare la situația cetățenilor străini erau suficient de precare încât statul acreditant putea comite abuzuri. Statutul străinilor putea fi reglementat prin tratate bilaterale care consfințeau**,** pe cale de reciprocitate, drepturile și obligaţiile cetăţenilor unei părţi contractante. Astfel de tratate erau puține, iar raporturile de inegalitate între partenerii diplomatici, făceau dificilă exercitatea funcției de protejare a intereselor cetățenilor unui stat mai mic, aflați pe teritoriul altui stat. Protecția diplomatică nu era un drept al statului acreditant, ci o prerogativă a celui acreditar[37]. De aceea, au existat numeroase cazuri în care atât cetățenii slovaci, cât și cei români de origine slovacă să fie supuși unor vexațiuni ale statului român. De aceea, Legația s-a adresat în repetate rânduri Tribunalelor românești în calitate de reclamant[38].

Odată cu cel de al doilea arbitraj de la Viena și trecerea părții de nord a Transilvaniei în administrația Ungariei, o parte a minorității slovace (cea din Bihor și Sălaj) a ajuns sub ocupația maghiară, alăturându-se grupurilor mari de slovaci care se aflau sub stăpânirea Ungariei încă de la 1938. Arbitrajul de la Viena din august 1940 impunea, prin articolul 7, respectarea drepturilor minorităților etnice. De la început între România și Ungaria s-a născut un dur conflict privind românii din nordul Transilvaniei și maghiarii din sudul provinciei. Arbitrajul de la Viena din august 1940 a trezit ecou în Slovacia şi pentru că 17.000 de conaţionali care locuiau în

[34] SNA, MVZ škat.195. d.3947 /43
[35] SNA, MVZ škat.506. d.1392 /40
[36] SNA, MVZ škat.195. d.2431/42.
[37] Mircea Malița, *op. cit.*, p.195.
[38] SNA, MVZ škat.506. d.2436 /43

Transilvania şi în Rudohoria intrau în stăpânirea maghiară[39]. În crimele comise în satele din Sălaj au fost asasinați și etnici slovaci, fapt ce a sensibilizat opinia publica slovacă[40].

Pentru a se asigura că România tratează corect minoritatea slovacă, Ivan Milecz dorea să cunoască în detaliile acordurile semnate de România cu Germania și Ungaria. După al doilea arbitraj de la Viena, premierul slovac, Vojtech Tuka, îl ruga pe Milecz să se intereseze asupra statutului minorităților naționale semnat la Viena de România și Ungaria cu Puterile Axei[41]. Cum Legația Germaniei îl trata cu superioritate, Milecz a fost nevoit să facă demersuri personale pe lângă diplomații Reich-ului pentru a obține documente referitoare la Acordurile privind Grupul Etnic German din România[42]. Aceste intervenții și piedicile care se puneau reprezentantului diplomatic slovac din România arată că statutul diplomatic depindea la acel moment de forța și prestigiul țării.

O altă problemă care a intervenit în raporturile dintre cele două ţări a fost generată de o măsură a autorităţilor române care au interzis vânzarea imobiliarelor în regiunea de frontieră. Cum slovacii locuiau foarte aproape de frontiera româno-ungară această dispoziţie i-a afectat. Unul din liderii comunităţi slovace şi angajat al legaţiei, Peter Pavol Doval, s-a plâns în acest sens pe lângă Ivan Milecz. Cotidianul grupării radicale Garda Hlinka din Slovacia, „Gardista", s-a grăbit să publice un articol pe această temă, fapt remarcat de ministrul României acreditat la Bratislava, Gheorghe Elefterescu, care a cerut o dezminţire în acest caz. În fapt, un articol din „Curentul" pe această temă care a scăpat cenzurii române, a fost preluat de „Gardista" şi a creat confuzie în opinia publică slovacă, foarte atentă la problemele minorităţii slovace din ţările vecine. La intervenţia lui Elefterescu, „Slovak" a scris o replică la articolul gazetei Gărzii Hlinka, susţinând că „Gardista" a comis o eroare dintr-o neatenţie a lecturării textului din „Curentul"[43]. Articolul fusese scris de Ana Dovalova, sora avocatului Legaţiei slovace din Bucureşti, originară din Nădlac. Ea s-a plâns autorităţilor slovace de măsurile luate în România de autorităţile militare şi a provocat nervozitate la Legaţiile de la Bucureşti şi Bratislava. Elefterescu a solicitat autorităţilor române să îl informeze mai exact asupra tuturor măsurilor luate în România asupra situaţiei minorităţilor şi care o implica şi pe cea slovacă pentru a putea evita pe viitor astfel de neînţelegeri[44]. În cele din urmă s-a hotărât ca cererile de vânzări imobiliare din zonele militare de frontieră să fie analizate caz cu caz iar slovacii să beneficieze de aceleaşi înlesniri ca şi germanii din România[45].

Problemele de la frontieră erau supravegheată de Serviciile de informaţii româneşti, care urmăreau trecerile clandestine ale frontierei în şi din România. Dacă românii, maghiarii sau germanii au trecut în repetate rânduri frontiera României, au fost înregistrate rare cazuri ale trecerii frauduloase a graniţei de către minoritari slovaci. Între 1 aprilie 1942 şi 31 martie 1944 doar nouă slovaci au ieşit clandestin din ţară în Ungaria şi unul în Iugoslavia din care patru după

[39] Astfel titra cotidianul Slovak pe 1 septembrie despre slovacii ardeleni, Jana Bauerová, *op. cit.*, p.74.
[40] Între victimele atrocităţilor maghiare s-au numărat şi mulţi slovaci. La 14 septembrie, au fost uciși alături de români şi 11 slovaci în comuna Marna. În comuna Cerişa a fost asasinată o întreagă familie de slovaci, formată din nouă membri. O altă familie de slovaci, formată din şapte membri a fost asasinată la Halmăjd, *Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul Transilvaniei septembrie 1940 – octombrie 1944*, coord. Mihai Fătu, Mircea Muşat, Bucureşti, Editura Politică, 1985, p.76.
[41] SNA, MVZ, škat.194. d.54.086/40.
[42] SNA, MVZ, škat.194. d.53.662/40.
[43] În text ar fi apărut două cuvinte în limba slovacă asemănătoare: sintagma „drepturi vecine" ar fi fost tradusă greşit „drepturi vecinice" cu sensul de veşnice, A.M.A.E., Fond 71 Slovacia, vol. 13, f.181-185.
[44] A.M.A.E., Fond 71 Slovacia, vol. 13, f.186.
[45] A.M.A.E., Fond 71 Slovacia, vol. 13, f.196.

1 ianuarie 1944. În schimb, între 1 iulie 1942 şi 30 iunie 1944 13 slovaci din Ungaria, din care patru după 1 aprilie 1944 şi unul din Iugoslavia până în 1944 şi trei după 1 ianuarie 1944 au intrat în mod ilegal pe teritoriul României[46]. Dar Legaţia era informată periodic despre situaţia din regiunea Aradului şi Banatului.

Unul din programele de politică externă ale Bratislavei privea repatrierea slovacilor. Cum cei mai mulţi slovaci se aflau în Ungaria, iar diferendul teritorial dintre cele două nu avea în vedere o astfel de posibilitate, în atenţia Externelor de la Bratislava au intrat slovacii din diaspora. Între aceştia, cei din România se aflau pe lista celor ce puteau fi repatriaţi. Mulţi cetăţeni români de origine slovacă au solicitat acordarea cetăţeniei slovace prin intermediul misiunii diplomatice condusă de Ivan Milecz. Cel mai ilustrativ caz a fost al lui Peter Pavol Doval. Secretarul Legaţiei, Herman V. Klačko, anunţa în februarie-martie 1943 că Doval va pleca în Slovacia şi considera că întreaga comunitate slovacă din România va resimţi aceasta ca pe o pierdere. El anunţa că Doval a obţinut în toamna trecută cetăţenia slovacă şi că de la 1 ianuarie şi-a reziliat contractul de avocat cu firma Dunajplavba. Astfel comunitatea rămânea fără conducătorul ei şi fără redactorul revistei „Naše Snáhy". De aceea, Ministerul de Externe de la Bratislava era avertizat că trebuiau luate măsuri pentru a îl înlocui. Semnatarul adresei amintea totodată că ar putea exista greutăţi cu scoaterea gazetei „Naše snáhy", care a costat doar în luna septembrie a anului trecut în jur de 200.000 de coroane. Ajutorul se aştepta să vină, ca de obicei, de la Societatea ştiinţifică pentru slovacii din străinatate[47]. Davol era şi director al firmei Roslov în noiembrie 1942 când a primit cetăţenia, iar Klačko se temea încă de atunci că Doval ar putea părăsi România[48].

Problema repatrierii lor s-a lovit de dificultăţile interne ale tânărului stat slovac. În vara anului 1943, Legaţia era anunţată că în problema repatrierii slovacilor din România existau numeroase dificultăţi. Deşi era de dorit o repatriere a slovacilor, greutăţi au apărut în ceea ce priveşte locurile unde aceştia să se stabilească, deoarece fiind agricultori nu existau terenuri disponibile în Slovacia. Deşi fusese făcută o reformă agrară şi evreii îşi pierduseră terenurile agricole, acestea au fost acordate familiilor celor căzuţi pe front. Statul slovac nu dorea să schimbe structura agrară până la finalul războiului şi nu mai lua, pentru moment, în calcul o eventuală repatriere a slovacilor din străinătate[49]. Pentru a întreţine iluzia că acest program va fi în cele din urmă realizat, Legaţia era anunţată periodic despre iniţiativele Societăţii ştiinţifice a slovacilor din străinătate în ceea ce îi privea pe slovacii din România. Între 3-10 iulie 1943, Societatea convoca reprezentantii organizaţiilor slovace la o serie de manifestări organizate la Bratislava. Între participanţi s-au aflat şi preşedintele Societăţii culturale slovace din Nădlac, Ján Ďuriž, şi preotul Ján Malec din Măneuţi, semn că nici slovacii din Bucovina nu fuseseră uitaţi[50]. Tot Legaţia a fost nevoită să se ocupe şi de aceste vizite.

Aşadar, numeroasele dificultăţi pe care Legaţia Slovaciei le-a avut de surmontat au fost generate de lipsa unor reglementări care să statueze funcţiile misiunilor diplomatice. Cu toată precaritatea juridică, protecţia diplomatică reprezenta o preocupare tradiţională a misiunilor diplomatice. Până la Convenţia diplomatică de la Viena din 1961, funcţiile misiunilor diplomatice nu erau definite precis. De aceea, de multe ori ele se călăuzeau după considerente politice, de necesitate, utilitate şi oportunitate şi nu implicau doar cetăţenii statului acreditant, ci

[46] Pavel Moraru, *Momente din activitatea Serviciilor secrete ale Armatei Române pe frontul de răsărit. Istorie în documente, 1941-1944,* Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studierea Totalitarismului, 2009, doc. 194, p.514-515.
[47] SNA, MVZ škat.195. d.460 /43
[48] SNA, MVZ škat.195. d.8722 /43
[49] SNA, MVZ škat.506. d.2921 /43
[50] SNA, MVZ škat.506. d.1791 /43.

și conaționalii statului acreditar, acolo unde era cazul. Funcţia de ocrotire permitea misiunilor să acorde protecţie diplomatică cetăţenilor statului acreditant, aflaţi sau stabiliţi pe teritoriul statului acreditar. Cum între funcția de reprezentare, cea de negociere și cea de protecție a intereselor persoanelor aflate sub autoritatea statului acreditant exista o strânsă interdependență, membrii Legației au trebuit să exercite protecția diplomatică fără să fie trecută în responsabilitatea unuia. Diplomatul Ivan Milecz a trebuit să țină cont și de statutul minorității slovace din România și s-a pus în slujba acesteia. Dacă protecția intereselor statului și a cetățenilor slovaci a fost înlesnită de raporturile în general bune dintre cele două state, apărarea intereselor minoritarilor slovaci s-a lovit de practica epocii.

BIBLIOGRAPHY

1. Documente de arhivă

Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, Fond 71 Slovacia
Serviciul Arhivelor Istorice Centrale, Fond Ministerul de Interne, Direcţia Generală a Poliţiei
Slovensko Narodne Archiv, Fond Ministerstvo Zahraničnych veci 1939-1945

2. Literatură de specialitate

Anghel, Florin, *Ieşirea din infern. Refugiaţii poloni şi misiunile diplomatice chiliene din România 1940-1943*, în *Mai aproape unii de alţii. În lumea relaţiilor polono-române*, Suceava, 2005
Anghel, Ion M., *Dreptul diplomatic*, vol. I, *Relațiile, privilegiile și imunitățile diplomatice*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984
Bauerová, Jana, *Slovensko a Rumunsko v rokoch 1939-1944*, Filozofická Fakulta Trnavskej Univerzity v Trnave, 2014
Case, Holly, *Between States. The Transylvanian Question and the European Idea during World War II*, Stanford University Press, 2009
Constantin, Ion, *Polonia în secolul totalitarismelor 1918-1989*, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2007
Feltham, R.G., *Ghid de diplomație*, Iași, Institutl European, 2005
Jarinkovič, Marin, *Slovensko a Iugoslávia v rokoch II. svetovej vojny*, Banská Bystrica, Klub priateľov Múzea SNP, 2012
Kamenec, Ivan, *The Slovak State, 1939-1945* în *Slovakia in History*, edited by Mikulaš Teich, Dušan Kováč and Martin D. Brown, Cambridge University Press, 2011.
Kmet, Miroslav, *Slovacii din România de-a lungul istoriei şi la sfârşitul celui de la doilea război mondial*, în *Evenimentele de la 23 august 1944 din România şi Insurecţia naţională slovacă din 29 august 1944. Consecinţele lor asupra eliberării României şi Slovaciei şi a sfârşitului celui de al doilea război mondial*, Banská Bystrica – Alba Iulia, Academia Română, Academia Slovacă de Ştiinţe, 2012
Letz, Róbert, *Slovenské dejiny* V *1938-1945*, Bratislava, Literárne informačné centrum, 2012
Maliţa, Maliţa, *Diplomaţia. Şcoli şi instituţii*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1970
Maťovčík, Augustín, *Slovenský biografický slovník. Zväzok IV, M – Q*, Martin, Matica Slovenská, 1990

Moraru, Pavel, *Momente din activitatea Serviciilor secrete ale Armatei Române pe frontul de răsărit. Istorie în documente, 1941-1944*, Bucureşti, Institutul Național pentru Studierea Totalitarismului, 2009
Sora, Steluța Simona, *Managementul carierei diplomatice*, Iași, Institutul European, 2017
Štefanko, Ondrej, *Despre slovacii din România*, Nădlac, Editura Ivan Krasko, 2004
Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul Transilvaniei septembrie 1940 – octombrie 1944, coord. Mihai Fătu, Mircea Muşat, Bucureşti, Editura Politică, 1985
„Universul", nr.256, din 18 septembrie 1939

THE AROMANIANS, A DISTINCT BALKAN ETHNICITY

Corneliu Zeana
Assoc. Prof. PhD, Romanian Medical Writers Association

Abstract: The Aromanians (Vlachs) are an extremely old Balkan tribe, a protohistoric relic like the Basques of Western Europe, preceded by the Greeks from the north, and much later, the settlement of the Slavic peoples in the Balkans. After the collapse of the Ottoman Empire, which had recognized their identity, the new Balkan nation-states, with questionable borders, adopted an extremely harsh policy towards the denationalization of the Armenians. Except for Macedonia where they are a constituent ethnic group and Albania (the Illyrian people being just as old). Greece considers them Greeks Romanized by language, and Romania takes them as Romanians..

Keywords: Aromanians, Balkans, ethnic minority, ethnic extinction

Introducere

Traversăm vremuri frământate, în care unele neamuri se străduiesc să supraviețuiască, să dăinuie, iar altele să domine, să stăpânească, să-și extindă puterea. Nimic nou în asta. Arheologii descoperă urme ale unor hominizi sau populații de oameni care au dispărut. În timpuri mai recente, pieile roșii din America de Nord au fost cvasiexterminați, în America de Sud s-au produs fenomene asemănătoare, în Australia aborigenii par să dispară, în călătoria sa de-a lungul Asiei Nicolae Milescu a întâlnit mici etnii pe care nu le mai regăsim astăzi ș.a.m.d.

La Paris a fost publicată cartea lui Nicolas *Trifon Les Aroumains, un people qui s-en va,* adică un popor care se duce, se pierde. În articolul de față abordăm următoarele teme: Armânii ca etnie distinctă. Opinii contradictorii. Persecutarea sistematică a Armânilor. Căi de dăinuire în noul context European

Armânii ca etnie distinctă. Opinii contradictorii

Ce se spune despre Armâni? Grecii, care au ocupat ținuturile locuite de Armâni extinzându-și teritoriul până la granițe actuală cu Macedoniei (de Nord), susține că ar fi niște greci vlahofoni, al căror grai a fost dobândit în timpul ocupației romane. O parte dintre Armâni, atrași de unele avantaje oferite de Grecia, se consideră astfel. Sunt așa numiții grecomani. De pildă, dacă Armânii din Albania se declară ca fiind greci, aceștia primesc o pensie viageră de la statul grec. Grecii neagă orice legătură a Armânilor cu românii. Această poziție este susținută de Academia Greciei. Românii, dimpotrivă, îi consideră români sud dunăreni, Armâna fiind un dialect al limbii române. Academia Română susține acest punct de vedere. O parte din Armâni se recunosc drept români, refuzând statutul de minoritari. Nici grecii, nici românii nu îi privesc drept etnie, respectiv minoritate aparte. Cea mai mare parte dintre Armâni cred că ei nu sunt nici greci nici români, ci etnie distinctă (milete ahoria), adică sunt ceea ce sunt: Armâni și basta!

Cum argumentăm acest punct de vedere?

Trăitori din timpuri străvechi în zonele muntoase ale peninsulei Balcanice, îndeosebi în jurul Munților Pind, trăgându-se probabil din pelasgi, ocupația lor de bază era creșterea oilor, migrând cu turmele lor spre înălțimi vara și coborând spre câmpie pentru iernat. Moscopole, care putea deveni capitala lor durabilă, când după prăbușirea Imperiului Otoman și împărțirea Balcanilor în state naționale ar fi obținut și ei un stat al lor, a fost distrus cu totul în 1788 de

bandele unui satrap, Ali Paşa din Tepene, care dorea să devină independent şi faţă de Imperiul Otoman. Moscopole era pe atunci al doilea mare oraş din Imperiul ortoman, după Istanbul. Mulţi bărbaţi au fost ucişi, femeile luate în sclavie, populaţia s-a refugiat în alte zone înfiinţând noi oraşe (Cruşova), dar o bună parte au format o diaspora bine reprezentată la Viena, Budapesta, în Italia, dar moscopolenii au ajuns şi în America. Fenomenul poate fi asemuit cu dispersarea evreilor după distrugerea Ierusalimului.

Principalele trăsături care definesc etnia aromână sunt: Limba neolatină, care a fost recunoscută ca atare de Consiliul Europei prin directiva 1333, nu este un simplu dialect al limbii române, deoarece românii nu o pricep, mai curând înţeleg italiana. Să amintim că prin anii 50 româna era considerată o limbă dominant slavă, impregnată cu termeni latini (!). Cuvinte fundamentale româneşti nu există în Armână, de exemplu familia de cuvinte a iubi-iubire etc., sau dragoste , draga mea etc. Nici cuvântul gândire, verbul a gândi etc. În Armână se spune mine minduiescu (eu gândesc) derivat din latină. A uita, agârşi în Armână, membrii familiei: nicuchira (soţie), cusurin (văr), păpânii (părinţii), străpăpânii, cilimeani (copii) dada (mama, afensu (bărbatul, capul familiei) Haristo (mulţumesc) etc. Gramatica a moştenit mai mult din rigoarea latină. Luăm exemplul verbului fundamental a fi, conjugat regulat: Hiu, hii, hie, him, hiţi. În română se schimbă radical rădăcina verbului a fi Eu sunt, el este (nicio literă nu mai coincide), noi suntem. Nici verbul a fi nu se mai regăseşte în conjugare. Celui care învaţă limba română îi vine foarte greu. Muzica tradiţională (populară), absolut diferită de cea românească, polifonia cu totul aparte în toată lumea balcanică. Această muzică străveche, adânc impregnată în sufletul poporului, s-a păstrat şi în prezent. Jocul popular, distinct cu totul de cel românesc. Chiar şi corlu (hora) este cu totul diferit. Costumele populare nu seamănă de fel cu cele româneşti Arhitectura tradiţională este cu totul diferită. Casele au altă înfăţişare, folosesc mult mai mult piatra, iar satele nu sunt aşezate pe vale, ca la români, ci dimpotrivă, pe înălţimi cât mai mari. Numele de familie, după care recunoşti uşor un armân sau un român. Proverbele. Armânii nu agreează să te faci frate cu dracul până treci puntea, dimpotrivă să nu faci astfel, sau capul plecat sabia nu-l taie (îl va tăia mai târziu). Ei au proverbe de tipul: Dumnezeu amână dar nu uită (nu agârşeşte)! Nunta la Armâni şi alte evenimente (logodnă, botez, înmormântare,)au înfăţişări particulare, un anume tipic, specific.

Trăsături caracterial-comportamentale. Armânii apreciază eroismul, neînduplecarea, lupta până la capăt, urăsc trădarea, sunt extrem de loiali faţă de cei care le-au făcut bine. Împământeniţi în Cadrilater şi naturalizaţi, au luptat cu abnegaţie pentru eliberarea Basarabiei şi Bucovinei de sub jugul sovietic şi nu au fost capabili să întoarcă armele. Sunt foarte muncitori, nu acceptă pomeni, demnitatea şi cinstea sunt valori fundamentale. Oprobiul comunităţii asupra vinovaţilor joacă un rol extrem de puternic, ostracizarea este foarte greu de suportat. *Naima mare arsine e să n-ai arşine,* (cea mai mare ruşine e să n-ai ruşine). Sunt răzbunători, mai aprigi şi mai înclinaţi spre violenţă. Pe frontispiciul Bisericii Adormirea Maicii Domnului din Moscopole (1694) stă scris: *Dacă eşti prieten intră cu bucurie, dar dacă eşti duşman, rău şi plin de viclenie fugi departe, departe de această uşă.* În această biserică Icoana maicii Domnului a prevestit distrugerea Moscopolei. Icoana a trosnit puternic şi toate candelele şi lumânările s-au stins. A urmat invazia distrugătoare. De Sfânta Maria, Moscopole este loc de pelerinaj pentru armânii de pretutindeni.

Prin caracterul lor independent, preţuitori de libertate, armânii s-au opus cu îndârjire colectivizării forţate şi comunismului în general. Cei din rezistenţa anticomunistă din Dobrogea au fost în majoritate armâni. *Num*ărul celor înscrişi în partidul comunist a fost foarte redus. Nici un torţionar nu a fost armân. Nu au fost incluşi nici în CC al UTC, pepiniera de cadre comuniste,

din care, după 1989 s-au recrutat miniştrii şi cei care au deţinut poziţiile de prim rang in România condusă de Ion Iliescu. Evident, trebuie să ne ţinem foarte departe de orice generalizare în orice domeniu. La Armâni este foarte marcată tendinţa de a se căsători în cadrul etniei. Sunt buni familişti, în familie domneşte acea tinie (respect), nu sunt cazuri de bărbaţi care să fi schimbat trei, patru sau cinci neveste, vârstnicii sunt menţinuţi în familie, nu sunt duşi la azil. Au un adevărat cult pentru dreptate, preţuiesc cinstea şi demnitatea, sunt chiar mândri (perifani). Nu uită răul ce li s-a făcut şi sunt răzbunători, chiar pe mai multe generaţii. Nu atât cât sunt evreii, dar nici iertători ca românii. Atât la ei cât şi la albanezi s-a practicat vendeta. Nu au cerşetori, nu se plâng, nu pretind ajutoare sociale, numărul drogaţilor şi alcoolicilor este foarte redus. Tipologic sunt mai scunzi şi agili, au ochii mari, mai rotunzi, nasul nu este ascuţit, ci cu vârf rotund, cocoloş. Îi poţi recunoaşte şi după inflexiunea vocii, cu un timbru aparte. Pietatea filială şi respectul pentru strămoşi şi faptele acestora sunt de remarcat. Sunt muncitori, modeşti, tind spre performanţă în orice domeniu. Nu sunt risipitori ci cumpătaţi, economi, uneori zgârciţi, dar au dat mari evergeţi: Universitatea Populară Ioan Dalles din Bucureşti, Podul cu Lanţuri, de peste Dunăre, o mândrie a Budapestei,donat de baronul Sina, clădirea Academiei din Atena, Fundaţia Gojdu, în beneficiul tinerilor ardeleni doritori de învăţătură etc. Merită amintit cazul unui armân care şi-a donat averea şcolii în limba armână, pe timpul persecuţiilor greceşti, când o serie de învăţători armâni au fost asasinaţi, după care s-a sinucis, de teamă că bolile şi bătrâneţea îl vor face să-şi cheltuiască banii destinaţi şcolii.

În sfârşit, cel mai puternic argument spre a-i defini ca etnie aparte este cel genetic, valorizat abia recent, după introducerea studiilor genetice populaţionale. Sub aspectul zestrei genetice, armânii nu seamănă cu grecii, dar nu sunt nici identici cu daco-românii, profilul lor genetic se apropie mai mult de italieni. îndeosebi în cazul fârşeroţilor. Acest lucru nu este întâmplător. Sângele latin s-a suprapus peste cel străvechi macedonean (ne referim la regele Filip si la Alexandru cel Mare). La Frasa (Pharsalus), pe 9 august 48 BC a avut loc gigantica luptă între legiunile lui Pompei şi cele ale lui Cezar, bătălie câştigată de acesta din urmă. Dispersaţi, luptătorii lui Pompei s-au refugiat în munţii şi pădurile din zonă, stabilindu-se în acele locuri. şi combinându-se cu macedonenii. Cezar l-a urmărit pe Pompei până în Egipt, unde l-a ucis.

Persecutarea armânilor

În cartea sa *Români contra aromânilor*, Eugen Mazzota face o analiză pertinentă asupra acestei probleme. Noi ne mărginim la o enumerare succintă a câtorva aspecte de contencios.

Emigrarea masivă a armânilor în Cadrilater, a fost stimulată de statul roman care promitea fiecărui colonist o suprafaţă de teren. Turcii părăsiseră judeţele Durostor şi Caliacra, iar zona era slab populată. Această promisiune nu a fost ţinută întru totul, astfel încât unii colonişti au dorit să se reîntoarcă în locurile de baştină, ceea ce nu s-a întâmplat. Statul roman nu le-a asigurat o protecţie corespunzătoare împotriva comitagiilor bulgari care comiteau jafuri şi asasinate. Coloniştii şi-au organizat apărarea. Ei nu acceptau interdicţia de a purta arme,(aşa cum nu o acceptă americanii de pildă), ori statul român interzicea acest lucru. Armânii au organizat o demonstraţie amplă, cu armele la vedere, în Bucureşti. Desigur, ei doreau să se opună sub orice formă ruşinoasei cedări a Cadrilaterului semnată de regale trădător Carol II care cedase şi alte teritorii. La evacuarea lor din Cadrilater, Bulgaria a inventariat minuţios bunurile rămase (nici măcar recolta nu fusese strânsă) şi a plătit României în aur despăgubirile cuvenite. Aurul a ajuns în Banca Naţională a României dar invazia sovietică şi instaurarea regimului comunist a blocat restituirea către cei păgubiţi. După prăbuşirea comunismului în decembrie 1989, s-a constituit fondul de recuperare a proprietăţilor confiscate de comunişti. Se cuvenea ca aromânii să fie

despăgubiți prioritar deoarece Banca Națională deținea aurul plătit de Bulgaria. Fondul a fost în bună parte devalizat de Alina Bica și complicii săi. O bună parte din aromâni nu au primit nimic până în prezent, ceea ce este revoltător. Au primit doar cei care i-au mituit pe manipulatorii acestui fond. Instituția respectivă ar trebui de altfel desființată, fiind și bugetivoră. În nici o altă țară aceasta numai există.

Revenind la perioada comunistă, aromânii au fost supuși unei represiuni dure, pe criteriul etnic. Ei au fost deportați , cu familiile lor în zone aride din Bărăgan unde au fost lăsați în plin câmp fiind nevoiți să-și sape bordeie în pământ. Au fost arestați în plină noapte, încărcați în vagoane de marfă și duși sub pază armată în locurile de domiciliu forțat. La Muzeul Memorial Sighet pot fi văzute liste lungi cu numele acestora, în dreptul cărora, la motivul deportării scrie clar: macedonean. Mulți copii mici au pierit în timpul transportului în condiții inumane și a domiciliului forțat în lipsa oricărei asistențe medicale, a apei și hranei total deficitare. Dacă un copil se îmbolnăvea, era interzis să fie dus la spitalul aflat în afara ariei de domiciliu forțat (a lagărului). În închisorile comuniste pentru deținuții politici armânii au fost cu mai numeroși decât orice altă etnie, se poate spune că aproape nu există familie de armâni fără un membru arestat. Condamnările la moarte au fost și ele cu totul excesiv pronunțate asupra lor. După ce luptătorii anticomuniști din Dobrogea s-au predat, unii fiind executați, cei care primiseră diferite pedepse cu închisoarea, circa 70, au fost îmbarcați într-un tren care ar fi avut destinația Timișoara. Securitatea, nemulțumită de hotărârile judecătorești, i-a coborât din tren în plin câmp și i-a împușcat pe toți. Cu altă ocazie, pe malul lacului Siutghiol, în Mamaia, securiștii au împușcat 12 aromâni, fără nici o judecată. Oare, dacă nu erau armâni, cei pomeniți mai sus ar fi fost uciși cu atâta cruzime? Fapt este că sub regimul Ion Iliescu, nici unul din asasini nu a fost anchetat și condamnat, bucurându-se de protecție totală. Probabil au avut și pensii speciale

În continuare, mă voi referi doar la familia mea, a cărei situație poate fi însă extrapolată asupra poate chiar a majorității familiilor armâne. Nu s-a primit nici o despăgubire pentru proprietățile deținute în Cadrilater, deși Bulgaria a plătit României sumele respective. Tatăl meu, un mare chirurg, a fost ucis în închisoarea Aiud unde ispășea o pedeapsă de 6 ani pentru uneltire împotriva regimului. Singura acuzaţie din hotărârea de condamnare era că asculta posturi de radio imperialiste și făcea comentarii dușmănoase la adresa regimului. Nu făcuse nimic mai mult. După 1989 am cerut rejudecarea și a fost declarat nevinovat. Am solicitat apoi statului roman daune morale și despăgubiri pentru bunurile confiscate la arestare Locuia singur în Bucureşti, securiștii au consemnat la arestare bunuri de circa 200 lei (bani 2020) însușindu-și valorile respective și ascunzându-le la cineva de încredere (gen mătușa Tamara), spre a fi valorificate cândva. Erau siguri că arestatul nu va mai ieși viu. Am demonstrat, la proces, cu martori, fotografii etc., dar cauza a fost pierdută. A rămas valabil procesul verbal al securității. Cazul vărului meu Ion Zeana, tânăr medic, cu un copil abia născut, condamnat la 10 ani închisoare tot pentru așa-zisa uneltire. La expirarea condamnării este repetat presat să devină colaborator al securității. Refuză și este ținut închis încă 6 ani. La eliberare cere rejudecarea și, sub regimul Ceaușescu, este declarat nevinovat. Se face un alt proces, după 1989, dar nu I se acordă daune morale si nici măcar despăgubiri pentru cei 6 ani de închisoare fără condamnare. Judecătorii au considerat că totul a fost drept. Cine sunt însă judecătorii de după 1989? Sunt cei vechi, selectați după dosar și recomandarea securității la admiterea in facultatea de drept, apoi îndoctrinați în timpul regimului comunist. După revoluție, lupul și-a schimbat doar părul. Cu toate solicitările și demersurile repetate ale Societății Aromâne nu suntem recunoscuți ca minoritate. Dacă la primele recensăminte după 1989 ne puteam declara astfel, la ultimul recensământ am fost trecuți în mod abuziv la categoria români. Cei din Macedonia, Grecia etc.

sunt consideraţi români de pretutindeni, ceea ce ei nu acceptă. În Kosovo locuiesc mulţi armâni, înainte de război au avut mai multe şcoli. România nu-i sprijină în nici un fel pe armânii din Balcani. Înainte de războiul doi mondial, statul roman finanţa o multitudine de şcoli româneşti în Balcani, mai cu seamă în Grecia, Albania, Iugoslavia, ,,dar toate au fost închise din dispoziţia Anei Pauker, ministru de externe în România comunistă. Orice contacte între armânii migraţi în România, mai cu seamă la începutul secolului trecut şi cei din Balcani a fost sistat, interzis. După 1989 Ion Iliescu a continuat politica de ignorare a armânilor din Balcani. România nu le acordă sprijin. Pe cărţile armâneşti publicate la Skopje se menţionează: publicată fără sprijinul statului român! România ar face un gest onorabil dacă ar reface biserica din Moscopole. Nici pomeneală. Dimpotrivă, a renunţat fără condiţii (!) la Fundaţia Gojdu de la Budapesta, dedicată burselor de studiu pentru tineri transilvăneni. Motivul cel mai probabil este că Emanoil Gojdu nu este român, ci aromân. România pierde foarte mult atât prin refuzul de a-i recunoaşte drept minoritari pe armâni (ar putea beneficia de şcolarizare în limba materna etc.), dar şi din considerarea armânilor din Balcani drept români de pretutindeni. Nu ar avea o minoritate mai devotată României în afară de armâni, iar pe de altă parte, influenţa României în întreaga Peninsulă Balcanică ar spori considerabil, inclusiv cu consecinţe economice evidente. Reamintim faptul că înainte de ultimul război mondial România rupsese relaţiile diplomatice cu Grecia pe motivul îngrozitoarelor persecuţii la care erau supuşi armânii. Amintim doar un fapt. Deşi nu aveau dreptul să vorbească în public în limba lor, preotul Haralambie Belimace (Papa Lambru) a cutezat să ţină, în 1905, o slujbă în Armână. La ieşirea din biserică, la Veria, bande înarmate de greci l-au împuşcat împreună cu alţi armâni care săriseră să-l apere cu trupurile lor, fiind, evident, neînarmaţi. Un grup de armâni a fost prins de greci într-o pădure şi asasinat, printre ei se afla şi un tânăr din familia Zeana, căruia i s-a tăiat capul cu toporul pe o buturugă. Astfel de atrocităţi nu au fost tocmai rare. Grecia nu recunoştea diplomele de absolvire emise de şcolile româneşti, reputatul Liceu din Bitolia fiind un exemplu. Aceştia erau consideraţi oficial drept analfabeţi, iar ca urmare nu puteau deţine funcţii publice. În prezent, astfel de barbarii nu se mai pot produce, iar armânii din străvechile lor teritorii peste care s-a extins fără justificare Grecia, îşi afirmă identitatea organizând numeroase manifestări culturale: muzică şi dans tradiţional etc.

Soluţii în context european

Extinderea Uniunii Europene în întreaga Peninsula Balcanică este aşteptată cu mare nădejde de toată suflarea armână. De asemenea, este aşteptată consolidarea acestei structuri suprastatale fără precedent în istorie, *sui generis,* cu legi comune şi cu graniţe volatilizate, în care să domnească armonia între toate popoarele bătrânului continent. În acest cadru s-ar putea relua chiar şi păstoritul tradiţional migrator de iarnă-vară, deoarece oamenii nu pot trăi fără produsele furnizate de oi. În viitor se va reveni la îmbrăcămintea din lână, mult benefică sănătăţii în comparative cu cea de plastic, fiind totodată nepoluantă. Desigur, această ocupaţie nu va mai fi principală. Brânzeturile balcanice sunt greu de egalat, aproape nu au rival. În momentul actual, din cauza crizei, Ursula von der Leyen, care deţine preşedinţia Comisiei Europene, nu a insistat în cel mai recent discurs al său asupra extinderii UE. Pledând doar pe consolidare. Recunoaşterea armânilor drept minoritate etnică ar fi extrem de benefică României. Sunt recunoscute minorităţi practic inexistente: rutenii sau macedonenii de limbă slavă (!?) România are cel mai larg spectru de minorităţi oficial recunoscute dintre statele care compun UE. Se impune coagularea energiilor armânilor în direcţia obţinerii recunoaşterii lor ca minoritari. Dacă jucăm pe cartea europeană, ar fi de preferat ca în locul dispersării actuale, (având în parte modelul UDMR), armânii să adere majoritar la un partid cu vederi creştindemocrate care i-ar sprijini în Parlament. Partidul care ar

merge pe această linie de sprijin ar fi PNȚ Maniu Mihalache, în prezent în curs de afirmare, după desprinderea sa de PNȚ CD care a devenit o simplă anexă a PSD. În acest mod ar putea fi promovat în Parlament și acest partid a cărui doctrină corespunde celei care domină actuala Europă și Parlamentul European și de unde poate dobândi sprijin, deoarece și mișcările politice, în speță partidele, se europenizează, se desprind de caracterul lor adesea limitat teritorial. Din această perspectivă, Valery Giscard d'Estaing, la vremea în care era Președintele Mișcării Europene și cu care am purtat discuții subsemnatul fiind Președintele Mișcării Europene Secțiunea Națională Română, vorbea despre alegeri europene transfrontaliere. Probabil se va ajunge la acest lucru, prin unificarea marilor doctrine politice europene.

BIBLIOGRAPHY

1. Trifon, Nicholas, *Le Aroumains, un people qui s-en va* (Ed. Arcade, Paris, 2005), trad. în română *Aromânii, pretutindeni, nicăieri*, Editura Cartier, 2012.
2. Trifon, Nicholas, *Les Aroumains en Roumanie depuis 1990* în „Revue de etudes comparatives Est-Ovest", nr 38,4, 2007.
3. Koukoudis, Asterios I., *The Vlachs: Metropolis and Diaspora*, Salonic, 2004.
4. Noulas, Vassilis, *Aromounische Hirtenerzählungen aus dem Pindusgebirge: von Nereiden, Moiren, Dämonen, Drachen, Toten und Träume gesammelt*, Zürich, 1981.
5. Kahl, Thede, *Istoria aromânilor*, Editura Tritonic, București, 2006.
6. A.N. Haciu, *Aromânii. Comerț, industrie, arte, expansiune, civilizație*, ediția I, 1936; ediția a II-a, Editura Cartea Armână, Constanța, 2003.
7. Saramandu, Nicolae, *Studii aromâne și meglenoromâne*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2003
8. Papahagi, Tache, *Dicționarul dialectului aromân. General și etimologic*, Editura Academiei, București, ediția a II-a, 1974.
9. Papahagi, P., *Basme aromâne și glosar*, București, 1905.
10. Capidan, Theodor, *Aromânii, dialectul aromân*, Universitatea București, 1932.
11. Recomandarea 1333 a Consilului Europei.

THE CHAPTER FROM ARAD- COURT

Sorin Bulboacă
Assoc. Prof., PhD, „Vasile Goldiș" West University of Arad

Abstract: The article focuses on the role played by the Catholic chapter in Arad as a court in the Middle Ages. The chapter in Arad judged the disputes and conflicts between the nobles, most of which concerned estates and possessions. The chapter also investigates damages, issues new property deeds if the old diplomas were lost by the nobles, intermediates the agreement between certain noble families on the joint use of their possessions. The bride's dowry (dowry) and wedding gifts, in the case of noble families, were regulated by chapters, including the chapter in Arad

Keywords: judgement, witnesses confirmation investigate, conflicts

Introducere

Artiolul își propune să explice rolul capitlului catolic in Arad ca for de judecată în Evul Mediu pe baza investigării surselor medievale (în principal a actelor emise de capitlul din Arad),, până la mijloul veacului al XVI-lea (1552), când a fost distrus de ofensiva otomană care a cucerit cea mai mare parte a comitatului Arad și l-a integrat vilayetului Timișoarei. Într-un articol anterior am analizat rolul important deținut de capitlul din Arad ca loc de adeverire pentru comitatele Arad și Zarand în Evul Mediu[1]. Capitlul din Arad a judecat litigiile și conflictele dintre nobili, dintre care cele mai multe vizau moșii și posesiuni. De asemenea, capitlul ancheta pagubele, elibera noi acte de proprietate în cazul în care vechile diplome erau pierdute de către nobili, intermedia înțelegerea dintre anumite familii nobiliare privind utilizarea în comun a posesiunilor lor. Dota miresei (zestrea) și darurile de nuntă, în cazul familiilor nobile, erau reglementate de către capitluri, inclusiv de către capitlul din Arad.

Capitlul din Arad a judecat litigiile și conflictele dintre nobili, dintre care cele mai multe vizau moșii și posesiuni.

În 6 decembrie 1363 capitlul din Arad a raportat palatinului Ungariei, Nicolae Kont, că și-a trimis omul său de mărturie ("*Ștefan, cleric din strana noastră*") la chemarea în judecată a lui Laurențiu, fiul lui Heym de Ozyag, pentru mai multe moșii[2]. Peste doar câteva săptămâni, în 15 ianuarie 1364, din Vișegrad Nicolae Kont, palatinul Ungariei, a amânat procesul dintre Dominic, fiul lui Ioan de Giulvăz și Laurențiu, fiul lui Heym[3].

În 7 martie 1365 capitlul din Arad a adeverit că Andrei și Ștefan zișI Chepe din Gherteniș au oprit pe nobila doamnă Ossaanna, fiica și pe Filip și Mihai (fiii lui Iacob zis Saar) de la vânzare, zălogire și înstrăinare moșiile Pișchia și Nadăș din comitatul Timiș[4]. În 8 mai 1368 capitlul din Arad adeverește opreliștea făcută de banul Bulgariei, Benedict și de frații săi,

[1] Sorin Bulboacă, *Capitlul catolic din Orod (Arad) – loc de adeverire*, în Doru Sinaci, Sorin Bulboacă (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana,* vol. XV, Editura "Vasile Goldiș" University Press, Arad, 2020, pp. 13-29

[2] ****Documenta Romaniae Historica,* Seria C. Transilvania, vol. XII (1361-1365), sub redacția acad. Ștefan Pascu, Editura Academiei, București, 1985, p. 190-191, doc. 207.

[3] *Ibidem*, vol. XII, p. 203-204, doc. 222.

[4] *Ibidem*, vol. XII, p. 408-409, doc. 391.

împotriva înstrăinării de către Ioan, fiul lui Hench și Petru, fiul lui Egidiu, a moșiei Belenes din comitatul Caraș[5].

La 3 aprilie 1370 capitlul din Arad a raportat regelui Ungariei, Ludovic I de Anjou, că sâlniciile pe care a fost pus să le cerceteze (făptuite de nobilul Iacob de Beuldre) prin porunca din 26 ianuarie 1370 sunt adevărate[6]. În 13 ianuarie 1371 capitlul din Arad raportează regelui Ludovic I de Anjou despre samavolniciile lui Nicolae, fratele bun al lui Karapch românul din Recaș, făcute pe moșia Izvin.

În 18 mai 1381 capitlul din Arad a adeverit că Petru, fiul lui Nicolae, fiul lui Fabian de Turnu era în vârstă de 3 ani. Tatăl lui Petru murise dar fusese dat în judecată cât încă era în viață, pricina respectivă trecând asupra fiului său[7]. În 1 iulie 1382, capitlul catolic din Arad a adeverit întâmpinarea făcută de Ioan, fiul lui Nicolae de Nadasth, cu privire la distrugerile săvârșite pe moșia sa de către Dionisie zis Tormez de Nadasth și fiul acestuia Nicolae. Dionisie și fiul său Nicolae au atacat, de mai multe ori, iobagii aparținând lui Ioan de Nadasth, i-au furat fânul și i-au amenințat cu rănirea; au pus să fie secerate pentru ei înșiși grânele acestuia de la câmp[8].

În 23 iunie 1385 capitlul din Arad a raportat palatinului Ungariei, Nicolae de Giara, că la introducerea fiilor lui Pousa de Zeer în stăpânirea moșiei Teyed, s-a ridicat împotrivire din partea lui Toma de Kwka (în numele văduvei Bagon a nobilului decedat Fărcaș)[9]. La 26 iunie 1385 capitlul din Arad a adeverit împotrivirea ridicată de Dumitru de Chatar și de fiii lui Pousa de Zeer împotriva acelor nobili care ar folosi moșiile lor[10].

În 28 mai 1438 capitlul biserricii din Orod a adeverit că Ștefan de Zeudi, în numele lui Valentin de Kara și Benedict de Symigio, s-au împotrivit ocupării, deținerii, zălogirii sau vânzării posesiunii Weithe din comitatul Timiș[11].

În 24 aprilie 1443 capitlul din Arad a adeverit că George, în numele doamnei Anych, soția lui Ioan literatul de Firiteaz, s-a împotrivit ocupării unor posesiuni în comitatele Arad și Timiș de către Francisc cel Mic de Marthoni. Era vorba de satul Firiteaz și alte două localități azi dispărute., situate în apropiere de Firiteaz (Told și Berkennche), precum și de alte posesiuni din Timiș[12].

În 15 aprilie 1445 capitlul din Arad a adeverit că Ștefan din Șag a protestat în numele lui George Orrus, a soției și a fiilor săi, împotriva ocupării posesiunii *Assonlaka* (așezare dispărută, situată în apropiere de Frumușeni) din comitatul Arad de către Ștefan și Ioan din familia Posa de Zer[13]. Pe verso-ul documentului este scris de altă mână că nobilii Ștefan și Ioan Posa au ocupaseră deja posesiunea *Assonlaka.*

În 19 iunie 1446 capitlul din Arad a adeverit că Valentin de Firiteaz, împreună cu alți nobili, au protestat pentru că Ștefan și Ioan, membri ai familiei Posa de Zer, au ocupat cu forța

---

[5] *Ibidem*, vol. XIII, volum întocmit de Ioan Dani, Konrad Gundisch, Viorica Pervain, Aurel Răduțiu, Adrian Rusu și Susana Andea, Editura Academiei Române, București, 1994, p. 481, doc. 315.
[6] *Ibidem*, vol. XIII, p. 736-737, doc. 488.
[7] ****Documenta Romaniae Historica*, Seria C. Transilvania, vol. XVI (1381-1385), volum întocmit de Susana Andea, Lidia Gross și Adinel-Ciprian Dîncă, Editura Academiei Române, București, 2014, p. 70-71, doc. 46.
[8] *Ibidem*, vol. XVI, p. 215-216, doc. 171.
[9] *Ibidem*, vol. XVI, p. 632-633, doc. 462.
[10] *Ibidem*, vol. XVI, p. 633, doc. 463.
[11] ****Diplome privind istoria comitatului Timiș și a orașului Timișoara*, II (1430-1470), culese de Frigyes Pesty, ediție, note și comentarii de Livia Magina și Adrian Magina, Editura Mega, Cluj – Napoca, 2014, p. 87, doc. 61.
[12] *Ibidem*, vol. II, p. 131-132, doc. 100.
[13] *Ibidem*, vol. II, p. 151, doc. 117.

posesiunile *Symand* și *Foldvar*[14]. Peste câteva săptămâni, în 13 iulie 1446, capitlul bisericii din Arad a adeverit că Mihail de Chegze și nobilii din Firiteaz au protestat și s-au împotrivit ocupării posesiunilor *Apacya* și *Udvar (*așezări dispărute situate lângă cartierul Aradul Nou) de către doamna Margareta și nobilii din Fyged[15].

Guvernatorul regatului Ungariei, Iancu de Hunedoara, a poruncit capitlului din Arad, la 6 august 1446, să ancheteze dacă nobilii Ștefan și Ioan din familia Posa de Zer au impus taxe prea mari asupra locuitorilor și iobagilor din satele *Symand* și *Foldvar* din comitatul Timiș[16]. După câteva luni, capitlul din Orod i-a raportat lui Iancu de Hunedoara că a anchetat în problema în care le-a scris anterior și căle susținute de guvernator în privința dărilor mari s-au dovedit adevărate[17].

La 9 august 1446, capitlul bisericii din Arad a adeverit că Ștefan de Somogygha protestat în numele nobililor din Firiteaz pentru că iobagii familiei Posa de Zer din satul Kebles (localitate azi dispărută, situată în zona orașului Pecica) au atacat posesiunea acestora Fibiș[18]. S-a deschis un proces iar capitlul din Arad a adeverit că nobilii Ioan și Valentin de Firiteaz au ales 14 persoane ca reprezentanți legali ai lor[19]. La 21 septembrie 1446 Iancu de Hunedoara a solicitat palatinului și judelui curții regale ungare să amâne la o dată ulterioară cauzele în care sunt implicați frații Valentin și Ioan de Firiteaz[20]. La 29 septembrie 1446, din Buda, Iancu de Hunedoara a cerut palatinului și judelui curții regale să amâne la o dată ulterioară cauza în care sunt implicați Ștefan și Ioan din familia Posa de Zer contra lui Ioan de Firiteaz, soțian lui Anycz și Ioan de Themerdekeghaz[21]. În cadrul procesului s- ajuns la proba duelului judiciar. Astfel că, în 7 noiembrie 1446, capitlul din Orod i-a scris lui Laurențiu de Hédervára, palatinul regatului Ungariei, că i-a transmis doamnei Anycz noul termen de desfășurare a duelului judiciar în care familia de Firiteaz este implicată[22].

La 5 ianuarie 1447 capitlul din Arad a adeverit că Ștefan de Segesd, ca reprezentant al nobililor din Firiteaz, a protestat împotriva faptului că Osvald, fiul lui Chybak a vândut posesiunea *Matestornya* (imposibil de localizat) din comitatul Arad lui Ladislau Erdely de Elleusfalwa[23]. În 16 aprilie 1447 capitlul din Orod a adeverit că nobilii din Firiteaz au protestat și s-au opus la vânzarea, zălogirea sau ocuparea posesiunilor *Marthony* (așezare dispărută localizată în apropiere de Șoimoș, comitatul Arad) și *Felso Fyes* (așezare dispărută situată lângă Fibiș, comitatul Arad)[24]. În aceeași zi – 16 aprilie- capitlul din Arad a adeverit că nobilii din Firiteaz au protestat împotriva aducerii de noi locuitori și iobagi de către George, fiul lui Petru de Pahad în posesiunea *Also Fyves* (localitate dispărută situată lângă Fibiș, comitatul Arad)[25].

În 10 februarie 1448 capitlul bisericii din Arad a dat de știre că procesul dintre Ladislau Erdely de Elleusfalwa și Ioan literatul de Firiteaz a fost amânat la o dată ulterioară[26]. În 19

[14] *Ibidem*, vol. II, p. 159-160, doc. 125.
[15] *Ibidem*, vol. II, p. 160-161, doc. 126.
[16] *Ibidem*, vol. II, p. 161, doc. 127.
[17] *Ibidem*, vol. II, p. 163, doc. 129.
[18] *Ibidem*, vol. II, p. 162, doc. 128.
[19] *Ibidem*, vol. II, p. 164-165, doc. 131.
[20] *Ibidem*, vol. II, p. 166, doc. 133.
[21] *Ibidem*, vol. II, p. 167, doc. 134.
[22] *Ibidem*, vol. II, p. 170, doc. 137.
[23] *Ibidem*, vol. II, p. 174, doc. 142.
[24] *Ibidem*, vol. II, p. 178-179, doc. 147.
[25] *Ibidem*, vol. II, p. 179, doc. 148.
[26] *Ibidem*, vol. II, p. 190-191, doc. 157.

februarie palatinul regatului ungar, Ladislau de Gara, a dat de ştire că procesul dintre nobilii de Firiteaz şi cei din familia Posa de Zer a fost amânat la o dată ulterioară[27].

La 25 noiembrie 1449 capitlul din Arad a informat oficialităţile că Ioan, familiar al lui Ioan literatul din Firiteaz, s-a împotrivit în numele stăpânului său la înstrăinarea posesiunii *Martony* (aşezare dispărută localizată lângă Şoimoş, comitatul Arad) de către Francisc cel Mic de Martony[28].

În 20 iulie 1450 capitlul din Arad a informat autorităţile că George literatul, Petru de Ravazd şi Ioan cel Mare s-au împotrivit, în numele lor şi al rudelor, la orice fel de înstrăinare a posesiunilor *Chertelek, Pokathornya* (localităţi dispărute situate probabil în zona Maşloc- Alioş, comitatul Timiş) şi *Soprony* (aşezare dispărută situată în comitatul Arad, în apropiere de Frumuşeni)[29].

În 23 februarie 1451 oficialii comitatului Arad au dat de ştire că Valentin de Firiteaz s-a împotrivit la utilizarea veniturilor posesiunii *Martony* din comitatul Arad (aşezare dispărută situată în apropiere de Şoiumoş) de către Francisc cel Mic de Marton[30]. La 24 februarie 1451 capitlul din Arad a informat oficialităţile că Valentin şi Ioan de Firiteaz s-au împotrivit la ocuparea sau înstrăinarea unei părţi din posesiunea *Bak* în comitatul Arad (localitate dispărută situată în apropiere de Bogda, judeţul Timiş)[31].

La 13 iulie 1452 capitlul din Arad a adeverit că Paul de Pypal a protestat şi s-a împotrivit, în numele membrilor familiei nobiliare de Firiteaz, contra utilizării prediului *Thothberbencze* (localitate dispărută situată în apropiere de Firiteaz, comitatul Arad) de către Ştefan din familia nobiliară Posa de Zer[32].

În 4 aprilie 1456 capitlul din Arad a adeverit că Ioan Lorandfy a protestat şi s-a împotrivit, în numele lui Blasiu Zathy de Thofew, a mamei sale Ilko şi a bunicii sale Ursula, contra donării posesiunii lor *Thofew* către Andrei de Balad şi Egidiu de Bak[33]. În 9 august 1463 capitlul bisericii de Arad a adeverit că Ioan Waryas de Thelek şi Benedict de Chyra, în numele doamnei Elisabeta, mama regelui Matia, s-au împotrivit la ocuparea, deţinerea ori înstrăinarea a 28 de posesiuni din comitatele Arad, Bekes, Cenad şi Zarand[34].

În 18 noiembrie 1468 capitlul din Arad a adeverit că Ioan literatul, în numele Mariei şi a lui Petru, fiii lui Mihail de Mâtnic, s-a împotrivit ocupării părţilor lor de posesiune stăpânite în Zădăreni, Lyky (localiate dispărută situată în apropiere de Seceani, azi în judeţul Timiş), *Dezk* (aşezare dispărută localizată în apropiere de Seceani, azi în judeţul Timiş), *ZewlZws* (localitate dispărută situată în zona localităţii Vinga) şi *Zenthamaria* (aşezare dispărută localizată în apropiere de Vinga)[35].

În 28 octombrie 1515, din Buda, judele curţii regale, Bozyn şi Petru de Sancto Georgio, au solicitat capitlului bisericii din Arad să soluţioneze împărţirea bunurilor din mai multe posesiuni din comitatele Arad şi Timiş, între fraţii Frusina şi Ioan Waydaffy, copiii lui Francisc

[27] *Ibidem*, vol. II, p. 191-192, doc. 158.
[28] *Ibidem*, vol. II, p. 209, doc. 176.
[29] *Ibidem*, vol. II, p. 221, doc. 184.
[30] *Ibidem*, vol. II, p. 226, doc. 189.
[31] *Ibidem*, vol. II, p. 226-227, doc. 190.
[32] *Ibidem*, vol. II, p. 245-246, doc. 213.
[33] *Ibidem*, vol. II, p. 298, doc. 257.
[34] *Ibidem*, vol. II, p. 354-355, doc. 306.
[35] *Ibidem*, II, p. 407, doc. 345.

Waydaffy de Gearmata[36]. Peste câteva săptămâni, în 26 noiembrie 1515, capitlul catolic din Arad a dat de știre că reprezentanții săi (printre care și magistrul Ambrosiu de Lyppa-Lipova) pentru a aduce la îndeplinire mandatul judelui curții regale de împărțire a posesiunilor între nobilul Ioan Waydaffy și sora sa mai mare Frusina[37].

În 31 octombrie 1523 capitlul bisericii din Arad i-a scris regelui Ludovic al II-lea în legătură cu porunca primită de a investiga în litigiul de proprietate dintre Ladislau și Ioan Stanko de Sypzo contra lui Radetko și Mihail de Sypzo, menționând faptul că a înregistrat mărturiile a zeci de vecini, megieși și oficiali în legătură cu drepturile patrimoniale din comitatul Timiș ale celor implicați în dispută[38].

La 9 februarie 1545 George Martinuzzi, episcopul catolic de Oradea, tezaurar și jude general, a poruncit capitlului bisericii de Arad să o cheme la judecată pe doamna Ana, văduva lui Nicolae Chyknay din Lipova, soția lui Ștefan Nagy, pentru violențele săvârșite în posesiunea Chwra din districtul Sebeș aparținând lui Cristofor Dobronoky[39].

În 1547/1548 (data exactă nu este cunoscută) capitlul bisericii din Arad i-a scris lui George Martinuzzi, episcop catolic de Oradea, tezaurar și locțiitor regal, în legătură cu litigiul patrimonial dintre nobila Ana Jacsić, văduva lui Gaspar Banffy și Baltasar Patócsy pentru posesiunea Byke din comitatul Arad[40].

Anchetarea pagubelor

La 1 decembrie 1434, din Bratislava, regele Ungariei, Sigismund de Luxembourg, a poruncit capitlului din Arad să ancheteze cererea mai multor nobili - Nicolai Varyas, Latențiu de Besenew, Ladislau (fiul lui Grigore de Apacha), Laurențiu de Fyged, Ioan Fodor etc,- atacați și păgubiți de către Nicolae Kotorman, Ioan zis Tolvay și Emeric, familiarul acestuia[41]. Capitlul din Orod a demarat o cercetare amănunțită a distrugerilor săvârșite de nobilii menționați mai sus astfel că, la 24 ianuarie 1435, a dat de știre că, la porunca regelui Sigismund a anchetat faptele petrecute și că acestea sunt întocmai cum au fost prezentate în scrisoarea primită de la rege[42].

La 31 ianuarie 1450 capitlul bisericii din Arad a dat de știre că, la porunca lui Iancu de Hunedoara, guvernatorul Ungariei, s-a realizat ancheta în legătură cu atacarea piscinei Ekend aparținând bisericii Sf. Mântuitor din Cenad. În urma prezenței canonicului arădean Martin de Zombor la fața locului și a mărturiilor vecinilor s-a ajuns la concluzia că piscina în cauză aparținea legal bisericii iar reprezentanții și iobagii nobilului Francisc Csaky au atacat-o și au jefuit-o[43]. În decembrie 1453 capitlul din Arad a adeverit că a realizat ancheta în litigiul dintre capitlul din Cenad și nobilul Francisc Csáky și în urma mărturiilor luate la fața locului, a rezultat că reprezentanții lui Francisc Csáky au săvârșit faptele reprobabile de care sunt acuzați[44].

Eliberarea unor noi acte de proprietate

---

[36] ****Acte și documente privitoare la părțile de jos ale Regatului Ungar 1500-1552*, culese și editate de Adrian Magina, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2020, p. 79-80, doc. 36.
[37] *Ibidem*, p. 80-82, doc. 37.
[38] *Ibidem*, p. 116-122, doc. 60.
[39] *Ibidem*, p. 192-194, doc. 114.
[40] *Ibidem*, p.207-209, doc. 124.
[41] ****Diplome privind istoria comitatului Timiș și a orașului Timișoara*, II (1430-1470), culese de Frigyes Pesty, ediție, note și comentarii de Livia Magina și Adrian Magina, Editura Mega, Cluj – Napoca, 2014, p. 52, doc. 30.
[42] *Ibidem*, vol. II, p. 54, doc. 32.
[43] *Ibidem*, vol. II, p. 214-218, doc. 181.
[44] *Ibidem*, vol. II, p. 263-265, doc. 231.

În 11 iunie 1444 regele Vladislav al Ungariei a poruncit capitlului din Arad , la cererea fraților Paul, Moise și Bartholomeu, fiii nobilului Martin de Ciala, ca în locul actelor pierdute să le elibereze altele noi[45]. La 28 aprilie 1445 capitlul bisericii din Arad, la porunca regelui Vladislav, a transcris fraților Paul, Moise și Bartholomeu două acte privilegiale referitoare la drepturile lor de stăpânire[46].

Dota miresei (zestrea) și darurile de nuntă, în cazul familiilor nobile, erau reglementate de către capitluri, inclusiv de către capitlul din Arad.

În 18 martie 1385, capitlul din Arad a adeverit că Matei de Balad, sora sa, Bagon, împreună cu soțul (Nicolae de Sânmărtin) s-au înțeles cu nobilii din familia Himffy cu privire la zestrea și darurile de nuntă cuvenite răposatei doamne Elisabeta, mama celor dintâi, din moșia Gherman, în valoare de 200 de florini[47].

Capitlul din Arad a intermediat înțelegerea între anumite familii nobiliare românești în privința folosirii în comun a posesiunilor lor.

În 28 februarie 1385 capitlul catolic din Arad a adeverit că Nicolae, abatele mănăstirii Bizere i-a iertat și i-a lăsat pe magiștrii Nicolae (fiul lui Ștefan) și Ladislau (fiul lui Nicolae, fiul pomenitului Pousa de Zeer) în stăpânirea moșiei Teser, care în trecut a fost posesiunea mănăstirii Bizere[48].

În 28 decembrie 1452 capitlul din Orod a adeverit că Agata, văduva lui Dominic de Mondola și frații valentin și Ioan de Firiteaz, au ajuns la înțelegere în privința a două sesii iobăgești din localitatea *Kenezrekeze (*așezare dispărută situată la vest de Satchinez, în comitatul Timiș) [49].

În 29 decembrie 1458 în fața capitlului din Arad s-a realizat înțelegerea între nobilii români bănățeni Nicolae de Bizere și Iacob de Racoviță în ceea ce privește moșiile Bizere, Alsokalwa, Felsekalwa, Plese, Rabna, Meld, Glimboca, Walya și Alsofalw, Racovița, cele două așezări Zobadialw, Sthowarcha, Slatina, Var, Horzfalwa, Alsokezyn și Felsekezyn din comitatul Timiș. Înțelegerea prevedea că ambele familii nobiliare – Bizere și Racoviță- să le poată folosi ”*…din tată în fiu, din moștenitor în moștenitor, cu drept de veci și nestrămutat, și anume drept egal atât pentru ei cât și pentru urmașii lor…*”[50].

Peste câteva decenii, în 12 octombrie 1487, în fața aceluiași capitlu din Orod s-a încheiat înțelegerea între Pavel Topșa de Thopsafalwa și Valentin și Nicolae Sarga în privința moșiei Thopsafalewa din districtul Lugoj, fiecare familie nobiliară stăpânind jumătate de moșie[51]. Capitlul din Arad înregistrează declarația nobilului Pavel Topșa cu privire la trecerea a jumătate din moșia Thopsafalwa în stăpânirea deplină a lui Valentin și Nicolae Sarga (Galbenu) și a moștenitorilor acestora după ce i-au restituit jumătate din cheltuielile făcute la curtea regală și în fața altor autorități judecătorești pentru apărarea drepturilor de stăpânire asupra întregii moșii[52].

---

[45] *Ibidem*, vol. II, p. 145, doc. 112.
[46] *Ibidem*, vol. II, p. 152, doc. 118.
[47] ****Documenta Romaniae Historica,* Seria C. Transillvania, vol. XVI, p. 592-593, doc. 437.
[48] *Ibidem*, vol. XVI, p. 589-590, doc. 434.
[49] *****Diplome privind istoria comitatului Timiș și a orașului Timișoara*, II (1430-1470), p. 243-244, doc. 210.
[50] Costin Feneșan, *Documente medievale bănățene (1440-1653),* Editura Facla, Timișoara, 1981, p.40-42, doc. 6.
[51] *Ibidem*, p. 48-50, doc. 10.
[52] Costin Feneșan, *Diplomatarium Banaticum*, vol. I, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016, p. 200-202, doc. 60.

În 6 februarie 1505 capitlul catolic din Arad a dat de ştire că nobilii Ioan Patócsy şi Francisc Harászti s-au împăcat în privinţa răutăţilor pe care şi le-au făcut şi a disputelor juridice avute între ei[53].

Furtul unor acte de proprietate

La 18 septembrie 1451 capitlul bisericii din Arad a adeverit că Ioan şi Valentin de Firiteaz au protestat contra faptului că Francisc cel Mic de Martony nu le-a înapoiat unele acte de proprietate care le aparţineau[54].

Concluzii

Multitudinea documentelor emise de capitlul catolic din Arad evidenţiază pregnant rolul important deţinut de această instituţie ecleziastică ca for de judecată pentru comitatele Arad şi Zarand în Evul Mediu. Capitlul judeca mai ales conflictele şi litigiile dintre nobili, cu referire la stăpânirea moşiilor, la pierderea actelor de proprietate sau furtul lor (inclusiv eliberarea unor noi documente de proprietate), fiind şi mediator între familile nobiliare româneşti în privinţa utilizării în comun a posesiunilor lor. Capitlul din Arad, la porunca regilor Ungariei, desfăşura anchete pentru constatarea pagubelor produse de anumiţi nobili prin atacarea psesiunilor altor nobili sau ale bisericii catolice. Inclusiv dota miresei şi darurile de nuntă la nivelul familiilor nobile erau reglementate de capitlul din Arad.

BIBLIOGRAPHY

****Acte şi documente privitoare la părţile de jos ale Regatului Ungar 1500-1552*, culese şi editate de Adrian Magina, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2020.

Bulboacă, Sorin *Capitlul catolic din Orod (Arad) – loc de adeverire*, în Doru Sinaci, Sorin Bulboacă (coord.), *Administraţie românească arădeană. Studii şi comunicări din Banat-Crişana*, vol. XV, Editura "Vasile Goldiş" University Press, Arad, 2020.

****Diplome privind istoria comitatului Timiş şi a oraşului Timişoara*, II (1430-1470), culese de Frigyes Pesty, ediţie, note şi comentarii de Livia Magina şi Adrian Magina, Editura Mega, Cluj – Napoca, 2014.

*****Documenta Romaniae Historica*, Seria C. Transilvania, vol. XII (1361-1365), sub redacţia acad. Ştefan Pascu, Editura Academiei, Bucureşti, 1985.

*****Documenta Romaniae Historica*, Seria C. Transilvania, vol. XIII (1366-1370), volum întocmit de Ioan Dani, Konrad Gundisch, Viorica Pervain, Aurel Răduţiu, Adrian Rusu şi Susana Andea, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1994.

****Documenta Romaniae Historica*, Seria C. Transilvania, vol. XVI (1381-1385), volum întocmit de Susana Andea, Lidia Gross şi Adinel-Ciprian Dîncă, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2014.

Feneşan, Costin, *Diplomatarium Banaticum*, vol. I, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016.

Feneşan, Costin, *Documente medievale bănăţene (1440-1653)*, Editura Facla, Timişoara, 1981.

[53]*** *Acte şi documente privitoare la părţile de jos ale Regatului Ungar 1500-1552*, culese şi editate de Adrian Magina, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2020, p.. 50, doc. 17.

[54] ****Diplome privind istoria comitatului Timiş şi a oraşului Timişoara*, vol. II, p. 241, doc. 207.

WHY ARE CULTURES BECOMING MORE INDIVIDUALISTIC?

Irina-Ana Drobot
Lecturer, PhD, Technical University of Civil Engineering Bucharest

Abstract: The purpose of this paper is to understand reasons that cause cultures worldwide to become more individualistic. One reason has to do with modernization, which has as consequences for individuals independence, managing own incomes, distancing from traditions and religion as sources of authority together with the appearance of factories. Another reason has to do with social and economic development, which happened with the shift from agricultural to industrial economies, and which led to higher education, profession prestige and income. Low disaster frequency also leads to a lesser need to rely on a group for survival. Living in climates that do not deviate from the optimal temperature (22 °C) also leads to individualism. Cultural influences through globalization can also lead to collectivist cultures moving towards an individualist dimension (this is the case of Japan). The paper will analyse examples of countries and the changes they go through to becoming more individualist.

Keywords: modernization, socioeconomic development, independence.

Introduction

The concept of culture can be seen as "the 'key' to understanding human life" and "the way human life is organized" (Arlt and Daviau 2009: 2). Culture includes beliefs, values, ways of behaving, and mindsets that influence individuals belonging to it: "Culture has great influence on individual value framework. It is a set of traditional belief and values that are transmitted and shared in a given society. Culture is also the total way of life and thinking patterns, speech action and artifacts that are passed from generation to generation". (Arun 2011: 5) The main characteristic of culture, which is relevant for the changes analysed in the present paper, is that it is dynamic. This means that "It evolves according to changing social, political, economical and technical environment." (Arun 2011: 5) The present paper aims to understand the reasons why individualism has increased in contemporary times all over the world, even in cultures that were traditionally collectivistic (e.g. Japanese culture).

According to Pilkington and Johnson (2003), individualism can be regarded as one of the most important "global values". It can be defined as "a social pattern that consists of loosely linked individuals who view themselves as independent of collectives" (Triandis 1995: 2), thus offering an opportunity for personal independence and development of values that may not be shared with those promoted by the society or group that the individual belongs to.

According to Hofstede's (2010) theory of cultural dimensions, Western cultures are generally higher on the individualist scale, while Asian cultures are higher on the collectivist scale. Individualist cultures are focused on the individual's achievement and benefits, while collectivist cultures are focused on the good of the whole society. Collectivist cultures have family as a main value, and rely on respect for elders. Individualism also refers to "the growing autonomy of individuals in developing their own values and norms, which increasingly deviate from traditional, institutionalized value systems" (Ester, Halman and de Moor 1994: 1). Collectivist cultures are more attached to traditions. The move from collectivism to individualism will lead to more independence of individuals from the traditions and values they had been taught once by society.

Generally, Western culture has at the basis of its mindset the philosophy of "critical thinking and questioning" that is "rooted in Socratic philosophy […] (Tweed and Lehman, 2002; Nisbett, 2003)" (Cortina et al 2017). As for Asian cultures, they "are shaped by the Confucian values of working hard in order to achieve a goal […] (Nisbett, 2003; Kumar and Maehr, 2007)" (Cortina et al 2017). Another significant difference, according to Cortina et al (2017), between Asian and Western cultures is the way in which the "'self' is defined in relation to others (Markus and Kitayama, 2010; Kitayama et al., 2010; Kitayama and Uskul, 2011)". In Western culture, "people are characterized as having a more independent view of the self (Kitayama et al., 2000; Kitayama and Uskul, 2011)." For Western culture, "An individual is seen as consisting primarily of personal attributes such as personality traits, beliefs, and attitudes." In East Asian cultures, people have "an interdependent view of the self", meaning that a person is considered in "connectedness with others".

The East-West cultural divide has long been recognized, based on both geographical location and cultural differences. However, changes have occurred due to cultures influencing one another. On the one hand, Eastern cultures have known Westernization, while Western cultures, through their fascination with Eastern cultures, have included elements belonging to the Eastern World, such as silk, porcelain and tea. The famous habit of the British tea originates due to the adoption of Chinese tea. Other cultures, such as Filipino culture, can be described as 'East meets West'. The Filipinos have Asian influences in their collectivist orientation, as they value family life, as well as in their indirect communication style, through the language of gestures, e.g. they can suggest 'Yes' or 'Hello' through smiling or through raising an eyebrow. They are also influenced by Spanish culture (due to their Spanish conquest) in their emotional and passionate attitude towards life, as they enjoy parties. This example shows that cultures can influence one another regarding traditions, ways of life, but also at the level of the cultural dimensions, in the case presented in this paper, at the level of the individualism – collectivism dimensions.

According to Santos et al (2017: 1228), "Individualism appears to have increased over the past several decades." This increase in individualism is occuring worldwide: "Individualism is thought to be on the rise in Western countries, but new research suggests that increasing individualism may actually be a global phenomenon." (APS 2017). These are the conclusions that can be drawn from the following data:

> Only four countries -- Cameroon, Malawi, Malaysia, and Mali -- showed a substantial decrease in individualistic practices over time, while 34 out of 41 countries showed a notable increase.
>
> And only five countries -- Armenia, China, Croatia, Ukraine, and Uruguay -- showed a substantial decrease in individualistic values over time, with 39 out of 53 countries showing a substantial increase. (APS 2017)

The individual mindset is thus currently increasing at a worldwide level. Among the reasons for the growing individualism in the world, the following have been enumerated: modernization, social and economic development, low disaster frequency (Santos et al 2017), and cultural influences, e.g. through globalization (Hamamura 2012). According to Ogihara and Uchira (2014), economic systems may favour the rise of individualism, e.g. "the lifestyle of herders compared to those of farmers and fishermen". The same researchers also mention the

influence of the "Protestant ethic (e.g., Weber, 1920; Quinn and Crocker, 1999)" in the developing individualism in the world.

Causes of Increasing Individualism

Individualism has been viewed as "a consequence of modernization", and it can be leading to the following results for the individual: "personal efficacy, gender equality, achievement motivation, independence, greater civic participation, greater social relationships beyond kin, distancing from tradition and religion as a source of authority, and acceptance of social mobility" (Hamamura 2012: 5). The question regarding the means through which modernization helps build individualism can be answered through the example given by Sachs (2005), including

> […] garment factories in urban centers of developing countries, such as Dhaka, Bangladesh. These factories often provide employment opportunities that are attractive to many workers, particularly young women from rural areas where there are no viable alternatives. This "foothold in the modern economy" in turn affords these workers an opportunity to manage their own income, own living space, and own life, such as making decisions regarding whom to date and marry and when to have children, decisions that are traditionally made in accordance with the interests of kin. This observation suggests that a society's participation in the modern economy triggers changes in social institutions, such as greater urbanization, smaller household size, and a lower fertility rate (also see Newson, Postmes, Lea, & Webley, 2005). At the psychological level, these social changes not only free individuals from traditional sources of social influence (e.g., kin relations) but also afford means of autonomous decision making. (Hamamura 2012: 5)

With modernization, a more comfortable life can be ensured for the individual. As a result, the individual won't feel any more as dependent on the family or on the community as before, and will be more distant to their values, traditions, and demands. When individuals will have their own incomes which they will be able to manage, then they will feel more independent and this independence will be translated as them being free to choose whether to rely any more on tradition and religion as sources of authority. When they were dependent on these traditions and on religion, it was due to their survival needs, as they had to respect the rules if they wanted to survive and benefit from all the needed support and sources. Together with the appearance of factories, they can have the control over having enough survival resources themselves and they can ensure a comfortable life for themselves. This is the result of the change from agricultural to industrial economy, which afterwards led to socioeconomic development, meaning the opportunity of individuals to get higher education, profession prestige and income (Hamamura 2012, Inglehart & Baker, 2000; Kagitçibasi, 2007; Kraus, Piff, MendozaDenton, Rheinschmidt, & Keltner, 2012; Newson & Richerson, 2009; Triandis, 1995; Varnum et al., 2010). Gradually, the individual no longer has to have in mind the good of the community, which contributed to his/her own good and survival, but he/she can focus on his/her own individual achievements and wishes. Traditions and religion were there to give inidividuals comfort, yet with modern times they can rely on their own choices and independence. This is because they are now "Living in an economically developed society", which "reduces the need to rely on a group for survival, allowing people to prioritize individual goals and personal freedom (Inglehart & Baker, 2000)"

(Hamamura 2012: 5). Due to economical development, we could say that the basic needs for survival in Maslow's pyramid are ensured, so now the individuals can focus on other needs, which are situated towards the top. The basic needs, which are physiological needs (food, water, warmth, rest) and safety needs (security, safety) can be taken for granted in an economically developed and post-industrial world. The individuals can continue to focus on relationships and what their needs are regarding this aspect, as well as on their needs of esteem (which include prestige and feelings of accomplishment), and on the self-fulfillment needs situated right at the top (such as achieving one's full potential). Low disaster frequency, low pathogen prevalence and absence of climatic stress are all factors which relate to safety needs. Such cultures can feel a lesser need to rely on the group for survival. Optimal temperatures are those considered to be around 22 °C. (Santos et al 2017: 1229-1230)

The figure below, taken from McLeod (2020), sums up the needs which can be achieved collectively, at the base, and which can be achieved individually, starting from the psychological needs in the middle and reaching the self-fulfillment needs at the top:

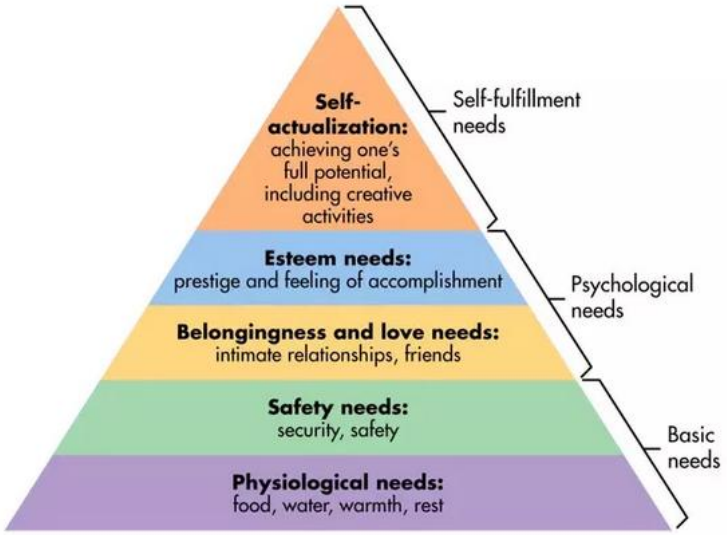
Self-actualization: achieving one's full potential, including creative activities
Esteem needs: prestige and feeling of accomplishment
Belongingness and love needs: intimate relationships, friends
Safety needs: security, safety
Physiological needs: food, water, warmth, rest
Self-fulfillment needs
Psychological needs
Basic needs

Fig.1. Maslow's pyramid of needs

Throughout history, we can notice the shift from collectivism to individualism in Western cultures. The Renaissance period marks a significant break with the collectivist mentality of the Middle Ages. According to Mencher (1947: 257), "the rise of modern individualism" can "be traced back to the Renaissance". In its beginnings, individualism's "earlier manifestations were in an intellectual and spiritual release". Later on, we witness "the rise of an economic individualism which was to see its first flowerings in the Commercial revolution, the national state, and mercantilism." In the Middle Ages, rules were so rigid that they couldn't be broken, and individuals had to obey the religious teachings. People were concerned with salvation and the afterlife, and did not focus on life here and now. With the Renaissance, we witness a change, as individuals begin to focus on life here and now (with secularism). This period marks the focus on the individual's achievements. Innovation was highly valued, which enable Leonardo da Vinci to achieve his full potential. He is just one example. There were changes in painting: the portraits became more individualized and also the artists started to sign their works. Humanism, during the Renaissance, claimed that man, not God, was placed at the centre of attention during life here. Man was now capable of reason, and not just a pawn at the hands of destiny. Due to the

inventions during the time, such as the printing press, knowledge could reach more people. The Renaissance is the century when inventions begin to also make life more comfortable, such as the eyeglasses, and also more capable to facilitate further discoveries, such as the telescope and the microscope. The road towards individualism continues with the Victorian age, as it is then when we witness a shift in mindset in morality. The middle class of the time begins to value the American Dream, meaning that through hard work anyone could become rich. Before this, social mobility was considered unethical, as one was considered to be aristocratic by birth. If one rose in status and wealth, it was assumed it had been through immoral means. With social mobility being encouraged, any individual could achieve his/her own potential. Still, the middle classes in the Victorian age valued the liberal mindset and the self-made man, while the members of the elite valued family history and heritage. The Renainssance age "had given way to a negation of social values and a worship of individualism, per se". Later on, in the twentieth century, we witness "a depersonalized individualism", called "rugged individualism" (Mencher 1947: 257)

Thus, the break with the inevitable collectivism of the religious society of the Middle Ages brought individualism to the fore in the Western world. Man's wish to achieve full potential, such as innovation and wealth, was favoured by better life conditions.

The American culture has, historically, been considered an individualist culture due to the concept of the American Dream, but also due to the rugged individualism of the frontiersman. According to Bazzi et al (2020: 2329), "Historically, frontier locations had distinctive demographics and greater individualism. Long after the closing of the frontier, counties with greater TFE (total frontier experience) exhibit more pervasive individualism and opposition to redistribution." During the frontier age, there were better life conditions, as "the abundance of land offered profit opportunities (Stewart (2006))". What is more, this "uncharted environment" also offered them the possibility to be "more resourceful (Shannon (1977)", due to "individualists' non-conformism and inventiveness" (Bazi et al 2020: 2332).

Nowadays, better life conditions are promised by the phenomenon of globalization: "The main aim of globalisation is that of generating wealth and welfare. Its target is that of raising the standards in poor countries and bringing them into the area and up to the standards of economic, social or political modern contexts." (Baciu 2013: 140) While making life more comfortable may be an explanation for the increasing individualism during the era of globalization, the phenomenon also has another effect. It results in cultures influencing one another in various aspects. Even traditionally collectivistic countries, such as Japan and China, are becoming, to an extent, more open to individualism.

Regarding individualism in a Japanese cultural context, Ogihara and Uchida (2014) state that "Through globalization, Japanese society has been influenced by European American cultures." The authors give as an example the increasing number of "companies introducing pay-per-performance systems in Japan", as well as the increasing "education that fosters children's autonomy". Yet, the individualism in Japan is different from the European and American types (Kitayama 2010). This is due to the fact that in European and American cultures, individualism "means being independent from others but still actively making social relationships", while in Japanese culture individualism is associated with taking a distance from "interdependent relationships" (Ogihada and Uchida 2014). As a result, due to individualism, the Japanese will find themselves to become more isolated and have more difficulties in establishing new relationships. In Japanese culture, individualism is associated with loneliness and selfishness (Ogihara et al., 2013a,b).

Chinese culture has also changed and is showing tendencies towards a rising individualism. According to Zhao (2017: iii):

> China's society has been changing since 1979, when the open-door policy was implemented. Many great events in politics, economy and culture have brought lots of diversities to the Chinese younger generation who were born after 1979. These diversities have led to a cultural value change from collectivism to individualism among this generation (Cao, 2009; Sun & Wang, 2010; Moore, 2005).

Thus, in the case of Chinese culture, contact with other cultures, especially Western culture, which has long had a tendency towards individualism, has been among the factors leading to the change in values and mindsets. Steele and Lynch (2014) analyse "the consequences of China's dramatic socioeconomic and political transformations for individual subjective well-being (SWB) from 1990 to 2007." Their analysis "demonstrates that the Chinese are increasingly prioritizing individualist factors in assessments of their own happiness and life satisfaction thus substantiating descriptions of their society as increasingly individualistic." The pursuit of happiness reminds of the American individualist ideal.

Factors leading to the change towards individualism in China are related to economical changes: "From 1979 to 2015, Chinese GDP per capita increased from 2.7% of U.S. GDP per capita to 23.6%. Average wages increased sixfold, while absolute poverty declined from 41% of the population to approximately 5%" (Zou and Cai 2016). The economic changes have led to cultural changes, such as unique choices of children's names and more frequent uses of singular rather than plural nouns in song lyrics over the past decades. This means that the singers no longer see themselves as part of a group, but they see themselves as individuals instead.

Conclusion: Consequences of Individualism

One of the consequences of individualism is higher contentment with one's life. According to Ogihara and Uchida (2014), "individualistic systems enable individuals to act autonomously and choose freely (Triandis, 1995), with high social mobility such as being able to choose desirable persons to interact with (e.g., Schug et al., 2009), which tends to increase happiness (Inglehart et al., 2008; Fischer and Boer, 2011)." The higher contentment with one's life could be explained by the fact that all the needs from Maslow's pyramid can be fulfilled, from top to bottom. The explanation for the popularity of the American dream, meaning freedom and happiness, lies especially in the possibility offered by social mobility. For a while, social mobility was either not possible, or regarded with suspicion, as in the example offered by the Victorian society, when everything was starting to change. The American Dream offered the possibility of the self-made man, thus no longer dependent on family heritage to be what he/she wanted.

Cultures valuing individualism have contributed to the welfare of other cultures as well. Western culture, through its inventions and growing industrial economy, has set an example for other cultures as well. Through globalization, helping other countries achieve their highest potential through offering the necessary conditions and resources is the goal. As a result, an individualistic world could also be a more generous one (Marsh 2018), since it has the necessary resources to help other countries as well. Throughout history, cultures tending towards individualism have offered the world inventions that have improved the lives of the people at a

worldwide level. We can give the example of the invention of the printing press during the Renaissance.

In the case of Asian countries, the tendency towards individualism may still keep traces of the traditional collectivist dimensions. It may be more difficult for traditionally collectivist cultures to adapt to an increase in the individualist dimension (the case of Japanese individualism). However, Chinese culture seems to have become more easily adapted to the changes, especially the young people, as they are more open to change and less dependent on traditions than older members of their families.

BIBLIOGRAPHY

Arlt, Herbert and Daviau, Donald G. (2009). Culture, Civilization and Human Society. Vol. I – *Culture, Civilization, and Human Society*. EOLSS Publications, Oxford, UK.

Arun, K. (2011). Culture and Civilization Study Material Common Course, University of Calicut, Kerala, India. Retrieved from: http://www.universityofcalicut.info/syl/BBACultureandCivilization.pdf

Association for Psychological Science. (2017). "Individualistic practices and values increasing around the world." ScienceDaily. ScienceDaily, 18 July. <www.sciencedaily.com/releases/2017/07/170718083800.htm>.

Baciu, Sorin. (2013). *Culture. An Awareness Raising Approach*. Fifth edition. Bucharest, Cavallioti.

Bazzi, Samuel et al. (2020). Frontier Culture: The Roots and Persistence of "Rugged Individualism" in the United States, Econometrica, volume 88, issue 6, https://doi.org/10.3982/ECTA16484

Cao, J. (2009). The analysis of tendency of transition from collectivism to individualism in China. Cross-cultural communication, 5(4), 42-50.

Cho, Young-Ju & Mallinckrodt, Brent. (2010). Collectivism and Individualism as Bicultural Values: South Korean Undergraduates' Adjustment to College. Asian Journal of Counselling. 17.

Cortina, Kai S., Arel Sari, Smith-Darden Joanne P. (2017). School Belonging in Different Cultures: The Effects of Individualism and Power Distance, Frontiers in Education, volume 2, DOI=10.3389/feduc.2017.00056

Ester, P. Halman, L. and de Moor, R. (1994). *The Individualizing Society: Value Change in Europe and North America*, Tilburg: Tilburg University Press.

Fischer R., Boer D. (2011). What is more important for national well-being: money or autonomy? A meta-analysis of well-being, burnout, and anxiety across 63 societies. *J. Pers. Soc. Psychol.* 101 164–184.

Hamamura, Takeshi. (2012). Are Cultures Becoming Individualistic? A Cross-Temporal Comparison of Individualism–Collectivism in the United States and Japan, Pers Soc Psychol Rev, DOI: 10.1177/1088868311411587

Hofstede, G., Hofstede, G. J., and Minkov, M. (2010). *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. New York: McGraw-Hill.

Inglehart, R., & Baker, W. E. (2000). Modernization, globalization and the persistence of tradition: Empirical evidence from 65 societies. *American Sociological Review, 65*, 19-55.

Kagitcibasi, C. (2007). Modernization does not mean Westernization: Emergence of a different pattern. In W. Friedlmeier, Chakkarath, & B. Shwarz (Eds.), *Culture and human*

development: The importance of cross-cultural research for the social sciences (pp. 255-272). New York, NY: Psychology Press.

Kitayama, S., and Uskul, A. K. (2011). Culture, mind, and the brain: current evidence and future directions. *Annu. Rev. Psychol.* 62, 419–449. doi:10.1146/annurev-psych-120709-145357

Kitayama, S., Karasawa, M., Curhan, K. B., Ryff, C. D., and Markus, H. R. (2010). Independence and interdependence predict health and wellbeing: divergent patterns in the United States and Japan. *Front. Psychol.* 1:163. doi:10.3389/fpsyg.2010.00163

Kitayama, S., Markus, H. R., and Kurokawa, M. (2000). Culture, emotion, and well-being: good feelings in Japan and the United States. *Cogn. Emot.* 14, 93–124. doi:10.1080/026999300379003

Kraus, M., Piff, P., & Keltner, D. (2012). Social class, the sense of control, and social explanation. *Journal of Personality and Social Psychology, 97*, 992-1004.

Kumar, R., and Maehr, M. L. (2007). "Cultural interpretations of achievement motivation: a situated perspective," in *Culture, Motivation, and Learning: A Multicultural Perspective*, eds F. Salili, and R. Hoosain (Charlotte, NC: Information Age Publishing), 43–66.

Markus, H. R., and Kitayama, S. (2010). Cultures and selves A cycle of mutual constitution. *Perspect. Psychol. Sci.* 5, 420–430. doi:10.1177/1745691610375557

Marsh, Abigail. (2018). Could A More Individualistic World Also Be A More Altruistic One? Retrieved from https://www.psychologicalscience.org/news/could-a-more-individualistic-world-also-be-a-more-altruistic-one.html

McLeod, Saul. (2020). Maslow's Hierarchy of Needs, https://www.simplypsychology.org/maslow.html#gsc.tab=0

Mencher, Samuel. (1947). "Individualism in Modern Western Culture." *The Southwestern Social Science Quarterly*, vol. 28, no. 3, pp. 257–263., www.jstor.org/stable/42880103. Accessed 7 May 2021.

Moore, R. L. (2005). Generation ku: Individualism and China's millennial youth. Ethnology, 44(4), 357-376.

Newson, L., Postmes, T., Lea, S., & Webley, P. (2005). Why are modern families small? Toward an evolutionary and cultural explanation for the demographic transition. *Personality and Social Psychology Review, 9*, 360-375.

Nisbett, R. E. (2003). *The Geography of Thought: How Asians and Westerners think Differentl and Why*. New York: Free Press.

Ogihara, Y., & Uchida, Y. (2014). Does individualism bring happiness? Negative effects of individualism on interpersonal relationships and happiness. *Frontiers in psychology*, *5*, 135. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2014.00135

Ogihara, Y., Tominaga, H., Kameda, C., Abutsuka, S., Sakai, K., and Uchida, Y. (2013a). Is individualism perceived to be egoism in Japan? Cultural differences in the image of individualism. Manuscript in preparation, Kyoto University.

Ogihara, Y., Uchida, Y., and Kusumi, T. (2013b). Examination of the image of individualism in Japan. Manuscript submitted for publication, Kyoto University.

Pilkington H., Johnson R. (2003). Relations of identity and power in global/local context. *Cult. Stud.* 6 259–28.

Quinn, D. M., and Crocker, J. (1999). When ideology hurts: effects of belief in the protestant ethic and feeling overweight on the psychological well-being of women. *J. Pers. Soc. Psychol.* 77, 402–412. doi: 10.1037/0022-3514.77.2.402

Sachs, J. (2005). *The end of poverty: How can we make it happen in our lifetime.* London, UK: Penguin.

Santos, Henri Carlo & Varnum, Michael & Grossmann, Igor. (2017). Global Increases in Individualism. Psychological Science. 28. 10.1177/0956797617700622.

Shannon, F. A. (1977): *The Farmer's Last Frontier: Agriculture, 1860–1897*, Vol. 5. ME Sharpe.

Steele, L. G., & Lynch, S. M. (2013). The Pursuit of Happiness in China: Individualism, Collectivism, and Subjective Well-Being during China's Economic and Social Transformation*. *Social indicators research*, *114*(2), 10.1007/s11205-012-0154-1. https://doi.org/10.1007/s11205-012-0154-1

Stewart, J. I. (2006): "Migration to the Agricultural Frontier and Wealth Accumulation, 1860–1870," *Explorations in Economic History*, 43 (4), 547–577.

Sun, J., & Wang, X. (2010). Value differences between generations in China: A study in Shanghai. Journal of Youth Studies, 13(1), 65-81.

Triandis H. C. (1995). *Individualism and Collectivism*. Boulder, CO: Westview Press.

Tweed, R. G., and Lehman, D. R. (2002). Learning considered within a cultural context: confucian and socratic approaches. *Am. Psychol.* 57, 89–99. doi:10.1037/0003-066X.57.2.89

Weber, M. (1920). "Die protestantische ethik und der Geist des Kapitalismus," *Gesammelte Aufsatze zur Religionssoziologie I*, (Tübingen: J.C.B. Mohr), 1–206.

Zhao, Jingyan. (2017). From us to me: Cultural value changes from collectivism to individualism in Chinese commercials. A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree Master of Science, Department of Journalism and Mass Communication, College of Arts and Sciences, Kansas State University, Manhattan, Kansas. Retrieved from https://core.ac.uk/download/pdf/84312495.pdf

Zou, Xi and Cai, Huajian. (2016). Charting China's Rising Individualism in Names, Songs, and Attitudes. Retrieved from https://hbr.org/2016/03/charting-chinas-rising-individualism-in-names-songs-and-attitudes

THE REPUBLIC OF DUBROVNIK IN THE WORK OF MARIN DRZIĆ. MARIN DRŽIĆ IN THE REPUBLIC OF DUBROVNIK

Maria Lațchici
Lecturer, PhD, University of Bucharest

Abstract: Born in Dubrovnik, Držić was trained and ordained as a priest — a calling very unsuitable for his rebel temperament. Držić was sent in 1538 to Siena in Tuscany to study the Church Canon Law, where his academic results were average. Losing interest in his studies, Marin returned to the Dubrovnik Republic in 1543. After a brief sojourn in Vienna, Držić came back to his native city. After a career as an interpreter, scrivener and church musician, he even became a conspirator. Convinced that Dubrovnik was governed by a small circle of elitist aristocracy, he tried to persuade in five letters (four of which survive) the powerful Medici family in Florence to help him overthrow the government in Dubrovnik, his home town. He is considered to be one of the finest Renaissance playwrights and prose writers of Croatian literature.

Keywords: Vidra, Dubrovnik (Ragusa), Marin Držić, playwright, Renaissance

Marin Držić, zis vidra.

Marin Držić, cel mai important nume din literatura renascentistă croată în sec. al XVI-lea și cel mai bun comediograf croat din toate timpurile, s-a născut în 1508 la Dubrovnik și a murit la Veneția în data de 02 mai 1567[1]. Orașul croat Dubrovnik a fost în timpul vieții marelui comediograf republică, Republica Dubrovnik[2], o formațiunea statală prosperă din punct de vedere economic, social, politic și cultural. Držić s-a născut într-o familie de comercianți înstăriți ca unul din cei 12 copii ai familiei, din care au rămas în viață șapte. Conform documentelor din arhivele Republicii Dubrovnik reiese că din familia Držić făcea parte și cunoscutul poet petrarchist Džore Držić. Conform tradiției, unul din copii familiilor numeroase trebuia să devină preot, astfel că Marin Držić, la îndemnul familiei, a studiat teologia și a fost hirotonit preot, o chemare foarte nepotrivită însă pentru temperamentul său rebel. Inteligent, abil și mai ales agil, a primit porecla de *vidră.*

Istoricii literari au păreri diferite referitor la porecla de *vidră*. Astfel, unii sunt de părere că aceasta s-ar datora deselor drumeții în zona Rijeka dubrovačka, de lângă Dubrovnik, unde vidra poate fi văzută des și unde comediograful obișnuia să se plimbe, însă majoritatea consideră că această poreclă dată lui Držić se referă mai degrabă la inteligența, ascuțimea și agilitatea acestui animal, calități cu care era înzestrat și comediograful. În anul 1526 a fost rector al bisericii Toți sfinții (cro. Crkva Svih Svetih) din Dubrovnik, iar în 1538, la propria cerere, devine organist la catedrala locală Sfântul Vlaho (Sfântul Blaziu). Din arhivele orașului reiese că în această perioadă Držić figura cu numeroase datorii și alte greutăți financiare, iar în luna august a aceluiași an Consiliul Republicii Dubrovnik îi aprobă un ajutor pentru studii în Italia, la Siena, important centru renascentist și cu o îndelungată tradiție universitară, unde Držić a studiat dreptul canonic, literatura și filosofia. Grație firii sale sociabile și-a câștigat redepe prieteni fiind

[1] Samardzija – Selak, *Leksikon hrvatskoga jezika i knjizevnosti*, Zagreb, Pergamena, 2001, p.135

[2] Orașul croat Dubrovnik a fost între anii 1358-1808, republică, *Republica Dubrovnik* (lat. Republica Ragusa). Axată pe un comerț maritim prosper deoarece dispunea de o flotă navală impresionantă pentru acea perioadă, Republica Dubrovnik cunoaște în secolele XV și XVI o dezvoltare remarcabilă.

ales în 1541 într-o respectabilă îndatorire studențească din Siena, însa anul viitor a fost pedepsit de conducerea universității deoarece jucase rolul principal într-o piesă de teatru interzisă, într-o casă particulară.

Deși iubit de colegi, rezultatele academice au fost slabe, astfel că în 1545 Držić revine la Dubrovnik și intră în serviciul contelui Kristof von Rogendorf, o personalitate intrigantă, în conflict cu Imperiala Curte de la Viena și cu idei ciudate de a conspira cu turcii. Aflat în serviciul acestuia pleacă la Viena, însă foarte repede se întoarce la Dubrovnik, ca după o scurtă perioadă să revină în slujba contelui, de data aceasta ca traducător, și cu care pleacă împreună la Constantinopole. În urma acestei călătorii, Republica Dubrovnik, care avea o rețea respectabilă de spioni și informatori care urmăreau cu atenție orice mișcare suspectă a raguzanilor plecați în alte țări, s-a ales cu un proces în care autoritățile de la Dubrovnik îl suspicionau pe Držić pe acțiuni împotriva Republicii, însă acesta va declara că scopul călătoriei cu von Rogendorf a fost acela de a vedea lumea și ținuturi noi.

Nemulțumit și supărat pe autoritățile Republicii Dubvrovnik, Držić pleacă în anul 1562 la Veneția, fiind găzduit acolo de o familie raguzană înstărită, Primicevic. După această plecare revine mai rar la Dubrovnik. În anul 1563 a fost ales capelan al Arhiepiscopiei din Veneția funcție în care va rămâne până la moarte. Conflictul cu autoritățile din Dubrovnik au continuat în această perioadă și în anul 1566 Držić sosește la Florența pentru a discuta cu Cosimo di Medici despre o posibilă lovitură de stat în Dubrovnik. Držić trimisese deja trei scrisori ducelui Cosimo Medici (dintre care prima s-a pierdut) în care l-a informat pe larg despre neajunsurile guvernării de la Dubrovnik, despre politica externă nefavorabilă, care, potrivit lui Držić, a servit intereselor turcilor și a făcut rău lumii occidentale. De asemenea, Držić îi sugerează în detaliu cum să efectueze această lovitură de stat, inspirat fiind probabil din citirea lucrărilor teoretice contemporane lor, precum *Principele lui Machiavelli, Despre arta războiului* ș.a. Cu toate aceastea, scrisoriile și intențiile lui Držić rămân fără răspuns. Departe de orașul natal, pe care deopotrivă îl iubea și îl ura, în care a fost aplaudat pentru comediile sale efervescente dar și considerat trădător, moare la Veneția, la data de 2 mai 1567.

Perioada care a urmat călătoriilor în slujba contelui von Rogendorf, a fost una benefică. Astfel, Držić revine în orașul natal, și între 1548 și 1562 se află la Dubrovnik, și aceasta este cea mai prolifică perioadă din punct de vedere literar, dar și o perioadă de datorii, lipsuri și schimbări de slujbe prost plătite. Va scrie atunci poeme si scenete pastorale, precum: *Tirena, Venera și Adon, Grižula (Plakir)* și *Džuho Krpeta*, comedii: *Skup* (*Zgârcitul*), *Novela od Stanca* (*Păţania lui Stanac*), *Dundo Maroje* și o tragedie, *Hekuba*.[3] Comediile sale au fost puse în scenă de trupe de actor voluntari precum: Pomet-družina, Gardzarija și Njarnjasi. Pe lângă personaje mitologice, zâne, satiri, apar în aceste poeme pastorale și țărani din împrejurimile Dubrovnikului care dau o coloritură aparte și a căror final este întotdeauna unul fericit.

Din toată creația lui literară cele mai cunoscute și reușite sunt comediile. Astfel, punerea în scenă a primei lui comedii, *Pome*t (al cărei text s-a pierdut, dar despre care au ajuns până în zilele noastre date conform cărora aceasta era de fapt ca o introducere în comedia *Dundo Maroje*) în anul 1548 și a dramei cu tematică pastorală *Tirena*, au stârnit polemici și au încruntat fețele *establishmentului politic din Dubrovnik*[4]. Folosindu-se cu abilitate de comedii, jucate cu ocazia nunților aristocratice sau în perioada carnavalului, când totul era permis, Držić a

[3] *Marin Držić,* în "Hrvatska enciklopedia", https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16386 , 1.05.2021

[4] Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske knjizevnosti. Raspeta domovina.*, vol.I, Split, Marjan tisak, 2004, p. 81

biciuit moravurile compatrioților săi și a criticat dur politica dusă de conducerea Republicii, care culmea, se afla într-o perioadă de glorie și prosperitate, după cum vom vedea în continuare.

Republica Dubrovnik în perioada renascentistă

Republica Dubrovnik avea o importanță strategică deosebită pentru comerțul din perioada renascentistă, iar grație scriitorilor raguzani din secolele XV și XVI, îndeosebi a poeților petrarchiști Dinko Ranjina, Džore Držić, Šiško Menčetić dar și mulți alții, s-a transformat într-unul din cele mai importante centre culturale pentru cultura, limba și literature croată.

Dezvoltarea economică și culturală a Dubrovnikului din secolul al XVI-lea a dus, inevitabil, la o stratificare socială. În aproape toate segmentele societății raguzane cel mai important criteriu pentru a avansa pe scara socială era, evident, banul, respectiv bogăția materială. Comercianții și cei cu afaceri maritime prosperă și devin parteneri familiilor aristocratice în conturarea politicii de guvernare, iar de cealaltă parte, mai puțin norocoși, se aflau micii comercianți, marinarii, muncitorii și oamenii obișnuiți. În primele decenii ale secolului al XVI-lea, în paralel cu dezvoltarea economică, în special a comerțului, viața culturală devine tot mai înfloritoare, în special știința și artele. Numeroși fii ai orașului – republică pleacă la studii în Italia, iar la întoarcere contribuie la dezvoltarea economiei, științei și artelor. Meritorie a fost și diplomația raguzană, extrem de bine organizată și eficientă. Republica Dubrovnik era conștientă de importanța bunelor relații de vecinătate, deschizând numeraoase reprezentanțe diplomatice atât în zona mediteraneeană cât și la marile curți europene, care i-au asigurat secole de-a rândul diverse beneficii comerciale. Printre cei mai iscusiți și apreciați diplomați raguzani se numără: Frano Gundulić, Stjepan Gradić, Marin Gučetić, Ruđer Bošković și mulți alții. De fapt:

Raguzanii cunoașteau demult arta retoricii de succes, a abilităților diplomatice și relaționării cu străinii, de aceea Republica Dubrovnik, deși neînsemnată teritorial, iar din punct de vedere al apărării și militar slabă, a existat aproape cinci secole. Când în vecinătatea imediată sau îndepărtată se află state puternice precum Imperiul Otoman, Republica Veneția, Franța, Spania, Sfântul Scaun, Anglia, Austria, care fac uz de forță pentru a-și atinge scopurile neavând nevoie de alternative, trebuie folosită toată capacitatea intelectuală și forța de convingere pentru a naviga cu success între aspirațiile religioase și seculare total opuse, atingând în același timp propriile interese dar și interesele lor, și totul fără a deranja niciuna dintre părți.[5]

Iar raguzanii au navigat și pe mare și în apele alunecoase ale diplomației cu măiestrie și succes. În secolele XV și XVI Republica Dubrovnik atinge apogeul dezvoltării iar viața locuitorilor săi este tot mai prosperă, luxoasă și chiar extravaganță uneori.

Desigur, acestea sunt valabile pentru cele două pături sociale influente, aristocrația și burghezia înstărită, care erau de fapt erau în minoritate, în timp ce majoritatea locuitorilor trăia în condiții modeste, cee ace denotă mari diferențe în starea materială și a modului de viață a locuitorului Dubrovnikului în perioada renascentistă.[6]

Însă viața pe care o ducea aristocrația și burghezia înstărită, o viață opulentă, extravagantă și chiar risipitoare uneori nu era conformă principiilor și moralei creștin catolice căreia Dubrovnikul i-a fost fidel mereu și care se dorea a fi perceput ca un loc al cumpătării și bunelor moravuri. Muzica, dansul, petrecerile zgomotoase, farsele erau populare mai ales în rândul tinerilor din familii bogate, nobile sau burgheze, care adeseau stârneau indignarea oamenilor obișnuiți. Deci, prosperitatea din secolul al XVI-lea nu a avut doar urmări pozitive, ci

[5] Gamulin, Bruna, *Dubrovačka Republika: Međunarodnopravni subjektivitet i diplomatski i konzularni odnosi,* https://hrcak.srce.hr/file/234135, 3.05.2021, p. 2

[6] Rafo Bogišić, *Mladi dani Marina Držića*, Zagreb, Mladost, 1987, p.32

și unele lipsuri, în sensul educației copiilor familiilor bogate, în special a băieților care deveneau tot mai greu de stăpânit, așa cum reiese din comediile lui Držić. Dealtfel, în afara perioadei carnavalelor, cu excepția tinerilor dornici de petreceri și a femeilor a căror moralitate poate fi pusă sub semnul întrebării, cu greu ieșea cineva noaptea pe ulicioarele înguste și întunecate dacă nu avea un motiv întemeiat.

Diversele mișcări sociale și religioase în Europa secolului al XVI-lea au influențat și tipărirea diverselor cărți și scrieri care contraveneau orânduirii politice și sociale ale Republicii. Senatul și Consiliul Republicii, Biserica, erau foarte atenți și cenzurau cu mare atenție orice venea din afara zidurilor orașului[7].

Și totuși, exista un timp din an, așa cum reiese și din comediile lui Držić, dedicat distracției și plăcerilor fără limite, și anume perioada carnavalului. Aceasta perioadă începea din ianuarie, după sărbătoarea *Celor trei magi* (6 ianuarie) și dura până în Miercurea cenușii (data când începe postul Paștelui în calendarul catolic). Asemenea altor orașe meditaraneene, în special a celor aflate de cealaltă parte a Mării Adriatice, italiene, și la Dubrovnik această perioadă însemna mâncare, băutură, distracție, purtarea de măști, dans, cântec, teatru stradal, dar mai ales libertate de exprimare. Acum se putea spune orice fără riscul de a fi pedepsit. Libertate este cuvântul care descrie cel mai bine acest timp din an. Tineri neliniștiți, puși pe farse, bătăi în stradă, petreceri nocturne toate se terminau adesea în așternuturile femeilor voluptoase, ale curtezanelor.

Nemulțumit de diferențele exagerate dintre aristocrați și oamenii obișnuiți, de politica dusă de conducerea orașului, dar se pare și datorită falimentului afacerilor familiei sale, Marin Držić a profitat din plin de perioada carnavalului punând în scenă comedii pline de viață în care a criticat și flagelat lăcomia, zgârcenia, goana după bani și putere, care după părerea lui au dus la alienare, la înstrăinare între oameni: *Pentru o astfel de dragoste fiul nu mai este fiu, iar prietenul nu mai este prieten – banul dăunează bunătății*[8].

Marin Držić, comediograful.

Pusă în scenă pentru prima data de trupa Pomet-družina în anul 1551, în Sala de Consiliu a Republicii, *un spațiu politic sacru*[9], comedia în 5 cinci acte și 2 prologuri, *Dundo Maroje (unchiul Maroje)*, este cea mai jucată și apreciată comedie a lui Držić, scrisă pentru perioada carnavalului, pentru a aduce "*în fața locuitorilor din Dubrovnik o părticică din Roma*".

Comedia cu un umor savuros, specific comediei de'll arte demască necruțător societatea în care banii reprezintă valoarea ultimă, fiind cel mai important agent al relaţiilor umane. Unchiul Maroje, un comerciant bogat din Dubrovnik, este nevoit să plece la Roma să-și caute fiul, pe Maro, căruia i-a încredințat 5000 de ducați trimițându-l la Florența la studii. Însă Maro se dovedește a fi un fiu neascultător, destrăbălat și mai ales risipitor, deoarece în loc să meargă la Florența, pleacă la Roma unde o cunoaște pe fatala curtezană Laura (despre care mai târziu se va afla că este de fapt originară din Dubrovnik, cu numele de Manda, fiica pierdută a unui nobil) de care evident se îndrăgostește. La Roma toacă toți banii primiți pe chefuri, distracții și evident pe femei. Zgârcitul și vicleanul lui tată, Maroje, îl găsește până la urmă, iar la Roma va sosi, deghizată în straie bărbătești și logodnica lui, Pera. Evident, în final totul se termină cu bine și toți revin la Dubrovnik, pentru a merge mai departe în viață pe calea cea dreaptă. Acțiunea comediei este palpitantă, plină de suspans și neprevăzut datorită servitorilor, mai inteligenți și

[7] Slavica Stoja, *Slast tartare*, Zagreb – Dubrovnik, HAZU, 2007, p.133-165
[8] *Leksikon Marina Držića*, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslava Krleze, 2009, p. 798
[9] Slobodan Prosperov Novak, *op.cit.*, p.83

mai descurcăreți decât stăpânii lor, servitori care fac și desfac totul, în special Popiva, servitorul tânărului Maro, fiul lui Maroje.

În primul prolog, cunoscut ca *Prologul necromantului Nas Lung*, considerat cel mai bun text în proza al literaturii renascentiste croate, scriitorul prezintă opiniile sale literare, filosofice și sociale. Citim, respectiv auzim astfel vocea autorului întâi de sub mantia necromantului Nas Lung, iar mai apoi prin vocea capabilului servitor pe nume Pomet, cea mai inteligentă voce din comedie, aflat în slujba lui Ugo Tudeški (Ugo Neamțul), rivalul în amor al tânărului Maro, și pretendent la nurii Laurei. Necromantul vorbește despre călătoriile sale în țări exotice, în Indiile Mari, și prin vocea lui, Držić prezintă spectatorilor, de fapt tuturor locuitorilor din Dubrovnik, două lumi: una utopică, ideală pe care el o dorește și în locul său de baștină (și așa se explică dorința lui de complot pentru a instaura o guvernare mai dreaptă în Dubrovnik) o lume a oamenilor adevărați, buni, (*cro. ljudi nazbilj*), în care domnește pacea și armonia, și una în care domnește invidia, ura, gelozia, o lume a oamenilor meschini, răi (cro. *ljudi nahvao*).

Într-o formă alegorică și cu un limbaj mitic necromantul aminteșete și de două categorii de oameni: oameni adevărați, adică oameni buni și oameni falși (oamenii răi). Despre cei buni spune: *Acolo nu există invidie, și nici lăcomie, ochii lor privesc drept iar inima lor este pură, își poartă inima în fața ochilor ca* toți *să vadă gândurile lor bune, ei sunt oameni buni*[10], iar despre cei falși:

Oameni falși, împreună cu necromanții, veniră în părțile noastre, și această sămânță blestemată – oameni pitici, ca niște animale, cu apucături barbare, cu fețe de papagal, de maimuțe, de broaște, de măgar și capre – se mutară printre oamenii noștrii când muri blajinul, tăcutul, bunul bâtrân Saturn, în vremurile de aur când oamenii fără răutate erau. Și îi primiră regii mai puțin înțelepți pe oamenii falși care se răspândiră printre oamenii buni. Și trecură vremurile de aur….[11]

În acest Prolog comediograful dezvoltă cea mai importantă antiteză a întregii sale creații: oamenii adevărați versus oamenii falși, iar ideile necromantului, de fapt ale lui Držić sunt dezvoltate mai apoi de Pomet Trpeza, servitorul lui Ugo Tudeški (Ugo neamțul). Pomet este cel mai inteligent și plin de viață personaj al comediei, care însă este mereu flâmând, servește stăpânii – sătui, proști și incapabili, mereu însetați de bani și plăceri trupești. Aceștia, stăpânii, sunt oamenii falși, meschini (cro. *ljudi nahvao*), însă Pomet, servitorul, care aparține oamenilor adevărați, buni (cro. *ljudi nazbilj*) este hotărât să o atragă de partea sa pe capricioasa zeiță Fortuna, fiind conștient că norocul poate fi atras doar de un *vjertuoz* (adică de un om cu virtuți). Și într-adevăr, la finalul comediei inteligența triumfă asupra prostiei, omul adevărat asupra omului fals, întruchipând astfel idea renascentistă a omului împlinit. De fapt, comedia critică aristocrația raguzană și clasa politică, demască viciile și moravurile acestora.

În *Dundo Maroje*, așa cum se observă din Prolog, apar, ca și în celelalte comedii ale lui Držić, o mulțime de animale folosite de comediograf pentru a oferi o imagine plastică și complexă despre oameni, despre servitori și stăpâni, despre năravurile și moravurile vremurilor în care a trăit. Apar în comedia menționată 53 de animale[12]. De menționat că dintre acestea șapte

[10] Držić, Marin, *Dundo Maroje*, https://www.matica.hr/media/knjige/izabrana-djela-ii-1128/pdf/dundo-maroje-prvi-cin.pdf , 3.05.2021, p.11.

[11] Držić, Marin, *op.cit*, https://www.matica.hr/media/knjige/izabrana-djela-ii-1128/pdf/dundo-maroje-prvi-cin.pdf, 3.05.2021, p.12.

[12] Vezi Sundalic, Zlata, *Značenje i funkcija životinja u Držićevim komedijama*, în "Dani hvarskog kazališta, 35: Nazbilj i nahvao: etičke suprotnosti u hrvatskoj književnosti i kazalištu od Marina Držića do današnjih dana. U čast 500-obljetnice rođenja Marina Držića", Batušić, Nikola, Bogišić, Rafo, Pavličić, Pavao, Moguš, Milan (ur.), Zagreb-Split, 2009, https://hrcak.srce.hr/file/108441, 3.05.20221, p.179

au și forma de diminutiv: gâscă – gâsculiță, potârniche – potârnicuță, cocoș – cocoșel, cal – căluț, pasăre – păsărică, sardină – sardinuță, iepure – iepuraș, însă aceste diminutive nicidecum nu sugerează drăgălășenia unor ci plăceri culinare (renascentiste) de care sunt mereu însetați oamenii falși. Multe din aceste animale apar în discursul necromantului Nas Lung, care se adresează *bravilor și harnicilor locuitori ai Dubrovnikului*[13], descriind pe unde s-a perindat în ultimii trei ani, și anume: în Indiile Mari, spune: *și atunci plecai către Indiile Mari, unde măgarii, stârcii și broaștele pe limba oamenilor vorbesc*[14], și în Indiile Mici unde *unde pigmalionii, piticii se luptă cu cocorii*[15], după care se îndreaptă către Indiile Noi *unde câinii sunt legați cu cârnați, iar mingile de joacă sunt din aur, unde orăcăitul broaștelor pe înserat e precum cântecul privighetorii la noi*[16], ca la final prin practice magice numai de el știute *să zărească Indiile Vechi* în care se află viața adevărată:*primăvara eternă, soare, zori, cântec de păsări, ape cristaline, iarba verde, câmpii mănoase, poame din belșug și oamenii adevărați*[17], despre care spune: *iar oamenii care se bucură de aceste locuri sunt oameni cu fire blajină, tăcuți, înțelepți*[18]. Pentru a descrie acești *oameni adevărați* (buni) Držić folosește animalele cu sensul lor primar, în schimb pentru oamenii falși în lumea cărora domnesc niște ciudați pe care Držić îi descrie cu animalele amintite (jivine, papagali, maimuțe, păduchi, broaște, măgari, capre, animale care întruchipează defectele oamenilor falși (jivinele - ferocitatea, papagalul – vorbitul cu voce tare, pălăvrăgeala, maimuța – prostia, broasca – neînțelegerea, măgarul – urâțenia sufletească, capra – răutatea).

Nici că putea spune mai direct într-o formă indirectă totuși, că doar era carnavalul când totul era permis, despre imperfecțiunile aristocrației raguzane și despre modul lor de a conduce Republica și de a-și *băga nasul* (asemenea necromantului Nas Lung) în viețile tuturor și pedepsind aspru neascultarea prin legi penale dure. Vorbind de simbolistica animalelor în comedia lui Držić, se poate observa că o mare parte este utilizat în sens metaforic pentru a demasca caracterul oamenilor falși: jivine, păuni, bestii, porci, păduchi, molii ș.a.m.d. Iar Držić nu a adus doar animale în comedia *Dundo Maroje* ci și limbajul ulițelor, al pieței, al oamenilor de rând, care a zgâriat cinstitele urechi aristocrate, atrâgând mânia forurilor conducătoare.

Spre deosebire de acțiunea comediei *Dundo Maroje* care se petrece la Roma, acțiunea comediei *Novela od Stanca* (*Pățania lui Stanac*) se petrece pe străzile Dubrovnikului, noaptea, lângă una din fântânile orașului. Trei tineri zgomotoși, din familii de vază ale orașului, fac o farsă naivului țăran Stanac din Herțegovina. Comedia este construită pe opoziția sat-oraș, tineri – bătrâni, temă constantă a comediilor lui ulterioare. Și această comedie atrage într-un fel atenția asupra caracterului neșlefuit al odraslelor aristocratice, care aleg să-și bată joc de un bâtrân naiv.

Briliantă este și comedia *Skup* (*Zgârcitul*) pusă în scenă în 1555, în care autorul s-a inspirat din Aulularia lui Platon. Spre deosebire de *Dundo Maroje, Skup* nu este un bogătaș care încearcă să-și salveze avuția pe ulițele romane, ci *este un personaj învins, care a pierdut totul, căruia împotriva voinței lui i-au luat fiica, este un om ruinat, este de fapt Držić*[19].

Interesant este faptul că ultima operă a lui Držić a fost o tragedie, *Hekuba, ultimul act al teatrului lui Držić*[20], anticipând finalul tragic al autorului.

---

[13] Marin Držić, *Dundo Maroje*, https://lektire.skole.hr , 4.05.2021, p.4
[14] *Ibidem*, p.5
[15] *Ibidem*, p.5
[16] *Ibidem*, p. 5
[17] *Ibidem*, p.5
[18] *Ibidem*, p. 5
[19] Slobodan Prosperov-Novak, *op.cit.*, p.83
[20] *Ibidem*, p. 85

Marin Držić, conspiratorul.

Biografia, dar mai ales operele lui Marin Držić nu ar fi putut fi înțelese, interpretate și decodificate corect fără scrisorile conspirative adresate ducelui florentin Cosimo I. Medici și fiului acestuia, Francesco. Držić a petrecut la Florența patru luni și le-a adresat acestor cinci scrisori, toate în luni iulie și august, 1556.[21]

Aceste scrisori au reprezentat multă vreme o mare necunoscută pentru teoreticienii literari, pentru că întrebarea legitimă care se pune este ce anume impută Držić conducerii Republicii Dubrovnik. Un posibil răspuns poate fi situația politică, în special politica externă a Republicii Dubrovnik, este ceea ce l-a determinat să critice autoritățile raguzane, pe care le considera corupte, înainte de toate pentru că era o republică aristocratică și nu democratică. Pentru unii, Držić a fost un trădător al Republicii și a tot ceea ce însemna ea pentru poporul croat, pentru alții o asemenea afirmație este prea dură la adresa lui Držić, deoarece acesta nu dorea, de fapt, o putere străină în fruntea Republicii Dubrovnik, ci doar o schimbare a structurii și raportului de forțe între popor și nobilimea aflată la putere. Patru din cele cinci scrisori conspirative adresate lui Cosimo I Medici s-au păstrat. Prima scrisoare nu s-a păstrat, i-ar cea de-a doua se ia drept prima și este datată din 2 iulie 1566, fiind totodată cea mai amplă. Držić critică aspru politica și diplomația raguzană că nu ține cont de interesele generale ale creștinătății și Occidentului, solicită ajutor în instaurarea unei guvernări noi sub conducerea lui Cosimo Medici, guvernarea de la Dubrovnik fiind descrisă, așa cum s-a menționat deja, ca o adunătură de *douăzeci de nebuni inutili*.

Deși în secolul al XVI-lea acestor scrisori nu li s-a acordat o atenție deosebită fiindcă nu se știa de ele, mai târziu, s-a constatat o legătură între acestea și creația lui literară, iar operele sale au început să fie interpretate ca o critică adusă autorităților aristocratice raguzane, critică ascunsă în metafore, aluzii și ironii.[22]

Cele patru scrisori păstrate au fost găsite de cercetătorul francez Jean Dayre spre finalul lunii ianuarie 1939, în Arhiva de stat din Florența, care mai târziu le-a trimis lui Milan Resetar, acesta comentându-le în ediția *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (*Cinci secole de literatură croată)*[23]. Scrisorile trimise nu au atras însă atenția ducelui florentin însă sunt valoroase din punct de vedere politic, *fiind printre cele mai importante texte politice croate din perioada veche. Cititor atent al doctrinei politice ale lui Machiavelli, ofensat de mai multe ori de ignoranța nobilimii raguzane s-a decis să treacă la acțiune*[24]. Neavând însă urmările dorite, pare se că aceste scrisori i-au grăbit sfârșitul fiindcă Držić moare la Veneția în anul următor trimiterii scrisorilor, 1567, când marele dramaturg englez Shakespeare, avea doar trei ani.

Departe dar cu gândul la o guvernare mai bună pentru Dubrovnik

Așa cum am încercat să evidențiem, cel mai important dramaturg renascentist croat, Marin Držić, creatorul comediei renascentiste raguzane, a scris comedii, tragedii, poezii pastorale și farse în proză, excelând însă în domeniul dramaturgiei, și-a petrecut mare din viață în

[21] Vezi Rafo Bogišić, *Nadahnuće i zbilja. Tri posljednja koraka u životu Marina Držića* in volumul: *Marin Držić 1508. – 2008*, coordonat de Nikola Batušić si Dunja Fališevac. HAZU. Zagreb 2010, p. 221.

[22] Vezi și Lekiskon Marina Držića, Leksikografski zavod Miroslava Krleze, Zagreb, 2009, p.838

[23] *Marin Držić conspirant a Florence*, Revue des etudes slaves, tome X, Paris, 1930, p. 76-80, apud Milovan Tatarin, *Držić i Machiavelli. Nacrt za jedno čitanje Držićeva makijavelizma*, în "Jezik književnosti i književni ideologemi", Zbornik radova 35. Seminara Zagrebačke slavističke škole, Zagreb, Zagrebačka slavistička škola, 2007, p. 63-85

[24] Slobodan Properov Novak, *op.cit.*, p.86

condiții modeste, marcat de privațiuni și lipsuri. Criticând adesea conducerea orașului și nobilii, fiind în conflict cu aceștia, mai ales atunci când anumite personalități din oraș s-au recunoscut ca personaje în comediile sale, a fost nevoit să plece la Veneția, eterna rivală a Republicii Dubrovnik, unde a fost capelan al arhiepiscopului locului, funcție în care va rămâne până la sfârșitul vieții. Inteligent, abil și mai ales agil, poreclit pe bună dreptate *vidră,* Držić a avut o relație complexă orașul său natal. A iubit orașul Dubrovnik dar l-a și urât în anumite etape ale vieții. În operele sale Republica Dubrovnik era în același timp un tărâm idilic, magic, o Arcadia, dar și un oraș al jocurilor politice periculoase, condus după cum spunea el, de *douăzeci de nebuni,* ceea ce el ar fi vrut vrea să schimbe.

Dincolo însă de activitățile conspirative și politice, Držić a fost înainte de toate comediograf, un mare creator de caractere umane. Chiar dacă s-a încadrat în convenţiile literare şi scenice ale epocii sale – pastorale, mascherate, comedia erudită, acest scriitor renascentist a ştiut să însufleţească cele mai stereotipe şi şablonizate personaje. Demascarea slăbiciunilor umane nu reprezintă în opera lui doar un mijloc de a stârni râsul, ci înainte de toate este o critică morală, iar galeria lui de zgârciţi, amorezi senili şi licenţioşi, femei neliniștite și voluptoase, încornoraţi amuzanţi, beţivi, vagabonzi, ţărani şi servitori nu este doar pentru amuzamentul publicului adunat pe la nunţi şi sărbători carnavaleşti, ci pentru a ironiza și demasca nişte moravuri vechi de când lumea şi care nici în prezent nu şi-au pierdut prototipurile iar vasta sa galerie de personaje este mai vie ca niciodată și în timpurile noastre, pe scenă (și nu numai). A oferit o imagine vie și reală a Republicii Dubrovnik, care de cele mai multe ori nu a fost pe placul mai marilor orașului, ceea ce i-a adus și refuzurile de a mai pune comedii pe scena raguzană.

Deși prosperă, extrem de bine organizată economic, politic, diplomatic și cultural, Republica Dubrnovnik, nu era condusă democratic, așa cum și-ar fi dorit Marin Držić și cum a expus în Prologul comediei *Dundo Maroje,* ceea ce l-a îndemnat la acțiuni oarecum necugetate și dificil de înțeles uneori (conspirație). Deși a murit departe de Dubrovnik, Dubrovnikul a rămas în el și el în Dubrovnik, spiritul și imaginea lui fiind vii și astăzi, indisolubil legate de orașul natal prin comediile sale atât de actuale în toate timpurile și sub toate formele de guvernare.

BIBILIOGRAPHY

1. Bogišić, Rafo, *Mladi dani Marina Držića*, Zagreb, Mladost, 1987
2. Bogisic, Rafo, *Nadahnuće i zbilja. Tri posljednja koraka u životu Marina Držića* u zborniku: *Marin Držić 1508. – 2008.*; vol. coord. de Nikola Batušić i Dunja Fališevac. HAZU. Zagreb 2010,
3. Držić, Marin, *Dundo Maroje*, https://www.matica.hr/media/knjige/izabrana-djela-ii-1128/pdf/dundo-maroje pdf
4. Gamulin, Bruna, *Dubrovačka Republika: Međunarodnopravni subjektivitet i diplomatski i konzularni odnosi,* https://hrcak.srce.hr/file/234135
5. *Leksikon Marina Držića,* Zagreb, Leksikografski zavod Miroslava Krleze, 2009.
6. Novak, Slobodan Prosperov, *Povijest hrvatske knjizevnosti. Raspeta domovina,* vol. I, Split, Marjan tisak, 2004.
7. Novak, Slobodan Prosperov, *Pisac i vlast,* Zagreb, Školska knjiga, 2017
8. Samardžija – Selak, *Leksikon hrvatskoga jezika i knjizevnosti*, Zagreb, Pergamena, 2001.
9. Stojan, Slavica, *Slast tartare,* Zagreb - Dubrovnik, HAZU, 2007.

10. Tatarin, Milovan, *Držić i Machiavelli. Nacrt za jedno čitanje Držićeva makijavelizma*, în "Jezik književnosti i književni ideologemi", Zbornik radova 35. Seminara Zagrebačke slavističke škole, Zagreb, Zagrebačka slavistička škola, 2007.

11. Šicel, Miroslav, *Hrvatska književnost,* Zagreb, Školska knjiga, 1982

12. Šundalić, Zlata, *Značenje i funkcija životinja u Držićevim komedijama,* în "Dani hvarskog kazališta, 35: Nazbilj i nahvao: etičke suprotnosti u hrvatskoj književnosti i kazalištu od Marina Držića do današnjih dana. U čast 500-obljetnice rođenja Marina Držića", Batušić, Nikola, Bogišić, Rafo, Pavličić, Pavao, Moguš, Milan (ur.), Zagreb-Split, 2009, p. 174-232, https://hrcak.srce.hr/file/108441, p.179

13. Švelec, Franjo, Komički *teatar Marina Držića*, Zagreb, Matica hrvatska,1968

THE SAVING MISSION OF JESUS CHRIST, SOURCE OF REDEMPTION FOR HUMANITY

Călin-Daniel Paţulea
Lecturer, PhD, „Babeș-Bolyai" University of Cluj-Napoca

Abstract: God revealed himself in Christ Jesus so that divine life may return to humanity, which because of sin was subject to divine wrath: "In this the love of God was manifested in us: God sent his Son into the world only begotten, so that we might have life through him "(1 Jn 4: 9). By accepting the content of revelation, of divine love and redemption, humanity has regained the strength to get out of the tragedy of the absurd and despair, to rebuild friendship with Christ and to remain in him because above all he wanted to remain present, with and in us. God revealed himself to be our Shepherd and Teacher, to remove us from the banality of existence, to make our lives and our ideals worthy of him and of us, to give certainty to our needs and hopes, to communicate his eternal decrees to us, with regard to our salvation and to make us partakers of the divine goods which transcend the understanding of our reason.

Keywords: love, sin, revelation, humanity, life.

Premessa

Dio, nel Suo infinito Amore, infinita Libertà e infinità Bontà ha compiuto l'opera sommamente gratuita della Sua rivelazione all'umanità. Gli è piaciuto rivelare Sé stesso e manifestare la grandezza del mistero della sua volontà per mezzo del Suo Figlio, Gesù Cristo, il Verbo fatto carne, nello Spirito Santo, per rendere l'uomo partecipe della natura divina.

Nell'Incarnazione Dio ha assunto nella persona del Figlio la natura umana fuorché il peccato, per manifestare all'uomo il Suo grande amore e in Cristo, attraverso l'amore divino, l'umanità riacquisti il diritto alla vita divina della grazia: «Questa economia della rivelazione avviene con eventi e parole intimamente connessi, in modo che le opere, compiute da Dio nella storia della salvezza, manifestano e rafforzano la dottrina e le realtà significate dalle parole, e le parole dichiarano le opere e il mistero in esse contenute. La profonda verità, poi, sia di Dio sia della salvezza degli uomini, per mezzo di questa rivelazione risplende a noi in Cristo, il quale è insieme il mediatore e la pienezza di tutta intera la rivelazione»[1].

Gesù è il rivelatore per eccellenza, racconta e testimonia ciò che ha visto presso il Padre (cf. Gv 8, 38), dimostra con assoluta garanzia che Padre ama l'umanità, l'uomo, la creazione. Nell'unione ipostatica Cristo unisce Dio all'uomo «e con la manifestazione di Sé, con le parole e con le opere, con i segni e con i miracoli, e specialmente con la sua morte e la sua risurrezione di tra i morti, e infine con l'invio dello Spirito Santo, compie e completa la rivelazione e la corrobora con la testimonianza divina, che cioè Dio è con noi per liberarci dalle tenebre del peccato e della morte e risuscitarci per la vita eterna»[2].

Dio si è rivelato nel tessuto dell'umanità proprio come Redentore, Salvatore e Santificatore, e la sua rivelazione non è mai disgiunta da una finalità di salvezza e redenzione. La sua rivelazione non è stata atemporale e astratta, ma storica, concreta attraverso la persona del Figlio Unigenito Gesù Cristo, che «venne ad abitare in mezzo a noi e noi abbiamo contemplato

[1] *Dei verbum,* n. 2.
[2] *Dei verbum,* n. 4.

la sua gloria, gloria come del Figlio unigenito che viene dal Padre, pieno di grazia e di verità» (Gv 1, 14).

La volontà salvifica del Padre

La volontà salvifica di Dio, per rimanere nell'ambiente biblico-teologico, significa innanzitutto «la salvezza degli uomini»[3], obbedire a Dio, alle sue leggi e ai segni che Egli ci manda mediante gli avvenimenti o le circostanze[4].

Attraverso l'Incarnazione e il sacrificio sull'altare della Croce, Gesù ha realizzato l'incontro del disegno salvifico della volontà del Padre con l'uomo. Nel suo messaggio l'uomo si deve decidere pro o contro la volontà salvifica del Padre, che è la sorgente di tutto l'evento salvifico in Cristo: «La rivelazione del mistero, cioè la comprensione della volontà salvifica di Dio, è per il credente il presupposto per agire e comportarsi correttamente nel tempo della salvezza, già iniziato [...] Con Cristo ha avuto inizio il nuovo eone. Ciò esige un "rinnovamento della mente" (Rm 12, 2), un diverso modo di pensare, frutto del dono dello Spirito, che mette in atto uno sforzo costante per capire la *thélēma tou theoú*»[5]. Secondo la teologia giovannea, Gesù, come l'inviato del Padre, agisce sempre secondo la volontà del Padre[6], essendo l'esecutore della volontà salvifica del Padre[7]. I destinatari devono comprendere che in Cristo c'è la salvezza, comprensione che presuppone, secondo il pensiero giovanneo, la fede e l'adesione alla Sua persona.

La volontà salvifica di Dio viene approfondita nella prospettiva cristologica. Se per i sinottici la volontà viene connessa con «il Padre vostro che è nei cieli» (Mt 6, 14), per Giovanni la volontà salvifica viene collegata con « colui che mi ha mandato» (Gv 4, 34; 5, 30b; 6, 38). Tutta la missione del Figlio «è essenzialmente volontà, azione, obbedienza»[8]. Uscito dal seno del Padre comunica le parole del Padre[9] in una costante obbedienza e docilità alla volontà del Padre, portando a compimento l'opera affidata: «Il Figlio conduce tutti coloro che si volgono a lui e credono in lui, tutti coloro, cioè, che gli sono stati dati, ora alla vita eterna ed un giorno alla risurrezione. La volontà del Padre viene così descritta come un avvenire di salvezza già compiuto, nel quale però è inclusa anche l'intera via che vi conduce. L'adempimento della volontà divina da parte del Figlio è sempre inteso anche come rinuncia alla propria autonoma volontà; esso acquista pertanto a sua volta il valore di libero atto della volontà»[10].

Lo Spirito Santo agisce sulle facoltà intellettive dell'uomo, rendendolo capace di una nuova e profonda comprensione della volontà salvifica del Padre adempiuta nell'opera del

---

[3] L. BOUYER, *Il quarto Vangelo,* Borla, Torino 1964, 111.

[4] Cf. G. SCHRENK, *boúlomai*, in GLNT, II, Paideia, Brescia 1966, 301-324; G. SCHRENK, *thélēma*, in GLNT, IV, Paideia, Brescia 1968, 259-312; D. MÜLLER, G. *boúlomai*, in DCBNT, Dehoniane, Bologna 2000[6], 2004-2008; D. MÜLLER, *thélēma*, in DCBNT, Dehoniane, Bologna 2000[6], 2008-2013; S. A. PANIMOLLE, *Lettura pastorale del vangelo di Giovanni,* I, Dehoniane Bologna 1991, 420-421.

[5] D. MÜLLER, *thélēma*, 2010; per la distinzione semantica e le controverse tra i filologi riguardo la *boúlomai* e *thélēma*, da consultare G. SCHRENK, *boúlomai*, 301-308.

[6] Gv 5, 30b: «Giudico secondo quello che ascolto e il mio giudizio è giusto, perché non cerco la mia volontà, ma la volontà di colui che mi ha mandato»; 6, 38: «Sono disceso dal cielo non per fare la mia volontà, ma la volontà di colui che mi ha mandato».

[7] Gv 4, 34: «Il mio cibo è fare la volontà di colui che mi ha mandato e compiere la sua opera»; l'adempimento della volontà del Padre rappresenta la sostanza e la ragione stessa della vita di Gesù.

[8] G. SCHRENK, *thélēma*, 291.

[9] Gv 5, 20: «Il Padre infatti ama il Figlio, gli manifesta tutto quello che fa e gli manifesterà opere ancora più grandi di queste»; 8, 47: «Chi è da Dio ascolta pe parole di Dio».

[10] G. SCHRENK, *thélēma*, 292.

Figlio: «Lo Spirito della verità che procede dal Padre, egli darà testimonianza di me» (Gv 15, 26). L'opera dello Spirito sarà anche quella di continuare il processo psico-pedagogico nei discepoli: «lui vi insegnerà ogni cosa e vi ricorderà tutto ciò che io vi ho detto» (Gv 14, 26); tutta la comunità ecclesiale, per essere educata gli deve dare assoluta obbedienza. Il processo educativo sarà più perfetto quando il popolo eseguirà perfettamente la volontà salvifica di Dio. Una giusta interpretazione porterà ad una giusta esecuzione ed ad un giusto comportamento. Sarà una disposizione ferma e pronta per conoscere la volontà salvifica del Padre che comporta la conoscenza dell'insegnamento di Gesù, criterio fondamentale di tutta la vita. Questo tipo di conoscenza è allo stesso tempo un comportamento obbediente alla volontà salvifica del Padre da parte dell'educatore e assicura un buon esito educativo per i suoi interlocutori, che non obbediscono ad un capriccio umano, ma ai valori normativi del Vangelo di Dio.

La missione salvifica di Gesù Cristo, fonte di misericordia, bontà e perdono

L'incarnazione del Logos avvienne unicamente per la salvezza dell'uomo, «Dio manda la sua parola affinché eseguisca in terra le sue volontà (Is 55, 11; Sal 107, 20; 147, 15; Sap 18, 14 ss); manda la sua sapienza affinché assista l'uomo nei suoi lavori (Sap 9, 10); manda il suo spirito affinché rinnovi la faccia della terra (Sal 104, 30; cf. Ez 37, 9s) e faccia conoscere agli uomini la sua volontà (Sap 9, 17)»[11]. Nel Figlio, Dio Padre ha rivelato il suo amore e la sua misericordia, il progetto di salvezza per i peccatori. La missione[12] di Gesù è stata chiaramente annunziata ancor prima della sua nascita: «Mentre però stava considerando queste cose, ecco, gli apparve in sogno un angelo del Signore e gli disse: "Giuseppe, figlio di Davide, non temere di prendere con te Maria, tua sposa. Infatti il bambino che è generato in lei viene dallo Spirito Santo; ella darà alla luce un figlio e tu lo chiamerai Gesù: egli infatti salverà il suo popolo dai suoi peccati"» (Mt 1, 20-21); e sulla Croce, prima di morire, ci avverte che la sua morte espiatrice sarà per i nostri peccati: «Perché questo è il mio sangue dell'alleanza, che è versato per molti per il perdono dei peccati» (Mt 26, 28). Il suo compito, che definisce anche la sua missione, è stato quello di perdonare i peccatori, di accoglierli nella casa del Padre, insegnandoci a godere della bontà e della misericordia di Dio. Non ha risparmiato le parole dure e severe contro il male e ha minacciato la dannazione eterna per tutti coloro che si sono ostinati a non abbracciare il messaggio del Vangelo e hanno preferito il rifiuto. Cristo ci insegna che predicando il Vangelo non si deve mai iniziare da una critica negativa e da giudizi offensivi per gli ascoltatori, bensì bisogna essere pronti a scorgere nelle loro ricerche e nei loro sforzi quel tanto che di positivo e valido esiste; così, quando coloro che si trovano su posizioni diverse, s'accorgono che noi siamo disposti ad avvicinarci a loro con stima e comprensione, allora si mostreranno pronti ad aprirsi alle nostre parole. Si tratta qui d'un tentativo psicologicamente efficace per prendere contatto con gli uditori. Ci vuole un movimento psicologico contrassegnato con prudenza, che dirige la propria attenzione innanzi tutto sulla conoscenza di Dio, poiché

[11] J. PIERRON – P. GRELOT, *Missione*, in DTB, Marietti, Casale Monferrato (AL) 1976[5], 708.

[12] Il termine *missione* deriva dal latino *mittere*, che vuol, dire *inviare, mandare.* Ha un posto importante nella dottrina trinitaria, poiché esprime il rapporto che lega il Padre al Figlio e allo Spirito Santo: a) *missione ad intra:* il Figlio procede dal Padre; lo Spirito Santo, secondo la formulazione occidentale del Simbolo, *ex Patre Filioque procedit*; b) *missione ad extra:* per attuare la comunicazione intima tra Sé e gli uomini e l'unione tra gli uomini stessi, il Padre ha mandato il suo Figlio nel mondo; Cristo inviò da parte del Padre lo Spirito Santo perché compisse dal di dentro la sua opera di salvezza. Al significato trinitario, il termine *missione* aggiunge, successivamente, l'altro significato che indica l'azione evangelizzatrice della Chiesa tra le popolazioni che ancora non hanno conosciuto il Vangelo. Per un tentativo di dare una definizione, missione è portare il Vangelo a quanti ancora non conoscono Cristo, redentore dell'uomo, e a tutti quanti hanno bisogno di riscoprire la freschezza del massaggio di salvezza.

«l'uomo è disposto ad ascoltare il contenuto del Vangelo solo quando gli risulta chiaro il concetto della venerazione che dobbiamo a Dio»[13].

Nel Quarto Vangelo, per esempio, la missione di Gesù viene inquadrata all'interno di un movimento molto articolato. V. Pasquetto parla, per esempio, di un quadruplice movimento: *venire da, venire in, tornare a, venire di nuovo*[14]. Commenta G. Ghiberti: «È la trasposizione in categorie più evidentemente spaziali di quanto l'economia e il vocabolario della missione suggerisce più evidentemente in categorie di rapporti interpersonali. Nel mondo simbolico giovanneo esse si orientano tutte, intenzionalmente, a una descrizione globale del mistero dell'incarnazione e dell'intervento salvifico operato da Gesù, e nella consapevolezza della loro parziale incompiutezza, esse assumono una reciproca funzione di arricchimento»[15].

Frequentemente Gesù ha affermato l'origine divina della sua missione[16] e «all'origine del processo c'è una condizione già di esistenza del Verbo, che si regge sul rapporto di tensione amorosa verso il Padre»[17]. Gesù si presentò come inviato «a portare ai poveri il lieto annuncio» (Lc 4, 18). La sua missione viene dal Padre (cf. Gv 10, 36) e si attua sotto la forza dello Spirito Santo (cf. Lc 4, 14; Gv 20, 21-23). Gesù comunica alla Chiesa questa missione e in modo speciale agli apostoli (cf. Gv 17, 18; 20, 21). Con la sua missione ha reso presente Dio Padre nel mondo determinando la fede a cui dovevano giungere, sia il mondo che i discepoli: «Ho manifestato il tuo nome agli uomini che mi hai dato dal mondo. Erano tuoi e li hai dati a me, ed essi hanno osservato la tua parola. Perché tutti siano una sola cosa; come tu, Padre, sei in me e io in te, siano anch'essi in noi, perché il mondo creda che tu mi hai mandato. Io in loro e tu in me, perché siano perfetti nell'unità e il mondo conosca che tu mi hai mandato e che li hai amati come hai amato me» (Gv 17, 6.21.23). La rivelazione dell'unico e vero volto del Padre che ama l'uomo e ha donato la vita del Figlio per redimerlo: «Dio infatti ha tanto amato il mondo da dare il Figlio unigenito, perché chiunque crede in lui non vada perduto, ma abbia la vita eterna. Dio, infatti, non ha mandato il Figlio nel mondo per condannare il mondo, ma perché il mondo sia salvato per mezzo di lui» (Gv 3, 16-17). La missione di Gesù coinvolge nuovi protagonisti e comporta la manifestazione della categoria del venire, «si incomincia a parlare di *là* e *qui, sopra e sotto, prima ora e poi:* si impiantano le coordinate dell'esistenza storica. La cosa è comprensibile, perché i destinatari e beneficiari di questo movimento vivono nelle coordinate storiche»[18].

La missione salvifica di Gesù Cristo nella Chiesa e attraverso la Chiesa

La missione che Gesù riceve dal Padre è missione profetica (annuncio), sacerdotale (immolazione, sacrificio), regale (servizio di buon pastore). Gli apostoli ricevettero la stessa missione di Gesù a scopo di insegnare, battezzare, santificare, perdonare, dirigere e insegnare[19]. Questa missione continua nella Chiesa sempre sotto l'azione dello Spirito Santo: «La missione della Chiesa si realizza attraverso un'azione tale, per cui essa, obbedendo all'ordine di Cristo e

---

[13] J. KÜRZINGER, *Atti degli Apostoli – Commenti Spirituali del Nuovo Testamento,* II, Città Nuova, Roma 1982[2], 95.

[14] *Incarnazione e comunione con Dio. La venuta di Gesù nel mondo e il suo ritorno al luogo d'origine secondo il IV vangelo,* Teresianum, Roma 1982, 274-286.

[15] *Spirito e vita cristiana in Giovanni,* Paideia, Brescia 1989, 66.

[16] Cf. J. MATEOS – J. BARRETO, *Missione,* in ID. *Dizionario Teologico del Vangelo di Giovanni,* Cittadella, Assisi 1982, 200.

[17] G. GHIBERTI, *Spirito e vita cristiana in Giovanni,* Paideia, Brescia 1989, 67.

[18] G. GHIBERTI, *Spirito e vita cristiana in Giovanni,* 67.

[19] Cf. Mt 28, 18-20; Mc 16, 15-16; Lc 24, 47-49.

mossa dalla grazia e dalla carità dello Spirito Santo, si fa pienamente e attualmente presente a tutti gli uomini e popoli, per condurli con l'esempio della vita e la predicazione, con i sacramenti e gli altri mezzi della grazia, alla fede, alla libertà e alla pace di Cristo, rendendo loro libera e sicura la possibilità di partecipare pienamente al mistero di Cristo»[20].

La missione di Gesù, la salvezza di Cristo, non viene circoscritta soltanto a un'epoca e ad un solo settore geografico e culturale. Il messaggio cristiano di salvezza si inserisce vitalmente nel credente per poter essere comunicato a tutti[21], per rivelare agli uomini il Padre e il suo mistero di salvezza e «con la sua obbedienza operando la nostra redenzione»[22].

La missione di Gesù, per realizzare il disegno di Colui che lo inviò e realizzare anche il suo effetto nel suo interlocutore, cioè l'uomo, si è concretizzata in diversi modi, il più importante essendo l'infusione dello Spirito Santo come principio di vita definitiva: «È lo Spirito che dà la vita, la carne non giova a nulla; le parole che io vi ho detto sono spirito e sono vita» (Gv 6, 63)[23]. Il risultato di questa infusione è la partecipazione dell'essere di Dio: «Dio è spirito, e quelli che lo adorano devono adorare in spirito e verità» (Gv 4, 24). Commenta J. Mateos – J. Barreto: «la sua missione messianica ha come aspetto positivo "battezzare con Spirito Santo" (1, 33), che lo Spirito donato è il frutto della sua morte (19, 30) e che egli comunica ai discepoli dopo la sua risurrezione (20, 22)»[24].

La dimensione messianica della missione salvifica di Gesù Cristo

La missione di Gesù è anche una missione messianica[25]. Gesù è il Messia, il Consacrato di Dio, «colui che il Padre ha consacrato e mandato nel mondo» (Gv 10, 36). Il suo messianismo viene affermato nel Quarto Vangelo già dal Prologo: «la grazia e la verità vennero per mezzo di Gesù Cristo» (Gv 1, 17) e non si fonda sulla Legge, ma si colloca sulla linea della creazione, determinando la pienezza della legge dell'amore per l'uomo. Afferma J. Mateos – J. Barreto: «La caratteristica di Gesù-Messia è essere il portatore dello Spirito: lo Spirito è la sua unzione, e nel comunicarlo consiste la sua missione messianica (1, 33); è così che effettuerà la liberazione (1, 29)»[26]. La sua missione messianica viene presentata come un esodo dalla morte alla vita, il passaggio dalla morte alla vita: «chi ascolta la mia parola e crede a colui che mi ha mandato, ha la vita eterna e non va incontro al giudizio, ma è passato dalla morte alla vita» (Gv 5, 24). Questo esodo costituisce l'inizio di un cammino che terminerà con l'ascesa definitiva al Padre: «Nessuno è mai salito al cielo, se non colui che è disceso dal cielo, il Figlio dell'uomo» (Gv 3, 13; cf. anche 20, 17).

---

[20] *Ad gentes,* 5.
[21] Cf. *Ibidem,* 3.
[22] *Lumen gentium,* 3.
[23] «Gesù stesso invia il Paraclito, di presso il Padre, per il tempo in cui egli se ne sarà andato [...] Il Paraclito è la misteriosa presenza di Gesù durante la sua assenza, originaria – come quella di Gesù – da una missione partita dal seno di Dio. La presenza dello Spirito Paraclito si realizza in un ambito di contatto intimo col credente, in omogeneità con la presenza del Padre e del Figlio in coloro che rispondono al dono di Dio in Gesù con l'accettazione della fede (14, 17 s.), con l'amore e l'osservanza della sua parola (14, 23), con il mangiare la sua carne e bere il suo sangue (6, 56). Essa si realizza però anche in una sede di testimonianza di doppia natura kerygmatica e forense, che ha comunque una manifestazione esterna [...] La testimonianza del paraclito è appaiata a quella dei discepoli, ma si deve dire di più: è garanzia di quella dei discepoli, si realizza (anche) attraverso quella dei discepoli», G. GHIBERTI, *Spirito e vita cristiana in Giovanni,* 71-72.
[24] *Missione,* 201.
[25] Cf. M. CIMOSA, *Messianismo,* in NDTB, Paoline, Cinisello Balsamo (MI) 1988, 937 - 953.
[26] *Messia,* in ID. *Dizionario Teologico del Vangelo di Giovanni,* Cittadella, Assisi 1982, 193.

La Chiesa, con uno sguardo d'insieme all'umanità tutta intera, dimostra che la missione, che è stata affidata da Cristo redentore alla sua Sposa, «è ancora ben lontana dal suo compimento [...] è ancora agli inizi e che dobbiamo impegnarci con tutte le forze al suo servizio»[27].

La dimensione educativa della missione salvifica di Gesù Cristo

Giovanni Paolo II con la lettera enciclica *Redemptoris Missio,* voleva rinnovare l'impegno missionario, continuando il magistero dei suoi predecessori a tale riguardo. Lo scopo del documento è quello di ravvivare la fede e la vita cristiana tramite la missione, inserire profondamente l'uomo nell'opera redentrice di Cristo, poichè la persona umana e la comunità possa conoscersi pienamente, prendere coscienza dell'avvicinarsi a Cristo, scoprire sempre di più il valore della croce di Cristo per poter ricuperare definitivamente la sua dignità umana e il significato della sua esistenza nel mondo.

Spesso la Chiesa, partecipe attiva al processo missionario e a quello educazionale, ha indicato diverse difficoltà all' interno del popolo di Dio, come per esempio, *la mancanza di fervore*, un pericolo nato dal di dentro, manifestato nella stanchezza, nella delusione, nel disinteresse, nell'indifferenza religiosa e, soprattutto nella mancanza di gioia e di speranza. Altre difficoltà nello svolgimento missionario ed educativo sono le divisioni passate e presenti che permangono tra i cristiani, la diminuzione delle vocazioni all'apostolato, a volte le contro-testimonianze di fedeli e di comunità cristiane, che non seguono nella loro vita il modello di Cristo. Però, ancora una delle ragioni più gravi dello scarso interesse per la missione è la *mentalità indifferentista* largamente diffusa, purtroppo, anche tra i cristiani, spesso radicata in visioni teologiche non corrette e improntata a un relativismo religioso che porta a ritenere che «una religione vale l'altra»[28]. Malgrado tutte le difficoltà, non dobbiamo essere pessimisti o inattivi. Cristo ci insegna che è importante approfondire e vivere la fiducia che viene dalla fede, cioè dalla certezza che non siamo noi i protagonisti della missione, ma Gesù Cristo e il suo Spirito. Noi siamo soltanto collaboratori e, quando abbiamo fatto tutto quello che ci è possibile, dobbiamo dire: «Siamo servi inutili. Abbiamo fatto quanto dovevamo fare» (Lc 17, 10).

***La missione salvifica di Gesù Cristo e gli ambiti della missione* ad gentes**

Ambiti territoriali

Ad una missione universale deve corrispondere una prospettiva universale: la Chiesa non può accettare che confini geografici e impedimenti politici ostacolino la sua presenza missionaria. È vero che l'attività missionaria *ad gentes*, essendo diversa dalla cura pastorale dei fedeli e dalla nuova evangelizzazione dei non praticanti, si esercita in territori e presso gruppi umani ben delimitati[29]. Il carattere geografico vale per indicare le frontiere verso cui deve rivolgersi l'attività missionaria. La mancanza delle comunità cristiane autoctone in alcuni paesi e aree geografiche, oppure queste sono talmente piccole che non possono essere un segno chiaro di presenza cristiana; oppure queste comunità non hanno la forza e il dinamismo necessario per evangelizzare le loro società, forse perché appartengono a popolazioni minoritarie, non inserite nella cultura nazionale dominante. Un esempio concreto è il continente asiatico dove i cristiani sono una minoranza, anche se a volte si verificano dei movimenti di conversione.

[27] GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptoris Missio,* in: http://w2.www.vatican.va/.../john-paul_ii/encyclicals/documents/hfip-ii_enc-07121990_redemptoris-missio_it.html, n. 1 [15.03.2021].
[28] GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptoris Missio,* n. 36.
[29] Cf. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptoris Missio,* n. 37.

Mondi e fenomeni sociali nuovi

Le trasformazioni che caratterizzano il mondo odierno influiscono sul quadro missionario: dove prima c'erano situazioni umane e sociali stabili, oggi tutto è in movimento[30]. Negli ultimi tempi l'attività missionaria si è svolta soprattutto in regioni isolate, lontane dai centri civilizzati. Oggi si sta cambiando l'immagine della missione *ad gentes*. Luoghi privilegiati dovrebbero essere le grandi città, dove sorgono nuovi costumi e modelli di vita, nuove forme di cultura e comunicazione, che poi influiscono sulla popolazione[31]. Non si deve trascurare l'evangelizzazione dei gruppi umani più marginali e isolati, ma anche non si devono trascurare i centri dove nasce un'umanità nuova con nuovi modelli di vita e di sviluppo sociale. Per il futuro, non si possono dimenticare i giovani. I mezzi ordinari della pastorale non bastano più, occorrono associazioni e istituzioni, gruppi e centri speciali, iniziative culturali e sociali per i giovani[32].

Un altro campo importante per il servizio missionario è il fenomeno delle migrazioni. I non cristiani giungono assai numerosi nei paesi di antica cristianità, creando occasioni nuove di contatti e scambi culturali, sollecitando la chiesa all'accoglienza, al dialogo, all'aiuto, alla fraternità. Tra i migranti un posto del tutto particolare occupano i rifugiati che meritano la massima attenzione.

Aree culturali, o areopaghi moderni

Nella sua attività missionaria, dopo aver predicato il Vangelo di Cristo in diversi luoghi, Paolo si reca all'areopago di Atene dove annunzia lo stesso vangelo, usando i prolegomeni della filosofia greca, il linguaggio adatto e comprensibile in quell'ambiente (cf. At 17, 22-31). L'Areopago rappresentava in quel tempo il centro della cultura greca, e oggi potrebbe essere assunto a simbolo dei nuovi ambienti in cui si deve proclamare il vangelo[33].

Un primo areopago moderno è il *mondo della comunicazione,* che sta per unificare l'umanità rendendola "un villaggio globale". I mezzi di comunicazione sociale hanno raggiunto una tale importanza che, soprattutto le nuove generazioni ne hanno abusato. Forse per questo i mass media sono stati un po' trascurati in favore di altri strumenti per l'annunzio evangelico. Comunque, l'evangelizzazione stessa della cultura moderna dipende in gran parte dal loro influsso. Non bisogna usare i mezzi di comunicazione soltanto per diffondere il messaggio cristiano, ma occorre integrare il messaggio stesso in questa «nuova cultura creata dalla comunicazione moderna»[34].

Gli areopaghi del nostro mondo odierno verso cui si deve orientare l'attività missionaria della Chiesa sono ancora diversi e molteplici. Possiamo ricordare l'impegno per la pace, lo sviluppo e la liberazione dei popoli, i diritti dell'uomo e dei popoli, soprattutto quelli delle minoranze, la promozione della donna e del bambino, la salvaguardia del creato sono altrettanti settori da chiarire con la luce del vangelo, la luce della vita e della pace, della giustizia e della riconciliazione, che ci illumina per riscoprire il vero volto di Dio e la nuova vita in Colui che è Risorto.

Giovanni Paolo II caratterizzava il tempo moderno come "drammatico e insieme affascinante". Mentre da un lato gli uomini sono immersi nell'ambiente della cultura dominante,

[30] Cf. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptoris Missio,* n. 37.
[31] Cf. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptoris Missio,* n. 37.
[32] Cf. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptoris Missio,* n. 37.
[33] Cf. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptoris Missio,* n. 37.
[34] GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptoris Missio,* n. 37.

nel materialismo consumistico, dall'altro si manifesta il bisogno di interiorità, viene ricercata la dimensione spirituale della vita come antidoto alla disumanizzazione[35]. Si vive il fenomeno del "ritorno religioso" che contiene anche un invito, quello di accostarsi all'immenso patrimonio spirituale ed educativo della Chiesa, offerto in Cristo che si proclama «la via, la verità e la vita» (Gv 14, 6). È un cammino cristiano psico-pedagogico che ci porta all'incontro con Dio, un invito alla preghiera, all'ascesi, alla scoperta del senso della vita[36].

Aprite le porte a Cristo!

Il dovere dei popoli cristiani è di aprire le porte a Cristo, al suo vangelo che nulla toglie alla libertà dell'uomo. Accogliendo Cristo e il Suo Vangelo i nostri cuori si aprono alla parola definitiva di Dio, a colui nel quale si è fatto pienamente conoscere e ci ha indicato la via per arrivare a lui.

Seguendo l'esempio degli apostoli che, dopo l'Ascensione di Gesù erano radunati nel Cenacolo (cf. At 1, 14) per implorare lo Spirito del Signore, il Paraclito di vita, e ottenere la forza e il coraggio per adempiere il mandato missionario, così anche noi dobbiamo supplicare lo Spirito per essere trasformati, per poter vivere insieme con tutta la chiesa più profondamente il mistero di Cristo; poter svolgere una rinnovata evangelizzazione imbevuta dalla sapienza di Dio, sapienza che è divenuta visibile e operativa nella persona del Maestro di Nazareth, sapienza che poi sarà coniugata con quella missionaria, attenta ai bisogni e alle necessità dell'uomo odierno e alle nuove sfide educative. Sia per noi Maria il modello di quell'amore materno dal quale devono essere animati tutti quelli che nella missione apostolica della chiesa cooperano alla trasformazione degli uomini[37].

Conclusione: Alcune implicazioni per l'attualità: La missione salvifica di Gesù Cristo come metodo per riscoprire il cammino della fede

Il Signore è sempre vicino all'uomo e lo colma di benefici d'ogni genere. La comunità ecclesiale deve rendersi conto della Sua presenza e del Suo amore, quindi deve porsi nell'atteggiamento corretto di umiltà, di disponibilità per poter accogliere l'opera della Sua misericordia. Questo atteggiamento favorisce all'uomo l'ascolto della fede, lo conduce alla conoscenza di Dio e alla conscenza e all'amore per il prossimo. Lo porta verso un mondo nuovo tramite la porta stretta, concetto con il quale Cristo ci mostra che è Lui solo il punto di passaggio tra i valori di questo mondo e quelli del mondo che verrà, il punto di inversione tra le forze di un mondo distruttivo e quelle costruttive del Regno instaurato da Lui. Cristo, via, verità e vita, è colui che incarna la strada della salvezza. Seguire Gesù non è facile, la fede e l'adesione alla sua persona comporta una scelta radicale: mettere Cristo al primo posto e portare la propria croce. Le fede rappresenta la forza dell'uomo che ripone ogni sua attesa e speranza in Dio, che ci ha mostrato la «straordinaria ricchezza della sua grazia» (Ef 2, 7).

Il cammino psico-pedagogico di Gesù già dall'inizio viene segnato dalla conflittualità, e il tema del rifiuto è già presente a livello collettivo. Egli continua il Suo metodo educativo e ci insegna la necessità della comunicazione e lo stimolo per trovare proposte di soluzione, di dialogo - come forma di comunicazione che esige competenza e strategia espositiva -, una vera sfida psico-pedagogica che conduce, prepara e inserisce la persona umana sul cammino della fede.

[35] Cf. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptoris Missio,* n. 38.
[36] Cf. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptoris Missio,* n. 38.
[37] Cf. GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptoris Missio,* n. 92.

L'incontro di Gesù con la persona umana ci aiuta capire l'importanza del dialogo anche nella diversità, perchè permette di creare dei rapporti che ci fanno crescere e ci stimola nei confronti della responsabilità e l'impegno nel cammino educativo. L'incontro con il Maestro determina una relazione che non si ferma soltanto all'esterno della persona umana, non assicura soltanto un'acqua che disseta fisicamente, ma va oltre e scopre il fatto che la persona umana avanza dei bisogni ed esigenze interiori che possono essere appagati nel momento in cui scopre l'acqua offerta da Gesù (cf. Gv 4, 14). L'incontro e il dialogo creano una relazione accogliente caratterizzata dall'ascolto della fede. Il servizio di Gesù è in favore della persona umana, aiutandola a liberarsi da un passato/peccato e indirizzandola verso un futuro segnato dal cambiamento del cuore, dalla conversione alla fede, un bene utile sia per la donna ma anche per i suoi quando rientrerà nella sua comunità. La persona umana è beneficiaria dell'amore trinitario e della misericordia divina, che si concretizza nel processo psico-pedagogico che le favorisce una nuova strada, quella della liberazione e della salvezza.

La disponibilità della persona umana ad ascoltare la parola di Dio, le offre l'occasione di ripartire sempre da Dio. Afferma C. M. Martini: «La fede cristiana deve quindi più che mai oggi riscoprire la sua dimensione di interiorità. A partire dall'interiorità dell'alleanza in noi, dobbiamo coltivare un cristianesimo fatto anzitutto di scelta, di convinzione, di profondità interiore [...] È dunque necessario da una parte essere attenti alle condizioni reali della vita della gente e, dall'altra, cercare continuamente di illuminarle con i valori interiori, che danno senso a ciò che la gente vive»[38]. Lo stile psico-pedagogico di Gesù ci suggerisce un modo di vivere il valore della fede nella nostra vita, nel contesto sociale ed ecclesiale odierno[39]. Il dialogo creato da Gesù, un vero dialogo, e al quale partecipa la persona umana, la rende impegnata nell'ascolto della fede, come frutto di un incontro personale con il Suo Maestro. Tale incontro è segnato dalla luce della fede, che è capace di illuminare tutta l'esistenza umana, una fede che «nasce dall'incontro con Dio vivo, che ci chiama e ci svela il suo amore, un amore che ci precede e sul quale possiamo poggiare per essere durevoli e costruire la vita. Trasformati da questo amore, riceviamo degli occhi nuovi, sperimentiamo che in essa esiste una grande promessa di pienezza e lo sguardo ci si apre al futuro»[40].

BIBLIOGRAPHY

BENEDETTO XVI, *La Porta della Fede (motu proprio)*, in: http://www.vatican.va/.../motu-proprio/documents/hf_ben-XVI_motu-proprio_20111011_porta-fidei_it.html.

L. BOUYER, *Il quarto Vangelo,* Borla, Torino 1964.

M. CIMOSA, *Messianismo,* in NDTB, Paoline, Cinisello Balsamo (MI) 1988.

C. FOCANT, *Jésus Christ,* in DEB, Brepols, Turnhout, 1987.

[38] *Briciole dalla tavola della Parola,* Piemme, Casale Monferrato (AL) 1996, 16-17.

[39] «Per fede viviamo anche noi: per il riconoscimento vivo del Signore Gesù, presente nella nostra esistenza e nella storia [...] È la fede che permette di riconoscere Cristo ed è il suo stesso amore che spinge a soccorrerlo ogni volta che si fa nostro prossimo nel cammino della vita. Sostenuti dalla fede, guardiamo con speranza al nostro impegno nel mondo, in attesa di "nuovi cieli e una terra nuova, nei quali abita la giustizia" (2 Pt 3, 13; cf. Ap 21, 1)», BENEDETTO XVI, *La Porta della Fede (motu proprio)*, in: http://www.vatican.va/.../motu-proprio/documents/hf_ben-XVI_motu-proprio_20111011_porta-fidei_it.html, nn. 13-14 [22.03.2021].

[40] PAPA FRANCESCO, Lett. enc. *Lumen Fidei*, in: http://w2.www.vatican.va/content/francesco/it/encyclicals/doc/apost_exhortatio, n. 4 [03.04.2021].

PAPA FRANCESCO, Lett. enc. *Lumen Fidei*, in: http://w2.www.vatican.va/content/francesco/it/encyclicals/doc/apost_exhortatio.

GIOVANNI PAOLO II, Lett. enc. *Redemptoris Missio,* in: http://w2.www.vatican.va/.../john-paul_ii/encyclicals/documents/hfip-ii_enc-07121990_redemptoris-missio_it.html.

G. GHIBERTI, *Spirito e vita cristiana in Giovanni,* Paideia, Brescia 1989.

P. van IMSCHOOT, F. PROD'HOMME, *Esprit de Dieu*, in DEB, Brepols, Turnhout, 1987.

J. KÜRZINGER, *Atti degli Apostoli – Commenti Spirituali del Nuovo Testamento,* II, Città Nuova, Roma 1982[2].

C. M. Martini, *Briciole dalla tavola della Parola*, Piemme, Casale Monferrato (AL) 1996.

J. MATEOS – J. BARRETO, *Missione*, in ID. *Dizionario Teologico del Vangelo di Giovanni,* Cittadella, Assisi 1982.

D. MÜLLER, *boúlomai*, în DCBNT, Dehoniane, Bologna 2000[6].

----------, *thélēma*, în DCBNT, Dehoniane, Bologna 2000[6].

J. T. NELIS, A. LACOCQUE, *Messiamisme, Messie*, in DEB, Brepols, Turnhout, 1987.

S. A. PANIMOLLE, *Lettura pastorale del Vangelo di Giovanni*, II, Dehoniane Bologna 1991.

V. PASQUETTO, *Incarnazione e comunione con Dio. La venuta di Gesù nel mondo e il suo ritorno al luogo d'origine secondo il IV vangelo,* Teresianum, Roma 1982.

J. PIERRON – P. GRELOT, *Missione,* in DTB, Marietti, Casale Monferrato (AL) 1976[5].

J. Mateos – J. Barreto, *Messia*, in ID. *Dizionario Teologico del Vangelo di Giovanni,* Cittadella, Assisi 1982.

SCHRENK, G., *boúlomai*, în GLNT, II, Paideia, Brescia 1966.

----------, *thélēma*, în GLNT, IV, Paideia, Brescia 1968.

ROMANIANS OUTSIDE BORDERS IN THE WRITINGS OF MIHAI EMINESCU

Ecaterina Hlihor
Senior Lecturer, PhD, "Carol I" National Defense University

Abstract: Romania, as a nation state of all those who speak Romanian, `from the Dneister to the Tisza`, was the main desideratum of the era to which Mihai Eminescu belonged. Through his activity as a poet and a journalist, but also by organizing large scale public events to which Walachs, Transylvanians, Bucovinians, Bessaranians actively contributed, Eminescu foreshadowed the cultural and political union of all Romanians across the Dacian territory. Eminescu's articles and studies on the Romanians outside the political borders of Romania were meant as a signal for the politics of the Romanian state that should have found diplomatic and other ways of stopping the de-nationalization of Romanians in the Balcans and the Tsarist Empire.

Keywords: national identity, denationalization, nation-state, national emancipation, european identity

De mai bine de un secol geniul lui Mihai Eminescu domină cultura română aproape în toate domeniile, de la literatură şi artă la ştiinţele economice, sociale şi politice. Adulat şi contestat deopotrivă, dacă ne gândim doar la **numărul 265 al revistei „Dilema" din 27 februarie – 5 martie 1998**, dispărut prematur în împrejurări ce şi astăzi nasc semne de întrebare, de o moralitate şi un patriotism greu de încadrat astăzi în termeni de political correctness, cu o inteligenţă ieşită din comun, *Domnul nostru spiritual* (apelativul lui Eugen Doga) ne-a lăsat o moştenire greu de egalat ce, prin valoare şi problematica abordată, iese din tiparele epocii lui. Un fapt ce avea să îl determine pe istoricul literar Nicolae Manolescu să îl definească pe Eminescu „*emblematic pentru toate curentele de gândire din secolul nostru*."[1] Analiza scriiturii eminesciene din perspectiva teoriei *longue durée*, lansate cu câteva decenii în urmă de istoricul Fernand Braudel, ne arată că problemele cu care se confrunta societatea românească, în perioada în care Eminescu le analiza cu profundă luciditate şi uneori cu asprime, dăinuie şi astăzi.

Una dintre cele mai vehiculate idei era atunci, dar și în prezent, cea a identităţii naţionale. În epoca lui Eminescu popoarele ce nu îşi desăvârşiseră încă matricea identitară luptau pentru crearea unui stat-naţiune, formă de organizare politică considerată atunci în Occidentul european apogeul modernităţii unei comunităţi umane, ce vieţuia pe un spaţiu de locuire, având ca principale atribute unitatea culturală, lingvistică, religioasă şi aceeaşi moştenire istorică asumată. În spiritul epocii sale, Eminescu s-a angajat, alături de alţi români, în construirea națiunii române moderne, aşa cum s-au implicat şi alţi mari creatori contemporani progresişti din centrul și sud-estul Europei, pentru propășirea idealurilor naționale și eliberarea statelor lor de sub străinii ocupanți[2]. Mari spirite europene, precum Giuseppe Mazzini, Giuseppe Garibaldi, ceva mai târziu Giuseppe Verdi, au militat pentru unificarea statelor italiene şi apariţia unui stat-naţiune modern. Într-un articol publicat în aprilie 1870, în care analiza lupta pentru emancipare naţională a popoarelor aflate sub asuprire austro-maghiară, gazetarul Eminescu îi îndemna şi pe români la asemenea acţiuni: „*În momentul când toate naţiunile dau cu piciorul stărei de faţă a lucrurilor,*

[1] Apud, Mihai Cimpoi, *Spre un nou Eminescu sau spre acelaşi Eminescu?,* Conferința "Integrare prin cercetare și inovare", Chișinău, Moldova, 10-11 noiembrie 2014, online https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/100534/ accesat la 10 martie 2020.
[2] Catinca Agache, *Mihai Eminescu și idealul național de Unire,* in Limba Română. Nr. 1-2, 2018, p. 117.

numind-o nesuferită şi nesuportabilă, au şi românii dreptul şi datoria de a-i da cu piciorul, căci, pregetând şi rămaşi singuri pre câmpul de luptă, nimeni nu se va mai spăria de opoziţiunea noastră singuratecă"[3].

Astăzi, problema identităţii naţionale este din nou pusă sub semnul întrebării – nu de imperii, ci de ideologii precum multiculturalismul, ce contestă statul naţiune şi matricea lui ideologică şi doctrinară, aşa cum o făceau şi vechile imperii multinaţionale, dar cu alte mijloace şi, mai ales, cu alte argumente. A înţelege rolul naţiunilor într-o Europă unită nu înseamnă a marginaliza gândirea eminesciană în această dimensiune[4], ci a cerceta opera lui Eminescu. Unul dintre bunii cunoscători ai ideilor eminesciene despre naţiune şi identitate naţională, academicianul istoric Ioan Aurel Pop, scria: „ *A fi naţionalist în epoca lui Eminescu însemna a-ţi iubi neţărmurit ţara şi poporul şi a lupta pentru libertatea naţională. Acesta era unul dintre cele mai înalte idealuri morale posibile, exprimate numai de spiritele cele mai alese (...) A fi naţionalist atunci însemna a lupta contra puterilor multinaţionale înglobante care îngrădeau folosirea limbii proprii, a religiei şi a confesiunilor specifice, a tradiţiilor popoarelor mai mici, oprimând sute de milioane de oameni*"[5]. Naţionalismul lui Eminescu se înscria în spiritul epocii sale, în viziunea acestuia relaţia Europei cu noi depindea de noi şi de civilizaţia română, deoarece, aşa cum avea să descopere şi Mircea Eliade, poetul era convins că „*Europa nu poate fi interesată de un popor fără spirit de adevăr*".[6] Renumitul istoric al religiilor observa că Eminescu, acest uomo duplex al culturii române, a fost „*teoreticianul prin excelenţă al naţionalismului român*", fără însă a face abstracţie de cultura naţiunilor „*care au interese comune nouă şi se luptă alături cu noi*"[7].

Eminescu a înţeles atât de bine esenţa ideologiei care domina atât politic, cât şi cultural continentul european în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, încât i-a descoperit şi relativitatea imanentă: "*Naţionalitatea* – scria el – *este doar un moment în viaţa şi evoluţia omenirii, însă unul peste care nu se poate trece, căci ar însemna să se treacă peste actuala vârstă a omenirii. Dar, aşa cum individul nu poate sări peste a sa proprie, încă mai puţin se poate sări peste a unei întregi epoci*…"[8]. Departe de a-l considera o virtute, poetul avea convingerea că „*Naţionalismul este un semn rău la un popor.*"[9] Ernest Renan, celebru pentru conferinţa de la Sorbona, *Ce este o naţiune?* (1882), considera că naţiunile nu pot fi eterne, au un început urmat de un sfârşit şi prevedea iminenţa înlocuirii lor de o confederaţie europeană[10]. Iată de ce în zilele noastre, când pe continentul european a apărut o politie de tip postmodern, aşa cum este Uniunea Europeană, viziunea lui Eminescu pare mai actuală ca oricând. Spiritul timpului nostru s-a îmbrăcat în haina integrării economice şi politice care va duce poate, cândva, şi la o identitate europeană, ceea ce nu înseamnă că popoarele trebuie să dezbrace haina identităţii naţionale, un aspect intuit de Victor Hugo încă de la 1849: „*Va veni o zi când naţiunile europene, fără să-şi piardă*

[3] Mihai Eminescu, *Opera politică* 1870 – 1877, Ediţie critică îngrijită de Muzeul Literaturii Române, coord., Dimitrie Vatamaniuc, Editura Academiei RSR, 1980, p. 12.

[4] A se vedea printre alţii, Lucian Boia, *Mihai Eminescu, românul absolut. Facerea si desfacerea unui mit,* Editura Humanitas, Bucureşti, 2015; Horia Roman Patapievici, *Inactualitatea lui Eminescu în anul Caragiale*, in **Flacăra** nr. 1-2/ 2002.

[5] Ioan Aurel Pop, *Eminescu şi Transilvania. Locul românilor în Europa. Lecţia de românism a românilor de la răsărit,* Editura EIKON, Cluj-Napoca, 2014, p. 11.

[6] Eliade Mircea, *Despre Eminescu şi Hasdeu*, Editura Junimea, Iaşi, 1987, p. 36.

[7] Ibidem.

[8] Mihai Eminescu, *Opere*, vol. III, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1999, pp. 924–925.

[9] Mihai Eminescu, *Cugetări*, Editura Albatros, Bucureşti, 1979, p. 56

[10] În Dominique Schnapper, *Comunitatea cetăţenilor. Asupra ideii moderne de naţiune*, traducere din limba franceză şi prefaţă de Ana-Luana Stoicea-Deram, Editura Paralela 45, Piteşti, 2004, p. 37, 57.

specificitatea şi glorioasa lor individualitate, se vor uni într-o uniune superioară, constituind fraternitatea europeană"[11].

Era în spiritul epocii sale când pentru prima dată Mihai Eminescu a folosit noţiunea de *România* într-o scrisoare trimisă lui Iosif Vulcan, cel care publicase unele din poeziile sale în revista „Familia"[12]. Noţiunea de *România* care acoperea întreaga romanitate de la Nistru până la Tisa şi din Carpaţi până în Balcani şi Marea cea mare, nu a fost o întâmplare dintr-o epistolă, deoarece apare şi în poezia *Ce-ţi doresc eu ţie, dulce Românie,* publicată la vârsta de numai 17 ani. Noţiunea încă nu intrase în discursul public sau politic în spaţiul de locuire al românilor, iar acest fapt „*denotă o maturitate şi profunzime a gândirii şi trăirii pentru un ideal mai presus de această vârstă, o rostire sinceră, sensibilă, ţâşnită dintr-un suflet pur românesc*".[13]

În promovarea ideilor de unitate a tuturor românilor era nevoie nu numai de a cunoaşte şi a fi sincron cu spiritul epocii, ci şi de o vastă cunoaştere şi înţelegere a istoriei românilor, a popoarelor cu care aceştia au interacţionat în anumite epoci istorice. Această cunoaştere a venit din peregrinările sale ca adolescent, cu trupele de teatru ale lui Fani Tardini şi Iorgu Caragiale şi apoi ca jurnalist prin aproape întreg arealul de locuire al românilor. Într-un articol din *Timpul*, Eminescu mărturisea că „*Întîmplarea mi-a făcut ca din copilărie să cunosc poporul român din apele Nistrului începând în crucis şi-n curmeziş, până la Tisa şi-n Dunăre"*[14]. Cunoaşterea a venit mai ales dintr-un efort extraordinar de a cerceta tot ceea ce au scris despre români învăţaţii timpului, fără a ignora nici sursele care s-au păstrat din antichitatea clasică până la epoca modernă şi contemporană. Studierea şi chiar colecţionarea de documente[15] nu au fost o simplă documentare, necesară laboratorului unui poet, ci un ţel al vieţii unui militant pe tărâmul spiritualităţii româneşti. Nu întâmplător, savantul Nicolae Iorga avea să afirme despre Mihai Eminescu: „*stăpânea cu desăvârşire trecutul românesc şi era perfect iniţiat în istoria universală*"[16].

Ar putea părea straniu astăzi să afirmăm că Eminescu avea şi o bună cunoaştere geopolitică în ceea ce priveşte spaţiul de locuire al românilor. La nici un an de la trecerea în nefiinţă a poetului, termenul *geopolitică* urma fie consacrat de către profesorul Rudolf Kjellen, într-o conferinţă sustinută în aprilie 1890[17]. Analiza textelor eminesciene ne arată însă o intuiţie de geniu în acest sens. Referindu-se la poziţia noastră geopolitică, Eminescu nota: „*Locuind pe un teritoriu strategiceşte nefavorabil şi înconjuraţi de seminţii străine nouă prin limbă şi origine, având înlăuntrul nostru chiar discordia civilă, acest patrimoniu al statelor slabe şi tulburate de prea mari înrăutăţiri străine,... toate mişcările noastre au fost tratate de vecini c-o rară lipsă de generozitate şi c-o nedreptate nemaipomenită faţă cu alte popoare*".[18] Aceste aprecieri vizează în special modul cum erau trataţi nu numai românii din cadrul celor două mari imperii ale timpului –ţarist şi austro-ungar - ci şi „*mai multe comunităţi geografic al ţării noastre care se*

[11] Idem
[12] Catinca Agache, *op.cit.,* in *loc.cit.,* p. 118.
[13] Ibidem.
[14] Mihai Eminescu, *Material etnologic*, Timpul, 8 aprilie 1882, citat de Constantin Hlihor, Andrei Judea, *Argument*, in Mihai Eminescu, *Bucovina şi Basarabia*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, Bucureşti, 1991, p. 6.
[15] Constantin Hlihor, *Eminescu şi istoria*, in **Ştiinţă şi tehnică**, nr. 7, 1989, p. 20.
[16] Apud, Vlad Mischevca, *Eminescu vs drama Basarabiei*, in Limba Română. Nr.1-2, anul XXV, 2015., p. 219.
[17] Constantin Hlihor, *Geopolitica de la clasic la postmodern*, KartaGraphic, Ploieşti, 2011, p. 14.
[18] Mihai Eminescu, *Între Scylla şi Charybda. Opera politică*, ed. a 2-a, Litera Internaţional, Chişinău, 2008, p. 88.

găseau într-o situaţie aparte ca urmare a împărţirii administrative din secolul trecut în această parte a Europei"[19].

Despre românii răspândiţi în Peninsula Balcanică Eminescu scria: „*Nu există stat în Europa orientală, nu există o ţară de la Adriatică pînă la Marea Neagră care să nu cuprindă bucăţi din naţionalitatea noastră. Începând de la ciobanii din Istria, de la morlacii din Bosnia şi Erţegovina, găsim pas cu pas fragmentele acestei mari unităţi etnice în munţii Albaniei, în Macedonia şi în Tessalia, în Pind ca în Balcani, în Serbia, în Bulgaria, în Grecia până dincolo de Nistru, până aproape de Odesa şi de Kiev*"[20]. Studiile lui Mihai Eminescu asupra românilor din afara graniţelor politice ale României nu sunt specifice unui cercetător istoric de profesie, aveau însă o **valoare de semnal** pentru politicile statului român care ar fi trebuit atunci, dar şi acum, să găsească modalităţi diplomatice şi de altă natură care să oprească procesul de deznaţionalizare la care aceştia erau supuşi. Iată ce scria poetul despre românii din munţii Moraviei: „*şi-au pierdut limba, păstrează însă vechile obiceiuri, precum şi portul*"[21] şi nimeni nu s-a ocupat de ei. Gradul de deznaţionalizare a românilor din ţinuturile balcanice şi din cele ale Imperiului Ţarist a avut intensităţi diferite şi a depins de politicile statelor în care se găseau şi de capacitatea lor de autoconservare în raport cu alte etnii şi naţionalităţi. Referindu-se la acest aspect, în articolul *Macedoromânii şi situaţia din Peninsula Balcanică,* Eminescu scria: „*E interesant a constata că dacoromânii, pe unde trăiesc între rase străine câştigă mereu teren în socoteala vecinilor lor, pe cînd fraţii lor macedoneni pierd, mai cu semă în secolul nostru, prin grecizare, un proces care va înceta poate în urma deşteptării lor naţionale"*[22].

Cu precizia unui istoric de carieră şi cu un ascuţit spirit critic, Mihai Eminescu a scris o istorie a Basarabiei şi a Bucovinei, insistând asupra dreptului nostru istoric asupra acestor teritorii, dar care nu a contat atunci. Interesele geopolitice ale marilor puteri au făcut ca destinul românilor să fie obiect de târg sau de vânzare. Poetul avea şi aici o fină înţelegere geopolitică a raporturilor de putere dintre marile imperii în Balcani, unde românii, neam „*bucăţit între zeci de stăpâni*"[23], erau pentru fiecare parte fie un obstacol în indeplinirea interesolor, fie un avantaj geostrategic prin ocuparea în parte sau în totalitate a teritoriilor locuite de ei. Încercând să găsească răspuns la întrebarea de ce este Imperiul Ţarist atât de interesat de acaparea Basarabiei, Eminescu observa că „*ocuparea în toate formele cerute de dreptul internaţional a teritoriului cuprins între Nistru, Prut şi Dunăre, are pentru Rusia mai mult decât importanţa unei simple cuceriri: prin aceasta ruşii câştigă poziţiuni, care domineză ţările româneşti şi Dunărea, câştigă Hotinul, de unde dominează întrările despre miazănoapte ale Carpaţilor, câştigă în sfârşit o înrâurire mai directă asupra poporului român*"[24]. Având o excelentă cunoaştere a dreptului internaţional din epocă şi a faptului că acesta era invocat tot mai mult în cancelariile diplomatice, dar şi prezent în discursul public al oamenilor politici, Eminescu scria: „*Basarabia în 1812 făcea parte integrantă din Moldova, de care fusese alipită în curs de mai bine de patru sute de ani. Ea a urmat până la 1812 soarta acestui principat a cărui a constituit aproape jumătate. (...). Orişicum, în 1812, ca în tot cursul istoriei sale, Moldova cu Basarabia împreună formau un stat deosebit, cu legile şi prinţul său, şi se aflau supuse numai la ceea ce diplomaţia a numit impropriu suveranitatea Porţii Otomane. Basarabia fiind în această situaţiune în 1812, a*

[19] D. Vatamaniuc, Prefaţă, în Mihai Eminescu, *Românii din afara graniţelor ţării şi unitatea spirituală naţională*, Editura Saeculum I.O., Bucureşti 2012, p. 10.
[20] Mihai Eminescu, *Românii din afara graniţelor...,* p. 17.
[21] Ibidem, p. 76.
[22] Ibidem, p. 61.
[23] Ibidem, p. 17.
[24] Mihai Eminescu, *Între Scylla şi Charybda. Opera politică*, idem, p. 215

fost, în actul oficial de cesiune, dobândită de către Rusia de la Poarta otomană, dar în realitate răpită de la legitimul şi adevăratul său proprietar, care era Moldova, şi transmisă de către acel ce nu avea drept s-o cedeze la acel ce nu avea drept s-o ia. În nici un caz n-a fost cucerită, căci Rusia, atuncea chemată îndărăt de invaziunea napoleoniană, se retrăgea în grabă, şi încă şi mai puţin cucerită de la populaţiunea musulmană-tătărască locuind sub corturi"[25]. Studiul despre Basarabia este unul vădit polemic, extrem de atent documentat, gândit ca un memoriu politic, spre a putea servi ca argument diplomaților români la Congresul de la Berlin din 1878.

În naţionalismul lui Eminescu apar, ca puncte discutabile, xenofobia şi antisemitismul. Aceste două atitudini, apropiate între ele, nu aparţin obligatoriu naţionalismului în genere, ca doctrină. În acest segment al opiniilor sale, Eminescu a fost marcat de prejudecăţi. Indiferent cum se numeşte şi cât de mult se apropie de cota genialităţii, orice om poate greşi, fără ca prin aceasta ansamblul operei sale să fie infirmat. Nu a fost împotriva „străinilor", aşa cum simplist interpretează unii „analişti" unele versuri ale poeziei *Doina* sau unele articole publicate mai ales în preajma Congresului de Pace de la Berlin[26]. Identitatea naţională s-a construit la toate popoarele ca **matrice colectivă** prin care se identificau membrii unei comunităţi în secolul al XIX-lea, prin raportare la Celălalt/Străinul. Străinul a fost o prezenţă activă şi în imaginarul societăţii româneşti din epoca poetului naţional. Lucian Boia menţionează că „*două trăsături ale istoriei româneşti au determinat percepţia celuilalt: pe de o parte, reacţia unei civilizaţii rurale, tradiţionale şi, pe de altă parte, puternicul impact al modelelor străine*"[27]. La Eminescu cele două elemente au fost uneori puternic subliniate în publicistica sa, însă acestea nu trebuie scoase din contextul epocii şi mai ales judecate din perspectiva reprezentărilor pe care societatea contemporană le are despre un atare fenomen, care nu a fost unul specific doar societăţii române. „*Problema care se pune astăzi* – ține să clarifice Nicolae Manolescu - *nu e de a-l absolvi pe gazetarul politic de erorile sale de gândire, nici, cu atât mai putin, de a le privi prin prisma întelegerii actuale a lucrurilor. Un Eminescu examinat politically correct ar fi ultima măciucă la carul cu oale*"[28]. Avem, aşadar, datoria de a-i raporta ideile la acelea ale epocii sale și de a le judeca cu onestitate intelectuală. Poziția lui Eminescu trebuie pusă în relație cu mimetismul politic și cu aservirea intereselor naționale unor puteri străine, realități pe care le-a criticat. În viziunea lui Eminescu puterile străine învecinate și-au adjudecat resursele țării prin intermediul unei clase sociale conducătoare pe care și-au aservit-o. Critica eminesciană a situației politice și sociale, deși orientată împotriva Partidului Liberal, viza și reprezentanții de vază ai conservatorilor, mari proprietari funciari, adesea de origine străină.

Mihai Eminescu nu a militat doar cu peniţa, uneori încărcată cu acid, pentru unitatea românilor din Imperiul Ţarist şi Austro-Ungar. A organizat manifestări care au avut un larg ecou în rândul românilor. În 4/16 septembrie 1870 i se adresa lui Iacob Negruzzi cu rugămintea să publice în „Convorbiri literare" *Apelul* privind organizarea unei întruniri la Putna, la mormântul lui Ștefan cel Mare. În scrisoare sublinia că „*N-are să fie serbarea unui comitet, nu a unei junimi; serbarea de la Putna trebuie să fie un act produs de o naţiune întreagă; serbarea de la Putna are să fie întrunirea naţiunii române în suvenirele trecutului, în însufleţirea prezentului şi*

[25] Eminescu, *Opere* în 8 volume, Coord., Ed., Mihai Cimpoi, ed. a 2-a, vol. V: *Publicistică,* Editura Gunivas, Chișinău, 2008, p. 476, citat de Vlad Mischevca, *op.cit*., in *loc.cit*., p. 224.

[26] Petru Clej, *Spui că Eminescu e xenofob și antisemit? Delict de lez-majestate!* Acum tv, 15.01.2012, online https://acum.tv/articol/45122/ accesat la 9 martie 2021.

[27] Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997, p. 177.

[28] Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. Cinci secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008, p. 407.

speranţele viitorului!"[29]. Cercetări recente scot în evidenţă că poetul a fost fondatorul şi liderul unei societăţi secrete, „Carpaţii", care-şi propunea „*eliberarea tuturor provinciilor româneşti de sub jugul austro-ungar şi unirea lor într-un nou stat Dac*"[30]. Această societate cultural-patriotică înfiinţată simbolic de Ziua Unirii, în 24 ianuarie 1882, avea ca scop programatic unirea politică şi culturală a tuturor românilor de pe teritoriul dacic, adică a celor care vorbeau aceeaşi limbă. Societatea „Carpaţii" strânsese deja mai multe mii de membri activi, munteni, ardeleni, bucovineni, basarabeni. Eminescu era oratorul cel mai înflăcărat, cu ideile unioniste cel mai direct exprimate. Din memoriile prietenilor şi colegilor reiese faptul că îşi saluta cunoscuţii cu vorbele: "Trăiască naţia"[31].

Eminescu a fost și este receptat nu numai ca un simbol al culturii şi promovării limbii române în cadrul comunităţilor de români aflaţi pe teritoriul diferitelor state din proximitatea României, ci și ca un suport în acţiunile desfăşurate pentru supravieţuire din punct de vedere lingvistic şi cultural. Intuiția lui Eminescu în ceea ce privește rolul Artistului - diferit, din păcate, de al politicianului - în susținerea cauzei românilor captivi „*în împărăția Moscului*"[32] întreține până astăzi speranța că drama acestora poate avea un sfârșit. Poetul „*se bucură pe scara omenirii de un rang înnăscut atât de mare, încât pe lângă dânsul mulți dintre principii cei reali sunt numai nişte bieți comedianți în tragi-comedia mizerii, înjosirii şi meschinătății omeneşti al căror corelat în politică este răpirea prin putere și amăgirea prin cuvânt... Poeți se găsesc foarte rar – politici câtă frunză și iarbă*"[33], notează gazetarul în articolul *Un răspuns rusesc* din *Timpul*, la 2 martie 1878. Fermentul românității din poezia, publicistica lui Eminescu a lucrat și continuă să lucreze – mai subtil și mai eficient decât un un întreg minister/departament pentru românii de pretutindeni[34] sau pentru relația cu Basarabia - în sufletele și mințile conaționalilor noștri, unii aflați la mari depărtări. Catinca Agache, într-o lucrare recentă, arată ce a însemnat Eminescu pentru toţi românii din afara actualelor graniţe ale Ţării; o spune cu sinceritate prin aşezarea unui fragment preluat din prefaţa semnată de Mircea Eliade la volumul de Poezii de Mihai Eminescu, apărut la Freiburg, în 1950: „*Tot ce s-a creat după el, de la Nicolae Iorga şi Tudor Arghezi, până la Vasile Pârvan, Nae Ionescu şi Lucian Blaga poartă pecetea geniului, cugetului sau măcar a*

---

[29] Catinca Agache, *op.cit.*, in *loc.cit.*, p. 124.

[30] Prof. Dr. Nicolae M. Constantinescu, *Rolul excepţional al lui Mihai Eminescu la formarea României mari*, in **Conştiinţa,** 11.06.2018, online https://revistaconstiinta.ro/eterniment/rolul-exceptional-al-lui-mihai-eminescu-la-formarea-romaniei-mari/ accesat la 10 martie 2021.

[31] Ibidem.

[32] Mihai Eminescu, *Basarabia – pământ românesc samavolnic răpit*, Antologie, prefață și note de D. Vatamaniuc, Editura Saeculum Vizual, București, 2014, p. 111.

[33] Idem, pp. 97-98.

[34] *... nu vor mai fi români ale căror drepturi să fie apărate. Câți români credeți că vor mai apărea în regiunea Odessa la următorul recensământ în condiţiile în care acolo mai există o singură şcoală cu predare în limba română? (Care şcoală are mari şanse să fie ucrainizată şi ea până la toamnă). Câți români vor mai apărea în regiunea Odessa la următorul recensământ în condiţiile în care acolo nu mai există nici adiere de mass-media în limba română? (...) misiunile diplomatice şi Ministerul Afacerilor Externe cunosc situaţia şi se adresează omologilor de la Kiev, avem comisii bilaterale, avem comisii laterale, avem comisii superioare şi avem chiar şi comisii mixte. Avem tratat bilateral, avem tratat de bază, avem tratate şi protocoale. Evident că numărul şcolilor cu predare în limba română scade de la un an la altul, dar asta nu poate fi reproşat Ministerului de Externe, la Ministerul de Externe este cunoscută situaţia în detaliu. Vom reuşi performanţa de a fi ţara care a documentat cel mai bine asimilarea etnică a unei comunităţi, de pe o poziţie de superb spectator la dezastrul propriului popor. Ar trebui să-şi schimbe numele: în loc de Ministerul de Externe al României să-şi zică Ministerul de Externe din România.",* in George Damian, *Prohodul românilor din Ucraina*, online https://adevarul.ro/international/europa/prohodul-romanilor-ucraina-1_6058da5f5163ec427130497d/index.html /accesat la 10 martie 2021.

limbii eminesciene. Rareori un neam întreg s-a regăsit într-un poet cu atâta spontaneitate şi atâta fervoare cu care neamul românesc s-a regăsit în opera lui Mihai Eminescu. [...] Eminescu este, pentru fiecare din noi, altceva. El ne-a relevat alte zări şi ne-a făcut să cunoaştem altfel de lacrimi. El şi numai el, ne-a ajutat să înţelegem bătaia inimii. El ne-a luminat înţelesul şi bucuria nenorocului de a fi român. Pentru noi, Eminescu nu e numai cel mai mare poet al nostru şi cel mai strălucit geniu pe care l-au zămislit pământul, apele şi cerul românesc. El este, într-un anumit fel, întruparea însăşi a acestui cer şi a acestui pământ, cu toate frumuseţile, durerile şi nădejdile crescute din el. Noi cei de aici, rupţi de pământ şi de neam, regăsim în tot ce-am lăsat în urmă, de la văzduhul munţilor noştri şi de la melancolia mării noastre, până la cerul nopţii româneşti şi teiul înflorit al copilăriei noastre. Recitindu-l pe Eminescu, ne reîntoarcem ca într-un dulce somn, la noi acasă"[35].

Adulat şi contestat deopotrivă, Eminescu rămâne în cultura română un reper cu mai multe imagini. Nu se va eroda, indiferent de trecerea timpului şi de curgerea ideilor în societatea contemporană şi în cea a viitorului. Astăzi sunt voci care afirmă că Eminescu ar fi tocmai „un obstacol" în calea integrării europene (deci în calea schimbării), „partea cea mai bună" (sic) a inteligheţiei române cere să ne lepădăm grabnic de el. Anexat judicios tradiţionalismului, el devine purtătorul de stindard al reacţionarismului, în prelungirea unui război cultural, care macină de atâtea decenii energiile, contrapus fiind – după logica maniheistă – europeismului, ţinând în viaţă o „antiteză monstruoasă", conform sintagmei lui Theodor Codreanu[36]. Este o modă ce va trece şi va avea acelaşi impact pe care l-au avut detractorii săi din epocă. Sunt şi cugete pentru care Eminescu, astăzi, este un „*reper fundamental, atunci când vorbim despre limbă, istorie, biserică, tradiție, neam, unire, cultură, valori care ne pot reprezenta în lume ca popor creator, și nu demolator*".[37] Imaginile multiple în care a fost și este prezentat poetul naţional şi inegalabilul gazetar ne arată câtă dreptate are Nicolae Manolescu să afirme că „*nu există un singur Eminescu*"[38]. Să fim de acord cu marele cărturar.

BIBLIOGRAPHY

Agache, Catinca, *Mihai Eminescu și idealul național de Unire,* in Limba Română. Nr. 1-2, 2018.

Boia, Lucian. *Mihai Eminescu, românul absolut. Facerea si desfacerea unui mit,* Editura Humanitas, București, 2015.

Boia, Lucian, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997.

Cimpoi, Mihai, *Spre un nou Eminescu sau spre acelaşi Eminescu?,* Conferința "Integrare prin cercetare și inovare", Chișinău, Moldova, 10-11 noiembrie 2014, online https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/100534

Clej, Petru, *Spui că Eminescu e xenofob și antisemit? Delict de lez-majestate!* Acum tv, 15.01.2012, online https://acum.tv/articol/45122

[35] Citat după Tudor Nedelcea, *Însemne ale nemuririi eminesciene - o carte de Catinca Agache*, in **Observatorul,** 14 iunie 2017, online http://www.observatorul.com/articles_main.asp?action=articleviewdetail&ID=17077 accesat la 11 martieie 2021.

[36] Adrian Dinu Rachieru, *Despre „dualismul eminescian",* in Anuarul Institului de Istorie „G. Bariţiu" din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. XI, 2013, p. 63.

[37] Catinca Agache, *op.cit.,* in *loc.cit.,* p.116.

[38] Nicolae Manolescu, *op. cit.*, p. 382

Constantinescu, Nicolae M., *Rolul excepţional al lui Mihai Eminescu la formarea României mari*, in **Conştiinţa,** 11.06.2018, online https://revistaconstiinta.ro/eterniment/rolul-exceptional-al-lui-mihai-eminescu-la-formarea-romaniei-mari/

Damian, George, *Prohodul românilor din Ucraina*, online https://adevarul.ro/ international/europa/prohodul-românilor-ucraina1_6058da5f5163ec427130497d/index.html

Eliade Mircea, *Despre Eminescu şi Hasdeu*, Editura Junimea, Iaşi, 1987.

Eminescu, Mihai, *Basarabia – pământ românesc samavolnic răpit*, Antologie, prefață și note de D. Vatamaniuc, Editura Saeculum Vizual, București, 2014.

Eminescu, Mihai, *Bucovina şi Basarabia. Studiu politico-istoric*, prezentat de profesor I. Crețu, ediție îngrijită, note și argument de Constantin Hlihor și Andrei Judea, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, Bucureşti, 1991.

Mihai Eminescu, *Cugetări*, Ediție îngrijită de Marin Bucur, Editura Albatros, București, 1979.

Eminescu, Mihai, *Opera politică* 1870 – 1877, Ediţie critică îngrijită de Muzeul Literaturii Române, coord., Dimitrie Vatamaniuc, Editura Academiei RSR, 1980.

Eminescu, Mihai, *Opere*, vol. III, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1999.

Eminescu, Mihai. *Românii din afara graniţelor ţării şi unitatea spirituală naţională*, Antologie, prefață, note și comentarii de D. Vatamaniuc, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 2012.

Hlihor, Constantin, *Eminescu şi istoria*, in **Ştiinţă şi tehnică**, nr. 7, 1989.

Hlihor, Constantin, *Geopolitica de la clasic la postmodern*, KartaGraphic, Ploiești, 2011.

Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. Cinci secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008.

Mischevca, Vlad, *Eminescu vs drama Basarabiei,* in Limba Română. Nr.1-2, anul XXV, 2015

Patapievici, Horia Roman, *Inactualitatea lui Eminescu în anul Caragiale*, in **Flacăra** nr. 1-2/ 2002.

Pop, Ioan Aurel, *Eminescu şi Transilvania. Locul românilor în Europa. Lecţia de românism a românilor de la răsărit,* Editura EIKON, Cluj-Napoca, 2014.

Rachieru, Adrian Dinu, *Despre „dualismul eminescian",* in Anuarul Insttitului de Istorie „G. Bariţiu" din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. XI, 2013.

Schnapper, Dominique, *Comunitatea cetățenilor. Asupra ideii moderne de națiune*, traducere din limba franceză și prefață de Ana-Luana Stoicea-Deram, Editura Paralela 45, Pitești, 2004.

„DISCIPLINA", „FIDES", „CONCORDIA EXERCITUM" ASPECTS CONCERNING THE LOYALITY AND DISCIPLINE OF THE ROMAN ARMY DURING THE PRINCIPATE

Fábián István
Lecturer, PhD, UMFST Târgu Mureș

Abstract:„Disciplina", „Fides", „Concordia exercitum" aspects concerning the loyality and discipline of the Roman army during the Principate.
Although one of the most formidable fighting systems of the Ancient world, the Roman army imposed many challenges in matter of discipline and loyalty. The emperor and the military leadership had to maintain a balance between discipline and support of the troops. The former played an important role in the creation of military identity and ideals, while the latter acted as a buffer between the emperor and his troops. The paper studies a few examples of how this mechanism worked (or not) taking into account especially the ancient sources but also modern approaches.

Keywords: Principate, army, loyality, emperor, command.

Înrolarea în armata romană a însemnat nu doar o schimbare a statutului social ci și apartenența la o comunitate cu idealuri, coduri și comportamente proprii. Titus Livius considera că odată cu serviciul militar câmpul de instrucție/castrul devine pentru tânărul soldat: "*patria alteraest militaris haec sedes, vallumque pro moenibus et tentorium suum cuique militi domus ac penates sunt. sine ulla sede vagi dimicassemus, ut quo victores nos reciperemus?*"[1].De asemenea Tacius în *Istoriile* sale afirma că gloria soldatului se află în cazarmă:" *illam patriam, illos penatis. ni statim recipiantur, noctem in armis agendam* ".[2] A fi membru în comunitatea militară aducea un alt statut personal, securitate financiară, aspecte pe care recruții nu prea aveau cum să obțină în viața civilă. Omogenitatea în ce privește hainele, obținută în secolul al treilea, a contribuit la identitatea lor colectivă, aspect ce a evoluat mai degrabă prin emulație decât la comandă imperială". [3] Este de înțeles de ce într-o asemenea comunitate, recrutul/soldatul, cel puțin la modul ideal, era cuprins de un sentiment al datoriei, fiind deosebit de preocupat să nu se facă de rușine în fața camarazilor, să nu-și dezonoreze unitatea din care făcea parte și mai ales să nu-și abandoneze camarazii. ".[4] Acesta este un aspect important al psihologiei militare și, serviciul militar putea crea un sentiment de entuziasm, chiar de lipsă de responsabilitate, pe care soldatul aflat în acțiune, în condiții normale, nu-și le putea permite."[5] De altfel, Campbell consideră că cea mai clară redare a acestei atitudini se regăsește într-o inscripție din Africa, ridicată de un centurion primpil: "*opTAVI DACOS TENERE CAESOS*

[1] Titus Livius, *The History of Rome, Book 44*, W. Weissenborn, Ed. Berlin. Weidmannsche Buchhandlung. 1880. http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0181%3Abook%3D44%3Achapter%3D39%3Asection%3D5 (accesat: 04.14.21). Vezi și: Michael Speidel, *Recruitment and identity. Exploring the meanings of Roman soldier's home,* în *Revue international d histoire militaire ancienne*, nr.6/2017, p.35-50.
[2] Cornelius Tacitus, *Historiae, 3.84*, Charles Dennis Fisher. Clarendon Press. Oxford. 1911. http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0079%3Abook%3D3%3Achapter%3D84 (accesat: 04.14.21).
[3] Jonathan Mark Eaton, *Leading the Roman Army. Soldiers and Emperors 31 BC-235 AD.* Pen and Sword military, Yorkshire-Philadelphia, 2020 p.47.
[4] Ibidem p.47
[5] Brian Campbell, *War and society in Imperial Rome 31 BC-AD 284*, Routledge, London-New York, 2002 p.36

TENVUI/opTAVI IN SELLA PACIS RESIDERE SEDI/ opTAVI CLAROS SEQUI TRIUMPHOS FACTUM/ OPTAVI PRIMI COMMODA PLENA PLI HABui/ OPTAVI NUDAS VIDERE NYIMPHAS VIDI"[6] Alături de aceste sentimente, simbolurile verbale (de exemplu: *commilitio,frater* etc.) și vizuale (culori, stindarde, însemne, numărul de ordine și numele legiunii, acvila, etc.), precum și instrucția zilnică erau menite să fortifice sentimentul identitar, loialitatea și coeziunea soldaților.

Aceste sentimente supraviețuiau și dincolo de lăsarea la vatră, de vreme ce mulți veterani se stabileau în aproprierea unității în care au servit dar, pe de altă parte odată cu plecarea acesteia în zonele expuse (exemple concrete ar fi limesul Renan sau Danubian), aceste sentimente identitare și de loialitate aveau de suferit. Acest aspect s-a accentuat în cursul sec.II p.Chr. când, staționarea permanentă a trupelor într-o anumită zonă a accentuat prioritățile locale, în dauna celor la nivelul Imperiului dar amenințat și unitatea armatei ca întreg. "Chiar dacă Imperiul era sudat prin circulația oamenilor și a ideilor, doar un număr mic de soldați și ofițeri de rang ecvestru au servit atât în Est cât și în Vest. Drept rezultat armatele au dezvoltat atribute și preferințe locale".[7] La aceste aspecte se adăuga și faptul că "unitățile erau împărțite în multe detașamente mici, ceea ce înseamnă că aveau mai puține posibilități de-a face instrucție împreună, de a –și consolida camaraderia, încrederea reciprocă dintre ofițeri și soldați".[8] Un rezultat al acestei fragmentări este descris de Tacitus în contextul celei de-a doua bătălii de la Bedriacum (24 octombrie 69 a.Chr.) când, soldații Legiunii III Gallica (ce participaseră la conflict de partea lui Vespasian) s-au întors cu fața către soare, salutând astrul zilei după model oriental iar, soldații lui Vitellius au crezut că se întorc către întăririle trimise și au pierdut inițiativa:" *undique clamor, et orientem solem (ita in Syria mos est)tertiani salutavere. Vagus inde an consilio ducis subditus rumor, advenisse Mucianum, exercitus in vicem salutasse. gradum inferunt quasi recentibus auxiliis aucti, rariore iam Vitellianorum acie,ut quos nullo rectore suus quemque impetus vel pavor contraheret diduceretve."*[9] În aceste contexte este clar de ce impunerea disciplinei și menținerea moralului jucau un rol important în menținerea coeziunii armatei și, asigurarea "uniformității în cadrul unor grupuri de armate ce proveneau din regiuni diferite".[10] Aceste coordinate funcționau pe două nivele: cel al împăratului ca păstrător al disciplinei și virtuților militare și al ofițerilor comandanți ca "interfețe" între *imperator* și armată.

Imperator, termen adoptat de Octavianus Augustus, pentru a-se erija ca lider militar de prim rang va ajunge ca "*praenomen* în titulatura imperială și avea să devină sinonim cu stăpânirea autocrată"[11]. Astfel persoana împăratului se transforma într-un protector al armatei (campaniile aveau loc sub auspiciile lui) același timp îl prezenta pe acesta ca un camarad, un binefăcător al armatei, și un "părinte" al soldaților. De aceea, împărații încercau să petreacă un timp destul de îndelungat cu trupele (cu riscul de-a încărca aparatul administrativ), chiar și cu

---

[6] *Annee Epigraphique* 1928, 37.

[7] Ian Haynes, *Introduction*:*Roman army as a community* în A.Goldsworthy-I Haynes (eds), *Roman army as a community* , Portsmouth-Rhode Island, 1999, p.7.

[8] Adrian Goldsworthy, *Totul despre armata romană*, Enciclopedia Rao, București, 2008, p. 93

[9] Cornelius Tacitus, *Historiae, 3.24-25* Charles Dennis Fisher. Clarendon Press. Oxford. 1911. https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0079%3Abook%3D3%3Achapter%3D25 (accesat 04.19.21). De altfel, istoria acestei legiunii este una clasică în ce privește dislocările de trupe în Imperiu: a fost fondată undeva prin 48 a. Chr.de către Caius Iulius Caesar,din recruit ce proveneau din Gallia Cisalpină respectiv Transalpină. După moartea lui Caesar, legiunea îl înoțește pe Marcus Antonius in Est iar după Actium se stabilește în Siria unde rămâne până în anul 68 p.Chr., când este transferată in Moesia. Cf. Lawrence Keppie, *The making of the Roman army. From Republic to Empire*, Routledge, 1998, p.122.

[10] Eaton, *op.cit.* p.48

[11] Adrian Husar, *Gesta Deorum per Romanos* vol.1, Editura Ardealul, Tg-Mureș, 1999, p.57

cele din provinciile mai îndepărtate. Aceste vizite imperiale aveau un succes relativ, de vreme ce atmosfera lor depindea în mare măsură de atitudinea împăratului vizavi de soldați. Dacă, împăratul Caligula a vrut să reintroducă practica decimării în cursul vizitei sale în Germania, ceea ce dus la reacția negativă a soldaților[12], Hadrian (împăratul cu un număr record de vizite în provincii), are o atitudine complet diferită, fapt consemnat atât în *Historia Augusta* cât și pe monumentele epigrafice ale epocii. Astfel, *Historia Augusta* descrie, cum în cursul vizitei în Germania, împăratul a trăit în aceleași condiții ca și soldații lui după exemplul lui Scipio Aemilianus, Mettelus, și tatăl său adoptiv Traian (bineînțeles autorul *H.A* nu uită să menționeze că împăratul a restaurat ordinea și disciplina care devenise prea laxă în timpul predecesorilor). [13]Cam același este și scenariul în 128 p.Chr. când, împăratul a vizitat unități militare în Africa de Nord și, a urmărit aplicațiile efectuate de Legio III Augusta, Ala I Pannoniorum și cavaleriștii din Cohors IV Commagenorum. Hadrian în *adlocutio* adresat trupelor după manevre: ” a vorbit direct (...) și a demonstrat că știa în detaliu istoria recentă a unității (Legio III Augusta-n.n.). El a menționat că o cohortă era detașată și se afla în serviciul proconsulului Africii și că o altă cohortă și câte patru oameni din toate celelalte centurii fuseseră trimiși în urmă cu doi ani să întărească Legio III –Gallica sau Cyrenaica- deci efectivul nu era complet. Mai mult legiunea (...)petrecuse foarte mult timp împrăștiată în avanposturi mici”[14]. Același ton este menținut și în analiza (pozitivă de altfel) a exercițiilor celor două unități de cavalerie auxiliară, împăratul folosind nu odată termenii ”soldații mei”, ”unitatea mea”, ”centurionii mei” etc.[15] În cadrul discursului, un loc deosebit îl ocupă legatul Quintus Fabius Cattulinus despre care împăratul afirma: ”grija deosebită pe care a avut-o legatul meu Cattulinus este foarte evidentă” [16], evidențiind faptul că mai mult ca sigur instrucția soldaților la nivel de mari unități (sau armate) depindea în mare măsura de conștiinciozitatea legaților și/sau guvernatorilor.[17]

Acest discurs ”motivațional” adresat unor trupe aflate la marginea *orbis romanum* era un mijloc eficient de menținere a disciplinei și coeziunii trupelor. Poate că în același context motivațional a avut loc instituirea cultului *Disciplina*-ei a cărei prime reprezentări apar tot spre sfârșitul domniei lui Hadrian undeva prin 134-138 p.Chr. Apărută pe monede de bronz dar și pe *aurei* cultul se adresa atât ofițerilor cât și soldaților de rând [18]. De obicei, aversul monedei îl prezenta pe împărat iar, reversul tot pe el însoțit de trei sau patru soldați purtând stindarde în timp ce în exergă apare: ”DISCIPLINA/AVG//S C.”[19]. Urmașul său Antoninus Pius (138-161 p.Chr.) a continuat emiterea acestui tip de monedă: pe avers era portretul împăratului (cu o cunună de lauri pe cap), cu legenda: ”ANTONINVS AVG PIVS PP TR COS III” iar pe revers

[12] Suetonius, apud Eaton, *op.cit.* p.49

[13] *Historia Augusta, Vita Hadriani* 10, 2-3 *” inde in Germaniam transiit. pacisque magis quam belli cupidus militem, quasi bellum immineret, exercuit tolerantiae documentis eum imbuens, ipse quoque inter manipula vitam militarem magistrans, cibis etiam castrensibus in propatulo libenter utens, hoc est larido caseo et posca, exemplo Scipionis Aemiliani et Metelli et auctoris sui Traiani, multos praemiis nonnullos honoribus donans, ut ferre possent ea quae asperius iubebat si quidem ipse post Caesarem Octavianum labantem disciplinam incuria superiorum principum retinuit.*”
https://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Historia_Augusta/Hadrian/1*.html#10 (accesat:23.04.21)

[14] Goldsworthy, *op.cit.* p.93

[15] Ibidem p.93

[16] *Cattulinus legatus meu clarissimus in omnibus quibus praeest parem curam suam exhibet*
https://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD028138 (accesat 26.04.21)

[17] Goldsworthy, *op.cit.* p.93

[18] Eaton, *op.cit.* p.49

[19] http://numismatics.org/ocre/results?q=DISCIPLINA (accesat 10.05.21)

împăratul însoțit de purtătorii de stindard și cu aceeași legendă: ” DISCIPLINA AVG//SC”. [20] Emisiunile monetare cu tema DISCIPLINA vor dispărea după moartea lui Antoninus Pius (în timp ce evidențele epigrafice referitoare la acest cult vor continua atât în castrele de legiune cât și în cele auxiliare în special în Britania și Africa). Cert este că deja ” în timpul lui Marcus Aurelius monedele cu legenda FIDES și CONCORDIA EXERCITVM au fost utilizate mult mai des, în același timp făcându-și apariția portretizarea Faustinei ca MATER CASTRORUM (...) poate că aceste emisiuni monetare au avut o recepție mai favorabilă din partea soldaților pentru că li-se adresa în mod specific lor. Dispariția *Disciplina* din circulația monetară sugerează că nu a avut efect în impunerea unui cod de conduită în rândul trupelor.”[21]

Dincolo de discursuri motivaționale, și propagandă monetară (sau acțiuni lipsite de orice noimă în cazul lui Caligula), împăratul delega puterea de comandă și control comandanților săi prin *mandata* în care le dădea instrucțiuni privind diferitele aspecte ale vieții militare. Elocventă sunt în acest sens corespondența dintre împăratul Traianus și Pliniu cel Tânăr ce cuprinde sfaturile celui dintâi legate de recrutare, dispunerea trupelor și interzicerea utilizării soldaților în activități subversive și ilicite (cazul procuratorului Asiei, Lucius Capito)[22] Atitudinea împăraților privind impunerea disciplinei era diferită de la un caz la altul, la o provincie la alta și de starea de pace sau război. Exemplu concret ar fi cel al dezertării: în mod normal aceasta era pedepsită cu crucificarea dar erau cazuri când dezertorul își relua locul în unitate cu reținerea soldei o anumită perioadă de timp (se luau în calcul și vechimea, experiența și chiar starea mentală a dezertorului). În multe situații împăratul intervenea în rezolvarea cazului prin acesta reputația acestuia de ”pater militiae” și legăturile cu armate erau întărite. Dincolo de aceste gesturi (clar propagandistice) ale împăraților, realitate pe teren era diferită. Impunerea disciplinei ”vechi” (un alt ideal al mediului militar), ducea câteodată la conflicte și chiar rebeliuni. În anul 14 a avut loc o răscoală a legiunilor de pe Rin iar, Tacitus descrie linșarea de către soldați a unui centurion poreclit ”*cedo alteram*” (”dă-mi altul”) pentru că ”obișnuia să rupă bastonul (*vitis*-făcut din viță de vie-n.n.) pe spinarea câte unui soldat și să strige să i se aducă altul ca să continue bătaia”.[23] De asemenea, tot în secolul I p.Chr. comandantul Domitius Corbulo obișnuia să-și execute soldații dezertori deja la prima încercare fără să le acorde circumstanțe atenuante[24]. În anul 69 p.Chr., Trebellius Maximus a pierdut susținerea soldaților săi din Britannia, din cauza măsurilor disciplinare considerate prea dure, și a trebuit să fugă din provincie. Succesorul său, Vettius Bolanus de asemenea a eșuat în a impune disciplina. Abia când Agricola va ajunge guvernatorul provinciei situația se va calma.[25]

Se poate deci remarca faptul că împărații prin acțiunile lor ”benefice” puteau arunca responsabilitate asupra comandanților locali, ferindu-se astfel de un conflict deschis cu armatele. Motivele, cel puțin de ordin politic, sunt deci clare. Problema apare la nivelul trupelor aflate la întretăierea a două sentimente destul de contradictorii: *virtus* și *disciplina.* Un mediu puternic

[20] http://numismatics.org/ocre/results?q=DISCIPLINA (accesat 10.05.21).
[21] Eaton, *op.cit.* p.52
[22] C Plinii Secundii Epistolarum liber decimus ad Traianum imperatorem cum eiusdem responsis,: X 22 ” *TRAIANUS PLINIO Et mihi scripsit Gavius Bassus non sufficere sibi eum militum numerum, qui ut daretur illi, mandatis meis complexus sum. Cui quae rescripsissem, ut notum haberes, his litteris subici iussi. Multum interest, res poscat an hoc nomine eis uti latius velit.2 Nobis autem utilitas demum spectanda est, et, quantum fieri potest, curandum ne milites a signis absint*.” http://www.thelatinlibrary.com/pliny.ep10.html (accesat 10.05.21).
[23] Goldsworthy, *op.cit.* p.101
[24] Ibidem p. 101 dar și Eaton p. 54
[25] Ibidem p.55

concurențial, cum era armata romana oferea ocazia promovărilor și a decorațiilor dar în același timp limita aceste perspective prin sincronicitatea ei. Cei doi poli nu se exclud atâta timp cât *virtus* este canalizat prin *disciplina* . Cea din urmă este percepută de romani ca: "o frână în fața unui comportament prea agresiv"[26] .Vechile legende romane, cum este cea a lui Manlius Torquatus care, își ucide propriul fiu pentru că a ieșit din linia de soldați ca să lupte individual, erau menite tocmai să ofere un substrat ideologic menținerii ordinii într-o armată aflată într-un delicat balans între dezideratul agresivității și idealul politic reprezentat de Urbs.

În concluzie: relația armată-comandanți-împărați reprezenta un "triumvirat "delicat . Soldații aveau posibilitatea de a-și manifesta individualitatea în cadrul comunității militare, care se manifesta la rândul ei (ca întreg) prin loialitate și obediență față de împărat.[27] Acesta, pe de o parte trebuia să-și obțină/păstreze popularitatea în fața elitei politice romane prin controlul trupelor dar pe de altă parte trebuia să manifeste bunăvoință și față de soldați. De aceea el delega o parte din atribuții comandanților care aveau rolul de "interfață" dintre trupe și împărat. În acest context *virtus* este canalizat prin instrucție, participare la lucrările de infrastructură, patrule etc. in *disciplina* care, mai ales pe timp de pace poate deveni o supapă socială deosebit de importantă.

BIBLIOGRAPHY

a. Lucrări și articole de specialitate

Alföldi G, Dobson B, Eck W (Hg), *Kaiser, Heer und Gesellschaft in den Römischen Kaiserzeit*, Franz Steiner Verlag, Stuttgard, 2000.

Campbell B, *War and society in Imperial Rome 31BC-AD 284*, Routlegde, London-New York ,2002.

Idem, *Greek and Roman military writers. Selected readings*, Routlegde, London-New York ,2004.

Eaton J.M, *Leading the Roman army, Soldiers and emperors. 31BC-235 AD.* Pen and Sword military, Yorkshire-Philadelphia, 2020.

Eck W, *L'empreur Romain chef d'armee. La temoignage des diplomes militaires,* Cahier Glotz, XIII, 2002

Goldsworthy A- Haynes I, *The Roman army as a community*, Portsmouth, Rhode Island, 1999.

Goldsworthy A, *Totul despre armata romană,* Enciclopedia RAO,2008.

Lendon, J. L. *Soldiers and ghosts. A history of battle in the Classical antiquity*, Yale University Press, New Haven – London, 2005.

Speidel M.A, *Recruitment and identity. Exploring the Roman soldiers' homes*, Revue internationale d'histoire militaire ancienne, n. 6, 2017.

Southern P, *The Roman army. A social and institutional history,* ABC Clio, Santa Barbara-Denver- Oxford, 2006.

b. Surse web:

http://www.perseus.tufts.edu

[26] Lendon, J. L. *Soldiers and ghosts. A history of battle in the Classical antiquity*, Yale University Press, New Haven – London, 2005, p.177

[27] Eaton p. 75

https://penelope.uchicago.edu
https://edh-www.adw.uni-heidelberg.de
http://numismatics.org
http://www.thelatinlibrary.com

THE POLITICAL ORGANIZATION OF THE POPULATION NORTH OF THE LOWER DANUBE IN THE FIRST MILLENNIUM

Ștefan Lifa
Lecturer, PhD, West University of Timișoara

Abstract: Our study refers to community and community unions, organizations based primarily on territory and not kinship blood ties. The territorial community had a specific organization. There are numerous references in narrative sources about the native population and migrant populations in this area. From an archaeological point of view, a very large number of inhabited settlements grouped in community unions and classification according to their size have been attested. Towards the end of the period we are presenting, centers of these political formations also appeared, some of them being fortified settlements. Our study presents an analysis and a quantitative comparison and shows that this territory has been intensely inhabited.

Keywords : medieval history, LowerDanube, political organizations, communities, cities

In the Roman Empire, from the middle of the third century, barbarian invasions took place almost every year. As for the internal situation, the Empire was practically divided for a while. We could mention in this sense the "period of the 30 tyrants" (usurpers), the various revolts or struggles waged by Gallienus, etc. For the Danube regions it is worthy of recalled the revolt of Regalianus, the governor of Lower Moesia, who claimed to be adescendant of Decebal's family[1].

Regalianus proclaimed himself emperor and struck a coin own at Carnuntum[2]. His actions targeted in particular Illyricum and Pannonia, but they were The Danube regions were also involved. His authority extended to Durostorum, a city he owned and mastered for a very short time (about a week)[3].

Regalianus' revolt in 258-259 AD he had no chance of success. However, even for the turbulent times of that time, we consider that this is insufficient to talk about the final loss of Dacia.

But after the plot against Gallienus, Claudius - nicknamed "Gothicus Maximus" and Aurelian - "blind Roman restorer" had to face numerous attacks of the Goths, Carps, Huns, etc. m.d.However Dacia Felix it is also mentioned in an inscription[4] from the time of Decius, who also bore the title of "restitutor Daciarum ", just like Gallienus[5].

The sources we know about the withdrawal of the Romans from Dacia do not present on wide the event and are not contemporary with him (Sextus Aurelius Victor, Rufius Festus, VIII; Eutriopus, IX, 5 and IX, 6, Historia Augusta Aurelianus, 394 - from the 4th century; VII, 22 - from the 6th century). However, all of them link the withdrawal of the Roman administration to

[1] Stein , Die Legaten von Moesien, Budapesta , 1940 cu referiri şi la Historia Augusta-CLAUDIUS, 7, 4, (Kaiser Claudius), II; Pachia Tatomirescu , Regallianus , Timişoara, 1999, passim
[2] Alfodi, A., Studien zur Geschichte der Weltkrise des Jahrunders nach Christus , Darmstadt , 1967, p. 102-103
[3] *Ibidem*
[4] I.D.R., III ,2, 82
[5] D. Tudor ,Sucidava, Bucureşti , 1976, p. 95

evolution things south of the Danube, not the inability to preserve the northern Danube territories[6].

Aurelian himself also intervened north of the river, so that although the 5th Legion Macedonia was moved from Potaissa to Oescus, its units worked to strengthen it Sucidavei[7]. In the time of Constantine (late third century) there was talk of "the province Restored Dacia (Panegyrici latini), an uncertain statement, but worth mentioning. Gallerius, also nicknamed Armenatrius ("Shepherd") - the origin of Dacia Ripensis called in 293 AD. Caeser by Diocletian, was going, as Lactantius wrote (De mortibuspersecutorumum, XVII, 9),"rebuilding the Dacian Empire". But in this sense they had to have the conditions for carrying out this restoration and to be, of course, also the north Danube.

As for the Goths, their actions and relations with the Roman Empire are known. That is why I considered it more important to present some less known aspects or discussed. The activity of Bishop Wulfila I considered to be one of the most worthy of. With regard to Wulfila, the question arose as to whether he was at first a follower of universal Christianity[8] , given the historical conditions, the Aryan Goths, etc.

Most of researchers are of this opinion[9] which we consider the correct one. Pshilostorios, in Church History, II, 5 stated that the missionary on the left bank of the Danube was "ordained by Eusebius (of Nicomedia of Antioch) and by the bishops who were with he "bishop of the Christians in the Gothic country" - so not of any nation there, but of all Christians. Sozomenos (Church History, VI, 7, 8) was the one who explained that Wulfila "After a visit to Constantinople in the Empire, he converted to Arianism." It was the time when, although Arianism had been blamed , emperors such as Constantinus (337-361) encouraged him, and Valens (364-378) is known to have gone Aryan Christian, later confirmed by the Jordanians (Getica, XXV).

Wulfila, bishop of the Goth Christians[10] also preached among the natives Daco-Romans, for his disciple, Auxentius, who was for a time bishop at Durostorum (Letter on the disbelief, life and death of Wulfila), stated that on the left bank of the river, his mentor worked for 40 years without interruption in Greek, Latin and Gothic "and that" he left behind, in these three languages, several treatises and a lots of commentsṛ. It is without a doubt that in the "land of the Goths," those were natives who understood Latin. The missionary's activity endangered his very authority Athanaric. The situation created was best presented by Socrates the Scholastic (History church, IV, 33.7). "Because he preached Christianity not only among the barbarians under his obedience Athanaricus, he saw his ancestral faith first and his revenge on many of those who became Christians. Thus, the barbarians, followers of Arius, became martyrs.

He could add that Athanaric saw his authority in danger, for Fritigern he was an Aryan Christian. Analecta Boladiana - the Greek manuscript from 1587, kept at the National Library

---

[6] Fontes Historae Daco-Romanae , vol II , Bucureşti , Originea şi contituitatea românilor . Arheologie şi tradiţieistorică, Bucureşti ,1991, p.189

[7] D.Tudor, op. cit,. p. 96-98

[8] P.Diaconu, Unele aspecte ale relaţilor dintre bisericile din Dobrogea şi Paphlagonia , în Tomis, 1996, 31, nr.6, p.13; D. Corovu-Sererineanu , Scrisori ale Sf.Vasile cel Mare şi Epistola Bisericii Goţiei către Capadochia-izvoare importante pentru Istoria Bisericii Române, în Mitropolia Olteniei , Craiova, 1996, 48, nr. 1-2, p.20-31;vezi şi N.Zugravu , Păgâni şi creştini în spaţiul extracarpatic în veacul al IV-lea, în Anuarul Institutului de Istorie „A..D.Xenopolṛ, XXXIII, 1996, p. 119-132 (partea I) şi XXXIV,1997, p.295-300 (partea a-II-a).

[9] N. Zugravu, Geneza creştinismului popular al românilor ,Bucurşti ,1997 ,p.230

[10] E.Popescu, ChristianitasDaco-Romana .Florilegium studiorum, Bucureşti ,1994, ,p.164 referitor la convertire , p.168-170; a propovăduit între 336,338 sau 341 şi 348 d.Hr.

fromParis, also includes a list of martyrs of this time. Auxentius of Durostor explains (Letter about the faith ..) that "because of the wickedness and the cunning of the enemies, then on barbarian earth, with tyrannical fury, a persecution of Christians on their part the unbelievers (Athanaric) county of the Goths ".

It was the moment (year 372) when Saint Sava (Acta Sanctorum, ap., II, 2, 962). His death was announced by the "Church of the Goth Country to the Church of Cappadocia and all the Catholic churches in that place ". Saint Sava was drowned in the river Musei (...): Unius Soranus, the ruler of Scythia, transported him to the land of the Romans and buried in Cappadocia (Basil the Great, Epistles, CLV, CLXIV, CLXV-had asked for martyr).

If in the territories of the Empire (especially in the eastern parts) it took place between the years 320-324 a persecution of Christians due to Licinius, north of the Lower Danube we have in the decade. In the 8th century, this persecution of Athanaric. This state of affairs determined Wulfila to flee south of the Danube. His disciple, Auxentius of Durostorum a also written in Latin but with a series of morphological and syntactic deviations towards Latin popular from the Danube (Letter about life, activity, ...).

It should also be mentioned that at the beginning the Goths (in our case the Visigoths) had a bicephalous leadership: Athanaric (most tribes) and Fritigern. This leadership was similar to other populations in the same stage of development. At the Huns Attila and Bleda or "two kings of the Huns" (Ioanes Mallalas, Chronography, XVII); the Bulgarians also had "two kings" (Theophanes Confessor, Chronographia, 160), and the Pechenegs were led by Kegen (2 tribes) and Tyrah (11 tribes) -the two were also mentioned by Georgios Kedrenos (Compendium of Histories, 33) .The Persian geographer Gardizi stated about the leader of the Hungarians that: he is called Kanda and this is the title of their greatest king although the rank of the one who truly leads them is Juls and the Hungarians do everything these Julas of theirs offer them[11].Probably this Kanda or Kende he was a kind of "prince," and Jula-Gyula had executive power[12] It may be that the latter to be a judge (or a function in this sense)[13].

Threatened by the Huns, the Visigoths tried to travel through Europe, being received at starting in the Empire, in Thrace.

Ammianus Marcellinus stated that the Huns spend much of their lives on horseback: ț When organize a meeting this way, everyone keeps advice together. And I'm not led by the harsh authority of a king, but content with the noisy rule of (Roman History, XXXI, 2.2). , .This quote is significant to highlight the plant in which the society was located. "When someone is asked, no one can."says where it comes from (..) I break an alliance and at the same time binds it again‖ (History XXXI, 2,1), which is significant for a nomadic society; and the fact that the Huns did not have an organized state capable of concluding alliances and treaties; especially to guarantee them.

This idea was also reinforced by Priscus Panites, who reported that: "Barbarians did not want to discuss than on horses‖ (Embassies.About the messages of the Romanians ..) .In such conditions their laws they could do nothing but please the leaders.

Also significant is the fact that, at one point, Attila wanted to come in the message even the emperor himself (he even wanted half of the Western Empire, etc.), which led the to Priscus

[11] Şt.Pascu ,Voievodatul Transilvaniei , vol IV, Cluj-Napoca , 1989, p.135

[12] V.Spinei, Marile migraţii în estul şi sud-estul Europei în secolele IX-XIII, Institutul European ,Iaşi , 1999, p.100

[13] Vezi în acest sens denumirea –Gyuka la Simon de Keza ,Constantin al VII-lea Porfigernul etc., N.Iorga ,Istoria românilor din Ardeal şi Ungaria , Bucureşti , 1989, p. 32-33;idem, Despre cronici şi cronicari , Bucureşti ,1988:p.251;etc.

to state that: “this was not required by your ancestors and no other kings of Scythia, and any soldier or announcer could go as a messenger” (Embassies: About the Romanians' messages ...).

According to Ammianus Marcellinus (Roman History, XXXI, 2,4) the Huns “have no notions morals over good and evil ”. In this sense they imitated the institutions and organization of the territories in which they lived.

More than the latter, personal dependence on the leader counted; the death of Attlia, their so-called state, fell apart relatively easily.

For the fifth century, after the defeat of Attlia's sons at Nedao by the coalition led by Ardaric, we consider it necessary to refer to the gepids and their relations with the others populations they came in contact with (especially the North-Danubian Romanians).

Coming from Scandinavia (like the Goths) in the 1st century BC, the Gepis began migration to the south in the first half of the second century AD. The Gepid Kingdom, centered in The Tisza Plain probably exercised a more nominal dominion over Transylvania, a passive mastery which was characterized by a period of relative calm from the point of view political and military.

The kingdom of the Gepis resided in the Tisza region; after a century of existence , it fell in 567, under the blows of the Avar-Lombard coalition.

After this year the gepis have were assimilated by the local population and we think it is appropriate to mention a weaving workshop at Moreşti[14], as well as the workshop for making ornaments from Band[15]. In these the Gepis localities coexisted with the locals.

Teofilact Simocata (Histories, VI, 8, 12-13) tells how in the battles fought by the army to General Priscus, victorious then, somewhere north of the Danube[16], it takes many prisoners, and “among the barbarians was a Gepid who had once embraced the faith of the Christians passed by the Romans and showed them with his finger the way to enter. The Romans have became masters of the entrances and defeated the barbarians.

But many natives prefer the domination of allogeneic populations, a proof we find in the writings of Salvianus (DeGuvernatione Dei, V, 7): All Romans (those subject to the Alegrians – n.n.) have only one wish: that of not returning to Roman obedience (..) and thus our brothers , not only do they not want to run back to us at all, but on the contrary, they leave us to run away from them.

At the junction of the Danube, migrant populations have found a stable population, a civilization.

These populations were not the only ones who supplied themselves from here. he was a strategist, the emperor sends him an order to cross the Istra witharmy and procure from there what she needed. Proceed thus because of his love for money, so that the armies can feed themselves, and he can earn from the food for soldiers. This information was probably taken from Theophanes' Chronography Confessor (p.284): Mauricius scolded Peter for letters to cross the Istra and to the leftcrowd for the crowds, from the land of the Slavs, so as not to be forced to offer the Romans food state.

---

[14] D.Popescu , Das gepidische Grabenfeld in einer vor und fruhgeschichtlichen Siedlung in Sibenburgen, Bucureşti, 1979, passim

[15] I.Hica , Un cimitir din secolul al VI-lea e.n. de la Valea Largă în SCIVA, 25, 1974,4,p.517-526

[16] Vezi în acest sens Teofilact Simocata , Istoria bizantină .Domnia Împăratului Mauricius (582-602) (trad. H. Mihăilescu), Bucureşti , 1958, p.128-129, n. 24;Elibachia în legătură cu Helis;Teofilact ,VI,8,9;Diodor din Sicilia ,XXI,2.La p.20, n.27, râul Paspiros la 180km, Siretul sau unul din braţele Dunării , Herodot,IV, Siretul.Tirantos,Teofilact,Paspiros; VI,9,10;acţiunea poate fi mutată şi mai la vest

In the same work, references were made to the events that took place during the siege of the city Tomis (year 600). When the Romans celebrated Easter, the Baian inn sent them "from abundance the most necessary for living‖. This information was passed on to us by Teofilact Simocata (VII, 13.5) was completed by Theophanes Confessor (p.284). He stated that it would be it was about "400 carts with dishes". Regardless of the quantity, it should be noted that the inn Baian, moving at that time on a very large space, would have had no place to dispose of so much food (for two armies) without the existence of a stable agricultural population in the first row and well organized to be able to gather those products in the second row.

Maurice (Military Art XI, 2:22) also showed that the Avars "cause a lot of damage and the passage of the fugitives on our side, for they have no steadfast thoughts, and they like gain.

Regarding the Avars, we must mention that they also had meetings of warriors, decision-making assemblies. Thus, at one point "Baian, the leader avaricious, decided in the assembly to send messengers (Menander Protector, Excerpts, 28) other allogeneic populations, and the damage was considered in the written sources Ibidem).

They, like the Huns, did not form a state in the true sense of the word institution that would have guaranteed and respected the agreements reached. Thus, they are mentioned that in the year 586-587 "they again trampled on the alliance" concluded with the Empire (Teofilact Simocata, Istorii, I, 8) .Manander Protector (Fragments, 48, 35) states at one point:

After returning with the tribute and the goods he bought and bringing him gold, Baian suddenly broke, shamelessly and like a barbarian, the treaties concluded with the emperor Tiberius at the beginning of his reign then he set out with the whole army and reached the river Saos, between the cities of Sirmium and Singidum. There he tried to build a bridge and cross the water, with the intention of seizing the city.

Sirmium and put his armor around him. But he was afraid he would be hindered by Romans who stood guard and Singidunum, especially since he had known for a long time that they were dexterous.

In the sixth century the Slavs appeared; they organized numerous incursions into the Empire Byzantine passing through the south of Moldavia and the east of Muntenia[17]. At the end of the sixth century, the temporary settlement of the Slavs in some regions and in the south-east of Transylvaniapart of the character of a colonization organized by the Avars[18]. During the VI-VIII centuries, the Slavs were still organized into gentile communities, so for this period the fundamental political unit of society was the tribe[19].

Regarding the Slavic society in the north of the Lower Danube, I have retained a quote from Menander Pretector (Excerpts, 48, 15-25): *"The leader of the Avars sent messengers to Daurentios and the other chiefs of the Scalvans, and commanded them to obey to the Avars and to be among those who pay tribute to them. And Dauritas and the bosses around have said. But who is this man and to whom the rays of the sun are warmed, if he has the audacity to come with power over us, we are accustomed to rule foreign land and not others to rule our land, and this*

[17] D.Gh Teodor,Contrubuţii privind pătrunderea slavilor în teritoriile extracarpatice ale României ,în Carpica V,1972 ,p.105-114.

[18] Idem,Unele consideraţii privind încheierea procesului de formare a poporului roman ,în Arheologia Moldovei ;IX, Iaşi,1980,p.75-84

[19] H.Lowmiansky ,Trasnformations socials en Europe central et orietntale aux VI-XIII siecles ,cominicare la cel de al XIII-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice,Moscova 16-23 august 1970, în Revista de referate şi recenzii ,istorie-geografie,1970,nr.4,p.447-450,B.D.Grecov,Geneza feudalismului în Rusia (în lb rusă),în Voprosîi istorii,1925,nr.5 apud Şt. Olteanu ,Societatea carpato-danuabiano-pontică în secolele IV-XI .Structuri demo-economice şi social politice, Bucureşti, 1997,p.211-212.

custom will persist in our ranks as long as we exist wars and swords. Thus the slaves answered with pride, and the Avars did not let themselves be they came to misunderstandings. The slaves could not be angry and killed the messengers who came to them and this fact was found out by Baian, So against the scalvins Baian now had a reason to he had been waiting for a long time and was no longer able to hide his anger upset that they disobeyed his orders and caused him a lot of suffering, then he still wanted to please the king, and he was confident that he would find many riches in their land, because the lands of the Romans had been ravaged many times by slaves, while their land had never been trampled by other nations"

Regarding how to make decisions in various matters Procopius of Caesarea e wrote: *"When the news spread and reached everyone's ears, almost all the people gathered because they thought it was the work of the whole community "(On Wars, VII, 21). "Nations."* these, the slaves and the ancients are not ruled by one man, but live from antiquity in democratic order and therefore their affairs, both favorable and unfavorable , are always debated by the public (About wars, VII, 22). They "*move from one place to another "(*On Wars, VII, 24), and Mauricius wrote that*" they have many kings and do not understand each other*"(Military Art, XI, 30).

The patriarchal family of the Slavs lived in the same house (large), and the dominion was an administrator, not master of the common goods. Procopius of Caesarea (On wars, VII, 17-19, VII, 29, VII, 38) showed that the Slavs were often more cruel than Huns or Avars, and Maurice (Military Art, XI, 3) wrote that:" *I do not know the order, I am speechless and disobedient to one another ", They" could hardly bear the agricultural work* "(Leon the Wise, Tactics, XVIII, 106).

According to Obolensky's opinion[20], the Slavic society differed from the Germans in first of all because the first did not enter the Empire as federates, but only as invaders , quickly destroying the Byzantine Roman administrative mechanism and especially the network of episcopates which had been established in the south of the Danube since the sixth century, a cause of their cultural return to the seventh and eighth centuries was also the fact that they were refractory to the influence of Christianity.

The slavery in which they lived south of the Danube designated geographical regions mostly concentrated in river valleys and not a political-administrative unit.

Thus, the Chronicle of Monemvasia[21] stated about the Slavs who had reached the Peloponnese that "no they were neither subjects of the Roman emperor nor of anyone else. Therefore, during this period the sclans were not under the authority of the Empire, but neither they were not self-organizing political institutions.

Slavic culture, of an archaic character, borrowed various elements from the In this sense, no settlement of the former has been discovered so far uncontaminated by Romanesque local elements[22].

Concerning the Spiritual Life of the Slavs, Procopius of Caesarea (On the Wars, VII, 14) described that they believed in a lightning-making god, to whom they brought sacrifices, but that they worshiped "and rivers, and nymphs, and other spirits, and brought sacrifices and these sacrifices ", which is eloquent for the stage of development of those communities.

In a similar way, the Arab Ibn Fadlan described the beliefs in the communities Bulgarians at a time when they were still in the Volga River region (Proto-Bulgarians).

[20] D.Obolensky ,Un Commonwealth medieval:Bizanţul, Bucureşti ,2002,p.71-73

[21] P. Charanis, The Chronicle of Monemvasia and the Question of the Slavonic Settlements in Greece, apud Ibidem,p.72

[22]

Bulgarian shamans conducted religious ceremonies, and Ibn Fadlan then noted: *"I saw in their ranks a crowd worshiping serpents and a crowd worshiping fish and another of the rooster worshipers ..."*

Well - organized population centers in the north of the Lower Danube have been attested by Georgios Kedrenos (Compendium of Histories, 23,) on the arrival of the Bulgarians. Then the natives they appealed to the emperor's understanding: "surrendering together with those fortresses, receiving them gently (the emperor) sent men to take over the fortress and enough troops to guard them.

It can also be said that the proto-Bulgarian tribes received laws, as we know that it was only during the Krum inn (802-814) that we were influenced by the social realities of Empire.

We have already specified that the eighth century was perhaps a time of silence except for the appearance of the Proto-Bulgarians.

The latter, like the Slavs, interposed between the territories of the North Danube and Byzantine Empire.

In the tenth century the Byzantine victories brought back the northern Danube territories under the rule Empire.

BIBLIOGRAPHY

Izvoare narative

Historia Augusta ,vol.II (st.introductiv Vl. Iliescu trad şi note C. Drăgulescu), Bucureşti , 1971

Izvoare privind istoria României , vol.II (H.Mihăiescu ,Gh.Ştefan, R.Hîncu, Vl.Iliescu ,V.Popescu), Bucureşti ,1970 , vol III (Al. Elian , N.Ş.Tanaşăca) , Bucureşti ,1975

Kekaumenos , Sfaturi către împărat (introducere , tr., note şi comenatarii Gabriela Radu) în Altarul Banatului , VIII, nr. 10-12, 1997

Ammianus Marcellinus , Istorie romană (traducere şi introducere D.Popescu) ,Bucureşti ,1982

Mauricius , Strategikon, Bucureşti, 1970

Procopiu din Cezareea ,Războiul cu goţii (trad. şi introd. H.Mihăiescu), Bucureşti , 1963

Teofilact Simocata , Istorie bizantină .Domnia împăratului Mauricius(582-602) (trad şi introd H.Mihăiescu) ,Bucureşti , 1985

Alfodi, A., Studien zur Geschichte der Weltkrise des Jahrunders nach Christus , Darmstadt , 1967

Bârzu , Ligia ;Brezeanu, S.,Originea şi continuitatea românilor.Arheologie şi tradiţie istorică, Bucureşti, 1991

D. Corovu-Sererineanu , Scrisori ale Sf.Vasile cel Mare şi Epistola Bisericii Goţiei către Capadochia-izvoare importante pentru Istoria Bisericii Române, în Mitropolia Olteniei , Craiova, 1996, 48, nr. 1-2, p.20-31

P.Diaconu, Unele aspecte ale relaţilor dintre bisericile din Dobrogea şi Paphlagonia , în Tomis, 1996, 31, nr.6; p.13

N.Iorga ,Istoria românilor din Ardeal şi Ungaria , Bucureşti , 1989

Idem, Despre cronici şi cronicari , Bucureşti ,1988

I.Hica , Un cimitir din secolul al VI-lea e.n. de la Valea Largă în Studii de istorie şi arheologie , 25, 1974,4,p.517-526

A.Koestler, Al treisprezecelea trib :Khazarii, Roma, 1987
D.Obolensky ,Un Commonwealth medieval:Bizanţul, Bucureşti ,2002
Şt. Olteanu ,Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV-XI .Structuri demoeconomice şi social politice, Bucureşti, 1997,
I.Pachia Tatomirescu , Regallianus , Timişoara, 1999,
Şt.Pascu ,Voievodatul Transilvaniei , vol IV, Cluj-Napoca , 1989, p.135
D.Popescu , Das gepidische Grabenfeld in einer vor und fruhgeschichtlichen Siedlung in Sibenburgen, Bucureşti, 1979
E.Popescu, ChristianitasDaco-Romana .Florilegium studiorum, Bucureşti ,1994, ,p.164 referitor la convertire , p.168-170; a propovăduit între 336,338 sau 341 şi 348 d.Hr.
D.Gh Teodor,Contrubuţii privind pătrunderea slavilor în teritoriile extracarpatice ale României ,în Carpica V,1972 ,p.105-114.
Idem,Unele consideraţii privind încheierea procesului de formare a poporului roman ,în Arheologia Moldovei ;IX, Iaşi,1980,p.75-84,
D. Tudor ,Sucidava, Bucureşti , 1976, p. 95
V.Spinei, Marile migraţii în estul şi sud-estul Europei în secolele IX-XIII, Institutul European ,Iaşi , 1999,
A.Stein , DieLegaten von Moesien, Budapesta , 1940 II;
N. Zugravu, Geneza creştinismului popular al românilor ,Bucurşti ,1997 ,p.230
Idem , Păgâni şi creştini în spaţiul extracarpatic în veacul al IV-lea, în Anuarul Institutului de Istorie „A..D.Xenopolŗ, XXXIII, 1996, p. 119-132 (partea I) şi XXXIV,1997, p.295-300 (partea a-II-a).

THE INVOLVEMENT OF THE ROMANIAN MILITARY ELEMENT IN THE ENDEAVOURS OF SOCIAL PEDAGOGY AND ADULTS' EDUCATION IN COLLABORATION WITH THE DESPĂRȚĂMÂNTUL ASTREI IN ALBA IULIA (1918-1932)

Dragoș Lucian Curelea, Daniela Curelea
PhD, Postdoctoral Researcher, „Babeș-Bolyai" University of Cluj-Napoca

Abstract: The post-war reactivation of Astra was also possible due to the material and human support provided to the national institution in Sibiu by the Army. Officers, non-commissioned officers, ranks, soldiers enlisted and worked in the various departments of the Association, both in Transylvania and Banat, and in Bessarabia, Quadrilater and Dobrogea. This study refers to the collaboration between the Army and the Alba Iulia partition of Astra in Transylvania, in particular, but also, with certain references to the collaboration between the two institutions in the III-IV decades of the twentieth century. Our approach aims to highlight the involvement of the Romanian officer element, both among the divisions, as members and material supporters, by paying dues, and as communicators in the service of social pedagogy and adult education, lead by Astra in de first decades of the twentieth century

Keywords: Kings of Romanian Ferdinand I, Astra, partitions of Astra in Alba Iulia County, military units, romanian officers, interwar decades provinces of Greater Romania, social pedagogy and adult education, material and financial support, Dumitru Glodeanu, Mihail Dumitrașcu, Ion Vlădescu, Dănilă Papp, Hugo de Grümberger, Nicolae Tuhaș. Ioan Teculescu, military diocese of Alba Iulia, Ioan Stroia, Ioan Sandu, Leonte Opriș

În studiul pe care îl supunem atenției dumneavoastră prezentăm în mod succint, coerent și unitar, coordonatele relației interinstituționale care s-a angajat între Despărțământul Astra din Alba Iulia[1] și elementul militar românesc, atât în perioada anterioară Unirii din 1 Decembrie 1918, cât și după acest moment al istoriei românești. Notăm, așadar, că Armata României Mari, prin unele dintre unitățile sale militare, care s-au aflat pentru o perioadă în Garnizoana Alba, în baza ordinelor comandate, au servit Astra din perspectiva pedagogiei sociale și a educației adulților, prin prelegeri susținute în mediul rural, prin organizarea și susținerea cursurilor pentru alfabetizarea tinerilor soldați în termen care nu cunoșteau scrisul, cititul, socotitul[2].

În sfera acestor preocupări ale elementului ofițeresc român reținem și constituirea bibliotecilor pentru popor, cu sală de lectură și fond de carte și periodice în unitățile militare, dar și prin conferințele organizate cu diferite ocazii, precum 24 ianuarie (Ziua Unirii Principatelor), 10 Mai (Ziua Casei Regale și a României), 1 Decembrie (Ziua Astrei), etc. Nu trebuie uitat nici rolul medicilor și al subofițerilor sanitari în organizarea prelegerilor pentru popularizarea noilor

[1] Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrei" în 25 ani de la Unire (1918-1943)*, Sibiu, Editura Astrei, 1944, p. 37-45, 142-151; *Statutele Asociaţiunii pentru literatura română şi cultura poporului român „Astra",* Sibiu, [Tiparul Tipografiei Arhidiecezane], 1925, p. 12-13; [Horia Petra Petrescu], *Astra în anii de după război (1918-1928)*, Sibiu, Editura Asociațiunii, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1928, p. 16-20, 26-27; Eugen Hulea, *Astra. Istoric, organizare, activitate, statute și regulamente*, Sibiu, Editura Astrei, p. 87-101.

[2] Vlad Popovici, *Astra și ofițerii români din Transilvania, înainte și imediat după Marea Unire (1910-1920)*, în Oana Mihaela Tămaș; Ioan Bolovan (Coordonatori), *Între război și pace. Românii și Europa central-răsăriteană la finalul primei conflagrații mondiale*, Cluj-Napoca, Editura Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2019, p. 36-41.

descoperiri medicale, a educației pentru igenă publică, corporal-personală, vestimentară, a locului, a cazărmii, etc. Cercetătorul militar Paul Abrudan, aprecia, pe baza cercetării Fondului *Astra* din Sibiu, că ofițerii care au fost implicați în pedagogia socială în diferitele sale despărțăminte ale instituției menționate au prezentat, de regulă între 500-600 de prelegeri în fiecare an[3]. Studiul de față a fost gândit de autorii săi din perspectiva focalizării pe cunoașterea și prezentarea legăturilor care s-au derulat din perspectiva pedagogiei sociale și a educației adulților, între ofițeri români, indiferent de gradul lor și de comanda exercitată, care au trecut prin Garnizoana Alba (parte din structura de organizare a Diviziei a 18-a Infanterie condusă în acei ani de organizatorul și primul său comandant postbelic generalul D. Papp)[4] și despărțământul local al Astrei, prezidat la acea dată de către protopul ortodox Ioan Teculescu, din aprilie 1923, învestit episcop militar de Alba Iulia și inspector general al clerului militar din România cu gradul de general de brigadă (1923-1924)[5], dar și a președinților Astrei județene din Alba, profesorul de istorie Ioan Sandu (director al Liceului ,,Mihai Viteazul" din Alba Iulia) și juristul Romul Boca (notar public în Alba Iulia)[6].

Prezența ofițerimii române, indiferent de gradul deținut și de comanda exercitată în cadrul despărțămintelor Astrei de-a lungul perioadei Dualismului Austro-Ungar, a fost una redusă datorită, mai ales prudenței și a reținerii manifestate de către ofițerii de origine română din Armata imperială a Austro-Ungariei, față de evoluția propriilor cariere. Pe fondul apartenenței lor ca membri ai Astrei, ar fi avut de suferit, atât la avansarea în grad, cât și în ceea ce privește numirea și învestirea în vederea exercitării unei comenzi militare înalte sau pur și simplu, la majorarea soldei[7]. Au existat cazuri de ofițeri români care au activat în serviciul Astrei centrale, așa cum a fost și colonelul-baron David Urs de Margina, eroul de la Lissa și membru fondator al Instituției de creditare ,,Banca Albina" din Sibiu, cu nuanțarea potrivit căreia, la acea dată acesta se afla în rezerva armatei imperiale a Austro-Ungariei[8]. Alt ofițer activ în cadrul ,,Asociațiunii" a

---

[3] Paul Abrudan, *Colaborarea dintre Astra și unități militare în domeniul cultural în perioada interbelică*, în Vasile V. Grecu (Coordonator), *Astra 1861-1950. 125 de ani de la înființare*, Sibiu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987, p. 104; Valer Moga, *„Astra" în relațiile interinstituționale ale României (1918-1930)*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, II, 1998-1999, p. 240.

[4] Arhivele Militare Naționale ale României-Depozitul Central de Arhivă din Pitești (în continuare: A.M.N.R.-D.C.A.P.), Fond *Generali Bătrâni*, dosar P.[ersonal] 68. *Memoriu Generali. General Papp Dănilă*, f. 1-22 f.-v.; *Ibidem*, Fond *Direcția Cadre și Învățământ*, dosar P.[ersonal] 70, f. 2-4 f.-v.; Viorel Ciobotă; Gheorghe Nicolescu; Cornel Țucă (Editori), *Jurnal de Operațiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania (1918-1921)*, volumul I, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1998, p. 179, 292, 306, 312; *Ibidem*, volumul II, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1998, p. 73, 157, 179. Divizia 18-a Infanterie a fost reorganizată în anul 1919. Constituită în principal din ardeleni și bănățeni. Era formată din: Brigăzile nr. 45 și 46 Infanterie, Brigada nr. 18 Artilerie, Batalionul nr. 18 Pionieri-Geniu, Spitalul și Ambulanța Diviziei, cu secții în Alba Iulia, Brașov, Sibiu, Târgu-Mureș, Intendența și Brutăria de Campanie.

[5] Valer Moga, *Despărțământul Alba Iulia al „Astrei" (1918-1948)*, în *Apulum. Acta Musei Apulensis*, XXXI, 1994, p. 449; Petru Pinca, *Istoricul Episcopiei Armatei (cu Sediul la Alba Iulia) între anii 1921-1948*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2013, p. 147, 151; Aurel Pentelescu; Ionuț-Constantin Petcu, *Episcopii Armatei Române. Biografii. Documente (1921-1948)*, București, Editura Militară, 2016, 49-67, 165-167.

[6] Virgil Cucuiu, *Alba Iulia. Din trecutul și prezentul orașului*, Alba Iulia, Tipografia ,,Sabin Solomon" Alba Iulia, 1929, p. 84, 96; Leonte Opriș, *10 ani de activitate culturală în Județul Alba. Dare de seamă*, Alba Iulia, Tiparul Tipografiei ,,Sabin Solomon" Alba Iulia, [1931], p. 2; Valer Moga, *ed. cit.*, p. 452.

[7] Vlad Popoviciu, *ed. cit.*, p. 30, 32.

[8] *Transilvania*, XLII, nr. 4 jubiliar, 1911, p. 527-528; Cornel Lungu, *Sibiul românesc. Oameni și locuri*, Sibiu, Editura Salgo, 2011, p. 53-55; Ioan Părean, *Un mare român pe nedrept uitat: colonelul David-Urs, Baron de Mărgineni*, în *Revista Academiei Trupelor de Uscat*, nr. 1 (17), 2000, p. 116-117; Daniela Curelea, *Elite militare românești pe treptele ierarhiei înalte ale Armatei imperiale a Austriei: Baronul-colonel David Urs de Margina: un sibian eroul de la Lissa*, în Sorin Marcel Colesniuc (Coordonator), *Marea Unire de la Marea Neagră*, volumul II,

fost căpitanul cezaro-crăiesc Constantin Stejar, orginar din comuna Jina. Acesta a fost unul dintre fondatorii Astrei în anul 1861, iar între 1865-1883, a deținut și funcția de casier al instituției cultural-naționale din Sibiu[9]. Remarcăm și contribuțiile unor ofițeri de origine română din Armata imperială a Austro-Ungariei la redactarea de către Astra în Sibiu, prin intermediul secretarului său, dr. Cornel Diaconovici a celor trei volume ale *Enciclopediei române*[10]. Între membrii Despărțământului din Alba Iulia al Astrei cu statut de ofițeri, era semnalat în 21 martie 1870, în *Lista celor 70 de membrii ai Astrei din Alba Iulia*, ofițerul Nicolae Șandor de Vist, cu domiciliul în Oarda de Jos și cu statut de fondator[11]. În 1884 în *Lista* fondatorilor despărțământului albaiulian, au fost menționați Axente Sever, ofițerul activ K.u.K., Nicolae Gozgăria și ofițerul în retragere (Căpitan/Hauptmann) Nicolae Șandor de Vist. Reținem, și participarea în anul 1898, a Societății Foștilor Nobili Husari de Graniță din Teiuș, evident militari, în calitate de membru fondator colectiv al despărțământului albaiulian[12].

Între 1914-1918, atât psihologia colectivă, cât și atitudinea participanților la evenimentele militare, înalți ofițeri, subofițeri, gradați, sau simpli soldați, participanți la evenimentele desfășurate între 1914-1918/1919, au provocat o stare generală de ,,psihoză a tranșeelor", o situație generalizată la nivel european și care, în mod evident i-a afectat și pe soldații și gradații albaiulieni aflați pe front, în Galiția, în Bucovina, în nordul Italiei, sau în diferite alte locuri de pe întinsurile fronturilor care au existat în Europa acelei vremi[13]. Experiența trăită, durerea acumulată pe front de soldați, ofițerii, medicii militari, preoți-confesori care însoțeau unitățile combatante, coroborate cu intensitatea emoțională a suferințelor, ororilor suportate, cu starea spitalelor, cu foametea îndurată, cu bolile generate de stres ori de un consum alimentar inadecvat, au fost factori care s-au întipărit puternic și definitiv în memoria individuală, cât și în mentalul colectiv al participanților la evenimentele Marelui Război, indiferent de categoria socială de proveniență a participanților ori de pregătirea profesională și intelectuală avută[14].

Astra, a catalogat și consemnat în coordonarea lui T. Păcățian, cuantumul participării și a jertfelor românești din Transilvania și Banat, în serviciul Austro-Ungariei, sub forma unor chestionare la care s-a răspuns în anii postbeleci, campanie a Comitetului central al Astrei, în cooordonarea lui T. V. Păcățian, observată și în oficiosul instituției, revista *Transilvania*[15]. În

---

Constanța, Editura Celebris, 2018, p. 752.

[9] Eusebiu R. Roșca, *Monografia Institutului seminarial teologic-pedagogic ,,Andreian"*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1911, p. 131-132; Paul Abrudan, *Bărbați ai datoriei*, București, Editura Militară, 1984, p. 253-254; Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, Sibiu, Editura Andreiana, 2015, p. 282-283.

[10] Paul Abrudan, *Contribuții militare la Enciclopedia română din 1898-1904*, în *Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie militară*, Muzeul Militar Central, București, nr. 4-5, 1971-1972, p. 142-145.

[11] Nicolae Josan, *Înființarea și activitatea Despărțământului Alba Iulia al ,,Astrei" până la 1900*, în *Apulum. Acta Musei Apulensis*, XXVII-XXXX, 1993, p. 380, 400.

[12] Muzeul Național au Unirii din Alba Iulia (în continuare se va cita prescurtat: M.N.U.A.I.), Fond inventare și documente, *Astra din Alba Iulia*, dosar nr. 4197, doc. nr. 47; *Ibidem*, dosar nr. 4201, doc. nr. 6; Nicolae Josan, *ed. cit.*, p. 385, 414.

[13] Ștefan Zeletin, *Burghezia română. Neoliberalismul,* București, Editura Nemira, 1997, p. 496-497; Gustave Le Bon, *Premières conséquences de la guerre. Transformation mentale des peuples*, Paris, Ernest Flammarion, 1917, p. 111; Liviu Maior, *Doi ani mai devreme: (ardeleni, bucovineni și basarabeni în război 1914-1916),* Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2015, p. 185-219.

[14] Gustave Le Bon, *ed. cit.*, p. 111; Ioan Bolovan; Gheorghe Cojocaru; Oana-Mihaela Tîmaș, *Primul Război Mondial. Perspectivă istorică și istoriografică,* Cluj-Napoca, Academia Română, Presa Universitară Clujeană, 2015.

[15] Teodor V. Păcățian, *Jertfele Românilor din Ardeal, Bănat, Crișana, Sătmar și Maramureș, aduse în răsboiul mondial din anii 1914-1918*, în *Transilvania*, LIV, nr. 1-2, 1923, p. 32-54; Ioan Popa, Laurențiu Toma; Tetiana Toma, *Românii din Comitatele Sălaj, Sibiu și Solnoc-Dăbâca în Primul Război Mondial ,,Rapoartele" ASTREI*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2019, p. 14-17; Ioan Popa, *Românii din Transilvania, Banat, Crișana, Sătmar şi*

decadele premergătoare Marii Uniri, gradaților și ofițerilor de origine română din Banat, Bucovina și Transilvania conform statutului lor și regulamentelor militare imperiale austro-ungare, nu le-a fost îngăduită constituirea unor asociații cultural-naționale sau activitatea cultural-națională în cadrul unora deja existente, mulți dintre ei, cu deosebire preoții militari au avut însă inițiative culturale care au constat în circulația abecedarelor, a broșurilor, calendarelor, dar și a periodicelor Astrei pe front, în spitalele militare și în diferite unități de garnizoană din spatele frontului aflate (Austria, Bucovina, Cehia, Tirol, Ungaria)[16]. După 1918, s-au declanșat proiecte de educație ale adulților și de pedagogie socială în toate provinciile României Mari. În aceste demersuri s-au implicat alături de activiștii și conferențiarii Astrei și elementul ofițeresc român, motivat, din rațiuni emoțional-patriotice, cât și de perspectiva recunoașterii sociale de care s-au bucurat ofițerii și gradații ca urmare a asocieriilor lor cu prestigioasa instituție cultural-națională Astra din Sibiu[17].

Implicarea masivă a ofițerimii române în activități de educare a poporului și de pedagogie socială, a reprezentat una dintre consecințele majore în perioada imediat care a urmat momentelor Unirii din cursul anului 1918, fiind evidentă o colaborare interinstituțională folositoare ambelor instituții: Armata României Mari și Astra din Sibiu[18]. În condițiile complexe de la acea dată, când Imperiul Austro-Ungar și autoritățile sale, atât centrale, cât și locale au intrat într-o accentuată stare de disoluție a autorității în toamna anului 1918, context care a marcat și situația din Transilvania, coroborat cu dezorganizarea instituțională, economică și socială existente și în România în toamna lui 1918, instituția militară reprezenta un puternic element de stabilitate și ordine[19]. În urma organizării și a desfășurării adunărilor generale ale Astrei din anul 1920, atât în Sibiu, cât și în Oradea, s-au înscris în rândurile Asociațiunii o serie de ofițeri, așa cum a fost cazul generalilor: Alexandru Bunaciu, Ioan Boeriu, Dănilă Papp, Dionisie Florian, Gheorghe Moga, Traian Moșoiu, Marcel Olteanu[20]. Pilda lor și contribuția materială la susținerea proiectelor Astrei a fost urmată și de către ofițeri cu grade mai mici care s-au implicat între 1919-1920 în reactivarea Astrei în diferite despărțăminte din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș[21]. Remarcăm că asocierea militarilor cu Astra și susținerea de către instituția militară a demersurilor de reactivare a instituției transilvănene, s-a realizat, atât din patriotismul acestora, dar, ca nuanțare, și datorită notorietății de care s-a bucurat Astra în

---

Maramureş în Primul Război Mondial: ancheta Astrei: „Tablourile nominale”. Cu o prefață de prof. univ. Ioan Bolovan, Sibiu, Editura Armanis, 2019, p. 108, 343-344.

[16] Dorin Goția, *ed. cit.*, p. 307-310; Valer Moga, *ed. cit.*, p. 90.

[17] *Transilvania*, LII, nr. 1-2, 1921, p. 111; Ștefan Zeletin, *ed. cit.*, p. 496; *Calendarul Asociațiunii pe anul comun 1921*, întocmit de Ioan Georgescu, secretarul literar al „Asociațiunii”, Sibiu, Editura Asociațiunii, Tiparul Tipografiei Wilhelm Krafft, 1921, p. 67, 91-92; Dorin Goția, *Din activitatea Astrei de sprijinire culturală a soldaților români în Primul Război Mondial*, în *Marisia*, XIII-XIV, 1994, p. 305-327; Vlad Popoviciu, *ed. cit.*, p. 41-42.

[18] S.J.S.A.N., Fond *Astra*, doc. nr. 258/1922, f. 1; Vlad Popoviciu, *ed. cit.*p. 39-40; Valer Moga, *ed. cit.*, p. 238; Dumitru Cruțiu dela Sălișteș, *Astra dobrogeană. Scopul și activitatea societății*, în *Coasta de azur*, I, nr. 1, 3 aprilie 1928, p. II.

[19] Gheorghe Preda, *ed. cit.*, p. 45; Vlad Popoviciu, *ed. cit.*, p. 37.

[20] S.J.S.A.N., Fond *Astra*, doc. nr. 258/1922, f. 1; *Transilvania*, LI, nr. 1, 1920, p. II; *Ibidem*, LI, nr. 7-8, 1921, p. IV-VI, XV-XVI, 622-663; Gheorghe Preda, *ed. cit.*, p. 54, 66, 78-80; *Buletinul Despărțământului județean Sibiu al „Asociațiunii” (ASTRA)*, Sibiu, 1930, p. 119-124; Valer Moga, *ed. cit.*, p. 90-91.

[21] S.J.S.A.N., Fond *Astra*, doc. nr. 2378/1930, f. 1-2; Nicolae Iorga, *Memorii*, vol. II,Vălenii de Munte, f.a., p. 314-317; Valer Moga, *ed. cit.*, p. 189, 192,

mentalul colectiv românesc, atât în Transilvania, cât și în celelalte provincii ale Românei întregite[22].

În mod evident, asocierea cu Astra, nu le putea aduce militarilor decât avantaje, atât în ceea ce privește cariera proprie, cât și cu privire la imaginea publică de care ofițerii s-au bucurat în societatea românească[23]. Esența colaborării interinstituționale dintre Astra și Armata României în decadele interbelice, dar cu deosebire în perioada 1918-1932, a fost exprimată în mod succint, dar cât se poate de cuprinzător de medicul sibian Gheorghe Preda, inițial președinte al Despărțământului Sibiu al Astrei, iar mai târziu, în urma a alegerii sale în anul 1925 la Reghin, vicepreședinte reprezentativ al instituției cultural-naționale din Sibiu, a remarcat: „ […] Astra a văzut și vede în Armata română marea și frumoasa școală a neamului care are nobila misiune de a forma din ostașii țării nu numai elemente de prim ordin pentru apărare în timp de război, dar și cetățeni conștienți de marea lor misiune în timp de pace. În consecință, ea a colaborat prin organizațiile sale cu această mare și importantă instituție a țării, menită să formeze din fiecare ostaș un cetățean ordonat, disciplinat, conștient de îndatoririle sale față de țară și neam”[24]. Poate, mai bine ca orcine, ofițerimea română a înțeles imperativul momentului și s-a implicat în efortul de normalizare a vieții sociale, economice, culturale, dar și a climatului de stabilitate din România. În seria de preocupări ale Armatei menționăm și interesul pentru susținerea Astrei în vederea reactivării demersurilor cultural-specifice și a celor organizatorice ale instituției din Transilvania și Banat[25], din Basarabia și Dobrogea[26]. Oficiosul sibian al Astrei, revista *Transilvania,* a prezentat articole în care mesajele menționau că noul stat românesc întregit era și o rezultantă a jertefelor Armatei și a implicării elementului ofițeresc românesc în viața socială și culturală. Mai mult, redacția revistei *Transilvania* menționa că „munca culturală românească este chemată să dea conținut și viață acestui stat nou”[27]. Colaborarea interinstituțională dintre Astra și Armată a fost mai intensă în perioada 1919-1932, dar și în anii care au urmat, chiar dacă intensitatea activităților nu a mai fost aceeași, gradați, subofițeri, ofițeri, chiar generali făcând parte din rândurile instituției cultural naționale din Transilvania[28].

Interesul pentru o armată bine organizată și eficient comandată în Transilvania, dar și în celelelate teritorii ale României Mari, a fost exprimat și susținut în mod deschis și în cercurile politice care au orbitat în jurul Casei Regale, fiind în același timp și o opțiune strict necesară a conducerii Consiliului Dirigent, constituit în Alba Iulia în 2 decembrie 1918. Remarcăm activitatea Comandamentului General Teritorial Sibiu, plasat în structura Resortului Armatei și

---

[22] Octavian Russu, *Raportul general al Comiteului central „Astra”*, în *Transilvania*, 57, nr. 8-9, 1926, p. 460; Onisifor Ghibu, *Ardealul în Basarabia. O pagină de istorie contemporană*, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1928, p. 19, 25, 44, 50, 59, 62, 120-121; Dumitru Cruțiu dela Sălișteș, *ed. cit*., p. II; *Astra dobrogeană*, I, nr. 8, noiembrie 1929, p. 3-5; Valer Moga, *ed. cit.*, p. 240; Lavinia Gheorghe, *Armata în activitatea și preocupările „Astrei dobrogene” 1927-1935*, în *Acta Musei Porolissensis*, XXX, 2008, p. 541-545.

[23] Vlad Popoviciu, *ed. cit.*, p. 41-42.

[24] Gheorghe Preda, *ed. cit.*, p. 45.

[25] *Luceafărul*, VII, 1941, p. 67; Dumitru Tomoni, *Societate, cultură și politică. „Astra” în Banat (1896-1948)*, Timișoara, Editura Învierea, 2009, p. 393, 410; Carmen Albert, *Cornel Grofșorean. Biografia unei personalități (1881-1949)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2020, p. 347-350,

[26] S.J.S.A.N., Fond *Astra*, doc. nr. 277/1925, f. 1-2; *Ibidem*, doc. nr. 186/1928, p. 418; *Transilvania*, 58, nr. 10-11, 1927, p. 406; Onisifor Ghibu, *Trei ani pe frontul basarabean. Bilanțul unei activități*. Ediție îngrijită, introducere și note Marian Radu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 93, 139-140, 169-170, Lavinia Gheorghe, *Astra punte de legătură între român*i, în *Sargetia. Acta Musei Devensis*, XXXV-XXXVI, 2007-2008, p. 627, 630-636.

[27] *Transilvania*, LI, nr. 4, 1920, p. 537.

[28] Dumitru Tomoni, *Societate, cultură și politică. „Astra” în Banat (1896-1948)*, p. 322.

Siguranței publice, condus inițial de către generalul de divizie Ioan Boeriu, membru marcant al Astrei în despărțământul Sibiu și al Comitetului central al instituției și a Secției de Organizare VI-VII, condusă de generalul de brigadă Dănilă Papp, un alt membru important al instituției cultural naționale de la Sibiu[29]. Principele de coroană al României, A.S.R. Principele Carol, a inspectat cu ocazia vizitei sale în Transilvania, în anul 1919, regimentele române aflate în subordinea Consiliului Dirigent din localitățile Alba Iulia, Brașov, Orăștie, Sibiu[30].

Cu privire directă la colaborarea care a avut loc între ofițerii și gradații Armatei Române care au trecut prin Alba Iulia și despărțământul local al Astrei, considerăm că mențiuni se pot face încă din cursul lunilor noiembrie-decembrie 1918. Menționăm aici și rolul deținut în organizarea și desfășurarea Marii Adunări de la 1 decembrie 1918 în Alba Iulia de către ofițerii români Ovidiu Gritta (sublocotenent la acea dată) și Florian Medrea (căpitan în acele momente), care au condus Garda națională română din Alba Iulia, răspunzând de elaborarea planului de apărare al localității mai sus menționate în vederea asigurării protecției participanților la adunarea care urma să aibe loc. Ambii ofițeri au colaborat cu protopopul Ioan Teculescu, președintele structurii tranzitorii de putere, Consiliul Național Român Alba Iulia[31]. Nu sunt informații concludente în fondul Asociațiunii, dacă ofițerii mai sus menționați au fost sau nu membri ai Astrei, însă, i-am amintit, în cotextul colaborării lor cu părintele Teculescu, directorul Astrei din Alba Iulia care în acele zile memorabile a îndeplinit funcția de președinte al structurii tranzitorie de putere Consiliul Național Român Alba Iulia[32].

Ovidiu Gritta, a activat între 1914-1918 în structura sedentară a Regimentului nr. 50 K.u.K. Infanterie Alba Iulia, unde a avut succesiv gradul de sergent instructor, iar apoi a fost avansat ca plutonier. Din 11 noiembrie 1918, a activat în rândurile Garzii naționale române din Alba Iulia în care s-a înscris voluntar și în care structură militară a fost înaintat în gradul de sublocotenent[33]. A fost implicat în organizarea substructurilor teritoarile ale acesteia în comunele albaiuliene: Colibi, Daia, Ghirbom, Hăpria, Henig, Ohaba, Straja. A activat în sensul aprovizionării acestor susbstructuri militare românești, cu alimente, îmbrăcăminte, încălțăminte, armament și muniții, alte efecte necesare oamenilor aflați sub arme, precum: tutun, pături, centuri, portbaionete. A emis ordine și s-a preocupat în calitatea pe care o avea și de asigurarea și soluționarea imediată a problemelor care apăreau[34]. În anii următori Unirii din 1918, O. Gritta a

---

[29] S.J.S.A.N., Fond *Astra*, doc. nr. 258/1922, f. 1; *Transilvania*, LII, nr. 7-8, 1921, p. IV; *Ibidem*, 56, nr. 11-12, 1925, p. 534: Nicolae Iorga, *ed cit.*, p. 315-317; Valer Moga, *ed. cit.*, p. 189; Ioana Rustoiu; Smaranda Cutean; Marius Cristea, *Excelență sub două flamuri: Dănilă Papp (1867-1950)*, Alba Iulia, Editura Altip, 2015, p. 13.

[30] *Gazeta oficială*, I, nr. 7 din 19 ianuarie 1919, p. 37-38; Ioan I. Șerban, *Istoricul Legiunii Române din Italia*, în *Apulum. Acta Musei Apulensis*, XXVIII, 1980, p. 522; Valer Moga, *ed. cit.*, p. 58, 90-91.

[31] Arhiva Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, (în continuare: A.S.S.B.O.R.), Fond *Arhierei*, dosar nr. 2/1925, f. 1; *Gazeta oficială*, I, nr. 7-12, 22 februarie 1919, p. 11-12; Virgil Cucuiu, *ed. cit.*, p. 62; Ioana Rustoiu; Tudor Roșu; Marius Cristea; Liviu Zgârciu, *ed. cit.*, p. 22-24; Tudor Roșu, *ed. cit.*, p. 88, 118-120.

[32] *Gazeta oficială*, I, nr. 15, 23 februarie (8 martie) 1919, p. 71; Mihai-Octavian Groza, *Consiliul Național Român din Blaj versus Consiliul Național Român din Alba Iulia*, în Doru Sinaci; Emil Arbonie (Coordonatori), *Administrație românească arădeană. Studii și Comunicări din Banat-Crișana*, IX, Arad, ,,Vasile Goldiș" University Press, 2016, p. 131-132. În februarie 1919, *Gazeta oficială* semnala primirea în rândurile Armatei Române a unui important lot de ofițeri proveniți din fosta armată a Austro-Ungariei. În rândurile lor remarcăm, printre alții, atât pe maiorul Florian Medrea, cât și pe locotenentul Ovidiu Gritta.

[33] Ioana Rustoiu; Tudor Roșu; Marius Cristea; Liviu Zgârciu, *ed. cit.* , p. 48-50; Corneliu Țucă; Laurențiu Batin, *Ofițeri ardeleni și bucovineni din fosta Armată Austro-Ungară*, Baia Mare, Editura Ethnologica, 2018, p. 448; Valer Moga, *Garda națională română din Alba Iulia*, în Laura Stanciu (Coordonator), *Alba Iulia. Memoria Urbis*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2019, p. 290-292; Tudor Roșu, *ed. cit.*, p. 131-136.

[34] Eugen Hulea, *Alba Iulia în zilele Marii Uniri*, în *Apulum. Acta Musei Apulensis*, XVI, 1978, p. 447; Tudor Roșu, *ed. cit.*, p. 16-17. O. Gritta s-a afirmat în decadele interbelice în serviciul Poliției Române, activând profesional în

fost primit în cadrele Armatei Române, însă, la solicitarea sa, va demisiona din structurile militare ale Armatei și va activa în structurile de Poliție și Siguranță ale României Mari în decadele interbelice[35].

Florian Medrea a asigurat și a răspuns de controlul Albei Iulia și a așezărilor limitrofe, de comanda asupra gării și a cetății. A răspuns de coordonarea gărzilor românești și din spațiu comitatens albaiulian în intervalul 1 noiembrie 1918-7 februarie 1919. După luna februarie 1919, în contextul profilării unui conflict cu Ungaria, căpitanul F. Medrea, a fost implicat în înființarea și organizarea în zona Munților de Piatră a Corpului de Voluntari „Horea" (120 ofițeri și 4000 soldați)[36]. Menționăm că după Marele Război și în urma activitatății sale în Alba Iulia, ofițerul Florian Medrea, avocat dr. a urcat treptele ierahice ale sitemului românesc de Poliție, Jandarmerie și Siguranță Națională, activând în acest sens și colaborând cu stucturile române de informații. A îndeplinit funcții de conducere în Poliția județeană din Cluj, unde a activat în funcția de Chestor de Siguranță și, de asemenea, a răspuns și coordonat demersurile desfășurate în Direcția Generală a Poliției de Siguranță între 1924-1934, cu deosebire a structurilor acesteia din Transilvania[37].

În acele zile ale lunii decembrie 1918, protopopii de Alba Iulia, atât cel ortodox, Ioan Teculescu, care era în acele momente și președintele Consiliului Național Român din Alba Iulia, cât și greco-catolicul Vasile Urzică, care îndeplinea atribuțiile de vicepreședinte al structurii politico-tranzitorii românești din Alba și împreună cu avocatul Camil Velican, primul primar român al urbei albaiuliene, au întâmpinat în fața Porții a III-a a Cetății Alba Iulia și au primit avangarda armatei române care sosea în localitate venind dinspre Miercurea-Ciuc, Cluj, Blaj[38]. Protopopii ambelor confesiuni românești, cât și avocatul C. Velican, erau importanți membri ai comitetului local de conducere ai structurii locale a Astrei din Alba Iulia[39]. Din radiografia unei zile mari, aflăm că au participat în Alba Iulia ofițeri ai Armatei Române, care au ajuns în Cetatea Unirii, venind cu trenul dinspre zona Mirercurea-Ciuc. Între aceștia, remarcăm doi căpitani și anume, Băgulescu și Mărculescu, dar și un locotenent pe nume Jileriu, cât și un grup din cadrul primului Corp al Voluntarilor Români de origine transilvănenă, dintre aceia, care au căzut prizioneri în Rusia sau au dezertat din armata austro-ungară și care în urma acordurilor României cu autoritățile țariste și a Declarației de la Dernița Kievului au venit prin Basarabia în România la

---

structurile Ministerului de Interne, (chesturi) în localitățile Alba Iulia, Arad, Timișoara, Cluj, Iași, București, Chișinău. Pentru o perioadă de timp, acesta a îndeplinit atribuțiile politico-administrative de prefect al Județului Turda.

[35] *Gazeta oficială*, I, nr. 15, 23 februarie (8 martie) 1919, p. 72; Virgil Cucuiu, *ed. cit.*, p. 62; Tudor Roșu, *ed. cit*, p. 24-28.

[36] *Alba Iulia. Organ al proclamării unității naționale*, I, nr. 1, 10 decembrie 1918, p. 2; Corneliu Țucă; Laurențiu Batin, *ed. cit.*, p. 45, 269-270; Tudor Roșu, *ed. cit.*, p. 128-130. În condițiile ofensivei Armatei române pe Tisa și în Ungaria, în anul 1919 și 1920, această structură a voluntarilor români a fost încorporată în Armata Românei Mari, ieșind de sub autoritatrea Resortului Armatei și Siguranței publice (Comandamentul General Teritorial Sibiu). Între 1920-1922, a fost ofițer superior responsabil în Regimentul 90 Infanterie Sibiu (parte din Divizia 18 Infanterie) cu Garnizoana principală la pace în orașul mai sus menționat. După această data, însă a activat profesional ca urmare a promovării sale în Serviciul secret al Armatei, cu competență pe regiuniel Transilvania și Banat, dar nu numai.

[37] Virgil Cucuiu, *ed. cit.*, p. 62-63; Tudor Roșu, *ed. cit.*, p. 130. Cercetătorul T. Roșu, menționează că F. Medrea a îndeplinit și funcții în administrația județelor Năsăud și Orhei. După 1944, a fost pentru o perioadă inspector la Siguranța Județeană Cluj, iar în 1947, s-a stins din viață prin împușcare din aproapiere în Biroul său avocațial din Sebeș-Alba, unde s-a retras odată cu trecerea sa în rezervă și a desfășurat activități specific profesiunii de avocat.

[38] Alexandru Lupeanu Melin, *Intrarea trupelor române în Alba Iulia*, în *Alba Iulia. Organ al proclamării unității naționale*, I, nr. 3, 11/24 decembrie 1918, p. 2-4; Valer Moga, *Oamenii Orașului*, în Laura Stanciu (Coordonator), *Alba Iulia. Memoria Urbis*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2018, p. 249; Valer Moga, *ed. cit.*, p. 306-308.

[39] Leonte Opriș, *ed. cit.*, p. 2; Valer Moga, *ed. cit.*, p. 445-447.

Iași[40]. În rândurile acestora i-am remarcat pe: Romulus Boca, Victor Deleu, Eugen Goga, Vasile C. Osvadă, dar și ofițerii Dobrescu și Kövary-Chioreanu[41]

În 15 decembrie 1918 a sosit în Blaj, Regimentul 5 Vânători ,,Regele Ferdinand", care era parte din structura Diviziei 1 Vânători[42]. Câteva zile mai târziu, companiile acestui regiment au trecut linia râului Mureș, iar cu acordul Antantei, forțele militare române ale acestui regiment au intrat încolonații - așa cum reiese și din imaginile de epocă- în Gara orașului Alba Iulia, în 18 decembrie 1918 sub comanda locotenent-colonelului Vasile Gagiu-comandantul unității[43]. Remarcăm și elementul, pe care îl considerăm, de altfel, semnificativ și anume că, atât soldații, cât și subofițerii și ofițerii acestei mari unități de luptă române, au fost primii militari ai Armatei României pe care cetățenii Albei Iulia îi vedeau defilând pe străzile localității lor. Nu trebuie să uităm că albaiulienii se aflau încă sub puternicul impact moral și emoțional al Marii Adunări Naționale, organizate în orașul lor de către Consiliul Național Român central în colaborare cu structura local-tranizitorie de putere din Alba Iulia care era prezidată de protopopul ortodox I. Teculescu[44]. Cu acest prilej, au susținut cuvântări, atât în fața Hotelului Hungaria, denumit mai apoi Dacia, cât și în interiorul saloanelor acestuia: Vasile Urzică (protopopul greco-catolic de Alba Iulia), Ioan Teculescu (protopopul ortodox al Albei Iulia), locotenent-colonel Vasile Gagiu, (comandantul Regimentului nr. 5 de Vânători ,,Mihai Bravul"), avocat. dr. Camil Velican, (Primarul Albei Iulia), comandantul Poliției locale (juristul Rubin Patiția jr.), căpitanul Florian Medrea și locotenentul Ovidiu Grittia[45]. Totodată, au mai avut loc în după-amiaza aceleiași zile alocuțiuni prezentate de către maiorii: I. Gheorghiu și Gheorghe Pața, căpitanul Constantinescu, locotenentul Constantin Papuc, originar din Brașov, dar și a plutonierului principal al Regimentului V Vânători, Constantin Nistor[46]. Redacția periodicului *Alba Iulia, Organ al proclamării unității naționale*, consemna cu acest prilej la intrarea trupelor române în Alba Iulia, următoarele cuvintele: ,, […] Bine ați venit, bravi ostași ai României, voi fala și mândria neamului românesc; bine ați venit pe pământul scump al Ardealului frumosul leagăn al poporului român, de unde-au descălecat întâii voievozi ai Țării Românești, bine ați venit, voi șoimi de prin Carpați, în sfânta cetate a gloriei și a patimilor noastre, unde Mihai Vodă Viteazul și-a tras spada fulgerătoare pentru răzbunarea neamului și unde țăranii martiri au murit moarte nerăzbunată. Ne

[40] Aurel Cosma jr., *Amintiri și mărturii de la Unirea din Alba Iulia*, în *Mitropolia Banatului*, XXVIII, nr. 10-12, 1978, p. 648; Ioan I. Șerban, *Voluntarii trasnilvăneni și bucovineni din Rusia în războiul pentru întregirea neamului 1916-1919*, Alba Iulia, Editura Aeternitas, 2003, p. 96-97, 101, 171; Liviu Maior, *ed. cit.*, p. 239-241.

[41] *Foaia poporului*, XXVI, nr. 2, 8 decembrie 1918, p. 2; Ioan I. Șerban, *ed. cit.*, p. 91-92, 171; Cornel Țucă, *Prizionери români din Armata austro-ungară internați în Rusia: problemele repatrierii*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2011, p. 17, 191; Tudor Roșu, *ed. cit.*, p. 62, 263. Notăm și despre jurământul-angajament depus de către primul eșalon al Corpului Voluntarilor Români: ,,Jurăm să ducem la Alba Iulia steagul pe care ni l-ați dat sau să murim sub cutele lui în drum spre cetatea visurilor noastre".

[42] *Alba Iulia. Organ al proclamării unității naționale*, I, nr. 3, 24 decembrie 1918, p. 1.

[43] *Ibidem*, p. 2-3; Valer Moga, *ed. cit.*, p. 306-308. Vezi prezentarea momentului în: Tudor Roșu, *Armata Română la Alba Iulia-19-22 decembrie 1918*, în *Apulum. Acta Musei Apulensis, Series Historia & Patrimonium*, LVI, 2019, p. 155-174.

[44] Dragoș Ursu; Tudor Roșu (Coordonatori), *Dicționarul personalităților Unirii*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2019, p. 70; Valer Moga, *Consiliul Național Român din Alba Iulia*, în Laura Stanciu (Coordonator), *Alba Iulia. Memoria Urbis*, Cluj-Napoca, p. 286-289; Mihai-Octavian Groza, *Alba Iulia, permanență în optica națională. Aspecte privind activitatea Consiliului Național Român din Alba Iulia* (noiembrie 1918-ianuarie 1919), în Ana Maria Macavei; Roxana Dorina Pop (Coordonatori), *Imaginea în istorie. Tipologii în societatea de ieri și de azi*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2014, p. 188-189; Idem, *ed. cit.*, p. 131-132.

[45] Cornel Țucă; Laurențiu Batin, *ed. cit.*, p. 269-270, Laura Stanciu (Coordonator), *ed. cit.*, 2018, p. 290-292.

[46] *Alba Iulia. Organ al proclamării unității naționale*, I, nr. 3, 24 decembrie 1918, p. 2-4.

închinăm vouă cu smerienie și admirație. ... S-a plinit vremea suferințelor neamului. Idealul națiunii române de pretutindeni s-a desăvârșit”[47].

În aceeași perioadă a fost înființat un organism cu rol militar numit Consiliul Militar Român din Alba Iulia, cunoscut în istoriografie și sub titulatura de *Legiunea Română din Alba Iulia*[48]. În conducerea acesteia au intrat ofițerii: Aurel Coteni, Cornel Cosma, Zeno Dumitrean, Ovidiu Gritta, Ioan Malasu, George Man, Dominic Medrea, Florian Medrea, Ioan Fekete Negruțiu, Septimiu Pop, Florian Rusan. Comanda acestei structuri militare române din Alba Iulia, a fost asigurată de către căpitanul Fl. Medrea, care a organizat împreună cu Consiliul Național Român Alba Iulia apărarea orașului cu prilejul organizării Marii Adunări din 1 decembrie 1918[49]. Din memoria documentelor de arhivă, dar și a imaginilor care au fost făcute în acele momente desprindem următoarele informații: întâmpinarea militarilor români a fost făcută de mii de români (țărani, comercianți, învățători, preoți, avocați, protopopii localității) veniți în Alba Iulia din toate localitățile din zonă. Căpitanul Florian Medrea a comandat compania de onoare a albiulienilor care a primit cu bucurie unitățile și subunitățile Regimentului 5 Vânători în Gara din Alba Iulia. Cuvântul administrației publice locale a fost rostit de avocat dr. Camil Velican primarul așezării. Cu această ocazie localnicii au aclamat pe regele Ferdinand I, armata română și România Mare[50].

În salonul de festivități al Hotelului *Hungaria*, redenumit în zielele lui decembrie 1918, *Dacia,* membrii Consiliului Național Român din Alba Iulia prezidați de vicepreședintele structurii locale de putere, protopopul greco-catolic Vasile Urzică, primeau pe locotenent-colonelul V. Gagiu și statul său major format din ofițerii comandanți ai batalioanelor și companiilor Regimentului 5 Vânători. Rememorăm și că, protopopul unit V. Urzică, a susținut cu acest prilej o alocuțiune în care a oglindit starea generală a membrilor comunității albaiuliene, făcând un recurs la istoria celor trei secole de așteptare românească a transilvăneilor, în general, a albaiulienilor în special după fapta lui Mihai Viteazul, care, conchidea protopopul Urzică, s-a finalizat prin fapta regelui întregitor Ferdinand I cel Loial și a Armatei Române[51]. Regimentul anterior menționat, la câteva zile după evenimentele pe care le-am descris aici și care au avut loc în Alba Iulia în cea de-a doau parte a lunii decembrie 1918, și-a continuat înaintarea în dispozitivele militare ale Comandamentului Trupelor Române din Transilvania către Tisa în ansamblul de forțe militare dislocate în teren de către Marele Cartier Militar al României în colaborare cu Antanta[52]. Cu privire la ofițerii și subofițerii care au făcut parte ca membri din Despărțământul Alba Iulia al Astrei între 1919-1921, remarcăm 22 cadre militare cu grade care

---

[47] *Ibidem*, p. 1.

[48] Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale (în continuare: S.J.A.A.N.), *Fond Consiliul Național Român Alba Iulia*, inventar nr. 72, dosar nr. 9/1918-1919, f. 1-2 f.-v.. Vezi detaliat în: Ioana Rustoriu; Tudor Roșu; Marius Cristea; Liviu Zgârciu, *Garda națională de la Alba Iulia*, Alba Iulia, Editura Cognitiv, 2019.

[49] Eugen Hulea, *Despre contribuția voluntarilor români la înfăptuirea unirii*, în *Apulum. Acta Musei Apulensis*, XIV, 1976, p. 342-363; Dragoș Ursu; Tudor Roșu (Coordonatori), *ed. cit.*, p. 70; Tudor Roșu, *ed. cit*., p. 127-137.

[50] Valer Moga, *Intrarea Armatei Române în Alba Iulia la 18 decembrie 1918*, în Laura Stanciu (Coordonator), *Alba Iulia. Memoria Urbis*, p. 307.

[51] *Alba Iulia. Organ al proclamării unității naționale*, I, nr. 3, 24 decembrie 1918, p. 3-4; *Unirea*, XXVIII, nr. 33-34, 25 decembrie 1918, p. 2; Eugen Hulea, *ed. cit.*, 1978, p. 439-465; Aurel Cosma jr., *ed. cit.*, p. 646-647, Valer Moga, *ed. cit.*, p. 308; Tudor Roșu, *ed. cit.*, p. 158-162; Idem, *ed. cit.*, p. 62, 315; Viorel Ciobotă; Gheorghe Nicolescu; Cornel Țucă (Editori), *ed. cit.*, vol. I, p. 7, 112, 145.

[52] Virgil Cucuiu, *ed. cit.*, p. 94-95; Valer Moga, *ed. cit.*, p. 443. Alte unități militare care s-au aflat în Alba Iulia după 1919 au fost: Regimentul 91 Infanterie, iar începând din 1923, Regimentele 6 Artilerie Grea și Regimentul 6 Pioneri; care prin comandamentele lor au colaborat îndeaproape cu structura locală de conducere a Despărțământului Alba Iulia al Astrei.

mergeau ierarhic de la stegar și caporal, așa cum au fost cazurile lui Tiberiu Baciu (stegar în Alba Iulia) și George Cinciu (caporal în aceeași localitate) și mergând până la colonelul Nicolae Țuhaș, comandantul Brigăzii 54 Infanterie și a generalului Dumitru Glodariu, comandantul Diviziei 21 Infanterie[53].

Notăm că în cadrul adunării generale din 5 septembrie 1920 a despărțământului albaiulian, organizată în comuna Ighiu, aflăm că la propunerea protopopului ortodox Teculescu, care era și directorul acestei structuri a Astrei, generalul comandant D. Glodeanu a fost aclamat, iar acesta a acceptat, să facă parte din comitetul local de conducere a structurii albaiuliene a ,,Asociațiunii"[54]. În 11 iulie 1920, s-au întrunit, la convocarea protopopului de Alba Ioan Teculescu, membrii despărțământului albaiulian în vederea reactivării structurii locale a Astrei. O notă aparte a acestei adunări a reprezentat-o prezența într-un număr mare a ofițerilor, subofițerilor, gradaților români din cadrul unităților militare aflate la acea dată în Alba Iulia din Divizia 21 Infanterie, condusă de generalul D. Glodeanu, iar Brigada 54 Infanterie, era comandată de colonelul Nicolae Țuhaș. În conformitate cu documentele întocmite cu această ocazie, era menționată prezența tuturor ofițerilor care proveneau din Regimentele 91 și 107 Infanterie aflate în Alba Iulia[55].

În noul comitet de conducere a structurii locale a Astrei, prezidat de I. Teculescu remarcăm prezența a cinci ofițeri superiori generalul D. Glodeanu (comandantul Diviziei 21 Infanterie aflată în Alba Iulia), colonelul N. Țuhaș care comanda Brigada 54 Infanterie, locotenet-colonelul Octavian Florea (medic), Vasile Magda (comandantul Regimentului nr. 107 Infanterie) și Adrian Roman, care comanda Balionul nr. 6 Pioneri-Geniu (ambii locotenenți-colonei)[56]. Alături de militarii români, participau protopopi, avocați, medici, preoți, funcționari de la Biroul local al Căilor Ferate Române și cadre didactice din Liceul ,,Mihai Viteazul" din Alba Iulia, printre care reținem numele profesorilor: Leonte Opriș, Horea Teculescu, Emanoil Comănescu, Ioan Dăncilă[57], dar și alții[58]. Mai remarcăm că generalul D. Glodeanu[59] a fost

[53] *Transilvania*, LII, nr. 7-8, 1921, p. 668-670; *Ibidem*, nr. 9, 1921, p. 790; Viorel Ciobotă; Gheorghe Nicolescu; Cornel Țucă (Editori), *ed. cit.*, vol. I, p. 372; Valer Moga, *ed. cit.*, p. 90; Idem, *ed. cit.*, p. 443.

[54] *Transilvania*, LI, nr. 12, 1920, p. 998; *Ibidem*, LII, nr. 7-8, 1921, p. 549; Valer Moga, *ed. cit.*, p. 447-448; Idem, *ed. cit.*, p. 240. Colonelul Nicolae Țuhaș și generalul Dumitru Glodeanu au expus în fața membrilor despărțământului albaiulian mai multe prelegeri în care au pus accent pe rolul și semnificația ostășiei în viața unui tânăr.

[55] *Transilvania*, LII, nr. 7-8, 1921, p. 531.

[56] *Transilvani*a, LII, nr. 9, 1921, p. 790; *Ibidem*, LII, nr. 7-8, 1921, *Partea administrativă*, p. XVIII; Valer Moga, *ed. cit.*, p. 447; Viorel Ciobotă; Gheorghe Nicolescu; Cornel Țucă (Editori), *ed. cit.*, vol. II, p. 180. Adrian Roman, iar nu Andrei, cum, greșit a notat redactorul periodicului *Transilvania*, a fost la acea dată locotenent-colonel și comandantul Batalionului 18 Pioneri, unitate militară, aflată o vreme în Alba Iulia. Batalionul a făcut parte din Divizia 18 Infanterie comandată de generalul de brigadă D. Papp.

[57] S.J.A.A.N., Fond *Prefectura Județului Alba-Acte înregistrate*, dosar nr. 558/1919, f. 1-2; *Anuarul I al Liceului de Stat ,,Mihai Viteazul" din Alba Iulia în anul școlar 1919-1920*. Redactat de Enea Zeflean, director provizoriu, Alba Iulia, Tipografia Francisc Schäser din Alba Iulia, 1921, p. 3-4; *Anuarul III al Liceului de Stat ,,Mihai Viteazul" din Alba Iulia pe anul școlar 1921-1922*. Publicat de Eugen Mera, Director, Alba Iulia, Tipografia Francisc Schäser Alba Iulia, 1922, p. 8-9, 10-11; Mircea Păcurariu, *ed. cit.*, p. 561; Daniela Curelea; Dragoș Curelea, *Protoiereul Ioan Dăncilă. Contribuții la biografia unui preot militar*, în Oana Mihaela Tămaș; Ioan Bolovan (Coordonatori), *Între război și pace. Românii și Europa central-răsăriteană la finalul primei conflagrații mondiale*, Cluj-Napoca, Editura Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2019, p. 49.

[58] Valer Moga, *ed. cit.*, p. 446.

[59] Constantin Drăgănescu, *Campaniile din 1848/1849 și 1919 în Transilvania și Ungaria*, București, Tipografia „Isvorul", 1930, p. 329; Viorel Ciobotă; Gheorghe Nicolescu; Cornel Țucă (Editori), *ed. cit.*, vol. I, p. 372; *Ibidem, ed. cit.* vol. II, p. 71; Valeriu Avram; Lucian Drăghici; Gabriel-George Pătrașcu; Ion Râșnoveanu, *Războiul de Întregire (1916-1919): comandanți militari români*, București, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, 2016,

președintele de onoare al Societății de Muzică ,,Iacob Mureșianu" care a funcționat în anii "20 în Liceul ,,Mihai Viteazul" din Alba Iulia sub bagheta maestrului de muzică Nicolae Oancea. Același ofițer superior comandant a sprijinit și Societatea de Lectură ,,George Coșbuc" din liceul mai sus menționat, care era condusă în acei ani de către profesorul Horea Teculescu, unul dintre fii protopopului ortodox I. Teculescu[60].

Protopopului I. Teculescu îi scria în 1920 președintele Astrei, profesorul Andrei Bârseanu prin a exprima mulțumirea Comitetului central al instituției pe care o prezida față de gestul înaltului ofițer român, generalul Dumitru Glodeanu, dar și altor înalți ofițeri români din Garnizoana Alba Iulia ,,pentru sprijinul oferit cu atâta căldură", atât în plan material, prin achitarea cotizațiilor ca membri ai Astrei, cât și prin implicarea acestora în demersuri de pedagogie socială în colaborare cu despărțământul albaiulian. De altfel, generalul D. Glodeanu în urma achitării cotizației a fost înscris pe listele centrale ale Asociațiunii, în calitate de membru pe viață al Astrei[61]. O parte dintre cadrele militare locale, dar cu deosebire și în mod constant medicul militar căpitan Nicolae Nicolicea, s-au implicat în activitățile cultural-specifice ale despărțământului prezentând prelegeri pentru țărani și conferințe destinate mediului intelectual albaiulian din orașele județului Alba de-a lungul decadei 1920-1930[62]. Printre subofițerii și ofițerii care au contribuit atât în plan material, cât și moral la activitatea despărțământului albaiuian îi menționăm ca membri activi ai despărțământului albaiulian pe Octavian Florea, (locotenent-colonel, medic militar), Vasile Magda (locotenent-colonel), Andrei Roman (locotenent-colonel), dar și ofițerii: Eugeniu Bădulescu, George Bedereag, (căpitani), Virgil Cirnoagă, Ion Constantin, Ion Maurer, Vasile C. Teodorescu, (locotenenți), Petre Peiculescu, Cornel Pop, Dumitru Popilean, Felix Radu, Alexandru Raiciu, Maximilian Rumler, Ioan Teșa (sublocotenenți). Alătrui de aceștia erau menționați ca membri activi ai despărțământului albaiulian și subofițerii: Petru Roșca (plutonier), George Cinciu (caporal), Ieronim Mateiu (caporal de jandarmi în Șard), Petru Pascu (caporal de jandarmi în Ighiu), Tiberiu Baciu, (stegar)[63].

---

p. 270, 281. Dumitru Glodeanu a fost un important ofițer superior român cu specializarea Arma Artilerie. În anul 1915, era locotenent-colonel comandant al Regimentului 23 Artilerie. În 1916, era avansat în gradul de colonel, iar în 1 septembrie anul 1917, avansat în grad de general de brigadă. A fost numit comandantul Școlii de Aplicație a Artileriei Române de Asediu în anul 1918, iar între 1918-1919 s-a aflat la comanda Brigăzii 13 Artilerie. A comandat în operațiunea militară de la Tisa și din Ungaria din 1919, Divizia nr 21 Infanterie, parte din structura de eșalonare a Comandamentului Trupelor din Transilvania. Această mare unitate tactică s-a aflat o perioadă în primii ani postbelici în Alba Iulia, iar unii dintre ofițerii săi s-au implicat în demersuri de pedagogie socială, atât împreună cu despărțământul din Alba Iulia, cât și colaborând cu profesorii Liceului „Mihai Viteazul" din aceeași localitate, mulți dintre aceștia, de altfel, membri ai Astrei județene Alba. Din anul 1923, Divizia nr 21 Infanterie a fost redislocată în Basarabia ca parte din organica Corpului III Armată condus de generalul Romulus Scărișoreanu, Generalul D. Glodeanu era implicat alături de alți ofițeri superiori români în 1926, implicat în activitatea de constituire a Regionalei ,,Astra Basarabeană" demers coordonat de către universitarul clujean Onisifor Ghibu.

[60] *Anuarul II al Liceului de Stat ,,Mihai Viteazul" din Alba Iulia pe anul școlar 1920-1921*. Publicat de Eugen Mera, director, Alba Iulia, Tipografia Francisc Schäser Alba Iulia, 1921, p. 10, 13; Bogdan Laurențiu Avram, *Activitatea muzicală de la Liceul ,,Mihai Viteazul" din Alba Iula în perioada interbelică (1919-1939)*, în *Astra Salvensis*, nr. 2, 2020, p. 82.

[61] S.J.S.A.N., Fond *Astra*, doc. nr. 915/1920, f. 1; *Transilvania*, LII, nr. 7-8, 1921, p. 549, 662; *Ibidem*, nr. 9, 1921, p. 790.

[62] M.N.U.A.I., Fond *„Astra"* Alba Iulia, dosar nr. 3094, doc. nr. 150; Leonte Opriș, *ed. cit.*, p. 5; Valer Moga, *ed. cit.*, p. 447; Idem, *ed. cit.*, p. 239.

[63] *Transilvania*, LII, nr. 7-8, 1921, p. XVIII, 662-663; *Anuarul III al Liceului de Stat „Mihai Viteazul" din Alba Iulia pe anul școlar 1921-1922*. Publicat de E. Mera, Director, Alba Iulia, Tipografia Francisc Schäser Alba Iulia, 1922, p. 6. Locotenetul Vasile C. Teodorescu a fost comandantul Orchestrei militare a Regimentului 1 Vânători,

Prin *Ordinul de zi nr. 91*/1921, semnat de comandantul Diviziei 18 Infanterie, generalul Dănilă Papp, se aducea la cunoștința ofițerului comandant al Regimentului 91 Infanterie din Alba Iulia informarea desprea exprimarea gratitudinii manifeste de către generalul Ion Răşcanu, ministrul de război al României, privind inspecția de zi pe care a efectuat-o în cadrul acestei mari unități militar-tactice din Alba Iulia. În acest document generalul D. Papp, a adresat comandantului Regimentului 91 Infanterie din Alba Iulia, colonelul Hugo de Grümberger, despre ,,deosebita apreciere făcută de către Domnia sa, D-l. Ministru I. Răşcanu cu această ocaziune a inspectării trupelor[64]: ,,[…] cu vie mulțumire țin să vă aduc la cunoștință, Domnule General, că am fost pe deplin satisfăcut de cele constatate cu ocaziunea inspecțiunii făcute Regimentului 91 Infanterie Alba Iulia. Trupa este disciplinată, bine instruită şi mai presus de toate foarte însuflețită. Am convingerea că țara poate contaoricând pe credința şi destoinicia acestui regiment. S-a municit cu râvnă, pricepere şi mult folos. Pentru aceste frumoase rezultate, vă aduc încă odată caldele mele mulțumiri"[65].

După ce a înaintat prin *Ordin de zi* pe Divizia a 18-a Infanterie aceste aprecieri făcute de către ministrul de război, generalul Ion Răşcanu la adresa Regimentului 91 Infanterie Alba Iulia şi fiind apreciată activitatea de comandă şi organizare a acestei mari unități militare din Ardeal, generalul D. Papp, concluziona prin a menționa în fața întregului Regimentului mai sus remarcat, în urma trecerii sale în revistă, în Alba Iulia, următoarele cuvinte: ,, [...] Aceste drepte şi frumoase aprecieri, mie ca şi comandant al vostru de Divizie îmi umple inima de mulțumire şi fiind convins că Regimentul 91 Infanterie din Alba Iulia va face şi în viitor aceeaşi deosebită cinste Diviziei din care face parte, cu această ocaziune țin să mulțumesc D-lui. Colonel Comandant al Brigăzii 46 Infanterie, d-lui. colonel comandant al acestui regiment precum şi vredincilor ofițeri şi soldați ai Regimentului 91 Infanterie din Alba Iulia. Dorindu-vă acelaşi spor la munca pentru binele Patriei noastre scumpe"[66]. Documentul semnat de către generalul D. Papp şi constrasemnat pentru conformitate de către generalul Henri Cihoski, comandant al Corpului VII Armată din Sibiu, superiorul în grad şi funcție al generalului Papp, purtând ştampila Corpului de Armată VII Sibiu– prin Serviciul de Stat Major.

,,Legea privitoare la organizarea clerului militar" din 6 august 1921, a stabilit în succesiunea de articole, care erau premisele şi calitățile care trebuiau îndeplinite şi dovedite de către un viitor arhiereu militar în condițiile complexității demnității religioase şi militare în care acesta urma să fie învestit. Legea specificată anterior, mai reținea şi că arhiereul trebuia să poarte titlul de Episcop de Alba Iulia şi era declarat în fapt Inspector general al Clerului militar din România. Acest ierarh avea locul asigurat în rândurile membrilor de drept ai Sinodului Bisericii Ortodoxe Române, iar pe linie ierarhic-militară a fost asimilitat gradului de general de brigadă[67]. Menționăm şi despre participarea generalului D. Papp, de altfel, şi membru al Astrei, comandantul Diviziei a 18-a în fruntea unităților acesteia la încoronarea Majestăților Lor Ferdinand I şi Maria în 22 octombrie 1922 la Alba Iulia, ocazie cu care generalul Papp, aflat în

---

mare unitate de luptă staționată între 1921-1922 în Alba Iulia, de unde, în 1922 a fost dislocată în Basarabia. Cei 21 de subofițeri şi ofițeri erau remarcați ca făcând parte din seria membrilor activi ai Astrei, pe listele Despărțământului Alba Iulia. Generalul D. Glodeanu comandanul Diviziei 21 Infanterie era nominalizat pe liste ca fiind membru pe viață al despărțământului, iar colonelul Nicolae Țuhaş comandantul Brigăzii 54 Infanterie a fost amintit ca făcând parte din rândurile structurii locale albaiuliene a Astrei.

[64] A.M.N.R.-D.C.A.P., Fond *Direcția Cadre şi Învățământ*, dosar nr. 11.776/1974, f. 6-7 f.-v..

[65] *Ibidem*, f. 6 f.-v.

[66] *Ibidem*, f. 6 v.

[67] Arhiva Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, (în continuare: A.S.S.B.O.R.), Fond *Arhierei*, dosar nr. 23/1923-1926, f. 23-24; Aurel Pentelescu; Ionuț-Constantin Petcu, *ed. cit.*, p. 52, 55.

fața Regimentului 91 Infanterie din Alba Iulia a primit decorația Coroana României în Grad de Mare Ofițer[68]. În același an 1922, remarcăm înzestrarea cu fond de carte a bibliotecii Liceului ,,Mihai Viteazul" din Alba Iulia, realizată grație demersului întreprins de către locotenentul Teodor Pioraș prin care au fost achiziționate 700 de volume pentru profesorii, parte dintre aceștia membrii despărțământului local al Astrei și pentru elevii susnumitului liceu albaiulian[69].

Generalul D. Glodeanu, comandantul Diviziei 21 Infanterie staționată în Alba Iulia în acei ani, de altfel, membru pe viață al Astrei, dar și al despărțământului albaiulian[70], a sprijiniți cu alimente programul *Masa elevilor* proveniți din familii cu posibilități materiale modeste din Liceul ,,Mihai Viteazul" astfel: 4 kg. zahăr, 20 kg. orez, 10 kg. paste făinoase, 580 kg. cartofi, 52 kg. sare, 5 kg. ceapă, 55 kg. morcovi, 80 kg. făină, 430 kg. fasole, 30,5 kg. ceai, 5 litri de lapte, 130 kg varză, 25 kg. linte, 20 bucăți conserve, 35 kg. păstârnac, 25 kg. pătrânjel, 10 kg. ridichi, 15 kg. arpacaș, 100 bucăți gulii, 5 kg. slănină, 5 kg. cafea surogat. Cantitatea de pâine și carne a fost donată din partea structurii locale de Poliție din Alba Iulia[71]. Din presa albaiuliană a timpului, care a fost sintetizată în paginile Anuarului pe anul școlar 1921-1922 de către directorul E. Mera, desprindem numele militarilor care au donat efectiv sume în bani pentru susținerea proiectului ,,Masa elevilor". Între aceștia, menționăm într-o ordine aleatorie pe: locotenent-colonel Ion Smeu (20 lei), căpitanul Cristescu (20 lei), plutonierul Gheorghe Crăciun (20 lei), Serviciul de popotă ofițeri R.[egiment]. 18 Vânători (60), locotenent Ioan Balea (20), locotenent Vasile Grâu (20), locotenent aghiotant Păunescu (20), sublocotenent Gheorche Mosuț (20). În anul 1923, sublocotenentul Ștefan Ioniță, a donat pentru viitorul Muzeu al Liceului mai sus menționat, arme și anume: o lance, 8 săbii și baionete, 2 carabine, un pistol, și mai multe piese de arme[72].

În baza propunerii făcute de către Nicolae Bălan, mitropolitul ortodox al Transilvaniei și Arhiepiscopul Sibiului și Albei Iulia și cu acordul și binecuvântarea mitropolitului primat al României, Elie Miron Cristea, protopopul ortodox al Albei Iulia, părintele Teculescu, a fost tuns în cinul monahal și învestit în calitatea de arhimandrit la Mănăstirea Hodoș-Bodrog cu numele Justinian. A fost învestit ca inspector general al Clerului militar din România și Episcop al Armatei cu sediul în Alba Iulia, respectiv a fost avansat în gradul de general de brigadă. Prea Sfinția Sa, Episcopul Armatei, Justinian Teculescu a fost înscăunat în mod simbolic în Palatul Regal în prezența Suveranului român Ferdinand I, iar câteva zile mai târziu, a fost întronat pe seama materială a Catedralei Încoronării din Alba Iulia-sediu al Episcopiei Armatei din România[73].

---

[68] A.M.N.R.-D.C.A.P., Fond *Direcția Cadre și Învățământ*, dosar nr. P.[ersonal]-68, *Memoriu Generali. General de Divizie Papp Dănilă*, f. 1-3 f.-v.; *Cartea Încoronării. Album comemorativ al încoronării Majestăților Lor Regele Ferdinand și Regina Maria la Alba Iulia în 2/15 octombrie 1922*, Alba Iulia-București, Tipografia „Carmen Sylva", 1923, p. 61. Documentul emis de Cancelaria Ordinului prin care general D. Papp a fost decorat a venit în anul 1923, însă decorarea generalului Papp s-a făcut în după-amaiza zilei de 15 octombrie 1922, el fiind unul dintre importanții ofițeri superiori care au participat la încoronarea Suveranilor României Mari, Ferdinand I și Regina Maria.

[69] *Anuarul III al Liceului de Stat ,,Mihaiu Viteazul" din Alba Iulia pe anul școlar 1921-1922*. Publicat de Eugen Mera Director, Alba Iulia, Tipografia Francisc Schäser, 1922, p. 15, 39.

[70] Valer Moga, *ed. cit.*, p. 90.

[71] *Anuarul III pe anul școlar 1921-1922*, *ed. cit.*, p. 27, 29. Notăm că demersul s-a realizat la inițiativa Societății Femeilor Române din Alba Iulia prezidată de Maria Urzică și a fost susținit și de către Comenduirea Garnizoanei Alba, Divizia 21 Infanterie, Protopopiatul Greco-catolic Alba, la solicitarea conducerii liceului albaiulian sus menționat.

[72] *Anuarul III al Liceului de Stat ,,Mihaiu Viteazul" din Alba Iulia pe anul școlar 1921-1922,* p. 30-31, 51.

[73] Ioan Lăcătușu, *Episcopul Justinian Teculescu, militant pentru unitatea națională a românilor*, în *Apulum. Acta Musei Apulensis*, XXXI, 1994, p. 408; Dragoș Ursu; Tudor Roșu (Coordonatori), *ed. cit.*, p. 70. Alba Iulia a devenit

Conducerea Ministerului de Război a solicitat prin aceeași adresă Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române ca părintele protopop de Alba, Ioan Teculescu, să fie hirotonit în cinul monahal ca arhimandrit cu rang de vicar la Mânăstirea Hodoș-Bodrog importantă citadelă confesional-ortodoxă din apropierea Aradului, iar noul monah, pe numele său Justinian, urma să fie întronat cu titulatura de Episcop al Armatei cu sediul în Alba Iulia și în gard de general de brigade în calitatea de inspector general al clerului militar[74]. În 18 martie 1923, în mânăstirea menționată protopopul ortodox de Alba a fost tuns în treapta monahală fiindu-i atribuit numele de călugăr de Justinian și titlul de Episcop de Alba Iulia. O zi mai târziu, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a solicitat Guvernului României și conducerii Ministerului de Război prin intermediul adresei înregistrată cu nr. 29 din 19 martie 1923, atât recunoașterea procedurilor oficiale, cât și a celor bisericești și administrative, respectiv consolidarea lui Justinian Teculescu prin întronarea sa în treapta arhieriei, printr-un Înalt Decret Regal[75]. În contextul evidențiat, Casa Regală a României Înalt Decret Regal nr. 1.286 din 27 martie 1923, a confimat învestirea regală a Episcopului Justinan Teculescu în calitatea de eparh militar al înființatei Episcopii a Armatei[76]. Notăm, ca fiind relevant din perspectiva cercetării pe care o întreprindem, un articol apărut într-un număr al oficiosului ortodox din Sibiu, *Telegraful Român*, care cu acest prilej solemn, a atenționat: ,, […] Ochiul unui neam, întregit prin vitejia și jertfa de sânge a soldatului român, privesc azi cu deplină încredere spre activitatea și idealul urmărit de preoția militară în frunte cu arhipăstorul său Justinian instalat în cetatea plină de amintiri glorioasă și chezașă puternică a trăiniciei și fericirii bândului nostru popor”[77].

De asemenea, de maxim interes este și cuvântarea pe care noul episcop Justinian a rostit-o cu acest prilej în fața Majestății Sale Regele Ferdinand I în 31 martie 1923: ,, […] Neobosit mă voi sili, Sire, a face pe toți, și la toate ocaziunile, spre a pricepe și înțelege că: fraza de mare și adânc înțeles Nihil Sine Deo ca deviză a Casei noastre Regale, ca și a țării întregi, nu este nicidecât o frază decorative pe stindardul și emblema patriei, ci un memento sfânt și perpetum pentru toți oștenii țării, ca să se știe și să cunoască sufletul înaintașilor lor, care începând de la Rovine până la Baia, de la Călugăreni până la Șelimbăr, de la Plevna până la Grivița și de la Mărăști și Mărășești până la Tisa, stăpâniți de înțelesul adânc al sfintei devize, au apărat și întregit patria iubită și au făurit coroana strălucitoare, cu care Majestatea Voastră, în cetatea scumpă neamului întreg, în Alba Iulia, V-ați încoronat ca rege prea glorios al tuturor românilor”[78].

Învestirea regală acordată de către Majestatea Sa Regele Ferdinand I în treapta de eparhiot

---

efectiv sediul Episcopiei militare abia în 1925 în perioada generalului de brigadă dr. Ioan Stroia, succesorul lui Justinian Teculescu în înalta demnitate confesională ortodoxă a Episcopiei Armatei.

[74] Ioan Lăcătușu, *ed. cit.*, p. 408-409; Gelu Neamțu; Mircea Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918. Mărturii ale participanților. Ioachim Crăciun: documente la un sfert de veac de la Marea Unire*, vol. II, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 358; Gheorghe Fleșer, *Alba Iulia. Orașul și monumentele sale*, Alba Iulia, Editura Altip, 2015, p. 24-25; Valer Moga, *Episcopia Armatei. Episcopul de Alba Iulia*, în Laura Stanciu (Coordonator), *Alba Iulia. Memoria Urbis*, p. 326-329.

[75] Aurel Pentelescu, *Înființarea Episcopiei Armatei. Episcopii militari*, în *Revista de Istorie Militară. Colecția Armata și Biserica*, nr. 4, 1996, p. 55-56; Valer Moga, *ed. cit.*, p. 328.

[76] Aurel Pentelescu; Gavril Preda, *Justinian Teculescu - primul episcop al Armatei Române. Documente inedite*, în *Angvstia*, nr. 10, 2006, p. 125-136; Aurel Pentelescu, *Episcopul Justinian Teculescu la Eparhia Cetatea Albă-Ismail*, în *Angustia*, 13, 2009, p. 187-188; Aurel Pentelescu; Ionuț-Constantin Petcu, *ed. cit.*, p. 55-60.

[77] *Episcopul armatei P. S. Sa Părintele Justinian Teculescu*, în *Telegraful român*, LXXI, nr. 35, 1923, p. 2; Petru Pinca, *ed. cit.*, p. 150.

[78] Ioan Mihălcescu, *Cronica bisericească-internă*, în *Biserica Ortodoxă Română* (în continuare: B.O.R.), XL, nr. 7, 1923, p. 521-522.

militar de Alba Iulia a P. S. Sale Justinain Teculescu a urmat în 31 martie 1923. Cu această ocazie episcopul de Alba a remarcat în fața Suveranului României Mari plin de emoție: „ […] Primesc, în acest mare şi sublim moment, cârja pe care Majestatea Voastră mi-o predă, ca simbol al puterii şi datoriei de păstorire sufletească, mie, celui dintâi episcop al scumpei şi vitezei noastre armate”[79]. Reținem și cuvintele care i-au fost adresate episcopului militar Justinian de către Majestatea Sa Regele Ferdinand I care în solemnitatea momentului a spus: „ [...] Dacă comandanţilor militari le este încredinţată misiunea să înveţe pe fiii Ţării cum să lupte şi prin ce mijloace să biruiască, Vouă, vă revine datoria să-i pregătiţi şi să le înarmaţi sufletele, ca să poată îndura toate greutăţile şi rezista la toate ispitele, întărindu-i în credinţa şi în frica de Dumnezeu”[80]. Remarcăm și felicitările și mulțumirile care i-au fost aduse în mod oficial Episcopului Armatei de către Comitetul central al Astrei din Sibiu: „ [...] Luând act cu bucurie de înaintarea atât de frumoasă și de binemeritată a Prea Sfinției Voastre în ierarhia noastră bisericească, înaintare pentru care Vă felicităm din inimă, iar mai departe de frumoasa activitate culturală dezvoltată de P.S.V. în calitate de Director al despărțământului nostru de la Alba Iulia, despărțământ ce s-a ilustrat prin înscrierea unui considerabil număr de membri precum și prin alște inițiative lăudabile, prin această ne liberatea de a Vă întreba dacă binevoiți a ne face și mai departe cinstea de a conduce acest despărțământ ?”[81].

În toamna anului 1923, ca semn al înaltului respect pe care îl purta fostului protopop al Albei Iulia, Vasile Goldiș, nou ales președinte al Astrei și aclamat în adunarea generală care s-a desfășurat la Timișoara în acel an, s-a adresat în scris Episcopului militar de Alba Iulia, Justinian Teculescu fostul director al despărțământului albaiulian al instituției, adresându-i următoarele cuvinte:„ [...] Prea Sfinția Voastră, Aducându-Vă cu tot respectul la cunoştinţă că adunarea generală a „Asociațiunii pemtru Literatura Română și Cultura Poporului Român”, ținută la Timișoara, în zilele de 28 și 29 August a.c., m-a aclamat președinte al acestei Înalte instituții culturale, Vă rog să binevoiți a-mi acorda prețiosul D-voastră sprijin la împlinirea grelei misiuni, ce mi-am luat asupra-mi, întru luminarea și îndreptarea pe calea bunelor moravuri a poporului românes, spre mărirea neamului, a țării și a tronului. Primiți, Vă rog, asigurarea celor mai distinse considerațiuni”[82].

Menționăm că P. S. Sa Episcopul J. Teculescu s-a aflat pentru o scurtă perioadă de timp la conducerea eparhiei Armatei cu sediul în Alba Iulia, în care s-a îngrijit de formarea unui corp bine pregătit și motivat de preoți militari, dar a activat și în sensul elaborării unui regulament specific și cât se poate de simplu și clar pentru membrii clerului militar. Între aprilie 1923 și decembrie 1924, s-a preocupat în principal de stabilirea definitivă a reședinței Episcopiei Armatei în Alba Iulia, iar Catedrala Reîntregirii, sau mai degrabă aripa sa de vest din cadrul ansamblului arhitectonic a devenit reședința episcopului militar de Alba Iulia[83].

Menționăm despre implicarea părintelui Episcop de Alba Iulia, general de brigadă J. Teculescu, inspector general al Clerului militar din România, într-o perioadă în care încă sediul provizoriu al Episcopiei militare se afla în București la ceremonialul înmormântării cu pompă a

[79] *B.O.R.*, XLI, nr. 7, iulie 1923, p. 321; Petru Pinca, *ed. cit.*, p. 151.
[80] *B.O.R.*, XLI, nr. 7, iulie 1923, p. 322; Aurel Pentelescu, *Armata și Biserica. Înființarea Episcopiei Armatei*, în Ilie Manole (Coordonator), *Armata și Biserica*, București, Editura Militară, 1996, p. 178.
[81] M.N.U.A.I., Colecția documente, Fond *„Astra” Alba Iulia*, dosar nr. 3094, doc. nr. 163.
[82] Dragoș L. Curelea; Daniela Curelea, *Considerații cu privire la activitatea arhierească a părintelui Justinian Teculescu: Episcopul militar de Alba Iulia (1923-1924) și Episcop de Cetatea Albă și Ismail (1924-1932)*, în *Tabor*, XII, nr. 9, septembrie 2018, p. 28-32; Idem, *Justinian Teculescu, Episcop al Armatei și Inspector general al Clerului militar din România (1923-1924)*, în *Tabor*, XIV, nr. 10, octombrie 2020, p. 86-95.
[83] Ioan Lăcătușu, *ed. cit.*, p. 408-409; Laura Stanciu (Coordonator), *ed. cit.*, p. 326-329.

„Soldatului necunoscut”, care a avut loc în capitala României în 17 mai 1923. Ceremonial organizat după oficierea Liturghiei de Înălțarea Domnului/Ziua Eroilor, dar și la punerea temeliei „Bisericii Neamului de la Mărășești” în urma oficierii Serviciului Divin desfășurat sub conducerea Mitropolitului Pimen Georgescu al Moldovei în 19 august 1923, cu prilejul Schimbării la Față a Domnului nostru Iisus Hristos în localitatea Mărășești[84]. Reținem că învestirea ca protoiereu militar a preotului Ioan Dăncilă, care avea la acea data gradul de maior în Armata Română, s-a realizat de către P. S. Episcopul Armatei Justinian Teculescu. Hirotonisirea întru protopop (protoiereu militar) a avut loc în Catedrala Încoronării din Alba Iulia după oficierea Sfiintei Liturghii în 8 noiembrie 1923, cu ocazia Soborului religios al Sființilor Arhangheli Mihail și Gavril[85]. Maiorul-confesor Ioan Dăncilă, activa în acele momente ca preot de garnizoană în Sibiu și duhovnic în cadrul școlilor de ofițeri (infanterie și cavalerie) de la Sibiu[86].

În 20 noiembrie 1925, Episcopul ortodox Nicolae Ivan de la Cluj, a învestit cu începere din luna ianuarie 1926, pe protopopul militar, maior Ioan Dăncilă în calitatea de preot al Catedralei Încoronării din Alba Iulia cu un salariu de 500 de lei pe lună. Episcopul Clujului, nota în adresa menționată, că părintele protopop militar Dăncilă, urma să primească accesorile materiale din partea Ministerului de Război în calitatea pe care acesta o avea de preot militar de garnizoană și de duhovnic al cadeților școlilor militare de Cavalerie și Infanterie din Sibiu[87]. În adresa de învestire, episcopul Clujului, P.S. Nicolae Ivan, a solicitat ca Ministerul de Război să permită preotului militar să aibe o locuință stabilă în Alba Iulia pentru perioada în care urma să oficieze în Catedrală Încoronării, pentru ca părintele maior Dăncilă să nu fie nevoit să facă deplasări săptămânale între Sibiu și Alba Iulia, raportându-se și la activitatea sa în serviciul Garnizoanei din Sibiu și a școlilor de ofițeri din același oraș sud transilvănean[88]. Menționăm că a fost preocupat de organizarea primei promoții de preoți militari care să servească în diferite garnizoane, organizând în acest sens și în condițiile legii clerului militar din 1921, în mai multe etape consecutive, concursuri pentru desemnarea preoților care urmau în acest fel, să fie formați, iar apoi numiți preoți în diferite unități ale Armatei Române[89]. În ședința lunară a Comitetului central al Astrei din 5 februarie 1925, a fost remarcată solicitarea comandamentului Regimentului 6 Pioneri din Alba Iulia, care avea nevoie pentru bibliotecile organizate în cadrul companiilor sale, de un fond de carte și unul de periodice, care a fost trimis pe adresa unității mai sus menționate în Alba Iulia[90]. Totodată, a fost remarcată colaborarea despărțământului albaiulian al Astrei cu ofițerii din Alba Iulia între 1925-1930. Din rândurile unei broșuri redactate în anul 1931, de către profesorul L. Opriș, secretarul despărțământului central județean Alba și custode principal al Muzeului Unirii, a rezultat că exista o buna colaborare interinstituțională între conducerea Despărățământului central județean din Alba Iulia și ofițerii din Garnizoana Alba. Aceeași relație a fost apreciată și în legătură cu instituția Episcopiei

[84] † Pimen Georgescu [Arhiepiscop și Mitropolit], *Mărășești-locul biruinței, cu Biserica Neamului*, Tipografia Mănăstirii Neamțu, 1924, p. 12-24; Traian Popa-Lisseanu, *Soldatul necunoscut. Istoric și cult*, București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina”, I. E. Toronțiu, 1935, p. 55-56, 78-79; Aurel Pentelescu; Gavriil Preda, *Mitropolitul Pimen Georgescu. Viața și înfăptuirile sale*, Ploiești, Editura Printeuro, 2003, p. 134-139.
[85] Aurel Pentelescu; Ionuț-Constantin Petcu, *ed. cit.*, p. 57, 289.
[86] Mircea Păcurariu, *ed. cit.*, p. 562; Daniela Curelea; Dragoș Curelea, *ed. cit.*, p. 45-58.
[87] Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare: S.A.N.I.C.), Fond *Minsiterul Cultelor și Artelor*, dosar nr. 124/1925, f. 62-63 f.-v..
[88] Aurel Pentelescu; Ionuț-Constantin Petcu, *ed. cit.*, p. 57.
[89] Petru Pinca, *ed. cit.*, p. 158.
[90] *Transilvania*, 56, nr. 3, 1925, p. 89.

militare de Alba Iulia, care era păstorită în acele momente de către exharul dr. Ioan Stroia, general de brigadă și inspector general al Clerului militar din România[91].

Profesorul albaiulian Leonte Opriș, a exprimat considerația sa și gratitudinea despărțământului față de generalul comandant Vasile Stănescu, colonelul Colbazi, colonelul Ivașcu și colonelul Georgescu, comandații celor patru mari unități militare din Alba Iulia, care au sprijinit constant Despărțământul central județean Alba al Astrei în demersurile întreprinse pentru edificarea grilajului din jurul celulei în care a fost întemnițat Horea, prin furnizarea materialului necesar, piatră, lemn, fier, alte materiale de construcție, dar și în transportul pieselor Muzeului de Arheologie din Alba Iulia și amplasarea lor în noul edificiu gestionat de către despărțământul central al Astrei din Alba[92]. Printre expunerile locale făcute de ofițeri în Alba Iulia amintim, *Armament și muniținuni* a căpitanului medic Ioan Stanislav, medic militar în cadrul Regimentului 6 Artilerie Grea. Același ofițer a expus în fața publicului din localitățile limitrofe Albei Iulia, Berghin, Ciugud, Drâmbar, Limba, Oarda de Jos, prelegerea cu titlul *Îngrijirea copiilor*[93].

Alt medic militar din Alba Iulia, căpitanul Nicolae Nicolicea a înfățișat în fața auditoriului local din diferite comune albaiuliene în perioada 1927-1931 diferite prelegeri pe teme de mare interes în acea perioadă, precum: *Tuberculoza din punct de vedere social* (Alba Iulia)[94], *Funcțiile vieții omenești* (Alba Iulia)[95], *Îngrijirea locuințelor și a trupului alungă bolile* și *Oftica* (Galtiu) și (Micești)[96], *Cum să ne apărăm de boli* (Șard), *Bolile lipicioase* -adică, acelea care se transmiteau pe cale sexuală, cu referire la sifilis și gonoree- (Henig), *Aerul și apa dau sănătate oamenilor* (Ighiu), *Ravagiile ce le face astăzi beția* (Limba), *Răspânditorii bolilor* (Meteș), *Boala de oftică* (Micești), *Tratamentul gălbinării* (Pâclișa)[97], *Să ne îngrijim sănătatea și Cum ne putem apăra contra tuberculozei* (Sântimbru), *Puterea vindecătoare a soarelui față de multe boale* (Seușa), *Igiena satelor* (Straja), *Cum să ne apărăm de boli ?* (Șard), *Îngrijirea copiilor mici* (Tăuți), *Puterea vindecătoare a soarelui față de multe boi* (Seușa)[98], *Vaccinarea (oltoirea) contra tuberculozei* (Vințu de Jos)[99].

Demersurile de pedagogie socială ale acestui ofițer întreprinse în serviciul despărțământului albaiulian s-a înscris în seria de activități specifice pedagogiei sociale și educației adulților, prin care, în calitate de conferențiar al Astrei, a urmărit să mediatizeze în popor cunoștințe și informații cu caracter medical, precum tratatrea morburilor, adică a unor boli, prevenirea prin igienă, combaterea consumului de alcool, deoarece afecta ficatul, etc. În Alba Iulia, colonelul Ioan Grigoriu comandantul Regimentului 91 Infanterie a prezentat, în mai multe rânduri, în anii 1927-1928 prelegeri grupate sub genericul *Armata Română*, atât în rândurile soldaților, ale sătenilor din localități apropiate Albei Iulia, cât și cu prilejul conferințelor pentru

---

[91] Virgil Cucuiu, *ed. cit.*, p. 91-92; Ioan Sandu, *Crearea unui Muzeu al Unirii la Alba Iulia*, în *Transilvania*, 61, nr. 1-6, 1930, p. 269; Mircea Păcurariu, *ed. cit.*, p. 390; Valer Moga, *ed. cit.*, p. 431; Aurel Pentelescu; Ionuț-Constantin Petcu, *ed. cit*, p. 73-80

[92] Leonte Opriș, *ed. cit.*, p. 5, 10; Vasile Cucuiu, *ed. cit.*, p. 73.

[93] *Transilvania*, 60, nr. 10, 1929, p. 788-789; Leonte Opriș, *ed. cit.*, p. 11; Dragoș Curelea, *Unele considerații privind conferințele pentru intelectuali susținute în cadrul Despărțământului Alba Iulia al Astrei între anii 1919-1948*, în *Buletinul Fundației Urechia*, 15, nr. 18, noiembrie 2017, p. 181, 184-186, 191.

[94] Leonte Opriș, *ed. cit.*, p. 5, 12.

[95] *Conferințe și prelegeri poporale ținute în cursul anului 1930-1931*, în *Transilvania*, 62, nr. 1-8, 1931, *Anexa IV*, p. 78.

[96] Leonte Opriș, *ed. cit.*, p. 12.

[97] *Ibidem*, p. 12; *Transilvania*, 62, nr. 1-8, 1931, *Anexa IV*, p. 79.

[98] *Ibidem*, p. 78; Leonte Opriș, *ed. cit.*, p. 12.

[99] *Transilvania*, 62, nr. 1-8, 1931, p. 78-80; Leonte Opriș, *ed. cit.*, p. 12; Dragoș Curelea, *ed. cit.*, p. 184.

intelectuali, care erau susținute duminical la sediul despărțământului albaiulian[100]. Remarcăm și colaborarea interinstituțională dintre structura locală a Astrei în județul Alba cu Episcopia Armatei, în vremea chiriarhului militar dr. Ioan Stroia, care în 14 mai 1929 a predat despărțământului condus de către profesorul de istorie și director de liceu Ioan Sandu, 8 săli care au reprezentat nucleul viitorului Muzeu al Unirii din Alba Iulia[101]. În vederea organizării în condiții optime a banchetelor festive care urmau a fi organizate, atât în Sala Teatrului Ion Luca Caragiale, cât și în Sala Unirii din Alba Iulia, a fost implicatră și Casa Capșa din capitală. Astfel, comandamentul Garnizoanei militare din Alba Iulia, la solcitările venite din partea Primăriei din localitate, a oferit camioanele necesare care să aducă în Alba Iulia alimentele pentru aceste activități festive[102]. Între 15 decembrie 1929-30 aprilie 1930, au fost susținute în Aiud mai multe conferințe, atât de către membrii Extensiunii universitare clujene, cât și de către ofițeri superiori din cadrul Comandamentului Diviziei 1 Vânători de Munte, mare unitate de luptă română care a fost redislocată din Sinaia în Aiud în acea perioadă. Între comunicările ofițerilor reținem și conferința prezentată în 15 decembrie 1929 de către locotenent-colonelul Gheorghe Petrescu, *Despre bolşevism. Partea întâi*. Autorul prezenta teoriile și istoricul evoluției regimului politic din Uniunea Sovietică. Acesta prezintă auditoriului partea a doua a conferinței sale despre regimul politic sovietic în 2 februarie 1930[103]. Alt ofițer din cadrul comandamentului Diviziei, Locotenentul Gheorghe Răuță a expus în Palatul administrativ din Aiud, comunicarea *Pactul Ligii națiunilor* (9 februarie 1930*)*, în care a remarcat rostul acestei structuri internaționale în vederea respectării tratatelor de pace de la sfârșitul Primului Război Mondial. Locotenentul Gheorghe Gherman, a prezentat participanților comunicarea cu titlul *Arma chimică* în care s-a referit la efectele sale în caz de utilizare în vreme de război (23 februarie 1930). Același locotenent-colonel a înfățișat auditoriului comunicarea *Situația de astăzi și cauzele ei*, (9 martie 1930), în care s-a referit la situația economică, atât din afara țării noastre, dar și de la noi din țară. De asemenea, din mesajul înaltului ofițer român rezulta și nevoia restaurării pe tronul țării a cetățeanului Carol Caraiman, viitor rege Carol al II-lea. Locotenetul Gh. Răuță a expus *Doctrina socialistă despre căsătorie* (6 aprilie 1930), iar locotenent-colonelul Gh. Petrescu, a înfățișat o comunicare despre *O pagină din trecutul nostru* (13 aprilie 1930)[104].

Într-un alt registru colaborarea interinstituțională dintre Armată și Astra albaiuliană a continuat și după anul 1930. Instituția militară prin comandamentele marilor unități militare care au trecut prin Garnizoana din Alba Iulia, s-a implicat în viața culturală și socială albaiuliană, au sprijinit demersurile de pedagogie socială și de educație ale adulților desfășurate în perioada mandatelor notarului Romul Boca și ale profesorului de istorie Eugen Hulea, începând din 1936 și în anii care au urmat[105]. Totodată, mai notăm că ultimul președinte ales al acestui despărțământ central județean al Astrei din Transilvania în 19 aprilie 1947, a fost medicul locotenent-colonel

[100] *Transilvania*, 60, nr. 10-11, 1929, p. 788-789; Leonte Opriș, *ed. cit*., p. 10.
[101] M.N.U.A.I., Fond *Documente și inventare, „Astra" Alba Iulia*, dosar nr. 3098, doc. nr. 73; Pamfil Matei, *„Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român" ASTRA și rolul ei în cultura națională*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, p. 245; Valer Moga, *ed. cit.*, p. 431.
[102] S.J.A.A.N., Fond *Primăria Orașului Alba Iulia. Acte înregistrate*, dosar nr. 1178/1929, f. 38-39; Dorin Giurgiu; Marius Cristea; Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean, *Regii României Mari la Alba Iulia, Alba Iulia*, Editura Altip, 2009, p. 18-19; Maria Ioniță; Ștefan Ioniță, *Victor G. Stephănescu-arhitectul Catedralei Încoronării de la Alba Iulia*, în *Muzeul Național al României*, XI, 1999, p. 166-167.
[103] Leonte Opriș, *ed. cit.*, p. 16-17.
[104] *Ibidem*, p. 17.
[105] Virgil Cucuiu, *ed. cit.*, p. 94-95; Gheorghe Preda, *ed. cit.*, p. 106, 163; Dragoș Lucian Curelea, *Contribuții privind susținerea cursurilor pentru adulți în cadrul Despărțământului Alba Iulia al Astrei între 1934-1946*, în *Transilvania*, Serie nouă, XLV (CXLIX), nr. 3, 2017, p. 46-47.

Nicolae Igna, directorul Spitalului Militar din Alba Iulia[106]. Acest ofițer medic a colaborat cu Astra albaiuliană încă din 1933, când era medic activ și în cadrul Liceului Mihai Viteazul din localitate, instituție de învățământ care era condusă de către profesorul Eugen Hulea[107].

Din anul 1936, profesorul E. Hulea, a fost ales și aclamat președinte al Astrei județene din Alba. A colaborat îndeaproape cu medicul militar N. Igna, care este membru al comitetului județean al Astrei condus de profesorul și directorul Hulea. Ofițerul menționat, a activat ca medic în liceul albaiulian între 1933-1940[108]. Remarcăm buna colaborare care a existat între Astra județeană Alba și conducerea Rezidenței Regale a Ținutului Mureș cu sediul în Alba Iulia, între 1938-1940[109], perioadă în care ținutul și rezidența au fost conduse de reprezentantul suveranului român Carol al II-lea, generalul de divizie în rezervă D. Papp, vechi membru al Astrei, care era consemnat încă din anul 1920[110], membru al Asociației Generale a Românilor Uniți din Transilvania, din anul 1930, președinte al acesteia ales în adunarea generală din Satu Mare din 6-8 noiembrie 1937 și, cu deosebire un atent susținător al demersurilor de pedagogie socială și educație a adulților[111]. Din motive de natură tactică, profesorul E, Hulea a cooptat în biroul local de conducere al despărțământului central județean Alba al Astrei, în calitate de membri pe generalul de divizie în retragere D. Papp și pe generalul de brigadă Partenie Ciopron, inspectorul general al Clerului militar din România și Episcop al Episcopiei Armatei cu sediul în Alba Iulia, generalul Nicolae Șova, comandantul Garnizoanei Alba Iulia și colonelul Marcel Ionescu, prefectul județului[112].

Colaborarea interinstituțională se poate observa și pe intervalul participării țării noastre la a doua conflagrație mondială, astfel, membri ai despărțământului albaiulian îndrumați de către profesorul E. Hulea, au organizat activități de îmbărbătare și sprijin moral în rândurile răniților aflați în convalescență în spitalele militare din Alba Iulia, oferindu-le cărți, calendare ale Astrei, pachete de țigări și vin[113]. Notăm că în aprilie 1947, Comitetul central al Astrei l-a mandatat pe locotenent-colonelul, director (comandantul) Spitalului Militar ,,Carol Davila" din Alba Iulia, medicul N. Igna, să asigure conducerea interimară a structurii județene Alba. Remarcăm că în noul context social și politic din România, a avut loc în Alba Iulia în 25 iunie 1948 o ultimă adunare generală a membrilor structurii central-județene a Astrei.

---

[106] Pamfil Matei, *ed. cit*., p. 139; Ion I. Berciu, *Dr. Nicolae Igna*, în *Apulum. Acta Musei Apulensis*, VI, 1967, p. 717; Valer Moga, *ed. cit.*, p. 489. Privitor la activitatea medicului N. Igna, care a locuit în Alba Iulia, vezi în: Vasile Todor, *General doctor Nicolae Igna*, în, *https://www.dacoromania-alba.ro/nr89/general_doctor.htm*, accesat liber în 15.07.2020, orele 20.10.

[107] *Anuarul Liceului „Mihai Viteazul" din Alba Iulia pe anul școlar 1933/1934*. Publicat de Eugen Hulea, Director, Alba Iulia, Institutul de Arte Grafice ,,Alba", 1934, p. 15-19, 26-27; *Ibidem, pe anii școlari 1934/1935*-1935/1936, Alba Iulia, Tipografia ,,Cetatea" (Solomon) Alba Iulia, 1936, p. 43-49, 68.

[108] *Ibidem, pe anul școlar 1940-1941*. Publicat de Enea Zefleanu, Director, Alba Iulia, Tipografia Sabin Solomon, Alba Iulia, 1941, p. 16.

[109] Ion Giurcă, *Un raport al Generalului Dănilă Papp privind situația Ținutului Mureș în anul 1938*, în Sangidava, nr. 6, 2012, p. 129-130; Marcel Nicolae Ciucă; Narcis Dorin Ion (Editori), *Carol al II-lea, Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice (1904-1939)*, vol. I, București, Editura Silex, 1995, p. 202-203; Valer Moga, *ed. cit*., p. 470. În perioada în care s-a aflat în fruntea Rezidenței Ținutului Mureș, generalul de divizie în retragere D. Papp, s-a aflat în relații de colaborare cu despărțământul albaiulian, condus în acea perioadă de către profesorul E. Hulea.

[110] *Transilvania*, LII, nr. 7-8, 1921, p. IV; Nicolae Iorga, *ed. cit*., p. 314-315.

[111] Andreea Rotchee, *Asociații ale laicilor în provincia Mitropolitană de Alba Iulia și Făgăraș*, în Matei Drâmbărean (Coordonator), *Patrimonium Apulense. Anuar de arheologie, istorie, cultură, etnografie, muzeologie, conservare, restaurare*, anul X-XI, 2009, p. 100; Anton Rus, *Credința în acțiune. O introducere în istoria Asociației Generale a Românilor Uniți (1929-1948)*, Târgu Lăpuș, Editura Galaxia Gutenberg, 2009, p. 90-94, 133, 136.

[112] Valer Moga, *ed. cit.*, p. 470.

[113] *Spitalul Militar din Alba Iulia. 25 de ani de activitate*, Alba Iulia, 1945, p. 19; Valer Moga, *ed. cit.*, p. 486.

STEPHEN THE GREAT AND THE REGIONS OF NEAMT AND ROMAN – MEDIEVAL HISTORY CONTRIBUTIONS

Daniel Dieaconu, Mirela Topoliceanu
PhD, Research Center for Regional development and European integration, Bucharest,
PhD Student, „Babeș-Bolyai" University of Cluj-Napoca

Abstract: Ştefan cel Mare and the land of Neamt - contributions of medieval history is a study dedicated to the reign of Ştefan cel Mare and his connections with the land of Neamt, the oldest in the history of Moldova. We also paid our attention to the first descendants of the voivode and, in particular, to Petru Rareş. We tried to illustrate the deeds of arms of Ştefan cel mare and his descendants deployed in Neamţ, but also their great secular or religious founders. Moldova experienced a period of apogee in the period of almost a century from Ştefan cel Mare to Alexandru Lăpuşneanul and the two lands that today form Neamţ County are developing especially through its cities, towns and fairs, monasteries and hermitages or through the small landowners, creators of a remarkable popular culture.

Keywords: fortresses, chronicles, monasteries, razors, boyars

Perioada domniei lui Ştefan cel Mare a fost cea mai importantă din istoria Moldovei şi, de bună seamă, şi din istoria ţinuturilor Neamţ şi Roman, care s-au aflat în atenţia marelui domnitor, el zidind aici mănăstiri, ridicând cetăţi şi curţi domneşti sau purtând bătălii pe aceste meleaguri. Viaţa economică a cunoscut şi ea o dezvoltare deosebită în epoca marelui domnitor.

După un exil de mai mulţi ani, tânărul Ştefan, consideră că a venit vremea să se urce pe tronul tatălui său. La data de 12 aprilie 1457, Marţea Mare, în fruntea unei oştiri de 6.000 de oameni îl învinge pe Petru Aron la Doljeşti în ţinutul Neamţului. A doua bătălie dintre cei doi se dă la Orbic, tot în ţinutul Neamţului, la 14 aprilie 1457, în Joia Mare, iar Petru Aron, învins, este silit să ia calea pribegiei în Polonia. În amintirea acestei victorii, pe „Dealul Ungurilor", în anul 1957, este ridicat un monument comemorativ, prin contribuţia cetăţenilor comunei şi a primăriei. Această bătălie este consemnată în lucrările cronicarului Grigore Ureche, care descrie pregătirile de luptă, precum şi ale istoricului Nicolae Iorga, ce descrie locul unde s-a dat bătălia[1].

Din primii săi ani de domnie aflăm despre prima menţionare scrisă a numelui Pângăraţi (din anul 1458), şi considerăm că începuturile vetrei sihăstreşti de la Mănăstirea Pângăraţi trebuie plasate între sfârşitul secolului al XIV-lea şi începutul secolului al XV-lea, când au apărut primele sihăstrii şi mănăstiri ctitorite de marii domnitori, în perioada numită şi „secolul de aur al monahismului moldovenesc în general şi al vieţii pusniceşti în special"[2]. Denumirea de Pângăraţi provine, după istoricul Nicolae Iorga, de la un posibil călugăr Pangratie, care „se pare că a fost un pustnic de demult, dând numele pârâului din apropiere"[3]. Marele istoric spune că numele de Pângăraţi nu are „niciun amestec unei idei de pângărire"[4].

---

[1] Gr. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1978, p. 37; C. Giurescu, *Letopiseţul Ţării Moldovei întocmit după Grigore Ureche vornicul, Istrate logofătul şi alţii, de Simion Dascălul,* Bucureşti, 1916, p. 42.

[2] Arhim. I. Bălan, *Vetre de sihăstrie românească*, Ed. Institutului Biblic, Bucureşti, 1982, p. 83.

[3] Ierom. V. Bârzu, *Mănăstirea Pângăraţi - monografie, studiu istoriografic şi aghiologic*, Ed. Gedo, Cluj, 2004, p. 13.

[4] N. Iorga, *Încă o ruină de istorie şi artă sub ochii noştri nesimţitori*, în „Avântul", Piatra-Neamţ, 1939.

Tot din acest an avem cea mai veche menţiune documentară cu referire directă la o aşezare din regiunea de la poale de Ceahlău, un act de cancelarie din 13 februarie 1458, când se întăresc de către domnie Mănăstirii Neamț: „... satul anume Băloşeşti de la Neamţ şi Mănăstirea de la Hangu pe vechiul hotar şi doi tătari... Iar hotarul acestui sat şi al mănăstirii să fie pe vechiul hotar, pe unde au folosit din veac”[5].

Ştefan cel Mare a început reconstruirea cetăţilor Sucevei şi Neamţului, de asemenea, întărirea cetăţii Roman, importante pentru salba de fortificaţii, iar, pe malul Siretului, în apropiere de Gâdinți, ridică Cetatea Nouă, numită de Grigore Ureche şi Dimitrie Cantemir în operele lor Smedorova, al cărei prim pârcălab Oancea sau Oanţă este menționat în documentul din 15 septembrie 1466[6].

Din documentele perioadei sale se constată diferitele forme de proprietate şi activităţile economice ale zonei. Apar hotărnicii, întăriri de hotare, privilegii, interziceri. Interesant de remarcat că practicarea plutăritului în judeţul Neamţ este atestată într-un document din anul 1466, în care se subliniază că locuitorii din Negoieşti nu vor plăti vamă pentru plute[7]. Documentul, *in extenso,* din 13 martie 1466, scris la Suceava, spune că cei ce urmau a se aşeza în satul Negoești, proprietate a mitropoliei Romanului, pentru cinci ani vor fi scutiți de ,,iliș, de podvoade, de posadă, de jold, de lucru la cetate şi la mori, de căratul buţilor cu vin şi de cositul fânului […] scoşi de sub jurisdicţia pârcălabilor şi a staroştilor, de sub puterea globnicilor, pripăşarilor, osluharilor şi a gonitorilor de urmă, […] nu vor plăti vamă, pentru peşte proaspăt sau sărat, pentru sare, postav, pânză, fier, plute, oale, vase de lemn, varză, mere, ceară sau miere curată, nici când vor vinde, nici când vor cumpăra...”[8]. Astfel, prin acest document putem vorbi de o atestare şi nicidecum de începuturile plutăritului care se pierd în vremuri, înainte de întemeierea Moldovei. S-a emis chiar ipoteza de către Ioan Bogdan că Bistriţa era navigabilă cu plute până la Piatra lui Crăciun, adică până la Piatra-Neamţ, încă din acea vreme. S-a considerat că pe Bistriţa s-a făcut plutărit din vechime, chiar şi saşii în secolul al XIII-lea, coborând plute pe râu spre zona de şes[9]. Plutăritul a fost una dintre ocupaţiile importante ale ţinutului Neamţului, alături de tăierea lemnului, cărăuşia sau creşterea animalelor. În zona montană, la hotarele apusene ale ţării, erau trimişi şi iscoadele şi străjerii graniţelor.

În toamna anului 1467, regele Ungariei, Matei Corvinul, a decis efectuarea unei expediții „de pedepsire” a voievodului Moldovei, ca urmare a incursiunilor repetate ale acestuia în Secuime și în alte zone din Transilvania pentru capturarea ucigașului tatălui său, Petru Aron, adăpostit de Ungaria după ce fusese izgonit de regele Poloniei. Campania viza, deopotrivă, și răzbunarea pentru faptul că Ștefan cel Mare reinstaurase stăpânirea Moldovei asupra cetății Chilia, care fusese cedată ungurilor de Petru al II-lea în 1448. Oastea unguroască a pătruns în Moldova pe drumul mai lesnicios, prin pasul Trotuș. După ce a încercat să-i oprească în trecătoare, Ștefan a dispus retragerea oștenilor moldoveni, hărțuindu-l tot timpul pe regele Matias. A fost ars târgul Bacău și până la 29 noiembrie oastea ungară a ajuns la Roman. Orașul a fost ales de domnul Moldovei pentru o rezistență cât mai îndelungată, pentru a îngădui pregătirea bătăliei decisive de la Baia. Cronicarul Antonio Bonfinius scria: „După ce a ieșit la loc mai deschis și-a așezat tabăra lângă târgul Romanului... Aceasta are ziduri de lemn, întărite cu val și

[5]*Documente privind Istoria României*, A, Moldova, veacul XIV, XV, 1, pp. 292-293 (în continuare se va cita DIR, A, Moldova, veacul...).
[6] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare,* vol. I, 1457-1492, Atelierele grafice Socec &Co, București, 1913, pp. 111-112.
[7] C. Cihodaru, *Evul Mediu şi începutul epocii moderne*, p. 56.
[8] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare,* vol. I, pp. 85-86.
[9]*Etnografia Văii Bistriţei, Piatra-Neamţ,* 1973, p. 247.

cu şanţ, iar râul Siret îl scaldă; lângă mal se află o cetăţuie întărită mai mult prin straja ei, decât prin meşteşug războinic". Regele ocupă târgul Romanului, scria cronicarul, şi după „ce au văzut dușmanii a doua zi s-au început vorbe de pace printre solii ei. S-au adunat multe încolo și încoace asupra înțelegerii, până la urmă nu s-au putut săvârși nimica. Apoi, îndată ce Matia simțise că dușmanul îl purta cu vorba, pacea nefiind încheiată, își mișcă tabăra de ici colo, iar, înainte de a pleca, dă poruncă să fie pârjolit și prădat târgul. După arderea târgului Romanului, peste tot pe unde își poartă calea pustiește totul; pretutindeni, cu foc și fier, satele și târgușoarele, iar oastea mână oameni și turme cu o pradă uriașă". Aceste grozăvii nu l-au determinat pe Ştefan voievod să iasă din ascunzătorile codrilor şi să primească lupta în câmp deschis. Plecând din Roman, oştirea lui Matei Corvin a părăsit drumul Siretului, luând-o spre Suceava pe drumul Băii, cu nădejdea că în vechea capitală vor afla destulă avere de jefuit din bogatele gospodării ale negustorilor şi meşteşugarilor saşi. Populaţia fusese evacuată de călăreţii domneşti, dar pivniţele cu vin au rămas la îndemâna hulpavei oştiri, flămândă şi obosită de calvarul drumului[10].

Ştefan cel Mare, în preajma Crăciunului, la Baia, repurtează o strălucitoare victorie, învingând oastea trufaşului rege maghiar Matei Corvin, care petrecea în târgul ce luase foc din patru părţi. Regele, înfrânt şi rănit de un vârf de arbaletă, îşi află scăparea în defecţiunea călărimii moldovene şi alege calea mai scurtă spre Transilvania, peste „Calea Mare", spre Hangu, pe drum anevoios. Mai mult, pe drumul de retragere, spune cronica, localnicii au ripostat din palănci şi au blocat drumul cu arbori, silind pe rege să renunţe la care, bagajele grele şi la 500 de tunuri, îngropate pentru a nu intra în posesia moldovenilor. Regele, transportat pe o targă, scapă pe drumul Tulgheşului în Giurgeu[11]. O altă opinie, a lui Alexandru Gonţa, merită menţionată. Bătut crunt de către Ștefan cel Mare, Matei Corvin hotărăște retragerea ungurilor, a oștilor conduse de el însuși, nu pe drumul mare, pe care venise și înaintase, „ci pe poteci strâmte, prin satele Bogata, Bogdănești, Târgu-Neamț, de unde prin Pipirig-Poiana-Teiului-Gura Bistricioarei -, pe o distanță de numai 52 km de la Baia și prin pasul Prisăcani-Tulgheș, s-a intrat în Transilvania, fără cai, care și fără nici un tun, ci pedestru (...). Aceasta se întâmpla la 14 decembrie 1467"[12].

Acţiunea lui Matei Corvin, cerută şi sprijinită de Petru Aron, se sfârşeşte cu un eşec, dar fostul domn perseverează în încercările sale şi, peste trei ani, la 1470, stângând trupe de mercenari, urmează acelaşi drum, al Tulgheşului, mizând pe surpriză. Dar, prudentul voievod Ştefan cel Mare, înţelegând importanţa supravegherii şi apărării trecătorii, realizează un eficient sistem de iscoade şi plăieşi, astfel că atuul numit surpriză este pierdut şi Petru Aron este înfrânt la Orbic, lângă Buhuşi. Ba mai mult, el este prins şi începe pe mâna călăului, fiind decapitat[13].

Hotarul vestic devenise sigur, Ştefan împăcându-se prin tratate cu regele maghiar, dar nu urmează politica de închinare către turci a predecesorului său, Petru Aron, care, cu boierii acceptaseră răscumpărarea păcii - tributul. Neplata tributului duce la o campanie mai neobişnuită a turcilor, şi anume o campanie pe timp de iarnă, sub conducerea lui Soliman Hadâmbul. Acesta este înfrânt la Vaslui în ianuarie 1475. Astfel, Mehmet Fatih, cuceritorul Bizanţului, purcede la o nouă expediţie de luptă, îndelung pregătită, sprijinită de flotă şi în plus ordonând şi un atac al hoardelor tătare. Rămas fără grosul ţărănimii, plecată să-şi apere gospodăriile de urdiile tătare, cu

[10] C. Cihodaru, *Observaţii pe marginea izvoarelor privind unele evenimente din istoria Moldovei între anii 1467-1474*, în SCS, Iaşi (Istorie), VIII (1957), 1, pp. 13-14

[11] Gr. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 106

[12] A.I. Gonța, *Strategia lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Baia* (1467), „Studii – Revista de istorie". Tom 32, Nr. 6, Ed. Academiei RSR, București, 1967, p. 1133, 1137

[13] C. Cihodaru, *Observaţii pe marginea izvoarelor privind unele evenimente din istoria Moldovei între anii 1467-1474*, în SCS, Iaşi (Istorie), VIII (1957), 1, pp. 14-15.

trupele de „viteji”, domnul Moldovei încearcă să facă faţă turcilor întărind o tabără la Valea-Albă, tot în ţinutul Neamţului, vizând o retragere spre hotarul Transilvaniei în caz că cetăţile nu ar fi rezistat. El avea în vedere posibilitățile de retragere pe „Calea Mare”, spre Hangu. Datorită unei astfel de prevederi, el și-a putut salva cea mai mare parte din oștire pe care, apoi – probabil – a reorganizat-o în regiunea Hangu. Tot aici au putut să-i vină în ajutor „păstorii și argații din munți”[14].

Urmând drumul Siretului, Mehmed al II-lea avea ca ţintă capitala ţării, Suceava. Ştefan cel Mare a dat ordin să se reţină pe cât posibil înaintarea oastei turceşti, fiindcă în acest timp deplasa spre regiunile de munte populaţia, cu tot ce putea lua cu ea, în special vitele. Se semnalează că în apropierea regiunii Neamţului, la o mică distanţă de oastea lui Ştefan cel Mare, care număra vreo 6 000 de ostaşi, se mişca o masă de circa 60 000 de persoane, pentru care se căuta adăpost în munţi[15].

La Valea-Albă, care acum se numeşte Războieni, toată floarea vitejimii moldave cade în luptă, cum glăsuieşte, cu vorbe simple şi pline de durere, pisania bisericii ridicate pe mormântul comun. După Războieni, Mehmed al II-lea a suferit un eşec în faţa Cetăţii Neamţului, unde credea greşit că s-a adăpostit Ştefan cel Mare şi s-ar fi aflat prizonieri turci. Asediul a ţinut 8 zile, timp în care apărătorii au provocat pierderi turcilor, distrugându-le câteva piese de asediu şi omorându-le comandantul artileriei.

Ştefan voievod a trimis o parte din oştirea care îi mai rămăsese în ajutorul portarului Şandru, cu poruncă să moară pe zidurile cetăţii, dar să nu deschidă porţile, iar el cu restul oştenilor de nădejde a rămas prin pădurile din preajma Neamţului, apărate de pârcălabul Arbure, aşteptând să se întoarcă cei lăsaţi să-şi apere vetrele de tătari, gătindu-şi totodată o oştire nouă, adunând păstorii şi chiar vecinii acestor ţinuturi, cât şi a Obcinelor învecinate. Ştefan a reuşit să-şi adune 16 000 de oameni[16].

Tradiţia spune că voievodul, hăituit de spahii, s-ar fi adăpostit în zona Hangului, în poiana Colibiţa, până când „i-a sărit ţara în ajutor” şi a scos duşmnul din ţară[17].

Romanul a fost unul din locurile obișnuite de adunare ale oștirii, fie în vederea verificării și instruirii periodice, care era una din atribuțiile domniei, fie în caz de primejdie externă. Astfel, la 4 februarie 1481, aflat la Roman, Ștefan cel Mare mulțumea brașovenilor pentru informațiile pe care aceștia le trimiseseră cu privire la intențiile lui Basarab Țepeluș de a ataca, cu ajutor otoman, Moldova. Cunoscând această intenție, domnul Moldovei a dispus concentrarea oștii țării în jurul Romanului. La 15 martie, același an, tot din Roman, el dădea un act – o proclamație, i-am spune – către cnejii, judecii și boierii din Țara Românească, anunțându-i asupra hotărârii de a-l schimba din domnie pe Basarab cel Tânăr (Țepeluș) și a-l înlocui cu Mircea, fiu al lui Vlad Țepeș, adăpostit la curtea Moldovei. Oastea a pornit din Roman, ajungând la Râmnicul Sărat, unde Țepeluș a fost înfrânt (iulie 1481). De la Râmnic, Ștefan a revenit la Roman (17 iulie 1482) supraveghind mișcările trupelor otomane și ale lui Vlad Călugărul, devotat acestora[18].

În anul 1497, când Ștefan cel Mare a fost atacat de Ion Albert, el și-a așezat tabăra la Roman și în satele din apropiere, unde s-au concentrat armatele care au zdrobit pe polonezi în Codrii Cosminului. După cronică, Ștefan Vodă a „poruncit să se adune toată oastea sa la târgul

[14] Gr. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 106.
[15] *Războieni şi împrejurimi, monografie*, p. 72.
[16] *Războieni-Valea Albă și împrejurimile*, 1977, p. 82.
[17] S.T. Kirileanu, *Amintiri ale poporului despre Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1904, pp. 65-67. Vezi şi legenda „Ştefan cel mare în ţinutul Neamţului” din antologia *Mituri, legende şi poveşti la muntele Ceahlău*, coord. Daniel Dieaconu, Ed. Cetatea Doamnei, Piatra-Neamţ, 2013, p. 23.
[18] *Istoria oraşului Roman,* p. 75.

Romanului", loc către care a pornit și el la 27 august. Grigore Ureche este și mai explicit: „Înțelegându... Ștefan Vodă den iscodelile ce pururea trimite, să știe încotro merge craiul cu oastea leșască, cum craiul l-au viclenitu și vine asupra lui... de sârgu au trimis în toate părțile în țară, să se strângă la târgul Romanului... Iară Ștefan Vodă în 27 de zile a lui august, duminică, au ieșitu din Suceava spre târgul Romanului și cu toată oastea sa... Decii craiul leșescu au venitu cu toată puterea sa la cetatea Sucevii, duminică, septemvrie 24 de zile. Iară în 26, marți, de către sară, au început a bate cetatea și au bătut pregiur dânsa trei săptămâni și zioa și noaptea și nimica n-au folositu, nădăjduindu că se va închina țara, pentru ce li se supărase cu Ștefan Vodă pentru atâtea războaie fără odihnă și fără măsură ce făcea, de să bătea cu toți. Ci socotiia țara că de nu li-i îndemnă cu al său, mai multă îngăduință le va fi cu streinii și încă văzându atâta pradă și risipă ci făciia oastea leșească, de umbla prin păduri, de afla prăzi și jafuri, siliia cu toții di să strângâia la târgu Roman, unde era beleagul"[19]. Domniile urmașilor lui Ștefan cel Mare – Bogdan al III-lea (1504-1517), Ștefăniță (1517-1427) și Petru Rareș (1527-1538; 1541-1546) – nu fac decât să continue, deși cu mai puțină energie și fermitate, linia politică deschisă de marele lor înaintaș. Până la sfârșitul primei domnii a lui Petru Rareș, Moldova a fost ferită de mari campanii militare[20].

Nu au lipsit însă campaniile de jaf asupra Moldovei. În anul 1514, când domn al Moldovei era Bogdan al III-lea, mănăstirea Tazlău a fost atacată și prădată de secui, care au produs mari stricăciuni.

E vorba probabil de atacul pomenit de cronicarul Grigore Ureche în „Letopiseţul Ţării Moldovei" pentru 27 februarie 1514, când, dinspre valea Trotușului „a intrat în ţară un Trifăilă, ce se făcea fecior de domn, venind din Ţara Ungurească cu ungurii, când ostaşii erau toţi la casele lor"[21]. Într-o plângere adresată în 1519 următorului domn, Ştefăniţă-Vodă, egumenul Paisie arăta că secuii „au luat toată averea mănăstirească şi odăjdiile şi vasele bisericeşti şi au tăiat şi au rupt privilegiile ce au fost danie şi întărire şi cumpărătură a bunicului domniei mele, Ştefan Voievod". Drept urmare, Ştefăniţă întăreşte mănăstirii Tazlău vechile privilegii, adăugându-i, printre altele, mănăstirile „Sfântul Nicolai, unde a fost Huba" şi Răcătău dar şi „Ursăşti pe Nechid"[22].

Ștefăniță, nepotul lui Ștefan, a atras, prin comportamentul autoritar, unele revolte. Boierii răsculați împotriva lui Ștefăniță au fost înfrânți de voievod, care aici a dispus (7 septembrie 1523) să fie executați capii răzvrătiți: „Iară pre Costea pârcălabul și pre Ivanco logofătul și pre Sima vistiernicul și pre alții pre mulți, i-au prinsu vii și le-au tăiat capetele în târgu, la Roman"[23].

Biserica de la Bisericani se zice că s-a început de un călugăr, Iosif, care n-a avut însă mijloace să o isprăvească și a stat așa multă vreme. A terminat-o și a înfrumusețat-o Ștefăniță Vodă la 1512, după cum se vede din pisanie[24].

Petru Rareș se implică în războaiele pentru tron din Transilvania, încă din primul său an de domnie – 1527. Este de partea habsburgilor sau de partea domnitorului ardelean, dar în

[19] N.Gr. Stețcu, Gh. A.M. Ciobanu, *Pagini din istoria liceului Roman Vodă*, Roman, 1972, pp. 12-13.
[20] R. Popa, *Cetatea Neamţului*, p. 17.
[21] Gr. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei,* Bucureşti, pp. 132-133.
[22] *Documentele privind Istoria Românilor*, Moldova, A, sec. XIV, p. 141, 142.
[23] *Istoria oraşului Roman*, p. 76.
[24] „Această sfântă biserică ce să prăznuiește Buna Vestire, fiind întâia zidită de Ștefan Vodă sin Bogdan Vodă, din leat 7 020 (1512) și fiind învechită și pornită spre risipire, s-au prefăcut din temelie de isnoavă cu ajutorul și mila lui Dumnezeu, prin osârdia și cheltuiala ctitorilor, în zilele luminatului Domnul nostru Constantin Dimitrie Moruzu Voevoda, prin silința și osteneala eromonahului Ioil, egumen de Bisericani; leat 1786, iunie 20" (N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, p. 42).

principal pentru a mări posesiunile transilvane ale tatălui său. Într-o campanie în Ardeal a intrat în secuime prin pasurile Bicaz şi Tulgheş mizând pe surpriză şi în şase zile „Ţara Secuilor a fost făcută una cu pământul". S-a considerat de altfel stăpân al Ardealului şi în timpul său au fost desfiinţate vămile din pasurile Bicaz, Tulgheş şi Ghimeş[25]. Îl vedem pe Petru Rareş cu dorinţă de a întări fortificaţiile ţării. Printr-o scrisoare din 1529, expediată de domnitor la Bistrița, se solicită trimiterea unui meșter priceput pentru efectuarea unor lucrări la Cetatea Neamțului[26].

În fața asediului lui Soliman Magnificul, din 1538, Cetatea Neamțului, ca și Suceava, își deschid porțile. S-a întâmplat și aici ceea ce s-a întâmplat și la Suceava în aceeași vreme: trădarea boierilor, care l-au părăsit pe fiul lui Ștefan cel Mare[27]. Era amenințat de un pericol întreit - turcii lui Soliman Kanunâ, leşii, ungurii; trădat de marii boieri, alege calea pribegiei şi fuge pe la Piatra[28], pe la mănăstirea Bistrița. Cu aceleași gânduri ca și părintele său, de a organiza rezistența în această depresiune ușor de apărat, el a mai zăbovit câteva zile la mănăstirea Bistrița. În ziua de 18 septembrie, „boierii cei neînvățați și cu minte de vită și năzuitori la rele, când au aflat acestea, au înconjurat mănăstirea și au năvălit ca niște țapi sălbateci" asupra lui. El a reușit să scape şi apoi ajunge la Largu unde, ajutat de pescarii de pe Bistrița, îmbrăcat în haine simple de măjar, de care mai purtase înainte de-a fi domn, trece spre Rarău şi apoi la Bistriţa, de unde cu încrâncenare promite: „Vom fi ce-am fost şi mai mult decât ce am fost!". Şi să nu uităm două toponime care s-au născut din evenimentele zbuciumatelor timpuri ale începutului de secol XVI, când, la 1538, Elena Rareş, doamna Moldovei, pleacă în bejenie pe urmele soţului ei străbătând „Calea Mare" şi „Dealul Doamnei". Acest toponim şi-a păstrat numele în amintirea ei, aşa precum dealul peste care a trecut Petru Rareş poartă numele de „Petru-Vodă"[29].

Boierii, îndemnați de Gavriil Trotușanul și Mihul, portarul Sucevei, au hotărât ca țara să se închine, fără luptă, otomanilor. Trei ani mai târziu, când Petru Rareș se întorcea în Moldova cu firmanul de domnie din partea sultanului, boierii devotați lui i-au ieșit înainte la Dunăre, lăsându-i închiși în Cetatea Nouă de la Roman pe Mihul, acum hatman, pe logofătul Trotușan, pe Crasneș și pe Cozma. Alexandru Cornea, voievodul înscăunat cu nici măcar o lună în urmă, a reușit să iasă din cetate, grăbindu-se cu oastea „de câtă avea" să iasă înaintea lui Petru Rareș. „Ci – continuă Ureche – nimica nu au folosit, că părăsindu-l ai săi toți, au căzut în mânule vrăjmașului său, lui Pătru Vodă și de sârgu au învățat Pătru Vodă de i-au tăiat capul". Apoi, „dacă au sosit la Suceava și s-au așezat la scaunul său, acolo au aflatu în viclenie și pe Mihul hatmanul și pre Trotușan logofătul și pre Crasneș și pre Cozma, de carii multă pedeapsă și nevoie avusese Pătru Vodă în domnia dintâi, pre carii, cându au pribegitu Pătru-Vodă prin țară, i-au fostu închis în cetatea Romanului, avându prepus de viclenie, cum s-au și arătatu mai apoi

[25] T. Chindea, *Contribuţii la istoria românilor din Giurgeul Ciucului*, Ed. Kahan, Gheorgheni, 1929, p. 11, 59, 65. Dar detronarea sa din anul 1538 încheie această stare de fapt. Dintr-o scrisoare a lui Aron Vodă Tiranul către bistriţeni aflăm că la sfârşitul secolului al XVI-lea tot bazinul Bistricioarei şi al Bicazului aparţineau Moldovei, cel mai avansat punct ardelenesc spre răsărit era Pricica.

[26] Mariana Șlapac, *op. cit.*, p. 68.

[27] Al. Husar, *op. cit*., p. 88.

[28] Despre prezența sa la Piatra scrie Ion Neculce în „O samă de cuvinte", legenda cu fuga voievodului Petru Rareș prin acest oraș, în drumul lui spre Transilvania, cum a fost ajuns de un popă care a tras în el cu săgeata unui arc, lovindu-l în oblâncul șeii, iar el i-a zis: „Întoarce-te, popă, înapoi și nu-ți lăsa liturghia nesfârșită". După ce a venit la domnie a doua oară, a scos ochii popii și pietrenilor acelora ce l-au gonit și le-au făcut și blestem și afurisenie. (I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Ediția Iorgu Iordan, București, 1955, p. 110). Și cronicarul Grigore Ureche vorbește despre Piatra, cu ocazia trecerii pe aici a voievodului fugar, Petru Rareș, spre mănăstirea Bistrița. (Gr. Ureche, Vornicul și Simion Dascălu, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. C.C. Giurescu, Craiova, 1939, p. 102).

[29] C. Cihodaru, *Evul Mediu şi începutul epocii moderne*, în „Cercetări arheologice şi istorice din zona Lacului de acumulare Bicaz", p. 154.

adevărat că au fost vicleni. Şi decii îndată au învăţat de i-au prinsu şi cu grele munci i-au muncitu, mai apoi le-au tăiat şi capeţile”[30].

De domnia lui Petru Rareş se leagă o bogată viaţă culturală. A dat poruncă învăţatului Macarie[31] „să tragă lanţul cuvintelor până la anii şi împărăţiile din vremea noastră”, să continue „Letopiseţul moldovenesc” scris la curtea lui Ştefan cel Mare[32]. În cronica lui Macarie sunt consemnate faptele petrecute după moartea marelui domnitor, iar acestea sunt prezentate într-un stil retoric, cu mult deosebit de al autorilor de dinaintea sa. Figura centrală a acestei cronici este voievodul Petru Rareş, cu multe cuvinte de laudă şi aprecieri la adresa acestuia, pe când alţi domnitori, şi în special Iliaş Rareş, sunt prezentaţi în culori întunecate. La alcătuirea ei, Macarie s-a folosit nu numai de amintirile, observaţiile şi constatările proprii, ci şi de alte izvoare, de vechile letopiseţe ale ţării, pe care le-a prelucrat şi completat cu procedeele sale stilistice[33].

În veacul al XVI-lea începe şi construirea reşedinţei episcopale din Roman. Lui Petru Rareş i se atribuie iniţiativa clădirii bisericii episcopale care urma să înlocuiască vechea biserică din vremea lui Alexandru cel Bun. A fost cea mai importantă înfăptuire din vremea episcopului Macarie la Roman: catedrala episcopală cu hramul „Prea Cuvioasa Paraschiva”, ridicată din ordinul lui Petru Rareş. Episcopul Melchisedec Ştefănescu afirma că „Macarie se bucura de toată încrederea domniei; Petru Rareş şi doamna Elena i-au încredinţat lui, atât mijloacele băneşti, cât şi inspecţiunea edificării templului, care fu construit după modelul templelor de la mănăstirile domneşti anterioare şi cu o solitudine admirabilă…”[34].

A fost ctitor al Bistriței și Petru Rareș care, în toamna anului 1538, când a trebuit să părăsească țara, invadată de Soliman Magnificul, în drum spre Transilvania a găsit adăpost aici[35]. Că Petru Rareș a fost ctitor la Mănăstirea Bistrița ne spune și „Letopisețul” lui Ureche în capitolul XVIII, cum și alt document citat de Nicolae Iorga în „Două inscripții nouă găsite la mănăstirea Bistrița: „Atuncea am văzut că nu voiu putea să le stăm împotrivă (turcilor) și, lăsând oștile mele, am fugit, și am ajuns la Mănăstirea Bistriței și, întrând în Sfânta Biserică, am căzut la pământ înaintea sfintelor icoane, și mult am plâns... și am dat făgăduință lui Dumnezeu și preacuratei Maice că, de mă voi întoarce iarăș la scaunul meu cu bine și biruitor, atunce din temelie voiu înoi Sfânta mănăstire a Adormirii Preacuratei fecioare... și m-am dus prin locuri pustii, și am eșit la Iași, și cu mila lui Dumnezeu biruind, am luat iarăș scaunul meu, și mi-am adus aminte de făgăduința mea, și îndată trimițând, am înoit din temelie Sfânta Mănăstire, făcând împrejur și zid și pe dinlăuntru am împodobit-o, înfrumusețând cu o biserică împărătească Adormirii PreaSfintei Născătoare de Dumnezeu, la Bistrița”[36].

Aşa cum am menţionat anterior, la Pângăraţi a fost o zidire mai veche, dar biserica de piatră a fost oferită lumii ortodoxe în anul 1560 de către domnul Alexandru Lăpuşneanu, atunci

---

[30] *Istoria Oraşului Roman*, pp.145-147.

[31] Macarie a păstorit Episcopia Romanului în două rânduri: între 1531-1548, când Iliaş Rareş l-a înlăturat din scaunul vlădicesc, şi 1551-1558. Istoricii literaturii romne vechi au afirmat că Macarie a fost „întemeietorul unei şcoli de slavonie în Moldova” şi „ctitorul naraţiunii istorice”, iar ucenicii l-au considerat şi ei „învăţătorul Moldovei” şi „ales între filozofi” (Eftimie şi Azarie) (I. Minea, *Letopiseţele moldoveneşti scrise slavoneşte*, în „Cercetări istorice”, nr.1/1925, p. 253; G. Ivaşcu, *Istoria literaturii române*, I, Bucureşti, 1969, p. 83).

[32] P.P. Panaitescu, *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, Bucureşti, 1959, p. 90, 120, 141.

[33] M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române, manual pentru seminariile teologice*, Sibiu, 1972, p. 486.

[34] Melchisedec Ştefănescu, *Cronica Romanului şi a Episcopiei de Roman*, vol. I, Bucureşti, 1874, p. 184. Macarie a păstorit la Roman până la moartea sa (1 ianuarie 1558), fiind „îngropat cu toată cinstea şi în chip vrednic de sfinţi de către ucenicii săi, în mănăstirea Râşca întemeiată de dânsul” (P.P. Panaitescu, *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, Bucureşti, 1959, p. 141); *Istoria oraşului Roman*, p. 150.

[35] https://www.crestinortodox.ro/biserici-manastiri/manastirea-bistrita-neamt-68046.html (accesat la 10 iulie 2019).

[36] Preot C. Matasă, *Călăuza județului Neamț*, Ed. Cartea românească, București, 1929, p. 70.

sfârşindu-se zidirea, şi s-a sfinţit de către Grigorie Mitropolit al Sucevei la leat 7068 (1560), după cum ne istoriseşte pisania mănăstirii:„Cu bunăvoirea lui Dumnezeu şi cu sporirea Prea Sfântului Duh şi cu ajutorul marelui mucenic Dimitrie Izvorâtorul de Mir s-au zidit şi s-au sfinţit Sfânta Mănăstire întru numele Sfântului Mucenic şi s-au sfinţit de acesta Grigorie Mitropolit al Socevei la leat 7068 din porunca lui Alexandru Voievod". Voievodul Alexandru Lăpuşneanu a zidit şi Turnul Clopotniţă, împroprietărind mănăstirea cu „întărire peste toate poienele ce sunt în jurul acestei Mănăstiri Pângăraţi"[37].

Pe poteci ferite pe la Hangu au pătruns în țară, în anul 1566, cetele de haiduci ale pretendentului Ștefan Mâzgă. Cu sprijinul păstorilor din munți și „smonind oamenii", el încearcă să-l răstoarne pe Alexandru Lăpușneanu, însă a fost înfrânt mai sus de Cetatea Neamțului şi decapitat[38].

Domnitorului intrat în literatură prin pana lui Costache Negruzzi i s-a imputat distrugerea cetăţilor moldoveneşti. Potrivit lui Dimitrie Cantemir, Petru Rareș, reîntors în scaunul cu firman împărătesc, ar fi distrus, la ordinul sultanului, cetățile din interiorul Moldovei. Informația este greșită, nu Petru Rareș, ci Alexandru Lăpușneanu a început această acțiune: „Vrând să intre în voia turcilor, precum să făgăduiască înaintea împăratului că va răsăpi toate citățile din Țara Moldovei, numai să-i dea domnia. Deci, Alexandru Vodă făcîndu pre cuvîntul împăratului, umplîndu toate cetățile de lemne, le-au aprins de au arsu și s-au răsipit, numai Hotinul l-au lăsat, ca să-i fie apărătură de leși". „Aceluiași Alexandru i-a poruncit sultanul Soliman să dărâme o cetate din Țara Moldovei, Neamțul" - scrie o cronică a vremii. „Deci, Alixandru Vodă făcând pre cuvântul împăratului – umplând toate cetățile de lemne, le-au aprins de au ars și s-au risipit", nota „Letopisețul Moldovei". Reduse la deteriorarea construcțiilor anterioare însă, stricăciunile aduse de Lăpușneanul nu au fost prea grave, admit istoricii, explicând faptul că, în curând, Ieremia Movilă repune în stare de funcționare cetățile de la Neamț și Suceava, așezând garnizoane în ele[39].

În timpul lui Ştefan cel Mare Moldova cunoaşte apogeul ei militar, politic, economic sau cultural, de prosperitatea ţării beneficiind şi cele două ţinuturi, Neamţ şi Roman. Urmaşii săi nu se ridică la vrednicia sa şi Moldova îşi pierde puterea, reîncep luptele dintre pretendenţi şi se măreşte imixtiunea străinilor în treburile ţării. Cetăţile şi oraşele Neamţului şi Romanului suferă de pe urma vremurilor tulburi şi a domniilor trecătoare, pierzându-şi strălucirea din epoca ştefaniană...

[37] Ierom. V. Bârzu, *op. cit.*, pp. 93-94.
[38] Gr. Ureche, *ed. cit.*, p. 192.
[39] *Istoria oraşului Roman*, p. 49-50; Al. Husar, *op. cit.*, p. 88.

ATTEMPTS OF RESUMING ECONOMIC EXCHANGES BETWEEN ROMANIA AND GREAT BRITAIN AFTER 1946

Alexandru Aioanei
Postdoctoral Researcher, „Alexandru Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: Great Britain was one of Romania's important economic partners in the interwar period. British capital was mainly present in the oil field, but there were exchanges and collaborations in other economic fields as well. At the end of the war, Britain was in a very difficult situation from an economic point of view. It was obliged to increase exports as soon as possible, in order to balance the trade balance, but also to import raw materials necessary for the reconstruction process. In this context, after the recognition of the Petru Groza Government, a series of discussions took place between Bucharest and London, for the resumption of economic exchanges but also for the clarification of the problems resulting from the war. The presentation follows the thread of these negotiations and their results.

Keywords: Great Britain, trade talks, Romanian Government, Richard Franasovici

Marea Britanie a fost al doilea partener economic al României în perioada interbelică, chiar dacă, pentru Londra, Bucureștiul era capitala unei țări la periferia Europei, care avea rezerve de petrol importante[1]. În același timp, cu un procent de 13%, din totalul capitalului străin, britanicii ocupau prima poziție în țara noastră[2]. La finalul anilor 1930, Marea Britanie a cedat Germaniei inițiativa economică la gurile Dunării, ceea ce îi va îngreuna și mai mult posibilitățile de acțiune în zonă, în anii războiului. România era țara din regiune cu care Marea Britanie avea cele mai bune contacte politice și interese economice. Cu toate acestea, evoluția războiului și realitățile internaționale postbelice i-au restrâns mijloacele de acțiune și au obligat-o să-și redefinească interesele în zonă.

Marea Britanie a iești din război învingătoare dar cu probleme economice atât de mari, încât va fi nevoită să-și redefinească nu doar politicile industriale și comerciale ci și rolul pe plan internațional. Cu o datorie de 3500 milioane lire și un deficit de 1000 milioane lire, Marea Britanie a devenit, în 1945, cel mai mare debitor din lume[3]. Societatea britanică era dependentă de importuri, peste jumătate din mărfurile destinate consumului zilnic proveneau de peste mări[4], ceea ce punea o presiune foarte mare pe finanțele țării. La acestea se adăugau și problemele legate de lipsa materiilor prime, a materialelor de construcție și a forței de muncă[5]. Dificultățile economice ale Marii Britanii au ieșit la suprafață în 1947, când o societatea a trecut prin două crize importante, o lipsă a combustibilului pentru încălzirea locuințelor și o criză financiară legată de convertibilitatea lirei[6]. Miza principală a guvernului britanic era creșterea exporturilor

[1] Sorin Arhire, *Marea Britanie și România. Relații politice, economice și culturale (1936-1941),* Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, p. 5-6, 155,
[2] *Ibidem*, p. 159.
[3] John W. Young, *Britain and the world in the twentieth century*, Arnold, 1997, London, p. 133.
[4] Martin Chick, *Industrial policy in Britain 1945-1951. Economic planning, nationalization and labor governing,* Cambridge University Press, 1997, p. 2.
[5] *Ibidem*, p. 3-4.
[6] *Ibidem*, p. 6-7.

cu orice preț, într-un efort, aproape disperat, de a reduce deficitul balanței comerciale[7]. Această strategie a fost dublată de o serie de măsuri fără precedent în istoria Marii Britanii, cum ar fi naționalizarea unor ramuri economice întregi[8].

Guvernul laburist, condus de Clement Attlee, a încercat să ascundă dificultățile economice prin care trecea Marea Britanie[9]. De altfel, printre cercurile conducătoare britanice, exista speranța că refacerea economică era dependentă de menținerea statutului de mare putere[10]. Prezența militară de peste mări și apărarea intereselor strategice implica un efort care putea fi susținut tot mai greu de către Londra. În toată această situație, orice oportunitate de comerț, care ar fi adus pe piața britanică produse ieftine, necesare reconstrucției era tratată cu seriozitate. La rândul ei, România avea nevoie de importuri pentru a acoperi necesarul de bunuri de consum, de medicamente, de tehnologie. Prin urmare, după încheierea războiului, chestiunile economice au revenit pe agenda relațiilor româno-britanice[11].

Marea Britanie nu dorea să renunțe ușor la pozițiile sale economice interbelice din România. Motiv pentru care a atașat misiunii militare, care urma să fie parte a Comisiei Aliate de Control, o serie de ofițeri specializați în domeniul economic, care aveau experiență de lucru în țările din Balcani. Rolul acestora era să se îngrijească de apărarea și conservarea bunurilor britanice. Industria petrolieră și agricultura erau principalele domenii de interes pentru britanici[12]. La începutul anului 1945, reluarea schimburilor comerciale era încă o problemă spinoasă. Marea Britanie a depus eforturi pentru a reinstitui controlul supra firmelor cu capital britanic, dar problema schimburilor economice rămânea una spinoasă. Statul internațional al României precum și legislația privind comerțul cu inamicul, puneau piedici serioase în direcția schimbului de mărfuri între cele două țări, la acestea s-a adăugat și criza politică internă, cauzată de instalarea guvernului Petru Groza și nerecunoașterea lui de către Londra. În paralel, Bucureștiul a semnat acorduri economice cu URSS, ceea ce a generat o anumită îngrijorare la Londra[13].

Schimbările politice proiectate pentru Conferința Miniștrilor de Externe de la Moscova, din decembrie 1945, au deschis calea unor discuții concrete pe tema schimburilor comerciale dintre cele două țări. Spre finalul anului 1945, reprezentanții britanici de la București au adus în discuție posibilitatea încheierii unui acord comercial și de plăți, cu scopul de crea un cadru provizoriu pentru schimburi comerciale. Marea Britanie dorea să cumpere din România în primul rând lemn. În plus, odată cu reluarea schimburilor comerciale, spera ca 10-20% din valoarea exporturilor românești să fie reținută pentru achitarea arieratelor comerciale anterioare[14]. În lunile ce au urmat s-au purtat o serie de discuții între membrii misiunii britanice și BNR referitoare la cadrul acestui acord. Principala problemă a schimbului de note și al discuțiilor a fost procentul de 25%, de această dată, pe care englezii doreau să-l rețină din valoarea exporturilor, românii opunându-se vehement[15].

---

[7] David Edgerton, *The Rise and Fall of the British Nation. A Twentieth- Century History*, Penguin Books, 2018, *p.* 148-149.
[8] Ibidem, p. 96-97.
[9] Elisabeth Barker, *Britain in a divided Europe, 1945-1970*, London, Weidenfeld and Nicolson, 1971, p. 54.
[10] John Kent, *British Imperial Strategy and the Origins of the Cold War*, Leicester University Pres, 1993, p. 132.
[11] Alexandru D. Aioanei, *The british economic interests in Romania in the period 1944-1946*, in „Historical Yearbook", vol. XVII, 2020, p. 120.
[12] *Ibidem*, p. 121-124.
[13] *Ibidem*, p. 128-129.
[14] Arhiva MAE, Fond Arhiva Economică, Dosar 25 Anglia, nepaginat.
[15] Ibidem.

Se pare că oficialii britanici de la București au abordat problema schimburilor comerciale direct cu o serie de ministere din Guvernul Groza, fără intermedierea Ministerului de Externe. Acest lucru a făcut ca Richard Franasovici, reprezentantul special al României la Londra, să fie pus în câteva situații dificile, deoarece oficiali englezi i-au reproșat mersul greu al negocierilor, fără ca el să cunoască ceea ce se petrecea în țară[16].

În vara lui 1946, britanicii au înființat o misiune economică în România, al cărei obiectiv a fost facilitarea comerțului între cele două țări[17]. Acest fapt a avut drept efect reluarea discuțiilor privind încheierea unui acord. În iunie 1946, la Snagov, a avut loc o întâlnire între mai mulți lideri comuniști, printre care și I.G. Maurer și câțiva diplomați britanici. Subiectul întâlnirii a fost relațiile economice dintre cele două țări. Maurer, chiar dacă a recunoscut că România avea legături economice foarte strânse cu Estul, a afirmat că era nevoie de a se relua contactele cu oameni de afaceri britanici, deoarece capitalul englezesc era necesar pentru a se valorifica potențialul economic al României[18].

Atunci când negocierile cu reprezentanții britanici de la București au intrat în impas, românii au încercat să deschidă un canal de discuții direct la Londra, prin intermediul Legației. Pe 29 iunie, Cristureanu, Directorul Acordurilor din cadrul BNR, a cerut lui Cressin, consilier economic în cadrul misiunii diplomatice, să încerce să obțină de la britanici deblocarea conturilor antebelice, fără să condiționeze acest lucru de semnarea acordului de plăți. Negocierile în privința acordului mergeau bine, britanicii fiind de acord să renunțe la cota de blocaj de 25% .

Pe 4 iulie, Cressin, prin intermediul MAS, l-a informat pe ministrul Petre Bejan că se poate obține din Anglia toate produsele cerute cu excepția cocsului metalurgic și a fontei. Britanicii ofereau piei crude, dacă nu 30.000 perechi de bocanci militari la 50-55.000 lei perechea. Mai puteau fi obținute țevi pentru gaz metan, penicilină. Britanicii doreau în schimb 70.000 m3 de lemn, livrabil până în aprilie 1947. România era dispusă să ofere 140.000 m3 de lemn, cu condiția deblocării conturilor din Anglia. Prețurile oferite de britanici erau cele de pe piața mondială, prețul lemnului românesc fiind cu 5-10% mai scump decât cel finlandez .

În paralel, situația României începea să atragă atenția presei din Marea Britanie. Pe 7 iunie, „The Central European Observer. A Fortnightly Review" a scris despre problema refacerii postbelice a României și despre poara întreținerii trupelor sovietice[19]. Pe 14 iunie, „Daily Express" a publicat un articol în care susținea că pentru a rupe barierele politice dintre vestul și estul Europei, Foreign Office și Board of Trade încurajau țările din Balcani să facă comerț cu Marea Britanie[20]. În luna următoare, BBC a difuzat un reportaj care punea accent pe contrastele dintre viața dusă de clasa avută și restul populației din România, dar că situația generală părea să fie mai bună decât în alte state balcanice[21]. Pe 14 iulie, ziarul „Times" a publicat un articol semnat de Ion Rațiu intitulat: „Trade with Danubian countries". Rațiu scria că schimburile comerciale cu statele danubiene depindeau de pașii făcuți de acestea pentru a asigura piețe produselor lor. Înainte de război, statele vestice au acordat prea puțină atenție acestor țări și Germania le-a integrat în propriul ei sistem economic, oferindu-se să cumpere orice au ele de vânzare. Aceste state aveau din nou nevoie de echipament industrial, de mașini și utilaje. La rândul lor, puteau oferi materii prime, cărbune, celuloză, produse agro-alimentare. Rațiu

[16] AMAE, Fond Telegrame Londra, dosar mai-septembrie 1946, f. 53.
[17] Cezar Stanciu, *Contribuții la istoria relațiilor postbelice româno-britanice (1947-1954),* în „Anuarul Institutului de Istorie «A.S. Xenopol» din Iași", t. XLV, 2008, p. 250.
[18] ANR, CC al PCR. Secția Relații Externe vol. I, dosar 23/1946, f. 1-2.
[19] AMAE, Fond Anglia Politic. Problema 200, dosar 48 (aprilie-august 1946) vol. I, f. 45.
[20] *Ibidem*, f. 67.
[21] AMAE, Fond Telegrame Londra, dosar mai-septembrie 1946, f, 83.

recunoștea că Romania, Bulgaria sau Ungaria erau state foste inamice și relații economice normale nu puteau fi stabilite decât după semnarea Tratatului de Pace, însă, era de părere că soluții temporare se puteau găsi[22].

Pe 15 august 1946, Petru Groza a trimis o scrisoare lui Adrian Holman, șeful misiunii politice britanice din România, referitoare la proiectul acordului de plăți româno-englez discutat anterior. Groza spunea că nevoia României de schimburi comerciale străine este foarte mare, mai ales în situația de reconstrucție în care se afla, însă regreta că discuțiile dintre delegați nu au ajuns la un consens și s-au împotmolit la unele articole, peste care, dacă s-ar fi trecut, ar fi permis semnarea imediată a acordului. Groza i-a solicitat lui Holman să intervină pe lângă guvernul Britanic pentru a accepta modificarea chestiunilor considera problematice, afirmând că România dorea semnarea acestui acord și reluarea schimburilor comerciale cat mai repede[23].

În timp ce Dej dădea interviuri corespondenților străini la Paris, la Londra, „Jewish Times" scria pe 27 august, că România avea cea mai puternică secetă din ultimii o sută de ani. O delegație americană ar fi survolat nord-estul Moldovei și au văzut păduri în flăcări, râuri secate. În nord-estul țării 15 județe nu au avut ploaie de nouă săptămâni, iar 1200 de localități au raportat că au rămas fără porumb și grâu. România ar fi cerut ajutor de 350.000 tone de grâu de la SUA și URSS dar nu primise încă un răspuns de la nici un guvern[24].

A doua zi, pe 28 August 1946, Murgu a raportat că „Irish Times", a preluat o informație transmisă de Associated Press, potrivit căreia mii de țărani au început să fugă din nord-estul Moldovei din cauza celei mai mari secete cunoscută în România în ultimul secol. Potrivit articolului, o delegație agricolă americană, a transmis că ogoarele erau părăsite, râurile uscate și pădurile în flăcări. Norris Dodd, șeful delegației americane care a zburat deasupra României, a declarat că observatorii americani din România se așteaptă la cea mai mare foamete cunoscut în ultimii 100 de ani. Dacă nu veneau ajutoare imediat, era de așteptat o deplasare masivă din toate regiunile nord-estice în toamnă. Regiunile cele mai atinse erau județele din nord-estul Moldovei unde nu a căzut ploaie de nouă săptămâni și unde 1200 de localități care au rămas fără grâu sau porumb. Vitele care nu mureau de sete erau abatorizate cu miile, drept consecință prețul cărnii a scăzut cu 1.500%. Guvernul român a apelat la Guvernul sovietic și american pentru un ajutor de 350 mii tone cereale de la fiecare, dar nu a primit nici un răspuns[25].

La începutul anului 1947, Londra a dat semnale că era dispusă să aprobe acordarea unui credit de 5 milioane lire României, pentru achiziționarea unor echipamente și materiale tehnice pentru Căile Ferate. Discuțiile în jurul acestor achiziții erau mai vechi, iar în ele a fost implicat și Ernst Dawyl, un om de afaceri britanic, care s-a ocupat de importul de mașini britanice în România, în perioada interbelică, și care în relația cu autoritățile române exagera disponibilitatea britanică, sperând, cel mai probabil, că va intermedia importurile de tehnologice care se întrevedeau[26]. Trimisul special al României la Londra a scris la București, pe 31 ianuarie 1947, că a avut o întrevedere cu Staford Cripps la Ministerul Industriei și Comerțului și cu șeful departamentului Economic. Franasovici a susținut deschiderea spre dezvoltarea relațiilor economice dar a subliniat situația grea. A încercat să-i lămurească pe britanici cu privire la zvonurile tendențioase care veneau din țară[27].

---

[22] AMAE, Fond Anglia Politic. Problema 200, dosar 48 (aprilie-august 1946) vol. I, f. 70.
[23] AMAE, Fond Anglia Politic. Problema 200, dosar 7 (iulie-decembrie 1946), f. 7-9.
[24] Alexandru Aioanei, *Marea Britanie și foametea din Moldova din anii 1946-1947*, în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Alexandru Ioan Cuza» din Iaşi", s.n., Istorie, LXVI (2020), p. 362
[25] *Ibidem*, p. 363.
[26] Arhiva MAE, Fond Arhiva Economică, dosar 25 Anglia, nepaginat.
[27] AMAE, Fond Telegrame Londra, dosar ianuarie-aprilie 1947, f. 41-42.

În cadrul unei întâlniri neoficiale, între I.G. Maurer, Bucur Şchiopu, S. Zeigher şi Al. Bârlădeanu şi câțiva diplomați englezi, de la începutul lunii aprilie, britanicii s-au arătat deranjați de faptul că Ministerul Minelor și Petrolului a comunicat Sovrompretol date secrete din dosare aparținând unor companii cu capital anglo-american. Maurer a negat că ar fi fost posibil așa ceva, mai ales că ministerul era condus de un social-democrat cu puternice simpatii față de Londra, spunea el. Întrebat dacă Guvernul va susține Sovrompetrol, al a afirmat că da, pentru că era societatea cu cea mai mare participație românească și singura cu capital străin care se ținea de treabă. Aceasta fora și producea, spre deosebire de cele cu capital anglo-american, care se ocupau doar de memorii și plângeri și nu produceau[28]. În același timp britanicii aveau și vești bune, Londra se arăta deschisă în privința creditului, în plus Fabrica de tractoare Fergousen dorea să facă din România centrul ei de distribuție în Europa de Sud-Est, că inițial ar intenționa să aducă piesele pentru asamblare aici, iar apoi să le fabrice în România, de asemenea a pus problema prelucrării lânii britanice în România după metoda Lohn. Maurer a găsit ofertele interesante, a promis că se va gândi și va oferi un răspuns a doua zi la ora 11:00[29].

Pe 8 aprilie 1947, Legația Brtainică din România, a informat Ministerul Economiei Naționale de faptul că în Anglia a fost primită favorabil ideea unui credit pentru România de 5 milioane de lire, pe cinci ani. Creditul urma să fie garantat cu aur, care să fie depus la Londra sau în Elveția. că România nu va trebui să depună tot aurul odată, deoarece îi va fi imposibil în primul an să importe mai mult de 2 miliarde de lire. Existau însă o serie de piedici în perfectarea împrumutului. Românii îi doreau utilaj petrolier, ceea ce, spunea britanicii era foarte greu de obținut. În schimb, Londra oferea o listă de produse care erau ușor de achiziționat dar care nu mulțumea întru totul partea română: garnituri, lanțuri, curele speciale de transmisie din piele de cămilă, hârtie de desenat, utilaj pentru laboratoare chimice, scule de atelier, electrozi, aparate de măsurat. În plus, exista vechea problemă a litigiilor din anii interbelici. Diplomații britanici de la București au transmis părții române că ar face o impresie bună dacă România ar pune problema rezolvării datoriilor de dinainte de război, atât cele comerciale cât și cele publice[30].

Britanicii au continuat să dea semnale pozitive românilor, și pe 16 aprilie 1947, Ministerul Afacerilor Străine îl informa pe Dej, ministrul al Industriei și Comerțului că de la Londra, Consilierul Economic a raportat că a fost informat de Ministerului Industriei și Comerț Englez că în buletinul oficial va apărea textul care va anunța abolirea restricțiilor comerțului cu inamicul și reluarea relațiunilor comerciale cu România. Documentul permitea încheierea tranzacțiilor între agenții economici dintre cele două țări, însă, preciza faptul că bunurile proprietate românească aflate în Marea Britanie rămâneau sub control britanic, doar cele care se vor acumula vor fi sub control român. Pe 29 aprilie Franasovici scria la București că publicarea acestui text, acordul comercial al Marii Britanii cu Polonia, reînnoirea acordului cultural cu Cehoslovacia și schimburile de delegați din cele două țări, arătau o schimbare de atitudine față de toate statele presupuse a fi intrat sub influența sovietică. Ministrul român la Londra considera că acesta era momentul potrivit în care se puteau repune în discuție probleme de ordin financiar și comercial cu guvernul englez[31].

Pe fondul unui interes crescut pentru comerț cu România, Marea Britanie a încercat să în primăvara lui 1947 să deschidă o linie de aviație București-Viena, care să fie operată de britanici. Legația Britanică de la București i-a scris lui Brabețianu, Secretar General al Afacerilor Străine,

[28] ANR, CC al PCR. Secția Relații Externe vol. I, dosar 44/1946, f. 8-9.
[29] *Ibidem*, f. 10.
[30] *Ibidem*, f. 11-12.
[31] Arhiva MAE, Fond Arhiva Economică, Dosar 25 Anglia, nepaginat.

pe 15 februarie, că în urma unei discuții directe, prin care a fost de acord de principiu cu dezvoltarea unui serviciu civil al aviației britanice la București, cere ca experții tehnici britanici să discute cu cei români pe marginea serviciilor meteorologice, a ajutoarelor de navigație (radar, semnalizare, comunicații pe traseu, aprovizionare, etc.). În aceeași zi britanicii au înaintat un aidé-memoire Guvernului român prin care își prezentau intenția de a deschide o linie de aviație civilă între București și Viena. Pentru asta era nevoie de organizarea serviciilor de aviație la sol, drept pentru care britanicii cereau să se permită ca trei tehnicieni englezi să vină în România pentru a organiza aceste servicii[32].

La București, contextul politic nu era unul prielnic unei astfel de inițiative. Pe 28 martie, R. Sarell de la Legația Britanică, i-a scris din nou lui Brabețianu, semnalând faptul că nu a primit nici un răspuns referitor la o proiectată vizită a unei comisii de supraveghere, care să discute cu autoritățile române deschiderea liniei de aviație civilă București-Londra. Se pare că întârzierile erau datorate faptului că românii au informat Comisia Aliată de Control. Sarell spera într-un răspuns favorabil cât mai repede. Pe 1 aprilie Ministrul Comunicațiilor, N. Porfiri, a cerut lămuriri lui Tătărăscu, dacă britanicii doresc să deschidă o linie civilă de stat închisă publicului larg sau o linie de exploatare comercială, acesta afirmând că propunerea britanică prezenta un interes deosebit pentru partea română[33].

Pe 9 aprilie, Ministerul Afacerilor Străine a comunicat Ministerului Comunicațiilor, că a discutat cu Legația Britanică deschiderea unei linii aeriene de trafic comercial și insista să i se dea un răspuns în legătură cu venirea tehnicienilor britanici în România pentru discuții. Pe 26 iulie 1947, Legația Britanică a cerut Ministerului Afacerilor Străine să ofere un răspuns cât mai repede la cererea lor din 28 martie, prin care se cerea autorizarea intrării în România a specialiștilor britanici în aviație civilă. Pe 6 septembrie 1947, Legația Britanică de la București i-a scris lui C. Zănescu cu privire la întârzierea unui răspuns legat de autorizarea intrării în țară a specialiștilor britanici în aviație, afirmând că nu înțelegea de ce se întârzia atât de mult dacă ambele guverne au arătat că privesc această chestiune cu maximă importanță. I se cerea lui Zănescu să intervină personal pentru că Tătărăscu nu a făcut nimic. Pe 15 septembrie 1947, Zănescu i-a scris lui Profiri, întrebându-l care era poziția lui exactă în problema deschiderii liniei de aviație britanică între Viena și București, pentru că atunci când au întrebat Comisia Aliată de Control, în primăvară, aceasta a spus că nu putea da un răspuns favorabil deoarece ministerul de resort găsea prematură înființarea acestei linii aeriene[34].

Intențiilor britanice de a relua relațiile economice în 1947, România le-a răspuns prin măsuri coercitive luate împotriva unor angajați ai companiilor petroliere, care au fost nevoiți să părăsească țara noastră[35]. Anul 1947 s-a încheiat într-o atmosferă tensionată, care anunța marea rupere din 1948. Dacă problemele politice erau secundare din perspectiva Londrei, naționalizarea companiilor petroliere a reprezentat un atac direct la interesele economice ale Albionului, iar acest lucru avea să fie tratat ca atare în Arhipelag.

Pe 18 martie 1948, Murgu a raportat că la conferința de presă susținută în comun de către John Strachey și Statford Cripps, miercuri 17 martie, pe tema situației economice și aprovizionării, s-a pus întrebarea dacă Anglia este pregătită să cumpere alimente din Iugoslavia și România. Strachey a răspuns că Anglia era dispusă să cumpere alimente din România și Iugoslavia dacă aceste țări aveau surplusuri și dacă erau dispuse, la rândul lor, să cumpere

[32] Arhiva MAE, Fond Arhiva Economică, Dosar 25 Anglia, nepaginat.
[33] *Ibidem.*
[34] *Ibidem*.
[35] Marian Zidaru, *op. cit.*, p. 337.

produse căutate în toată lumea ca oțel sau mașini electrice. Acest raport a ajuns și pe masa lui Gheorghiu-Dej[36].

Pe 19 aprilie, în Camera Comunelor, ministrul Aprovizionării Strachey a fost întrebat ce eforturi a făcut ca să se cumpere cereale și alimente din surplusul pe care îl avea România și ce informații avea despre exportul de cereale al României. Acesta a răspuns că guvernul român a transmis că nu putea vinde până nu avea perspectiva recoltei de anul viitor. Ministrul a recunoscut că nu știa nimic despre exporturile de cereale ale României dar că pentru viitor erau interesați să cumpere cereale din România[37].

În luna iunie 1948, comuniștii români au dat asaltul general împotriva economiei capitaliste din România. Naționalizarea industriei,pe11 iunie 1948 a fost actul final al unui proces anunțat la finalul anului 1946, când Banca Națională a României a trecut în proprietatea statului. Naționalizarea a afectat și un număr important de companii cu capital britanic. Pe 18 iunie, Macovescu scria la București că naționalizările din România nu au produs prea mult zgomot. Presa a dat știrea fără comentarii. În Camera Comunelor nu au avut loc discuții. Probabil, considera el, pentru că era greu să atace naționalizările dintr-o țară, o țară care făcea ea însăși naționalizări. Problema însă era în analiză în birourile tehnice și probabil că Foreign Office va avea o atitudine[38]. După câteva zile, pe 23 iunie Ana Toma a informat Legația de la Londra, că pe 12 iunie Legația Britanică din București a precizat într-o notă adresată guvernului că „își rezervă toate drepturile pentru supușii britanici, interesele și întreprinderile care pot fi în orice mod afectate sau prejudiciate" de naționalizare și a cerut asigurări că guvernul român va da compensații. Legea prevede așa ceva. Nota era în studiu. Note similare au mai dat Ministrul Franței, însărcinatul cu afaceri al Suediei, iar Ministrul Belgiei s-a prezentat în audiență pe aceeași speță[39].

Marea Britanie, în situația dificilă din punct de vedere economic în care s-a aflat la finalul războiului, a încercat să profite de pe urma oricărei facilități care i-ar fi permis să exporte mărfuri industriale și să cumpere materii prime ieftine. România era o țintă pentru oficialii de la Londra, mai ales că aici funcționau numeroase companii cu capital britanic. Reactivarea acestora și creșterea schimburilor comerciale a fost unul din obiectivele majore ale britanicilor după 1946, odată cu recunoașterea oficială a guvernului Petru Groza. Anglia a cedat inițiativa politică Uniunii Sovietice în Europa de Est, sperând că va reuși, la schimb, să-și conserve pozițiile economice. Acest lucru a fost aproape imposibil, cu toate eforturile depuse de partea britanică și cu toată deschiderea unor lideri politici de la București, inclusiv din rândul comuniștilor. Sovieticii erau hotărâți să instituie un control total asupra României, iar în această ecuație orice prezență britanic, de orice fel, era exclusă.

[36] AMAE, Fond Telegrame Londra, dosar martie-mai 1948, f. 46-47.
[37] *Ibidem*, f. 115.
[38] *Ibidem*, f. 27.
[39] *Ibidem*, f. 34.

THE CENTENNIAL OF THE RURAL REFORM IN ROMANIA (1921) – IMPORTANCE AND SIGNIFICATIONS

Florin F. Nacu
Scientific researcher III, PhD, ICSU "C.S. Nicolaescu-Plopsor", Romanian Academy, Craiova

Abstract: The article reveals the signification of the Rural Reform in 1921 in Romania. After 100 years we can see that the Reform could not solve the issue of quality of land working and rural exploitations. The peasants would have continuously difficulties in producing high quality crops of corn, wheat or other kinds of krops

Keywords: Rural Reform, 1921, Romania, peasants, land expropriation

Anul 1921 este momentul istoric al uneia dintre cele mai cuprinzătoare reforme agrare din Europa primului sfert al secolului XX.

În rândurile de față nu ne propunem să descriem în amănunt ce anume s-a petrecut la reforma agrară din 1921, ci, să vedem, la un secol de la acest moment, cât de eficientă a fost această măsură și în ce context a fost realizată.

După încheierea procesului de recunoaștere internațională a Marii Uniri, România a devenit un stat considerat ca aparținând categoriei medii a statelor Europei. Cert este că România era întrecută la suprafață și la populație doar de Polonia, era la același nivel cu Regatul Sârbo-Croato-Sloven (viitorul Regat al Iugoslaviei) dacă privim problema din perspectiva totalității statelor balcanice și central-europene, acestea din urmă rezultate prin prăbușirea Imperiului Habsburgic[1].

România prezenta o situație aparte care trebuia rezolvată rapid. În primul rând, România se întregise cu teritorii care-i aparțineau prin drept dar și prin istorie, dar care cunoscuseră sisteme economice și de administrare diferite.Nu mai vorbim de populația de origine evreiască din fostele provincii care făceau parte din România după 1918-1920, care trebuia să primească cetățenia statului român, în condițiile în care problema evreiască din Vechiul Regat nu găsise până la 1916 o rezolvare mulțumitoare[2].

De ce a promis regele Ferdinand I că la finalizarea războiului votul universal și reforma agrară urmau să fie adoptate?

În primul rând, România se afla în vecinătatea Rusiei zguduite de Revoluția din februarie 1917, Contrarevoluția din octombrie 1917 și de războiul civil încheiat la mijlocul deceniului al treilea al secolului XX.

În Rusia Sovietică (URSS din 1922), "comisarii roșii" lansaseră ideea desființării moșiilor particulare și a trecerii pământului sub controlul "celor ce munceau". Evident, era numai o manevră inițială de lichidare a marii proprietăți cu ajutorul țăranilor, fiindcă aceștia puteau și se va vedea că au fost mult mai rapid de convins (chiar prin agresiune și forță) să intre în organizațiile cooperatiste (colhozuri și sovhozuri).

[1] Keith Hitchins, *România 1866-1947*, Editura Humanitas, București, 1994 p. 363-364.
[2] A. Frunzănescu, *Evoluția chestiunii agrare în România. Privire istorică - Aspecte actuale - Tendința*, București, 1939, p. 112.

În consecință, unificarea Basarabiei cu România (recunoscută de Conferințele de Pace de la Paris ca act al României, dar lăsând chestiunea frontierei româno-ruse (sovietice ulterior) pe seama negocierilor diplomatice bilaterale româno-ruse când relațiile diplomatice ar fi putut fi reluate) venise și cu o importantă ”cotă ” de agenți comuniști care se vor activa destul de rapid după ce Basarabia redevenise românească.

Încă din 1917-1918, pe frontul din Moldova, agitatorii bolșevici promovau ideea că soldații români trebuiau să formeze ”soviete”- consilii alături de muncitorii și țăranii nemobilizați (soldații români erau în majoritate țărani și muncitori) și să se revolte, trecând la o reformă agrară radicală, menită să răstoarne ordinea existentă. Se trecuse și la aruncarea unor manifeste din avioane, peste liniile românești.

Totuși, soldații români au avut un simț al patriotismului care depășea nivelul de clasă. Ei au preferat ca să asculte promisiunile regelui Ferdinand și ale clasei politice românești nu să adere la bolșevism.

Oricât de proaspete ar fi fost în mintea românilor răscoalele din 1888 și 1907, în 1916-1918, acestea nu au fost de natură să strice ireversibil raportul de forțe existent. Practic, aceste răscoale nu au generat ascensiunea unor lideri, apariția unei dizidențe, așa cum se petrecuse în Imperiul Rus. În România, nu existaseră lideri precum Lev Troțki venit cu sprijin material din SUA și Vladimir Ilici Lenin, venit cu sprijin bănesc din Germania care să deturneze revoluția din februarie 1917.

Greva tipografilor din decembrie 1918 de la București, înăbușită în sânge de către autorități nu se bucurase de o aderență din partea populației civile a Bucureștiului cum crezuseră agitatorii comuniști.

Falimentul mișcării socialiste de la sfârșitul secolului al XIX-lea și din primii ani ai secolului XX arătase că muncitorii care nu avuseseră drept de vot erau inactivi politic, iar țăranii cu drept de vot indirect (funcționa încă votul cenzitar) au preferat în 1919 să se îndrepte spre Liga Poporului condusă de generalul Alexandru Averescu.

Intervenția Armatei Române în Ungaria, în vara anului 1919 avusese ca scop oprirea unui focar comunist în centrul Europei, pe de o parte, iar pe de altă parte impulsionarea recunoașterii internaționale a apartenenței Transilvaniei la România, fiindcă revoluționarii bolșevici maghiari refuzau să respecte calendarul retragerii trupelor maghiare, asumat de guvernul dat jos de Bela Kun[3].

Așadar, statul român era în 1919-1920 pregătit să treacă la reforma agrară care era atât de așteptată atât din considerente interne, cât și din considerente externe ambele convergând spre ideea opririi expansiunii comuniste care urma să continue și după înfrângerea revoluției lui Bela Kun în Ungaria.

Nu este deloc întâmplător de ce în decembrie 1920, Max Goldstein planificase și executase un atentat la sediul Senatului României, soldat cu morți și răniți. O serie de atentate eșuate îi vizaseră în trecut pe Ion C. Brătianu și chiar pe regele Carol I.

Nu este iarăși întâmplător de ce în perioada 8-12 mai 1921 s-au pus bazele Partidului Comunist din România, format din foști socialiști care aderaseră la modelul bolșevic al lui Troțki, Lenin.

În 1924, din cauza agitațiilor antiromânești din Basarabia, partidul a fost scos în afara legii. Un alt motiv pentru care PCdR nu a avut aderență generală a fost acela că marea majoritate

[3] J. C. Dixon, *Defeat and Disarmament, Allied Diplomacy and Politics of Military Affairs in Austria, 1918–1922,* Associated University Presses 1986. p. 34

a liderilor bolşevici nu aveau origini româneşti ci origine maghiară, evreiască, ucraineană, bulgară sau rusă.

Reforma agrară din 1921 era necesară şi dintr-un at motiv: numărul românilor din Vechiul Regat care plecaseră în Dobrogea după 1878 şi în Cadrilater după 1913 nu fusese atât de mare, iar războiul distrusese practic planurile multor familii de a porni spre Dobrogea şi Cadrilater.

În această perioadă, bulgarii din VMOK, un comitet pro-bolşevic care înfăptuia acte potrivnice fiinţei naţionale româneşti (membrii lui erau numiţi "comitagii") îşi înteţiseră acţiunile antiromâneşti.

Aşadar, toate aceste considerente determinaseră realizarea Reformei Agrare din 1921 în România.

Guvernul Ionel Brătianu a emis în decembrie 1918 două decrete de expropriere a domeniilor Coroanei, pământurilor aflate în administrarea Casei Rurale, terenurilor aferente instituţiilor, precum şi a proprietăţilor rurale care aparţineau supuşilor străini şi ale absenteiştilor[4].

În toată România, era nevoie de exproprierea a 6.000.000 de ha. Erau supuse exproprierii terenurile agricole ale proprietăţilor private de peste 100 de hectare cu păstrarea unei suprafeţe minime pentru cel expropriat. Pământul urma să fie arendat obştilor săteşti constituite sub controlul Casei Centrale a Cooperaţiei şi Împroprietăririi. Aşadar, reforma agrară nu dădea efectiv pământul ţăranilor fiindcă aceştia aveau intenţia să-l lasemoştenire prin fragmentare, iar unii chiar să-l vândă cum se întâmplase după trecerea perioadei de obligativitate impuse de Reforma din 1864.

În Transilvania, reforma agrară „radicală" era un obiectiv clar înscris în Rezoluţia de la Alba Iulia, care crease Consiliul Dirigent. Guvernul de la Bucureşti a fost de acord cu Decretul-lege elaborat de către echipa lui Victor Bontescu, şef al "resortului agriculturii". Ardelenii doreau exproprierea în totalitate a proprietăţilor străinilor (cei care urmau să opteze pentru o altă cetăţenie, maghiară sau austriacă de regulă), a proprietăţilor celor care aveau domiciliul în străinătate.

Ardelenii vizau şi exproprierea pădurilor. Exproprierea reprezenta o cauză de utilitate publică, declarând că apără interesele minorităţilor.

Regele a sancţionat legile Reformei Agrare la 13 martie 1920 în Basarabia, 17 iulie 1921 în Moldova, Muntenia, Oltenia, respectiv la 30 iulie 1921 în Transilvania, Banat, Crişana, Maramure[5]ş.

Aşadar, teoretic, marea proprietate a pierdut în favoarea obştilor ţărăneşti cele 6 milioane de hectare, de acestea beneficiind 1,5 milioane de familii.

În Vechiul Regat, pământul cultivabil de peste 100 ha al moşiilor arendate şi folosite de arendaşi la data votării legii se expropria. Pământul cultivat de proprietari dacă depăşea 100 ha la deal şi la munte, respectiv dacă depăşea 150, 200, 250 ha la câmpie.

Se expropria şi terenul cultivat de proprietari unde s-au făcut investiţii. Suprafaţa pentru expropriere era mai mare de 100 de ha în zonele de munte şi deal, respectiv 200, 300 şi 500 ha la câmpie. Evident, cererea de pământ mai mare sau mai redusă putea influenţa maximul suprafeţei care putea fi expropriate.

---

[4] Keith Hitchins, *op.cit.*, p.364.

[5] Victor Axenciuc, Vasile Bozga, *Evoluţia economie naţionale*, în *Istoria Românilor*, vol VIII, coord. Ioan Scurtu, Petre Ortu, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 103.

În Vechiul Regat, se expropriau proprietățile rurale ale supușilor statelor străine - străini prin origine, străini prin căsătorie, proprietățile rurale ale absenteiștilor, pământul cultivabil al Domeniului Coroanei și Casei Rurale.

În Transilvania, suprafața de pământ cultivat de proprietar care se putea expropria depășea suprafața de 50 de iugăre în zona de munte, 100 de iugăre în zona de deal și 200, 300 500 de iugăre în funcție de nevoia de pământ exixtentă.

Se ofereau loturi de 7 iugăre sau se acorda pământ pentru a completa suprafața de 7 iugăre. Calitatea juridică, caracterul imobilulu naționalitatea, absenteismul (absenteiștii erau cetățenii care de la 1 decembrie 1918 și până la depunera legii nu se aflau în țară. Excepție făceau cei ce aveau sub 50 iugăre sau cei care aveau dovadă că erau în afara țării din însărcinări oficiale)[6].

S-au expropriat, până în 1937, 3,9 milioane teren cultivabil, 1 milion ha de islazuri, 0,6 milioane ha păduri, 0,06 milioane ha teren neproductiv. Anuarul Statistic al României pe anul 1935-1936 mai atesta 2.700 de moșii de peste 500 ha și aproximativ 9.500 de moșii între 100-500 de ha.

Totuși, drumul de la teorie la practică a fost unul destul de lung, fiindcă de multe ori, exploatarea diferitelor categorii de terenuri se făcea în mod ilicit. Teoretic, existau terenuri ale statului care aveau statutul de loturi demonstrative, inclusiv pentru practica școlară (circa 302 600 ha în 1931), însă exploatarea lor era făcută prin arendarea la țărani chiar de către funcționari (deși legal nu aveau voie să speculeze și nici să arendeze chiar dacă erau agronomi de meserie), existând riscul de speculă și de plată a muncii țăranilor sub nivelul stabilit. Abilitatea țăranilor de a reclama era oprită de abuzurile Jandarmeriei rurale care îi obliga pe țărani să accepte învoieli neconvenabile[7].

Un regulament din 1925 a încercat să pună capăt acestor abuzuri dar fără succes. De multe ori, acolo unde școlile aveau teren de practică și elevii trebuiau să învețe să obțină recolte performante, terenurile erau cultivate exclusiv cu grâu sau porumb iar munca slab remunerată și slab calitativ făcea ca recoltele să fie sub așteptări, prosperând doar cei care arendau terenurile[8].

Așadar, statul român a încercat după 1933 să își asigure anticipat veniturile din arenzi, arendând numai celor care puteau plăti în avans arenda anilor 1934, 1935 și 1936, ceea ce a făcut ca statul să câștige banii din arendă, dar calitatea procesului de cultivare nu s-a îmbunătățit.

Criza economică și degenerarea mediului european de securitate care a alunecat spre cea de a doua conflagrație mondială au dus la degradarea economică a României. Faptul că unii țărani au luat credite pentru a cumpăra terenul pus la vânzare de stat sau de persoane particulare a dus ca ei să nu mai poată rambursa creditele. În Trasnilvania, optanții unguri[9] au deschis un proces considerând că ei optând pentru cetățenia maghiară nu trebuiau să fie expropriați. În primul caz, statul a adoptat legea conversiunii datoriilor agricole în 1934. În cel de-al doilea caz, România a câștigat procesul internațional (desfășurat în perioada 1923-1930), obținând dreptul de a ceda în contul despăgubirilor pentru optanți o parte din banii pe care Ungaria trebuia să îi plătească României în contul reparațiilor de război.

---

[6] Anton Drăgoescu (coordonator), *Istoria României, Transilvania*, Editura „George Barițiu", Cluj Npoca, 1999, p. 936

[7] Dumitru Șandru, *Reforma agrară din 1921 în România*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975, p. 18-23.

[8] A. Nasta, *Loturile demonstrative*, în "Viața agricolă", XV, 1923, 6, p. 162-163.

[9] Const. D. Cutcutache, *Un mare conflict internațional: Optanții Unguri ai Transilvaniei și reforma agrară din România*, Tipografia Revistei Geniului, Cotroceni- București, 1931, p. 32

BIBLIOGRAPHY

- *Istoria Românilor*, vol VIII, coord. Ioan Scurtu, Petre Ortu, Editura Enciclopedică, București, 2003
- Cutcutache, Const. D., U*n mare conflict internațional: Optanții Unguri ai Transilvaniei și reforma agrară din România*, Tipografia Revistei Geniului, Cotroceni-București, 1931
- Dixon, J. C., *Defeat and Disarmament, Allied Diplomacy and Politics of Military Affairs in Austria, 1918–1922*, Associated University Presses 1986.
- Drăgoescu, Anton (coordonator), *Istoria României, Transilvania*, Editura „George Barițiu", Cluj Npoca, 1999
- Frunzănescu, A., *Evoluţia chestiunii agrare în România. Privire istorică - Aspecte actuale - Tendinţa*, Bucureşti, 1939.
- Hitchins, Keith , *România 1866-1947*, Editura Humanitas, București, 1994.
- Nasta, A., *Loturile demonstrative*, în "Viaţa agricolă", XV, 1923, 6, p. 162-163.
- Șandru, Dumitru , *Reforma agrară din 1921 în România*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975.

THE EVOLUTION OF THE CONGO CIVIL WAR AND ITS PERCEPTION IN ROMANIA (1961-1965)

Bogdan Iulian Ranteș
PhD, „Valahia" University of Târgoviște

Abstract: The proposed paper aims to present the main aspects of the Civil War in the former Belgian Congo colony, which took place in the first half of the 1960s between forces loyal to former Prime Minister Patrice Lumumba, assassinated in 1960, and the new government led by Moise Tchombe and supported by Joseph Desire Mobutu. In the second part of it we will analyze how the main events of the conflict were perceived in Romania, both through the communist press and at the official level.

Keywords: Moise Tchombe, Joseph Desire Mobutu, ONU, ziarul Scânteia, Antoine Gizenga

Republica Democrată Congo (ex Zair) este un stat situat în partea centrală a Africii. Descoperirea acestui teritoriu s-a produs în a doua jumătate a secolului XIX, atunci când exploratorul Henri Morton Stanley a traversat Africa Ecuatorială de la est la vest, explorând cursul fluviului Congo. La acea dată Stanley se afla în slujba regelui Belgiei, Leopold al II-lea, astfel că noul teritoriu a intrat sub stăpânirea acestuia. Acest fapt a fost întărit la Conferinţa de la Berlin din 1885, acolo unde puterile coloniale şi-au împărţit sferele de influenţă pe continentul negru. Până în 1908 regiunea a fost direct subordonată lui Leopold, el luându-şi titlul şi de rege al Congo-ului, iar colonia s-a numit Statul Independent Congo. Practic era singura colonie care nu era administrată de către un stat ci de către o singură persoană, sau, după cum afirmă Hubert Deschamps, singura colonie fără metropolă[1].

În anul 1908, regele Leopold al II-lea a renunțat la această colonie, pe care a cedat-o Belgiei, care a administrat-o până în 1960 atunci când Congo a devenit stat independent, noii conducători ai statului fiind aleși Joseph Kasavubu ca președinte și Patrice Lumumba ca prim-ministru..

Imediat după acest eveniment, care a avut loc la 30 iunie, au început problemele pentru noul stat. Prima dată a avut loc o revoltă a soldaților congolezi împotriva ofițerilor belgieni care nu părăsiseră armata. Soldații africani au fost acuzați de agresiuni asupra familiilor belgienilor, iar acesta a fost pretextul perfect pentru trimiterea unor noi trupe belgiene în Congo cu scopul de a proteja viețile cetățenilor statului european și pentru a-i face pe congolezi să afirme că europenii doresc reocuparea țării lor. Aceste acțiuni au stârnit protestul noilor autorități congoleze, cel mai vehement fiind premierul Lumumba.

Tot în acea perioadă, la 11 iulie 1960, Moise Tchombe, liderul celei mai bogate provincii congoleze, Katanga, nu a recunoscut formarea noului stat și a proclamat independența acelei regiuni.

O zi mai târziu, guvernul congolez a solicitat intervenția ONU pentru a restabili situația în regiune.

[1] Hubert Deschamps , *L'Afrique en XX siecle* , Paris , Sirey, 1966., p.451

La 5 septembrie 1960 a intervenit o ruptură între preşedintele Kasavubu şi premierul Lumumba care s-au destituit reciproc, însă comandantul armatei, colonelul Mobutu i-a destituit pe amândoi, prelund ei puterea pe care i-a redat-o ulterior lui Kasavubu.[2]

Ulterior, Lumumba a fost arestat la domiciliu, dar la scurt timp a încercat să fugă în provincia Orientală, unde avea foarte mulţi susţinători. Însă a fost prins din nou de trupele lui Mobutu şi predat liderului secesionist din Katanga, Moise Tchombe. La 11 ianuarie 1961, Lumumba şi doi colaboratori ai săi au fost judecaţi şi executaţi de către trupele de mercenari ale lui Tchombe.[3]

Acest eveniment a provocat ample reacţii în lume , inclusiv în presa română comunistă, care s-a poziţionat împootriva celor care l-au asasinat pe fostul premier congolez. În acest sens au fost publicate foarte multe articole şi informări despre situaţia din Congo, mai ales în lunile ianuarie şi februarie ale anului 1961.

Din acel moment, Congo s-a confruntat cu o stare de instabilitiate, având loc mai multe crize şi rebeliuni ale susţinătorilor lui Lumumba, această stare de fapt durând până în 1965 atunci când puterea a fost preluată de comandantul armatei congoleze, Joseph Desire Mobutu.

Aceste evenimente au fost tratate şi analizate pe larg şi de presa comunistă română, aceasta publicând diferite articole şi informări pe toată durata acestei situaţii.

După publicarea de materiale referitoare la asasinarea lui Lumumba, editorialele şi informările referitoare la situaţia din Congo au continuat şi în luna martie a anului 1961. Această perioadă s-a caracterizat prin intensificarea ofensivei trupelor guvernului legal condus de succesorul lui Patrice Lumumba, Antoine Gizenga, acestea ajungând să controleze jumătate din teritoriul statului african.

Un alt eveniment important în desfăşurarea războiului civil congolez din anul 1961 a fost tentativa lui Tchombe de a organiza o întâlnire între reprezentanţii tuturor centrelor de putere din statul african pentru a ajunge la un consens în vederea încetării ostilităţilor. Conferinţa a avut loc în capitala Madagascarului, Antananarivo, la aceasta participând toate părţile implicate în conflict cu excepţia guvernului legal condus de Antoine Gizenga. Acest eveniment a stârnit reacţii şi în presa română, în data de 13 martie 1961 apărând un editorial în ziarul Scânteia intitulat *Conferinţa marionetelor,* sub semnătura lui P. Stăncescu. Autorul ironiza această tentativă de reconciliere fiind de părere că Tchombe nu urmărea decât să găsească o cale pentru a desfiinţa statul Congo prin dezlipirea tuturor provinciilor şi transformarea lor în entităţi independente. În articol se mai menţiona că deciziile acestei Conferinţe erau lovite de nulitate din moment ce guvernul legal, care controla peste jumătate din teritoriul ţării, nu trimisese niciun reprezentant în Madagascar. [4]

Acelaşi subiect a fost tratat şi în *România Liberă,* printr-un articol publicat în 16 martie sub semnătura lui Eugen Phoebus şi numit *Cortina Tăcerii*. Pe lângă relatarea despre deciziile de la Antananarivo autorul condamna faptul că reprezentanţii ONU au interzis transmiterea de informaţii despre operaţiunile efectuate de trupele aflate sub egida Organizaţiei. De asemenea, mai erau aduse critici lui Dag Hammarskjoeld, considerat principalul vinovat în cazul morţii lui Lumumba dar şi imperiilor coloniale despre care se afirma: „ *Puterile colonialiste încearcă în momentul de faţă să întoarcă înapoi roata istoriei şi să impună Congoului o împărţire tipic*

---

[2] Bogdan Iulian Ranteş, *L'assassinat de Patrice Lumumba et son echo en Roumanie,* în Iulian Boldea (coord.), *DISCOURSE AS A FORM OF MULTICULTURALISM IN LITERATURE AND COMMUNICATION SECTION: HISTORY AND CULTURALMENTALITIES*, ARHIPELAG XXI PRESS,TÎRGU MUREŞ, 2015, p. 260

[3] Pentru mai multe informaţii despre asasinarea lui Patrice Lumumba a se vedea *Ibidem,* pp.261-265.

[4] P. Stăncescu, *Conferinţa marionetelor,* în *Scânteia,* an XXX, nr. 5102, 13 martie 1961, p. 6

colonialistă. Pe harta Congo-ului pot fi trase, desigur, o serie de frontiere fictive între așa-zisele state create. Dar această hotărâre luată fără consultarea poporului conglez și împotriva voinței sale, nu se va putea bucura de viabilitate. Poporul congolez, în ciuda existenței unor triburi rivale, a început să-și făurească unitatea în lupta împotriva colonialiștilor belgieni. Aceștia, laolaltă cu alte state colonialiste, încearcă să acționeze astăzi prin intermediul unor marionete în speranța că oamenii vor putea fi înșelați mai ușor. Colonialiștii încearcă să-și prelungească exploatarea prin fărămițarea țării într-o mulțime de stătulețe."[5]

Un editorial interesat despre evoluția evenimentelor din Congo a fost publicat în ziarul *Scânteia* din data de 10 aprilie 1961. Acesta fusese redactat de Nicolae Lupu, iar subiectul principal era impactul deciziilor luate în urma întâlnirii de la Antananarivo asupra evenimentelor din Congo. O primă informație analizată era aceea că din ce în ce mai multe teritorii minuscule își proclamau independența, cu largul concurs al trupelor ONU staționate în acea regiune. Acestea din urmă erau considerate principalele vinovate pentru situația creată deoarece autorul era de părere că ele nu doreau să indeplinească misiunea pentru care fuseseră trimise acolo, de eliminare a secesioniștilor, ci le făceau jocul „ imperialiștilor". În același timp, erau lăudate acțiunile guvernului legal condus de Gizenga, despre care se afirma că era recunoscut de 22 de țări și stăpânea jumătate din țară. A doua parte a articolului era dedicată prezentării luptei din cadrul ONU dintre statele din lagărul comunist și cele aflate în sfera de influență a SUA pentru soluționarea acelui conflict.[6]

Un articol ironic a fost publicat în același cotidian *Scânteia* de un autor cu inițialele G.I.. În realizarea acestuia autorul a pornit de la o știre publicată de agenția France Press în care se menționa faptul că în timpul unei întâlniri a liderilor necomuniști din Congo, președintele provinciei Katanga, Moses Tchombe, fusese arestat de trupele prezidențiale ale lui Mobutu. Ironia a fost prezentă încă din titlul articolului, acesta fiind intitulat *În grădina zoologică a marionetelor Tchombe a fost arestat de Mobutu.* Pe lângă nuanțele amuzante ale textului autorul a găsit și o expliație pentru care a fost realizat acest act surprinzător. La acea întâlnire se propusese înființarea unei confederații alcătuită din toate formațiunile statale din Congo, cu excepția celei controlate de Gizenga. Conflictul dintre Tchombe și Kasavubu a apărut în momentul în care s-a pus problema conducătorului acestei confederații, fiind generat, în opinia autorului, de belgia și SUA, fiecare dintre acestea dorind să-și impună „ marioneta" la conducere. Văzând că nu se ajunge la niciun consens, Tchombe s-a supărat și a părăsit lucrările conferinței, fiind arestat de trupele lui Mobutu exact când urma să se urce în avion. În finalul articolului autorul concluziona apoteotic: „ *În rândurile opiniei publice internaționale, ca și ale întregului popor congolez, acest spectacol jalnic a stârnit dezgust și mânie față de Mobutu, Tchombe, Kasavubu și celelalte slugi ale colonialiștilor, care au mâinile pătate de sângele eroicului popor congolez. Proverbul spune: corb la corb nu-și scoate ochii. Pățania lui Tchombe demonstrează însă că... marionetă la marionetă își scot fără ezitare ochii atunci când interesele celor care-i manevrează din culise cer aceasta.*"[7]

Un articol aniversar, cu ocazia sărbătoriri primului an de independență a statului african, a fost publicat de *Scânteia* în data de 1 iulie 1961. Acesta fusese scris de L. Rodescu și era intitulat *Cauza poporului congolez trebuie să triumfe*. Întreg articolul este de fapt o retrospectivă a principalelor evenimente petrecute în acea perioadă, atât pe plan intern cât și la nivel

[5] Eugen Phoebus, *Cortina Tăcerii,* în *România Liberă,* an XIX, nr. 6107, 16 martie 1961, p.4

[6] Nicolae Lupu, *Evenimentele din Congo și dezbaterile de la ONU,* în *Scânteia,* an XXX, nr. 5130, 10 aprilie 1961, p. 4

[7] *Scânteia*, an XXX, nr. 5147, 27 aprilie 1961, p. 6

internațional, punând accentul pe asasinarea lui Patrice Lumumba. În finalul editorialului autorul a prezentat poziția României față de acest eveniment, afirmând: „ *Cu multă căldură și simpatie urmărește poporul nostru eforturile patrioților congolezi de a-și făuri o țară unită și independentă. Reprezentanții R.P. Române au sprijinit de la tribuna ONU adevăratele interese ale Congoului . De partea mult încercatului popor congolez stau toate forțele iubitoare de pace și progres. Cauza pentru care unii dintre cei mai buni fii ai Congoului, în frunte cu P. Lumumba, trebuie să triumfe.*"[8]

În prima jumătate a lunii septembrie 1961, armata prezidențială ajutată de trupele ONU au început o campanie de reunificare a Congo-ului, atacând statul secesionist Katanga și reușind să îl înlăture de la conducerea acestuia pe Moses Tchombe. Tot în acea perioadă, a avut loc și o întrunire a Parlamentului congolez, în urma acesteia stabilindu-se formarea unui nou guvern sub conducerea lui Cyrille Adoula. Se pare că situația se calmase pentru moment deoarece această decizie a fost recunoscută și de sovietici care și-au exprimat dorința de a restabili relațile diplomatice cu statul african. Mai mult, noul executiv congolez era alcătuit din foarte mulți foști colaboratori ai lui Patrice Lumumba, care făcuseră parte din primul guvern al statului african. Aceste informații au fost prezentate și într-un articol publicat în ziarul *Scânteia* din data de 15 septembrie 1961. Acesta a fost scris de Nicolae N. Lupu și era intitulat *Înlăturarea lui Tchombe- un nou eșec al colonialiștilor.* Pe lângă prezentarea acestor informații autorul considera că situația nu era pe deplin stabilizată, iar „imperialiștii" nu-și luaseră încă gândul de la bogățiile acestui stat, ci doar companiile belgiene fuseseră înlocuite de cele americane. În acest sens autorul afirma: „ *Înlăturarea lui Tchombe, agentul colonialiștilor belgieni, constituie fără îndoială un important succes al poporului congolez care luptă pentru lichidarea definitivă a doinației străine. El nu înseamnă însă nici pe departe sfârșitul acestei lupte. Căutând să ia locul colonialiștilor belgieni, monopolurile americane continuă să uneltească planurile criminale de subjugare și jefuire a Congoului. Prezența în aceste grele zile în Congo a lui Hammarskjoeld, secretarul general al ONU, care poartă o răspundere atât de gravă în legătură cu drama poporului congolez, nu prevestește nimic bun și de aceea forțele patriotice din Congo manifestă vigilență*"[9]

Despre noul guvern condus de Adoula s-a exprimat și liderul grupării lumumbiștilor, Camil Gizenga. În acest sens el a trimis scrisori către mai mulți lideri ai unor state comuniste dar și un Memorandum către toate țările prietene. În documentul adresat lui Gheorghiu Dej liderul congolez considera că lupta împotriva neocolonialiștilor continuă, armistițiul fiind provizoriu. În acest sens Gienga afirma: „ *În general trebuie să vă spun că parlamentul congolez a căzut sub influențaforțelor imperialiste. De la formarea guvernului până în clipa când vă scriu aceste rânduri, situația politică a țării rămâne fără rezolvarea practică cu toată destinderea aparentă. Cu alte cuvinte noi suntem într-o situație de armistițiu. Dată fiind nerespectarea de către Leopoldville a acordurilor ce stau la baza tratativelor, soluționarea pașnică a crizei se află grav compromisă.*"[10]

Ulterior situația a continuat să fie instabilă până la sfârșitul anului 1961, unitatea statului congolez fiind menținută doar cu ajutorul trupelor ONU, care începuseră să-i pună la punct pe mercenarii lui Tchombe. Acest lucru a fost posibil deoarece la 24 noiembrie 1961 Consiliul de Securitate al ONU a adoptat Rezoluția 169 (1961). La început erau reafirmate obiectivele

[8] L. Rodescu, *Cauza poporului congolez trebuie să triumfe,* în *Scânteia,* an XXX, nr. 5212, 1 iulie 1961, p. 6
[9] Nicolae N. Lupu, *Înlăturarea lui Tchombe- nou eșec al colonialiștilor,* în *Scânteia,* an XXXI, nr. 5288, 15 septembrie 1961, p. 6
[10] ANIC, Fond CC al PCR, Secția Cancelarie, dosar nr. 123/1961, f. 2.

principale ale Organizației față de Congo, cele mai importante fiind: menținerea integrității teritoriale și a independenței politice, prevenirea extinderii războiului civil sau retragerea și evacuarea întregului personal militar care nu se afla sub egida ONU și a mercenarilor prezenți în zonă.[11] Pentru realizarea acestor deziderate au fost trasate 11 directive pentru a pune capăt acestei crize. Cele mai importante erau susținerea necondiționată a guvernului central al statului congolez, trecerea în ilegalitate a oricărui ajutor extern acordat secesioniștilor din Katanga sau faptul că orice acțiune secesionistă împotriva Republicii Congo contravine Legii Fundamentale a ONU și încetarea imediată a acestora.[12]

O altă cauză care a dus la stabilizarea situației a fost schimbarea Secretarului General al ONU. La 21 septembrie 1961 ocupantul de atunci al acelei funcții, Dag Hammarskjoeld a murit în condiții suspecte într-un accident de elicopter în Rhodesia de Nord pe când se deplasa să negocieze un armistițiu între trupele ONU și mercenarii katanghezi. La scurt timp de la acest eveniment noul Secretar General al ONU a devenit U Thant. Spre deosebire de predecesorul său, acțiunile acestui au fost mult mai pragmatice, dorind să pună capăt cât mai repede crizei congoleze. Aceste evenimente nu au putut trece neobservate de presa română, ziarul Scânteia publicând periodic informări și editoriale în acest sens. Ținta predilectă a acestora a fost în acea perioadă același Moses Tchombe, a cărui autoritate începuse să se clatine în regiunea Katanga. Teoria vehiculată de autorii români era aceea că, deși era strâmtorat de trupele ONU, Tchombe era ajutat în continuare de SUA, Belgia sau Franța, țări care îl puteau și adăposti în cazul în care lucrurile s-ar fi înrăutățit în Congo. De altfel, acest lucru s-a și întâmplat mai târziu, atunci când regimul său a fost lichidat de trupele ONU în 1964, iar el a fost nevoit să se refugieze în Belgia.

Anul 1962 a început început cu o tensionare a situației din Congo, la sfârșitul lunii ianuarie consemnându-se arestarea liderului pro-lumumbist, Antoine Gizenga. Ca și mentorul său, acesta a fost închis într-o tabără militară administrată de Mobutu. Din fericire pentru el, nu a avut aceeași soartă ca și Lumumba, Gizenga fiind eliberat în luna iulie a anului 1964. Cu toate acestea evenimetul a fost amplu prezentat în ziarele românești, care au publicat în paginile lor foarte multe informări zilnice dar și câteva editoriale și articole ale unor jurnaliști sau chiar ale unor presonalități ale vieții culturale românești din acea perioadă. Primul care a analizat acest eveniment a fost ziaristul L. Rodescu, de la cotidianul Scânteia, care la 25 ianuarie 1962 a publicat un editorial intitulat „ *Să nu se repete nelegiuirea*". Aici, autorul făcea o comparație a acestei situații cu cea a asasinării lui Lumumba, petrecută cu un an înainte. Bineînțeles, principalii vinovați în opinia autorului erau americanii, care speriați că își pierd influența în Congo au susținut această măsură. Vinovate mai erau și trupele ONU care erau acuzate că nu vor să aplice rezoluțiile Consiliului de Securitate și erau în complicitate cu trupele lui Mobutu și mercenarii lui Tchombe.[13]

Un scurt articol despre această situație și publicat în *Scânteia* a realizat și scriitoarea Lucia Demetrius. Acesta avea titlul *Libertate lui Gizenga* și trata aproximativ aceleași aspecte ca și articolul lui Rodescu: compararea acestui eveniment cu uciderea lui Lumumba, implicarea americanilor în acest eveniment și pasivitatea de care dădeau dovadă trupele ONU. Diferența era că acesta era scris într-un stil mai literar și mai ușor de înțeles, nefiind utilizat limbajul de lemn specific presei comuniste din acea perioadă.[14]

---

[11] https://en.wikisource.org/wiki/United_Nations_Security_Council_Resolution_169 (Rezoluția 169/1961 a Consiliului de Securitate al ONU, site accesat în data de 29.07.2018)

[12] *Ibidem.*

[13] L. Rodescu, *Să nu se repete nelegiuirea,* în *Scânteia,* an XXXI, 25 ianuarie 1962, nr. 5419, p. 3.

[14] Lucia Demetrius, *Libertate lui Gizenga,* în *Scânteia,* an XXXI, nr. 5415, 31 ianuarie 1962, p. 3.

În luna aprilie a aceluiași an apăruse zonul conform căruia Gizenga ar fi fost ucis de trupele lui Mobutu. Pentru a pune capăt speculațiilor conducerea congoleză a permis mai multor ziariști să-l viziteze în locul unde era deținut, de pe insula Bolabemba aflată pe fluviul Congo. Evenimentul a fost prezentat și în ziarul *Scânteia* din 24 aprilie 1962 care a preluat un interviu acordat de opozantul congolez corespondentului agenției de presă sovietică Tass în Congo, G. Fediașcin.[15] Printre altele, Gizenga se plângea de faptul era deținut ilegal, fără să fi avut parte de vreun proces și că i se încălcau foarte multe drepturi, inclusiv acela de a fi vizitat de membrii familiei sale.

Odată cu apropierea sfârșitului statului secesionist Katanga, care era încolțit de trupele ONU, în presa română au apărut tot felul de teorii referitoare la tentativele lui Tchombe de a-și menține poziția. Ziariștii români, citând surse străine, se lansau în tot felul de speculații cum că liderul secesionist ar fi negociat cu reprezentanții ONU păstrarea puterii în zona controlată oferind în schimb diferite beneficii precum o parte a profitului exploatării diamantelor statelor europene.[16] O ipoteză și mai neverosimilă a fosr lansată de ziaristul B. Stoian de la *Scânteia.* Acesta susținea, citând ziarul englez *Observer* că de fapt Katanga urma să preia conducerea întregului Congo în loc ca guvernul central să preia Katanga. În continuare, autorul mai afirma că belgienii și americanii urmăreau de fapt transformarea fostei colonii belgiene într-un stat federativ, prin care se urmărea recunoaștrea oficială a existenței statului secesionist Katanga. Artizanul acestor manevre era considerat scretarul adjunct al SUA, Geroge McGhee, care tocmai efectuase o vizită în Congo.[17]

Se pare că aceste teorii nu s-au confirmat ci, dimpotrivă, s-au dovedit a fi pure speculații, acest lucru datorându-se trupelor ONU care la începutul lunii decembrie a anului 1962 au încercuit capitala katangheză Elisabethville. La 24 decembrie trupele lui Tchombe de acolo s-au predat, iar acesta din urmă a părăsit țara refugiindu-se în Rhodesia de Nord. Până la 21 ianuarie 1963 trupele ONU au ocupat întreg teritoriul Katangăi, la acea dată fiind cucerit ultimul centru de rezistență reprezentat de orașul Kolowezi.

Înfrângerea lui Tchombe nu putea trece neobservată de presa română. Astfel, la 11 februarie 1963 Nicolae N. Lupu publica un editorial în *Scânteia* având ca titlu o întrebare: *A capitulat oare Tchombe?*. La începutul acestuia, autorul a realizat un scurt istoric al evenimentelor de la începutul acelui an și era de părere că renunțarea lui Tchombe la Katanga nu era decât o parte a unui plan pus la cale de liderul secesionist împreună cu protectorii săi americani și belgieni. În afirmațiile sale , Lupu cita informații din mai multe ziare occidentale și mai susținea că Tchombe urma să se reîntoarcă în Katanga după retragerea de acolo a trupelor ONU. În acest sens era salutată decizia lui U Thant care hotărâse ca aceste trupe să-și prelungească staționarea în Katanga până când situația se va stabiliza definitiv. Pentru a-și întări afirmațiile autorul mai constata că oamenii lui Tchombe încă mai ocupau funcții în aparatul administrativ congolez, afirmând despre că: „ *Ocupând mai departe posturi cheie în armată, economie, finanțe, adminstrație, aceștia crează numeroase greutăți misiunii guvernului central și mențin în Katanga o situație încordată.*”[18] În finalul articolului autorul deplângea soarta oamenilor de rând congolezi care ajunseseră la limita sărăciei din cauza situației incerte din acest stat.

[15] *Scânteia,* an XXXI, nr. 5508, 24 ianuarie 1962, p. 4.
[16] Nicolae N. Lupu, *Noi intrigi ale monopolurilor în Congo,* în *Scânteia,* an XXXII, nr. 5661, 24 septembrie 1962, p. 4.
[17] B. Stoian, *McGhee este fermecat de Chombe,* în *Scânteia,* an XXXII, nr. 5712, 13 noiembrie 1962, p. 4.
[18] Nicolae N. Lupu, *A capitulat oare Tchombe?*, în, *Scânteia,* an XXXII, nr. 5800, 11 februarie 1963, p. 4.

Anul 1963 s-a dovedit a fi mai liniştit din punct de vedere al evenimentelor. Singurul lucru notabil în acea perioadă a fost o oarecare reconciliere între forţele politice congoleze şi începutul negocierilor pentru crearea unei noi constituţii. De asemenea, puterile occidentale au propus un plan pentru a ajuta Congo-ul să se redreseze din punct de vedere economic.

Acest lucru nu a fost văzut cu ochi buni în presa română, planul fiind extrem de criticat în ziarul *Scânteia* de către acelaşi Nicolae N. Lupu într-un articol intitulat *Sub masca „ajutorului" pentru Congo*. La început, autorul era de părere că Tchombe încă nu a renunţat la reîntoarcerea în Katanga, acest lucru fiind o chestiune de timp. Ulterior Lupu s-a lansat într-in atac frontal la adresa SUA şi Belgiei, care erau acuzate că prin implementrea programului de ajutor economic al Republicii Congo nu urmăreau decât să-şi impună controlul asupra acestui teritoriu. Toate acestea urmau să se realizeze sub umbrela ONU. În final autorul concluziona că această criză congoleză era departe de a se fi terminat, cauza principală fiind unelitirile puterilor occidentale în vederea controlării bogăţiilor acestei regiuni.[19]

Spre sfârşitul anului 1963 a avut loc un alt eveniment notabil atunci când, la 20 octombrie, preşedintele Kasavubu a declarat starea excepţională pe teritoriul capitalei Leopoldville pe o perioadă de şase luni. Acest eveniment a fost menţionat şi în *Scânteia* printr-un editorial semnat de D. Bratu. Acesta se numea *De ce a fost decretată starea excepţională la Leopoldville,* iar în realizarea acestuia autorul a utilizat mai multe informaţii preluate de la agenţiile de presă occidentale, mai ales de la France Presse. Bratu a recurs la acest lucru pentru a da o mai mare credibilitate articolului său. Principala informaţie emisă de aces editorial era aceea că preşedintele congolez, Kasavubu, a decretat starea excepţională cu scopul de a desfiinţa parlamentul,principalele partide din opoziţie şi a arsta mai mulţi opozanţi, iar acest lucru era considerat a fi un mare pas către instaurarea unui regim dictatorial.[20] Cam ciudate afirmaţiile acestui ziarist având în vedere că partidul de care aparţinea acest ziar procedase la fel în primii ani de guvernare cu opozanţii iar la acea dată încă mai existau deţinuţi politici în temniţele din România.

Anul 1964 a fost din nou unul plin de evenimente. Primul dintre acestea afost izbucnirea a două rebeliuni numite Simba şi Kwilu le mai multor triburi din provinciile din partea de Est a Congo-ului. Liderii acestor mişcări erau foşti susţinători ai lui Lumumba şi Gizenga care se specializaseră în lupta de gherilă, cei mai importanţi dintre aceştia fiind Gaston Soumialot, Pierre Gbenye şi Pierre Mulele. Conform specialistului în istoria contemporană a Africii, Robert Cornevin, cele două rebeliuni au fost pregătite în afara graniţelor ţării, mişcarea Simba fiind organizată în Burundi de către primii doi lideri menţionaţi mai sus, în tim ce Soumialot a pus bazele Kwilu la Brazaville, în statul vecin cu acelaşi nume.[21] Se pare că aceşti lideri au fost puternic influenţaţi de comunism, beneficiind de sprijinul Chinei şi Uniunii Sovietice. Despre influenţa celei dintâi menţionează acelaşi Cornevin, care afirmă că ajutorul era unul logistic şi material şi era trimis prin intermediul guvernului statului Burundi, care „flirta cu China populară"[22].

Ajutorul sovietic a fost tot în aceeaşi manieră ca şi cel chinez, adică în mod indirect şi prin intermediari. Astfel, conform unei note strict secretă trimisă de sursa „Ion" din capitala ghaneză, Accra, direct lui Gheorghiu Dej în data de 3.12.1964, aflăm că în ajunul Conferinţei

[19] Idem, *Sub masca „ajutorului" pentru Congo,* în, *Scânteia,* an XXXII, nr. 5858, 10 aprilie 1963, p. 4.
[20] D. Bratu, *De ce a fost decretată starea excepţională la Leopoldville,* în *Scânteia,* an XXXIII, nr. 6056, 25 octombrie 1963, p. 4
[21] Robert Cornevin , *Le Zaire,* Presses Universitaires de France, Paris, 1972 p. 98
[22] *Ibidem.*

Statelor Nealiniate de la Cairo, trei șefi de stat ai unor țări africane: Kwame Nkrumah, Nasser și Ben Bella, au solicitat Uniunii Sovietice să ajute rebelii congolezi cu arme. În notă se menționează că sovieticii au fost de acord cu acest lucru, stabilind ca armamentul să nu ajungă direct în Congo ci mai întâi în Ghana, Egipt și Alegeria, iar de acolo urmând să fie distribuit rebelior. Pentru a ajunge în mâinile acestora cele trei țări se înțeleseseră cu guvernul Sudanului ca transportul să tranziteze această țară, asta după ce președintele Kenyei refuzase acest lucru.[23]

Această ultimă etapă a războiului civil din Congo nu a putut trece neobservată în presa română, aceasta situându-se, ca de obicei, de partea rebelilor sprijiniți de statele comuniste. Despre începutul rebeliunii Kwilu a scris un editorial și Nicolae N. Lupu în ziarul Scânteia, în care erau prezentate o serie de informații despre acțiunile rebelilor folosind drept surse mai multe ziare și agenții de presă occidentale. Cauzele izbucnirii acestui nou conflict erau, în viziunea autorului, de natură socială și economică. Era din nou aruncată vina pe neocolonialiști care doreau să dezbine Congo-ul și să pună mâna pe bogățiile de pe teritoriul acestui stat, în timp ce oamenii, sătui de aceste lucruri s-au revoltat, din nou, împotriva lor.[24]

În anul 1965 situația din Congo s-a stabilizat odată cu înfrângerea acestei rebeliuni, iar Mobutu s-a proclamat noul conducător al statului.

BIBLIOGRAPHY

I. Documente

1. Arhivele Naționale Istorice Centrale- Fond CC al PCR, Secția Cancelarie, dosar nr. 123/1961
- Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar nr. 45/1964
2. https://en.wikisource.org/wiki/United_Nations_Security_Council_Resolution_169 (Rezoluția 169/1961 a Consiliului de Securitate al ONU, site accesat în data de 29.07.2018).

II. Presă

1. România Liberă (numere din anii 1961-1965)
2. Scânteia (numere din anii 1961-1965)

III. Articole și lucrări generale și speciale

1. Cornevin, Robert, *Le Zaire,* Presses Universitaires de France, Paris, 1972
2. Deschamps, Hubert, *L'Afrique en XX siecle* ,Sirey, Paris, 1966
3. Ranteș, Bogdan Iulian, *L'assassinat de Patrice Lumumba et son echo en Roumanie,* în Iulian Boldea (coord.), *DISCOURSE AS A FORM OF MULTICULTURALISM IN LITERATURE AND COMMUNICATION SECTION: HISTORY AND CULTURALMENTALITIES*, ARHIPELAG XXI PRESS, TÎRGU MUREȘ, 2015

[23] ANIC, Fond CC al PCR, Secția Relații Externe, dosar nr. 45/1964, f. 22.
[24] Nicolae N. Lupu, *Răscoala din provincia congoleză Kwilu,* în *Scânteia,* an XXXIII, nr. 6171, 18 februarie 1964, p. 4

LA CULTURE DES HABITANTS DE LUDUȘ AU DÉBUT DU COMMUNISME EN ROUMANIE

Antoniu-Ioan Berar, Sabin-Gavril Păşcan
PhD, UMFST Târgu Mureș, PhD Student, UMFST Târgu Mureș

Abstract: Luduș, commune plus développée de la plaine de Transylvanie, qui excellait dans l'entre-deux-guerres par l'agriculture et le commerce, a subi des transformations spécifiques après l'établissement du communisme dans notre pays: réforme agraire, collectivisation, nationalisation, imposition du modèle soviétique dans l'éducation - à travers le Réforme de l'éducation de 1948 - et la proximité, par la culture, avec le peuple soviétique devenu «ami» dans le nouveau contexte. En cours, Ludușul, localité à prédominance rurale, devient une ville industrielle, à travers l'usine de transformation du chanvre et surtout à travers l'usine de sucre. L'industrie s'est développée si rapidement après 1945 qu'elle a éclipsé tout le changement antérieur au niveau local. L'industrialisation a changé l'ensemble de la société roumaine d'une manière que le parti unique n'avait pas anticipé.

Keywords: collectivisation, communisme, industrialisation, culture, Luduș

Les habitants de Luduș dans le contexte de la transition vers le nouveau régime

Ludușul, située au confluent du Pârâul de Câmpie avec Mureșul, au sud de la plaine de Transylvanie, était une commune économiquement développée dans l'entre-deux-guerres, qui excellait dans ces années-là par l'agriculture et le commerce. La ville avait été gravement touchée par les combats de septembre 1944 pour la reprise de la Transylvanie. De nombreux bâtiments de la commune ont été détruits ou endommagés, et certains des habitant ont été déclarés morts ou ont disparu sur le front. Les voies de communication: ponts, routes, voies ferrées, réseau télégraphique et téléphonique ont été détruites, la communication avec le reste des localités devenant assez difficile. La centrale électrique avait également été détruite, la ville étant restée plusieurs années sans électricité. La vie des habitants de Luduș, ainsi que toute la population de la plaine de Transylvanie, était devenue assez difficile dans les années de transition vers le communisme.

Après 1945, des changements ont eu lieu dans la structure ethnique de la population de Luduș, avec le départ de la plupart des Juifs en Israël. Économiquement et socialement, la société a connu un changement violent à travers la réforme agraire commencée en mars 1945. La réforme agraire a détruit la grande propriété et avec elle l'aristocratie transylvanienne et les domaines avec des châteaux, les œuvres d'art de l'architecture transylvanienne, comme le cas du château de Gheja. Avec la réforme agraire, poursuivie avec la collectivisation, a commencé la destruction de la société civile, la destruction de la famille, la solidarité interethnique et religieuse. Mais au début, ce sont les paysans, le groupe le plus important en nombre, qui ont été contraints de vivre l'expérience unique de la collectivisation. La bourgeoisie suivit. À Luduș, la petite bourgeoisie, les propriétaires de moulins, de boulangeries, de restaurants et de petits commerçants avaient le sort des paysans. Ensuite, les structures de base, les partis, en fait les personnes avec des options politiques déclarées, les associations professionnelles, culturelles, etc. ont été démolies. En cours, Ludușul, une localité rurale, devient une ville industrielle, à travers l'usine de transformation du chanvre et surtout à travers l'usine sucrière. La vérité est que l'industrie et les villes se sont développées si rapidement depuis 1945 qu'elles ont éclipsé tout

changement antérieur. L'industrialisation a changé la société d'une manière que le parti unique n'avait pas anticipée.

Cela a été suivi par le contrôle des églises, le comportement le plus agressif du régime envers l'Église gréco-catholique. Le pouvoir communiste ne pouvait pas concevoir que l'Église Unie soit subordonnée au Vatican, qu'elle puisse bénéficier de la solidarité des communautés catholiques du monde entier. La terreur a suivi dont les victimes ont été les prêtres, comme Ioan Crăciun, les fidèles soupçonnés de participer à des liturgies tenues dans la clandestinité.

Les intellectuels ont également été victimes, certains pour leur passé politique, d'autres pour leurs attitudes envers le régime, comme l'étudiant Aurel Baghiu. Tout était strictement surveillé par la Sécurité et la Milice de Luduş, les instruments de la terreur.

ARLUS - la proximité du peuple soviétique

Comme les idéologies soviétiques ou les historiens des années 1960, les communistes roumains (y compris les gens de culture qui ont vécu en Roumanie après 1948) en sont venus à définir la révolution culturelle comme une étape de transition vers la société communiste. Selon les théoriciens soviétiques des années 1960, l'existence de la révolution culturelle se limite aux lois générales qui guident le développement du socialisme.

La révolution culturelle de ces années dépendait de la révolution politique. Une fois au pouvoir, le Parti communiste est devenu l'initiateur de la révolution culturelle en imposant la «démocratisation» de la culture, l'égalisation des conditions culturelles, l'essor rapide de l'éducation, mais aussi la création d'une nouvelle intellectualité, liée au peuple, à la classe ouvrière.[1]

Dans notre pays sont apparus en 1950: *le Comité des Arts* (successeur du défunt ministère des Arts et de l'Information), *le Comité de la Radiodiffusion, la Direction générale de l'édition, de l'impression et de la distribution du livre*, des départements qui fonctionnaient sous le Conseil des ministres et avaient un statut des ministères.[2]

En 1953, dans chaque région, en plus du Comité régional du parti, il y avait une section de propagande et d'agitation subordonnée à un secteur de la littérature et des arts dont dépendaient les sections culturelles des conseils populaires de district.[3] Ces Conseils populaires dirigeaient l'activité économique, socioculturelle et administrative des ménages au niveau local. Les principales tâches des Conseils populaires étaient: la réalisation du plan de scolarisation, l'organisation du travail de culturalisation de masse; le bon fonctionnement et le développement de l'enseignement préscolaire, élémentaire et secondaire et des institutions artistiques et culturelles, ainsi que le développement de la culture physique et des sports de masse; la supervision du travail éducatif dans les écoles secondaires techniques et professionnelles.[4]

La nationalisation de 1948 marque la fin des maisons d'édition, des imprimeries et des librairies privées. Le régime communiste a encouragé l'impression en masse des classiques du marxisme-léninisme, de la fiction socialiste réaliste, de divers ouvrages de propagande et de manuels scolaires[5].

L'Association roumaine pour des relations plus étroites avec l'Union soviétique (ARLUS) a été créée à l'initiative des intellectuels de gauche dans la maison du professeur Constantin

---

[1] Cristian Vasile, *Politici culturale comuniste în timpul regimului Gheorghiu-Dej*, Humanitas, Bucureşti, p.31.
[2] *Ibidem*, p.37.
[3] ANIC, *Fond CC al PCR – Secţia de Propagandă şi Agitaţie*, Dosar nr.42/1953, ff.36-37
[4] Legea nr.6/28.03.1957 de organizare şi funcţionare a Sfaturilor populare, publicată în Buletinul oficial, anul VI, nr.11/28.03.1957, pp.63-64.
[5] Cristian Vasile, *op. cit.*, p.130.

Parhon le 20 octobre 1944[6]. Officiellement, l'objectif était de faire connaissance et de promouvoir les amitiés roumano-soviétiques. En réalité, c'était un instrument de soviétisation / russification de la Roumanie[7]. L'ARLUS a été établi dans les localités roumaines, surtout depuis 1948, après que les communistes aient pris le pouvoir. En ce sens, l'Ordre no. 1036/1948 a été publié, par lequel les maires des localités du comté ont reçu un ordre de soutien à la création d'ARLUS. Un représentant de chaque cercle ARLUS devait participer au Congrès du comté qui s'est tenu à Turda les 22 et 23 février 1948.[8]

Dans la commune de Luduș et chez le tailleur appartenant à Gheja, deux cercles ARLUS opéraient. Le Cercle ARLUS de Gheja a été créé le 19 février 1946 et le Cercle ARLUS de Luduș a été créé le 8 octobre 1946. La composition de la direction de ces cercles, le 30 juillet 1948, était la suivante[9]:

a. Le comité de Luduș

- le président: Boris Dubovanschi, ingénieur agronome, membre de P.M.R.
- le vice-président: Dr. Kovács Alexandru, médecin, membre de P.M.R.
- secrétaire: Teodor Hădărean, instituteur, membre dans la Front des laboureurs
- secrétaire de l'organisation: Dr. Aurel Groza, membre P.M.R.
- secrétaire culturel: Morărescu Simion, instituteur, membre P.M.R.
- secrétaire financière: Dr.Ioan Câmpean, vétérinaire, membre dans le Front des laboureurs.

b. Le comité de Gheja

- le président: Nicolae Ștefan, instituteur, mmebre P.M.R.
- le vice-président: Ioan Blaga, agriculteur, membre dans le Front des laboureurs
- secrétaire: Mircea Fanea, instituteur, membre dans le Front des laboureurs
- secrétaire organisateur: Vasile Mâlnă, agriculteur, membre P.M.R.
- caissier: Gheorghe Crăciun, membre dans le Front des laboureurs
- secrétaire culturel: Nicolae, Crucița, membre dans le Front des laboureurs.

Le nombre de membres en 1948 était le suivant: 310 à Luduș et 60 à Gheja. Sur le total des membres ARLUS de Luduș, 15 étaient des laboureurs, 65 fonctionnaires, 141 élèves et étudiants et 89 autres catégories. Ils venaient de Roumains, de Hongrois et de Juifs. Sur l'ensemble des membres de l'ARLUS à Gheja, 26 étaient des laboureurs, 11 étaient des fonctionnaires et 23 étaient des étudiants. Ces membres provenaient des formations politiques suivantes: P.M.R., le Front des laboureurs, U.P.M. Certains membres d'ARLUS n'étaient pas politiquement régimentés. Selon ARLUS Luduș, entre février et juillet 1848, «*Il y avait à Luduș 21 conférences auxquelles participaient entre 100 et 200 habitants, bien vues par le public. Le nombre de membres s'est multiplié après les conférences. 3 conférences ont eu lieu à Gheja avec une large participation de 100 à 200 habitants, qui ont bien suivi ces conférences. Il y a des bibliothèques à Luduș et à Gheja, mais elles ne sont pas très populaires.* [10] » .

---

[6] În anii comunismului ziua de 20 octombrie reprezenta „*Ziua Prieteniei româno-sovietice*".

[7] Radu Negrescu-Suțu, *Arlus şi bătrânii friguroşi,* în http://www.asymetria.org/modules.php?name=News&file=article&sid=201, accesat în data de 23.11.2018.

[8] ANR-DJM, *Fondul Primăria comunei Luduş,* Dosar 101/1948, f.16

[9] Idem, Dosar 97/1945, f.8.

[10] *Idem*, Dosar 101/1948,f.42.

Manifestations culturelles à Luduș dans les années de transition vers le communisme

La division ASTRA opère à Luduş depuis la fin du 19ème siècle. Le 23 mai 1948, le comité de la *division ASTRA* de Luduş a été élu, composé des membres suivants: Dr Aurel Groza - président, Ioan Hirian - vice-président, Simion Morărescu - secrétaire, Teodor Hărădean - caissier bibliothécaire[11].

À Luduş, *des soirées dansantes ou des chœurs de paysans* étaient fréquemment organisées, depuis l'entre-deux-guerres, avec l'accord des autorités locales. Certains étaient amusants et socialisants, et d'autres ont été organisés pour collecter des fonds pour diverses questions locales ou régionales. C'est ainsi que des soirées dansantes étaient organisées à Gheja, à Roşiori mais aussi à Luduş au Restaurant Central ou dans autres locations. En 1945, les documents enregistrent la demande de la *Société Sportive* "*Unirea*" de Luduş pour l'organisation d'une soirée dansante du réveillon du Nouvel An[12], le soir du 31 décembre 1945 entre 20h00 et 06h00[13]. Le 15 juin 1945, entre 21h00 et 05h00, une soirée dansante eut lieu à Gheja, organisé par les jeunes du village afin de collecter des fonds qui devaient être reversés à la mairie pour arranger les tombes des héros[14]. Une soirée dansante a été organisée le 4 novembre 1945, entre 18h00 et 06h00, par Vásárhelyi Ştefan, le président de *l'Union Populaire Hongroise*[15]. Une autre soirée dansante est organisée par le *Syndicat des Artisans* le 9 juin 1946[16]. Tout au long de l'été 1946, les dimanches et jours fériés, «*des chœurs de paysans ont été organisés entre 14h00 et 19h00, en respectant le service divin*[17]». Des soirées dansantes ont également été organisées par les écoles primaires pendant cette période.

La mairie de Luduș a été impliquée à la demande de la préfecture du comté de Turda, en collaboration avec l'organisation locale P.M.R. et d'autres organisations de masse, dans l'organisation d'une fête dans la soirée du 7 au 8 août 1948. Les sommes collectées à l'occasion de cette fête étaient destinées aux travaux de construction du hangar de l'aéroport de Someşeni-Cluj pour l'hébergement des avions appartenant à M.A.I. Ces avions devaient desservir la région administrative de Cluj[18]. Pour la construction de cet objectif, 40 personnes de Ludus ont fait des donations de différentes sommes d'argent, étant en total de 690 lei. Également à cette fin, d'autres personnes ont fait des donations de 7785 lei, le total collecté étant de 8475 lei[19].

Dans les années qui ont suivi la guerre, les adultes n'avaient pas beaucoup de chance de s'amuser. Dimanche, les jeunes sont allés se promener sur «Corzo», le seul trottoir pavé resté intact après la guerre. Les plus âgés mangeaient des graines aux portes et discutaient de politique. Il y a aussi une bibliothèque publique. À côté de la bibliothèque, il y avait une Maison de la Culture où des spectacles étaient parfois apportés par des ensembles et des théâtres d'autres localités. De temps en temps, des bals s'y déroulaient.[20]

---

[11] *Ibidem*,f.13.

[12] Pentru organizarea seratelor dansante, organizatorii trebuiau să achite, începând cu luna octombrie 1945, a unei taxe către *Societatea Compozitorilor Români*, iar biletele de intrare trebuiau confecţionate pe hârtie filigranată, conform legii spectacolelor.

[13] ANR-DJM, *Fondul Primăria comunei Luduş*, Dosar 92/1945, f.75.

[14] Decizia Preturii plăşii Luduş pentru aprobarea organizării unei serate dansante, *Idem*, Dosar 89/1945, f.5.

[15] ANR-DJM, *Fondul Primăria comunei Luduş*, Dosar 92/1945, f.136.

[16] *Idem*, Dosar 105/1946, f.298.

[17] Autorizaţia de a organiza hore ţărăneşti era dată doar tinerilor necăsătoriţi. ANR-DJM, *Fondul Primăria comunei Luduş*, Dosar 105/1946, f.488.

[18] *Idem*, Dosar 101/1945, f.13.

[19] *Ibidem*, f.22-33.

[20] Ioana Giurgiu, *Viaţa ca un vis,* vol.I, Editura Călăuza, Deva, 2013, p.37.

À l'automne de 1947, l'enterrement des restes de soldats soviétiques et l'aménagement du cimetière des héros de Ludus ont eu lieu. Les anciennes fosses ont été bouchées et de nouvelles tombes ont été construites. Une pyramide en bois a été faite, avec une étoile sur le dessus, qui a été placée au-dessus des tombes. À l'été de 1948, la clôture entourant le cimetière des héros soviétiques a été construite, faite par le travail bénévole[21]. La mairie avec le poste de gendarmerie de Luduş, avait l'obligation de garder et d'entretenir les tombes des héros soviétiques du cimetière local.

En 1948, les travaux pour la création des *Centres Culturels de Luduş* ont commencé, sur la base de l'adresse no. 386/1948 publiée par le Conseil Culturel de Turda. Le 25 juillet s'est tenue l'assemblée générale pour la création de centre Culturel de la commune de Luduş[22]. Le centre culturel a reçu le nom de "Nicolae Bălcescu". Le centre culturel "Avram Iancu" est en activité dans le village de Gheja depuis 1945.

À partir de 1946, aucun spectacle dans les théâtres, les cinémas, les écoles ou les organisations locales du comté de Turda (auquel appartenait alors Luduş), ne pouvaient pas être organisés sans l'approbation préalable du service spécialisé de la préfecture de Turda. Pour obtenir l'approbation, les critères suivants devaient être remplis: les textes devaient être présentés au préalable à la Direction générale des théâtres, en triple exemplaire; une fois les textes présentés, les organisateurs devaient mentionner le lieu et la date du spectacle[23].

En 1946, il y avait deux bibliothèques dans la commune, une à l'école primaire no.1 Luduş (1700 livres) et une à l'école primaire du village de Gheja (150 livres). Ces bibliothèques comprenaient des livres de lecture pour les enfants et les enseignants[24]. À cette époque, Luduş etait une commune habituelle. Il n'y avait pas d'imprimerie, même si dans l'entre-deux-guerres il y avait une imprimerie qui avait imprimé beaucoup de cartes postales avec Luduş, ainsi que des machines à écrire pour les entreprises. Il y avait des abonnements aux publications suivantes: Scânteia - 113 abonnements, le Front des Laboureurs - 23 abonnements, Igazság - 5 abonnements, la Revue Albina - 2 abonnements. Il y avait deux guides culturels, un pour la langue roumaine et un pour la langue hongroise. Il n'y avait pas d'écrivains dans le village. Il y avait une chorale, *la chorale des fonctionnaires et des professeurs*, composée de 40 personnes. Dans la localité, il y avait 7 bibliothèques dans les écoles primaires, 2 bibliothèques dans les écoles secondaire, une au siège P.M.R., une bibliothèque communale, une au siège de l'ARLUS et 3 privées. Il y avait deux librairies: *Stoica Victoria* et *Russu Izidor*. Il n'y avait pas de musées. À cette époque, il n'y avait qu'un seul monument, il était situé à Gheja qui a été inauguré en 1937, en l'honneur des héros des habitants de Gheja, morts pendant la Première Guerre mondiale.

Les associations culturelles et / ou religieuses qui fonctionnaient à Luduş en 1948 étaient les suivantes: *l'Association des femmes gréco-catholiques "Saint Mary", l'Association des femmes catholiques romaines, l'Association ASTRA* et *l'Union des femmes réformées*[25]. Dans la commune de Luduş, il y avait cette année-là 44 radios utilisées par des particuliers et «*trois appareils utilisés dans l'intérêt public* (P.M.R., U.P.M., secteur des gendarmes[26])». Les cours

[21]*Ibidem,* f.48.
[22]*Ibidem,* ff.47-51.
[23]Comisia recomanda ca în şcoli să se joace piese clasice, universale şi româneşti: *Shakespeare, Moliere, Caragiale, Camil Petrescu, Victor Eftimiu,*iar pentru adulţi: *V. Alecsandri, I.L. Caragiale, V.I. Popa, CamilPetrescu*, precum şi piesele din cele 4 volume de teatru popular publicate la Editura Scânteia. Erau recomandate comediile care corectează moravurile sau „piesele de adâncă problematică socială şi cu sens progresist". Erau propuşi şi autori ruşi.
[24]*Idem*, Dosar 105/1946, f.479.
[25]*Idem*, Dosar 101/1948, f.57.
[26]*Ibidem,* f.87.

d'alphabétisation avaient lieu trois soirs par semaine et comptaient 234 élèves. L'activité musicale s'est déroulée dans une chorale mixte appartenant à ASTRA. En 1948, le bon fonctionnement de l'activité culturelle nécessitait «*les instruments de musique suivants: deux mandolines, une guitare, un accordéon, deux violons, une contrebasse, un grand et petit tambour, un saxophone clarinette et un piano*[27] ».

L'année 1948, année de la pleine implantation du communisme en Roumanie, coïncide avec la célébration du Centenaire de la Révolution de 1848. En ce sens, toutes les mairies du réseau Luduş ont reçu une circulaire du Luduş. Il contenait le « *projet de programme pour les célébrations du centenaire de 1848*. » Selon l'adresse, «*dans le pays, les équipes syndicales exécuteront les programmes selon les directives données. Les enseignants exécuteront tout au long de juin 1948 dans les festivals et les séances d'école sur la Révolution de 1848, le Syndicat des enseignants, avec l'aide d'organisations chorales, fera une tournée en juin 1848 dans le comté, où ils donneront des concerts choraux*[28] ».

Iosif Chişinevschi[29] a déclaré dans sa présentation du 26 mai 1948 devant les actifs de la Direction de la Propagande que, « ce n'est pas juste, du point de vue politique, que, quelqu'un organise des conférences, que quelqu'un fait une rééditation des brochures, sans l'approbation préalable de la direction, sans critique sérieuse». Iosif Chişinevschi a exhorté les commissions d'art qui étaient subordonnées à la direction de la propagande et de l'agitation « à guider toute l'activité artistique dans la localité respective » [30].

Les représentants des partis politiques et les directeurs des écoles ont participé à l'organisation du centenaire à Luduş: Simion Podaru, représentant du P.M.R., Ioan Dâmbean, représentant du Front des laboureurs, Victor Stoica, représentant du Parti National Populaire, Dr. Alexandru Kováts , représentant de l'Union Populaire Hongroise, Constantin Teognosti, représentant du Syndicat des Jeunes Travailleurs, Ioan Câmpeanu, directeur de l'école roumaine, Dr Kakasy Pavel, directeur de l'école hongroise,le professeur Ioan Hirian, directeur de l'école primaire, Coloman Nagy, directeur de l'école primaire hongroise.

Dans ce contexte, le projet proposé par le Ministère de l'Information pour le 13 juin 1948 était le suivant: *L'hymne du R.P.R.; Conférence, Proclamation d'Islaz; Chorale, chants de travail; Récitation en hongrois ou traduction de Petőfi Alexandru; Chorale, marche des ouvriers; Danses folkloriques et jeux réalisés par l'U.T.M., le C.S.P., l'U.F.D.R., les élèves et les syndicats et chansons internationales et amusantes*[31]

Pour les écoles primaires, le programme artistique s'est déroulé le 6 juin 1948 dans la grande salle du Restaurant Central[32], en présence d'environ 400 personnes. Les enseignants Laurean Paul et Coloman Nagy ont parlé de l'importance du centenaire. Quatre chansons roumaines et quatre chansons hongroises ont été chantées, parmi lesquelles «International», «Allez de l'avant, camarades!», «1 Beau Mars». 8 poèmes ont été récités et deux danses nationales ont été dansées. L'Ensemble de gymnastique a également participé à la célébration.[33]

---

[27]*Ibidem*, f.87.

[28] Proiect de program pentru sărbătorirea centenarului Revoluţiei de la 1848, *Ibidem*, f.73.

[29]*Iosif Chişinevschi* sau *Kişinevski* (născut *Iakob Roitman* în anul 1905 la Chişinău) a fost un comunist evreu rus, membru P.C.R. din anul 1928. În anul 1945 a devenit membru C.C. al P.C.R. iar din anul 1948 a intrat în Biroul politic.

[30] Cristian Vasile, *Literatura şi artele în România Comunistă 1948-1953 (epub)*, Editura Humanitas, 2013, p.111.

[31] Proiect de program pentru sărbătorirea centenarului Revoluţiei de la 1848, *Ibidem*, f.73.

[32]*Restaurantul Central* se afla la acea dată în proprietatea lui Adalbert Puia. Ulterior, clădirea a trecut în patrimoniul statului, găzduind Căminul Cultural „Nicolae Bălcescu" din Luduş.

[33] Raport înaintat Preturii plasei Luduş de notarul Primăriei, 8.06.1948, *Ibidem*, f.74.

Luduş était en plein développement pendant les années 1959-1964. Selon les statistiques officielles, la production industrielle mondiale a été multipliée par 11. La jeune ville au bord du Mureş s'est beaucoup développée. Des rues asphaltées, l'éclairage public, des espaces verts ont apparu, le réseau d'éclairage électrique a été étendu, les transports publics ont été introduits, mais aussi l'eau potable dans toutes les rues de la ville. L'éducation et la culture ainsi que le réseau commercial se sont fortement développés. Uniquement pour la modernisation des rues et des trottoirs, 12.300.000 lei ont été dépensé. De nouveaux quartiers avec 305 appartements ont apparu et 75-85 de nouvelles maisons ont été construites dans la ville chaque année.[34]

La propagande communiste à travers l'ecole et la culture

Chaque fois qu'il en avait l'occasion, la propagande communiste n'hésitait pas à rappeler aux habitants de Luduş la «misère et les ténèbres qui régnaient sur leurs terres» et la dure vie de tous les jours et l'ignorance du livre avant le 23 août 1944. Les dates officielles des années pendant l'entre-deux-guerres, ont mentionné l'existence de plus de 32.400 d'analphabètes, représentant 47% de la population totale de Luduş. Mais aussi dans les centres administratifs Iernut, Râciu, Sărmaşu, l'alphabétisme existait. Mais, "sous la direction du parti", l'analphabétisme a été éliminé avec la pauvreté et la maladie.

La situation des écoles de Luduş entre 1938-1965[35]

L'année	**1938**	**1965**
école de 7, mais aussi de 8 ans	8	64
élèves	563	10.279
professeurs	217	1.121

Il y avait plusieurs propositions pour les élections des députés au conseil municipal de Luduş. Parmi eux se trouvait le directeur de l'école du quartier de 8 ans, Ioan Luca, qui a été nommé pour la circonscription 26 Luduş qui comprenait la rue Petru Maior. Il était la bonne personne pour être nommé parce que « son travail est bien connu ». La bonne relation avec les parents des élèves garantit de beaux résultats tant dans l'éducation des enfants que dans la bonne gestion de l'école. Les autres candidats proposés étaient: Maria Lăzărescu, Aurel Hărăstăşan, Ioan Sabău, Candin Hotman, Iuliu Feher et d'autres. [36]

Dans la période 1949-1964, plus de 37.000 volumes ont été publiés en Roumanie, pour un tirage de près de 505 millions d'exemplaires. Entre 1960 et 1963 seulement, 9.172 titres de livres politiques, techniques et de fiction ont apparu dans un tirage de 124.522.000 exemplaires. Par exemple, les œuvres de Mihai Eminescu ont été imprimées entre 1950 et 1964 à plus de 1.500.000 exemplaires. Les œuvres de Caragiale ont été imprimées dans la même édition, et les écrits de Sadoveanu ont été imprimés en un nombre record, 4.000.000 d'exemplaires. En ce qui concerne les écrivains contemporains, leurs créations littéraires ont été imprimées dans 750 titres de livres au cours des années 1960-1963, pour un tirage de près de 10 millions d'exemplaires. Les œuvres de Tudor Arghezi ont été publiées à près de 800.000 exemplaires. Au cours de ces

[34] Ioan Kolozsvari, preşedintele comitetului executiv al sfatului popular orăşenesc Luduş, interviu în „Steaua roşie", nr.138/12.06.1965, p.3

[35] Sursa: Aurel Lupu, *Drumul luduşenilor spre cultură* în „Steaua Roşie", nr.22/28.01.1965, p.1

[36] Emilia Russe, corespondent voluntar, *Propuneri de candidaţi F.D.P. la Luduş* în „Steaua roşie" nr.24/30.01.1965, p.2.

années, il y avait une auto-librairie de l'Union régionale des coopératives de consommateurs qui parcourait les villages pendant le Mois du livre, une activité dans laquelle les organisations du parti de chaque commune de la région étaient impliquées.[37]

En 1965, les enseignants du village de Gheja, Luduş, ont mené un soutenu travail culturel. Sous la direction du professeur Valentin Lupaş, la pièce de théâtre "Le panier" a été mise en scène, qui a été présentée au centre culturel. La mise en scène et le jeu des artistes étaient très agréables, présentant des aspects d'une coopérative de production agricole, fait pour lequel, à la demande des coopérateurs, la pièce a été présentée deux fois, devant environ 900 spectateurs. La pièce d'artistes amateurs de Luduş a également été présentée devant les coopérateurs du village Cheţani, où environ 300 spectateurs ont participé. Dans le quartier Gheja, ancien village, il y avait une bibliothèque. Les meilleurs lecteurs, comme indique dans un article de presse de l'époque, le correspondant bénévole Leonid Colceriu, étaient: Maria Baghiu (membre C.A.P.), Emanoil Rus (retraité C.F.R.), Ana Coc et autres. Il y avait quatre cercles de lecture organisés avec des femmes. L'un de ces cercles était dirigé par l'enseignante Letitia Uţiu. À Gheja, les professeurs avaient un rôle important dans la vulgarisation des livres, en organisant des soirées littéraires. À l'initiative des enseignants, un stand de livres à vendre a été organisé en 1965[38].

BIBLIOGRAPHY

1. Buletinul oficial, anul VI, nr.11/28.03.1957;
2. Cotidianul „Steaua roşie”, nr.22/28.01.1965, nr.26/02.02.1965, nr.84/09.04.1965,nr.138/12.06.1965, Târgu Mureș;
3. Cristian Vasile, *Literatura şi artele în România Comunistă 1948-1953 (epub)*, Editura Humanitas, 2013;
4. Cristian Vasile, *Politici culturale comuniste în timpul regimului Gheorghiu-Dej*, Humanitas, Bucureşti, 2011;
5. Giurgiu, Ioana,*Viaţa ca un vis,* vol.I, Editura Călăuza, Deva, 2013;

Documents:

6. ANIC, *Fond CC al PCR – Secţia de Propagandă şi Agitaţie*, Dosar nr.42/1953
7. ANR-DJM, *Fondul Primăria comunei Luduş,* Dosar 97/1945, Dosar 105/1946, Dosar 101/1948

Webografie

8. http://www.asymetria.or

[37]*Luna cărţii la sate*, în „Steaua roşie” nr.26/02.02.1965, p.1.

[38] Leonid Colceriu, corespondent voluntar, *Din activitatea cadrelor didactice* în „Steaua roşie”, nr.84/09.04.1965, p.2.

THE "ROMA PROBLEM" AND EUGENISTIC IDEAS IN COMMUNIST ROMANIA

Florinela Giurgea (Naciu-Ruşcea)
PhD, UMFST Târgu Mureş, "Romane Rodimata" Cultural and Social Research Center

Abstract: The communist period records an extension of the ideas from the interwar period regarding the Roma, including eugenics. Furthermore, they were not seen as an ethnic minority – in 1948, the authorities refused to recognized them as such – but as a social problem, with an emphasis not only on poverty, but especially on crime and parasitism. In this context, documents from the National Council for the Study of Security Archives (CNSAS) show how, just 15 years after the promolgation of the decree banning abortions, the party and state leadership were concerned about the threat posed by Roma prolificacy, adressed of the body of the nation.

Keywords: communism, Roma, demography, threat, eugenics

Teoriile rasiale au constituit o preocupare a cercurilor intelectuale şi politice europene, intensificată în prima parte a secolului XX. Ideea inegalităţii raselor – prezentată de Joseph Arthur conte de Gobineau în *Essai sur l'inégalité des races humaines* (*Eseu asupra inegalităţii raselor umane*, 1853-1855) a ajuns în destul de scurt timp să îmbrace forme ale excluderii celor "inferiori", inclusiv prin lichidarea fizică. O idee extrem de seducătoare precum îmbunătăţirea fondului social – eugenia (înseamnând în greaca veche "nobil prin naştere") - propusă de Francis Galton în *Hereditary Genius* (*Geniul ereditar*, 1869), pe baza teoriilor darwiniste, putea îmbrăca forme de eugenie pozitivă - cultivarea unor capacităţi deosebite, intelectuale în primul rând, respectiv de eugenie negativă, adică oprirea de la răspândire a diverse defecte – de natură fizică sau intelectuală – prin controlul reproducerii şi îndepărtarea diverselor tare ereditare identificate în rândul celor aparţinând unor "rase inferioare"[1]. În 1878, Cesare Lombroso a publicat *L'Uomo deliquente. In rapport all'antropologia, alla giurisprudenza e alle altre discipline, carcerarie*, în care a susţinut că există "influenţe clare ale rasei asupra criminalităţii"[2] în cazul evreilor şi romilor. Astfel, în evrei "ca şi în ţigani, predomină forma ereditară a crimei", afirma Lombroso, potrivit căruia, în timp ce primii ar fi specializaţi în escrocherii, "generaţii întregi de traficanţi şi hoţi", foarte rar ajunşi în faţa justiţiei pentru omor, cei din urmă "au imprevizibilitatea sălbaticului şi a delincvenţilor"[3].

În România, modelul a fost preluat din Germania nazistă, atât în ce priveşte evreii, cât şi romii şi alţi indivizi consideraţi "degeneraţi". Problema "rasei" a penetrat iniţial discuţiile din cercurile intelectuale şi, deşi circulaţia ideilor de această factură a fost restrânsă, a reuşit să ajungă mai apoi pe agenda publică susţinută de eugenişti şi să influenţeze, în final, decizia politică, prin măsuri care au culminat cu deportarea în Transnistria a unei părţi din populaţia evreiască şi respectiv romă din teritoriile aflate în componenţa sau administrarea României în anii celui de Al Doilea Război Mondial. În ce priveşte natalitatea, Germania nazistă a promovat

[1] Marius Turda, *Eugenism şi antropologie rasială în România 1874-1944*, Bucureşti: Cuvântul; Editura Muzeului Literaturii Române, 2008, pp. 32-33.
[2] Cesare Lombroso, *L'Uomo deliquente. In rapport all'antropologia, alla giurisprudenza e alle altre discipline, carcerarie*, Torino, 1878, reprodus de e-book Project Gutenberg, https://www.gutenberg.org/files/59298/59298-h/59298-h.htm, accesat la 27.03.2021.
[3] *Ibidem*.

un model care pe de o parte stimula naşterea copiilor "arieni", avortul fiind interzis şi ajungându-se chiar la adevărate "herghelii umane"[4] care să furnizeze germani de "rasă superioară", iar pe de alta permitea întreruperea de sarcină în cazul raselor declarate "inferioare"[5].

În cazul romilor, consideraţi ca fiind la origine o populaţie de rasă superioară, ariană, modelul teoretic german oferit de dr. Robert Ritter – conducătorul Centrului de Cercetare pentru Igienă Rasială şi Biologia Populaţiei, o agenţie înfiinţată în 1936, aflată în subordinea Ministerului Sănătăţii german - statua că mai există doar circa 10% romi "puri", restul fiind "Mischlinge" ("corcituri"), slăbiţi prin metisare, incapabili de adaptare socială, periculoşi, "asociali"[6]. Soluţia "chestiunii ţigăneşti" găsită de Ritter a fost trimiterea lor în lagăre de muncă şi "stoparea înmulţirii, o dată pentru totdeauna" a acestor "indivizi asociali, buni de nimic şi cu sânge amestecat"[7]. Soluţia trimiterii romilor în lagăre de muncă a fost îmbrăţişată şi de alte ţări, inclusiv România, şi nu numai la nivel teoretic.

A contribuit la aceasta îndeosebi o viziune naţionalistă asupra statului, care avea să se accentueze după cedările teritoriale din anul 1940. Spre exemplu, într-un interviu acordat în iulie 1934 revistei *Realitatea ilustrată*, eugenistul Sabin Mănuilă, şef al Institutului Central de Statistică şi principalul promotor al "politicilor de populaţie", expunea problema în felul următor: "Sunt un om de stat. Mă interesează în mod special să ştiu de care colectivitate omenească este legat un anume locuitor al acestei ţări. Câţi sunt aceia cari - într-un caz de plebiscit, războiu etc. vor fi de partea mea?"[8]. Nichifor Crainic, ministru al Propagandei într-un guvern Antonescu, enunţase încă din 1938 "Programul statului etnocratic", în care influenţa teoriilor rasiale germane este evidentă: cei 4 piloni fundamentali ai statului etnocratic preconizat erau sângele, pământul, sufletul şi credinţa, el statuând că "orice minoritar neasimilat, dar activ în organismul statului, e un element de disoluţie şi de ruină"[9]. Într-o astfel de viziune biologizantă a statului, oficialii vremii militau pentru "românizarea" vieţii culturale, dar şi economice a României. Intervenţia statului era nu numai permisă, ci chiar de dorit, inclusiv în sfera vieţii private a cetăţenilor, pentru atingerea acestui scop.

Romii nu ridicau probleme legate de loialitatea faţă de statul român – mulţi dintre ei luptaseră în războaiele acestuia şi oricum nu aveau un alt stat de apartenenţă – şi nici în ce priveşte concurenţa în universităţi sau în economie. Însă, pentru eugenişti, ei reprezentau un pericol mult mai mare, legat de degenerarea "rasei" românilor. Pentru Sabin Mănuilă, un adept al intervenţiei sociale care era la curent cu discuţiile la nivel european legate de rasă şi minorităţile "problemă", romii reprezentau "cea mai importantă, acută şi gravă problemă rasială" a ţării[10], fiind responsabili de afectarea "rasei" românilor: "Amestecarea sângelui românesc cu cel

---

[4] Vezi în acest sens capitolul "În herghelii umane" în Cristian Ionescu, *Post-scriptum la Nürnberg. Cazul medical*, Bucureşti, Editura Politică, 1989, p. 54-62; planurile lui Himmler în Joe Heydecker, Johannes Leeb, *Procesul de la Nürnberg*, Bucureşti, Editura Politică, 1983, pp. 551-554.

[5] Corina Doboş, "Reglementarea accesului la avort şi contracepţia modernă în RDG, 1945-1989", în coord. Corina Doboş, *Politica pronatalistă a regimului Ceauşescu. O perspectivă comparativă*, Editura Polirom, Iaşi, 2010, pp. 71-72.

[6] Apud Angus Fraser, *Ţiganii: originile, migraţia şi prezenţa lor în Europa*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2017, p. 274.

[7] *Ibidem.*

[8] Arhivele Naţionale Istorice Centrale (ANIC), *Fond Sabin Mănuilă*, dosar XII 94/1934, Părerile dr. Mănuilă, cerute de revista "Realitatea ilustrată" la întrebarea "dacă există azi tipul rasei pure?", f. 5.

[9] Nichifor Crainic, *Ortodoxie şi etnocraţie,* Bucureşti, Editura Cugetarea, [193-], p. 284..

[10] Sabin Mănuilă, "Problema rassială a României", în *România Nouă* 7, 41 (1940), p. 5, apud Marius Turda, *Eugenism şi antropologie rasială în România 1874-1944*, Bucureşti: Cuvântul; Editura Muzeului Literaturii Române, 2008, p. 72.

țigănesc este cea mai disgenică influență care afectează rasa noastră”[11]. El susținea, în 1941, într-un moment în care influența nazistă era la apogeu în România, că se impuneau “comandamente rasiale” pentru “rezolvarea cât mai radicală a însăși problemei minoritare”, între acestea numărându-se și “rezolvarea programatică a problemei evreiești”, respectiv “combaterea pericolului influenței rasiale a țiganilor”[12]. Un eugenist radical, precum Iordache Făcăoaru, exprima în 1938, în principalul vehicul media al curentului, *Buletinul eugenic și biopolitic,* care apărea la Cluj, ideea că romii se numără între minoritățile care dădeau “motive de neliniște” (alături de tătari, turci, evrei, găgăuți, ruși, ruteni și ucrainieni), arătând că realitatea este că există un minoritar, “străin”, la 3 români, iar “statul român este în fața alternativei: ori adoptă principiul promiscuității etnice necontrolate, ori adoptă principiul izolării și al purității etnice”[13]. El grupa “amestecurile etnice” în trei categorii, “din punct de vedere al nocivității biologice” și afirmând că “promiscuitatea socială frecventă atrage fatal promiscuitatea biologică” și că în cazul indivizilor rezultați din mixajul cu “rase inferioare cum sunt țiganii, coborârea nivelului biologic constitue un proces cu urmări așa de dezastruoase, încât celelalte considerațiuni sociale, politice și de înstrăinare a ființei etnice rămân pe un plan cu totul secundar”[14]. Un alt colaborator al lui Ion Antonescu, ideolog al Gărzii de Fier, Traian Herseni, susținea, în 1940, că rasa românilor, “geto-romană”, ariană, fusese contaminată de “elemente de rasă inferioară”, mai exact cu sângele romilor, grecilor și evreilor: “Fără nici o îndoială decăderea poporului român se datorește infiltrării în grupul nostru etnic a unor elemente de rasă inferioară, corcirii sângelui străvechi, geto-roman, cu sânge fanariot și țigănesc, iar acum în urmă cu sânge jidovesc. Elita țării care ar fi trebuit să cuprindă pe cele mai curate exemplare ale rasei s-a transformat într-o pătură suprapusă, fără legătură de sânge cu comunitate etnică și fără aderență la tradițiile și idealurile naționale”[15].

Soluțiile propuse de eugeniștii români în cazul romilor mergeau de la izolare la sterilizare și chiar exterminare fizică. La acel moment, “prolificitatea lor superioară” era remarcată, dar doar în ideea că aceasta “înlesneşte o difuzare largă şi efectivă a dispoziţiilor inferioare impusă prin corcire”[16]. Spre deosebire de foarte multe țări europene care în urma Primului Război Mondial suferiseră “cea mai grea lovitură” prin criza de natalitate, la acel moment, România avea, potrivit lui Sabin Mănuilă, o “fecunditate de viitor superioară celorlalte țări”[17]. Însă “Cronica eugenică” găzduită de *Buletinul eugenic și biopolitic* consemna și alte îngrijorări, legate de prolificitatea romilor, care se vor regăsi – nesurprinzător – aproape identice în momentul în care naționalismul comunist al lui Ceaușescu a trebuit să se confrunte cu problema spinoasă a sporului demografic negativ: “Țiganii în Austria. Într-un departament au fost numărați 900 de Țigani în 1890. În anul 1933 erau 3.500 răsfirați în 37 de comune mici. Pe când în cei 40 de ani numărul țăranilor a crescut cu 20%, numărul Țiganilor s-a împătrit. În unele comune

[11] *Ibidem*, p. 73.
[12] Sabin Mănuilă, „Acțiunea eugenică ca factor de politică de populație“, în *Buletin eugenic și biopolitic* 12, 1 (1941), pp. 2-4.
[13] Iordache Făcăoaru, ”Amestecul rasial și etnic în România”, în *Buletinul eugenic și biopolitic*, editat de Subsecția eugenică și biopolitică a ”Astrei” și de Institutul de Igienă și Igienă Socială Cluj, IX, 1938, p. 277.
[14] *Ibidem.*
[15] Traian Herseni, *Mitul sângelui*, în *Cuvântul* 17, 41 (1940): 1-2, apud Marius Turda, *Eugenism și antropologie rasială în România 1874-1944*, București: Cuvântul; Editura Muzeului Literaturii Române, 2008, p. 129.
[16] Ion Chelcea, *Țiganii din România*, București, Institutul Central de Statistică, 1944, pp. 89-101, apud Ion Duminică, *Deportarea și exterminarea țiganilor din România în Transnistria (1941-1944),* http://www.platzforma.md/arhive/2357, accesat în 27.03.2021.
[17] ANIC, *Fond Sabin Mănuilă*, dosar XII 151/1938, f. 5.

izolate Ţiganii s-au înmulţit în proporţia de 50-60%. Delincvenţa este foarte ridicată printre Ţigani. Din 7000 de ţigani în întregul Burgenland au suferit pedepse 6/7. Numai 1/7 n-au fost penalizaţi. Cheltuielile cauzate de instrumentările penale se ridică anual la suma de 11.000 de şilingi. Satele au de suferit mari cheltuieli financiare din cauza Ţiganilor. Sunt unele comune cu câteva sute de locuitori care au trebuit să plătească într-un singur an suma de 10.000 de şilingi – cheltuieli cauzate de naşterile ţigăncilor. Totuşi, umanitarismul rău înţeles n-a luat nicio măsură"[18].

Maria Bucur vorbeşte despre o punere în practică a idelor legate de eugenie în perioada comunistă, arătând că, în ciuda pensionării forţate a conducătorilor şcolilor eugeniste din România, "ideile eugeniste au revenit în viaţa publică o dată cu dezbaterile despre mijloacele de contracepţie şi avort din anii '60, cu o resuscitare a discursului eugeniştilor din anii '20, despre relaţia dintre stat şi indivizi"[19]. Spre exemplu, într-o consfătuire cu cadrele medicale, din 20 septembrie 1966, care a premers adoptarea Decretului 770 din acelaşi an, Nicolae Ceauşescu a încheiat şedinţa spunând următoarele: "Problema natalităţii este o îndatorire pentru fiecare cetăţean al patriei şi libertatea trebuie să fie înţeleasă în sensul răspunderii pe care fiecare o are faţă de viitorul naţional"[20]. Iar la promulgarea lui, în unanimitate, multe dintre discursurile oficialităţilor comuniste au avut aceeaşi orientare, în care interesul individual pălea în faţa celui de stat: "Într-adevăr, copiii nu ne mai aparţin nouă, părinţilor, ci şi societăţii. Ei asigură continuitatea şi progresul naţiunii noastre" (Lina Ciobanu); "Măsurile amintite sunt expresia înaltei responsabilităţi a generaţiilor de azi – ale României socialiste – pentru mersul înainte al patriei noastre" (Ioan Pop de Popa); "Copiii reprezintă îndeplinirea din partea fiecărei familii a unei mari responsabilităţi sociale, aceea de a asigura continuitatea poporului nostru pe meleagurile străbune ale patriei" (Ioana Boga)[21].

Momentul interzicerii avortului, în paralel cu lipsa unor mijloace contraceptive, s-a produs în contextul scăderii natalităţii[22] – pe baza accesului facil la întreruperea de sarcină, folosită de multe ori ca măsură contraceptivă, din 1957, când s-a decis liberalizarea avortului, prin Decretul 463 - de aşa măsură încât să alarmeze conducerea de partid şi de stat, în perspectiva nevoii de forţă de muncă pentru construirea / industrializarea României socialiste[23]. Scăderea natalităţii devenise o problemă pe agenda publică, iar un eugenist notoriu ca Petre Râmneaţu nu s-a sfiit să iniţieze mai multe demersuri, concretizate inclusiv prin memorii bazate pe ideea determinismului ereditar, care au fost trimise Ministerului Sănătăţii şi Comitetului Central, dar al căror rezultat nu este însă cunoscut[24]. Potrivit aceleiaşi surse, Decretul 770 din 1966 avea "numeroase similitudini cu Codul Penal al lui Carol al II-lea, care a fost adoptat în

[18] "Cronica eugenică", în *Buletinul eugenic şi biopolitic*, editat de Subsecţia eugenică şi biopolitică a "Astrei" şi de Institutul de Igienă şi Igienă Socială Cluj - "Cronica eugenică", în IX, 1-2, 1938, pp. 57-58.
[19] Maria Bucur, *Eugenie şi modernizare în România interbelică*, Editura Polirom, Iaşi, 2005, p. 301.
[20] Apud Florin S. Soare, "Reglementarea accesului la avort şi contracepţia modernă în România comunistă, 1945-1989", în coord. Corina Doboş, *Politica pronatalistă a regimului Ceauşescu. O perspectivă comparativă*, Editura Polirom, Iaşi, 2010, p. 132.
[21] *Ibidem*, p. 136.
[22] "Conform datelor oficiale, dacă în România în 1957 natalitatea se situa la o valoare de 22,9 la mie, aceasta scade la 14,6 la mie în 1965, situând România pe penultimul loc din Europa, înaintea Ungariei. În 1965, indicatorii demografici indicau că nivelul de reproducţie a populaţiei scăzuse atât de mult încât nu se mai asigura nici măcar reproducţia simplă a populaţiei" – Florin S. Soare, "Reglementarea accesului la avort şi contracepţia modernă în România comunistă, 1945-1989", în coord. Corina Doboş, *Politica pronatalistă a regimului Ceauşescu. O perspectivă comparativă*, Editura Polirom, Iaşi, 2010, p. 113.
[23] Maria Bucur, *op. cit*, p. 302.
[24] *Ibidem*, pp. 302-303.

vederea realizării unor scopuri eugenice”[25]. Ambele acte normative incriminau penal și interziceau avortul, cu unele excepții, bine stabilite, una dintre ele – legată de unele tare genetice - fiind de natură eugenică. Astfel, în Codul Penal promulgat de Carol al II-lea în 1936 se prevedea că “Nu se consideră avort întreruperea cursului normal al sarcinii făcută de un medic: 1. Când viața femeii este în pericol iminent sau când sarcina agravează o boală de care suferă femeia, punându-i viața în pericol, care nu putea fi înlăturat prin alte mijloace și este vădit că intervenția n'a fost făcută decât eu scopul de a salva viața femeii; 2. Când unul din părinți este atins de alienație mintală și este certitudine că copilul va purta grave tare mintale”[26]. Decretul 770/1966 prevedea de asemenea că întreruperea cursului sarcinii era interzisă, însă se putea autoriza, în primele 3 luni ale sarcinii și în mod excepțional până la 6 luni, dacă se constata o stare patologică gravă care punea în pericol viata femeii, în următoarele cazuri: “a) sarcina pune viața femeii într-o stare de pericol care nu poate fi înlăturat printr-un alt mijloc; b) unul din părinți suferă de o boală gravă, care se transmite ereditar, sau care determină malformațiuni congenitale grave; c) femeia însărcinată prezintă invalidități grave fizice, psihice sau senzoriale; d) femeia este în vârstă de peste 45 de ani; e) femeia a născut patru copii și îi are în îngrijire; f) sarcina este urmarea unui viol sau a unui incest”[27]. Astfel, alături de avortul eugenic, mai erau permise avortul terapeutic[28], etic și social[29] – cu specificația că în cazul celui din urmă se puteau invoca mult mai puține motive sociale decât în Ungaria vecină[30], spre exemplu, unde se aproba întreruperea cursului sarcinii și pentru lipsa unui spațiu locativ adecvat sau situații speciale, precum aceea că soțul era în închisoare sau executa stagiul militar, ori în cazul unor femei celibatare, văduve, divorțate ori separate de soț cel puțin de 6 luni[31].

[25] *Ibidem*, p. 303.
[26] https://lege5.ro/Gratuit/heztqnzu/codul-penal-din-1936, accesat la 27.03.2021.
[27] http://www.legex.ro/Decretul-770-1966-363.aspx, accesat la 27.03.2021.
[28] Instrucțiunile privind aplicarea Decretului 770 din 1966 prevedeau 18 categorii de boli care puteau fi invocate – de la neuropsihice la venerice -, însă și în cazul acestora cazul trebuia analizat de o comisie medicală. În mod real, astfel de procedee birocratice puteau duce lesne la ieșirea din termenul de 3 luni de sarcină în care avortul legal era permis; în caz de respingerea a solicitării, se recurgea la transmiterea cazului la policlinica de care aparținea gravida, pentru luarea în evidență, astfel se încerca să se facă imposibilă posibilitatea unui avort ilegal - Florin S. Soare, “Reglementarea accesului la avort și contracepția modernă în România comunistă, 1945-1989”, în coord. Corina Doboș, *Politica pronatalistă a regimului Ceaușescu. O perspectivă comparativă*, Editura Polirom, Iași, 2010, p. 135.
[29] Și aceasta în ciuda recomandărilor Comisiei de studiu a măsurilor privind îmbunătățirea sporului național al populație și poziției unora dintre cadrele medicale. Decizia a fost pur politică, motivele sociale fiind excluse. Spre exemplu, în cadrul unei consfătuiri cu medicii, Suzana Gâdea, președintele Consiliului Național al Femeilor, a susținut că lipsa unei locuințe nu este un motiv viabil, exprimându-se la modul următor: “... aproape fiecare provenim dintr-o familie cu 5-6-7 copii, din familii numeroase și cu condiții destul de modeste, dar în care s-au putut crește copii, fără creșe, fără alocații”. Vezi în acest sens Florin S. Soare, “Reglementarea accesului la avort și contracepția modernă în România comunistă, 1945-1989”, în coord. Corina Doboș, *Politica pronatalistă a regimului Ceaușescu. O perspectivă comparativă*, Editura Polirom, Iași, 2010, p. 112, 120 și 131.
[30] În ciuda faptului că avea cea mai mică rată a nașterilor din întreg blocul comunist și din toată Europa, Ungaria a practicat o politică mai permisivă în privința întreruperilor de sarcină decât România. Însă și în țara vecină problema a început să fie prezentată în termeni eugeniști, premierul G. Kallai declarând în 1964 că “născutul copiilor nu reprezintă doar o problemă privată, din moment ce familia și copilul reprezintă viitorul națiunii, pentru care purtăm o grea responsabilitate” - Corina Doboș, “Reglementarea accesului la avort și contracepția modernă în Ungaria, 1945-1989”, în coord. Corina Doboș, *Politica pronatalistă a regimului Ceaușescu. O perspectivă comparativă*, Editura Polirom, Iași, 2010, pp. 103-104.
[31] *Ibidem*, p. 105.

În paralel, s-a avut în vedere și propaganda. Dar, dacă în primă fază (1966-1973), aceasta avea loc prin campanii de imagine, care scoteau în față măsurile de susținere a familiilor[32], ideea exprimată de liderul Nicolae Ceaușescu în 1966, potrivit căreia "problema natalității nu este o problemă numai din dorința unuia sau altuia de a avea sau nu copii, ci este o problemă socială, fiecare om are obligații față de societate"[33], avea să revină în termeni autoritari, pe fondul scăderii continue și drastice a natalității, în 1984 în Hotărârea Comitetului Politic Executiv al CC al PCR. În aceasta, se făcea apel la cetățeni "să înțeleagă că asigurarea creșterii demografice normale a populației reprezintă o înaltă cinste și o îndatorire patriotică pentru fiecare familie și pentru întregul nostru popor, care întotdeauna s-a mândrit cu familii trainice, cu mulți copii, pe care i-a crescut cu dragoste, asigurând astfel vitalitatea, tinerețea și vigoarea întregii națiuni. Cu atât mai mult astăzi avem înalta îndatorire de a asigura țării noi și noi generații care să contribuie la înflorirea națiunii noastre socialiste, la triumful socialismului și comunismului în România"[34]. În același timp, erau înfierați responsabilii din organizațiile de partid care "nu au exercitat un control exigent și permanent asupra activității desfășurate de organele sanitare (...) pentru combaterea și stăvilirea practicilor abuzive și nejustificate privind întreruperile de sarcină", ceea ce ar fi constituit "o acțiune antinațională și antisocială", care împiedica dezvoltarea normală a națiunii[35].

Maria Bucur afirmă, cu referire la Decretul 770 din 1966, că "Nu este foarte clar dacă aceste politici erau implementate preferențial, în funcție de criterii etnice. (...) Dacă suferința femeilor cauzată de interzicerea avortului a fost diferită în funcție de etnie rămâne un subiect de cercetare"[36], arătând, pe de altă parte, că România nu a recurs însă niciodată la sterilizarea femeilor rome, cum s-a întâmplat în Cehoslovacia comunistă timp de mai bine de un deceniu[37]. *Raportul Comisiei prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România* (Raportul Tismăneanu) este de asemeni prudent în această privință, deși afirmă explicit că regimul Ceauşescu a pus bazele, prin "politicile demografice extreme", unuia dintre cele mai dure regimuri pronataliste din istorie, mulțumită căruia se situează, "alături de China cu ale sale politici ale avortului silit şi Germania nazistă cu politicile sale pro şi antinataliste bazate pe criterii rasiale": "Naţionalismul lui Ceauşescu sugerează că prevederile cu privire la implementarea Decretului 770/1966 ar fi putut permite, în mod formal sau informal, accesul diferenţiat la întreruperea sarcinii, ceea ce ar fi rezultat în excepţii făcute de la Decretul 770/1996, de exemplu, în cazul femeilor de etnie maghiară sau rromă. Cu toate acestea, nu există nici o dovadă că o astfel de directivă sau înţelegere tacită ar fi existat"[38]. Datele avute la dispoziție – care consemnează că în 1979 avorturile legale pentru cauze medicale erau (în procente) 93,3 la români; 5,6 la maghiari, secui; şi 0,3 la romi – pot fi neconcludente, atât timp cât în cazul maghiarilor numărul întreruperilor de sarcină, mult sub medie, se poate pune pe seama unor alte motive ("influenţa mai puternică a religiei catolice şi reformate, un nivel de şcolarizare mai ridicat, accesul la mijloace contraceptive prin diverse reţele din Ungaria,

[32] Acestea constau în "alocații pentru copii, prime de naștere, concedii de maternitate, diverse beneficii pentru familiile cu mai mulți copii" - Florin S. Soare, "Reglementarea accesului la avort și contracepția modernă în România comunistă, 1945-1989", în coord. Corina Doboș, *Politica pronatalistă a regimului Ceaușescu. O perspectivă comparativă*, Editura Polirom, Iași, 2010, p. 167.
[33] *Ibidem*, p. 152.
[34] *Ibidem*, p. 149.
[35] *Ibidem*.
[36] Maria Bucur, *op. cit.*, p. 304.
[37] *Ibidem*.
[38] *Raportul Comisiei prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România,* București, 2006, p. 520.

interesul maghiarilor de a-şi menţine prezenţa ca naţionalitate în România"), iar romii nu prea recurg la întreruperi de sarcină[39].

Pe de altă parte, Gail Kligman afirmă că politicile de interzicere a avortului au fost etnocentrice, pentru că au încercat să prevină declinul populației de etnie română, în raport cu alte grupuri etnice: "Interzicerea avortului putea preveni potențiala transformare biologică a structurii etnice a populației României. Declinul populației era perceput ca sinonim cu declinul național, lucru intolerabil pentru ideologia națională a socialismului lui Ceaușescu"[40]. Se pare că, deși avortul fusese interzis prin decretul din 1966, excepție, chiar dacă nespecificată în acte oficiale, făceau femeile rome - numărul celor care recurgeau la acest procedeu era oricum mic.

În mod evident, principalele beneficiare ale prevederilor stimulative ale Decretului 770 din 1977 erau categoriile sărace, cele care făceau mulți copii. În rândul romilor existau multe cazuri de familii care primeau ajutoare bănești pentru că aveau mulți copii și chiar "mame-eroine"[41]. Reversul medaliei a însemnat însă o amplificare a atitudinilor rasiste, la nivel individual, dar chiar și la nivel statal. Exact ca în preajma deportării romilor în Transnistria, sporul mare demografic al romilor a fost pus în corelație cu fenomenul infracțional, probleme de sănătate publică și viața parazitară, fenomene greu de gestionat de către autoritățile comuniste: "Problemele sociale cu care se confruntau țiganii au dobândit acuitate pe fondul creșterii demografice a acestei populații"[42]. Din rapoartele și informările, propunerile avute în vedere de organele de partid și de stat transpare aceeași viziune eugenistă din preajma celui de Al Doilea Război Mondial - a statului văzut ca organism biologic și a romilor ca amenințare față de populația majoritară / corpul nației. Astfel, într-o informare comună a organelor de partid și de stat privind problemele ridicate de neintegrarea romilor din 13 ianuarie 1978, se arată că romii, beneficiind de indemnizații de naștere și de ajutor pentru mamele cu mulți copii, duc o viață caracterizată drept parazitară și consumă resurse financiare deși nu desfășoară o activitate utilă societății[43]: "Familiile de țigani sunt în general dezorganizate; forma principală de conviețuire o constituie concubinajul, care, de regulă, începe de la o vârstă precoce (14-16 ani), având drept rezultat nașterea unui număr mare de copii, a căror educație și îngrijire sunt total neglijate. Cu toate că o parte din populația de țigani aptă de muncă nu desfășoară o activitate utilă societății, beneficiază însă de indemnizația de naștere și de ajutor pentru mamele cu mulți copii, sume folosite de persoane care duc o viață parazitară și nu contribuie cu nimic la eforturile populației active din țara noastră"[44]. Aceeași sursă arăta că, spre exemplu, în anul precedent (1977), nu mai puțin de 32% din indemnizațiile pentru naștere plătite în județele Dolj, Prahova și Satu Mare fuseseră pentru romi. În Dolj, circa 70% din indemnizațiile pentru mamele cu mulți copii (520 din 750) le reveniseră unor familii de romi. Aceeași etnie furniza circa 10% din totalul celor care beneficiau de cantină socială la nivel de țară, adică circa 1.700 de persoane[45].

---

[39] *Ibidem.*

[40] Gail Kligman, *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu*, Editura Humanitas, București, 2000, p. 139.

[41] În urmă cu circa 10 ani, am vizitat personal o astfel de familie, de romi musulmani (xoraxai/horahane) la Tulcea. Mama-eroină adusese pe lume nu mai puțin de 24 de copii.

[42] Viorel Achim, *Țiganii în istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 161.

[43] O idee care stă la baza teoriilor eugenice este și cea că rasele "inferioare" consumă resurse în mod nejustificat, în dauna celorlalți indivizi.

[44] Arhiva CNSAS, Fond Documentar, dosar 144, vol. 15, ff. 20-29, în Manuela Marin, *Romii și regimul comunist din România. Marginalizare, integrare și opoziție*, vol. I, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2017, p. 189.

[45] *Ibidem*.

Mai mult, dintr-un raport confidențial din 1981 reiese că autoritățile comuniste erau îngrijorate de înmulțirea romilor și doreau o limitare a numărului lor: "Problema esențială care se pune în prezent în legătură cu populația de țigani (lăsând la o parte aspectele de integrare a acestora în viața social-economică) este cea a înmulțirii acestora"[46]. "Propunerile de completare a Raportului privind situația social-economică a populației de țigani din România" recunoșteau că nu se cunoaște numărul exact al romilor din țară - datele fiind "foarte diferite și contradictorii chiar și atunci când provin din aceeași sursă" (erau vizat Ministerul de Interne, n.n.), dar înclinau să ia în calcul cifre sensibil mai mari decât cele între 65.000 și 230.000 de romi declarați la recensăminte. Astfel, în condițiile în care Institutul de Științe Politice și Studiere a Problemei Naționale și Centrul de cercetări sociologice al Universității București indicau – neoficial - circa 1,7 milioane de indivizi ca aparținând etniei rome, Ministerul de Interne afirma că sunt 1,3 milioane de romi în 1971/1972 și doar 541.000 în 1976. În aceste condiții se propunea drept "cifră orientativă" cea înaintată de Ministerul de Interne, deși și aceasta putea fi "apreciată ca sensibil sub realitate", pentru prognoza privind evoluția demografică a acestora. Pentru o estimare prospectivă pe termen scurt a numărului romilor se propuneau mai multe ipoteze: dacă numărul femeilor de vârstă reproductivă era în jur de 200.000, la un număr mediu de copii născuți de o țigancă de 5 și la o durată medie a unei generații (în sens reproductiv) de 28 de ani, rezulta că spre finele secolului vor atinge circa 2 milioane de indivizi, "aceasta în ipoteza că se acceptă ca real numărul de 541.000 al țiganilor în prezent". "În situația în care actuala reglementare a avortului se va menține și în viitor, cunoscând că țiganii recurg mai puțin la întreruperea chirurgicală a sarcinii și că în general nu se practică metode contraceptive, și presupunând că numărul acestora este în prezent în România de 1,5 milioane, se poate presupune că spre finele secolului următor numărul lor va fi de circa 7-8 milioane"[47]. De fapt, numărul mare de romi crea îngrijorări în raport de evoluția negativă a numărului populației majoritare, românești. Iar propunerile vizau în mod efectiv schimbarea sistemului de alocații de stat pentru copii, în vederea limitării numărului romilor care să se nască în România: "În condițiile în care natalitatea românilor va continua să scadă, nu este exclus ca în deceniul următor 30-40% din numărul copiilor care se vor naște să fie țigani. Actuala reglementare a avortului favorizează și stimulează în mod indirect înmulțirea exagerată a țiganilor, dat fiind că populația de naționalitate română practică avortul pe scară largă, atât legal, cât și clandestin. În același sens, acționează și actualul sistem de acordare a alocațiilor de stat pentru copii. Înlocuirea avortului, atât a celui legal, cât și a celui clandestin cu mijloace contraceptive ar limita în mare măsură și înmulțirea țiganilor (avortul practicându-se totuși liber, dar în condiții de spital). De asemenea, modificarea sistemului de alocații de stat pentru copii în sensul de a nu se acorda progresiv și necondiționat, ar opri reproducerea necontrolată a țiganilor"[48].

Aceeași sursă menționa problemele de sănătate publică ridicate de populația romă, anticipând că, în situația în care aceasta ar continua să crească, s-ar ajunge la o amplificare majoră a numărului de îmbolnăviri în rândul populației, în general având cauze contagioase: "Dintr-un sondaj efectuat recent rezultă că în ceea ce privește tuberculoza tratamentele aplicate sunt în medie de durată mai scurtă din cauza întreruperilor frecvente. La sfârșitul primului tratament 32,5% din subiecții țigani sunt, încă, eliminatori de bacili față de numai 2,3% în cazul restului populației. În anul 1977 la un risc de îmbolnăvire prin tuberculoză al copiilor de cca. 16

[46] Arhiva CNSAS, Fond Documentar, dosar 144, vol. 15, ff. 221-223, în Manuela Marin, *Romii și regimul comunist din România. Marginalizare, integrare și opoziție*, vol. I, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2017, pp. 215.
[47] *Ibidem*, p. 216.
[48] *Ibidem.*

la 100.000 cât este media pe țară, în cazul țiganilor acest risc a fost de 50 la 100.000. În municipiul București din 445 de focare de parazitism cronic, 153 erau ale țiganilor, iar dintre acestea 102 se aflau în locuințe insalubre. Pentru cele 445 de focare de parazitism și la elevii parazitați din școli s-a consumat o cantitate de 3.567 kg de săpun și 1.740 kg de insecticid. Din cele 125 cazuri polio apărute în anii 1980-1981, circa 40% sunt țigani. Se poate aprecia că în ipoteza creșterii numărului și ponderii populației de țigani în ritmuri mai accentuate decât populația românească, vor crește în aceeași măsură și consecințele negative generate de comportamentul parazitar sub aspect social al țiganilor"[49]. Informarea inițială, "privind unele probleme pe care le ridică populația de țigani din țara noastră" reunea date provenind de la Secția pentru Probleme Militare și Justiție, Comitetul pentru problemele consiliilor populare, Ministerul Educației și Învățământului, Ministerul Muncii, Ministerul Sănătății, Ministerul de Interne, Procuratura Generală și Comisia Națională de Demografie. În aceasta se semnalau de asemenea problemele de sănătate publică ridicate de romi, apreciindu-se că "starea igienico-sanitară a țiganilor este îngrijorătoare" și prezintă pericol de contagiune major, în mediile și locurile pe care le frecventează: "Deoarece majoritatea se sustrag controlului medico-sanitar și acțiunilor de imunizare activă a populației, mulți dintre țigani au diferite boli cu extindere în masă. În rândul acestei populații, mortalitatea infantilă, bolile venerice, febra tifoidă, tuberculoza prezintă o frecvență crescută. S-a constatat că în toate localitățile cu populație compactă de țigani se întâlnesc focare de paraziți. Această situație constituie un real pericol de transmitere a bolilor în mediile și locurile pe care le frecventează, îndeosebi, în tîrguri, piețe și zone de agrement, unde există mari aglomerări de persoane"[50]. Aceeași sursă descria condițiile necorespunzătoare în care trăiau mare parte dintre romi - "corturi sau case construite din pământ, fără aerisire și lumină, formând așezări insalubre la periferia unor localități", în care 5-10 membri de familie locuiau într-o singură încăpere, "dormind câte 3-4 persoane, de vârste și sexe diferite, într-un singur pat, în promiscuitate"[51] și semnala că o parte dintre romii care au primiseră locuințe din fondul de stat sau fuseseră sprijiniți să-și construiască le produseseră în scurt timp "grave stricăciuni: pregătesc hrana în camere, la foc deschis, ori le folosesc pentru adăpostirea animalelor"[52]. Se făcea și autocritica, admițându-se că măsurile luate pentru îmbunătățirea stării economico-sociale a populației de etnie romă de către Ministerul Sănătății și comitetele executive ale consiliilor populare nu avuseseră "un caracter susținut și sistematic și, mai ales, nu s-au împletit cu activități de educație sanitară și antiepidemică, care să fi asigurat prevenirea și combaterea bolilor și a condițiilor care favorizează răspândirea lor"[53]. Dincolo de problemele de sănătate publică ridicate de romi, prin transmiterea unor boli, se mai ridica o problemă: fenomenul abandonării frecvente a copiilor în spitale, situație care ducea la plasarea lor în orfelinate[54].

Analiza, privind aspecte legate de situația socială, economică și culturală a populației rome, ridica și problema infracționalității și a relației încordate cu populația majoritară: "Modul de viață parazitară și nivelul scăzut de instrucție școlară, asociate cu obiceiuri înapoiate și grave carențe de educație, fac ca numărul încălcărilor legii săvârșite de țigani să fie ridicat. Astfel, în ultimii 2 ani au fost comise de către țigani peste 6.800 de infracțiuni, reprezentând cca. 13% din totalul faptelor penale înregistrate pe țară, dintre care peste 100 omoruri, 400 tâlhării, 4.400

[49] *Ibidem*, p. 217.
[50] Arhiva CNSAS, Fond Documentar, dosar 144, vol. 15, ff. ff. 1-8, în Manuela Marin, *Romii și regimul comunist din România. Marginalizare, integrare și opoziție*, vol. I, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2017, p 205.
[51] *Ibidem*.
[52] *Ibidem*,
[53] *Ibidem*, pp. 207-208.
[54] Viorel Achim, *Țiganii în istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 160.

furturi şi 1.800 alte infracţiuni, cum sunt ultrajele contra autorităţii şi bunelor moravuri, cerşetoria, vagabondajul, jocurile de noroc, deţinerea ilegală de armament şi muniţii, specula, traficul cu valută şi alte mijloace de plată străine ş.a. De asemenea, sunt foarte numeroase cazurile de încălcare flagrantă a regulilor de convieţuire socială şi tulburarea ordinii publice, de către persoane din rândul populaţiei de ţigani. Datorită modului de viaţă parazitară dusă de o parte a populaţiei de ţigani, a frecventelor încălcări de lege şi a normelor de convieţuire socială, comise de aceştia, în numeroase cazuri s-au produs stări de tensiune şi conflicte între grupurile de ţigani şi restul populaţiei, care în repetate rânduri, prin sesizări adresate conducerii de partid, a solicitat luarea unor măsuri împotriva elementelor declasate din rândul ţiganilor"[55]. Aceleaşi preocupări apar şi într-o informare a Direcţiei Judiciare a Inspectoratului General al Miliţiei din 30 iunie 1978, care notează că, în ciuda măsurilor luate, în rândul populaţiei rome "se manifestă o serie de fenomene negative, sub forma modului de viaţă parazitară, nesocotirii normelor privind şcolarizarea, încălcării legilor ţării, precum şi a dispoziţiilor referitoare la ocrotirea sănătăţii"[56].

Această abordare, provenind din perioada în care teoriile eugeniste erau la modă şi din cea comunistă, care pe alocuri le-a preluat, are repercusiuni şi în zilele noastre. În primii ani de după Revoluţia din 1989, problema romilor a fost una marginală, pe alocuri neglijată de autorităţi, însă în prezent ea revine spectaculos. Astfel, s-au înregistrat o serie de reacţii negative din partea majorităţii, pe subiectul adopţiilor internaţionale şi "vânzării" copiilor romi, al reţelelor de cerşetorie şi prostituţie, cazuri de sclavie, dar şi conflicte interetnice. Măsurile afirmative – în mare parte determinate de calitatea de stat membru UE - au dus la apariţia unor reacţii din partea majorităţii, care a considerat în multe rânduri că sunt favorizaţi, că "iar le dă statul bani la ţigani". Percepţia publică, susţinută şi de o parte a sferei politice, este aceea că se promovează un stat asistenţial, în care mulţi romi trăiesc din ajutoare sociale şi fac copii pentru a primi indemnizaţii. La polul opus sunt romii "manelişti" şi cei cu palate luxoase, în stilul pagodelor. În unele muncesc majoritari, ceea ce e de natură a alimenta resentimentele. La imaginea negativă se adăugă şi implicarea în fraudarea unor fonduri europene chiar a unor reprezentanţi ai romilor de la vârf, un exemplu fiind deputatul Nicolae Păun. Media promovează, la rândul său, o imagine mai mult caricaturală a romilor, combinând viziunea "exotică" şi controversele dintre "regi" şi "împăraţi" romi. În lipsa unor măsuri pozitive eficiente şi de educaţie a toleranţei, accentul pe demografia romilor, consideraţi ca sursă de infracţionalitate şi parazitism, constituie o tendinţă constantă a societăţii româneşti şi o resursă permanentă pentru limbajul urii şi extremism.

BIBLIOGRAPHY

Arhivele Naţionale Istorice Centrale Bucureşti - Fondul Sabin Mănuilă.

Raportul Comisiei prezidenţiale pentru analiza dictaturii comuniste din România, Bucureşti, 2006.

Achim, Viorel, *Ţiganii în istoria României*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1998.

[55] ANIC, Fond CC al PCR – Secţia Organizatorică, dosar 25/1978, ff. 1-8, în Manuela Marin, *Romii şi regimul comunist din România. Marginalizare, integrare şi opoziţie*, vol. I, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2017, pp. 204-205.
[56] Arhiva CNSAS, Fond Documentar, dosar 144, vol. 15, ff. 54-62, în Manuela Marin, *Romii şi regimul comunist din România. Marginalizare, integrare şi opoziţie*, vol. I, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2017, pp. 193-194.

Bucur, Maria, *Eugenie și modernizare în România interbelică*, Editura Polirom, Iași, 2005.

Crainic, Nichifor, *Ortodoxie și etnocrație,* București, Editura Cugetarea, [193-].

Doboș, Corina (coord.), *Politica pronatalistă a regimului Ceauşescu. O perspectivă comparativă*, Editura Polirom, Iași, 2010.

Fraser, Angus, *Țiganii: originile, migrația și prezența lor în Europa*, București, Editura Humanitas, 2017.

Kligman, Gail, *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceauşescu*, Editura Humanitas, București, 2000.

Lombroso, Cesare, *L'Uomo deliquente. In rapport all'antropologia, alla giurisprudenza e alle altre discipline, carcerarie*, Torino, 1878, reprodus de e-book Project Gutenberg, https://www.gutenberg.org/files/59298/59298-h/59298-h.htm.

Marin, Manuela, *Romii și regimul comunist din România. Marginalizare, integrare și opoziție*, vol. I, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2017.

Turda, Marius, *Eugenism și antropologie rasială în România 1874-1944*, Editura Cuvântul; Muzeului Literaturii Române, București, 2008.

Baltic Wolds, Romani Studies in the Balkan Area: Roots, Barriers & ways forward - Achim, Viorel, "The Communist authorities' refusal to recognize the Roma as a national minority. A moment in the history of the Roma in Romania 1948-1949", în vol. XI:2-3, September 2018.

Buletinul eugenic și biopolitic, editat de Subsecția eugenică și biopolitică a "Astrei" și de Institutul de Igienă și Igienă Socială Cluj – "Cronica eugenică", în IX, 1-2, 1938; Făcăoaru, Iordache, "Amestecul rasial și etnic în România", în IX, 9-10, 1938; Mănuilă, Sabin, „Acțiunea eugenică ca factor de politică de populație", în XII, 1-4, (1941).

https://lege5.ro/Gratuit/heztqnzu/codul-penal-din-1936
http://www.legex.ro/Decretul-770-1966-363.aspx

THE SLOVAK CULTURAL LANDSCAPE – ASPECTS OF TRADITIONAL SLOVAK ARCHITECTURE IN THE BIHOR-SĂLAJ REGION

Ioana Dana Blajec
PhD, University of Oradea

Abstract: This article aims to present aspects related to the Slovak traditional architecture in the Bihor-Sălaj region. Here lives the largest Slovak community in Romania. The migration of Slovaks to this region began in the second half of the 18th century and continued until the 19th century. Their settlement on these lands, in some cases led to the establishment of new localities and in other cases to the development of existing ones. Over time, they have formed a specific habitat model. Settlements and households of different typologies and geographical conformations correlated with their specific culture.

Keywords: slovac, traditional, architecture, typology, Bihor-Sălaj

În regiunea Bihor-Sălaj trăieşte cea mai numeroasă comunitate de slovaci din România. Migrarea slovacilor pe teritoriul actual al României a început la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi a continuat până în a doua jumătate a secolul al XIX-lea. În materialele istoriografice sunt prezentate aceste colonizări, sub forma a trei valuri migratoare principale. Primul val migrator a avut loc în jurul anului 1790 şi a dus la întemeierea localităţilor Budoi (Bodonoš), Vărzari (Varzaľ) şi Borumlaca (Borumlak); colonizare realizată de către magnatul Baranyi[1]. Al doilea val migrator a început în jurul anul 1811 şi a durat până în anul 1820. A dus la întemeierea localităţilor Şinteu (Nová Huta), Valea Târnei (Židareň) şi Făgetu (Gemelčička). Slovacii au fost colonizaţi aici de către baronul Bánffy. Iar ultimul val migrator şi ultima colonizare realizată de contele József Batthyány a dus la întemeiere localităţilor Huta Voivozi (Stará Huta) şi Socet (Sočet). Pentru munca prestată puteau să folosească pământul defrişat şi primeau lemn pentru construirea caselor.

Aceştia au emigrat din Slovacia, din 6 regiuni principale: Oravá, Kysúce, Gemer, Šariš, Zvolen şi Zemplín. Cauzele migratoare au fost în special cele economice. Slovacii au pornit în căutarea unui trai mai bun. Astfel, aceştia au fost aduşi aici ca tăietori de lemne şi pentru arderea potasei necesară la fabricarea sticlei.

Păstrarea identității s-a datorat în primul rând izolării pronunțate a localităților pe care aceștia le-au întemeiat, mai ales în zonele de deal și munte. Fertilitatea scăzută a pământului și natalitatea ridicată ce a dus la suprapopularea așezărilor, i-a determinat să migreze spre alte locuri, o migrare interregională. Slovacii au migrat spre alte localități sau au înființat așezări noi.[2]

[1] În materialele istoriografice întâlnim diferite titulaturi oferite acestor proprietari de pământuri (prinţ, baron, grof, magnat etc.). Este vorba despre contele József Batthyány, baronul Bánffy László şi magnatul Baranyi Janos.
[2] Mojmir, Benža şi col., *Atlasul culturii populare a slovacilor din Romania*, Ondrej Štefanko (redactor responsabil), Editura Societăţii Culturale şi Ştiinţifice "Ivan Krasko", Nădlac, 1998, pp, 24-26;

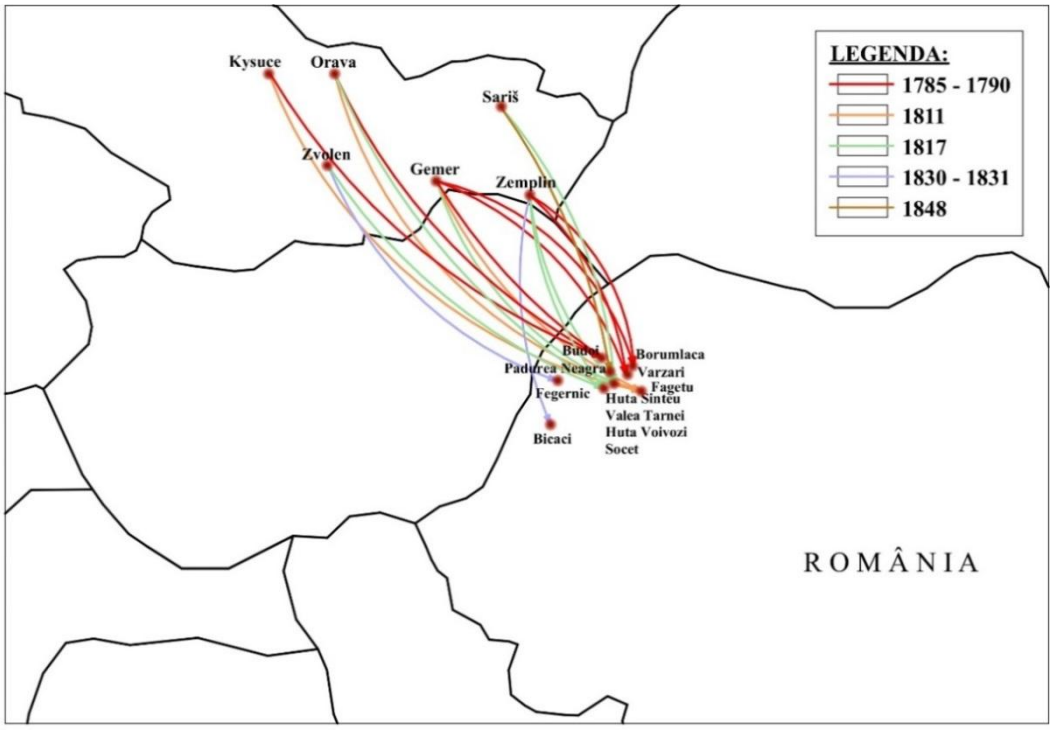

Fig. 1 Direcţii principale de migrare a slovacilor din zona Bihor şi Sălaj[3]

Cele mai vechi localităţi în care s-au înregistrat etnici slovaci şi în care contiună să existe comunităţi şi în prezent, în judeţul Bihor, sunt: Oradea+Seleuş (slov. *Varad, Velký Varadín+Selenš, Seleuš),* magh. *Nagyvárad+Váradszőllős)*, Aleşd (slov. *Alešď, Iležď,* magh. *Élesd)*, Pădurea Neagră (slov. *Bystrá*, magh. *Feketeerdői)*, Peştiş (slov. *Peštiš*, magh. *Sólyomkőpestes*), Beiuş (slov. *Bejuš*, magh. *Belényes)*, Marghita (slov. *Margita*, magh. *Margitta)*, Salonta (slov. *Salonta*, magh. *Nagyszalonta*), Aştileu (slov. *Aštileu*, magh. *Esküllő*), Luncşoara (slov. *Lunkšoara, Lungušvara, Ungšoara*, magh. *Élesdlok*), Borod (slov. *Borod*, magh. *Nagybáród*), Şerani (slov. *Šarany*, magh. *Sárán*), Brusturi (slov. *Tataros*, magh. *Tataros*), Ţigăneştii de Criş (slov. *Ciganešť,* magh. *Cigányfalva*), Bicaci (slov. *Bikáč*, magh. *Mezőbikács*), Derna (slov. *Derna*, magh. *Felsőderna*), Lugaşu de Sus (slov. *Vyšný Lugaš*, magh. *Felsőlugos*), Lugaşu de Jos (slov. *Nižný Lugaš*, magh. *Alsólugos*), Budoi (slov. *Bodonoš*, magh. *Bodonos*), Cuzap (slov. *Kuzap*, magh. *Középes*, Vărzari (slov. *Varzaľ*, magh. *Füves*), Chioag (slov. *Kivágov, Kevágov, Ťivag*, magh. *Kővág*), Fegernic (slov. *Fegernik*, magh. *Almásfegyvernek*), Borumlaca (slov. *Boromlak*, magh. *Baromlak*), Şinteu (slov. *Nová Huta*, magh. *Sólyomkővár*), Huta Voivozi (slov. *Stará Huta*, magh. *Almaszeghuta*), Socet (slov. *Sočet*, magh. *Forduló*), Valea Târnei(slov. *Židareň,* magh. *Hármaspatak*), Ciutelec (slov. *Čitelek*, magh. *Cséhtelek)*, Tileagd (slov. *Telegd*, magh. *Mezőtelegd*); în judeţul Sălaj: Zalău (slov. *Zilaj*, magh. *Zilah*), Halmăşd (slov. *Halmošď* magh. *Halmosd*), Plopiş (slov. *Plopiš*, magh. *Gyümölcsénes*), Făgetu (slov. *Gemelčička*, magh. *Magyarpatak*). Dintre aceste localităţi, primele care au fost înfiinţate în judeţul Bihor sunt: Bicaci, (slov. *Bikáč*, magh. *Mezőbikács*), Budoi (slov. *Bodonoš*, magh. *Bodonos*), Vărzari (slov. *Varzaľ*, magh. *Füves*), Chioag (slov. *Kivágov, Kevágov, Ťivag*, magh. *Kővág*), Fegernic (slov. *Fegernik*, magh. *Almásfegyvernek*), Borumlaca (slov. *Boromlak*, magh. *Baromlak*), Şinteu (slov. *Nová Huta*, magh. *Sólyomkővár*), Huta Voivozi (slov. *Stará Huta*,

[3] Date statistice extrase din: Bartalská Ľubica, *Sprievodca slovenským zahraničim (Ghid al slovacilor din străinătate),* Dom zahraničných Slovákov, Bratislava, 2001.

magh. *Almaszeghuta*), Socet (slov. *Sočet*, magh. *Forduló*), Valea Târnei (slov. *Židareň,* magh. *Hármaspatak*); în judeţul Sălaj: Făgetu (slov. *Gemelčička*, magh. *Magyarpatak*). Cea mai numeroasă comunitate slovacă traieşte în comuna Şinteu, judeţul Bihor, şi comuna Plopiş, judeţul Sălaj. În anul 1941 au atins vârful demografic, înregistrându-se un număr de 7.096 de etnici slovaci (comuna Plopiş – 2877 slovaci, comuna Şinteu - 4219 slovaci).

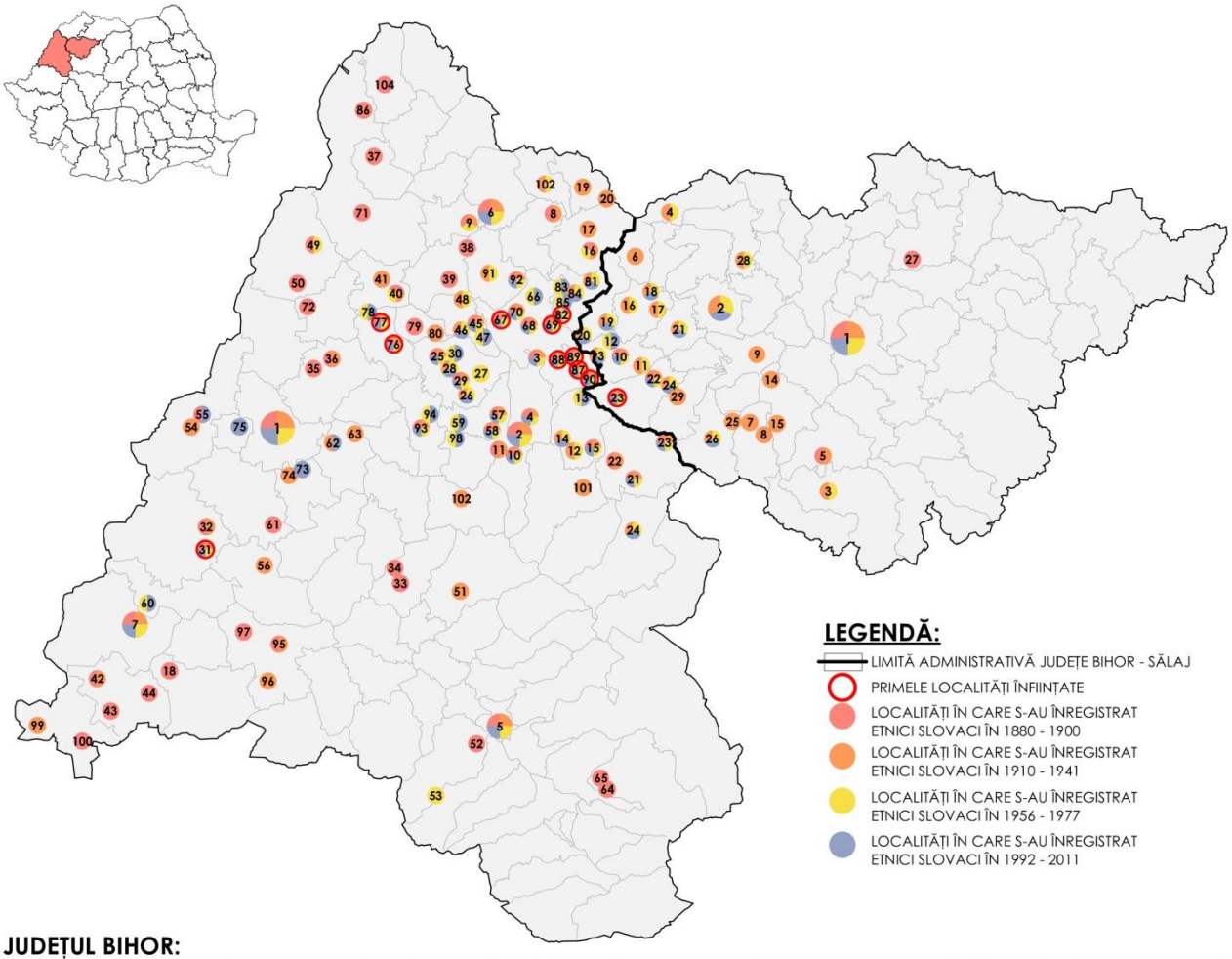
LEGENDĂ:
LIMITĂ ADMINISTRATIVĂ JUDEȚE BIHOR - SĂLAJ
PRIMELE LOCALITĂȚI ÎNFIINȚATE
LOCALITĂȚI ÎN CARE S-AU ÎNREGISTRAT ETNICI SLOVACI ÎN 1880 - 1900
LOCALITĂȚI ÎN CARE S-AU ÎNREGISTRAT ETNICI SLOVACI ÎN 1910 - 1941
LOCALITĂȚI ÎN CARE S-AU ÎNREGISTRAT ETNICI SLOVACI ÎN 1956 - 1977
LOCALITĂȚI ÎN CARE S-AU ÎNREGISTRAT ETNICI SLOVACI ÎN 1992 - 2011

JUDEȚUL BIHOR:

1.Oradea (+Seleuş), **2.**Aleşd, **3.**Pădurea Neagră, **4.**Peştiş, **5.**Beiuş, **6.**Marghita, **7.**Salonta, **8.**Dijir, **9.**Petreu, **10.**Aştileu, **11.**Peştere, **12.**Auşeu, **13.**Codrişoru, **14.**Groşi, **15.**Luncşoara, **16.**Balc, **17.**Almaşu Mare, **18.**Arpăşel, **19.**Boianu Mare, **20.**Huta, **21.**Borod, **22.**Cetea, **23.**Şerani, **24.**Bratca, **25.**Brusturi, **26.**Cuieşd, **27.**Loranta, **28.**Picleu, **29.**Ţigăneştii de Criş, **30.**Varasău, **31.**Bicaci, **32.**Gepiu, **33.**Ceica, **34.**Bucium, **35.**Cetariu, **36.**Tăutelec, **37.**Cheşereu, **38.**Chiraleu, **39.**Mişca, **40.**Cenaloş, **41.**Sâniob, **42.**Ciumeghiu, **43.**Boiu, **44.**Ghiorac, **45.**Derna, **46.**Sacalasău, **47.**Sacalasău Nou, **48.**Tria, **49.**Diosig, **50.**Roşiori, **51.**Dobreşti, **52.**Finiş, **53.**Brusturi, **54.**Girişu de Criş, **55.**Tărian, **56.**Sititelec, **57.**Lugaşu de Sus, **58.**Lugaşu de Jos, **59.**Urvind, **60.**Mădăras, **61.**Şauaieu, **62.**Oşorhei, **63.**Fughiu, **64.**Pietroasa, **65.**Gurani, **66.**Popeşti, **67.**Budoi, **68.**Cuzap, **69.**Vărzari, **70.**Voivozi, **71.**Săcuieni, **72.**Hodoş, **73.**Sânmartin, **74.**Cihei, **75.**Sântandrei, **76.**Chioag, **77.**Fegernic, **78.**Fegernicu Nou, **79.**Spinuş, **80.**Sălişte, **81.**Suplacul de Barcău, **82.**Borumlaca, **83.**Foglaş, **84.**Valea Cerului, **85.**Vâlcele, **86.**Şimian, **87.**Şinteu, **88.**Huta Voivozi, **89.**Socet, **90.**Valea Târnei, **91.**Tăuteu, **92.**Ciutelec, **93.**Tileagd, **94.**Uileacu de Criş, **95.**Tinca, **96.**Girişu Negru, **97.**Gurbediu, **98.**Telechiu, **99.**Ant, **100.**Tamaşda, **101.**Vadu Crişului, **102.**Vârciorog, **103.**Viişoara, **104.**Valea lui Mihai.

JUDEȚUL SĂLAJ:

1.Zalău, **2.**Şimleul Silvaniei, **3.**Mesteacănu, **4.**Zalnoc, **5.**Bogdana, **6.**Camăr, **7.**Cizer, **8.**Pria, **9.**Crasna, **10.**Halmăşd, **11.**Aleuş, **12.**Cerişa, **13.**Fufez, **14.**Ponița, **15.**Hurez, **16.**Ip, **17.**Zăuan, **18.**Zăuan Băi, **19.**Marca, **20.**Marca Huta, **21.**Nuşfalău, **22.**Plopiş, **23.**Făgetu, **24.**Iaz, **25.**Mal, **26.**Tusa, **27.**Şoimuş, **28.**Ilişua, **29.**Sub Cetate.

Fig. 2 Hartă cu localităţi în care s-au înregistrat etnici slovaci în perioada 1880 - 2011[4]

Studii de caz

Aşezările slovace pot fi încadrate în două mari categorii: aşezări cu sate dispersate pe munţi/dealuri sau sate cu case izolate şi aşezările cu sate compacte sau sate de vale. [5]

[4] Date extrase din recensămintele publicate de Varga E. Árpád şi recensămintele publicat de Institutul Naţional de Statistică. Au fost luate în considerare localităţile în care au fost înregistraţi minim 5 locuitori de etnie slovacă.

[5] Maier Radu Octavian, *Arhitectura ţărănească şi elementele ei decorative în vestul ţării*, Comitetul de cultură şi educaţie socialistă al judeţului Arad, Arad, 1979, pp 7-10.

Caracteristic pentru prima categorie de aşezări este faptul că gospodăriile sunt construite la distanţe semnificative unele faţă de celelalte, fiind legate între ele prin alei, poteci. Gospodăria este construită de regulă în mijlocul proprietăţii, în jurul căreia se dezvoltă terenurile agricole, livezile etc. În această categorie putem să enumerăm următoarele sate: Huta Voivozi, Şinteu, Valea Târnei, Socet, Făget etc. Pentru a doua categorie, a aşezărilor cu sate compacte sau sate de vale, este specific faptul că gospodăriile sunt aliniate de-a lungul unui curs de apă. Parcelele sunt de obicei înguste şi lungi. Gospodăria este construită la marginea parcelei, spre râu, iar terenurile agricole sau livezile se dezvoltă de-a lungul parcelei, spre partea posterioară. În această categorie putem încadra următoarele localităţi: Budoi, Vărzari, Borumlaca etc. În ambele cazuri este prezentă vatra satului, nucleul central, unde se află construcţiile importante, cum ar fi biserica şi şcoala. În cazul satelor dispersate, datorită poziţionării pe un teritoriu întins şi distanţelor mari dintre gospodării, întâlnim clopotniţele amplasate în diverse locuri din sat.

Primele construcţii destinate locuirii au fost *kolibele*[6], locuinţe temporare. Ulterior, după stabilirea slovacilor pe noile teritorii, au început să-şi construiască case permanente. Casele aveau de obicei o planimetrie simplă formată din două sau trei încăperi. Pereţii caselor erau din bârne de lemn sau bătuţi cu pământ iar ca învelitoare (acoperiş) se folosea şiţa iar mai târziu paiele. Pe la jumătatea secolul al XIX-lea apar casele construite din văiugă şi pământ bătut iar începând cu secolul al XX-lea apar şi învelitorile din ţiglă ceramică. În casă se intra prin tindă (*pitvor*). În unele cazuri îndeplinea şi funcţia de bucătărie. Hrana se pregătea pe două focare deschise. Aici era amplasată şi o sobă din pământ folosită la încălzirea locuinţei. Spaţiul rămas se folosea la depozitarea anumitor alimente şi a vaselor (veselei) din lut şi lemn.

Din tindă, pe o latură se intra într-o cameră iar pe cealaltă latură în cămară. Dimensiunea camerei se stabilea în funcţie de numărul membrilor familiei. Obiectele care fac parte din ansamblul ei sunt: masă, bancă, două paturi, cufere şi şifonierul iar în colţ era zidită o sobă pentru încălzit. Combustibilul de bază îl constituiau cocenii de porumb sau lemnele. Fumul era evacuat printr-o deschizătură îngrădită în soba zidita, în pod, unde se împrăştia pe toata suprafaţa podului. Acesta era folosit deseori şi la afumarea cărnii.

În ansamblul arhitecturii tradiţionale, pe lângă casă, intră şi restul anexelor gospodăreşti care o întregesc ca entitate: coteţ, grajd, şură, porumbar etc. Aceste construcţii erau destinate agriculturii şi creşterii animalelor. În şură se adăposteau utilajele agricole pe timp de iarnă, în acelaşi timp îndeplinea şi funcţia de spaţiu de depozitare a materialelor, obiectelor necesare în gospodărie. De exemplu acolo se depozita şi combustibilul necesar încălzirii casei pe timpul iernii (lemnele). Într-o încăpere laterală închisă se depozitau cerealele, în hambare si pătule. Clădirea se termina cu grajduri şi coteţe. În podul acestor construcţii se depozita hrana pentru bovine. Fânul şi o parte din furaje se puneau grămadă peste un par formând căpiţe, în apropierea gospodăriei. În lunile de vară legau bovinele lângă căpiţele de fân sau în locuri special amenajate.

De asemenea, elementele componente care fac parte din aceasta sunt şi grădina, fântâna, laviţa din faţa casei; toate acestea jucând un rol important în viaţa membrilor comunităţii. Toate cumulate şi corelate cu viaţa ţăranului compun arhitectura tradiţională.

Tipologii de gospodării ale satelor de tip dispersat sau sate cu case izolate

Satele de tip dispersat au gospodăriile răspândite pe un teritoriu întins, la o distanţa semnificativă unele faţă de celelalte. Factorul principal în construirea gospodăriilor tradiţionale

[6] Kolibele erau locuinţe sezoniere pentru ciobani, tăietori de lemne, mineri, folosite şi în viticultură. Erau construcţii din buşteni cu o singură încăpere de locuit. Iniţial acestea nu se puteau transloca. Mai târziu au apărut kolibele care se puteau asambla şi dezasambla, astfel ele puteau fi translocate şi transportate pe sanie sau pe trăsură.

slovace în zonele cu sate dispersate pe munți/dealuri, a fost cel geografic. Locuitorii au ales cu atenţie locul unde urma să-şi aşeze casa în aşa fel încât locul respectiv să le ofere cât mai multe facilităţi: pantă cât mai lină, curs de apă sau izvor, accesibilitate etc.[7] Aceste gospodarii au de obicei o conformare simplă şi dimensiuni modeste, urmărind să creeze un spaţiu central (curtea) în jurul căruia sunt dispuse construcţiile din gospodărie. Curtea este de obicei spaţioasă şi constituie centrul habitatului familial.

În urma cercetării de teren s-au putut identifica 4 tipologii principale de gospodării:

A – gospodării cu construcţiile dispuse în formă de L;

B - gospodării cu construcţiile dispuse paralel sau faţă în faţă;

C – gospodării cu construcţiile dispuse aleatoriu conformate la terenul denivelat;

D – gospodării cu construcţiile dispuse în jurul unei curţi interioare.

Cea mai veche şi folosită tipologie în zonele de munte/deal este cea cu construcţiile (casa şi anexele gospodăreşti) dispuse în formă de L. Această dispunere permitea o legătură cât mai facilă între construcţiile din gospodărie şi o deschidere generoasă spre restul componentelor aparţinătoare gospodăriei. Dispunerea construcţiilor paralel sau faţă în faţă este o dispunere mai compactă care conturează un spaţiu interior, curtea, unde se desfăşurau o mare parte din activităţile gospodăreşti. În unele cazuri, când familia devenea mai numeroasă, se adăuga o construcţie ulterioară (casă) paralelă cu celelalte două. Dispunerea aleatorie a construcţiilor urmăreşte crearea acelei incinte interioare (curtea), fără să aibă o formă definită, dispunerea construcţiilor fiind condiţionată în primul rând de relieful pe care urmau să fie clădite. Gospodăriile cu clădirile dispuse în jurul unei curţi interioare, este o dispunere mai nouă. Această dispunere a pornit de la una din tipologiile enumerate anterior şi odată cu trecerea timpului şi cu creşterea necesităţilor umane, la construcţiile iniţiale s-au alipit alte construcţii necesare în gospodărie.

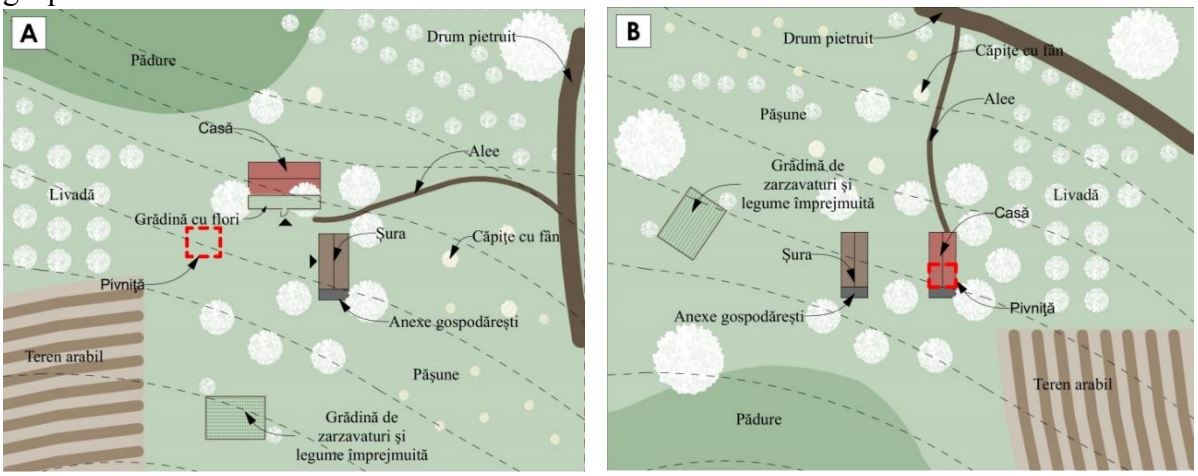

[7] Krivošová Janka, *Slovenská ľudová architektúra (Arhitectura tradiţională slovacă)*, Editura Kasiko, Bratislava, 2012, p. 16

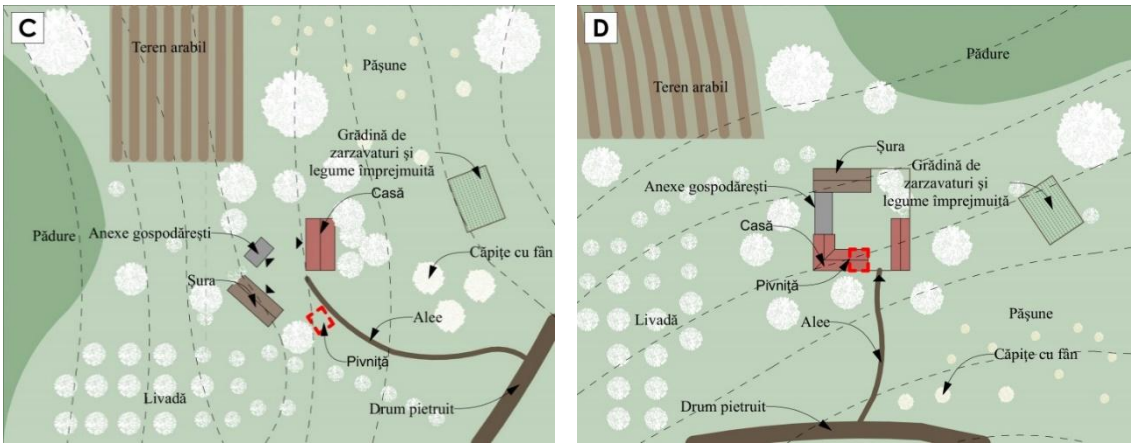

Fig. 3 Tipologii de gospodării ale satelor de tip dispersat sau sate cu case izolate

Tipologii de gospodării ale satelor de tip compact sau sate de vale

Satele de tip compact au de obicei gospodăriile înşirate de-a lungul unui râu sau pârâu. Acestea păstrează o oarecare ordine şi un aliniament. În urma cercetării de teren s-au putut identifica 3 tipologii principale de gospodării:

A - gospodării cu construcţiile dispuse paralel sau faţă în faţă

B – gospodării cu construcţiile dispuse în formă de L

C – gospodării cu construcţiile dispuse în formă de U

Tipologia predominantă şi cea mai veche este cea de gospodării cu construcţiile dispuse paralel sau faţă în faţă. Totodată gospodăriile în formă de L sunt prezente mai ales în locurile în care parcelele aveau o lăţime mai generoasă. Gospodăriile în formă de U sunt mai recente şi au rezultat prin extinderea gospodăriilor iniţiale, adăugindu-se construcţii în funcţie de necesitatea fiecărui gospodar. Având în vedere caracterul acestor aşezări, tipologiile prezente aici aveau curtea îngustă şi separată. În curtea din faţă se afla o grădină cu flori poziţionată în faţa casei iar restul spaţiului era destinat activităţilor de zi cu zi. Curtea din spate era folosită în special pentru creşterea animalelor domestice şi plantării pomilor fructiferi. Restul parcelei deservea ca teren arabil pentru culturile agricole: porumb, cartofi, fasole, dovleac etc.

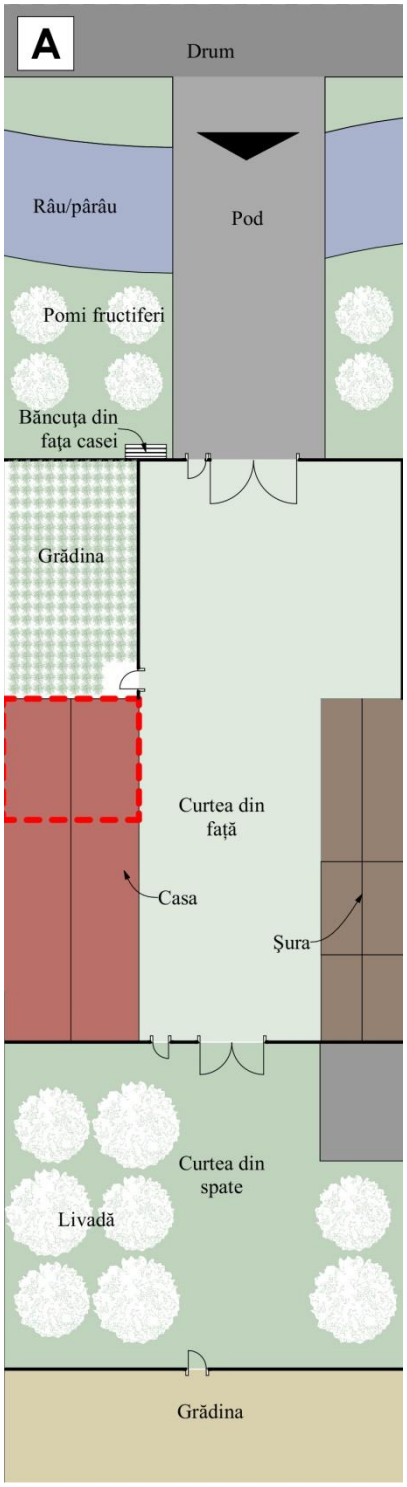
A
Drum
Râu/pârâu
Pod
Pomi fructiferi
Băncuța din
fața casei
Grădina
Curtea din
față
Casa
Șura
Curtea din
spate
Livadă
Grădina

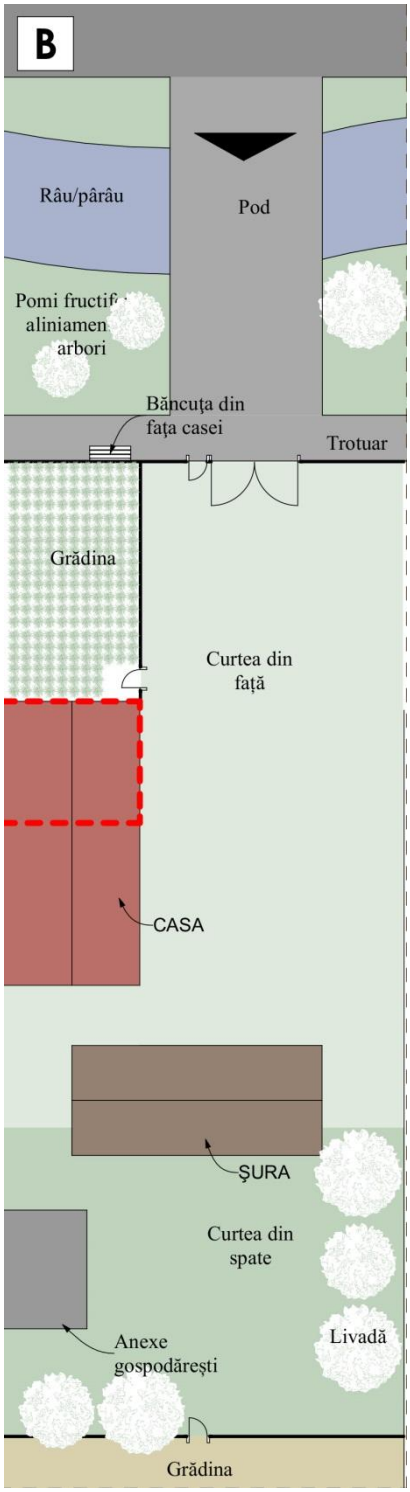
B
Râu/pârâu
Pod
Pomi fructif
aliniamen
arbori
Băncuța din
fața casei
Trotuar
Grădina
Curtea din
față
CASA
ȘURA
Curtea din
spate
Anexe
gospodărești
Livadă
Grădina

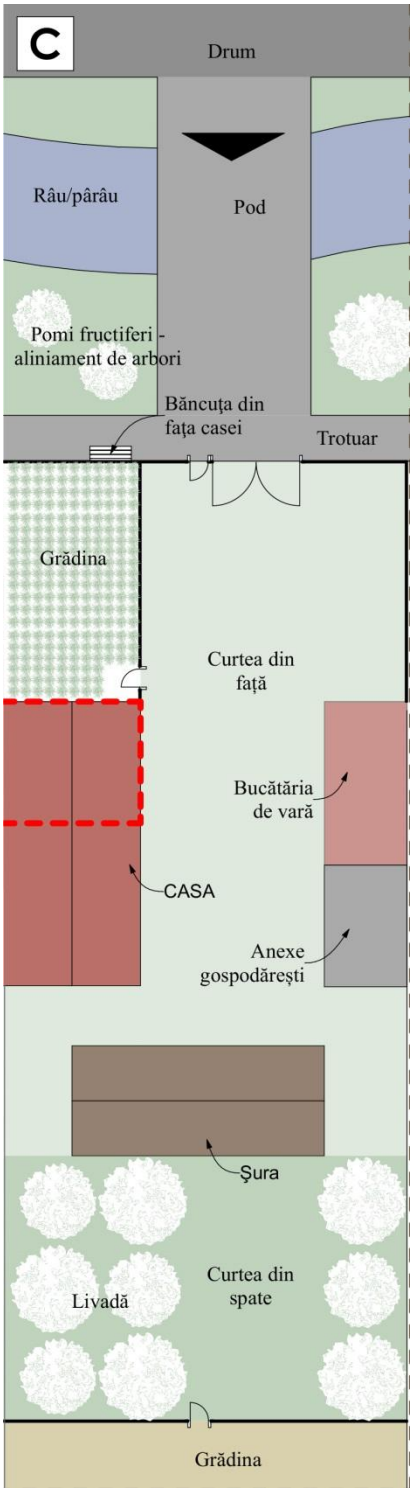

Fig. 4 Tipologii de gospodării ale satelor de tip compact sau sate de vale

Frontispiciul

Unul dintre elementele arhitecturale tradiționale specific slovacilor este frontispiciul. Îl întâlnim atât în localităţile din zona de deal cât şi în localităţile din zona de vale. În localităţile cu gospodăriile răsfirate acesta era îndreptat spre direcţia de acces la gospodărie. În localităţile cu

gospodării înşirate de-a lungul unui drum sau a unui curs de apă, acestea erau îndreptate spre drum/apă.

În cazul localităţilor compacte, frontispiciul era îndreptat în majoritatea cazurilor spre stradă şi reprezenta faţa casei. Frontispiciului i se acorda o importanţă deosebită fiind partea casei cu decoraţiuni mai multe decât restul faţadelor casei, cu diferite motive fitomorfe şi forme geometrice. Forma este simplă, simetrică, cu două geamuri cu tâmplărie din lemn. Geamurile aveau două canate mobile sau trei canate, unul fix şi două mobile, sau patru canate mobile. În alte cazuri era prezent un singur geam cu trei canate mobile, întâlnit de obicei la casele mai noi.

Frontispiciul[8] este un element de construcție care închide spațiul de sub acoperiș din față și din spate. Iniţial, în localităţile slovace din România, frontonul era simplu fără decoraţiuni, fapt care se datora în primul rând situaţiei economice scăzute. Începând cu secolul al XX-lea locuitorii au început să-şi decoreze frontispiciile şi casele cu diverse motive florale şi geometrice. În prezent, majoritatea caselor slovace, pe lângă aceste motive decorative, prezintă decoraţiuni de influenţă barocă, cum ar fi cornişele în relief, ancadramentele ferestrelor etc. Pe lângă aceste decoraţiuni, în multe cazuri, casele au trecut pe frontispiciu anul construirii sau al renovării. Culorile cele mai folosite sunt alb, gri, albastru deschis şi nuanţe de galben, în special galben muştar. Tâmplăriile uşilor şi ferestrelor aveau o culoare mai accentuată: nuanţe de albastru, verde, maro sau se păstra pur şi simplu culoarea lemnului natural.

[8] În arhitectura tradițională slovacă, originea frontonului este legată de schimbarea acoperișului din patru ape într-un acoperiș în două ape. Schimbarea a fost stimulată în secolul al XVIII-lea prin adăugarea unui coș de fum, care elimina fumul din spațiul podului, ceea ce a permis ulterior ca podul să fie folosit în scopuri de depozitare sau rezidențiale. Un frontispiciu împletit din răchită și bătut cu lut este considerat a fi cea mai veche formă de frontispiciu. A apărut în principal în zonele de câmpie. Frontispiciul închis cu lemn (scândură), de diferite forme și decorațiuni, reprezintă cea mai răspândită formă de frontispiciu din zonele de deal şi de munte din Slovacia. O parte a frontonului din lemn, vârful său, era un acoperiș conic (*hálka*) în vârful căruia se afla o coloană profilată din lemn. Partea inferioară a acestui acoperiș conic era uneori decorat cu o pictură, text sau simboluri ale meșteșugului proprietarului. Acea coloana profilată, un stâlp de lemn, este un element al decorării casei situat în partea superioară a acoperișului, reflectând abilitățile artistice ale cioplitorilor și olarilor. Pe lângă funcția estetică, a fost folosit în principal pentru a închide șindrilele din partea superioară a acoperișului conic. Acest element arhitectural este utilizat în întreaga zonă montană. Frontispiciile din zidărie au început să fie construite abia la sfârșitul secolului al XVIII-lea, dar mai ales de la mijlocul secolului al XIX-lea. Acest lucru a coincis cu schimbarea materialului folosit în construcții, întrucât atât cărămida ne-arsă, cât și cea arsă au început să fie utilizate din ce în ce mai mult. Pe lângă frontoane triunghiulare simple, au existat și frontoane ale căror forme au fost influențate de baroc și imperiu.

Fig. 5 Frontispicii tradiţionale din localităţile slovace din regiunea Bihor-Sălaj[9]

Concluzii

În decursul timpului, în 104 sate din judeţul Bihor s-a înregistrat populaţie de etnie slovacă, din care în doar 29 de sate au avut o prezenţă neîntreruptă. În judeţul Sălaj, slovacii au trăit în 29 de sate din care în doar 4 sate aceştia au continuat să locuiască. În restul localităţilor, prezenţa acestora fie a fost înregistrată mai recent, fie a dispărut, aceştia migrând spre alte locaţii. Au fost luate în considerare localităţile în care a fost înregistrată o prezenţă constantă şi numeroasă, fiind considerate cele mai relevante pentru studiul de faţă. Astfel s-au putut determina tipurile de aşezări şi tipologiile constructive principale. S-au identificat 4 tipologii principale de gospodării în zonele de munte/deal şi 3 tipologii de gospodării în zonele de vale.

Frontispiciul este una din caracteristicile comune specifice caselor tradiţionale slovace atât în satele de tip dispersat, cât şi în satele de tip compact sau sate de vale.

BIBLIOGRAPHY

Statistică:

Populaţia pe naţionalităţi la recensămintele din perioada 1930 – 1992. Judeţe, municipii, oraşe, comune. Date reconstituite. Comisia Naţională pentru Statistică, Bucureşti, 1994;

Varga, E. Á.: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*. 2007;

Lucrări generale:

Bartalská, Ľubica, *Sprievodca slovenským zahraničim (Ghid al slovacilor din străinătate*), Dom zahraničných Slovákov (Casa slovacilor din străinătate), Bratislava, 2001;

Cigán, Juraj, Chrastina, Peter, *Pôvod bihorských Slovákov z hľadiska kritickej analýzy diela Grigoreho Benedeka (jazykový a historický kontext).* Český lid 100, nr. 2, Cehia, 2013, pp. 173-182;

Čukan, Jaroslav (coord.), *Spôsob života a kultúra Slovákov v Bihore. Borumlaka – Varzaľ, (Viaţa şi cultura slovacilor din Bihor, Borumlaca – Vărzari),* Editura Societăţii Culturale şi Ştiinţifice "Ivan Krasko", Nitra-Nadlak 2006;

Daniel, Jan, *Slovenská menšina v Rumunsku*, Teză de Doctorat, Olomouc, 2009;

Habáň, P.: Štít v ľudovej architektúre (do 30-tych rokov 20. Storočia). Krásy Slovenska 62, nr. 1, 1985, pp. 26-29;

Hamaš, Ľudovít, *Z dejín slovákov v Rumunskej socialistickej republike. Slovenské obce v Sedmohradskom Rudohorí* (*Din istoria slovacilor din Republica Socialistă Română. Aşezările slovace din Munţii Plopişului*), Slováci v zahranící, nr. 2, Martin, 1974, pp.107-129;

Kapusniak, Ján, *Bodonoš po stopách svojich predkov, (Budoiul pe urmele strămoşilor săi),* Editura Societăţii Culturale şi Ştiinţifice "Ivan Krasko", Nadlac, 1997;

Kapusniaková, Alžbeta, *Bodonoš,* Editura Societăţii Culturale şi Ştiinţifice "Ivan Krasko", Nadlac, 2007;

Koma, Ján, *Stav ľudovej architectúry na dedinách Šariša*, Nové obzory nr. 6, Košice, 1964;

Krafčiková, Terézia, *Ľudová architekturá v severozápadnej časti Šarišskej vrchoviny*, Nové obzory nr. 24, Košice, 1982;

Krivošová, Janka, *Slovenská ľudová architektúra*, Editura Kasiko, Bratislava, 2012;

Krpelán, Igor, *Zachovanie a pokračovanie rodu*, Editura Alfa print, Martin 2017;

[9] Fotografii din arhiva personală

Moravčiková, Henrieta şi col., *Architektúr na Slovensku. Stručné dejiny*, Editura Slovart, Bratislava, 2005;

Maier, Radu Octavian, *Arhitectura ţărănească şi elementele ei decorative în vestul ţării*, Comitetul de cultură şi educaţie socialistă al judeţului Arad, Arad, 1979, pp 7-10.

Michalčaková, Eva, *Sťahovanie Slovákov do Sedmohradska a sposob ich života* (*Migrarea slovacilor în Transilvania şi viaţa acestora*), Slováci v zahraničí, nr. 6, Martin, 1980, pp.159-178;

Idem, *Vnutorná kolonizácia Sedmohradského rudohoria slovenským obyvateľstvom (1835 - 1918)* (*Migrarea internă a populaţiei slovace în Munţii Plopişului (1835 - 1918)*), Slováci v zahranící, nr. 7, Martin, 1981, pp.176-183;

Mojmir, Benža şi col., *Atlasul culturii populare a slovacilor din Romania*, Ondrej Štefanko (redactor responsabil), Editura Societăţii Culturale şi Ştiinţifice "Ivan Krasko", Nădlac, 1998;

Urban, R., *Češi a Slováci v Rumunsku (Cehii şi slovacii din România)*, Bucureşti, 1930;

AUTHENTIC LEARNING: MEDIA LITERACY AND CRITICAL THINKING IN INTERPRETING TOD PHILIPS'S JOKER

Iuliana Dode (Vizan)
PhD, „Ovidius" University of Constanța

Abstract: This project highlights the ways in which teenagers need to become media literate when watching and analyzing films, thus filtering information and commenting on the contemporary issues which revolve around their own upbringing and around the society in which they live. In order for this to happen, students will have to look beyond images and sound and be aware of their roles as future contributors in today's society. If applied, this unit plan will demonstrate that students can easily identify misleading messages and look at a selection of reviews, news items and even pictures through critical lenses.

Keywords: American films, critical thinking, crossing cultures, media literacy, social media

1. Introduction

We live in a consumer society which feeds itself on our beliefs and misconceptions, and we no longer find reliable sources of information, and if we do, we are skeptical of everything around us. One of the main problems is that people from all walks of life and of different ages interact with social media, as both consumers and producers, they are manipulated or they manipulate, even without realizing it. One trend is to share what catches one's eye without checking the information or without even questioning its reliability, as they have little knowledge about media literacy and how they can be affected by disinformation, misinformation, fake news and propaganda. The problem is even worse among young people, our students, as they tend to believe everything they hear, read or watch, both online and offline. Moreover, they are not trained to make the difference between real and fake, their knowledge about media literacy is scarce, and if it exists, it was not acquired in a formal way, which makes them prone to manipulation as their critical thinking skills are almost nonexistent.

As the title suggests, the topic addressed to this individual project is commenting on and integrating *media literacy* and *critical thinking* when analyzing 21st century American films, at the same time creating a self-awareness sentiment of incorporating and making use of these concepts into everyday vocabulary. Because nowadays there is this tendency of giving up literature in favor of films, this project will try to incorporate not only *motion pictures*, but also articles and, where applicable, novels in such a way that we could overcome a certain level of illiteracy. Being illiterate nowadays does not only mean one cannot or will not read books, rather it hints toward a level of lack of comprehension of the information provided on different types of media.

It is imperative to point out that the topic is not only essential for teachers and high school students, but also for those who want to develop their media and critical thinking skills. By doing this, every 21st century citizen would benefit from the already acquired information and use it appropriately when watching other films and/or using/benefiting from other ways of communication. For the past eight years I have been teaching English as a Second Language, I noticed that not only students, but also teachers tend to stigmatize certain types of films long before they have the chance to watch and form a personal impression on them. This *word of*

mouth, or if I might use the Latin for it - *viva voce*, not only causes a "crooked" perception of life, but also contributes to other people taking part in the process. Hence, I find it crucial to first make some of my fellow colleagues aware of the advantages of becoming media literate and critical thinkers.

The topic is important not only to the Romanian community, but also to other East European countries because nowadays more and more people, regardless of their background and/or social status, become (or want to be) misinformed about certain types of films even before watching them. They usually stigmatize not only the main themes encountered in movies, but also the actors who choose to play important roles both in the films and in the way(s) in which they influence other people's perception of life. A great number of teenagers (as well as some of their adult parents and/or teachers) choose to watch a certain film after receiving negative feedback either from a friend or from the online social media and they do not usually take it seriously. Rather, they prefer to use irony together with a superficial analysis of the film instead of watching it through 'positive and productive' lenses. People, and especially those who belong to the young generation, need to constantly be aware of the threats that circle around them. Thus, they need to sort the information that is reliable not only for them but also for the community in which they live and study.

2. Audience

The primary target audience for the present project are the eleven and twelve graders (aged 17-19) form "George Călinescu" High School, Constanţa (Romania) enrolled in bilingual classes. Normally, these students are split into two groups of 14-15 students and they work with two separate teachers (each teacher designing his/her own annual unit plans), they have 5 classes of English as a Second Language + 1 elective course per week i.e. a total of 6 classes per week. In our high school the students who are enrolled in the English bilingual classes have elective courses on the following subjects: "Geography of the USA and the UK" in the ninth grade, "History of the USA and the UK" in the tenth grade, and "Crossing Cultures" in their eleventh and twelfth grades.

If the project is successful in the first year of implementation, surely, other students and teachers from other local or national communities would be more than happy to participate. This could only happen if students are at least 17-18 years old, (meaning that they will have to be at least eleventh graders who will have a section of British and/or American films in their curriculum in their Crossing Cultures elective course) and only if the level of language allows them to understand certain concepts discussed in the lessons and/or encountered in the academic journals which are analyzed in class and at home.

3. The Conceptual Frame

In the simplest terms, media literacy is "the ability to access, understand, analyze, evaluate and create media in a variety of forms" as Belinha S. De Abreu (2019: 3) clearly states in her *Teaching Media Literacy*. Media literacy represents the multitude of communication means that are used to inform, entertain and influence individuals locally and globally. Media includes television and radio, newspapers and magazines, films and videos, books and photographs, as well as platforms, networks and forums which people access daily using the Internet. According to Cyndy Sheibe and Faith Rogow's *The Teacher's Guide to Media Literacy: Critical Thinking in a Multimedia World* (2012: 39-40), media literate people are able to access, understand, be aware of, analyze, evaluate, create, reflect on, and participate in

activities that are enabled by media technologies. It is, then, only sensible to add that media literacy involves critical thinking, making it "an engaged dynamic" rather than a passive process which is consumed without a critical lens (De Abreu 2019: 3).

In Anderson, Krathwohl, Airasian and Cruikshank's (2001) revision of Bloom's (1956) taxonomy, critical thinking entails skills like remembering, understanding, applying, analyzing, evaluating and creating (as cited in Scheibe and Rogov 2012: 42-43). Browne and Keeley (2010) describe critical thinking as the desire to use a set of interrelated questions which can be asked and answered at appropriate times (as cited in Scheibe and Rogov 2012: 43). Moreover, Linda Elder and Richard Paul's *The Thinker's Guide to Intellectual Standards: The Words that Name Them and the Criteria that Define Them* (2008: 59) defines critical thinking as "a habit, based on intellectual commitment, of using those skills to guide behavior". We could, then, add that media literacy represents the key to critical thinking in a society which is more and more demanding, a society which reveals all types of information, be it necessary or unnecessary, be it genuine or deceptive, a society which, after deliberately revealing false information, encourages individuals to become critical thinkers and to question everything the consume.

The concepts of *media literacy* and *critical thinking* should be further discussed in connection to *misinformation* (i.e. false information spread by people who often believe what they are sharing), *disinformation* (i.e. false information spread by people with the specific goal of misleading) and *propaganda*, a concept which, according to Harold Lasswell, implies "the expression of opinions or actions carried out deliberately by individuals or groups with a view to influencing the opinions or actions of other individuals or groups for predetermined ends and through psychological manipulations" (as cited in Jacques Ellul's *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes* 1965: xi-xii).

4. Goals and Objectives

If teachers choose to integrate this project into their annual unit plans, then they must bear in mind at least three goals and three objectives for each goal. A first goal would be 1) to comment on stereotypes and countertypes encountered in films, with the following objectives: 1.a) watching and commenting on taboo topics (guns, in/sanity, isolation, but not limiting to these) encountered in contemporary American films from which he/she will learn life lessons; 1.b) identifying subjective and objective ways of convincing the viewer of specific influences and ideas encountered in these films; 1.c) distinguishing between reality and manipulation when relating to real-life events.

The second goal of the present research project is 2) to develop media literacy when analyzing a film with the following objectives: 2.a) identifying and describing multiple ways of media which can be influential in their lives; 2.b) analyzing a selection of novels/movies which revolve around the same themes (in/sanity, isolation, self-preservation instinct etc); 2.c) sharing and interpreting different forms of media used by students when watching films.

The third goal here is 3) to invoke critical thinking when analyzing a film. It has as objectives the following: 3.a) being able to raise questions and provide valid and/or reliable answers for their questions; 3.b) reading and analyzing online articles connected to how the movie was received in the USA and abroad and the controversies that circle(d) around the film; 3.c) providing a well-structured version of film analysis in connection to both audience and individual perception.

5. Project Overview and Description

The format of this project is a unit plan which consists of five lessons, each one focusing on a different aspect of media literacy and critical thinking in relation to interpreting 21st century films. Five such plans are meant to cover a total of five fifty-minute lessons. The general aim is to make students, filmgoers and possible film critics aware of the dangers of being dis/misinformed when watching and interpreting films in a context which encourages us to follow certain patterns in order to be accepted as *valuable* individuals of society. Students, and not only them, need to become aware of the fact that stigmatizing certain films even before watching them contributes to a slow but accurate process of becoming media illiterate.

5.1 The main components of the project

Lesson #1. Introduction to Film Studies

There will be a pre-assessment activity where the teacher is encouraged to mention types of films, some aspects related to the history of the movie industry, he/she may even mention Hollywood as an American icon. The teacher can design a PowerPoint presentation on the topic of film studies (the history of films in the U.S., specific themes connected to main periods in the film industry i.e. the Golden Age of Hollywood (1913-1969), the decline of the Decline of the Studio system (1940), The New Hollywood period (1960-1980), Modern cinema (1990-present).

Here the teacher introduces the terms *stereotype*, *countertype*, *propaganda* and *media literacy* and makes references to *critical thinking* when presenting the short history of the film industry, thus demonstrating that these terms are relevant for the topic of the unit. Students will realize that a stereotype is a commonly held public belief about specific social groups or types of individuals and that these beliefs are standardized and simplified conceptions of groups based on some prior assumptions.

Generally speaking, stereotypes are not based on objective but rather subjective truth, and sometimes unverifiable content-matter. One such example could be that Native Americans are alcoholics. In reality, and especially after the 1960s Civil Rights Movement when prevention and treatment programs were implemented for the Native American communities as a revitalization of their culture, they are often less likely to drink than the general population (Beauvais 1998: 258). Other examples portray Jews as greedy because in films and cartoons they have been often shown counting money or collecting diamonds, and Romanians as gypsies, this being an effect of the numerous ethnic immigrants to other countries whose whole purpose was to steal, beg and fool people. This section will also comment on countertypes (or positive stereotypes) which evolved from negative ones and replaced them. Because they are still oversimplified views of the group being stereotyped, countertypes may be no less harmful. Some examples of countertypes may be that Asian people are good at Math, that Italians are great cooks and that Native Americans are spiritual.

The lesson will also tackle some stereotypes from the past which are, somehow, still showing up in today's movies. Some examples could circle around Africans being uncivilized (as it was seen in *Independence Day* – 1996 – directed by Roland Emmerich), white people being better at being Asian than real Asians (as it can be seen in *Kill Bill Vol. 1* – 2003 – directed by Quentin Tarantino (where The Bride is better at martial arts than not just Lucy Liu, but an entire army of Yakuza warriors) and even the thought that anything, including death, is better than being disabled (as it can be easily spotted in *Million Dollar Baby* – 2004 – directed by Clint Eastwood, in *Lost* – 2004 - directed by J.J. Adams, Jeffrey Lieber and Damon Lindelof and even in *Avatar* – 2009 – which was directed by James Cameron).

The teacher gives students a handout with film titles which they need to watch in the next five weeks. The films will help them in choosing a topic for the project they will have to present at the end of the unit. The teacher further explains that the students' final task will be to create a (virtual) poster or a presentation by choosing and analyzing a film which supposedly advocated for taboo topics, but turned to be a real source of inspiration for nowadays society.

Lesson #2. I Am Media Literate, hence I Think Critically

Here students will find out more about certain interpretations on how media influences the 21st century citizen in such a way that he/she easily gets misinformed about topics of, apparently, great importance to the everyday life. The lesson will prove that one needs to take into consideration certain questions when viewing and/or analyzing messages present in media, be it an advertisement, a warning, a photograph, a meme or even a film. Students work in four groups in order to familiarize themselves with the concepts of *media literacy*, *critical thinking*, *misinformation* and *propaganda*. For 10 minutes they work within their group and then they go to another group (one student remains in his/her primary group) and work for 5 minutes there. After 5 minutes they have to change the group again. Finally, they will have to return to their initial group and share what they have learned (orally). After that, students will answer some questions that the teacher has prepared beforehand.

As a final stage of the lesson, the teacher can bring to the fore the powerful and intricate ways in which social media weaves its way into our perception of certain films. Here the teacher should mention memes as manipulative techniques in advertising popular films. We should keep in mind that the word *meme* was first coined in 1976 by Clinton Richard Dawkins in his *The Selfish Gene* (2016: 192) and that it simply means "that which is imitated". This stage will both comment on the benefits and the drawbacks of advertising films using social media, in this way making us think about the factors which contribute both to our sense of humor and to our capabilities of sorting information and filtering it in such a way that we can clearly distinguish between truth or fiction.

The teacher reminds his/her students that at the end of the unit they will have to make posters/presentations related to their topic e.g. American films and address the topic of media literacy and critical thinking.

Lesson #3. Analyzing Todd Philips's *Joker*: What, Why and How Is the Film Perceived in Contemporary Society?

There will be a more in-depth analysis of this lesson in the following pages, where the teacher begins with some YouTube videos connected to *Joker* i.e. official trailer, significant scenes from the film etc. He/She continues by asking specific questions connected to Arthur's identity and the society in which he lives. After that, students will comment on themes of insanity and isolation in connection to guns and violence but also in connection to other films/novels which have similar themes (see Charlotte Bronte's *Jane Eyre*, Sandra Gilbert and Susan Gubar's *The Madwoman in the Attic*, Chuck Pahlaniuk's *Fight Club*). Finally, students will analyze a selection of news articles in connection to the film, in this way being able to work on and develop their critical thinking skills. The teacher reminds students that for next week, they will have to begin to work for their projects and announces the number of groups, and the participants for each group of students.

Lesson#4. Project work: Analyzing Films through Media Literacy and Critical Thinking Lenses

The teacher shows students some flashcards which contain ideas related to some of the issues encountered in American movies. Some may include problems related to alcoholism (see *Flight* – 2012 – directed by Robert Zemeckis) and domestic violence (see *Enough* – 2002 – directed by Michael Apted). Others may include aspects which revolve around sexual orientation and family ties (see *The Hours* – 2002 – directed by Stephen Daldry, *Angels in America* – 2003 – directed by Mike Nichols and *Bohemian Rhapsody* – 2018 – directed by Bryan Singer). There could also be some flashcards with suicide attempts and the problems of American students and teachers (see *Detachment* – 2012– directed by Tony Kayne).

In order to stimulate the students' critical thinking skills, the teacher will also tackle aspects related to racism and how people of color are portrayed in the movie industry. A first example would be the 2016 *The Birth of a Nation* directed by Nate Parker, a film which was heavily stigmatized (primarily based on the director having been accused of rape in 2001) and, hence, lost the chance of gaining voters for the Oscars. Students could read and analyze the articles "The Oscars Don't Need 'Birth of a Nation'" by Scott Mandelson (2016) and Gregg Kilday and Scott Feinberg's "Oscar Voters Ponder Nate Parker and 'Birth of a Nation': 'I would Not Go to the Movie'" (2016). Another example would look into women of color who succeeded in becoming the real heroes in *Hidden Figures* (2016) directed by Theodore Melfi, thus proving that they succeeded in overcoming the double jeopardy that surrounded them both in their households and at their work place. Students could also tackle aspects connected to (super)heroes as it can be seen in both *Django Unchained* (2012) directed by Quentin Tarantino and *Black Panther* (2018) directed by Ryan Coogler.

The teacher could also mention aspects related to some representations of Mexican Workers in American films. Examples could vary from *The Maid* (2009) and *Spanglish* (2004) to the TV series *Rules of Engagement* (2007-2013) and *Family Guy* (1999 - present). Watched through critical thinking lens, these films will bring to light the harsh realities faced by Latinos in the contemporary American context. Students will realize that the American industry encourages the image of "the Maid" i.e. people of Mexican descent are "not" fit for anything apart from serving those in power. In search of their American dream, Latinos could only achieve aims such as being someone's maid, the gardener, the one who cleans the pools.

The students will have to comment on the flashcards they receive - they will have to explain what happens in the films, why does it happen and how they could provide solutions to these ideas/problems. After that, the students choose a film that they particularly liked (it could be one of the films discussed in class, but they could also choose something different) and work on their projects - they may use online sources (news articles and critical materials), they may also consult a relevant selection of books and, if applicable, brochures which may have been published around the time when the film was released. More importantly, the teacher checks that students comment on the "what", the "why" and the "how" when interpreting the chosen films.

Lesson #5. Presentations + Follow-up Discussions: Analyzing Films through Media Literacy and Critical Thinking Lenses

In this final part of the unit, students will have to deliver a presentation by making use of a (virtual) poster, a Prezi or even a PowerPoint presentation on a film they have chosen. They will analyze the film using media literacy and critical thinking. There will be groups of four to five students (hence a maximum of three-four groups). Each group will have approximately 7

minutes for presentations and 2-3 minutes for short follow-up questions. Toward the end of the class, the teacher will discuss with the students the good and bad points of the unit, in this way encouraging each other to think critically and maybe to improve the unit plan for future 11th and 12th graders.

5.2 The specific project component which will be analyzed in the following pages is lesson number three from the present unit plan, namely "Analyzing Todd Philips's *Joker*: What, Why and How Is the Film Perceived in Contemporary Society?".

Lead-in: As a warm-up activity, and assuming that students are already familiar with the film, the teacher will have short YouTube videos connected to *Joker*. One may be the official trailer, another might be the restroom dance scene right after Arthur commits his first crime, a third one could be the stairs dance scene right before the police officers decide to follow him, and a fourth and final one could even be one of the last scenes from the film, when Arthur embraces his new identity and decides to let everyone know what he has become during Murray's talk show. [8 minutes, teacher-student, individual work, class interaction]

Presentation: For this stage of the lesson, students will have to comment on the main character's (Arthur's) journey in searching for an identity that could help him in dealing with the harsh reality of the society in which he lives. They should raise questions related to significant scenes in the movie. For instance, when Arthur recognizes that "All I have are negative thoughts", why doesn't he immediately receive help from the social assistant? Also, students should take into consideration that at one point in the film there is someone who holds a placard which reads "We are all clowns". Is this true for all of us and for the society in which we live? Students should analyze this thoroughly. They might also bring other similar topics into discussion. [8 minutes, teacher-student, individual work, class interaction]

Practice: As a next stage in the lesson the teacher will have a PowerPoint presentation having as main aim the themes of insanity and isolation encountered in the film. Here students will have to comment on the violent aspects of the film i.e. the use of guns as both a way of protection and harming others. Students will be guided in such a way that they will eventually raise important questions to some specific situations encountered in the film. For instance, when resorting to killing as a way of self-preservation, why does Arthur choose to decide when his mother dies? Symbolically, this could represent his detachment with the family roots, hence creating a new identity for himself. If students take into consideration that in this alternate reality Bruce Wayne (Batman) and Arthur (Joker) are half-brothers because they have the same father (the wealthy businessman Thomas Wayne who had an affair with the maid and later refused to acknowledge Arthur as a legitimate son just because he did not want to ruin his and his family's reputation), then they should comment on the father's refusal to accept him and on the mother's insanity. Arthur decides to get away from his familial ties not only because Thomas Wayne rejects him, but also because he probably blames his mother for the miserable life he had to endure until this particular point. Moreover, the teacher will bring to the fore other films/novels which have similar themes/motifs. One example could be *Jane Eyre* by Charlotte Bronte (see Sandra Gilbert and Susan Gubar's *The Madwoman in the Attic*) and here they could briefly analyze the theme of insanity in connection to Arthur's mother. Another example, which students will most likely prefer instead of the feminine insanity encountered in Bronte's and

Gilbert and Gubar's writings, is *Fight Club* by Chuck Palahniuck (see the themes of in/sanity, isolation and mutiny against society). Here they could easily make connections between the narrator's and Arthur's isolation, their powers in using imaginary thinking The narrator from *Fight Club* imagines having a special relationship with Tyler Durden and other characters from the novel/film, and the same could be argued with Arthur i.e. he imagines he has a girlfriend, he imagines he attends Murray's show and he is well-received and respected. In reality, these things never happened and they are just products of imagination which affect the choices of main characters even more. [15 minutes, teacher-student, student-student, pair work, class interaction]

Production: For this part of the lesson, students will have to quickly read and comment on a selection of online news articles and analyze the film in connection to them. The teacher tells them that *Joker* was initially seen as a controversial film because of the violent scenes which may be impactful in any person's life if not watched with a tinge of critical lenses. The selected articles could be published in U.S. online newspapers, but students could also search for Romanian articles if they feel more confident about it. Two such examples are Mahita Gajanan's (2019) "What to Know about Joaquin Phoenix Movie" and Chris Lee's (2019) "How Joker Became the Most Hated, Love, Obsessed-over Movie of 2019". These articles present different points of view, one having a more positive attitude toward the film and another being more than critical to the idea of the film. [15 minutes, teacher-student, student-student, group work, class interaction]

Follow-up: The teacher will congratulate his/her students on their performance and may suggest some additional reading in order for them to better understand how the film was received and what are the strong points which revolve around its success at the 92nd Academy Awards Ceremony despite it being so frowned upon prior and immediately after its release on October 4, 2019. He/She also reminds them that for next time, students will have to think about taboo topics encountered in other contemporary American films apart from the ones discussed in class i.e. gun use, isolation and insanity. Students may choose to discuss problems related to alcoholism (see *Flight* – 2012 and *A Star Is Born* – 2018), sexual orientation and family ties (see *Angels in America* - 2003 and *Bohemian Rhapsody* - 2018), or even depression, suicide attempts and everyday students' problems as it can be seen in *The Hours* – 2002 and *Detachment* - 2012. The teacher will also quickly use Classdojo to assign each student to a particular group for next week. [4 minutes, teacher-student, class interaction]

6. Conclusion(s)

This project highlights the ways in which 21st century citizens could benefit from the movie industry nowadays, in such a way that they would be able to filter information and comment on the contemporary issues which revolve around their own upbringing and around the society in which they live. If reading books is considered to be overrated in today's society, people now tend to rely more on *motion pictures* to show them life lessons from which they could gain significant benefits. However, all films, especially the controversial ones (which according to the average audience, "promote" themes of in/sanity and/or isolation, hatred toward our fellow individuals), should be used effectively in the learning process and we should pay attention to how relevant these 'life lessons' are to us and what exactly we have to learn from watching and analyzing films. The example of Todd Philips's *Joker* (2019) does not encourage

people to carry guns and kill those who, more than often, do us harm, but if watched with a speck of critical thinking, it shows the imaginary power of humanity.

This analysis proves that with the help of media literacy and critical thinking, we as 21st century citizens will be able to sort every piece of information and use it appropriately when watching and analyzing films of all sorts. We will have to look beyond images and sound and be aware of our own roles as (future) contributors in today's society. The most important lessons that teachers and students alike will definitely learn from this project will not be connected to encouraging one another to use guns or to abuse alcohol and take revenge on the people who bully others. More importantly, it will teach us to watch films and read a selection of reviews through critical lenses, thus proving that in a decade defined by the rise of social media, one thing is clear: It is not the film studios which should be blamed, but the people who are not able to distinguish between truth and fiction, and those who do not acknowledge the importance of becoming media literate.

BIBLIOGRAPHY

Anderson, Lorin W and David Krathwohl (eds.). 2001. *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives (Complete edition)*. New York: Longman.

Beauvais, Fred. 1998. 'American Indians and Alcohol.' in *National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism*, no. 22 (4), pp. 253-59.

Bergstrom, Andrea, Mark Flynn and Clay Craig. 2018. 'Deconstructing Media in the College Classroom: A Longitudinal Critical Media Literacy Intervention.' in *Journal of Media Literacy Education*, no. 10 (3), pp. 113-131.

Blackmore, Susan. 1998. 'Imitation and the Definition of a Meme.' in *Journal of Memetics*, no. 2 (2), pp. 170-181.

Bloom, Benjamin Samuel. 2001. *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing a Revision of Blooms Taxonomy of Educational Objectives*. Longman.

Britton, Emma. 2019, October 25. 'Mental Health in the Movies: a Joker Review.' in *Thrive Global* [Online]. Available: thriveglobal.com/stories/mental-health-in-the-movies-a-joker-review/ [accessed 2020, May 17].

Brontë, Charlotte. 1991 (1847). *Jane Eyre*. New York: Knopf.

Chamberlin-Quinlisk, Carla. 2012. 'Critical Media Analysis in Teacher Education: Exploring Language-Learners' Identity Through Mediated Images of a Non-Native Speaker of English.' in *TESL Canada Journal*, no. 29 (2), pp. 42-57.

Dalton, Russell W. 2015, August 15. '(Un)Making Violence Through Media Literacy and Theological Reflection: Manichaeism, Redemptive Violence, and Hollywood Films.' in *Religious Education*, no. 110, (4), pp. 395-408.

Dawkins, Clinton Richard. 2016. *The Selfish Gene*. Oxford: Oxford University Press.

De Abreu, Belinha S. 2019. *Teaching Media Literacy*. Chicago: ALA Neal-Schuman.

Domke, Lisa M., Tracy L. Weippert and Laura Apol. 2018. 'Beyond School Breaks: Reinterpreting the Uses of Film in Classrooms.' in *The Reading Teacher*, no. 72 (1), pp. 51-59.

Elder, Linda and Richard Paul. 2008. *The Thinker's Guide to Intellectual Standards: The Words that Name Them and the Criteria that Define Them*. New York: Rowman & Littlefield Pub Inc.

Ellul, Jacques. 1965. *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*. Trans. Konrad Kellen & Jean Lerner. Vintage Books, New York.

Gajanan, Mahita. 2019, October 1. '*What to Know about the Controversy Surrounding the Movie Joker*' [Online]. Available: https://time.com/5684823/joker-movie-controversy/ [accessed 2020, June 10].

Gilbert, Sandra and Susan Gubar. 1980. *Madwoman in the Attic and the Nineteenth-Century Literary Imagination.* New Heaven; London: Yale University Press.

Hobbs, Renee. 1998. 'Teaching with and about Film and Television: Integrating Media Literacy Concepts into Management Education' in *Journal of Management Development*, no. 17 (4), pp. 259-272.

Kilday, Gregg, Scott Feinberg. 2016, August 24. 'Oscar Voters Ponder Nate Parker and Birth of a Nation: I Would not go to the Movie' in *The Hollywood Reporter* [Online]. Available: mhttps://www.hollywoodreporter.com/race/birth-of-a-nation-movie-oscar-voters-ponder-nate-parker-922210 [accessed 2020, May 23].

Lee, Chriss. 2019, October 9. 'How Joker Became the most Hated, Loved, Obsessed-Over Movie of 2019' [Online]. Available: https://www.vulture.com/2019/10/all-the-joker-controversy-and-threats-explained.html [accessed 2020, March 13].

Mendelson, Scott. 2016, October 6.'Oscars don't Need 'Birth of a Nation'' in *Forbes* [Online]. Available: https://www.forbes.com/sites/scottmendelson/2016/10/06/the-academy-doesnt-need-birth-of-a nation/#3b1e1add37ec [accessed 2020, March 12].

Palahniuk, Chuck. 2016 (1999). *Fight Club*. Milwaukie, OR: Dark Horse Books.

Scheibe, Cyndy and Faith Rogow. 2012. *The Teacher's Guide to Media Literacy: Critical Thinking in a Multimedia World*. Thousand Oaks, United States: Sage Publications Inc.

Scorsese, Martin. 2018, December 19. 'Channeling Your Influences' in *MasterClass* [Online].Available: www.masterclass.com/classes/martin-scorsese-teachesfilmmaking/chapters/chann eling-your-influences# [accessed May, 12].

Scott, A. O. 2019, October 3. '*Joker* Review: Are you Kidding Me?' [Online]. Available: https://www.nytimes.com/2019/10/03/movies/joker-review.html [accessed March 13].

Valtonen, Teemu. Matty Tedre, Kati Mäkitalo and Henriikka Vartiainen. 2019, January. 'Media Literacy Education in the Age of Machine Learning' in *Journal of Media Literacy Education*, no. 11 (2), pp. 20-36.

Online resources

'Defining Critical Thinking' in *The Foundation for Critical Thinking* [Online]. Available: https://www.criticalthinking .org/pages/defining-crtical-thinking/766 [accessed 2020, April 10].

'How Can I Use TV and Movies to Teach My Kids Media Literacy?' in *Common Sense Media: Ratings, Reviews, and Advice* [Online]. Available: www.commonsensemedia.org/news-and-media-literacy/how-can-i-use-rv-and-movies-to-teach-my-kids-media-literacy [accessed 2020, March 13].

'Joker (2019) - 'Bathroom Dance Scene' [1080p]' in *Youtube* [Online]. Available: https://www.youtube.com/watch?v=BBY4zUFxUjA [accessed 2020, May 17].

'Joker Final Trailer (Extended) 2019' in *Youtube* [Online]. Available: https://www.youtube.com/watch?v=c BFq_6Zj2sA&t=79s [accessed 2020, May 17].

'Joker Kills Murray Scene - Joker 2019 4K Movie Clip' in *Youtube* [Online]. Available: https://www.youtube.com/ watch?v=axWt4HVT7iY [accessed 2020, May 17].

‘Joker Stairs Dance Complete Scene (4K)’ in *Youtube* [Online]. Available: https://www.youtube.com/
watch?v=Ngr M4_JMi9w [accessed 2020, May 17].
‘Media Literacy: A Definition and More’ in *Media Literacy: A Definition and More. Center for Media*
Literacy. Empowerment through Education. CML MediaLit Kit [Online]. Available: https://www. medialit.org/media-literacy-definition-and-more [accessed 2020, March 24].

Notes on the author:

Iuliana (Vizan) Dode teaches English at “George Călinescu” High School, Constanţa. She has a Ph.D. in *New Historicism and Contemporary Japanese American Literature*. In 2016 she conducted research in Santa Cruz, California under the supervision of Professor Karen Tei Yamashita. In 2020 she was a Fulbright TEA Scholar affiliated to Kent State University, Ohio, U.S.A as part of the 21st Century Classroom Media Literacy Program.

THE OTHER DICTATOR - ELENA CEAUSESCU. BETWEEN THE OFFICIAL IMAGE (PRINTED PRESS) AND TESTIMONIES OF THE ENTOURAGE

Corina Haţegan
Scientific Researcher, PhD, „Gheorghe Șincai" Institute for Social Sciences and Humanities of the Romanian Academy, Târgu Mureș

Abstract: The downfall of the communist regime in Romania highlighted many dysfunctional situations perpetuated for decades in propaganda speeches. An example in this sense is the image of the dictator's wife, Elena Ceauşescu. The cult of the leader's personality was completed, as historians have acknowledged, by his wife, a fact not very common in the case of dictators. The situation along these lines allowed Elena to become an important link in the communist regime led by her husband.
The adulation of the creative genius and the homage of all the acts of self-sacrifice for people's well-being ends with the arrest of the two spouses, and the following stories show us the portrait of a woman totally opposite to the official adulated image.
The current study focuses on this duality: the official image versus the former entourage's image or memories, limiting ourselves to the written press and to the interviews or testimonies conducted and published after 1989 with Ceauşescu family close friends, relatives or administration members.

Keywords: Romanian communism, political propaganda, Elena Ceauşescu, Romanian communist party.

That lady was something terrible! [1]

This study aims at highlighting the image of the second most important person in the former Romanian Communist State, Elena Ceauşescu. The official portrayal created by propaganda, can be distinguished from the image portrayed in newspapers and magazines, such as *Scinteia* and *Scinteia Tineretului*, *Romania Libera*, *Femeia, Cutezătorii, Flacara* (Magazin) and others. As for the testimonies of Elena Ceauşescu's former entourage, the literature provided us with the accounts of Lavinia Betea, especially interviews with former communist dignitaries, studies regarding propaganda, the personality cult, politics, and many others of the researchers' studies.

Every January 7, the 80s' press articles presented their homage regarding the birthday of Nicolae Ceauşescu's wife. The many articles released can be a good example of how important the official image of the Romania's first lady was. Thus, we can distinguish some representative moments of Elena Ceauşescu's official image, like her contribution to the improvement of science (chemistry), the Romanian school development and of course personal academic achievements and self-dedication to society's development, the ideal woman, etc.

However, the footage showing the moments preceding the Ceauşescu spouses' execution is facing us with a glimpse of the real Comrade Elena Ceauşescu, a visibly aged woman, tired and devastated. This image is far away from the woman whose face appears in the press as a representative of all communist women. In other words, officially, she was portrayed like a worthy noble lady, an illustrious academician, a prodigious researcher, a pillar of society, a devoted mother, etc. We are also given the belief that she does not understand and does not

[1] Gheorghe Maurer about Elena Ceauşescu in Lavinia Betea, *Partea lor de adevăr*, Bucureşti, Compania, 2008, p.349.

accept that young soldiers want to restrain her, the one who selflessly and with revolutionary spirit dedicated her life to fulfill the country's youth dreams. Could it be that the hands of the woman who was seen as a spiritual mother and the creator of thousands of bright destinies foe children be tied up by them? Was it possible at that moment to learn that the tributes presented by them at the beginning of the same year on the occasion of her birthday continued only at the level of propaganda?

The end of the career and life of Elena Ceauşescu highlights the duality of her existence as well as the real face of the multilaterally developed society to which she and her husband were devoted. On the one hand, the working-class heroine became an internationally renowned scholar, as claimed by the official discourse, but according to others, she was nothing more than a sparsely educated and self-centered peasant with an even stronger dictatorship aspiration than her husband, as it is often described by members of the former entourage.

The present study aims, therefore, to explore the duality of the woman, considered by some the Evil, behind the Communist Romanian leader. Pedro Arturo Aguirre, in his work *Istoria Megalomaniei* (The History of Megalomania), dedicates a chapter to the Nicolae Ceauşescu's cult of the personality with the mention that, in this case, it is necessary to notice the "peculiarity that distinguishes it from the rest: it was shared by his wife, Elena"[2]. The author also notes that Ceauşescu's perfect family life that propaganda advocated was built on lies and immorality: Ceauşescu came to power through an attitude of fawning, Elena depicted for herself a biography of a remarkable academic and prodigious political leader, and their children behaved like princes, all the while being famous for their indecent behavior and alcohol problems. As for Elena's biography, before being Elena Ceauşescu, there was not much data left, as some researchers have concluded. The remaining information regards, especially, the illegal communist activities of the fiancée of the one who will become the president of Socialist Romania, where it is revealed that the love affair was adventurous, their escapades being mentioned in the Party's notebooks. Not many times, the two of them, in love with each other, have breached the conspiracy rules to disclose their love[3].

The '80s press, with high interest, publishes articles that specify to Elena Ceauşescu's research in the field of science, chemistry more precisely. This preoccupation that has transformed her into an internationally renowned phenomenon was also a press favorite, becoming a habit in publishing articles with this theme. In other words, through her scientific achievements, Elena Ceauşescu represents the apotheosis of the Romanian society's genius and legitimates her presence alongside Nicolae Ceauşescu.

Consequently, Elena was no longer seen as a simple spouse, be it a dictator's consort, but an active participant in the improvement of the country's scientific field. As we discover in Lavinia Betea's interview with Stefan Andrei (a Romanian communist politician, Minister of Foreign Affairs 1978-1985), some of the ruling family's entourage saw Elena Ceauşescu as the successor of Nicolae Ceauşescu, given her nature and the attitude that was shown in regard with power. Stefan Andrei confesses that in his view, Elena would have wanted to follow her husband to power, drawing even a parallel between the fate of Jiang Qing and hers[4], while others saw Nicu Ceauşescu as a future president.

[2] Pedro Arturo Aguirre, *Istoria megalomaniei*, București, Nemira, 2016, p.130.

[3] More about the young couple Nicolae Ceaușescu-Elena Petrescu în Lavinia Betea, Cristina Diac, Florin Răzvan Mihai, Ilarion Țin, *Viața lui Ceaușescu. Fiul poporului*, București, Adevărul, 2012, pp. 207-221.

[4] Lavinia Betea, *Stăpânul secretelor lui Ceaușescu. I se spunea Machiavelli*, București, Adevărul, 2011, p. 269-271.

This possibility is supported by Nicolae's late period of reliance on his wife, Andrei Ştefan also confessing that the Communist leader not only consulted with Elena but occasionally did not make any judgment without the knowledge of the lady-comrade, even if it was one that uninterested her. Some ex-members of the communist administration acknowledged that this was the reason why Elena's power grew to the level she was making unfavorable and incoherent decisions in various areas[5] . The Nicolae Ceauşescu dependency theory to his wife is supported by Dumitru Popescu (a communist politician, journalist etc., nicknamed *God*, he is recognized as one of those who helped create Nicolae Ceausescu's personality cult) in an interview where he disclosed that the apparitions of the pair together, were viewed unsympathetically, and Elena's power grew when Nicolae realized that he no longer trust anyone around him[6].

Nonetheless, Elena Ceauşescu's position in society and on the political scene differed from the positions of other Communist leaders, as Dumitru Popescu mentioned, the frequent appearances with Nicolae Ceauşescu were not seen positively. In the end, Nicolae's weakness for his consort surpasses, the protocol of those times, the first-Romanian companion strategy was inspired by the attitudes and practices of Western presidents who were accompanied by the first ladies in political or social activities[7]. As a result, Elena Ceauşescu's image was improved by establishing propagandistic clichés that were meant to legitimize her permanent companionship in the leader's public appearance. Those appearances were purposed to contribute to the building of Socialist Romania as well.

Last but not least, it is crucial to consider that she has opted for one of the fundamental fields of science, given that, as the Communist Creed has said, the development of society is based on science. The facts are supported by an article written by one of the most acclaimed physicists of that time, Ioan Ursu, where the author acknowledges the special merits of Elena Ceauşescu: "Comrade Elena Ceauşescu has undertaken open-minded research and makes important contributions"[8]. The article offers credibility in the context in which the appreciation comes from a genuine specialist, and the comments are supported by mentioning the positive echoes that his fellow research has had on the international stage.

Simultaneously, it is noticed that the scientific work of Elena is granted to scholars as a symbol of patriotism, adherence to the country's progress, and as consequences of a constructive climate for such achievements, her research is available in the socialist society only: "In the practical awareness of this science affirmation program, focusing on the essential issues regarding the economy and the special needs, an important role is given to the scientist, the researcher who in addition to commitment, passion for his research, strengthens with high adherence and patriotism to build the socialist society. A brilliant example in this regard is [...] Elena Ceauşescu [...]"[9].

In other words, she is presented as a quintessential example for scientists, precisely through "the personal example given by the associate doctor, Elena Ceauşescu, in her work of

[5]*Ibidem.*, pp. 17-19.

[6] *Dumitru Popescu, zis Popescu-Dumnezeu, despre trei decenii în apropierea lui Ceauşescu* în Lavinia Betea, *Poveşti din Cartierul Primăverii*, Bucureşti, Curtea Veche, 2010, p. 233.

[7] The collective volume, *Tiranul* (Cetatea de Scaun, 2015*)*, signed by Lavinia Betea , Ilarion Ţin and Florin Răzvan Mihai, is reveling the fact that Elena Ceauşescu would have used the model of Pat Nixon, who from a common woman becomes the first lady of America appreciated for her vocation , but unlike Pat, Elena Ceauşescu was less talented, pp. 41-46.

[8] Ion Ursu, "Prestigiul şi vocaţia umanistă a ştiinţei româneşti", *Scînteia*, 7 January 1982, p.1.

[9] Florin Teodor Tănăsescu (dr. ing.), "Pasiunea pentru ştiinţă sub semnul răspunderii pentru popor", *Scînteia*, 7 January 1982, p. 2.

organizing, leadership and scientific creation"[10] and last but not least, the affirmation of Romanian chemistry at international level is equally due to her visionary genius[11]. Alternatively, some articles highlighted the exceptional capacities of academical work, which she instilled to all citizens, but especially those in the field of chemistry, inspired by her outcomes, working continuously on their research[12].

The results of the second man in State are therefore a motivational factor for the citizens of the multilaterally developed society, as we learn from an article in which the author asserts, on behalf of the ones he speaks for, that "high joy and satisfaction are felt by every scientist in our country when he discovers how impressive the scientific work [...] of the fellow academician is [...]"[13]. Therefore, Elena Ceauşescu was presented with genuine honor for her work. Nonetheless, propaganda was used to reinforce the idea that everybody, especially the scientists could achieve professional satisfaction following her example.

As a consequence, satisfactions received from labor were correlated with the idea that socialist education is being possible only with Elena and Nicolae Ceauşescu's support and guidance. As expected, Elena Ceauşescu's role in the Romanian school is limited to science schools, such as chemistry or physics. Thus, her involvement in the development of education is crucial, as we can see in an article listing all the qualities that credit and legitimizes her for all received titles: "a man of high professional and human competence, a high international reputation scientist, a remarkable politician and an exceptionally militant for peace, a real factor of culture and civilization, of preparing young generations for work and life, of educating and training them in the spirit of the revolutionary-humanistic principles of socialism and communism, socialist patriotism, morality, and a communist well-behaviour"[14].

The '80s publications show a real frenzy regarding Elena Ceauşescu's appreciation from the behalf of young Romanians, *Scânteia Tineretului*, for example, published numerous articles where young people, and not only, pay tribute to her. First, it is shown that through her academic and political activity, she carries the image of a hero and nonetheless, she is promoted as an example for the younger generation. Second, but no less important, it is highlighted the support given to the education and development as a consequence, she is one of the backbones in Romanian culture. Her activities, as stated in the articles, have led to the creation of a framework for the youth, also called the future of the country, to develop under conditions of maximum socialist progress. [15].

The *Cutezatorii* magazine is as well featured in the excitement of reverence to Elena Ceauşescu, with countless lyrics or texts acknowledging her restless work, the article being written accordingly to reader's age. For example, in one article, its author recalls that the celebration of Elena Ceauşescu's birthday is a real reason for joy for the whole family. The joyful occasions are in fact, plentiful, and the author's conclusions reinforce the considerations of people with different ages and occupations, stating firmly that all the social benefits have been due to Ceauşescu family, so "through all her work Comrade Elena Ceauşescu takes it further

[10] Const. Teodorescu, "Strălucit exemplu pentru oamenii de știință", *Scînteia*, 7 January 1982, p. 2.
[11] Maria Ionescu, "Afirmare puternică a chimiei românești", *Scînteia*, 7 January 1982, p. 2.
[12] Gheorghe Caramfil, "Contribuție remarcabilă la dezvoltarea științei și tehnicii", *România liberă*, 7 January 1984, p. 1.
[13] Marin Ivașcu, *România liberă*, "Luminos model de om de știință", *România liberă* , 7 January 1984, p.3.
[14] Rada Mocanu, "Învățământul românesc – la cotele noilor exigențe ale dezvoltării patriei", *Scînteia tineretului*, 7 January 1988, p. 1.
[15] Cristina Balint, "Fierbinte omagiu femeii-erou, pildă vie pentru tînăra generație a țării", *Scînteia tineretului*, 8 January 1988, p. 3.

with enlightenment of the nation's revolutionary traditions, crowning the gallery of eminent women, warriors who have put their lives in the country's service"[16]. The same idea is reiterated in the following years, only strengthening the eulogies and once again reaffirming energetically the fact that Elena Ceauşescu is not only a messenger of high-level science but also a prophet of the creative Romanians' mastermind. Representatives are, for understanding the complex propaganda phenomenon of Elena Ceauşescu's official image, the articles that recount us about Elena Ceauşescu - the woman. The *Femeia* magazine, as it was anticipated, came through regarding Elena's adulation but, still, the other publications had a great interest too, modeling her as a supreme example for all Romanian women.

A comprehensive article in the *Femeia* magazine opens with a comrades' characterization displaying her glorious journey from a modest worker to academician and politician, reiterating on the idea that the Party and the political creed for which she has been fighting since her youth are the basis of her fulfilment, in other words, "the daughter of the working class, formed and educated by the glorious communist party[...] took part in all the major events that marked the battle for justice and freedom of the people's party [...] the life and activity of Comrade Elena Ceauşescu represent the illustrations of this revolutionary creed, of which she became a leading figure [...]"[17]. At the same time, the *Femeia* magazine publishes great eulogies on Elena's birthday celebration of both modest working people and various women's representative. Nonetheless, the propaganda's stakes on the press release were to accomplish a unanimous love effect from the socialist Romania women, so in this fashion the speeches were long and extremely acclamatory, specific to the officialized language.

The statements of those who have known Elena are different from the gentle and kind women which appeared into the press released, Alexandru Bârlădeanu, for example, recalls that, indeed, Nicolae Ceauşescu had developed a certain weakness for Elena, always seeking her approval, but in the first years before he came to power, the relationship between them was not like this at all. Alexandru Bârlădeanu characterizes her as "ugly, dumb, rude, mischievous, and naughty - were the most visible characteristics. I do not know how they found each other and how they made that marriage"[18]. Andrei Stefan also refers to the atheism of Ceauşescu spouses blaming Elena Ceauşescu for their attitude toward religion, also for switching her husband to atheism[19].

We also note the emphasis on Elena Ceauşescu's generosity, her self-sacrifices for the well-being of the people, a long-standing image promoted by propaganda. Although this image seems accurate through acts of generosity, the testimonies of her entourage present us with a picture of an atrocious woman, even when it comes to protocol matters: " The delicate mission to prepare and present the gifts of the Romanian part to be offered to the Malaysian hosts, came back to me. The items in question were mediocre handicraft products and Romanian porcelain tea sets, the value of which was by far much smaller than what the Malaysians offered to their guests"[20], as her official foreign language translator, Violeta Năstăsescu recalls.

The couple's attitude, their lack of generosity, is sustained by Andrei Stefan in an interview where he recalls a time when she received from the African leader, Bokassa, a set of diamond jewellery. The gifts offered in return were a Romanian production radio, a Romanian

[16] Vasile Băran, "Aleasa prețuire", *Cutezătorii*, 12 January 1984, p. 7.
[17] Elena Nae, "Militant de seamă al partidului și statului nostru", January 1984, nr.1, *Femeia*, p. 12.
[18] Lavinia Betea, *Partea lor de adevăr*, București, Compania , 2008, p. 170.
[19] Lavinia Betea, *Stăpânul secretelor...*, pp. 280-281.
[20] Violeta Năstăsescu, *Elena Ceauşescu. Confesiuni fără frontier*e, Bucureşti, Niculescu, 2010, p. 100.

traditional blouse, an apron, and a headkerchief, generating huge disappointment on the part of Bokassa who expected the radio at least to be signed by a notorious company and the fabrics to have precious metal threads[21]. It seems that the lack of generosity, the frugality, and her superficial attitude were most common attributes when persons from Elena's entourage characterize her.

The public perception maintained was that of self-sacrifice, in this case, Elena's abnegation for the society's welfare and progress. Article such as "Example of Communist Abnegation for Homeland Blooming"[22] or "High Example of Revolutionary Abnegation and Self-Giving"[23] urged readers to appreciate both the Party's charity work and the two men who guided the deepest realization of the Romanians' desire. Consequently, the weight falls on Elena Ceauşescu, who, besides being mother and woman, sacrificed her youth for the Romanians well-being, being an example to all publications' readers, women, and men alike, and for the true meaning of supreme dedication.

It is no less important that some of the comrade's exceptional moral qualities such as altruism or the desire to bring peace and understanding were also highly appreciated: "On this festive day, we give voice to our warm love, which millions of mothers and children from our homeland own it to Comrade Elena Ceauşescu for her remarkable contribution and exceptional support to the development of Romanian education, science and culture"[24]. People closed to Elena Ceauşescu, recall however, that altruism and generosity were far from her stronger points, and this embodiment of the woman who sacrificed herself for the nation's well-being or the tender mother of thousands of children remains, it seems, only at a propagandistic level: "With the occasions of the Children's Day celebration, in all newspapers were published letters sent to you by us, the Romanian children, in which we appreciate the care you show to us and for the joyful life we have. Likewise, the newspapers have written how much you cherish and how much you treasure us, but we do not think you love us so much, because if you would really love us, we would have everything like children from other countries have"[25].

To make Elena Ceauşescu's national hero image even more plausible, the press often published international echoes of her research, thereby increasing its credibility. For example, an entire page in *Romania Libera* magazine[26] was dedicated to the homage that Elena Ceauşescu receives from various international personalities as a result of her scientific work, as well as the fact that she has brought special contributions to the world peace. No less important are the foreign reviews of her studies, where various specialists seem to compete among themselves to positively measure her contribution to international research. We also find similar praise speeches in *Scinteai Tineretului* magazine, which highlights the deepest appreciation towards Elena, retrieved from foreign newspapers: "newspapers and magazines from various countries of the world continue to reflect the prodigious activity of Comrade Elena Ceauşescu, [...]. The articles published are commemorating the work of the Romanian scholar, academician, Ph.D.; engineer Elena Ceauşescu revealing her original contribution to scientific and technological

[21] Lavinia Betea, *Stăpânul secretelor...*, pp. 282-283.
[22] Natalia Dumitraşc, 4 January 1986, nr.1, *Magazin*, p. 2.
[23] Doina Ivan, 3 January 1987, nr. 1, *Magazin*, p. 4.
[24] Gabriel Andreescu, Mihnea Berindei (editori), *Ultimul deceniu comunist. Scrisori catre Radio Europa Libera*, Polirom, Iasi, 2010, p. 190 -191, „Un elev din România", 15 iulie 1983, difuzată la Radio „Europa Liberă" în 25 septembrie 1983.
[25] Gabriel Andreescu, Mihnea Berindei (editori), *op.cit.*, p. 190 -191, „Un elev din România", 15 iulie 1983, difuzată la Radio „Europa Liberă" în 25 septembrie 1983.
[26] 7 January 1984, p. 4, p. 6.

research progress, her active involvement in the Romanian science affirmation on a universal basis, the promotion by scientists of the ideals of peace and collaboration between peoples"[27].

On the other hand, the letters sent to Elena Ceauşescu by the citizens reveal a social duality. In Mioara Anton's book, in the chapter dedicated to Elena Ceauşescu and in letters sent to her by people, we discover that some of them were admirable, others are accusatory and, last but not least, the authors of some ask for help in solving problems while others claim to be brave defenders of the homeland, denouncing various people for dishonest deeds.

Like so, the letters' authors have shown an extremely laudatory attitude towards Elena; one of them believed that the political leader's wife is a supreme example and mentioned that she would like to hug her very much[28].The authors of other letters sent a pessimistic message about the shortcomings in a socialist society, being also convinced that neither Elena nor Nicolae Ceauşescu knew about it.

Undoubtedly, many letters reveal people's indignation, for example, the lack of basic goods and the fact that women are feeling about themselves as being treated like breeding animals, others stated that propaganda and the personality cult have reached unimaginable odds. Last but not least, we also notice the letters of `honest` groups of people, that is to say, people denouncing their neighbours, colleagues or even relatives for various facts that have become an everyday reality of the last years of communism: smuggling networks, the habit of theft and selling on the black-market of various products or commodities from factories (food and not only), acts of corruption at the local administration level, inappropriate words towards the leadership, etc.[29]

Conclusions

The corroboration of the official materials built up by communist propaganda with the statements of some of the Ceauşescu family's entourage, as well as the archive materials, such as letters to the leaders, sketches an Elena Ceauşescu's portrait. All this depicts, on the one hand, the perception of a generous, distinguished, intellectual woman, an example for women all around. On the other hand, we have the image of an illiterate peasant, ambitious but diabolical, unreliable, mischievous and intolerable. We must not lose sight of the fact that Elena Ceauşescu's negative image has increased in intensity, even due to those who have tried to explain or justify Nicolae's behaviour towards people in the last years of the leadership.

Ending in a slightly ironic note and with humour, we can't help but wonder if Nicolae Ceauşescu would not have married Elena would he have still become the President of Romania? Would Romania's situation degenerated in the same manner or would anyone who would have married Elena, would have become president anyway?

BIBLIOGRAPHY

Newspapers/magazines (1989): Scinteia, Scinteia Tineretului, Romania Libera, Femeia, Cutezătorii, Flacara (Magazin)

Aguirre Pedro Arturo, *Istoria megalomaniei*, Bucureşti, Nemira, 2016.

[27] *Scînteia tineretului*, 8 January 1988, p. 4.

[28] ANIC, Fond CC al PCR, Secția Cancelarie, Dosar 205/1973, f. 35 apud. Mioara Anton, *Ceaușescu și poporul. Scrisori către iubitul conducător 1965-1989)*, Târgovişte, Cetatea de Scaun, 2016, p. 327.

[29] Mioara Anton, *op.cit.*, pp. 337-349.

Andreescu Gabriel, Mihnea Berindei (editori), *Ultimul deceniu comunist. Scrisori catre Radio Europa Libera*, Iasi, Polirom, 2010.

Anton Mioara, *Ceaușescu și poporul. Scrisori către iubitul conducător 1965-1989)*, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2016.

Betea Lavinia , *Povești din Cartierul Primăverii*, București, Curtea Veche, 2010.

----------, *Partea lor de adevăr*, București, Compania, 2008.

----------, *Stăpânul secretelor lui Ceauşescu. I se spunea Machiavelli*, București, Adevărul, 2011.

Betea, Cristina Diac, Florin Răzvan Mihai, Ilarion Țin, *Viața lui Ceaușescu. Fiul poporului* (vol. 2), București, Adevărul, 2012 and *Tiranul* (vol. 3), Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2015.

Năstăsescu Violeta, *Elena Ceauşescu. Confesiuni fără frontier*e, Bucureşti, Niculescu, 2010.

A "CANONIC VISIT" IN MARAMUREŞ IN 1913. SOCIAL – CULTURAL REALITIES AND ETHNOGRAPHIC DESCRIPTIONS

Narcis-Mihai Martiniuc
Research Assistant, „Gheorghe Şincai" Institute for Social Sciences and Humanities of the Romanian Academy, Târgu Mureş

Abstract: A „canonic visit" to Maramureş in 1913. Social, cultural and ethnographic realities. In 1913, Bishop Vasile Hossu of Gherla went on a „canonical visit" to almost all the villages on the Iza, Mara and Cosău valleys from Maramureş. It continued with Sighetu Marmaţiei and with a few villages beyond the Tisa, in today's Ukrainian Maramureş (Zakarpatia Oblast). Unfortunately, the bishop became ill and could not continue visiting also the Vişeu valley. The description of this travel has been made public by Dr. Vasile Moldovan in several issues of the „Unirea" magazine (between 1913 – 1914). During this trip, a lot of interesting information from everyday life was gathered, such as the social and cultural status of the inhabitants, their standard of living, descriptions of traditional costumes, churches and houses. The text mentions also the relations between the Romanians, Rhutenians and Jewish communities. Interesting fact that the majority of the Jewish people were active participants of this Christian celebration as part of the wider local community.

Keywords: Greek-Catholic Church, Maramureş County, Agriculture, Ethnography, Traditional Culture, Jewish Ashkenazi Culture.

Preliminarii

„Vizitaţiunea canonică" – în limbajul nostru de acum o vizită canonică – este modul cel mai concret prin care un ierarh bisericesc poate afla realităţile socio-economice sau culturale ale propriilor săi credincioşi şi poate lua pulsul credinţei dintr-o comunitate. Cel care efectuează o asemenea vizită este de regulă un cleric de cel mai înalt grad: episcop sau mitropolit iar scopurile urmărite sunt dintre cele mai diverse: întărirea credincioşilor în credinţă şi propagandă religioasă din motive diverse, ca cele de natură organizatorică (alunecarea unor membri spre „erezii", delăsare spirituală, probleme de disciplină eclesiastică sesizate la preotul comunităţii, etc); avansarea în grad a preotului paroh; comemorări de diferite tipuri şi cu motive diverse (la un eveniment patriotic de exemplu); „vizitaţiune" făcută cu ocazia unui pelerinaj important sau la sfinţirea unui lăcaş de cult, etc.

Important pentru ierarhia bisericească este faptul că pe parcursul unei asemenea întâlniri sunt culese multe informaţii preţioase, direct de la sursă; unele pot fi chiar unice prin datele pe care le pot furniza.

Există o diferenţă fundamentală între o vizită canonică din zilele noastre şi o „vizitaţiune" din anii de început de secol XX. În primul rând – aşa cum oricine poate ghici – exista în trecut o mult mai mare implicare mistică şi emoţională, chiar superstiţioasă în multe aspecte, mai ales în ceea ce priveşte reacţiile mulţimilor în contact cu cea mai înaltă ierarhie bisericească (la vederea şi în interacţiunile rituale cu un episcop, mitropolit, etc). Pe de altă parte însăşi iniţiatorii unui asemenea eveniment se aflau în faţa unor multiple provocări; ele ţin de organizare, timp alocat şi modalităţi de deplasare pe teren. De multe ori o asemenea „excursie" putea foarte repede să se transforme într-o adevărată aventură, mai ales atunci când se mergea în zone relativ izolate – iar în acest scenariu Maramureşul nu face excepţie ci se încadrează perfect, chiar şi atunci cînd vorbim de anul 1913.

O altă diferență majoră este cea legată de timpul alocat vizitelor, și nu este vorba aici doar de mijloacele de locomoție relativ lente de la începutul secolului, ci și de o anumită „tihnă” în cele duhovnicești – adică în felul în care era analizată de către episcop o anumită comunitate, proces care putea să dureze chiar și câteva săptămâni, pe când în epoca noastră o vizită a unui ierarh bisericesc superior durează de regulă doar câteva ore.

Pentru comunitățile locale vizita unui înalt ierarh bisericesc – alături de suita sa – a reprezentat întotdeauna un eveniment major și care a presupus multă implicare din partea celor pe care astăzi îi cunoaștem sub numele de „autorități locale”: primărie, poliție, jandarmerie, personal din căile ferate, etc. Ceremoniile religioase ținute cu acest prilej erau adevărate pelerinaje la care participau nu doar membri ai comunităților religioase implicate , greco-catolice în cazul nostru – mulți veniți și din localități învecinate – ci și oameni de orice confesiune sau credință.

Episcopul Vasile Hossu[1] în Maramureș. Consemnări făcute de dr. Vasile Moldovan

Vasile Hossu s-a născut la Târgu-Mureș - tatăl său a fost prototop districtual – și a fost văr primar cu Ioan Hossu, preot la Milaș, tatăl viitorului mitropolit și cardinal Iuliu Hossu.[2]

Una din cele mai pitorești figuri ale episcopului Vasile Hossu este cel realizat de canonicul Nicolae Brânzeu (ortografiat uneori în presa interbelică și sub forma „Brînzeu”): „Azi a fost iarăşi oaspetele nostru protopopul Augustin Radu din Deva. Povestea că la Blaj, ca licealist, a stat mai întâi la A.B. Domşa. Aici a umblat la chefuri cu Hossu [Vasile Hossu, n.n.] şi Bunea. A prins scene de intimitate familială. Mai târziu a trecut la Bunea. Când a fost numit episcop Demetriu Radu, a auzit asprele ieşiri ale celor doi pretendenţi: Bunea şi Hossu, între ei. Nici nu puteau admite ca altcineva să fie episcop, decât un blăjan, iar pe Radu îl socoteau ieşit din arhidieceză”.[3]

Episcopul Vasile Hossu a cultivat relații bune cu guvernul maghiar înainte de 1918: „Azi, Dr. Jakabfy mi-a arătat un articol scris de el ca răspuns domnului Iorga în cauza Maniu. El dovedeşte cu citate din scrisorile lui Tisza, editate de Academia Maghiară, cum că, în dosarul războiului, Maniu a fost ţinut ca unul dintre cei mai de seamă politicieni radicali ai românilor din Ardeal, care deja în 1915 a trimis vorbă prin consulul Bilciurescu guvernului român să intre în acţiune pentru eliberarea Ardealului! În legătură cu aceasta îmi spune cum i-a păcălit Hossu cu numirea lui Boroş[4] ca episcop. Eu l-am rugat ca în articol, acolo unde e vorba de relaţiile dintre Hossu şi Tisza, să şteargă cuvintele <<intime şi cordiale>>”.[5]

Vasile Hossu n-a făcut altceva decât să întrețină relații bune cu „puterea temporală a vremii” de dinainte de 1918 pentru binele comunității sale – una cu atât mai vulnerabilă în fața

[1] Vasile Hossu (1866 – 1916), doctor în filozofie şi teologie, profesor de teologie la Seminarul din Blaj, canonic mitropolitan. Episcop de Lugoj (1903 -1911) şi ulterior de Gherla (1901 – 1916). Cf. Pia Brînzeu, Luminița Wallner-Bărbulescu, în Nicolae Brînzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2011, nota 2, p.38. A nu se confunda cu episcopul Vasile Hossu de Oradea (1919 – 1997).

[2] Cf. V. Bojor, *Episcopii Diecezei greco-catolice române din Cluj-Gherla*, Târgu Mureș, 1939, p. 554, https://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_Hossu_(episcop_de_Gherla) [accesat 16.03.2021].

[3] Nicolae Brînzeu, *Jurnalul unui preot bătrân*, ediţie, prefaţă şi note de Pia Brînzeu şi Luminiţa Wallner Bărbulescu, Timișoara, Editura Eurostampa, 2011, p.38.

[44] Probabil Ioan Boroș (1850 – 1939); v. Ioan Boroș, *Memorialistică*, studiu introductiv, ediție și note de Valeriu Leu, Nicolae Bocșan, Ioan Cârja, Costin Feneșan, Cristian Sabău, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2012.

[5] N. Brînzeu, *ibidem*, pp. 163 – 164.

manipulărilor politice de tot felul cu cât pătura intelectualităţii româneşti din Transilvania se implica din ce în ce mai mult în viaţa politică.

Cel care consemnat vizita canonică a episcopului Hossu a fost „dr. Vasile Moldovan"; iar aici putem surprinde un amănunt oarecum straniu – distanţa mică în timp, de maxim doi ani, dintre moartea lui Moldovan (1914 sau 1915) şi cea a lui Hossu (1916). Pe data de 18 martie 1915 va apărea în Unirea un articol scris în amintirea lui Moldovan: „Dr. Vasile Moldovan [...] şi în cele din urmă ale sale clipe şi-a adus aminte de clerici. A lăsat un fond, din ale cărui interese să se premieze în tot anul cele mai bune operate. Prin aceasta a dat clericilor îndemn spre lucru. Afară de aceasta a mai testat Societăţii clericilor şi biblioteca sa foarte preţioasă [...]Bibliotecarul Vasile Pop, constată că s'a primit o preapreţioasă şi aleasă bibliotecă care constă din 126 opuri In 168 volume. Toate opurile sunt de specialitate, teologice şi în diferite limbi, care lucru ne arata înalta erudiţie a celui adormit [...] iubitul nostru fost conducător studiile teologice şi le-a făcut în seminarul central din Budapesta"[6]. În primăvara lui 1913 vicarul greco-catolic de Maramureş Tit Bud emite o circulară către clerul din subordinea sa ce are drept subiect apropiata vizită canonică a episcopului Vasile Hossu[7].

---

[6] „Întru amintirea adormitului în domnul dr. Vasile Moldovan", editor Emil Tătar, în *Unirea. Foaie bisericească – politică*, nr. 27, Blaj, 18 martie 1915, p.4.

[7] „Ilustrissimul Domn Episcop al nostru în toamna trecută mi-a spus, cum că în Noembrie va veni la Sighet, iar la vară va vizita întreg Maramureşul. Fiind chemat Ilustritatea Sa în Noembrie a lua parte la delegaţiuni n-a putut împlini dorinţa Sa. Acum sperăm de la bunul Dzeu, cum că vom fi norocoşi la primărară sau la vară a vedea în mijlocul nostru pe bunul nostru Arhiereu. Ca să-1 putem primi cu toate in ordine, iertaţi-mă să vă frag atenţiunea Frăţiilor Voastre la următoarele: La vizitaţiiunea episcopească Episcopul vizitează biserica, şcoala şi casa parohială precum şi arhivul parohial. Drcpt aceea înainte de toate să se aducă în ordine bisericile. Să se curăţască acele fiind lipsă să se picteze sau să se varuiască de nou şi din lăuntru şi eventual şi din afară. Să se aducă în ordine altarul şi masa de proscomedie, punându-se pe acele învălitoare frumoase, şi curate. Să se aurească — de-ar fi de lipsă — potirul, discul, steaua şi liguriţa, prerum şi ciborul, deoarece Ilustritatea sa de bunăseamă va servi s. Liturghie în mai multe biserici. Să ţină îu curăţenie vesmintele preoţeşti, stiharele, învălitoareie şi ştergătoriţele de pe potir, procurâudu-se eventual în locul celor învechite nouă. Să se ţină în curăţenie sfeşnicele şi cădelniţele. Să se îngrădească cimitrele şi dacă ar fi de lipsă, să se văpsească de nou răstignirile din cimitir şi din capetele satelor. Să se aducă în rând cărţile bisericeşti, evanghelia şi celealalte legându-se de nou, dacă ar fi de lipsă. În locul antemenzioanelor [antimiselor, n.n.] celor vechi, evantual rupte, să ceară antimenzioane noi. Să se procure vase de botezat şi de miruit, cuviincioase şi după cum prescrie statutul diecezan. Să se ţină în ordine vasele pentru cuminecătura morboşilor. Să se procureze vase de ţiuut vinul şi apa de la s. Liturghie. Să se repareze vesmintele bisericeşti, praporii şi stiharele stricate. Apoi încât s-ar putea, să se ia de pe păreţii altarului şi de pe păreţii bisericii, a iconostasului cununile morţilor învechite şi pline,de colb, cari nu înfrumseţează biserica, ci sunt şi primejdioase putând uşor a se şi aprinde. Episcopatul latin a dispus, cum că în biserici să nu se pună nici un fel de flori făcute, fiindcă în mai multe locuri s'au aprins acelea. <; Să se eurăţească şi să se aducă în ordine edificiul şcolar, ocolul şcolar şi îngrăditurile. Dacă ar fi de lipsă, să se varuiască şcoala dinlăuntru şi cele de piatră şi din afară; să se repareze băncile şcolare şi unde n-ar fi, să se provadă şcoala cu o icoană a Domnului nostru Isus Hristos. Docenţele să pună pondere mare pe scrisul şi cetitul românesc, iar Frăţiile Voastre să năzuiţi, ca pruncii şcolari şă ştie catehismul şi Biblia, căci din acestea Ilustritatea Sa de bună seamă va pune întrebări. Pruncii şcolari să zică închinăciunea: „Laudă-să Domnul nostru Isus Hristos", cum o zic aceasta toţi credincioşii din Maramureş. Toţi pruncii, cari ştiu ceti, să aibă cărţi de rugăciuni. Docentul să năzuiască a învăţa pe pruncii şcolari la cântările bisericeşti. Va fi frumos, dacă la slujba episcopească vor cânta toţi poporenii, precum aceasta am propus-o mai anul pentru întreg vicariatul, aprobată fiind propunerea mea şi prin Preaveneratul guvern diecezan. Frăţia Ta să te îngrijeşti, ca pruncii şcolari să umble regulat la şcoală şi să studieze cât de bine, ca să putem arăta rezultate îmbucurătoare. Pentru acoperirea lipselor şcolare sepot folosi şi banii bisericeşti. Să se aducă în ordine arhivul parohial rânduindu-se şi legându-se curmeziş cu sfoară din an în an deosebit, toate actele oficiale. Să se ţină în ordine protocolul exhibitor a actelor oficiale. Să fie in ordine ziarul sf. liturghii. Să se compacteze — dacă ar fi stricate — matriculele şi ziarele parohiale. Să se facă de nou în 3 exemplare inventarele îndătinate, după formularul diecezan, aflător în opul meu <<Îndreptar Practic>>. Nu trebuie să amintesc, cum că să se aducă în ordine casele parohiale, să se curăţească şcolile, să se facă îngrăditurile şi toate cele de lipsă pentru primirea cuviincioasă a unui

Tit Bud – care în 1913 era în vârstă de 67 de ani[8] – a fost preocupat la modul cel mai sincer de această „vizitaţiune", în care vede un moment istoric pentru Maramureș. Textul său din „Unirea" este un adevărat îndreptar canonic și de organizare bisericească pe teren. Se poate presupune de la început că multe din parohiile Maramureșului au avut nevoie de acest îndrumar aproape exhaustiv în privința amănuntelor ce țin de idealul pe care un bun administrator parohial trebuia să și-l însușească. Vasile Moldovan – care a fost și proprietarul revistei „Unirea" – a dat dovadă de fler și de realism prin publicarea din timp a materialului, suficient pentru a putea fi însușit de către preoții – parohi direct vizați.

Pe data de 19 iunie 1913 este anunțată vizita canonică precum și traseul acesteia: „Din dieceza Gherlei. Episcopul anunţă vizitaţiunea canonică [...] Totodată rog pe fraţii preoţi, ca cu ocaziunea acestor vizitaţiuni canonice să cunjure orice lux, orice pregătiri extraordinare şi în provederea noastre şi a însoţiţilor noştri cu ale mâncării şi beuturii [...] În următoarele vă facem cunoscut planul contemplatei proxime vizitaţiuni, cu aceea observare, că dacă împrejurările ne-ar sili să facem ceva abatere dela acest plan, despre aceasta la timp veţi primi incunoştinţare dela protopopii tractuali: 27 Iunie: Salva — Hordou [astăzi localitatea Coșbuc, n.n.].28, Telciu – Romuli. 29, Săcel, unde vom săvârşi sfinţirea bisericii. 30, Sălištea.1 Iulie: Dragomireşti. 2, Cuhea [astăzi Bogdan Vodă,n.n.] – Şaieu [astăzi Șieu, n.n.]. 3, Botiza – Poeni [Poienile Glodului; astăzi Poienile Izei, n.n.]. 4, Rozavlea – Strâmtura. 5, Glod – Slătioara. 6, Bârsana – Văleni. 7, Năneşti – Onceşti. 8, Vad [Vadu Izei, n.n.] – Valea Porcului [astăzi Valea Stejarului, n.n.]. 9, Berbeşti. 10, Ocna-Şugatag – Hoteni. 11, Giuleşti. 12 ,Sfinţire de biserică în Dragomireşti. 13, Iod [Ieud, n.n.].14, Mănăstirea Moiseiului. 15 – 16 – 17, Sf. Exerciţii ale preoţilor la Mănăstirea Moiseiului.19 Iulie: Sighetul Marmaţiei. 20, Sat – Slatina – Ocna – Slatina. 21, Corneşti – Fereşti. 22, Călineşti – Sârbi. 23, Budeşti – Breb. 24, Crăceşti [astăzi localitatea Mara, n.n.] – Deseşti. 25, Sat-Şugatag – Herniceşti [Hărniceşti, n.n.]. 26, Iapa – Sarasău. 27, Sfinţire de biserică în Săpânţa. 28, Biserica Albă – Rona de Jos. 29, Apşa de Jos – Apşa de Mijloc. 30, Petrova – Leordina. 31, Vişeul de Jos – Bocicoel.1 Aug, Vişeul de Sus – Vişeul de Mijloc. 2, Sfinţirea bisericii din Vişeul de Jos. 3, Moisei. 4, Borşa."[9]

În toamna anului 1913 – așadar la o distanță de două luni de la revenirea din călătorie – apare primul articol semnat Vasile Moldovan ce are ca subiect vizita în Maramureș. Autorul, un cleric important și care a făcut parte din suita episcopului, încearcă o scurtă istorie ecleziastică a zonei; accentul este pus în modul cel mai clar pe Maramureșul românesc și greco – catolic odată cu desprinderea acestuia de episcopia ruteană de Muncaci: „au trecut 53 de ani, de când nu s-a mai făcut vizitaţie canonică în eparhia de Dumnezeu păzită a Gherlei. În special în Marmaţia, care părea şi pare, că vrea să formeze un ţinut a parte de masa poporului român de sub coroana

---

episcop. Deoarece Sf. Sa câte într-o zi va vizita numai două parohii, tot al doilea preot poate fi pregătit la aceea, cum că Sf. Sa va dormi la dânsul. Vizitarea episcopească se va face, aşa cuget, după sărbătorile Paştilor, e sigur că despre aceasta de bunăseamă vom fi încunoştiinţaţi. Am aflat de bine a vă trage atenţiunea la celea mai sus scrise deja acum, nu pentru aceea, că doară nu le-aţi şti toate acele, şi nu pentru aceea, că doară n-aţi fi în stare orişicând a primi pe Sf. Sa şi nu pentru aceea, că doară n-ar fi în ordine şi acum bisericile, şcolile şi casele parohiale din Maramureş, ci pentru că acolo unde ar fi de lipsă, să se poată cere de cu bunăvreme ajutorul curatorimei bisericeşti şi al credincioşilor. Căci de exemplu auritul potirelor, procurarea de răstigniri, punerea gardurilor, facerea inventarelor şi altele, poftesc timp şi îngrijire de spese şi de lucrător. Cu dor îl aşteptăm şi cu bucurie şi supunere fiiască îl vom primi. Tit Bud, vicarul Maramureşului." Tit Bud, „Circular către clerul Maramureşului", în *Unirea. Foaie bisericească – politică*, nr. 21, Blaj, 4 martie 1913, pp. 3 – 4.

[8] Vezi „Tit Bud de Budești (n. 1846 – d. 1917)", în Mihai Marina, *Maramureşeni, portrete şi medalioane*, Cluj, Editura Dragoș Vodă, pp. 178-185.

[9] „Din dieceza Gherlei. Episcopul anunţă vizitaţiunea canonică" în *Unirea. Foaie bisericească – politică*, nr.60, Blaj, 19 iunie 1913, pp.2 – 4.

sfântului Ştefan. Sunt multe lucruri specifice maramureşene [...] era prin anii 1860, când primul episcop de pie memorie al eparhiei Gherla, Ioan Alexi, luase drumul apostoliei în împrejurările şi cu mijloacele de pe atunci în ţara lui Dragoş Vodă. Abia se dezmembrase Maramureşul românesc şi Sătmarul de eparhia ruteană a Muncaciului (1853) [...] a trecut multă apă de atunci pe văile Izei, Cosăului, Marei, a Tisei şi a Vişeului şi a dus poate cu sine multe din amintirile acelor zile de înălţare sufletească, lăsând viaţa nobilului popor mai seacă, mai deşartă, fără un ideal nutrit de amintirile trecutului şi speranţa viitorului."[10]

Din suita episcopului Vasile Hossu fac parte canonicii dr. Octavian Domide, dr. Petru Fabian, profesorii de teologie dr. Alexandru Gherţie, dr. Vasile Moldovan, absolventul de teologie Ioan Ilieş, studenţii în teologie Vasile Dunca, Emanoil Pioraş şi Ioan Andron.[11] Vasile Moldovan dă de înţeles că are unii critici printre clericii din Maramureş: „scriitorul acestor şire a mers nu ca cel mai mare duşman al preoţimei din Maramureş, — cum voia cineva să constate în Săcel – ci dornic de a cunoaşte poporul brav şi nobil al Maramureşului".[12]

Traseul urmează calea cea mai directă de pătrundere în depresiunea Maramureşului dinspre sud – respectiv dinspre Ardeal: de la Gherla se urmează valea Someşului Mare în amonte până la Salva; de aici drumul duce spre nord pe valea Sălăuţei până la obârşiile acesteia iar apoi peste pasul Şetref se coboară în valea Izei. Precum se vede mai sus, au fost vizitate şi patru parohii din vicariatul Rodnei, în drum spre Maramureş. „La Beclean, — un orăşel în plină dezvoltare, cu o poziţie geografică foarte potrivită acestei desvoltări, încât e aşezat chiar la punctul de întâlnire alor trei văi la o înălţime de 295 m. peste apa mării [...] în Beclean elementul românesc e reprezentat mai ales de ţărani binişor situaţi. Au o şcoală frumoasă, susţin învăţător fără ajutor de stat. Sunt 3 bănci, <<Minerva>>, filiala <<Bistriţana>> şi <<Vatra>> [...] De la Beclean, unde schimbăm trenul, înaintăm pe valea Someşului mare, ce isvoreşte din munţii Rodnei şi străbate frumosul ţinut al falnicilor grăniceri [...] La 12 ore ajungem în Nimigea ungurească, 300 m, peste apa mării, o colonie de săcui, cari ştiu însă toţi româneşte şi se spune, că trăiesc bine cu românii."[13] La Mititei sunt aşteptaţi la gară de vreo 200 de credincioşi „neîmbrăcaţi de sărbătoare pentru ploaie [...] arhiereul se întreţine cu multă afabilitate interesându-se de starea credincioşilor". La gara din Salva sunt întâmpinaţi de „inteligheţia" Năsăudului într-o zonă cu magazine de scânduri aparţinând firmei evreieşti din Fiad – Bánffytelep şi unde lucrează mulţi români. Mai departe „în frunte cu vreo 30 călăreţi în portul pitoresc grăniţeresc, cu perină pe şea înaintăm pe ploaie şi tină. În sat la fiecare poartă ieşeau câte 2—3 pentru a privi cortegiul urmându-1 apoi. La podul mare, acoperit, peste Sălăuţa, — care era înfrumseţat tot cu crengi şi frunze verzi, iar în frunte cu inscripţia «Bine aţi venit» era ticsit de lume în haine de sărbătoare, iar în mijloc şcolarii: băieţi şi fetiţe în şir [...]".[14]

---

[10] Vasile Moldovan, „Vizitaţie canonică în Maramureş. 27 iunie – 24 iulie 1913", în *Unirea. Foaie bisericească – politică*, nr.99, Blaj, 4 octombrie 1913, p.6.

[11] *Ibidem.* Ioan Andron este cu siguranţă tatăl lui Ioniţă G. Andron, la rândul lui viitor teolog greco-catolic şi care a ajuns cunoscut mai cu seamă ca un foarte bun artist fotograf al Ţării Oaşului (n.n.).

[12] *Ibid.*

[13] *Idem*, 7 octombrie 1913, nr.100, p.6.

[14] *Ibidem*. Descrierea lui Moldovan – există în multe numere ale „Unirii" – abundă de amănunte care nu fac parte decât tangenţial cu subiectul nostru; în marea lor parte sunt statistici ce ţin de organizarea bisericească şi sunt consemnate într-un stil sec, funcţionăresc, ce şi-ar găsi locul într-un şemantism al epocii. Sunt date despre numărul credincioşilor, starea bisericii, a casei parohiale şi a celei cantorale (dacă există), numele şi calităţile preotului – paroh, ale membrilor consiliului curatorial, evidenţa actelor parohiale, numărul cărţilor de cult şi al sfintelor vase pentru celebrarea liturgică şi, nu în ultimul rând, starea financiară a parohiei (n.n.).

La Salva are loc o litie[15] la biserică urmată de predică iar apoi o ședință cu „senatul bisericesc”. Moldovan spune că îndemnul episcopului de a se susţine şcoala a avut succes: după o lună şi jumătate senatul comunal a votat din venitul comunei politice 10.000 coroane ca fond pentru susţinerea şcolii”[16] – comunitatea românească din zona Năsăudului este una înstărită.

De la Salva suita renunță la tren și urmează călătoria în trăsuri[17]. „Drumul înaintează pe valea Sălăuţei destul de romantic. Dealurile de pe malul stâng sunt mai înalte acoperite cu păduri. La jumătate calea, vreo 3 km. De la Salva, ne întâmpină 30 călăreţi, cu cari întâlnindu-se cei din Salva, stau locului până înaintăm şi apoi se reîntorc. Schimbul acesta de avangardă s-a urmat în toate locurile unde au fost călăreţi. La intrarea în Hordou [astăzi George Coşbuc, n.n.], sub o poartă triumfală fără inscripţie, ceteşte foarte emoţionat primarul câteva cuvinte de bineventare româneşte. În biserica nouă, abia de 10 ani, popor mult.Poporul voinic şi aici, feţe simpatice, dar pare totuşi de pe feţele ca şi de pe casele lor, că nu sunt aşa bine situaţi ca în Salva de pildă. Casele par mai sărăcăcioase, fără multe superedificate. Portul li-e cel îndătinat grăniţeresc, poartă mai mult sumane negre [...] în altarul bisericii se află portretul unui ţăran simpatic cu numele Tănasă Iacob, care în 1902 a donat pentru edificarea bisericii 6000 cor. E chiar de faţă, un bătrân înalt, bine desvoltat, cu o privire senină, inteligentă. La sfârşitul rugăciunilor Preasfinţia Sa îi dă binecuvântare specială.”[18]

Mai departe Vasile Moldovan – care are un ochi special format pentru a surprinde amănuntele – descrie interiorul bisericii din localitatea Coșbuc alături de un scurt comentariu valoros pentru evoluția și stadiul la care se află arta sacră din mediul greco-catolic. La fel ca mulți alți clerici greco-catolici ce au fost bine instruiți în școlile din vestul Europei și Moldovan vine cu argumente liturgice pentru păstrarea tradiției bizantine și se opune „contaminării” cu elemente de artă sau de liturgie preluate din mediul romano-catolic. Există aici o profundă dihotomie ce a marcat evoluția Bisericii Greco-Catolice din Transilvania încă din momentul înființării ei în secolul XVIII.[19] Această problematică cu referire la „specificul” greco-catolic în arta și în arhitectura sacră credem că nu a fost niciodată strict reglementată prin documente ce țin de hotărâri ale sinoadelor sau prin canoane de drept canonic – cu atât mai puțin asumată și integrată de cler sau credincioși.

Tot la Hordou aflăm că în casa preotului s-a înfiinţat o şcoală maghiară: „În faţa bisericii e «Magyar állami elemi népiskola» [Școala Elementară de Stat Maghiară, n.n.], în casa preotului, dată mai întâi în chirie, apoi vândută statului. În Hordou e şi reuniune de înmormântare cu capital depus la Naszód-vidéki takarékpénztár [Banca de Economii Rurale Năsăud, n.n.].Vorbind cu ţăranul Iosif Câmpean, la întrebarea pentru ce şi-au dat şcoala statului, spune: «Noi n'am ştiut, ce

[15] Slujbă bisericească de rit bizantin în care se sfinţesc cinci pâini (prescuri) care simbolizează minunea celor cinci pâini prin care Christos a hrănit cinci mii de oameni. Este pomenită în toate cele patru evanghelii: Matei 14, 13-21; Marcu 6, 31 – 44; Luca 9, 10 – 17; Ioan 6, 5 – 15.

[16] V. Moldovan, *idem*, 9 octombrie 1913, nr.101, p.6.

[17] Calea ferată „Salva – Vişeu” s-a construit de-abia în anii '50 (n.n.).

[18] V. Moldovan, *ibidem*.

[19] „Pristolul e acoperit de-asupra cu o învălitoare roşie, ceea ce nu e după prescrisele tipicului şi nu e nici estetic. Pe altar sunt apoi mai multe statue, iar în nava bisericii o statuie mare a Mântuitorul de-a dreapta, şi una a Preacuratei Vergure de-a stânga, acoperite în sticlă. Ar fi bine să observe preoţimea noastră, că acestea nu sunt după ritul răsăritean. Alcum şi dl preot Iacob Pop cu faţa rotundă, bine făcut şi bine ras are înfăţişare de un adevărat pleban romano-catolic.” – *ibidem*. Această dihotomie a creat deseori tensiuni, separări și luări de poziții diferite alături de o mulțime de argumente contradictorii: ce sunt greco-catolicii? Sunt ei „ortodocşi uniți cu Roma”, sunt „catolici” pur și simplu și în consecință singura cale este latinizarea ritualului sau sunt, în cel mai rău caz, câte un fragment din fiecare? Această diviziune în opinii s-a perpetuat până în epoca actuală – este adevărat, cu o voce mult mai timidă atunci când sunt puse în față diverse argumente. (n.n.).

facem. Preotul nu ne-a spus». Pentru ce n'aţi cerut ajutor de stat ? «N'am avut cine să ne spună aceasta». Acum le pare rău, dar n'au ce face"[20]. Aşadar lupta naţională capătă pe teren un corp extrem de fluid şi în acelaşi timp extrem de pragmatic: dinspre politic vrea să îmbrăţişeze şi aspectul religios şi confesional după care debuşează în viaţa economică. Însă de data asta preotul paroh s-a dovedit a fi mult mai pragmatic, implicând în planurile sale o bancă maghiară şi colaborând cu şcoala de stat.

De aici suita urmează drumul în amonte pe valea Sălăuţei spre Telciu. „La 1 Km. de Hordou ne întâmpină 50—60 călăreţi voinici cu cai buni, sprinteni. Ţinutul începe a fi mai romantic. Dealurile se înalţă şi lărgesc, valea se strîmtează. La capul satului o poartă triumfală cu inscripţia făcută din frunză de brad: «Binecuvânta Părinte» şi «Bine aţi venit». Drumul în întreg satul e înfrumseţat de 2 laturi cu crengi de arbori: brazi, stejeri, mesteceni etc. La poarta triumfală, unde era mult popor bineventează notarul Iuliu Valea, româneşte [...] Popor mult şi la poartă şi la singuraticile case aclamă. Poporul e ca peste tot în graniţă cu acelaş port, aceleaş datine. Pare chiar mai inteligent ca şi în satele de mai înainte. Telciul e o comună puternică de munte [...]Visavis de biserica cea veche, care are o pictură veche din 1784, e şcoala de stat cu etaj. În acelaşi şir cu biserica e casa frumoasă a evreului Harfanes Ancei, a cărei ficare piatră va fi udată cu sudoarea bietului ţăran român. În dreapta şcolii de stat e sinagoga frumoasă. Ceva mai modestă e şcoala confesională cu 2 puteri didactice, lângă aceasta apoteca în formă de vilă, visavis casa comunală cu etaj, iar ceva mai departe casa preotului-capelan mai modestă. Împrejmuită de toate acestea se ridică lângă mica bisericuţă de lemn, falnica biserică nouă cu o mulţime de turnuleţe, fără turnul cel mare, care acum se zideşte. Pentru această biserică a spesat comuna 160,000 cor. S-a surpat odată cupola, au avut proces cu al doilea întreprinzător Czako Lajos din Cluj şi acum se lucră în regia proprie sub conducerea unui inginer Szabo." Aşadar nici Vasile Moldovan nu poate scăpa de prejudecata privind rolul evreilor în viaţa comunităţilor – de data asta al celor din Transilvania, o opinie cu totul subiectivă şi lipsită de temei în cazul de faţă. Biserica din Telciu este cea mai impunătoare construcţie de cult greco-catolică de pe valea Sălăuţei.

La Telciu se va înopta, nu înainte de a se sluji litia în cea veche de lemn, unde „uşile împărăteşti sunt cioplite în o formă frumoasă artistică. Sf. Sa le-a cerut pentru capela episcopească. *Sunt multe statue în biserică, contrar ritului nostru*".[21] Apare din nou grija pentru păstrarea ritului bizantin necontaminat de influenţele romano-catolice. „Seara se dă o cină comună în sala şcolii. După banchet vorbesc pe coridor cu un ţăran, care a venit să ceară sprijinul Vlădicului, că i-au fost lovite de fulger în munte 70 oi. – Pentru ce nu faceţi o reuniune de asigurare a vitelor? – îi zic. – «Nu ne spune nime aşa ceva»."[22]

În ziua următoare slujba va fi în aer liber în faţa celei noi, neterminate, după care se pleacă spre Maramureş. Telciu este o localitate înstărită: „ comuna are 10 munţi şi un venit anual de 40,000 cor., care se dă pentru tauri, vieri, armăsar, notar, primar etc. Anul trecut s'au dat 60,000 pentru biserică".[23]

După Romuli drumul trece doar prin pădure, urcând mereu, în serpetine spre pasul Şetref, după care se coboară destul de abrupt în valea Izei, prima localitate - şi cea mai în amonte de pe această vale – fiind Săcelul. Peisajul devine din ce în ce mai spectaculos iar sentimentul general este acela că se trece într-adevăr o frontieră ce desparte două lumi diferite: „În acest ţinut cu

[20] V. Moldovan, *idem,* 11 Octombrie 1913, nr.102, p. 6.
[21] *Ibidem*.
[22] *Ibid.*
[23] *Ibid.*

frumoase amintiri istorice era să plecăm dela ultima staţie a graniţei, dela Romuli. In 28 Iunie către 5 ore se produce o agitaţie deosebită. Canoncii îşi potrivesc crucile, îşi pregătesc grecile[24]. Unul lansase ideia, că în Maramurăş trebuie să apară în deplină gală, fiind acolo la primire administraţia în frunte cu prefectul comitatului [...] îndată dela Romuli se începe numai pădure de brad.O cale serpentină pe dealul «Şetrew», de laturi văi adânci. Către vârf e iară păduri, dar cu iarbă bogată. În stânga apare Ţibleşul în toată splendoarea, cu cele 3 piscuri ale sale".[25] Vasile Moldovan este sensibil și la deosebirile de natură etnografică şi de artă tradiţională: „În vârful muntelui la aşa numitul «Şetrew» ajungem la 6 ore pe o ploeie deasă, nu prea mare. Ceva mai jos de vârf ne aşteptau 44 călăreţi din Săcel în port maramurăşenesc. Îţi bate îndată la ochi deosebirea în port şi staturi. Maramurăşenii sunt toţi cu o căciulă îngustă, turtită, strâns aşezată pe craniu, necusută – îndoite numai capetele pielii înlăuntru – cu suman roşietic sau negru şi acesta scurt până la brâu, cu cioareci (pantaloni) de lână sau cu ismene largi, cu cămeşile scurte, cari abia le acoper partea de-asupra a pieptului, cu opinci mai greoaie ca în graniţă. În forma aceasta par cu mult mai greoi ca grăniţerii, cari sunt mai uşor îmbrăcaţi şi îmbrăcămintea lor, mai ales cămeşile lungi până la genunchi cu mânecile largi, le împrumută o înfăţişare frumoasă, simpatică şi totodată impunătoare".[26]

Credem – cu riscul de a fi subiectivi – că Vasile Moldovan a luat contact cu un gen de costum puțin cunoscut printre români, chiar și pentru cei din Transilvania – și anume cel „de vestul României" – atunci când descrie aspectul hainelor bărbătești din Maramureș, pe care se pare că le observă pentru prima dată. Avem de-a face cu un costum ce se îndepărtează sensibil de ceea ce s-a întipărit în imaginarul colectiv al intelectualității românești că ar putea reprezenta și ar fi imaginea țăranului român reprezentat prin vestimentația sa specifică. Moroșanul poartă cămașă scurtă până deasupra pieptului, cu mâneci largi, pălărie „clop" mică și cu boruri scurte, pantaloni largi („gatie" la moroșeni sau „gaci, gacie" la oșeni), sumane și gube scurte până la brâu – la fel ca slovacii, rutenii sau ungurii crescători de vite din pustă. Or costumul năsăudean, cu obișnuita cămașă lungă, nu se îndepărta de obișnuitul canon vestimentar unanim acceptat.[27] Moldovan a fost probabil impresionat de aspectul gubelor și al sumanelor, cu un croi mult mai arhaic decât al sumanului de Năsăud, unul cu un aspect milităresc, specific pentru trupele de grăniceri români.

Suita episcopului Vasile Hossu este întâmpinată de personalități oficiale de cel mai înalt grad: „ceva mai jos de călăreţi erau mai mulţi preoţi şi inteligenţi mireni din Maramurăş în frunte cu uriaşa figură a vicarului Tit Bud. Am observat intre cei de faţă pe Dr. Ioan Mihalyi, protofisc ctt (?) , membru al Academiei române din Bucureşti, Gavril Mihalyi, protopretore în Ocna-Şugatag, Dr. Petru Mihalyi junior, deputat dietal, Dr. Ilie Mariş, advocat, directorul Maramurăşenei, Simeon Balea, preot în Săpânţa, Ştefan Anderco, protopop în Onceşti, Petru Bârlea, protopop în Berbeşti, Ioan Koman protopop în Vişeu, Dr. Vasile Kindriş, advocat, Dr. Gheorghe Bârlea, medic, Dr. Salvator Jurca, advocat, Victor Mihalyi, cand. de adv. (?) în Siget,

[24] „Greacă", „dulamă" sau „rasă" (din grecescul „rhason") – haină bisericească amplă, cu mâneci largi, de culoare neagră, gri sau albastră folosită în ritualul bizantin și care se îmbracă peste reverendă (sutană) de către preot sau ieromonah (n.n.).

[25] V. Moldovan, *idem*, 16 octombrie 1913, nr.104, p.6. Referitor la muntele Țibleș este vorba de vârfurile Arcer, Bran și Țibleș (n.n.).

[26] *Ibidem*.

[27] Credem că din contră, tocmai costumul de Maramureș oferă mult mai multă mobilitate comparativ cu cel ardelenesc, componentele sale remarcându-se printr-un croi care accentuează lărgimea și scurtimea pieselor. Aveam de-a face cu un anumit tip de costum specific, adaptat mai mult pentru crescătorii de animale de talie mare – de regulă vite – așa cum au fost și moroșenii mult timp (n.n.).

Ioan Dan, notar în Rozavlea, Dr. Ioan Dan, medic cercual în Dragomireşti, Ştefan Szilagyi, sub pretore în Ocna-Şugatag [...] cam 400 metri mai jos de noi pleacă automobilul lui Papp Simon, protopretore în Vişeu pentru a duce vestea sosirei. Facem iar o cale serpentină mai lungă şi mai preţipişă ca de cea parte. Un sentiment de a întră în un ţinut necunoscut, în care o să întâmpinăm multe desiluzii, ne atinge neplăcut."[28]

În Săcel episcopul Vasile Hossu este întâmpinat de o mulțime de evrei care-l aclamează cu „eljen!" – să trăiți – în limba maghiară, precum și de români. „Îşi exprimă mai ales bucuria, că a venit, şi l'a cinstit cu prezenţa, prefectul comitatului, care acum e denumit secretar de stat în ministerul de interne. E de însemnat, că protopretorele din Vişeu, de origine român Papp Simon, da semn la cei din jur, cari erau numai fii de ai lui Israil să strige «eljen», cari îl şi urmau din toate puterile. Bieţii români mai depărtaţi, când auziau «eljen», începeau şi ei cu «să trăiască» întârziând puţin, la care Papp Simon şi alţii strigau cu glas mare «tăceţi» înecând în bieţii Români graiul".[29] Papp (Pop) Simon a fost cel mai înstărit român din Vișeu de Sus – cel puțin așa a rămas în memoria colectivă a localității.

Săcelul a fost o localitate cu o importantă comunitate evreiască – ca de fapt peste tot în Maramureș. A existat și o anumită activitate industrială la nivel redus dar semnifiativ pentru profilul zonei – prelucrarea petrolului: „ înaintând spre [...] pare un sat curat ovreesc. La toate casele şi porţile numai figuri orientale de ambe sexe, care de care mai bizare [...] românii sunt toţi resfiraţi pe văi. Numai lângă biserică sunt vre-o 2-3 familii româneşti în frunte cu preotul [...] în mijlocul satului e o fabrică de petrol, de dohot, cum îi zice în Maramurăş, care ţine un lung fluerat, poate ca un fel de salut, până trece convoiul pe sub poarta triumfală plină de steaguri şi steguleţe în colorile patriei, cu inscripţia pe poartă «Isten hozot». Această fabrică dă de lucru zilnic la 150—200 lucrători câştigând dacă lucră cu carul 8—10 cor. [coroane, n.n.] iar ca ziler cu palma câte 3 cor. la zi. Până la biserică tot Evrei am văzut. Biserica e nouă, frumoasă, imposantă, zidită la stăruinţa de fier a harnicului preot Ioan Tarţia, de origine din Chior [Țara Chioarului, la sud de Baia Mare, n.n.]. De aproape 10 ani, de când e acolo, a ştiut prin zelul său deosedit a pune stavilă neunirii, încât, când a ocupat parohia abia rămăsese 80 familii credincioase bisericii catolice, iar acum le-a întors."[30] Seara se face slujbă la biserică iar autorul remarcă din nou cămașa bărbătească scurtă până mai sus de curea și mărgelele de la gâtul fetelor.[31]

De la Săcel se urmează în aval valea Izei spre Sighet, cu vizitarea satelor din văile sudice tributare Izei: Ieudului, Botizei, Glodului – ca văi secundare – și cele din bazinele râurilor Cosău și Mara.

Vasile Moldovan observă numărul mare de cărți liturgice vechi ortodoxe din bisericile greco-catolice ale Maramureșului, procurate de bisericile de aici din perioada de dinainte de unirea bisericească sau chiar de după anul 1700: „În vremile, când Maramurăşul îşi avea episcopii săi, cari se consacrau în Moldova, şi şi după aceea în urma vecinătăţii cu Moldova – Maramurăşenii îşi câştigau cărţile liturgice în România. Aşa se explică, că mai toate cărţile liturgie, ce se află în bisericile de acolo sunt tipărite la Buzău, Bucureşti, Iaşi, Rădăuţi, Râmnic." Ba mai mult, biserica din Săcel a deținut pentru mult timp un potir valoros, o donație venită din

[28] V. Moldovan, *idem,* 21 octombrie 1913, nr.106, p.6.
[29] *Idem,* 23 octombrie 1013, nr.107, p.6.
[30] *Ibidem.* La Săcel s-a produs o adevărată revoltă contra unirii religioase la începutul secolului XX datorită atitudinii preotului greco-catolic de aici; odată cu schimbarea preotului, într-un interval scurt de timp mare parte din credincioși au revenit la Biserica Greco-Catolică (n.n.).
[31] *Ibid.*

partea unui domnitor: „A fost de valoare un potir cu inscripţia: «Acest potir îl închină şi-1 prinoseşte Măria Sa luminatul Domn al Ţără(i) – Rum(ă)neşi de Io Ştefan Cant(a)cuz(i)no Voevod sfinte mănăstire dela Maramureş, u(n)de să prăznuaşte hramul înălţarea Domnului H(risto)s spre pomenirea numelui şi spăşenia sufletului Mării Sale. Vel(ea)t. 1716». Acest potir de argint aurit a fost cumpărat de ministeriul din România — pentru 200 lei dela actualul preot, căruia îi trebuiau bani la zidirea bisericii nouă".[32]

Marea majoritate a locuitorilor din Săcel sunt români şi sunt greco-catolici; autorul remarcă însă şi prezenţa unor nume „străine" ca „Ştefan Iacobini cu Aluiza Şopco" de origine din Ocna-Şugatag, „Andreiu Mehes cu Huzli", „Ion Moyazsa", „George Lezorej, Petre Fux, Mărie Liposca. Familia Fux e de origine din Zipser din Vişău. Azi romanizată total, dă cinstiţi şi harnici cojocari Săcelului". Apoi se remarcă, nu fără maliţiozitate „cum arată şi numele familiilor se pot observa în Săcel şi Rămăşiţe de Ruşi spâni, cu faţa sbârcită, expresia feţii proastă, privire proastă, fără nici o energie. Se spune altfel, că satul nici n-ar fi fost curat românesc, ci mai mult rusesc. În forma aceasta şi explică fiii Maramurăşului deosebirea de fizionomii şi frumseţă între locuitorii din Săcel şi celealalte comune ale Marmaţiei."[33]

Se aminteşte şi un amănunt economic interesant: „E de însemnat, că în Săcel un consorţiu englez, respective, «Magyar kárpáti petroleum részvénytársaság» cu banii şi ajutorul lor şi cu mare subvenţie de stat, cearcă de mult după isvoară de petrol, care s'ar fi scurs din Galiţia pe sub Carpaţi până în Maramurăş. Graţie acestei societăţi mixte Săcălenii şi Maramurăşenii de pe valea Izei au ocazia a vedea zilnic traversând valea Izei automobile de povoară şi pentru persoane, ca şi în ceva centre mari de cultură – de-ar ţine baremi şi în celelalte pas cu lumea, cu progresul."[34]

După două zile de zăbovit în parohia Săcel e continuă drumul: „dimineaţa la 7 ore era să plecăm la Selişte—Felsoszelistye pe Iza în jos. Când să plecăm n'au fost decât 2 trăsuri, iar noi 10. Ne-am suit cum am putut. Ne-au însoţit câţiva călăreţi. Ieşind din Săcel, ne întâmpinau oamenii pe la porţi cu «Laude-se Domnul nostru Isus Hristos», salutare îndătinată în întreg Maramurăşul. Erau foarte emoţionaţi. Femeile mai ales cu furca la brâu nu ştiau cum să dea semn bucuriei [...] la jumătate calea ne întâmpină la 50 – 60 călăreţi din Selişte. Aceştia au cu totul altă înfăţişare ca cei din Săcel. Portul e în colori mai deschise, mai frumos, mai curat. Sunt călăreţi şi numai cu pălării cu aripa îngustă, cu peptar roşu fără suman fluturându-le mânecile largi. Întâlnim apoi şi câţi-va tineri în procesie [procesiune religioasă, n.n.] cu prapori. Rămân îndărăpt. Copiii din Săcel şi alţii din Sălişte ţin fuga după trăsuri [...] dragostea aceasta deosebită a poporului te emoţionează. Chiar şi Evreii adunaţi în grupe la porţile caselor dedeau salve din pistoale, în semn de bineventare. Fete drăgălaşe, frumoase -hirişe, cum le spun maramurăşenii, precum şi o nemţoaică aruncă buchete de flori în trăsura vlădicului. Te delectezi în frumseţi de bărbaţi şi femei. E mare deosebire între Săcel şi Selişte, deşi sunt aşa aproape. Săcălenii sunt pădureni, Seliştenii par mai inteligenţi, mai frumoşi [...] pe lângă drum locuesc şi aici numai fii de ai lui Israil [...] Casele sunt nevăruite pe dinafară şi aici, având o înfăţişare mai puţin simpatică. Nu aşa însă interiorul lor, pe care se vede hărnicia ţărancei române maramurăşene, atât în curăţeni, cât şi împodobire. Şcoala românească gr.-cat. pentru ambe parohiile nouă se ridică dintre celealalte edificii."[35] În Sălişte, „trecând la mijlocul satului podul de lemn de peste Iza mergem pe un drum rău, bun pentru un stomac plin, la biserica din parohia de jos a Bîlenilor. Aşteaptă preoţii locali în frunte cu vicarul Tit Bud, a cărui nepoată ţine în căsătorie preotul

[32] V. Moldovan, *idem*, 28 octombrie 1913, nr.109, p.6.
[33] *Ibidem*.
[34] V. Moldovan, *idem*,1 noiembrie 1913, nr.111, p.6.
[35] *Ibidem*.

Mihail Hoţea”.[36] Majoritatea locuitorilor sunt români şi greco-catolici; „evreii şi aici se mărturisesc de nemți [...] sunt și între Evrei mulți analfabeți, ca și în Săcel [...]”.[37] După vizitarea celor două biserici de lemn se trece şi pe la casa parohială pentru verificarea actelor parohiale; se constată și că „preotul are o mică bibliotecă de cărţi latineşti şi mai ales ungureşti ca: traducerea istoriei de Holzwarth, Kiss etc.”.[38]

Următoarea localitate de pe valea Izei este Dragomirești: „pe stradă o mulţime de Evrei strigau «să trăiască» în contrast cu Săcelul, unde strigau «eljen». Trecem pe lângă biserica frumoasă pe piatră, ce s-a zidit şi se pictează acum [...]”.[39] După vizitarea parohiei Dragomirești urmează Cuhea (azi Bogdan – Vodă). Vasile Moldovan dedică mult spațiu în câteva din numerele „Unirii” istoriei voievozilor Dragoș și Bogdan. „În această comună cu un trecut atât de glorios mergem pe ploaie şi vânt. Parcă voiau să ne aţină calea să nu ne desiluzionăm. La poarta triumfală împdobită cu steaguri în colorile patriei ne aşteaptă Români mestecaţi cu Evrei.”[40] Se vizitează, ca de obicei, biserica – „cea mai frumoasă biserică de lemn din Maramureş” – şi casa parohială. „Poporul e în acelaş port şi e simpatic, pare inteligent [...] a doua zi chiar şi dnul notar Kauffmann Ignacz vrea să fie foarte amabil promiţând tot sprijinul bisericii cu chestiile de controversă a proprietăţii unor pământuri, asupra cărora îşi aroagă drepturile comuna politică, ai cărei reprezentanţi sunt în majoritate Evrei. Protopretorele Solcz Béla dă asigurarea, că pe urma vizitaţiei Preasfinţiei Sale se vor ridica cât de curând în locul micilor bisericuţe de lemn frumoase biserici de piatră. Acum s-au convins cât de mici sunt bisericile faţă de mulţimea credincioşilor din comune”.[41]

Interesant este faptul că episcopul nu va vizita Ieudul – o localitate cu una din cele mai importante comunități românești din Maramureș și sediu de protopopiat – ci se va opri la Șieu, urmând strict doar valea Izei – și așa va face până la Bârsana, când suita se va abate pe valea Cosăului. Pentru că ploaia a fost un accesoriu – se pare – indispensabil călătoriei (aversele s-au revărsat aproape tot timpul) – este consemnată o „superstiție”: țăranii moroșeni au făcut o legătură între prezența episcopului Hossu și ploaie, zicând că el este acela care a adus precipitațiile abundente, ce n-au contenit deloc, peste Maramureș. În sprijinul acestei afirmații oamenii aveau amintirile bătrânilor care afirmau că așa s-a întâmplat și la prima vizită a unui vlădică în Maramureș, la 1860 – iar de atunci doar episcopul Hossu i-a mai vizitat, acum, la 1913. Ba mai mult, atunci chiar ar fi nins în plină vară.[42] La Șieu episcopul rămâne puțin timp, grăbindu-se spre Rozavlea, Strâmtura și Bârsana. „În cale spre Şaieu terenul se deschide tot mai mult. E şes destul de întins plin numai de cucuruz. De grâu nu e vorbă în Maramurăşul românesc. Trecem pe lângă moşia «Gârbova» a lui Dr. Ilie Mariş, advocat şi director de bancă în Sighet din Jeud. E aranjată frumos şi bine cu pomăt [livadă, n.n.], ca nici o altă moşie până la Sighet. In stânga pe o vale îngustă rămâne Jeudul. Călăreţii după datină. În Şaieu o poartă triumfală cu inscripţia: «Întru mulţi ani dispunătorule», iar tabla pe care e scrisă e încadrată în tricolorul patriei. Bineventează notarul Rothschild Salamon ungureşte. Evrei sunt mulţi şi aici. Poporul aleargă cu mult zor să poată intra în biserică. O bucurie deosebită pe feţele tuturor. Portul e cel

[36] V.Moldovan, *idem*, 4 noiembrie 1913, nr.112, p.6.
[37] *Ibidem*.
[38] V. Moldovan, *idem*, 6 noiembrie 1913, nr.113, p.6.
[39] *Id*, 18 octombrie 1013, p.6.
[40] *Id*, 25 noiembrie 1913, nr.119, p.6. Mai departe autorul dedică mult spațiu legendei după care maghiarii ar fi intrat în Maramureș pe la Borșa, la nord de pasul Prislop; la Cuhea ar fi avut loc o luptă – de aici legenda unei vechi bieserici catolice ce ar fi fost ridicată de regele Ștefan undeva între Cuhea și Dragomirești.
[41] V. Moldovan, *idem*, 27 noiembrie 1913, nr.120, p.6.
[42] Cf. V. Moldovan, *ibidem*.

îndatinat. Nu folosesc atâtea căciulite,ci mai mult pălării şi încă şi de paie. Femeile îşi cam amestecă portul cu rochii." [43]

Intrarea în Rozavlea se face prin obișnuitele porți triumfale provizorii din crengi de brad, împodoite cu steaguri ale „culorilor patriei", adică tricolorul maghiar: „la prima poartă triumfală, înfrumseţată cu 2 steaguri mai mari ln colorile patriei şi câteva steguleţe mai mici. Pe poartă era inscripţia: *«Dumnedeu teu adus».* Erau oameni în procesie cu prapori. Fetele cu rochii albe pese altele colorate nu le prindea prea bine. Trecem înainte însoţiţi de salvele de puşti, ce se dedeau de pe dealul din dreapta. Mai jos, aproape de biserica veche de lemn, — care mai dispare în aşezătura din josul drumului – ni se înfăţişează o altă poartă triumfală cu 6 steaguri mari în colorile patriei şi mai multe steguleţe mai mici. Inscripţia de-asupra «Isten hozott», făcută din crenguţe de brad, sub ea «Domnedieu te au adus» cu cerneală. Deasupra 2 cruci de flori. Pe lângă poartă mai numai Evrei în frunte cu notarul Dan Janos şi subnotarul Jurca. Românii erau mai depărtaţi lângă poarta biserici. Bineventează notarul ungureşte. Evreii aclamau «eljen», care era străbătut, de câte un «să trăiască» mai depărtat, poate ca prognostic. Pe acoperişul dela poarta bisericii 2 stepuleţe în colorile patriei, Ia poarta şcolii gr.-cat. asemenea puse cruciş, la poarta casei parohiale 10".[44] De la Rozavlea se va merge pe o vale secundară, în satele izolate Botiza și Poienile Glodului (astăzi Poienile Izei). Înspre Poienile Glodului „facem o cale mai lungă în sus către munte pe o vale îngustă. E mai frumoasă, mai pitorească ca a Izei. Are înfăţişare de loc de munte, dar cucuruz se face totuş bun. Satul e resfirat ca cele de munte. Ne primeşte subnotarul ungureşte. Răspunzând Preasfinţia Sa 6 puşcaşi postaţi în şir lângă vale, dau salve unul după altul". Sunt interesante observațiile privind picturile iconostasului: „pe iconostas şi pâreţii bisericii sunt o mulţime de icoane de Nicula. E interesantă pictura de pe păreţi. În altar Zămislirea fară prihană, preacuvioşii: Efrem, Domeţie, Şofronie etc. În naie [nava bisericii, n.n.], raiul cu Adam şi Eva. La patimile Mântuitorului ostaşii sunt îmbrăcaţi ca cavalerii spanioli din evul mediu".[45]

Valoroasă este și descrierea sinagogii din Botiza: „lângă poarta triumfală sinagoga, cel mai mare edificiu din comună, acoperit cu tinichea. E cu etaj, în fațadă pictați 2 lei întinzând labele dinainte spre gaura din fațadă. Așa e și în Poeni [Poienile Glodului, n.n.], numai că la leu numai coada seamănă a leu."[46] Predica episcopului Vasile Hossu se axează pe ideea ca credincioşii „să-şi iubească şi cultive limba, legea, să ţină cu scumpătăte la datinile, portul strămoşesc, fiind fii loiali ai patriei, supuşi faţă de tron şi stăpânire. La sărutarea s. cruci s'au prezentat 719".[47] Mai departe aflăm că satele Bocicoel, Botiza, Slătioara și Strâmtura au fost sate iobăgești, în comparație cu Cuhea, Sălișteși Săcel – sate nemeșești (boierești). „Căsătoriile între foştii boeri şi iobagi sunt şi azi aproape imposibile. În privinţa morală pe valea Izei sunt mai religioşi ca pe a Vişeului". În ceea ce privește obișnuita listă a familiilor nobile de data asta Moldovan este tranșant: „Familii cu trecut stălucit nu se amintesc aici, căci Botiza a fost sat iobăgesc şi aşezat încă în afunzimile văilor. Iar cât preţuia în vremile trecute un sat de iobagi dovedeşte şi magistratul comitatului Sighet, care în 26Iunie 1487 adevereşte împreună cu 8 nobili aleşi că: «nobilul Georgiu din Şieu cu fratesău Toma au cumpărat două sessiuni de iobagi, una din Şieu, alta din Poenile Şieului lui Toma Groza din Jeud pentru 27 floreni de aur»".[48]

---

[43] V. Moldovan, *ibidem.*
[44] *Idem,* 6 decembrie 1913, p.6.
[45] V. Moldovan, *idem,* 9 decembrie 1913, nr.124, p.6.
[46] V. Moldovan, *idem,* 11 decembrie 1913, nr.125, p.6.
[47] *Ibidem.*
[48] V. Moldovan, *idem,* 13 decembrie 1913, nr.126, p.6.

La Rozavlea nu se va zăbovi prea mult – neexistând aici casă parohială – ci se va merge spre Strâmtura; „pe drum ne neliniştesc 5 automobile ale societăţii de petrol din Săcel. Adăugând, că şi drumul a fost stricat plin de pietri şi nisip pe urma apelor, ce s-au revărsat, n-am avut o călătorie prea plăcută [...] dealurile se apropie, valea se strâmtează, cum arată şi numele comunei [...] în Strâmtura la poarta triumfală o mulţime de popor. De-a dreapta Români, de-a stânga Evrei."[49] Strâmtura are o importantă comunitate greco-catolică, cu o biserică prea mică şi neîngrijită; în schimb casa parohială este frumoasă şi nouă.[50]

De la Strâmtura episcopul şi suita sa a vizitat localitatea Glod, aflat pe o vale secundară, tributară Izei. Pentru prima dată când cineva afişează tricolorul românesc în decursul vizitei. „La dreapta duce drumul spre Bârsana, în stânga la Slătioara—Glod. Când ajungem la pod şi călăreţii o luase înainte, un om aruncă dinamită dând salve. Călăreţi erau vreo 40, oameni apoi cu prapori şi fete ca la procesie. O fată din Slătioara duce o cruce, de care atârna o pantlică lată în tricolor românesc. Primul caz în Maramureş. Trecem înainte, căci calea era lungă. Oamenii nu mai puteau de bucurie [...] O mână de oameni au biserică de piatră, a cărei edificare e început-o Aurel Zoicaş, azi preot în Jeud [biserica aceasta se află în Slătioara, pe drumul spre Glod, n.n.] Au şcoală bună. Oamenii sunt frumoşi şi bărbaţii şi femeile. [...] între fete sunt adevărate frumuseţi [...] Înaintea bisericii [de lemn din Glod, n.n.] e o poartă triumfală fără steaguri. Se dau salve cu dinamită. Oamenii aleargă de pe coaste şi văi. Satul e de munte, răsfirat, dar drum au bun [...] însuşi pretorele Balogh, rutean, striga către popor «să trăiască» îndemnându-l să-i urmeze, nu ca în Săcel. S. liturgie se celebrează afară pe un podiu de scânduri, nestrânse laolaltă."[51] Comunitatea din Glod pare a fi mult mai unită: „Evreii sunt săraci şi câteva din grădinile evreeşti le-au răscumpărat Românii cu bani împrumutaţi dela Maramureşana. În Glod mai ales sunt multe nuci. În privinţa culturală încă nu sunt cei din urmă. Asociaţiunea are 15 membri. Cetesc «Popotul român», «Libertatea». În ambele comune se înfiinţează reuniune de temperanţă şi bibliotecă poporală."[52]

După Strâmtura suita episcopală intră în zona administrată de „protopretorele de Şugatag" Gavril Mihaly[53] şi în prima ei localitate în drum spre Sighet dinspre Săcel – Bârsana. Autorul face un lung istoric bisericesc al localității.

Interesant de consemnat este părerea protopopului Anderco despre naţionalism şi psihologia ţăranului moroşan: „Spune apoi, că în Maramureş e greu (?) a deştepta poporul la naţionalism, căci acolo n-a fost poporul schingiuit de domni, cum a fost în Ardeal, unde acum caută refugiu, se alipesc de conducători. La Maramureş au fost boeri şi fac deosebire numai între domni şi Români. Domni sunt şi Ungurii şi Românii şi Evreii nădrăgari. Românii, boerii sunt naţia. [...] Alt motiv psihologic vor fi având boerii şi ţăranii maramureşeni, că pe inteligenţii

[49] *Id*, 18 decembrie 1913, nr.128, p.6.
[50] Cf. V Moldovan, *ibidem.*
[51] V. Moldovan, *idem*, 25 decembrie 1913, p.6.
[52] *Id*, 3 februarie 1914, nr.10, p.6.
[53] V. Moldovan îi face acestuia o adevărată imagine de erou național: „Nu pot trece la înşirarea întâmplărilor ulterioare fără a face cunoscut publicului cetitor pe acest pretore ideal pentru popor. Născut din nobila şi distinsa familie Mihalyi, fiul mai mare a lui Petru Mihalyi din Sarasău, nepot al Excelenţiei Sale mitropolitului Dr. Victor Mihalyi de Apşa, se simte în urma tradiţiei familiare dator a se interesa de soarta poporului maramureşan, şi aceea a o promova. Bărbat de vre-o 40 ani, fizice slab în urma ascezei prea rigoroase, ascet în sensul strict al cuvântului, antialcoolist, vegetarian, trăieşte mai numai cu lapte, şi acela foarte fierbinte. Fire blândă, fanatic în executarea principiilor sale, trăeşte, luptă numai, pentru binele, interesul poporului". Cf. V. Moldovan, *idem,* 5 februarie 1914, nr.11, p.6.

români îi pun în o clasă cu Maghiarii şi Evreii”.[54] La Bârsana va avea loc şi o sfinţire de biserică, a doua zi de la intrarea în sat.Autorul se ocupă mult cu istoria parohiei, a preoţilor slujitori şi oferă imagini clare ale icoanelor de iconostas – pentru toate satele parcurse.

Bârsana este principala cale de acces dinspre valea Izei mijlocii spre sud, spre satele ce se întind în amonte, pe văile Cosău şi Mara. Vor fi vizitate şi unele din localităţile de aici. Primul din satele vizitate din această microzonă este Văleni, sat de culme, situat pe interfluviul dintre Iza şi Cosău.

La Văleni „în privinţa culturală par a sta mai bine ca în alte părţi. Dintre bărbaţi ştiu scrie şi citi 65—70%, dintre muieri 20—25%.”. Însă pe de altă parte „poporul în mare parte e beţiv. La panachidă [parastas, n.n.] se duce rachiu în biserică şi dacă li-se interzice se tulbură. *In biserică beau rachiu «pentru iertarea păcatelor celor adormiţi»***.** Aceasta datină destrăbălată se observă în cele mai multe parohii din Maramurăş.Preasfinţia Sa a şi predicat în mai multe locuri cu multă amărăciune în contra unei datine de aceasta natură.”[55]

Cortegiul se reîntoarce la Bârsana pentru a sta aici peste noapte, iar a doua zi pleacă spre Năneşti. Aici „ne însoţesc la 60 călăreţi, între cari 2 Evrei. Dl notar Alex. Nagy a ţinutsă fim petrecuţi cât mai impunător. Era interesant să vezi pe Evrei îmbrăcaţi în costumul lor călări printre Români silindu-se să nu rămână de ei”. La Năneşti „ne primesc iar cu salve de puşti. Liturghia se face în liber. Popor ascultător e mult şifrumos.”[56]

Ca amănunt interesant privind numele de familie: „după liturghie se prezintă Preasfinţiei Sale pe lângă curatoratul gr.-cat. şi 3 Evrei, ca să ceară lemne din pădurea composesoratului pentru a-şi face sinagoga fiind ei săraci. Aceştia spun, că au fost în comună Evrei cu numele Moldovan şi Moiş dar s-au mutat în Iapa. Sunt Evrei şi Crişan!”.[57]

Mai departe la Onceşti „ne însoţesc şi călăreţi din Bârsana [...] la poarta triumfală, fără steaguri, popor mult extasiat de bucurie. Bineventează învăţătorul confesional româneşte. La plecare poporul să ia fuga după noi. Biserica e pe un vârf de deal în stânga, foarte mică şi foarte slabă. Casa parohială e destul de bună cu 6 încăperi [...]cu şcoala stau foarte rău în Onceşti. Din 177 punci obligaţi la. şcoală, numai 40 au cercetat-o. Învăţătorul loan Juga încă e foarte slab” .[58]

În drumul spre Sighet Vasile Hossu trece după Onceşti prin Vadu Izei, cu o abatere spre Valea Porcului (astăzi Valea Stejarului). În ultima localitate la predică „poporul ascultă ca înţepenit în nemişcare cu multă pietate”.[59]

Odată ajuns la Sighet, Vasile Moldovan se întreabă: „Oricum să fie însă, întrebarea principală e, cumstăm azi cu parohia Sighet? Vicarul Bud se laudă după datină, fără multă modestie, că a făcut multe lucruri frumoase în Sighet [...] Ca centru al comitatului şi în urma poziţiei sale geografice ar trebui să fie parohia şi un centru pentru mişcarea culturală românească a Maramurăşenilor. Din acest punct de vedere însă, durere de câteva decenii stau foarte rău. Inteligînţa română, care ar fi avut datorinţa să facă aceasta mişcare, a fost şi este destulă în Sighet. Aceasta inteligînţa însă a fost până în timpurile mai nouă şi şi acum o parte, străină nu numai de cultura românească, ci şi de limba română. Cei mai mulţi s-au căsătorit cu străine, ca şi

[54] V. Moldovan, *idem,* 7 februarie 1914, nr.12. Autorul foloseşte des cuvântul „boier”, unul necunoscut în Maramureş – sau puţin folosit şi asta doar prin influenţă cultă. Cuvântul consacrat pentru boierime este acela de „nemeş” – în dialect „nemneş” – în contrast cu „porţieşii”, urmaşii iobagilor de altă dată (n.n.).
[55] *Id,* 24 martie 1914, nr.30, pp. 6-7.
[56] *Ibidem,* p.7.
[57] *Ibid.*
[58] V. Moldovan, *idem*, 26 martie 1914, nr.31, pp.6-7.
[59] *Id*, 31 martie 1914, nr.33, p.7.

în alte locuri din Maramureș, nevorbind nici când românește.[60] Moldovan dă de înțeles cum că vicarul Tit Bud nu luptă mai mult împotriva tendinței de maghiarizare – care de multe ori vine de bunăvoie, din dorința de a accede le funcții și privilegii din partea statului.

Suita episcopească va vizita valea Marei și a Cosăului, cu pornire din Sighet. La Ocna Șugatag li se va cere din partea credincioșilor să oficieze slujba greco-catolică în limba maghiară;[61] Moldovan face și o scurtă istorie a minelor de sare de la Ocna Șugatag – localitate numită și „Ocna Maramureșului" – și Coștiui. Muncitorii de la ocne sunt de un alt tip decât țăranii, o altă categorie socială ce manifestă indiferență la trecerea suitei.

Autorul surprinde amănunte interesante care merg spre antropologie la locuitorii din Giulești: „Românii sunt oameni deştepți, cu înfățișare inteligentă și fizionomii regulate. Portul e cel îndătinat pe apa Coseului. Bărbații poartă gube de lână albă și o mică traistă peste umăr, făcută din lână colorată. Unii au în loc de gube, sumane scurte de lână albă. Tinerii poartă de regulă pieptare scurte, strâns lipite de trup, de coloare roșie. Femeile și fetele au cămeși albe de pânză; unele iarăși cu pieptare și apoi mai mult cu rochii, în loc de catrință. Bărbații au o datină rea, care îi face să-și schimonosească fața, cea ce nu se observă în alte comune. Cei mai mulți și dintre tineri și bătrâni își rad musteţele din sus și din jos și nu lasă decât o șinoară foarte subțire și scurtă. Dacă îi priveşti astfel din apropiere îți face o impresie de tot rea, fiindcă le schimoseşte toată fizionomia."[62]

Episcopul își stabilește reședința provizorie la Giulești, de unde vizitează satele Fereşti, Cornești, Deseşti, Hărnicești, Crăcești (astăzi Mara), Călinești, Budești, Breb și Hoteni. Un amănunt interesant este prezența la Breb a numelui evreiesc „Moldovan": „aici e mai bine reprezentată familia izraelită Moldovan. Am vorbit cu cel mai bătrân, căuzându-**i** o mare bucurie. Spune, că strămoşul lui a venit înainte cu 150 de ani din Moldova și astfel **l**-au numit cu numele de «Moldovan». Acum sunt 30—40 cu acest nume în Breb și în jur, chiar și în Sighet. Au fost mai mulți, dar întinzându-se în alte sate și mai ales la oraș și-au schimbat numele în «Kahan»".[63] La Budești „în capul satului aşezat la poalele Gutinului era o poartă fără inscripție și steaguri. Ne aşteptau vre-o 20 Români cu luminări. îndată după aceea ca la 40 Evrei, iar cu luminar. Mulțimea de popor s'a luat după noi cu luminările aprinse. Era interesant să vezi, cum se stâng una câte una luminile, până se văd în întunerec".[64]

Se vor vizita și localitățile Ocna Slatina, Apșa de Jos, Apșa de Mijloc de la nord de Tisa.[65] Se va merge la Apșa de Mijloc peste podul de fier de la Biserica Albă, fără episcop, care s-a îmbolnăvit între timp. Cea mai veche biserică din Apșa este de secol XIV. Are icoane de la Nicula și un steag de luptă al lui Francisc Rákóczy de la 1704.[66]

În Apșa de Jos situația românilor este una bună, atât economic cât și cultural: „ocupațiunea principală e și aicea lucrarea pământului și creșterea vitelor. După conscripția din anii trecuți au fost vre-o 2000 vite cornute, 1500 cai. Sunt țărani destui, cari au câte 6—8 cai, de rasă. Și acum sunt în comună pe 4 luni, vre-o 5 armăsari de ai statului. Sunt și multe bivolițe, numai pentru lapte, care-1vând. Poporul e bun, sârguincios și cei mai de însemnat, nu e beutor [...]Ştiutori de carte sunt cam puțini, dar sunt dornici de carte, mai ales românească. Venind în

[60] V. Moldovan, *idem*, 18 iulie 1914, nr.72, p.6.
[61] *Id*, 21 Mai 1914, nr.50, p.7.
[62] V. Moldovan, *idem*, 30 mai 1914, nr.53, pp. 6 – 7.
[63] *Id*, 6 iunie 1914, nr.56, p.7.
[64] *Id*, 4 iunie 1914, nr.55, p.6.
[65] Localități din nordul Maramureșului, ce fac parte la ora atuală din zona Transcarpatia din Ucraina (Zakarpatia Oblast).
[66] Cf. V. Moldovan, *idem*, 25 iulie 1914, nr.75, p.7.

Apşa un preot tânăr, nou: Ştefan Pop a început a împărţi între ei cărţi de ale «Asociaţiunii» şi poveşti de ale lui Creangă [...]In anii trecuţi s-a deschis curs pentru analfabeţi."[67] La Apșa de Mijloc „unii dintre locuitori sunt plutaşi—bocoraşi. Bocor – plută, iar cel care conduce e numit comănaş. Plutele merg şi până în Bulgaria. Sunt însă şi ţărani avuţi, ca Ioan Marina are avere la 200.000 cor. El poartă steagul lui Rákóczy la festivităţi".[68]

La vest de Sighet se va vizita Sarasăul, unde Dr. P. Mihalyi are o moşie cu o clădire veche și un parc frumos.[69]

Concluzii

Vizita canonică a episcopului Vasile Hossu de Gherla n-a putut fi dusă la bun sfârșit: episcopul s-a înbolnăvit și în partea finală satele de la nord de Tisa – precum și parohia Crăciunești – au fost vizitate doar de către o delegație de preoți. Astfel din planul inițial au fost excluse toate localitățile de pe valea Vișeului: arhiereul n-a mai ajuns la Vișeu de Sus (a doua localitate importantă din Maramureș după Sighet) la Moisei – la mănăstirea căruia unde se dorea a se zăbovi mai mult – sau la Borșa, în extremitatea răsăriteană a zonei.

Maramureșul, ca zonă periferică a Episcopiei Greco-Catolice de Gherla, a avut pentru mult timp un cler aproape autonom, aproape independent în relațiile cu centrul său episcopal. Timp de zeci de ani vicarul de Sighetul Marmației, Tid Bud, a fost liderul spiritual al clerului românesc greco-catolic și omul care a administrat parohiile din Maramureș. Zona a fost mult timp neglijată de către cei care administrau episcopia de Gherla; ultima vizită a unui episcop în zonă, înainte de cea a lui Vasile Hossu a fost în 1860 – când a fost și prima dată când un episcop greco-catolic român își vizitează enoriașii de aici.

Se pare că în Maramureș clerul local a devenit destul de distant față de masa credincioșilor dați spre păstorire. Acest lucru îl constată Vasile Moldovan destul de des. Vorbind despre oameni, el zice că „fiind mai aproape de Ardeal au observat apoi – cum mărturiseau iar înșiși – că preoţii din Ardeal par a fi mai aproape de popor, se interesează mai mult de năcazurile lui, simte cu el, casa luie mai deschisă pentru el şi nu trebuie să aştepte pe afară până e anunţat dlui preot ca să i-se dea audienţă, chiar şi dacă e simplu preot. În acele vremi de răzvrătire, cer să se îndrepteze lucrurile aceste, cari se pot însă în urma experienţei numai aşa sana, dacă vor avea de preot pe unul din Ardeal".[70]

Clerul greco-catolic din Maramureș a manifestat de timpuriu tendința de a se apropia de ritul romano-catolic; se observă carențe în ceea ce privește identitatea de rit.

În fiecare parohie se face inspecția actelor bisericești, a fondurilor, cartilor liturgice. Se trec si numele familiilor de vază si al celor nobile.

Unul din motivele vizitei este și teama ca poporul să nu se reîntoarcă la ortodoxie – și asta din cauza atitudinii preoților uniți – așa cum s-a întâmplat la Săcel și Săliștea de Sus. În ultima localitate sunt întâmpinați și de către preotul ortodox de aici: „în schimb un preot cu mustaţă, fără barbă, în ornate bisericeşti. Era preotul gr.-oriental A. Moldovan. Pe urma Săcelenilor din aceleaşi motive au trecut şi aici mai mulţi la neunire şi acum au preot. Pe lângă preot era o mulţime de popor adunat. Când soseşte arhiereul preotul gr.-or. îl bineventează româneşte în numele podorului românesc din Dragomireşti şi cere permisiune pentru a-1 putea însoţi în procesie. Neîntâmpinând până acum acest mod de primire şi neînţelegând cei dinainte

[67] *Id*, 1 august 1914, nr.78, p.7.
[68] V. Moldovan, *id*, 28 iulie 1914, nr.76.
[69] Cf. V. Moldovan, *id*, 16 iunie 1914 nr. 59, p. 7.
[70] *Idem*, 23 octombrie 1013, nr.107, p.6.

ce să petrece, trăsurile pleacă – ca în toate locurile îndată după răspunsul Preasfinţiei- Sale. Oamenii nu s-au putut aşeza în şir de procesiune rămânând îndărăpt, ceea ce a produs neînţelegeri şi confuzie”.[71] Tocmai pentru a se contracara tendința de a părăsi unirea s-a adus la Săliștein preot din Sălaj, care are „o bibliotecă frumoasă”.[72]

Parohiile sunt inspectate riguros. Sunt colectate multe date privind averea parohiei, starea actelor parohiale, veniturile de orice fel, aspectul bisericii, a casei parohiale, date legate de anexele gospodăriilor preoțești.

Consemnările lui Vasile Moldovan au căpătat în timp valoarea unor documente valoroase din perspectiva studiilor privind viața cotidiană; surprind amănunte de natură etnografică, culturală precum și oferă date de natură economică, descrieri geografice ce au o anumită sensibilitate. Din toate acestea rezultă un produs literar de calitate, iar aspectul general al zonei pare a fi unul destul de cosmopolit, divers, cu lumi diferite care trăiesc realități culturale, sociale și economice extrem de diferite într-un areal geografic comun.

PROLEGOMENA TO THE STUDY OF THEORIES REGARDING THE IMPROVEMENT OF THE HUMAN POPULATION IN INTERWAR ROMANIA

Truța Ferencz-Iozsef
Research Assistant, ”Gheorghe Şincai” Institute for Social Sciences and Humanities of the Romanian Academy, Târgu Mureș

Abstract:„Making the history of a word is never a work in vain ... Short or long, monotonous or varied, the journey is always instructive ", wrote in 1930 the French historian Lucien Febvre. Starting from this statement of the French historian, this paper aims at an etymological and epistemological approach to the concepts of eugenics, race hygiene, nation hygiene and euthenics. In order to observe the way in which the terms were used and the way in which the Romanian society related to these concepts / theories.

Keywords: eugenie, eutenie, igienă rasială, igiena națiunii, etnobiologie

Introducere

Lucrarea de față urmărește incoerența conceptelor, istoria lor și modul în care au fost percepute de către „inteligheția” românească ideile ce fac referire la îmbunătățirea condiției umane și a vitalității naționale. Această scurtă privire comprehensivă asupra istoriei, percepției și a terminologiei utopiilor ce își propuneau îmbunătățirea națiunii române, atât cantitativ cât și calitativ, încearcă să ofere o corență a discursului prolix și un îndreptar pentru viitoarele cercetări în domeniu.

Privind această metanarațiune a teoriilor și respectiv terminologia aferentă acestora, descoperim un stat tânăr care își asumă un „crafting” național, o revitalizare a națiunii; descoperim o lume în care voința individuală se subsumă celei colective; o lume în care întodeauna este ceva mai important decât individul, neamul, rasa, religia și nu în ultimul rând clasa; o lume în care umanismul trebuia subjugat, transformat într-un umanism evoluționist[73],

[71]V. Moldovan, *id*, 18 octombrie 1013, p.6.
[72] Cf. V. Moldovan, *ibidem.*
[73] Yuval Hoah Harari*, Sapien. Scurtă istorie a omenirii*, Ed. Polirom, 2017, pp. 194-201.

pentru binele națiunii și a rasei, în condițiile în care indivizii „anomici", „acefali" ar fi putut provoca o decădere, o degenerare iremediabilă a corpului național.

Propensiunea intelectualilor, a oamenilor de știință spre aceste teorii este explicabilă din perspectiva acestei lumi, la care se adaugă o accentuare a fricii de degenerare prezentă în spațiul românesc încă de la sfârșitul secolului XIX, o frică care este observabilă în lucrările unor medici iluștri precum Georgiade Obedenaru [74], Grigore Romniceanu(Râmniceanu)[75], Iacob Felix[76], Constantin I. Istrati[77] și Victor Babeș[78]. Se pare că încă de atunci se dorea relansarea națiunii printr-un impuls medico-igienic. Ispita acestor teorii pentru oamenii de știință și pentru intelectualii vremii este explicabilă și datorită unui ortodoxism manifestat în spațiul românesc printr-o metafizică etnicistă, o metafizică care a deconectat responsabilitatea majorității în fața semenilor minoritari. Ideile celor preocupați de chestiunile biologice au fost întreținute de un așa zis „climat ideologic al etnocrației și al ortodoxismului cum era cel practicat de Nechifor Crainic"[79], personalitate controversată a vremii, un ins paradoxal caracterizat printr-un amestec de teluric și serafic[80]. Adeziunea la aceste teorii este motivată și de modul de autopercepție a tehnocraților[81], care „se imaginau în postura de protectori ai națiunii"[82]. Mânați de multe ori de cele mai „bune intenții" cei implicați erau de părere că modernizarea, consolidarea statului nu era posibilă fără igienă, sănătate și respectiv o foarte bună educație în acest sens[83]. Consecințialist, în cele din urmă aceste „intenți bune" au fost tragice pentru minoritatea romă și prentru cea evreiască.

Istoria ideilor eugeniste după scrierile medicilor români.

După o introducere care fixează scopul lucrării și care oferă de asemenea o scurtă descriere a contextului în care s-au dezvoltat teoriile eugeniste, istoricitatea acestui termen, a acestei practici este crucială.

Intelectuali români preocupați de știința eugeniei sesizau că acest termen este relativ nou, dar practicile promovate de noua știință sunt extrem de vechi. În acest sens, Gheorghe Banu (1889-1957), de exemplu, scria în lucrarearea sa intitulată „*Tratat de medicină socială*", publicată în 1944, următoarele rânduri: „Dacă termenul „eugenie" a fost creat la o dată relativ recentă, iar metodele științifice în acest domeniu, precum și aplicațiile medico-sociale pe un plan larg, sunt o caracteristică a ultimelor două decenii, nu este mai puțin adevărat pe de altă parte că tendințele și

[74] Georgiade Obedenaru, *Despre friguri. Mic tratat potrivit pe înțelegerea popolului român pentru a servi în localitățile unde nu sunt medici*, București, 1873.

[75] Grigore Romniceanu, „Igiean săteanului" în *Revista contimporană. Litere-Arte_Științe*, anul I, nr. 1, p. 51; nr. 2, p. 155.

[76] Iacob Felix, *Istoria igienei în România în secolul al XIX-lea şi starea ei la începutul secolului al XX-lea*. Partea a 2-a, București, Institutul de Arte Grafice Carol Gőbk, 1901.

[77] Constantin I. Istrati, *O pagină din istoria contimpurană a Românieĭ din punctul de vedere medical, economic şi national*, București, Typografia Alesandru A. Grecescu, 1880.

[78] Dr. V. Babeș, *Regenerarea poporului român,* București, Stabilimentul grafic I.V. Socec, 1901

[79] Maria Bucur, *Eugenie și modernitate în România interbelică*, Ed. Polirom, 2005, p. 13.

[80] *Vezi* Nichifor Crainic, „Rasă și religiune" în *Gândirea*, anul IV, nr. 2, februarie 1935, pp. 57-66; Nichifor Crainic *Ortodoxie și etnocrație. Cu o anexă: Programul statului etnocratic*, Ed. Albatros, București, 1997.

[81] Are loc și o creștere a rolului social al medicilor în societatea românească, ei primeau pentru prima dată puteri de viață și de moarte asupra indivizilor.

[82] Marius Turda, *Știință și etnicitate. Biopolică și Euegenism în România 1920-1944*, Ed. Muzeului Municipiului București, 2019, p. 2019, p. 18.

maifestările cu caracter eugenic se notează în trecutul istoric foarte îndepărtat”[84], tot el scria faptul că „termenul de „eugenie” a fost introdus prima oară, în terminologia științifică, în anul 1883, de către Francis Galton (1822-1907)”[85].

Lăsând la o parte crearea termenului de către Francis Galton, și concentrându-ne pe tendințele și manifestările cu caracter eugenic existente în trecutul istoric foarte indepărat, sesizăm că eugeniștii descoperă unele forme de eugenie încă din antichitate. Conform medicului G. Banu cele mai vechi triburi din India practicau anumite principii cu scopuri eugeniste, cartea lui Manu interzicând căsătoria în cazul în care acest rit de trecere urma să acționeze ca un factor disgenic[86]. Prin acest cod, care este considerat ca fiind unul dintre cele mai importante conduri în lumea indiană, „este oprită căsătoria ftizicilor, epilepticilor, bolnavilor de elefantiasis, etc. Unul din pasajele acestei cărți este caracteristic pentru grija ce se purta stării biologice a celor ce urmau să se căsătorească: „Stăpânul se va căsători cu o femee din aceeași castă și care să poseadă toate însușirile perfecțiunii; el va evita familiile în care nu există urmași de sex masculin, precum și familiile ai căror membri sunt bolnavi de tuberculoză, obezitate, lepră, umflături la picioare. Fata pe care o alege trebuie să aibă o ținută plină de demnitate, dinții sănătoși, părul bogat, corpul fraged. Bărbații din clasele superioare care se căsătoresc cu femei din clasele inferioare, fac ca familiile și urmașii să degenereze până la nivelul cel mai de jos”[87]. Aceste practici ce privesc „igiena procreației” sunt sesizate de Banu și la vechii evrei la baza lor stând prescripțiile Bibliei precum și alte texte cu caracter religios. Conform eugenistului, „Biblia interzice căsătoriile consagvine: „Bărbatul nu va lua de soție nici pe mama lui, nici pe soția tatălui său, nici pe sora sa, nici pe fiica mamei lui, nici pe fiiica tatălui său, nici pe fiica fiului său, nici pe fiica ficicei sale, nici pe sora tatălui său, nici pe sora mamei lui, nici pe soția fratelui tatălui său, nici pe soția fiului său, nici pe soția fratelui său, nici pe mama soției sale sau pe fiica acestei, nici pe fiica fratelui său (Cartea Leviților, capitolul XVIIII)”[88]. Tot după Banu, textele ebraice mai interzic și căsătoria cu epilepticii, leproșii, tuberculoșii și alcoolicii. Talmudul, posterior Vechiului Testament, cuprinzând la rândul lui prescripții cu caracter eugenic, prin care se interzic căsătoriile atunci când există diferențe considerabile de vârstă între viitorii soți, precum și în cazul în care se constată că în familia unuia dintre ei există anumite tare[89].

În cea cei privește pe grecii antici, Banu considera că ei au fost promotorii principiilor eugeniste, identificând primele demersuri în acest sens încă din secolul al VI-lea î. Hr. în opera poetului Teogonis din Megara (570-485 î. Hr.), care a formulat într-un mod plastic necesitatea unei selecții biologice a procreatorilor: „Avem grijă ca țapii, măgari și armăsarii să fie de rasă aleasă, deoarece știm că din elemente bune se nasc tot elemente bune. Totuși, un bărbat sănătos nu ezită să se căsătorească cu o fată bolnavă, dacă aceasta are avere. Banii vatămă rasa umană. Nu trebuie să ne mirăm că rasa se vestejește deoarece mereu elementele rele se amestecă cu cele bune”[90].

Hipocarte (460-370 î. Hr.) cel mai vestit medic din Grecia antică, considerat părintele medicinei, nu este omis de către Banu atunci când acesta încearcă să identifice practici eugeniste în antichitate. Conform medicului român „Hipocrate cunoștea importanța unui număr de factori

[84] G. Banu, *Tratat de medicină socială. Volumul I: Medicina socială ca știință. Eugenia. Demografia,* Casa Școalelor, București, 1944, p. 53.
[85] *Ibidem*, p. 49.
[86] *Ibidem*, p. 53.
[87] *Ibidem*, pp. 53-54.
[88] *Ibidem*, p. 54.
[89] *Ibidem.*
[90] G. Banu, *Op. cit*, p. 54.

disgenici şi a preconizat, pentru anumite cazuri, mijloace anticoncepţionale”[91]. Interesant este că Banu nu menționează practica spartană în care „era obligatorie abandonarea copiilor născuţi imatur sau cu malformaţii congenitale”[92]. Conform tradiţiei, în Sparta, când „se năștea un copil de sex masculin, mama sa îl îmbăia în vin, pentru a se asigura că este sănătos. Copii bolnavicioşi şi sensibili mureau înca de la aceasta prima proba. Apoi, nou-născutul era prezentat de către tatăl său sfatului bătrânilor, care-l inspectau atent. Dacă descopereau cea mai mică malformaţie, copilul era aruncat în prapastia Kaida din Munţii Taygetos…”. Dar în schimb menționează faptul că Xenofon (425-352 î. Hr.) îi dojenea pe Ateniei pentru că nu au adoptat principiile de selecție brutală care se aplicau în statul spartan. De asemenea, se pare că Xenofon admira practica spartanilor prin care soțul bătrân ce are o soție tânără, nu o păstrează doar pentru sine, ci aduce în casă și pe unul dintre tinerii cei mai viguroși și cei mai distinşi din punct de vedere psihic, pentru ca acesta să-i procreeze copii[93].

Cele mai importante contribuţii la principiile eugeniei le-a avut, conform medicului G. Banu, Platon. La această idee subscria și Gheorghe Marinescu (1863-1938), care era de părere că „îmbunătățirea rasei omenești a germinat în mintea cugetătorilor din antichitate și în special a lui Platon”[94], dar și eugeniștii din lumea întreagă. Autorii germanii care au abordat subiectul considerau că perioada lui Platon este prima etapă în cea ce defineau ei ca fiind evoluția ideilor de igienă a rasei[95]. Iuliu Moldovan, părintele eugeniei românești plasa și el începuturile acestei preocupări în trecutul îndepărtat, dar nu detalia: „măsurile din domeniul igienei națiunei sunt vechi. Le aflăm rudimentare în prescripțiuni religioase, care condamnă căsătoriile între bolnavi, psihopați ori epileptici, ori între consagvini; le aflăm în formă de sisteme complexe atât din punct de vedere calitativ cât și cantitativ în religie și datini la alte popoare: chinezi, japonezi, evrei, mohamedani etc”[96].

Revenind la ideile promovate de Platon, G. Banu citează din două lucrări ale marelui filosof, „*Republica”* și „*Legile*”. În aceste lucrări Platon demonstrează, conform medicului, că scopul suprem al statului este de a forma cetățeni desăvârșiți. Iar pentru ca acest scop să poate fi atins este necesară o transpunere a experienţelor care au fos încercate asupra câinilor de vânătoare, păsărilor, cailor, etc. Datoria primordială a unui stat fiind aceași ca și a unui bun crescător de animale și anume de a unii bărbații cei mai virili cu femeile cele mai desăvârșite, fără a ține cont de sentimentele individuale reciproce. Chiar mai mult, Platon, cere ca în anumite zile ale anului, Statul că organizeze împerecheri între indivizii cei mai bine dotați fizic și psihic. Și mai cere ca războinicii care s-au distins în lupte să aibă mai multe soții decât ceilalți cetățeni. În cea ce privește femeile din clasele superioare ale societății, Platon considera că ele trebuie stimulate în vederea unei procreații mai intense, pentru ca puritatea rasei să fie permanent păstrată prin intermediul elitelor biologice. De asemenea, după Platon, taraţii nu vor fi îngrijiți, descendenții indivizilor degenerați urmând să fie exilați într-un loc misterios, iar bolnavii mintali vor fi suprimați și alcolicii vor fi opriți de la procreare[97].

---

[91] *Ibidem.*
[92] Ovidiu Drîmba, *Istoria Culturii şi Civilizaţiei*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, p. 586.
[93] G. Banu, *Op. cit*, p. 54.
[94] Dr. G. Marinescu, *Despre hereditatea normală și patologică și raporturile ei cu eugenia,* în Academia Română. Memoriile Secțiunii Științifice, seria III, tomul XI, mem. 7, București, 1936, p.31/287.
[95] G. Banu, *Op. cit.*
[96] Iuliu Moldovan, *Igiena Națiunie,* Ed. Istitutului de Igienă și Igienă Socialp din Cluj, 1925, pp. 39-40.
[97] G. Banu, *Op. cit*, p. 55.

La fel ca și Banu, Marinescu, selectează cele două lucrări ale lui Platon atunci când acesta încearcă să demonstreze vechimea ideilor eugeniste, prezentând pentru început dialogul închipuit dintre Socrate și Gaucon, regăsibil în „*Republica"*:

„Și cum să se facă căsătoriile mai folositoare? - iată o chestiune care ți-o pun, fiindcă văd în casa d-tale câini de vânătoare și nu puține păsări de soiuri vestite. – Acum rogu-te, spune-mi avut-ai d-ta deosebită grijă de ele când le-ai împerechiat și când erau însărcinate?

Glaucon: În ce privință?

Socrate: În rândul întâi, deși toate sunt de soiu, nu sunt unele mai de soiu decât altele?

Glaucon: Adevărat.

Socrate: Și când scoți pui, scoți dela toate, fără nicio deosebire, sau scoți numai dela cele mai bune?

Glaucon: Dela cele mai bune.

Socrate: Și ai de cele mai bătrâne sau prea tinere sau dela cele de vârstă potrivită?

Glaucon: Aleg numai pe cele de vârstă mijlocie.

Socrate: Și dacă n-ai lua grijă la prăsire, câini și păsările s-ar face de soiu prost?

Glaucon: Sigur.

Socrate: Și aceasta se întâmplă la cai și la animale în general?

Glaucon: Fără îndoială"[98].

După prezentarea acestui dialog care i-a făcut pe mulți eugeniști să plaseze începuturile eugeniei în antichitate, Marinescu precizează, spre desebire de Banu, că intervenția statului în această materie ar trebui să fie una „incognito", fără acordul și fără știința cetățenilor, pentru a se evita toate neplăcerile ce decurg dintr-un amestec al guvernului într-o materie așa delicată[99]. Din „*Legile"*, Marinescu extrage mențiunea lui Platon care face referire la taxarea anuală a burlacilor. Marele cugetător al antichității fiind de părere că „este o impietate ca omul să refuze daruri așa de prețioase cum sunt femeia și copilul"[100]. *In summa* toate ideile expuse de către Platon au fost definite de Marinescu ca fiind „puericultură preconcepțională"[101].

În cea ce privește cealaltă mare civilizație a antichității, pe romani, G. Banu, observa că nu prea se poate vorbi în cazul lor despre o „politică eugenică", preocupările elitei romane fiind îndreptate mai mult spre încurajarea sporului cantitativ al populației, cu alte cuvinte spre o politică demofilă"[102]. Dar totuși, chiar și așa, conform medicului român, sau obținut rezultate eugenice, deoarece o bună parte din familiile numeroase implicate în proces reprezentau valori biologice integrale[103]. Cele mai bune rezultate s-au obținut se pare în timpul Împăratului Augustus, care „a obligat celibatarii să se căsătorească, iar pe cei căsătoriți i-a obligat să procreeze"[104].

Evul mediu, conform eugeniștilor români, nu a fost la fel de prolific în cea ce privește preocupările eugeniste, după Banu în această perioadă eugenia nu a putut înregistra un progres, chiar mai mult acesta consideră că o întreagă serie de factori politici și sociali au contribuit la o contra selecție: „nesfârșitele războaie au avut drept consecință pierderea celor mai bune elemente procreatoare; perpetuarea națiunii, se înfăptuia, în majoritatea cazurilor, de către elementele cu subvaloare biologică (elementele debile, cu tare, etc., adică partea din populație care rămânea

[98] Dr. G. Marinescu, *Op. cit* , p.32/288.
[99] *Ibidem.*
[100] Dr. G. Marinescu, *Op. cit* , p.32/288.
[101] *Ibidem.*
[102] G. Banu, *Op. cit.*, p. 55.
[103] *Ibidem.*
[104] *Ibidem.*

acasă, fiind inaptă pentru a participa pe câmpul de luptă). În al doilea rând tocmai elementele care reprezentau în acea epocă singura elită intelectuală: clericii, erau celibatari şi restrânşi în cea mai mare parte la viaţa de izolare monahală"[105].

Evul modern va pune însă capăt acestei contra selecţii, încă de la începutul modernităţii observându-se unele tendinţe reacţionale. G. Banu identifică o serie de demersuri în acest sens, asociind preocupările unor intelectuali precum Thomas Morus (1480), Ambroise Paré (1517-1590), Thomas Campanella (1568-1639), Johan Peter Frank (1745-1821), etc., ca fiind drept precocupări eugeniste[106]. Însă, adevăratul progres pe tărâmul teoriilor ce doreau îmbunătăţirea condiţiei umane se înregistrează în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În 1850 Dr. Prosper Lucas (1805-1885) publică lucrarea „*Traité philosophique et physiologique de l'hérédité naturelle dans les états de santé et de maladie du système nerveux*"[107]. Lucrare ce se concentrează asupra studiului eredităţii, mai exact pe problema „„ineităţii", adică facultatea prin care pot apărea urmaşi cu caractere noi care nu existau la ascendenţi"[108]. Ineitatea este asociată de Banu cu fenomenle mai târziu cercetate de către Mendel. În 1857 apare lucrarea lui Bénédict Augustin Morel (1809-1973) „*Traité des dégénérescences physiques, intellectuelles et morales de l'espèce humaine et des causes qui produisent ces variétés maladives*", ce trateză degenerarea umană[109]. Tot în a doua jumătate a secolului al XIX-lea se reia un principiu organizator al societăţii umane[110] din secolul al XVII-lea şi anume idea de rasă, care va fi îmbogăţită cu sensuri noi. Un aport considerabil în domeniul eugeniei l-au avut, după Banu lucrarea lui Gustav Klemm, „*Istoria culture umane*", lucrările lui Disraeli - Lord Beaconsfield şi desigur lucrarea lui Arthur de Gobineau, „*Essai sur l'inégalité des races humaines*"[111]. „Toate aceste lucrări caută să pună în evidenţă superioritate anumitor rase. După Klemm, rasa superioară ar fi cea alba. După Disraeli, rasele iudeo-arabe şi anglo-saxonă ar fi cele superioare. După Gobineau, rasa ariană"[112].

Un alt moment crucial în evoluţia istorică a eugeniei, după G. Banu, este anul 1859, anul în care apare darul lui Darwin (1809-1882) către ştiinţă[113]: „*On the Origin of Species by Means of Natural Selection, Or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*". G. Banu se pare că ignora teoria lui Lamarck (1744-1829) în cea ce priveşte evoluţia speciilor. În schimb Iuliu Moldovan şi G. Marinescu[114] menţionează importanţa acesteia în evoluţia ideilor eugeniste, dar tind să acorde o importanţă mai mare celui din urmă. Înainte de Darwin, scria Moldovan, Lamarck dădu-se o simplă explicaţie a evoluţiei speciilor şi a celei sociale. El credea, că însuşirile dobândite în decursul vieţii individuale, o vigoare fizică câştigată prin exerciţii ori o superioritate intelectuală dobândită prin o educaţie îngrijită d. e. se moştenesc la urmaşi, aşa încât aceştia şi-ar începe evoluţia lor la un nivel mai înalt decât părinţii. Aşa s-a sperat că prin ameliorarea continuă a mediului extern, prin educaţiune progresivă perfectă se va putea ajunge la potenţarea calităţilor biologice din generaţie în generaţie… S-a dovedit însă în curând, că

---

[105] *Ibidem.*
[106] *Ibidem,* p. 57.
[107] Vezi Dr. Prosper Lucas, *Traité philosophique et physiologique de l'hérédité naturelle dans les états de santé et de maladie du système nerveux*, J.-B. Baillière, Paris, 1847-1850.
[108] G. Banu, *Op. cit,* p. 57.
[109] *Vezi* Bénédict Augustin Morel, *Traité des dégénérescences physiques, intellectuelles et morales de l'espèce humaine et des causes qui produisent ces variétés maladives,* J.-B. Baillière, Paris, 1857.
[110] Marius Turda, *Istorie şi rasism. Ideea de rasă de la Iluminism la Donalt Trump*, Ed. Polirom, 2019, pp. 7-43.
[111] G. Banu, *Op. cit.*, p. 57.
[112] *Ibidem,* p. 58.
[113] Vezi Francisco J. Ayala, *Darul lui Darwin către ştiinţă şi religie,* Ed. Curtea Veche, Bucureşti, 2008.
[114] Dr. G. Marinescu, *Op. cit.*, p. 7/263.

explicația evoluției nu poate fi așa de simplă cum a exprimat-o Lamarck și că în special ereditatea calităților dobândite este extrem de limitată… Explicația lui Lamarck deci a fost înlocuită prin teoria lui Darwin, conform căreia evoluția este determinată prin variațiunea ereditară și selecțiunea naturală în lupta pentru existență"[115].

Mai importante decât observațiile lui Darwin s-au dovedit, pentru eugeniști, experiențele călugărului morav Johann Mendel (1822-1884), începute în jurul anului 1856 în cadrul unei grădini de 37x7 m., ce aparținea mănăstirii Augustinilor din Brün (din 1968 a avut la dispoziție o grădină mai mare). Aici Mendel, timp de aproximativ 7 ani, cultiva și încrucișa diferite tipuri(rase) de mazăre[116] și „a constat că, încrucișând aceste rase, se pot stabilii anumite raporturi numerice, la produsele încrucișărilor, în ce privește culoarea, forma și alte caractere. Constanța acestor raporturi numerice l-a dus la stabilirea anumitor legi ale eredității"[117]. Munca lui Mendel a trecut însă neobservata, abia după 16 ani de la moartea sa, în 1900, munca laborioasă a călugărului augustin a fost scoasă din uitare de către doi botaniști germani: Correns și Tscherman, precum și de un botanis olandez: de Vries, independent unul de altul, aceștia au reconfirmat legile eredității stabilite de Mendel[118]. Din 1900 termenul de „mendelism" a fost introdus în literatura științifică, iar în 1902, conform medicului G. Banu, a fost confirmată prima oară valabilitatea acestor legi și în cazul oamenilor[119].

În perioada cercetărilor lui Mendel, și-a concretizat cercetările și părintele eugeniei, Francis Galton (1822-1011). Personalitate caracterizată de G. Marinescu nu ca „un constructor de utopii, ci un om a cărui minte excepțională a fost întodeauna călăuzită de o tot atât de remarcabilă experiență a naturii și a vieții omenești"[120]. Stimulat de apariția „*Originii Speciilor",* lucrare publicată de către vărul său, Galton publică în 1865 două articole în cadrul *Macmillan's Magazin* une și-a expus primele opinii asupra eugeniei[121], dar cu toate acestea el nu a oferit o denumire noii științe. Termenul de eugenie a apărut mult mai târziu în 1883, în cadrul lucrării „*Inquiries into Human Faculty and Its Development*"[122]. Și se pare că ulterior a suferit unele transformări, în 1904 Galton a restrâns întrebunțarea cuvântului numai la oameni, înainte îl întrebuințase pentru toate organismele[123]. Din acest punct ideile promovate de Galton se vor extinde cu repeziciune.

În demersul său istoric G. Banu a încercat să identifice și în spațiul românesc practici ce puteau fi corelate cu practicile eugeniste. El scria că „în România, este de notat că s-au manifestat unele preocupări de eugenie, din epoci relativ îndepărtate"[124]. Cu scopul de a-și demostra afirmația, medicul face o incursiune în istoria românilor pronind de la primele preocupări de segregare a elementelor disgenice. Astfel, Banu menționează existența unui ospiciu de mizeri[125] care a funcționat la începutul secolului al XVI-lea în fața porților Bisericii Domnești din Argeș, cu mențiunea că „preocupări pentru segregarea unei părți din elementele

[115] Iuliu Moldovan, *Igiena Națiunie,* Ed. Istitutului de Igienă și Igienă Socialp din Cluj, 1925, p. 15.
[116] Dr. G. Marinescu, *Op. cit,*
[117] G. Banu, *Op. cit,* p. 58.
[118] Vezi Dr. G. Marinescu, *Op. cit.,* p.12/268;
[118] G. Banu, *Op. cit.,* p. 58.
[119] *Ibidem.*
[120] Dr. G. Marinescu, *Op. cit,* 37/293.
[121] *Ibidem.*
[122] G. Marinescu susținea greșit că această lucrare a fost publicată în 1884.
[123] Dr. G. Marinescu, *Op. cit,* pp. 37-39/293-295.
[124] G. Banu, *Op. cit,* p. 63
[125] „mizeri" în înțelesul de defectiv după Banu.

disgenice s-au manifestat în Principatele Române încă din secolul al XIII-lea, intensificându-se ulterior"[126].

Medicul transformat în istoric, identifică și texte istorice ce menționează unele preocupări de selecție prenupțială. De exmplu, „în textele legislative ale secolului al XVII-lea", scrie medicul, „numite „Pravile" (elaborate sub Matei Basarab și Vasile Lupu), se cuprind statuări pentru pronunțarea divorțului în cazul când unul dintre soți este profund tarat (se utiliza termenul „mișei" pentru infirmii fizici gravi, și termenul „nemernici" pentru elementele asociale, în special cerșetorii și vagabonzii). În legislațiile din secolul al XVIII-lea (codicele Calimach, etc.) figurează ca motive de divorț, stările de alienație mintală, alcoolismul, epilepsia, tuberculoza contractată înainte de căsătorie"[127].

Tot în secolul al XVIII, mai exact de la începutul secolului, „într-un tratat politic pe care Domnitorul Moldovei Dimitrie Cantemir l-a încheiat cu Rușii , se precizează, între altele, că este interzisă căsătoria între aceștia și populația autohtonă; istoricii menționează că această clauză denotă dorința de a păstra nealterat fondul constituțional al Românilor. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea este instaurată o anumită politică de stat, în Muntenia, cu scopul de a limita imigrările și de a evita încrucișările între elementele imigrate, în parte disgenice („cei mai mulți goniți din patria lor pentru multe feluri de răutăți și blestemății") și asociale„[128]. Așa cum se poate obseva „în general, grija pentru evitarea încrucișărilor cu elemente disgenice imigrate din alte țări, era destul de manifestată, așa încât unii istorici (Laurian și Bălcescu) stărue asupra măsurilor luate în trecut, destinate să împiedice ca națiunea română „să se recrute din gunoaiele ce Puterile vecine aruncă în Principatele Române""[129].

După cum se poate observa, medici români preocupați de teoriile îmbunătățirii condiției umane, au încercat să demonsteze faptul că preocupările în acest sens au o istorie îndelungată și că ele nu sunt doar niște simple utopii. De asemenea, se observă faptul că medicii folosesc anacronic atât conceptul de rasă precum și cel de eugenie și națiune. Anacronismul nu este singura problemă a celor implicați în teoriile ce privesc vitalitatea națiuni după 1918, termenii de specialitate se pare că le creau acestora reale probleme, stabilirea unor definiții clare fiind aproape imposibilă.

Delimitări conceptuale

Cercetarea istorică înseamnă înainte de toate o așa zisă propedeutică și desigur un instrumentar teoretic compus din defniții, noțiuni și concepte. Lucarea de față nu face abstracție de la această regulă și pornește de la ideea asumată că istoricul nu poate uza cuvintele prea mari fără a le definii sensul. Astfel, dorim să stabilim cu multă acribie sensul și modul în care au fost percepute, de contemporanii perioadei, conceptele de eugenie, igiena rasei, igiena națiunii și respectiv eutenie

În cea ce privește conceptul de eugenie se pare că nu doar istoricii de astăzi au dificultăți în a folosi conceptul și se confruntă cu imposibilitatea de a da o singură definiție universal valabilă acestui termen. Noua știință, sau cum am spune astăzi pseudo-știință, și-a făcut adepți în cel de-al doilea deceniu al secolului XX și în spațiul românesc, devenind foarte „cutting edge". Printre cei care sesizează popularitatea, dar și modul prolix în care este perceput

[126] G. Banu, *Op. cit*, p. p. 64.
[127] *Ibidem*.
[128] *Ibidem*, p. 63.
[129] *Ibidem*, p. 64.

termenul[130], îi putem regăsii pe Dr. Salvator P. Cupcea (cunoscut drept Salvador Cupcea)(1908-1958), Dr. Gheorge(George) Vornica[131] și Iordache Făcăoaru (1897–1984).

Cunoscutul antropolog Făcăoaru se revoltă în 1936 împotriva utilizării greșite a conceptului de eugenie și atrage atenția neofiților, precum și specialiștilor deveniți propagandiști în slujba noii științe, că „tratamentul bolilor infecţioase, îmbunătăţirea economică a poporului, combaterea mortalităţii, pedepsirea proxeneţilor, etc, însemnează medicină curativă, preventivă, demografie, educaţia igienică individuală şi socială a poporului, dar aceste propuneri n-au nimic a face cu eugenia. Întâlnim mereu aceleaşi confuzii pe cari le fac numeroşi propagandişti socotiţi în serviciul eugeniei, dar pe care ei o deservesc, prin ceea că nu-i cunosc precis scopurile”[132]. Din expunerea lui Făcăoaru constatăm că utilizarea greșită a termenului, în spațiul românesc, era recurentă. Acest fapt este confirmat și de către Gheorghe Vornica, în „*Studii Eugenice*”, unde utilizarea greșită a termenului este pusă pe seama entuziasmului cu care este primită orice știință nouă și pe lipsa de profunzime științifică: „Entuziasmul cu care este primită orice știință nouă la început, precum și lipsa de profunzime științifică de multe ori, a făcut și cu Eugenia, să i se atribuie uneori un conținut pe care nu-l are, un cadru pe care nu vrea să-l reclame pentru domeniul său”[133]. Lui Vornica îi aparține probabil cea mai concisă definiție din spațiul românesc a termenului de eugenie, acesta rezumându-se la o definiție formată din trei cuvinte: „știința bunei reproduceri”[134].

Cea mai elaborată scriere despre problematica conceptuală a eugeniei aparține medicului Cupcea. Referitor la acest subiect, pionierul psihologiei românești preocupat în mod deosebit de marginali scria în cadrul *„Buletinului Eugenic și Biopolitic*” următoarele: „se vorbeşte astăzi din ce în ce mai mult de Eugenie. Aproape fiecare lucrare care utilizează cuvântul eugenie, începe prin expunerea definiţiei lui Galton: „Eugenics is the study of agencies under social control that may improve or impair the racial qualities of future generations, either physically or mentally". (Eugenia este studiul factorilor sub control social care pot să îmbunătăţească sau să altereze calităţile de rasă ale generaţiilor viitoare, fie fizic, fie mintal). Deşi definiţia arată clar că eugenia nu se ocupă decât de calităţile de rasă— deci de calităţile ereditare — adesea nu s-a ţinut seama de acest lucru, şi autorii au tendinţa de a aplica epitetul „eugenie" oricărei cercetări sau oricărei încercări practice privitoare la ameliorarea condiţiilor de existenţă umană, indiferent dacă aceste cercetări sau aplicaţiuni se adresează fondului ereditar sau mediului fizic şi social”[135]. Medicul ne demonstrează prin scrierile sale că definirea eugeniei nu se limita doar la interpretarea oferită de către Galton, în spațiul românesc circulând și alte interpretări precum cele ale lui Paul Popenoe (1888-1979) și René Sand (1877-1953) care fac deosebirea între eugenie și eutenie sau interpretări ca cele oferite de Horatio Hackett Newman (1875-1957) și Howard Crosby Warren (1867 – 1934). Cele mai explicite definiţii, după Cupcea, sunt cele oferite de Newman și Warren.

---

[130] Trebuie să precizăm că utilizarea greșită a termenilor nu este o chestiune specifică spațiului românesc. Dr, S. P Cupcea surprinde acest fap: „„Urmaşul lui Major Leonard Darwin la Preşidenţia Societăţii Eugenice Britanice (Lord Horder) a întâlnit probabil aceiaş greşită utilizare a cuvântului Eugenia, de care se plângea Popenoe în America, şi a trebuit să spună în adresa prezidenţială următoarele: „Din timp în timp, oameni de valoare au tins să ataşeze programului eugenie un număr de subiecte de interes imediat şi deci atractiv. Aceste subiecte au inclus lucruri ca: bolile venerice, învăţarea igienei sexuale, divorţul, temperanţa, avortul, toxicele rasiale, politica construcţiilor, şi altele”. Vezi Dr. S. P. Cupcea, „Ce este Eugenia”, în *Buletin Eugenic și Biopolitic*, vol XII, nr. 5-8. 1941, p. 79.

[131] Un personaj șters care se remarcă prin articole publicate în periodicul *Transilvania* și prin câteva lucrări dedicate biopoliticii lui Mihai Eminescu.

[132] Dr. S. P. Cupcea, „Ce este Eugenia”, în *Buletin Eugenic și Biopolitic*, vol XII, nr. 5-8. 1941, p. 77.

[133] Gheorghe Vornica, „Studii Eugenice” în *Transilvania*, anul 73, nr, 2-3, februarie-martie 1942, p. 221.

[134] *Ibidem*, p. 222.

[135] Dr. S. P. Cupcea, *Op. cit*, p. 73.

Astfel în primul caz „Eugenia este ştiinţa care se ocupă cu variaţia şi ereditatea umană şi încearcă să amelioreze stocul uman prin reproducere selectivă, conform legilor cunoscute ale geneticei. Iar în al doilea caz: Eugenia aplicată este ramura biologiei care se ocupă cu măsurile de îmbunătăţire a rasei (speciei) promovând fie perpetuarea bunei eredităţi, fie împiedecarea celei rele”[136].

Spre deosebire de alte interpretări, Cupcea considera că noul termen își are originea în ideile publicate de Darwin în opera „*The Origin of Species by Means of Natural Selection*" din 1859, care a demonstrat importanța unei evoluții organice precum și valoarea selecției naturale în acest proces. De la aceste idei vărul lui Darwin, Francisc Galton cu ocazia unor cercetări epocale privitoare la talent și geniu, a ajuns să creeze o nouă știință axată pe îmbunătățirea calităților biologice ale generațiilor viitoare[137]. „Şi înainte de Galton au fost ştiinţe care urmăreau ameliorarea omului”, scria Cupcea, „dar metoda de ameliorare a lor era influenţarea mediului (educaţie, igienă, asistenţă socială, etc.) . Galton a creat eugenia pentru a accentua ceealaltă lături a problemei: ameliorarea omului prin selecţionarea izvoarelor ereditare, în special sub aspectul calitativ al generaţiilor viitoare”[138]. Se pare că noua știință, în viziunea medicului, apare într-un moment propice. În sprijinul ei venind toate progesele biologiei precum: redescoperirea legilor lui Mendel ce arătau reapariția caracterelor ereditare din orice combinație genetică; cercetările lui Weissmann ce au demonstrat independeța plasmei germinale față de somă și implicit imposibilitatea eredității caracterelor dobândite; teoria mutațiilor a lui De Vries, care forma la vreme respectivă axa genetici[139]. Tot acest complex de idei a format, în biologie, şcoala neodarwinistă-mutaţionistă[140].

Marea contribuție a lui Cupcea constă în creionarea unei distincții clare între eugenie, eutenie, igiena neamului și igiena rasei. În acest demers medicul pornește de la observația că adesea se folosea în spațiul românesc termenul de eugenie pentru activități cu caracter de eutenie cum ar fi: problemele epidemiologice, educative, economice și de asistență socială[141]. Cu toate că încearcă să ofere o distincție clară între eutenie şi eugenia, citând -ul pe Popenoe, Cupcea afirma că: „desigur, o graniţă netă nu poate fi trasată între aceste două sfere, fiecare din ele având multe efecte indirecte asupra celeilalte. Este important totuşi de a nota că .. . contrar ideilor populare, de ex. mişcarea „Better Babies", propaganda pentru îngrijirea femeii însărcinate, şi altele asemănătoare, nu fac direct parte din eugenie. Momentul concepţiei este punctul la care eugenia face loc euteniei. Eugenia este prin urmare metoda fundamentală de progres uman, eutenia este metoda secundară”[142].

Largo sensu Dr. Cupcea era de părere că se confundau sferele de activitate ale acestor ştiinţe şi se „pierde sensul atitudinei ideologice fundamentale”[143]. Pentru a înlătura această racilă terminologică, medicul, oferă propriile lui definiții conceptelor, desigur inspirându-se din lucrările lui Popenoe și Thomas Horder (1871-1955)[144]. Astfel conform medicului „eugenia are ca scop ameliorarea calitativă a speciei umane, deci a generaţiilor viitoare, aplicând reproducerii

[136] *Ibidem*, p. 77.
[137] *Ibidem*, p. 73.
[138] *Ibidem.*
[139] Dr. S. P. Cupcea, *Op. cit.*, pp. 74-75.
[140] *Ibidem*, p. 75.
[141] *Ibidem*, p. 77.
[142] *Ibidem*, p. 78.
[143] *Ibidem*, p. 81.
[144] *Vezi* Lord Horder, *„Eugenics”* in *The Eugenics Review,* vol. 27, nr. 2, January 1936, pp. 277-283; Paul Popenoe, Roswell Hill Johnson, *Applied Eugenics*, The Macmillan Company, 1918.

omului legile geneticii (s-a şi numit genetică aplicată), deci selecţionând în sens pozitiv stocurile ereditare superioare (încurajând fertilitatea lor) şi selecţionând în sens negativ stocurile ereditare inferioare (oprind fertilitatea lor). Eugenia se ocupă numai de calitatea ereditară a generaţiei viitoare, şi nu se ocupă de cantitatea ei... Ştiinţele eutenice (medicina în general şi cea curativă în special, igiena, asistenţa socială, psihiatria, igiena mintală, ortogeneza, educaţia etc.) se ocupă cu ameliorarea omului actual, în special prin ameliorarea mediului în care trăieşte: mediul social, economic, sanitar, educativ, etc[145]. Din definițiile expuse se poate observa, încă o dată, că eugenia nu era eutenie și eutenia nu era eugenie, cu toate că cele două științe aplicate au și puncte comune. Cupcea accentua diferența între cele două științe prin expunerea faptului că o măsură bună din punct de vedere al euteniei poate fi dezastruoasă din perspectiva eugeniei:

> „*Este suficient să amintim faptul că înmulţirea enormă a taraţilor fizici şi mintali a fost ajutată mult de o asistenţă social care s'a gândit numai la individul tarat şi nu s'a gândit la generaţiile de disgenici pe care acesta poate să le zămislească chiar cu ajutorul acestei asistenţe, fără de care, poate, selecţia natural l-ar fi exclus dela perpetuare. Să ne gândim la ceeace spunea Beddard despre diabet: descoperirea insulinei a adus o imensă prelungire a vieţii diabeticilor ereditari, cari acum pot să procreeze nestăvilit descendenţi purtători ai aceleiaşi tare ereditare. Iată un triumf al ştiinţei pentru individ, cu efecte mult mai puţin strălucite asupra speciei umane*”[146]

Ideal din punct de vedere a primatului vitalității era o combinație între cele două științe. O combinație în care eugenia trebuia să premeargă eutenia și să asigure constituții ereditare superioare, iar eugenia urma să utilizeze aceste constituții, așa zis superioare, pentru realizarea potențialului lor maxim[147]. Aceaastă combinație, sinteză, a celor două elemente a fost realizată prin *Igiena Neamului* (Igiena Națiunii), o adaptare a formei la fond, a termenilor la realitățile neamului românesc, realizată de către medicul clujean Iuliu Moldovan (1882-1966). Referitor la această nouă metodă de asigurare a vitalității neamului, Cupcea scria: „pe când eugenia se ocupă numai de viitorul speciei umane, iar eutenia numai de prezentul ei, igiena neamului se ocupă de neam ca o formaţiune biologică şi spirituală prezentă şi viitoare, studiind şi acţionând şi asupra prezentului în măsura în care acesta reprezintă o cale pentru ameliorarea viitorului. În acest sens igiena neamului cuprinde nu numai eugenia, ci şi eutenia, ca o cale de asigurare a prosperităţii neamului şi de îmbogăţire a moştenirii lui spirituale. Căci specificitatea neamului nu este numai biologică, ci şi spirituală. Dacă asigurarea fondului biologic se face în primul rând prin metoda eugenică, asigurarea şi îmbogăţirea moştenirii spirituale specifice cere contribuţia euteniei”[148]. După cum se poate observa această nouă știință nu încorporează doar eutenia și eugenia, ea suprapune peste aceste elemenente și o substanță non-corporală, metafizică, care nu poate fi subiectul biologiei și anume spiritul.

Referitor la acest proces de autohtonizare, Iuliu Moldovan, părintele *igienei neamului,* scria că „școala noastră de igienă din Cluj și-a însușit, cum era firesc, noțiunile clasice din domeniul igienei. Ajungând însă la o concepţie proprie asupra studiului igienei, era tot aşa de firesc, ca să dea un conţinut propriu termenilor”[149]. Din perspectiva școlii clujene sănătatea nu era înțeleasă doar din punct de vedere fizic „ci integral.... biologică deci fizică, mintală și

[145] Dr. S. P. Cupcea, *Op. cit.*, p. 80.
[146] Dr. S. P. Cupcea, *Op. cit.*, p. 80.
[147] *Ibidem,* p. 81.
[148] *Ibidem,* p. 84.
[149] I. Moldovan, „Concepte din domeniul igienei”, în *Buletine eugenic şi biopolitic*, vol. XVII, nr. 1-3, 1946, p. 2.

sufletească"[150]. Igiena neamului/naţiunii[151] are ca preocupare „grupările umane naturale"[152], „o comunitate în devenire cuprinzând în şirul generaţiilor pe toţi cetăţenii care se vor uniţi sub acelaşi nume de neam şi ţară"[153]. Acest fapt a provocat indignarea lui Iordache Făcăoaru, care proslăvea eugenia lui Galton și igiena rasei din Germania și nu putea concepe o igienă a naţiunii aplicată și alogenilor sau taraților din corpul național. Iată câteva rânduri ce stau drep dovadă în acest sens:

> „*Eugenia va deveni o dată un fel de religie a umanităţii — profetiza Francis Galton acum o jumătate de secol. Vorbele lui încep să se adeverească în timpul nostru. Numai că nu conaţionalii săi, ci germanii sunt cei dintâi, cari încep a-şi adapta viata indivividuală şi naţională preceptelor eugenice. Conducătorii spirituali şi politici ai Germaniei de azi imprimă conştiinţei nationale o nouă concepţie despre viaţă şi cu asta o altă formă de viaţă în acord cu legile biologice. Acţiunea conducerii este nu numai de a însănătoşi corpul etnic, ci şi de a-i potenta geniul rasial. Sănătatea maselor populare întră azi în preocuparea oricărei conduceri de stat, dar e o mare deosebire între cele două politici: una e să păstrezi sănătatea tuturor cetăţenilor ţărei şi alta e să le îngrijeşti numai de propriii fii ai naţiei şi numai de cei buni, căutând să elimini toţi ce-i bolnav şi inferiori. Deosebirea între cele două feluri îşi găseşte analogia în munca a doi grădinari: unul care îngrijeşte de toate soiurile de plante aduse de vânt înlâmplăior pe pământul lui şi altul care caută numai de plantele utile, înlăturând bălăriile la timp*"[154].

O noțiune ce o putem regăsi în cadrul teoretizărilor cu referire la vitalitate, poate mai apropriată de eugenie decât igiena naţiunii, a fost igiena rasei. După Cupcea acest concept a reprezentat la început, în sens restrâns termenul german pentru eugenie[155]. Dar „Igiena Rasei se deosebeşte de eugenie prin faptul că se adresează omenirei şi sub specia apartenenţei rasiale. Obiectul biologic al igienei rasei este: omul ca purtător al caracterelor ereditare în plasma sa germinală şi rasa sau grupul rasial ca purtătoarea unor caractere ereditare specifice. Ideologic se bazează pe acelaş neodarwinism, iar practica utilizează aceleaşi metode ca şi eugenia: selecţia în

---

[150] *Ibidem.*

[151] Se pare că uneori igiena naţiunii nu era identică cu igiena neamului: „Neamul pentru noi este o comunitate de sânge, tradiţie, glie şi destin. Naţiunea cuprinde sau pe toţi cetăţenii actuali ai unei ţări sau, tot în cadrele unui stat, pe toţi aceia cari în baza limbei, credinţei, simţirei sau intereselor comune se simt sau se vroesc uniţi sub acelaşi nume de neam sau ţară. Neamul este o unitate biologică, în devenire, şi cuprinde pe toţi ce au fost, sunt şi vor fi de acelaşi sânge; naţiunea este o realitate politică actuală şi voluntară. In state monoetnice noţiunile de neam, naţiune şi populaţie se acoperă şi practic aceeaşi situaţie este dată în state plurietnice, în cari unul dintre neamuri copleşeşte nu numai numeric dar şi prin drepturile date prin trecutul, luptele şi jertfele sale dealungul generaţiilor, toate celelalte neamuri conlocuitoare, fără insă a le atinge dreptul meritat la existenţa şi desăvârşirea etnică". În alte circumstanțe însă , după Iului Moldovan„igiena naţiunei în sensul întrebuinţat de noi se acoperă în ce priveşte scopul ei cu igiena neamului. Este adevărat, că aici naţiunea nu o considerăm numai ca pe asociaţie actuală de indivizi, ci ca o comunitate în devenire cuprinzând în şirul generaţiilor pe toţi cetăţenii cari se vor uniţi sub acelaşi nume de neam şi ţară. Preocupările igienei naţiunei sunt deci în mare parte aceleaşi ca şi ale igienei neamului: eugenia, ocrotirea familiei cu politica demografică, combaterea plăgilor naţionale, problema nutriţiei, ocrotirea ţărănimei, igiena muncii cu selecţia şi îndrumarea profesională şi educaţia naţională. Deosebirea esenţială este că aici nu se accentuiază — ca fundamentală — comunitatea de sânge"
Vezi I. Moldovan, „Concepte din domeniul igienei", în *Buletine eugenic și biopolitic*, vol. XVII, nr. 1-3, 1946, pp. 4-6.

[152] Dr. S. P. Cupcea, *Op. cit.*, p. 84.

[153] I. Moldovan, „Concepte din domeniul igienei", în *Buletine eugenic și biopolitic*, vol. XVII, nr. 1-3, 1946, p. 4.

[154] I. Făcăoaru, „*Introducrea eugeniei în învăţământul german de toate gradele*" în *Buletin Eugenic și Biopolitic*, vol. VII., nr. 8-9-10, august-septemvrie-octomvrie, 1936. p. 270.

[155] Dr. S. P. Cupcea, *Op. cit.*, p. 81.

sensul încurajării reproducerii celui superior înzestrat ereditar (respectiv a celor aparţinători rasei superior dotate) sau a reducerii fertilităţii celui inferior înzestrat ereditar (respectiv a celor aparţinători raselor inferioare). Valoarea igienei rasei — în sensul larg al cuvântului — depinde însă de acceptarea conceptului de rasă sistematică ca realitate biologică"[156].

Definirea igienei rasiale naște noi întrebări cu privire la terminologie. Ce reprezenta rasa pentru elita românească interbelică și cum a fost ea definită? Iuliu Moldovan a văzut rasa ca „o grupare de oameni, deosebită de alte grupări prin anumite caractere fizice distincte şi ereditare". „Culoarea pielei, a ochilor, părului, indicele cranian, talia" sunt văzure de către medic ca fiind „caracterele antropologice principale, care servesc la precizarea şi separarea raselor"[157]. O definiție asemănătoare cu cea expusă de către Moldovan, ne este expusă de către igienistul Petru Râmneanțu (1902-1981). Acesta era de părere că rasa este „o noțiune biologică și ereditară descrisă de caracterele antropometrice. Criteriile care determină rasa unei persoane sunt după cei mai mulţi autori următoarele şase: statura, indicele cefalic, indicele facial, indicele nazal culoarea ochilor şi culoarea părului"[158]. Iordache Făcăoaru a definit conceptul ca „o totalitate de indivizi, ale căror însușiri fizice și psihice genotipice și fenotipice sunt așa de caracteristice, încât asemănările între indivizii grupei ca și caracterele ce-i deosebesc de alte grupe să poată fi metric stabilite"[159]. Același Făcăoaru era de părere că concepul de rasă poate fi înlocuit cu corpul etnic, cu corpul națiunii[160]. Însă era contrazis de către Dr. Gheorghe Popoviciu care era de părere că „rasele umane și unitățile etnice, popoarele de azi, nu pot fi confundate înreolaltă"[161]. Aceași părere o împărtășea și sociologul Ion Chelcea (1902-1991)[162]. Acesta deducea în urma unei cercetări antropologice că „nu suntem o rasă; suntem o formaţiune etnică însă, unde se cuprind la un loc ca într'o sinteză mai multe rase, cari au venit în contact.... Suntem, dacă am putea întrebuinţa termenul curent francez „o formaţiune etnică românească" la care au participat însă elemente rasiale ce se pot discuta"[163]. I. P. Prundeni oferă o definiție mai stilizată, după acesta, „ideia de rasă reprezintă pentru fiecare neam punctul arhimedic al destinului său"[164]. După Nicolae Iorga rasa este un concept enigmatic[165].

De asemnea, o chestiune extrem de interesantă ce o putem observa cu privire la termenul de rasă este că în limbajul de specialitate uneori termenul era înlocuit cu cel de spiță. Cel care a propus această terminologie a fost speologul și biologul Emil Racoviță (1866-1947). „„Spițele", argumenta Racoviță „ne apar astăzi ca grupări mari sau mai mici de specii mai mult sau puțin

---

[156] *Ibidem,* p. 81.

[157] *Idem.* „Din domeniul biologiei naţiunii*"* în *Ibdem,* Vol. II, nr. 7-8, iulie-august 1928, p. 193.

[158] Marius Turda, *Știință și etnicitate. Cercetarea antropologică în România anilor '30,* Ed. Muzeului Municipiului București, București, 2018, p.32; *Apud.* P. Râmneanțu, *Elementele de biometrie medicală și statistică vital,* București, 1939, p. 164.

[159] Marius Turda, *Știință și etnicitate. Cercetarea antropologică în România anilor '30,* Ed. Muzeului Municipiului București, București, 2018, p.32; *Apud.* Iordache Făcăoaru, *Curs de eugenie,* Cluj, 1935, p. 3.

[160] *Ibidem.*

[161] Dr. Gheorghe Popoviciu, *„*Rasele şi popoarele*"* în *Societatea de Mâine,* anul I, nr. 2, 19 aprilie 1924, p. 48.

[162] Marius Turda,*Op. Cit*; *Apud.* I. Chelcea, „*Etnic şi rasial",* în Gând românesc, nr. 3, noiembrie-decembrie 1935, p. 609.

[163] V. C. „Cărți * reviste" în *Gazeta Ilustrată,* anul IV, nr. 11, noiembrie 1935, p. 143. *Apud.* Ion Chelcea *Tipuri de cranii româneşti din Ardeal. Cercetare antropologică (cn un tablou grafic şi patru planşe)* Academia Rom. Mem. Secţia Ştiinţifice. Seria III. Tom. X. Memoriul 10, 1935.

[164] I. P. Prundeni, „Așezați la răspântia imperialismelor*"* în *Țara Noastră,* anul XVII, nr. 7, 2 aprilie 1938, pp. 201-202

[165] *Vezi* Ion Balint, *„*Doctrina statului national. O teorie ciudată*"* în *Țara Noastră,* anul VII, nr. 8, 21 februarie 1926, pp. 253-255; Această concluzie precum și alte demersuri publicistice îi vor crea probleme, marele istoric român intrând în conflict direct cu legionari. Printre cei care îl atacă se va număra și I. P. Prundeni.

vecine, dar todeauna ca grupări destul de bine izolate şi de aceea pot servi drept unităţi biologice"[166]. În perioada interbelică termenul de spiţă şi cel de rasă, în spaţiul românesc, sunt folosite concomitent, un bun exemplu în acest sens este cazul lui S. P. Cupcea[167].

Referitor la această expunere a limbajului tehnic, Cupcea a reuşit să sintetizeze informaţiile şi să ofere o prezentare schematică a ştiinţelor ce se confundau. El a ajuns la concluzia că eugenia, igiena neamului şi respective igiena rasei sunt ştiinţe aplicative specifice care se deosebesc ca obiectiv şi metodă, iar faţă de eutenie toate se deosebesc ca ideal. Iată, aşadar, exunerea lu Cupcea: „ Ca *obiectiv:*

Eugenia: se adresează individului purtător de plasmă germinală, deci omenirii sau speciei umane.

Igiena rasei: se adresează individului ca purtător de plasma germinală şi grupului rasial sau individului ca aparţinând grupului rasial şi purtând în patrimoniul său ereditar caracterele specifice ale acestuia.

Igiena neamului: se adresează familiei şi neamului ca grupare biologică naturală şi individului ca membru al familiei şi ca purtător temporal al unui fragment din patrimonial ereditar al neamului.

Ca *metodă:*

Eugenia: utilizează numai metoda calitativă (eugenică).

Igiena rasei: utilizează metoda calitativă (eugenică) şi metoda cantitativă (a numărului) ca o extensiune interpretative a metodei calitative.

Igiena neamului: utilizează în primul rând metoda calitativă (eugenică) mai ales sub aspect pozitiv, dar utilizează şi metoda cantitativă (a numărului) şi cea eutenică atât cât aceste metode ajută la îmbunătăţirea capitalului biologic şi spiritual al neamului. Nu utilizează însă metoda cantitativă pură (creştere numerică necontrolată calitativ) şi nici metoda eutenică pură (îmbunătăţirea prezentului indiferent de viitorul neamului).

Ca *ideal:*

Eugenia, igiena rasei, igiena neamului se îndreaptă spre viitorul omenirei — considerată fie sub aspect de umanitate, fie de rasă, fie de neam.

Eutenia se îngrijeşte de prezentul omenirii"[168].

Privind la această expunere a termenilor, realizăm că fiecare cuprinde un ansamblu eclectic de idei şi de practici, chiar dacă disciplinele fondatoare pot fi considerate, în fiecare caz, ca fiind medicina şi biologia, putem regăsii în cadrul teoriilor expuse idei preluate din literatură, antropologie, sociologie sau chiar religie. Terminologia utilizată de către cei care erau preocupaţi de crearea „omului nou" suferă numeroare metamorfoze şi diferă de la o ţară la alta. De asemenea, sub forma unei concluzii, putem spune că o definiţie fixă, dată termenilor utilizaţi, ar fi inutilă şi arbitrară în condiţiile unei cercetări istorice, având în vedere faptul că această nouă ştiinţă (eugenia din care rezultă igiena naţiunii, igiena rasei şi căreia i se opune şi în acelaşi timp o completează eutenia) nu a fost o entitate fixă, mai potrivit ar fi să tratăm subiectul ca un sistem de gândire polisemnatic ce avea ca scop primatul vitalităţii.

Concluzii

Urmărind istoria practicilor ce propun îmbunătăţirea condiţiei umane decoperim că elita românească implicată în teoretizarea acestor practici a încercat să demonstreze cu argumente

[166] Marius Turda, *Op. Cit.* p. 33. *Apud.* E. Racoviţă, *Evoluţia şi problemele ei,* Cluj, 1929, p. 68.
[167] Dr. S. P. Cupcea, „*Ce este Eugenia*", în *Buletin Eugenic şi Biopolitic*, vol XII, nr. 5-8. 1941, p. 81.
[168] *Ibidem.*, p. 85.

istorice faptul că aceste teorii nu sunt doar nişte teorii utopiste, ele regăsindu-şi aplicaţii practice în trecutul îndepărtat, eficacitatea lor fiind demonstrată empiric. Aceste teorii au devenit foarte „cutting edge" după 1918, iar popularitatea a atras după sine un haos diafan în cea ce priveşte terminologia de specialitate, fapt foarte bine surprins, în cazul eugeniei, de către Gheorghe Vornica care scria în 1942 următoarele rânduri: „Entuziasmul cu care este primită orice ştiinţă nouă la început, precum şi lipsa de profunzime ştiinţifică de multe ori, a făcut şi cu Eugenia, să i se atribuie uneori un conţinut pe care nu-l are, un cadru pe care nu vrea să-l reclame pentru domeniul său"[169]. De asemenea, privind termenii specifici, realizăm că fiecare cuprinde un ansamblu eclectic de idei şi de practici, chiar dacă disciplinele fondatoare pot fi considerate, în fiecare caz, ca fiind medicina şi biologia, putem regăsii în definiţia acestora idei preluate din literatură, antropologie, sociologie, geografie sau chiar religie. De exemplu, rasa românească era înţeleasă atât biologic, geografic, cultural-ligvistic, cât şi religios. Fap ce demonstrează că, în cea ce priveşte aceste subiecte, istoria nu şi-a atins încă limitele sale absolute, cercetarea lor fiind încă nematerializată din mai multe perspective. De altfel, putem spune că istoria nu şi-a atins încă limitele sale absolute în cea ce priveşte reconstituirea trecutului, neîncetat se fac noi descoperiri de urme ale unor evenimente, ale unor fenomene trecute şi de asemenea apar noi tehnici, noi perspective de analiză. Paul Veyne scria în acest sens că un eveniment istoric: „nu este perceput, în niciun caz, direct şi în întregime; el este întotdeauna perceput incomplet şi lateral…"[170].

BIBLIOGRAPHY

Ayala, Francisco J. *Darul lui Darwin către ştiinţă şi religie,* Ed. Curtea Veche, Bucureşti, 2008.

Balint, Ion, *„*Doctrina statului national. O teorie ciudată*"* în *Ţara Noastră,* anul VII, nr. 8, 21 februarie 1926.

Banu, G. *Tratat de medicină socială. Volumul I: Medicina socială ca ştiinţă. Eugenia. Demografia*, Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1944.

Bucur, Maria *Eugenie şi modernitate în România interbelică*, Ed. Polirom, 2005

Crainic, Nichifor „Rasă şi religiune" în *Gândirea*, anul IV, nr. 2, februarie 1935.

Crainic, Nichifor *Ortodoxie şi etnocraţie. Cu o anexă: Programul statului etnocratic*, Ed. Albatros, Bucureşti, 1997.

Cupcea, S. P. „*Ce este Eugenia*", în *Buletin Eugenic şi Biopolitic*, vol XII, nr. 5-8. 1941.

Cupcea, S. P. „Din domeniul biologiei naţiunii*"* în *Buletin Eugenic şi Biopolitic,* Vol. II, nr. 7-8, iulie-august 1928.

Drîmba, Ovidiu *Istoria Culturii şi Civilizaţiei*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984.

Făcăoaru, I. „*Introducrea eugeniei în învăţământul german de toate gradele*" în *Buletin Eugenic şi Biopolitic*, vol. VII., nr. 8-9-10, august-septemvrie-octomvrie, 1936.

Felix, Iacob *Istoria igienei în România în secolul al XIX-lea şi starea ei la începutul secolului al XX-lea*. Partea a 2-a, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice Carol Gőbk, 1901.

Harari, Yuval Hoah *Sapien. Scurtă istorie a omenirii*, Ed. Polirom, 2017.

Horder, Lord, *„Eugenics"* in *The Eugenics Review*, vol. 27, nr. 2, January 1936.

[169] Gheorghe Vornica, „Studii Eugenice" în *Transilvania*, anul 73, nr, 2-3, februarie-martie 1942, p. 221.

[170] Paul Veyne, Cum se scrie istoria. Traducere din limba franceză de Maria Carpov, Bucureşti, Ed. Meridiane, 1999

Istrati, Constantin I. *O pagină din istoria contimpurană a Românieĭ din punctul de vedere medical, economic şi national*, Bucureşti, Typografia Alesandru A. Grecescu, 1880.

Marinescu, G. *Despre hereditatea normală şi patologică şi raporturile ei cu eugenia,* în Academia Română. Memoriile Secţiunii Ştiinţifice, seria III, tomul XI, mem. 7, Bucureşti, 1936.

Moldovan, Iuliu, *Igiena Naţiunii,* Ed. Istitutului de Igienă şi Igienă Socialp din Cluj, 1925.

Moldovan, I. „*Concepte din domeniul igiene*i", în Buletine eugenic şi biopolitic, vol. XVII, nr. 1-3, 1946.

Morel, Bénédict Augustin, Traité des dégénérescences physiques, intellectuelles et morales de l'espèce humaine et des causes qui produisent ces variétés maladives, J.-B. Baillière, Paris, 1857.

Obedenaru, Georgiade, *Despre friguri. Mic tratat potrivit pe înţelegerea popolului român pentru a servi în localităţile unde nu sunt medici*, Bucureşti, 1873.

Popenoe, Paul, Roswell Hill Johnson, *Applied Eugenics*, The Macmillan Company, 1918.

Popoviciu, Gheorghe, *„*Rasele şi popoarele*"* în *Societatea de Mâine,* anul I, nr. 2, 19 aprilie 1924.

Prosper, Lucas, *Traité philosophique et physiologique de l'hérédité naturelle dans les états de santé et de maladie du système nerveux*, J.-B. Baillière, Paris, 1847-1850.

Prundeni, I. P. „Aşezaţi la răspântia imperialismelor*"* în *Ţara Noastră*, anul XVII, nr. 7, 2 aprilie 1938.

Romniceanu, Grigore, „Igiean săteanului" în *Revista contimporană. Litere-Arte_Ştiinţe*, anul I, nr. 1; nr. 2.

Turda, Marius, *Stiinţă şi etnicitate. Biopolică şi Euegenism în România 1920-1944*, Ed. Muzeului Municipiului Bucureşti, 2019.

Turda, Marius, *Istorie şi rasism. Ideea de rasă de la Iluminism la Donalt Trump*, Ed. Polirom, 2019.

Vornica, Gheorghe „Studii Eugenice" în *Transilvania*, anul 73, nr, 2-3, februarie-martie 1942.

V. C. „Cărţi * reviste" în *Gazeta Ilustrată*, anul IV, nr. 11, noiembrie 1935.

THE CULTURAL-ARTISTIC LIFE OF THE ROMANIANS IN THE SERBIAN BANAT

Janeta Iuga, Ionela Toda
Postdoctoral Researcher, MA Student, West University of Timișoara

Abstract: The present study, The cultural-artistic life of the Romanians in the Serbian Banat, brings to the fore the concerns about Romanian culture and ethnofolklore manifestations in the Serbian Banat, which are the basic pillars of the affirmation of identity. Because we live in a world where almost everything is reduced to spectacle and consumption, because we have reached a stage of cultural, social, educational crisis, an earthquake of national conscience, we are trying to protect, to preserve and make use as much as possible of the cultural features that define what we call authenticity and national identity. Collections of old photos, village museums, choirs, cultural associations made by Romanian communities in Serbia compose an overview of the values that are captured in the present work.

Keywords: Identity, culture, folklore, the Serbian Banat, communities of Romanians

Viața cultural-artistică. Manifestări ale identității la Torac

Aspecte referitoare la viața cultural-artistică din trecut, regăsim în monografia scrisă de Costa Roșu și Pavel P. Filip, din 1976, de unde aflăm că singura modalitate de distracție, până la înființarea corurilor, era hora tradițională sau ,,jocul" de duminica după-masa și nunțile la care cântau tarafuri mici de lăutari și cimpoieri.

După înființarea corului din Toracu-Mare, în anul 1880, și a celui din Toracu-Mic în 1888, au început să se organizeze ,,petreceri populare (serbări)" în localitate. (Roșu, Filip,1976:46) În anul 1913, câțiva intelectuali ai satului înființează Reuniunea culturală ,,Casina" care avea drept scop organizarea vieții culturale a torăcenilor.(Ibidem) Serbările organizate de Casina erau animate de corul din Toracu-Mare iar, mai apoi, și de cel din Toracu-Mic. În programul acestora mai erau incluși lăutari locali, dar și intelectuali ai satului care recitau diverse creații folclorice. În respectiva perioadă, în cele două sate, la hore și nunți, cântau tarafuri mici, cu un repertoriu restrâns. În ambele sate se juca: ,,(...) hora, învîrcita, cioara, ghemu, ghiasa, bănățana, frătuțasca, iar pe urmă axionul și mărioara".(Roșu, Filip, 1976:49) În anul 1923, la Toracu-Mare, sub îndrumarea lui Nicolae Subu, apare o echipă de călușari care încep să organizeze din nou petreceri populare în sat. Lăutarii cei mai cunoscuți din Toracu-Mare au fost: Bucure (despre care aflăm că era nelipsit de la nunți), Rapcia, Tică și Crișcioară. În Toracu-Mic, lăutari de seamă erau: Tetu, Moise lăutașul, cimpoierul Lică Bacia, Neganu, iar mai apoi și Iancu Puiu. Tarafurile și-au desfășurat activitatea până în anul 1926. Atunci doi tineri, mecanici de meserie, Todor Giurgiu și Pavel Zeicu, alături de Vichentie Avram și Panta Ardelean-Păncioc înființează o orchestră de coarde. Acestora li se alătură și alți tineri: Todor Petrovici-Lulă, George Stoiț-Muscu, Todor Baloș-Șprota, Mianu Chitărescu-Milotin și alții. În 1928, orchestra dispune de următoarele instrumente: viori, violoncel, un țambal și un contrabas. Începând cu acest an, orchestra începe să cânte și la nunți. În anul 1995 ia naștere la Torac Societatea (Fundația) Română de Etnografie și Folclor din Voivodina.

Fundația și-a propus organizarea:

- reuniunilor științifice de anvergură în domeniul etnografiei și folclorului;

- manifestărilor de amploare în domeniul culturii şi artei, etnografiei şi folclorului;
- anchetelor şi investigaţiilor de teren; precum şi editarea cărţilor şi publicaţiilor - periodice.

Fundaţia a organizat şi alte manifestări importante:
Festivalul de Folclor şi Muzică Românească al Copiilor din Voivodina
Praznicul obiceiurilor de iarnă
Festivalul Internaţional de Etno-Folk-Film-Minoritar-Documentar
Mostra de Artă Populară Tradiţională la Complexul Etnografic ,,Casa Bănăţeană" din Torac.

În anul 1997, datorită iniţiativei lui Costa Roşu, preşedintele Fundaţiei Române de Etnografie şi Folclor din Voivodina, a fost adoptată hotărârea privind înfiinţarea unui muzeu în care să se valorifice cultura şi tradiţiile românilor din Banatul Sârbesc. Astfel, în anul 1999 a fost ridicat muzeul, plecând de la ideea că are un rol semnificativ, rupând barierele administrative, de stat, culturale, şi de altă natură care au fost impuse. Având în vedere tematica, muzeul din Torac promovează valori ale poporului român, culturii, limbii, obiceiurilor, folclorului, aparţinând categoriei de muzee etnografice. Acest muzeu dispune de: departamentul de etnografie care a fost amplasat într-o clădire autentică, respectiv într-o casă bănăţeană veche de 130 de ani. Colecţia etnografică este alcătuită circa 300 de exponate care prezintă aspecte de viaţă ale românilor din această zonă, în domeniul agriculturii, al casei şi al vieţi sociale. Această colecţie etnografică poartă numele ,,Casa bănăţeană", iar spaşiul şi anexele acestuia îl caracterizează drept complex etnografic. Dintre clădirile adiacente ale complexului etnografic ,,poate că cel mai important este bisericuţa din lemn". (Filip Baloş-informator)

Activitatea culturală – manifestări ale identităţii la Iancaid

Între cele două războaie mondiale, în Iancaid nu exista o activitate culturală.Singurele manifestări erau cele realizate de tarafurile de muzică populară aflate sub coordonarea lui Pancia Păun şi Vasile Idvorean-Cucu. Aceştia cântau doar cu ocazia unor momente importante din viaţa comunităţii, fie la hore, fie la botezuri şi nunţi. În anii 40, a existat în sat şi o trupă de călușari care avea drept vătafi pe Ion Idvorean şi Ion Buţcu. În anul 1949, este înfiinţată Societatea Cultural-Artistică ,,Lumina". De asemenea, în sat se deschide şi Căminul Cultural care facilitează întâlnirile şi manifestările cultural-artistice din respectiva perioadă. Pe scena căminului cultural se desfăşurau serbări organizate cu elevi, studenţi şi amatori. De echipa de dansuri din acea vreme s-au ocupat Valeriu Rodean şi Valeriu Nistor, iar de organizarea scenetelor – Todor Besu. Echipa de dansuri din Iancaid a devenit cunoscută de-a lungul timpului printr-o serie de activităţi susţinute la diverse festivaluri. A cucerit spectatorii prin felul în care au pus în scenă obiceiurile tradiţionale. Un exemplu este dat de participarea la montajul folcloric ,,Şezătoare" la Festivalul tradiţiilor folclorice de la Vârşeţ. Un alt exemplu – participarea la Coştei cu montajul folcloric ,,Învelirea miresei". La Uzdin, au susţinut montajul folcloric ,,Peţeala", sub coordonarea lui Chenta Petromăneanţ. Jocurile specifice iancaizenilor sunt: ,,Ardeleana", Frătuţasca", ,,La întorsa". Remarcăm interesul permanent al românilor din Iancaid pentru conservarea şi valorificarea obiceiurilor tradiţionale, a cântecului şia dansului popular.

Identitatea culturală a românilor din Banatul sârbesc din Iancaid s-a evidenţiat şi prin muzica corală. Primul cor al românilor din Banatul sârbesc a fost înfiinţat la Coştei în 1869, iar

la doar un an distanță a fost înființat și corul din Iancaid de către învățătorul Nicolae Magda. Corul a fost unul bărbătesc și în timp a avut mai mulți dirijori, cu toții învățători. Dintre aceștia îi menționăm pe: Ion Oprea, Gheorghiță Cârsta (1879-1880), Cornel Minda (1932), Sever Brânda, Ioan Biza, Ion Matei, Trifu Barbu, Petru Besu. Activitatea corului a fost suspendată de mai multe ori din cauza lipsei dirijorilor. În 1993, corul și-a reluat activitatea sub o nouă formă, cor bisericesc, la inițiativa preotului Petru Măran.

Uzdin – manifestări ale identității. Asociația Femeilor ,,Bunicuțele din Uzdin"

Activitățile asociației ,,Bunicuțele din Uzdin" sunt cunoscute nu doar în presa locală, ci pe posturile de televiziune națională din România, întrucât acestea pe lângă faptul că se ocupă de organizarea unor activități culturale, le și promovează prin participarea la diverse manifestări din Serbia și nu numai. Acestea colaborează și acu alte asociații și concurează pentru obținerea de fonduri pentru realizarea proiectelor pe care le desfășoară. O astfel de manifestare este cea organizată la Panciova, unde se întâlnesc mai multe asociații de acest gen, expunând porturi tradiționale, lucruri confecționate manual (spre exemplu, perne, eșarfe brodate) și gastronomia specifică.

Asociația și-a pus bazele cu 25 de femei care s-au reunit pentru promovarea culturii și a valorilor românești. Se întâlnesc într-o casă veche de 100 de ani, amenajată anume în acest scop și le vorbesc tinerilor despre România punându-i față în față cu obiceiurile și tradițiile care le definesc identitatea etnofolclorică. De Ziua Națională a României și nu numai, pregătesc mâncare tradițională care se prepară la Uzdin (spre exemplu, o ruladă cu brânză fiartă în cartofi).

Țesutul la război a fost unul dintre punctele de interes în cadrul unor proiecte ale asociației pentru care au primit fonduri în valoare de 30.000 de dinari. Cu respectiva sumă au cumpărat un război mic de țesut și materialele necesare acestei îndeletniciri tradiționale. Femeile care nu avut ocazia să țese, au această oportunitate oferită de respectiva asociație. ,,Bunicuțele" au avut drept obiectiv și extinderea acestor activități în rândul tinerilor de gimnaziu, al fetelor de 13-14 ani, care în vacanță, când nu au multe activități școlare, își pot petrece timpul într-un mod inedit și, mai ales, cultural. Pentru a-și însuși elementele de bază ale acestei îndeletniciri, asociația a invitat-o pe doamna Viorica Manta, de la Ecica, pentru a susține cursuri. Aceasta a oferit îndrumări în privința folosirii războiului și a locurilor de unde pot fi achiziționate materialele necesare. Pe lângă războiul cel mic, asociația dispune și de un război mai mare la care se lucrează abia după ce sunt inițiate pe cel mic întrucât războiul cel mare necesită o mai bună cunoaștere a tehnicii de țesut.

În 2020, asociația a organizat cea de-a XIII-a ediție a evenimentului cultural ,,Mândru-i portul românesc", în cadrul căruia au fost prezentate piese țesute la război, elemente de port tradițional femeiesc și bărbătesc. La această manifestare participă, de regulă, oasepeți din mai multe localități (câte 7-8 localități: Bariție, Petrovasâla, Sărcia, Torac, Ecica, Satul Nou, Ovcea) care expun piese tradiționale găsite în lăzile de zestre ale bunicilor și străbuniclor lor. Toți participanții la această manifestare culturală primesc diplome din partea asociației pentru implicare în conservarea și promovarea culturii tradiționale. La aceste manifestări culturale sunt prezentate costume vechi, din anii 1939-1940, purtate în trecut în diversele etape ale vieții femeii: de fată, de tânără măritată și de bătrână, cu elementele de port specifice vârstei și statutului social. Consiliul Național al Minorității Naționale din Serbia susține financiar activitățile acestei asociații, arătându-și aprecierea pentru preocupările acesteia de a reface legătura cu trecutul și de a transmite generației de azi valori ale patrimoniului cultural imaterial. Dorectorul executiv al Consiliului Național al Minorității Românilor din Serbia menționează că a

observat în ultimul timp o reîntoarcere a tinerilor spre portul tradițional în cadrul ceremonialului nupțial, în cadrul căruia mirii au început să opteze din nou pentru portul tradițional în schimbul vestimentației moderne. Tot în cadrul acestei asociații au fost realizate montaje folclorice, cum ar fi Plecarea miresei, unde a fost prezentată în detaliu fiecare subsecvență care o alcătuiește. S-a plecat, spre exemplu, cu „Ia-ți, mireasă, ziua bună" și s-a mers la casa junelu, la Casa Ethno, inaugurată în anul 2017. De asemenea, sunt realizate expoziții de cotrânțe vechi înrămate, de la Tibiscus.

Activitatea cultural-artistică din Sân-Mihai

Românii din Sân-Mihai au manifestat și ei o preocupare permanentă pentru păstrarea identității etnofolclorice. Până în anul 1966 a activat Societatea culturală Tudor Vladimirescu. Aceasta a fost de o importanță majoră în viața comunității de români de aici, deoarece a avut o bogată activitate culturală, obținând distincții la diverse concursuri și manifestări cultural-artistice. Această societate a fost înființată pentru conservarea tradițiilor și a obiceiurilor promovate cu ajutorul unor echipe de dansuri înființate în cadrul acesteia. Pe lângă echipa de dansuri, activa o echipă de teatru, grupuri de recitatori și un cor. În anul 1962, Societatea Tudor Vladimirescu era alcătuită din 90 de membri. În cele cinci secții ale sale activau 77 de membri. Viața satului era animată în fiecare duminică de fanfara societății respective care cânta în parcul din centrul satului, în curtea bisericii. De asemenea, aceasta era nelipsită la sărbători. Instructorul fanfarei era Isidor Vereș.

Cultura și creația românească în Banatul sârbesc constituie pilonii de bază ai afirmării identității naționale și etnofolclorice prin acțiunile și manifestările întreprinse în cadrul acestor comunități. În era globalizării s-a pus tot mai mult problema identității naționale, ivindu-se o mulțime de interogații asupra acestui subiect. Nu de puține ori a stat sub semnul întrebării supraviețuirea identității naționale. Pentru că trăim într-o lume în care aproape totul se reduce la spectacol și la consum, pentru că am ajuns într-un stadiu de criză culturală, socială, educațională, un cutremur al conștiinței naționale, încercăm să protejăm, să conservăm și să valorificăm pe cât posibil particularitățile culturale care definesc ceea ce numim autenticitate și identitate națională. În acest sens, afirmarea identității etnofolclorice trebuie tratată drept scop prioritar, întrucât aceasta conferă o voce unică, distinctă și civilizată pe scara umanității.

În zilele noastre, românul minoritar din Banatul sârbesc se află într-o dublă ipostază și anume că prin cultura tradițională, prin moștenirea culturală, autentică are posibilitatea de a contribui la afirmarea identității sale românești, precum și a valorilor comunității ca întreg, însă fiind minoritar, potrivit unor opinii din sfera culturală și nu numai, se află în pericolul să-și piardă identitatea națională, să fie alterată prin asimilare aflându-se pe acest teren al interferențelor multilingvistice, multietnice și multiculturale. Se pune problema ca nu cumva românul minoritar din Banatul sârbesc să nu devină rezultatul hibrid al acestei societăți în sensul că identitatea acestuia poate fi în așa fel afectată încât să simtă că nu aparține nici culturii minorității române, dar nici comunității etnice majoritare.

Cu toate că se ridică aceste probleme, și nu de puține ori, țin să menționez că cercetarea de teren înclină balanța spre convingerea că nu se poate poate vorbi de o perimare a identității etnofolclorice sau a identității culturale românești. Și afirm aceasta în urma observării comportamentului cultural al românilor din Banatul sârbesc. Aceştia încearcă tot mai mult - și reușesc - potrivit acțiunilor lor, să participe activ și responsabil la conservarea, promovarea și transmiterea valorilor care îi definesc ca neam, ca identitate.

BIBLIOGRAPHY

SUIOGAN, Delia, 2006, *Forme de interacțiune între cult și popular*, Baia Mare, Editura Ethnologica, Editura Universității de Nord.

ȘTIUCĂ, Narcisa Alexandra, 2007, *Cercetarea etnologică de teren*, astăzi, București, Editura Universității din București.

TODORAN, Rodica, 2001, *40 de ani în slujba folclorului coregrafic tradițional din Locve-Sân-Mihai*, Panciova, Ed. Libertatea.

TONOIU, Vasile, 1989, *Ontologii arhaice în actualitate*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică.

TRAIA, Ioan, 2017, *Monografiștii satelor bănățene*, Timișoara, Ed. Eurostampa.

URSULESCU, Florin, 1997, *Iancov-Most – Iancaid – trecut și prezent* – Novi Sad, EDUCA.

THE SLOVAK COMMUNITY OF BIHOR-SĂLAJ AREA. ASPECTS OF HISTORICAL DEMOGRAPHY

Cosmin Patca
PhD Student, University of Oradea

Abstract: In the second half of the 18th century and the first half of the 19th century, on the initiative of some local landlords, there takes place the colonization of the Plopis Mountain region (Bihor, Sălaj) with population of Slovak origin, most of which of Roman Catholic denomination. The colonization of Slovaks was done for economic reasons. The Slovaks were mostly woodcutters, but also workers specializing in the glass craft. The poor fertility of the agricultural lands in the mountain area determined an internal migration of the Slovaks. Political and economic aspects will decisively influence the natural movement and migration of the population. The study follows the demographic evolution of Slovaks in several villages under the Roman Catholic parishes of Budoi and Șinteu, from the moment of colonization to the present day. The study is based on the comparative analysis of historical-demographical sources („shematismus", confessional conscriptions, censuses, civil status registers) over a long period of time and is essential for knowledge of the local communities.

Keywords: Slovaks, Bihor-Sălaj area, colonization, demographical evolution, migration.

Introducere

La Recensământul din 2011, în România trăiau 13.654 slovaci. Județele cu cele mai ridicate valori ale etnicilor slovaci erau: Bihor (6.091), Arad (4.462), Timiș (1.424) și Sălaj (1.118). Istoriografia referitoare la slovacii din România a identificat patru regiuni principale locuite de slovaci de-a lungul timpului: Banat, Bihor – Sălaj, Satu-Mare – Maramureș și Bucovina de nord-est. Zona care concentrează cea mai numeroasă comunitate de slovaci este Bihor-Sălaj; coloana principală a acestei zone este reprezentată de Munții Plopiș. Munții Plopișului sunt situați în partea de nord-vest a grupei Munților Apuseni. Au altitudini mici, fiind acoperiți în majoritate de păduri de foioase. Din punct de vedere administrativ, Munții Plopiș se împart între județele Bihor și Sălaj.

Prezentul material ilustrează, din perspectiva demografiei istorice, câteva aspecte referitoare la comunitatea slovacă din zona Bihor-Sălaj, pe o lungă perioadă de timp, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și până în prezent. Cercetarea urmărește și analizează critic și comparativ sursele istorico-demografice specifice secolelor XIX-XXI (șematisme, conscrieri confesionale, recensăminte oficiale, registre de stare civilă). Întinderea limitată a studiului ne-a împiedicat să realizăm o analiză exhaustivă, precum și să exploatăm total sursele existente. În consecință, vom urmări evoluția demografică a comunității slovace din câteva localități aflate în secolul al XIX-lea în cadrul a două parohii romano-catolice, Budoi și Șinteu, formate în majoritate din etnici slovaci. Șematismele Episcopiei Romano-Catolice de Oradea ne oferă informații despre parohiile Diocezei din secolul al XIX-lea, numărul credincioșilor din parohie și filii, confesiunea acestora. Nu oferă însă informații cu caracter etnic. Totuși, din analiza comparativă a șematismelor de-a lungul anilor putem urmări cu aproximație felul în care comunitatea și așezările slovace au evoluat, procesul de migrație internă și întemeierea de noi așezări. De asemenea, ridicările topografice austriece și austro-ungare vin să completeze această analiză, în condițiile în care nu dispunem de alte surse documentare pentru prima jumătate a

secolului al XIX-lea. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, urmărirea dinamicii slovacilor este mult mai precisă datorită recensămintelor oficiale. Recensămintele realizate de autoritățile de la Budapesta (pentru anii 1869, 1880, 1890, 1900, 1910, 1941) și de cele de la București (pentru anii 1930, 1966, 1977, 1992, 2002, 2011) prezintă populația așezărilor după limba maternă (a) și naționalitate (n). Și aceste izvoare au limitele lor. De exemplu, recensământul din 1869 prezintă populația doar din punct de vedere confesional. Probleme sunt și în legătură cu identificarea numerică a slovacilor din Șinteu, deoarece până în 1930 populația Șinteului a fost recenzată împreună cu cea a localității Peștiș. În aceste condiții, pentru stabilirea aproximativă a slovacilor e nevoie de metoda regresivă și de analize deductive (****Tab.2*). Prin aplicarea metodei de despuiere a registrelor de botezați, căsătoriți și morți de la parohiile Budoi și Șinteu se pot obține rezultate relevante referitoare la mișcarea naturală și de migrație a populației slovace din arealul Munților Plopiș. Pe lângă constatările de ordin statistic referitoare la comunitatea slovacă de-a lungul ultimilor 200 de ani, ne-au interesat și cauzele care au determinat astfel de evoluții. Se știe că un rol important în evoluția populației sub raport etnic și confesional îl au factorii politici, economici și sociali.

Migrația slovacilor în zona Bihor-Sălaj

Migrația masivă a slovacilor din comitatele de nord ale Ungariei spre părțile de sud (Ținuturile de Jos) a început după pacea de la Karlowitz (1699) și pacea de la Satu Mare (1711)[1]. În urma retragerii turcilor au rămas pământuri foarte roditoare, dar în mare parte depopulate. Astfel, un prim val de migrație a slovacilor are loc în primele decenii ale secolului al XVIII-lea; slovacii fug din comitatele de nord ale Ungariei (Slovacia de azi) și se așază în comitatele Estergom, Komarom, Nograd și Pesta[2]. La acestea se adaugă obligațiile sporite din timpul războaielor, epidemiile sau arderea unor localități, dar și o cauză de ordin religios. Migrarea slovacilor pe teritoriul actual al României s-a produs în mai multe etape. A început în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și a continuat în prima jumătate a secolului al XIX-lea, slovacii așezându-se mai ales în patru regiuni ale României de azi: zonele de câmpie din Banat, zonele împădurite ale județelor Bihor și Sălaj, zonele de câmpie și așezările miniere ale județelor Satu-Mare și Maramureș și Bucovina de nord-est[3].

Apariția slovacilor în zona Bihor-Sălaj este direct legată de marii stăpâni de pământ din zonă. Zona Munților Plopiș, căci despre ea vorbim, era acoperită în mare parte de păduri la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Patru mari familii nobiliare aveau posesiuni în acest areal: Bárányi, Bánffy, Batthyány și Kereszegi. Familia Bárányi deținea partea de nord și de vest a munților (păduri, pășuni, terenuri arabile), Bánffy și Kereszegi, partea de răsărit, iar familia Batthyány, partea centrală și de sud[4]. Primele familii slovace, originare din regiunile Orava, Kysuce şi Gemer, sosesc în anul 1785 din inițiativa magnatului maghiar Bárányi și înființează localitatea Budoi[5]. R. Urban consideră că în acest prim val al migrației de la sfârșitul secolului al

[1] *Istoria minorităților naționale din România*. Coordonator: Doru Dumitrescu și alții, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2008, p. 48 (în continuare, *Istoria minorităților*...).
[2] *Ibidem*
[3] Ondrej Štefanko, *Slovenské osídlenie v Rumunsku/Așezarea slovacilor în România*, în *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Rumusku/Atlasul culturii populare a slovacilor din România*, Vydavatel'stvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku/Editura Societății Culturale și Științifice „Ivan Krasko", Nadlak – Nădlac, 1998, p. 22 (în continuare, O. Štefanko, *Așezarea slovacilor*...)
[4] Ioan Kukucska, *Etapele procesului de colonizare a slovacilor în Ținuturile de Jos (Alföld – Dolná zem)*, în *Slovacii din România*. Editori: Albert Zsolt Jakab, Lehel Peti, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 2018, p. 68.
[5] O. Štefanko, *Așezarea slovacilor*..., p. 22-23.

XVIII-lea ar fi fost implicate 50 de familii slovace în întemeierea celor trei localități (Budoi, Borumlaca, Vărzari)[6]. Pădurile de foioase de aici au început să fie tăiate de la mijlocul secolului al XVIII-lea, în vederea producerii de *potasă* (carbonat de potasiu), utilizată în producerea sticlei. Prin urmare, slovacii au fost aduși ca tăietori de lemne; slovacilor li s-a promis lemn pentru construcția casei și tot pământul pe care îl pot defrișa[7].

Având consecințe pozitive, modelul colonizării slovacilor efectuat de Bárányi a fost urmat și de ceilalți nobili locali, Bánffy și Batthyány, care încep să aducă slovaci din comitatele de nord ale Ungariei, adică din Slovacia de azi. O colonizare masivă a platoului Munților Plopiș a efectuat mai ales Bánffy. Acesta a început să producă potasiu și sticlă în aceste locuri și de aceea avea nevoie, pe lângă tăietorii de lemne, și de specialiști în furnale și sticlă. Primii slovaci ajung în zona de platou a Plopișului în primele două decenii ale secolului al XIX-lea. Pe lângă devalorizarea monedei din 1811 sau foametea din 1817 survenită ca urmare a recoltelor slabe și a secetei, agenții nobiliari au răspândit cu pricepere numeroase știri false despre viața îndestulătoare a primilor veniți. După 1820 migrația slovacilor spre aceste ținuturi a încetat un timp, dar a prins iarăși avânt după 1830, când a început să colonizeze și groful Jozsef Batthyány[8]. În urma acțiunilor de colonizare a Munților Plopiș cu slovaci au fost întemeiate localități noi, de tip răsfirat: Huta Voivozi (magh. *Almaszeghuta*, slov. *Stará Huta*), Valea Ungurului (magh. *Magyarpatak*, slov. *Gemelčička*), Valea Târnei (magh. *Harmaspatak*, slov. *Židáreň*), Șinteu (magh. *Sólyomkő*, slov. *Nova Huta*) și Socet (magh. *Szocset*, slov. *Huta Sočet*)[9]. Șematismele romano-catolice dar și documentele cartografice din prima jumătate a secolului al XIX-lea ilustrează existența a două hute de sticlă la Huta Voivozi și Șinteu. În paralel cu tăierea pădurilor, s-au dezvoltat creșterea animalelor și cultura plantelor. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea a avut loc o migrație internă a slovacilor, când au fost întemeiate așezări noi, locuite aproape exclusiv de slovaci ori s-au stabilit în așezări locuite de români sau maghiari din zonele de vale[10].

Din punct de vedere confesional, majoritatea slovacilor colonizați în zona Bihor-Sălaj au fost romano-catolici. La început ei au fost arondați parohiilor romano-catolice existente în zonă: Aleșd, Mișca, Suplacu de Barcău. După ce numărul coloniștilor a crescut foarte mult, au fost înființate noi parohii romano-catolice, constituite în majoritate din etnici slovaci. Așa au luat ființă parohiile Budoi, în 1929, și Șinteu, în 1939. Ambele parohii făceau parte din Episcopia Romano-Catolică de Oradea.

---

[6] R. Urban, *Cehoslovaci v Rumonsku (Cehoslovacii din România),* București, 1930, *apud*. Tereza Mózes, *Portul popular al slovacilor din nord-vestul României (Județele Bihor și Sălaj),* în *Biharea*, 1975, nr. *3*, p. 57.
[7] O. Štefanko, *Așezarea slovacilor...*, p. 24.
[8] I. Kukucska, *Op. cit.*, p. 69.
[9] Cercetările recente pun sub semnul întrebării existența celor 3 valuri clasice ale colonizării primare a slovacilor în zona Munților Plopișului din cauza lipsei de surse documentare din istoriografia interbelică referitoare la slovaci, aducând ca și contraargumente șematismele romano-catolice și registrele de stare civilă. Vezi, Radek Ocelák, *Počátky slovenského osídlení v bihorsko-salajské oblasti Rumunska: osídlení vrchu (Stará Huta, Gemelčička, Nová Huta, Židáreň, Sočet)*, disponibil la http://www.ocelak.cz/wp-content/uploads/2017/07/pocatky_osidleni.pdf, accesat la 11.02.2021 (în continuare, R. Ocelák, *Počátky slovenského...).*
[10] O. Štefanko, *Despre slovacii din România,* Editura Ivan Krasko, 2004, p. 21.

Aspecte demografice ale slovacilor din zona Bihor-Sălaj

An	Bihor-Sălaj	Valoare		Mărimea populației în % față de		Perioada	Creșterea sau scăderea reale		Rata medie anuală de creștere sau scădere
	Slovaci Bh-Sj	Nr.	%	1880	Recens. anterior		Nr.	%	
1880a	Bh-Sj	482.236	100	100	-				
	Slovaci	6.224	1,2	100	-				
1890a	Bh-Sj	555.648	100	115,2	115,2	**1880-1890**	73.412	15,2	1,5
	Slovaci	7.631	1,3	122,6	122,6		1.407	22,6	2,2
1900a	Bh-Sj	620.528	100	128,6	111,6	**1890-1900**	64.880	11,6	1,1
	Slovaci	9.666	1,5	155,3	126.6		2.035	26,6	2,6
1910a	Bh-Sj	698.943	100	144,9	112,6	**1900-1910**	78.415	12,6	1,2
	Slovaci	11.665	1,6	187,4	120,6		1.999	20,6	2
***1930n**	Bh-Sj	767.994	100	159,2	109,8	**1910-1930**	69.051	9,8	0,49
	Slovaci	16.904	2,2	271,5	144,9		5.239	44,9	2,2
1956n	Bh-Sj	846.477	100	175,5	110,2	**1930-1956**	78.483	10,2	0,39
	Slovaci	8.880	1	142,6	52,6		-8.024	-47,4	-1,8
1966n	Bh-Sj	847.563	100	175,7	100,1	**1956-1966**	1.086	0,1	0,01
	Slovaci	10.170	1,1	163,3	114,5		1.290	14,5	1,4
1977n	Bh-Sj	897.663	100	186,1	105,9	**1966-1977**	50.100	5,9	0,5
	Slovaci	10.008	1,1	160,7	98,5		-162	-1,5	0,13
1992n	Bh-Sj	905.660	100	187,8	100,8	**1977-1992**	7.997	0,8	0,05
	Slovaci	9.401	1	151	94		-607	-6	-0,4
2002n	Bh-Sj	848.261	100	175,9	93,7	**1992-2002**	-57.399	-6,3	-0,6
	Slovaci	8.736	1	140,3	93		-665	-7	-0,7

2011n	Bh-Sj	799.782	100	165,8	94,3	**2002-2011**	-48.479	-5,7	-0,6
	Slovaci	7.209	0,9	115,8	82,6		-1.527	-17,4	-1,9
					Bh-Sj	**1880-2011**	317.546	65,8	0,5
					Slovaci		985	15,8	0,12

Tab. 1. Evoluția comparativă a populației din regiunea Bihor-Sălaj și a slovacilor din regiunea Bihor-Sălaj în perioada 1880-2011[11]

Primele date certe, cu caracter oficial, despre numărul slovacilor din zona Bihor-Sălaj provin de la Recensământul din 1880 (*Tab.1*), recensământ ce structurează populația după criteriul limbii materne. Conform acestor date, în comitatele Bihor și Sălaj trăiau 6.224 etnici slovaci, reprezentând 1,2 % din totalul populației celor două comitate. Procentul este unul mic și se menține la o valoare scăzută de-a lungul întregii perioade studiate. Totuși, se poate observa o ușoară

Fig.1. Dinamica populației slovace din regiunea Bihor-Sălaj în perioada 1880-2011, pe baza recensămintelor (sursa datelor: INS, *Populația*...; INS, *Datele*...; Varga E. Árpad, *Bihar felekezeti 1869-2002*...; Varga E. Árpad, *Szilágy etnikai 1850-2002*...)

[11] Sursa datelor: Varga E. Árpad, *Bihar megye településeinek felekezeti adatai 1869-2002*, disponibil la http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm, accesat la 10.12.2020 (în continuare, Varga E. Árpad, *Bihar felekezeti 1869-2002*...); Varga E. Árpad, *Bihar megye településeinek etnikai (anyanyelvi/nemzetiségi) adatai 1880-2002*, disponibil la http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm, accesat la 10.12.2020 (în continuare, Varga E. Árpad, *Bihar etnikai 1880-2002*...); Varga E. Árpad, *Bihar megye településeinek etnikai (anyanyelvi/nemzetiségi) megoszlása százalék szerint 1869-2002*, disponibil la http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm, accesat la 10.12.2020 (în continuare, Varga E. Árpad, *Bihar etnikai százalék 1869-2002*...); Varga E. Árpad, *Szilágy megye településeinek felekezeti adatai 1850-2002*, disponibil la http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm, accesat la 10.12.2020 (în continuare, Varga E. Árpad, *Szilágy felekezeti 1850-2002*...); Varga E. Árpad, *Szilágy megye településeinek etnikai (anyanyelvi/nemzetiségi) adatai 1850-2002*, disponibil la http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm, accesat la 10.12.2020 (în continuare, Varga E. Árpad, *Szilágy etnikai 1850-2002*...); Varga E. Árpad, *Szilágy megye településeinek etnikai (anyanyelvi/nemzetiségi) megoszlása százalék szerint*, disponibil la http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm, accesat la 10.12.2020 (în continuare, Varga E. Árpad, *Szilágy etnikai százalék 1869-2002*...); *Schematismul Historicus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis Latinorum*, Ediția a II-a, Varadinum Script, Oradea, 2010 (în continuare, *Schematismus*...); Institutul Național de Statistică (INS), *Populația după etnie la recensămintele din perioada 1930-2011 – Județe*; INS, *Datele Recensământului din 2011*;

creştere a ponderii slovacilor până în 1930, când se înregistrează şi valoarea maximă. Procentul ridicat din 1930, de 2,2%, are, pe lângă creşterea constantă a populaţiei slovace din perioada anterioară, şi alte două explicaţii. Prima se referă la faptul că, la recensământul din 1930, etnia cehă a fost recenzată împreună cu etnia slovacă (* *Tab.1*). Prin urmare, cei 16.904 locuitori din 1930 sunt nu doar slovaci, ci şi cehi. Numărul cehilor era însă redus în această

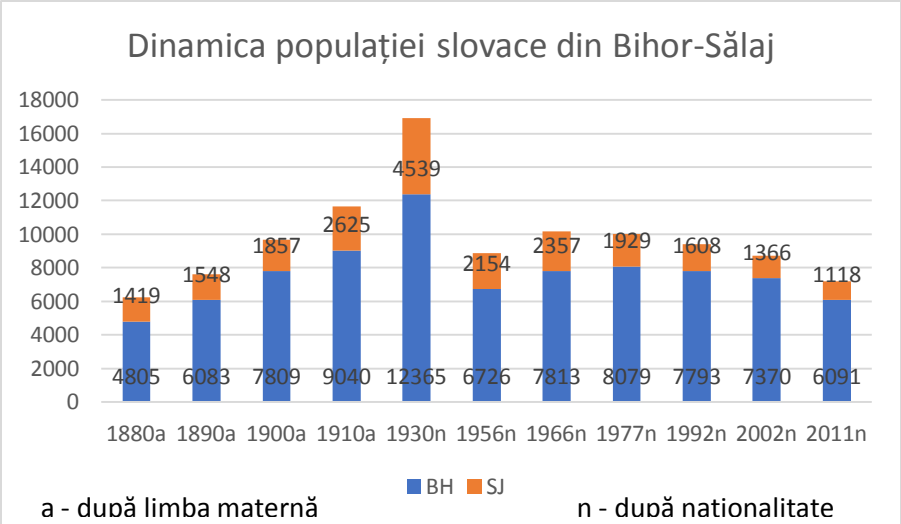

regiune. Nu ştim valoarea lor exactă la 1930, dar ştim că în 1956 erau 108 în Bihor (reprezentând 1,6 % din populaţia slovacă din Bihor la 1930) şi 22 în Sălaj (reprezentând 1 % din populaţia slovacă din Sălaj). A doua explicaţie se referă la faptul că în 1930, anul primului recensământ efectuat de autorităţile statului român în aceste locuri, judeţul Bihor avea o suprafaţă redusă în comparaţia cu fostul comitat Bihor; o parte din localităţile fostului comitat, mai puţin locuite de slovaci, au rămas în graniţele statului maghiar.

Analizând datele din recensăminte (*Tab.1, Fig.1*) putem observa că în întreaga perioadă pusă în discuţie (1880-2011) populaţia slovacă din regiunea Bihor-Sălaj creşte de la 6.224 în 1880 la 7.209 în 2011. Creşterea procentuală este de 15,8 %, iar cea numerică efectivă de 985, rata anuală de creştere fiind de doar 0,12 %. Valorile sunt inferioare în comparaţie cu valorile referitoare la întreaga populaţie din judeţele Bihor şi Sălaj (creştere numerică efectivă 317.546, creştere procentuală 95,8%, rată medie anuală de creştere 0,5 %). Valorile inferioare de creştere a populaţiei slovace nu sunt însă identice de-a lungul perioadei analizate. În perioada 1880-1930, valorile de creştere a slovacilor sunt peste cele ale populaţiei totale din cele două judeţe. În această perioadă nu au mai avut loc colonizări, prin urmare creşterea populaţiei slovace poate fi pusă pe seama unui spor natural pozitiv. Rata medie anuală de creştere cea mai mare, de 2,2 %, este întâlnită atât în perioada 1880-1890, cât şi în perioada 1910-1930. Creşterea numerică efectivă cea mai consistentă este de 5.239, în perioada 1910-1930. După 1930 se instalează regresul demografic în rândul comunităţii slovace, cu excepţia perioadei 1956-1966.

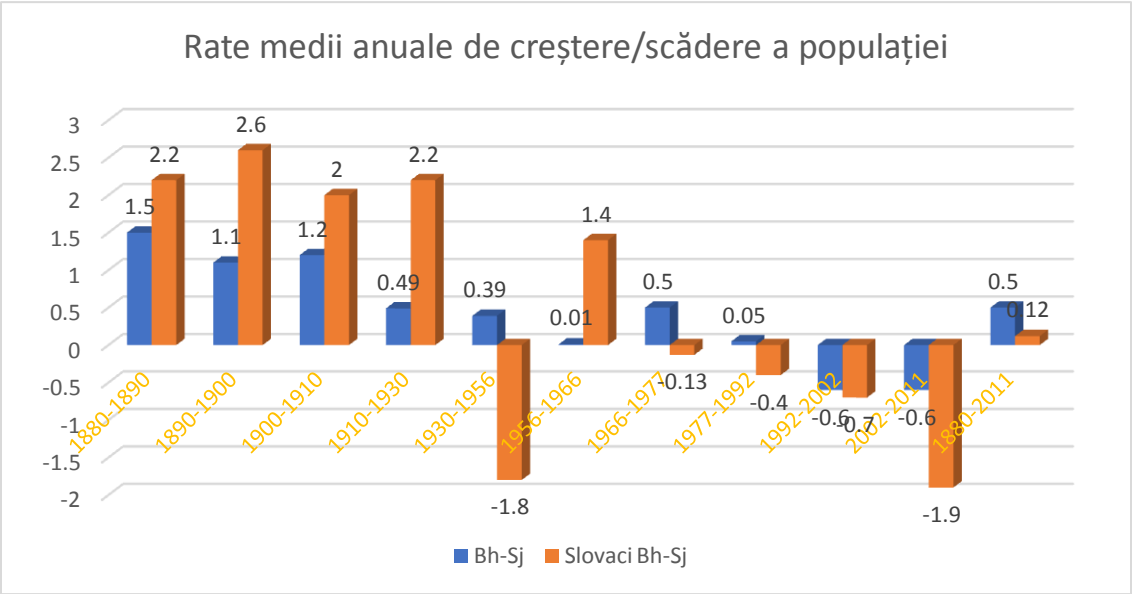

Fig.2. Ratele medii anuale comparative de creștere/scădere a populației pentru perioada 1880-2011 (sursa datelor: INS, *Populația...*; INS, *Datele...*; Varga E. Árpad, *Bihar felekezeti 1869-2002...*; Varga E. Árpad, *Szilágy etnikai 1850-2002...*)

Ritmul de scădere a populației slovace este peste cel al populației totale din Bihor-Sălaj. Rata medie anuală de scădere a populației slovace (*Fig.2*) atinge valoarea maximă în perioada 2002-2011 (-1,9 %). Intrarea României în Uniunea Europeană a deschis calea muncitorilor slovaci spre piața de muncă europeană, majoritatea migrând spre Republica Slovacă și Republica Cehă. În privința numărului localităților în care au trăit slovaci de-a lungul timpului, media este de 150 (aproximativ 75 % localități din județul Bihor, iar 25 % din județul Sălaj). Din cele 147 de localități în care trăiau etnici slovaci conform recensământului din 1880, zece cuprindeau 73 % din totalul slovacilor din regiunea Bihor-Sălaj. Localitățile cu cei mai numeroși etnici slovaci la 1880 erau: Făgetu (magh. *Magyarpatak*) – 1263, Valea Târnei (magh. *Harmaspatak*) – 638, Peștiș (Șinteu) – 554, Budoi – 408. Opt localități aveau populație majoritar slovacă, toate fiind situate pe platoul și la marginea Munților Plopiș (Șinteu, Budoi, Vărzari, Borumlaca, Huta Voivozi, Socet, Valea Târnei, Făgetu). În 2011, 12 localități din zona Bihor-Sălaj aveau populație majoritar slovacă, cele mai multe înființate de slovaci ca urmare a procesului de migrațiune internă și având o populație redusă numeric (Șerani, Sacalasău Nou, Valea Cerului, Foglaș, Varasău).

În continuare, vom urmări dinamica demografică a comunității slovace din câteva localități ce au aparținut de parohiile romano-catolice Budoi și Șinteu (*Fig.3*). Cele două parohii au fost înființate în zona Munților Plopiș ca urmare a colonizării slovacilor în această regiune la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea. Parohia Budoi, înființată în 1829, era situată pe marginea de vest a Munților Plopiș. În 1880, parohia avea 1.025 enoriași, din care slovaci erau 581 (56,6 %). Parohia Șinteu a devenit parohie de sine stătătoare din anul 1844, însă registru matricol are începând cu 1938, an în care a fost ridicată o capelă pentru a deservi nevoile confesionale ale slovacilor. Parohia Șinteu, cu filiile sale, era situată pe platoul Munților Plopiș, la limita dintre comitatele Bihor și Crasna (din 1876, comitatul Sălaj). În 1880, parohia Șinteu avea 4.018 enoriași, din care slovaci erau 2.942, reprezentând 73 %. Împreună, cele două parohii

cuprindeau 3.523 slovaci, reprezentând 56,6 % din totalul slovacilor înregistrați la recensământul din 1880 în regiunea Bihor-Sălaj (6.224).

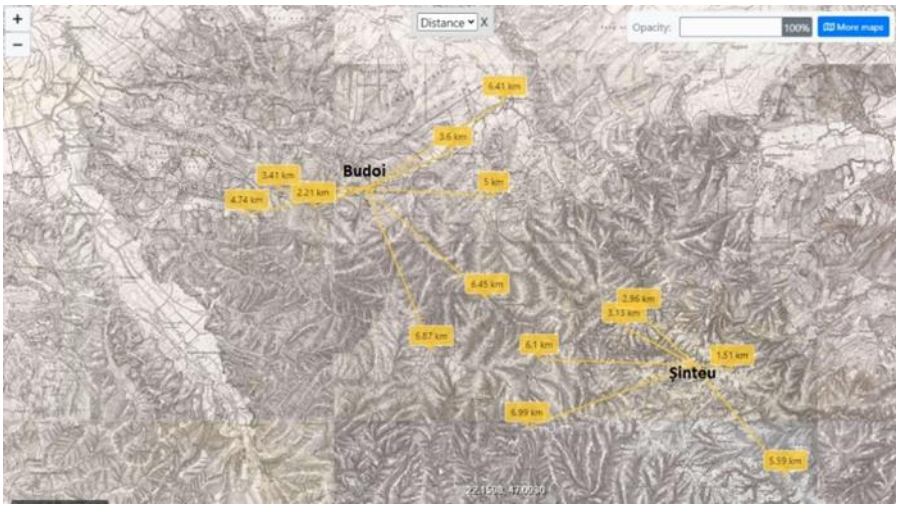

Fig.3. Parohiile Budoi și Șinteu cu filiile lor în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (sursa hărții: https://maps.arcanum.com/en/*)*

Analizând sursele documentare din prima jumătate a secolului al XIX-lea putem surprinde cu aproximație momentul colonizării slovacilor în zona Munților Plopiș și numărul comunităților slovace din așezările ce făceau parte din parohiile romano-catolice Budoi și Șinteu (*Tab.2,3*). Șematismele romano-catolice (**Tab.2 și Tab.3*) din secolul al XIX-lea ne arată mărimea așezărilor și numărul comunităților romano-catolice din fiecare așezare. Pentru stabilirea aproximativă a numărului slovacilor a fost nevoie de o analiză regresivă, ținând cont de proporția slovacilor în cadrul acestor localități.

An	**Valoare numerică** / **Procent din pop. localității**	**Budoi**	**Voivozi**	**Pădurea Cuzap+ Neagră**	**Popești**	**Derna**	**Poiana (*Polyana*)***	**Ciutelec**	**PAROHIA BUDOI Perioadă**	
									Medie anuală a bilanțului dintre nr. botezurilor și nr. deceselor	**Medie anuală a căsătoriilor**
1824*	Nr.	420	-		-	-	-	-	**1832-1835**	
	%	100	-		-	-	-	-	24,2	10,7
1835*	Nr.	518	-		-	-	-	-	**1836-1851**	
	%	99	-		-	-	-	-	10,4	9,5
1851*	Nr.	617	-		-	-	132	-	**1852-1869**	
	%	98	-		-	-	-	-	10,1	11,5
1869	Nr.	554	10	155	0	0	119	10	**1870-1880**	
	%	96,2	1,7	17,2	-	-	-	1,6	-15,5	12,3
1880	Nr.	420	10	163	6	0	11	11	**1881-1890**	
	%	87,7	1,9	18,3	1	-	-	2,3	23,1	14,8
1890	Nr.	505	17	15	2	6	-	47	**1891-1900**	
	%	87,2	2,8	20,9	0,3	1,5	-	8,5	28,9	11,4
1900	Nr.	830	40	327	8	95	-	50	**1901-1910**	

	%	74,6	5,8	23,4	1	11,2	-	6,8	38,5	16,7
1910	Nr.	913	4	444	2	31	-	60	lipsă	
	%	81,9	0,5	31,7	0,2	2,4	-	6,7		
1930	Nr.	1015	35	302	7	10	-	23	**1937-1941**	
	%	90,7	3,8	19,9	0,7	1,6	-	2,6	lipsă	23
1941	Nr.	1076	58	293	14	11	-	49	**1942-1966**	
	%	89,6	5,6	17,8	1,4	1,4	-	5,5	lipsă	24
1966	Nr.	1060	37	81	24	24	-	37	**1966-1977**	
	%	88,3	2,9	3,8	1,1	1,8	-	2,9	lipsă	19,4
1977	Nr.	1156	37	76	40	103	-	37	**1978-1991**	
	%	93,5	3,3	3,2	1,4	8,8	-	3,3	lipsă	21
1992	Nr.	820	44	180	92	285	-	44	**1992-2000**	
	%	72,8	4,4	7,6	3,3	26,9	-	4,4	lipsă	15,2
2002	Nr.	800	36	144	76	288	-	36		
	%	91,1	4	7,1	3	28,2	-	4		
2011	Nr	592	127	69	60	249	-	19		
	%	82,2	7,7	4,1	2,3	27,3	-	2,7		
1869-	Nr.	38	117	-86	60	249	-	9		
2011		6,8	Nerelev.	-55,4	Nerelev.	Nerelev.	-	90		

Tab.2. Evoluția comunității slovace din Parohia Budoi în perioada 1824-2011 (sursa datelor: *Schematismus* 1824, 1835, 1851; Varga E. Árpad, *Bihar etnikai százalék 1869-2002...*; Varga E. Árpad, *Szilágy etnikai 1850-2002...*; SJAN Bh., *fond Registre de Stare Civilă*; Arhiva Parohiei Budoi; INS)

Foarte utilă ne-a fost o conscriere din 1838 (***Tab.3*) care ne prezintă structura confesională, dar și etnică a localităților situate pe platoul Munților Plopiș. Conform acestor date, în Șinteu erau 512 *slavi* (slovaci și cehi), reprezentând 94,6 % din populația așezării; în Huta Voivozi erau 229 (89,8%), în Făgetu 360 (99,7 %); toți locuitorii din Socet (155), Valea Târnei (411) și *Kálimb* (36) erau *slavi*, adică majoritatea covârșitoare slovaci[12]. Prin urmare, se cristalizează așezările locuite majoritar de slovaci în prima jumătate a secolului al XIX-lea, atât în zona înaltă de platou (Șinteu, Huta Voivozi, Socet, Valea Târnei, Făgetu), cât și în zona de vale de la marginea vestică a Plopișului (Budoi).

An	**Valoare numerică** / **Procent din pop. localității**	**Șinteu*** **	**Huta Voivozi**	**Socet**	**Valea Târnei**	**Făgetu**	***Csernahora (Fekete hegy)****	***Feher patak****	***Kálimb****
1824*	Nr.	-	242	-	-	-	-	-	-
	%	-	-	-	-	-	-	-	-
1838**	Nr.	512	229	155	411	360	-	-	36
	%	94,6	89,8	100	100	99,7	-	-	100
1855*	Nr.	413	338	153	499	819	-	-	20
	%	95	94	100	95	95	-	-	100
1869	Nr.	649	506	178	647	Lipsă	-	-	28
	%	95	98,8	100	90,5	-	-	-	100
1880	Nr.	801	345	161	656	1263	58	30	16
	%	95	95,7	94,7	95,4	89,7	100	100	100
1890	Nr.	762	482	212	700	1367	69 (1889)	55 (1889)	6 (1889)
	%	-	95,3	92,6	93,8	96,8	-	-	-

[12] SJAN Bh., *fond Parohia Romano-Catolică Șinteu*, dosar 1, f. 3: *Status Animarum in Administratura Solyomkő...*

1900	Nr.	1048	562	244	941	1602	60 (1896)	20 (1896)	-
	%	-	97,1	95,7	95,5	96,6	-	-	-
1910	Nr.	1261	264	262	940	1573	-	-	-
	%	99,1	98,4	96,7	97,1	97,7	-	-	-
1930	Nr.	1345	622	285	868	1571	-	-	-
	%	98,8	97,8	100	97,5	98,4	-	-	-
1941	Nr.	1942	663	322	1347	lipsă	-	-	-
	%	93,7	97,2	96,7	98,9	-	-	-	-
1966	Nr.	827	339	214	678	1226	-	-	-
	%	98,3	100	100	100	99,9	-	-	-
1977	Nr.	762	316	176	587	1065	-	-	-
	%	98,2	100	98,3	98,3	98,3	-	-	-
1992	Nr.	666	235	144	477	824	-	-	-
	%	99,1	99,6	100	98,4	99,7	-	-	-
2002	Nr.	528	209	129	401	lipsă	-	-	-
	%	97,8	98,1	100	98,3	-	-	-	-
2011	Nr.	458	149	103	274	lipsă	-	-	-
	%	95,8	94,9	100	96.8	-	-	-	-
1869-2011	Nr.	-191	-357	-75	-373	-	-	-	-
	%	-29,4	-70,5	-42,1	-57,6	-	-	-	-

Tab.3. Evoluția comunității slovace din Parohia Șinteu în perioada 1824-2011 (sursa datelor: SJAN Bh., *fond Parohia Șinteu*; *Schematismus* 1824, 1855; Varga E. Árpad, *Szilágy etnikai 1850-2002*...; Varga E. Árpad, *Bihar etnikai százalék 1869-2002*...; INS)

Ocupația principală a slovacilor în această perioadă era activitatea de defrișare, o mică parte lucrând în cadrul hutelor de sticlă. Pe pământul defrișat se cultivau mai ales cartof și secară, plante adaptate la solul mai puțin fertil, și se creșteau animale, în special bovine și porcine. Sporul natural ridicat ca urmare a unei natalități ridicate a determinat o creștere importantă a populației slovace. Începe astfel procesul de migrație internă a slovacilor prin întemeierea de noi așezări de tip răsfirat în zona înaltă, majoritatea dispărute în secolul al XX-lea (*Csernahora* sau *Feketehegy, Feherpatak, Kálimb, Polyana*). În zona de vale, migrația slovacilor a avut mai ales rațiuni economice, formându-se mici comunități de slovaci în așezări românești (Voivozi, Ciutelec, Cuzap, Popești) sau mixte (Pădurea Neagră). În perioada 1870-1880, populația slovacă din parohia Budoi se reduce mult ca urmare a unui spor natural negativ. Bilanțul dintre numărul nașterilor și numărul deceselor (*Tab.2*) înregistrează valori negative din cauza epidemiei de holeră care a făcut ravagii în întreaga Transilvanie. Acest bilanț, indicator al sporului natural pozitiv, înregistrează valori medii foarte ridicate la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Până în 1910 și 1930, populația slovacă crește în majoritatea localităților, atât în parohia Șinteu, cât și în parohia Budoi. Creșterea naturală a populației este afectată de procesul de emigrare, în special spre continentul american, care se manifestă în această perioadă. Nu știm în ce măsură acest proces a afectat slovacii din zonă, dar este evident că el a existat. În perioada 1941-1966, numărul slovacilor scade puternic, mai ales ca urmare a procesului de reemigrare manifestat cu precădere în perioada 1945-1948[13]. Rata medie de creștere a întregii populații slovace din zona Bihor-Sălaj (*Tab.1*) înregistrează valori negative, foarte scăzute, pentru perioada 1930-1956. După 1966, în anii comunismului, se înregistrează o creștere a numărului slovacilor în zonele de vale (Budoi, Derna, Voivozi, Popești, Ciutelec, Cuzap, Pădurea Neagră) datorită exploatării cărbunelui în bazinul Bistrei și al Barcăului și a asfaltului la Budoi-Derna. Scade însă numărul slovacilor din așezările aflate în parohia Șinteu unde

[13] O. Štefanko, *Despre slovacii din România,* Editura Ivan Krasko, 2004, p. 18-19.

dezvoltarea economică era incipientă. Lemnul fusese exploatat în mare parte, iar terenurile agricole aveau un randament scăzut. După 1992, odată cu redobândirea libertății de mișcare, comunitățile slovace se reduc numeric în toate așezările, atât în cele majoritar slovace, cât și în cele cu minorități slovace. Foarte mulți slovaci au reemigrat spre Slovacia. În principal au fost tineri, fapt dovedit și de numărul redus al căsătoriilor din parohia Budoi între 1992 și 2000 (*Tab.2*).

Concluzie

Analiza izvoarelor istorico-demografice existente (șematisme, conscrieri confesionale, recensăminte, registre de stare civilă) ne permite ilustrarea evoluției demografice a comunităților slovace din așezările de munte și de vale din regiunea Bihor-Sălaj. Comunitățile de slovaci au avut o evoluție fluctuantă de-a lungul ultimilor 200 de ani. În secolul al XIX-lea numărul slovacilor crește continuu ca urmare a politicilor de colonizare și a unui spor natural ridicat, datorat unei natalități crescute. Perioadele de creștere sunt întrerupte doar de momentele de crize epidemiologice, cum a fost cea din anii '70 ai secolului al XIX-lea. Creșterile demografice au antrenat procesul de migrație internă a slovacilor în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Au fost întemeiate noi mici comunități de slovaci în zonele înalte, cu caracter temporar, în special pentru tăierea pădurilor. În zonele de vale au apărut comunități de slovaci în satele locuite de români. În secolul al XX-lea, aspectele economice au jucat un rol important în dinamica grupurilor de slovaci. Migrația internă a continuat, au fost căutate mai ales așezările de vale ca urmare a dezvoltării economice superioare (exploatarea cărbunelui și a asfaltului, prelucrarea sticlei). În același timp, a început un amplu proces de migrație externă, manifestat cu putere la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial. După 1990, procesul de reemigrare a afectat puternic comunitățile de slovaci din parohiile romano-catolice Budoi și Șinteu, mai ales în rândul tinerilor. De-a lungul întregii perioade 1869-2011, se poate observa că slovacii au rămas majoritari în așezările pe care le-au întemeiat, dar numărul lor a scăzut simțitor în toate așezările de munte (Parohia Șinteu). În satele de vale (Parohia Budoi) creșterile numerice reale sunt minore. Cauzele regresului demografic al slovacilor din zona Munților Plopiș țin atât de sporul natural redus, cât și de un amplu proces de migrație externă, în special a tinerilor, ceea ce ar trebui să reprezinte motive serioase de îngrijorare pentru autoritățile și comunitățile locale.

BIBLIOGRAPHY

1. SJAN Bihor, *fond Parohia Romano-Catolică Șinteu*; *fond Registre de stare civilă*;
2. Arhiva Parohiei Romano-Catolice Budoi: *Registre de stare civilă*;
3. Institutul Național de Statistică (INS): *Populația după etnie la recensămintele din perioada 1930-2011*;
4. *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Rumusku/Atlasul culturii populare a slovacilor din România*, Vydavatel'stvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku/Editura Societăţii Culturale şi Ştiinţifice „Ivan Krasko", Nadlak – Nădlac, 1998;
5. *Istoria minorităților naționale din România*. Coordonator: Doru Dumitrescu și alții, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2008;
6. Ocelák, R., *Počátky slovenského osídlení v bihorsko-salajské oblasti Rumunska: osídlení vrchu (Stará Huta, Gemelčička, Nová Huta, Židáreň, Sočet)* (Începuturile colonizării slovace în zona Bihor-Sălaj: așezările de munte), http://www.ocelak.cz/wp-content/uploads/2017/07/pocatky_osidleni.pdf;

7. *Recensământul din 1880. Transilvania*. Coordonator T. Rotariu, Editura Staff, Cluj-Napoca, 1997;

8. *Schematismus Venerabili Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis, pro anno ...* 1824 (1828, 1835, 1851, 1855, 1869, 1880, 1889, 1896), Magno-Varadini, Typis Joannis Tichy;

9. *Slovacii din România*. Editori: Albert Zsolt Jakab, Lehel Peti, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 2018;

10. Štefanko, O., *Despre slovacii din România,* Editura Ivan Krasko, 2004;

11. http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm (*The Cultural Innovation Foundation's Library*)

12. https://maps.arcanum.com/en/ (*Hărți istorice ale Imperiului Habsburgic*)

13. http://reemigranti.ocelak.cz/

THE FRENCH CHARLES DE GAULLE HAS SPOKEN IN ENGLISH IN TÂRGOVIȘTE

Gabriel-Ion Degeratu
PhD Student, „Valahia" University of Târgoviște

Abstract: A very important event took place on May 14th 1968 when General Charles de Gaulle, president of the French Fifth Republic, visited Romania as part of his visionary initiative toward a unified Europe "from Atlantic to the Urals". His visit posed a number of challenges for the communist regime at the time, two of them being his meetings at Craiova and Târgoviște with Polihron Dumitrescu and Ion Heruvim, former classmates from the Special Military School of Saint-Cyr. He met with Heruvim on the alleys of the park close to the Royal Court of Târgoviște, under the omnipresent gaze of the Chindia Tower. The discussion was carried in English so that the secret police agents of the Socialist Republic of Romania could understand as little as possible. In this short, but fruitful meeting, Heruvim was able to inform de Gaulle about his oppression under communist rule and the general political, social and economic situation of Romania after 1945, despite having received a "friendly" warning to not address these topics. This conversation did not lead to negative consequences for the Romanian general and he was able to continue his peaceful life, although his friend, Charles, would not be president of France for longer, getting replaced by Georges Pompidou and unexpectedly passing away in 1970. Another general of the Romanian army, Victor Isăceanu, also oppressed by the communist party, was brought to de Gaulle's discussion with Ion Heruvim, in front of his house. So, before the meeting in the park the French head of state met with both high-ranking Romanian officers. The next day, May 18th, de Gaulle met at the French Embassy in Bucharest with two other colleagues from Saint-Cyr, General Paul (Pavel) Teodorescu and Colonel Radu Miclescu, but also with the commander-aviator Dan Vizanty. The Romanian authorities were all forced to look for them urgently in order to lift them, at least at the time of the visit, out of the poverty in which the whole communist regime had placed them after the Second World War. Then forgetfulness and indifference returned.

Keywords: Charles de Gaulle, Ion Heruvim, Saint-Cyr, Târgoviște, English Language

Introducere

Pe data de 17 mai 1968, Târgovişte a îl ovaţiona pe generalul Charles de Gaulle, preşedintele celei de-a V-a Republici Franceze, un moment mult aşteptat de locuitorii oraşului care, mulţi dintre ei, nu știau atunci de ce şeful statului francez a ales oraşul Turnului Chindiei pentru vizită. Deplasarea în ţara noastră trebuia efectuată în anul 1967, dar a fost anulată în condiţiile crizei internaţionale provocată de Războiul de 6 Zile dintre Israel şi Statele Arabe[1]. Oricum, călătoria ar fi avut alt traseu, fără Piteşti, Colibaşi, Dragodana, Târgovişte şi Ploieşti. Chiar şi în ianuarie 1968, programul înaintat de comun acord de autorităţile de stat şi ministerele de externe ale celor două ţări nu conţinea aceste localităţi[2]. Era Craiova, unde francezii aveau investiţii ridicate în colaborare cu românii, Combinatul Chimic şi Uzina Electroputere şi figurau Bacăul, Piatra Neamţ şi Braşov. Parcursul lui de Gaulle în România a avut loc tot într-o perioadă dificilă, în care Franţa era dominată de proteste şi demonstraţii studenţeşti. Astfel, în noaptea de 10 spre 11 mai are loc „Noaptea Baricadelor" de la Sorbona, iar în perioada în care preşedintele francez era în ţara noastră, izbucnesc mişcări studenţeşti în Cartierul Latin, urmate fiind de

[1] Dan Constantin Mâţă, *Relaţiile franco-române în perioada 1964-1968. Dialog în anii destinderii*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2011, pag. 185-186.
[2] Arhivele Naționale ale României – C.C. al P.C.R. Cancelarie - Dosar 8/1968, f. 40.

protestele sindicatelor și greva generală care paralizează Franţa pentru 15 zile, astfel că vizita se încheie mai devreme decât programul iniţial[3].

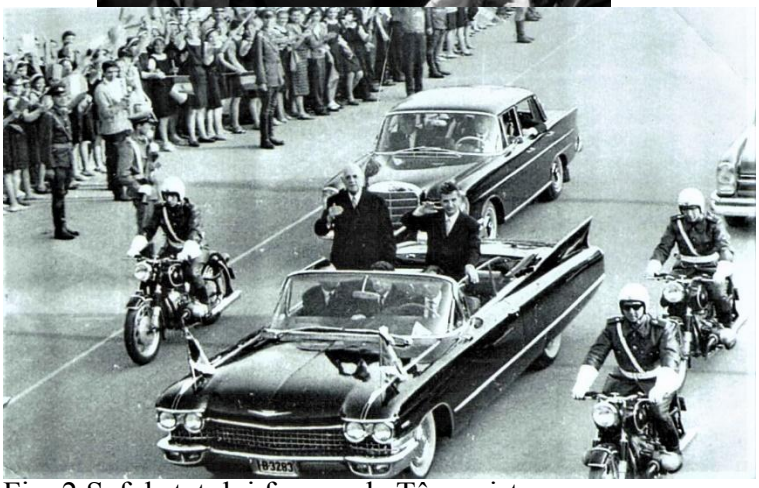

Fig. 1 Charles de Gaulle în România
Fig. 2 Șeful statului francez la Târgoviște

Sursa Fig. 1: https://www1.agerpres.ro/flux-documentare/2015/11/22/documentar-125-de-ani-de-la-nasterea-generalului-charles-de-gaulle-presedinte-al-frantei-1959-1969--11-32-13

Sursa Fig. 2: Georges Eneas https://www.facebook.com/groups/190453571491064/permalink/716899828846433

Capitolul 1. Revederea de sub Turnul Chindiei

În data de 17 mai 1968, generalul Charles de Gaulle, însoţit de Nicolae Ceauşescu ajunge la Târgovişte, unde era o atmosferă de mare bucurie, cu mii de oameni aşezaţi de o parte şi de cealaltă a străzilor pe care urma să le străbată coloana oficială venită dinspre Argeş, prin Piteşti-Topoloveni-Găeşti-Dragodana. La intrarea în oraş, alaiul de automobile în fruntea căruia era modernul Cadillac negru din care cei doi şefi de stat salutau permanent mulţimea a străbătut Bulevardul Castanilor, revenit în prezent la denumirea de Carol I[4], una dintre arterele principale ale oraşului, legătura de circulaţie între gară şi centru. În Piaţa Marinovschi, convoiul de maşini

[3] Sanda Stolojan, *Cu de Gaulle în România*, Editura Albatros, București, 1994, pag. 54.

[4] Fosta denumire Bulevardul Castanilor. Cea mai frumoasă arteră de circulație din Târgoviște, împrejmuită de castani, se întinde de la Gara Târgoviștei până în Piața Mihai Viteazu. Casele aflate de-a lungul ei sunt majoritatea construite între sec XIX și începutul sec XX și sunt declarate monumente istorice. Până în 1989, Nicolae Ceaușescu a vrut să mute la Târgoviște o parte din clădirile administrative ale capitalei București aici, vechile case de pe acest bulevard urmând să devină ambasade.

nu a urmat traseul firesc spre Calea Domnească şi Turnul Chindiei, ci s-a îndreptat spre stânga, pe strada Maior Eugen Brezişeanu, la numărul 10, colţ cu strada Primăverii, la o casă în apropierea căreia s-a realizat prima oprire. Era imobilul în care locuia generalul Ion Heruvim, veteran de război, fostul coleg al lui Charles de Gaulle de la celebra Şcoală Militară de la Saint-Cyr[5]. La întâlnire a fost adus de către autorităţi şi un alt general, Victor Isăceanu, prieten cu Heruvim. „Au fost discuţii care au durat aproximativ 15-20 de minute, o convorbire protocolară şi emoţionantă, cu personal restrâns şi intens verificat anterior. De Gaulle s-a revăzut cu domnul general Heruvim cu care învăţase la Saint-Cyr şi l-a cunoscut atunci pe bunicul meu, Victor Isăceanu care, atunci locuia pe Bulevardul Castanilor, la numărul 23, într-o casă naţionalizată. Imobilul domnului Heruvim a fost ridicat de familia soţiei acestuia, Maria, Costescu pe numele de fată, era zestrea ei, tatăl doamnei Heruvim, Alexandru Costescu fiind cândva prefect de Dâmboviţa. Ironia sorţii, după decesul lui Heruvim, casa acestuia a fost cumpărată în 1976 de bunicul meu, Isăceanu, acolo a şi murit. De Gaulle a întâlnit atunci doi generali ai Armatei Române, cărora regimul comunist le rezervase o soartă tristă. S-a vorbit în limbile franceză şi română cu translator. A fost o întâlnire de suflet, în care de Gaulle a impresionat din nou asistenţa prin prezenţa lui fizică impozantă, evident au fost şi poze, nu vorbesc de cele oficiale realizate de jurnalişti şi, de ce nu, de Securitate, ci de cele realizate pe furiş de către vecini, fericiţi posesori ai unui aparat de fotografiat" mărturisea avocatul stabilit în Franţa, Vladimir Ţunţi Ştefănescu, nepotul generalului Victor Isăceanu.

Fig. 3 De Gaulle și Ceaușescu salută asistența

Fig. 4 Casa lui Heruvim, ulterior a lui Victor Isăceanu

[5] Școala Specială Militară de la Saint-Cyr este o instituție militară franceză de învățământ superior care asigură formarea inițială a ofițerilor din armata franceză. A fost creată prin ordinul dat de primul consul Napoleon Bonaparte la 11 floréal X (calendarul republican), respectiv 1 mai 1802 (calendarul gregorian) și, după ce acesta devine împărat, instituția ia numele Școala Specială Imperială Militară. În fiecare an, școala formează aproximativ 200 de ofițeri.

Sursa Fig. 3: Ion Tinel Mihai https://www.facebook.com/groups/190453571491064/permalink/190806338122454
Sursa Fig. 4: Arhivă proprie

După o vizită între generali, o simbolică prezentare a militarului Charles de Gaulle la „comenduirea garnizoanei" de Târgovişte cu Heruvim şi Isăceanu în prim-plan, coloana oficială a intrat pe altă arteră principală de circulaţie, Calea Domnească, a trecut pe lângă scările Tribunalului Dâmboviţa şi a ajuns la Curtea Domnească[6]. A fost întâmpinat cu pâine şi sare, iar un grup folcloric bărbătesc cânta din bucium pe zidurile cetăţii medievale. În alocuţiunea sa, preşedintele francez a spus: „Mă simt foarte fericit să mă găsesc la Târgovişte şi că pot vizita locuri unde sunt atâtea mărturii ale originii poporului român. Vă aduc salutul Franţei. Trăiască Târgovişte! Trăiască România!", iar în cartea de impresii a Muzeului Judeţean a scris: „Onoare şi fericire Târgovişte!"[7] Era însoţit de Nicolae Ceauşescu, iar lângă ei au fost doamnele Yvonne de Gaulle şi Elena Ceauşescu, gazda întâlnirii fiind prim-secretarul judeţului Dâmboviţa, Nicolae Tăbârcă. Au vizitat Biserica Domnească, iar lângă oaspeţi a stat în permanenţă prinţul Mihai Dimitrie Sturdza, unul dintre cei doi translatori români ai preşedintelui francez, celălalt fiind doamna Sanda Stolojan, nepoata scriitorului Duiliu Zamfirescu.

[6] Curtea Domnească din Târgovişte a fost concepută ca un complex de edificii care să servească atât ca centru al administraţiei ţării, cât şi ca locuinţă pentru domnitor, familia sa şi pentru numeroşii curteni şi slujitori. Acesta era locul în care se ţineau consfătuirile divanului, se efectuau judecăţile mai importante şi se eliberau actele cancelariei. Tot aici erau primiţi oaspeţii şi călătorii străini aflaţi cu diferite prilejuri prin Ţara Românească. Prima menţiune documentară a Curţii Domneşti din Târgovişte se face în privilegiul din 1403, în care se arată că domnul îşi ia libertatea de a alege el mai întâi mărfurile pentru cerinţele casei sale din Târgovişte. Aceeaşi clauză este consemnată şi în alt privilegiu comercial, din anul 1409. Dintr-un act care datează din perioada 1409—1418, aflăm că Mihail voievod, fiul şi asociatul la domnie al lui Mircea cel Bătrân, rezidă în Târgovişte, „oraşul domniei mele" şi din veniturile „casei sale" de aici acordă unele danii mănăstirilor Cozia şi Cotmeana.

[7] Primăria Târgovişte, *Cetăţeni de Onoare*, http://muzeetargoviste.ro/generalul-charles-de-gaulle-presedintele-republicii-franceze-la-targoviste/, accesat la 12.02.2021.

Fig. 5 Sosirea la Curtea Domnească Fig. 6 Vizitarea vestigiilor istorice din Târgoviște

Sursa Fig. 5 și Fig. 6: Cristian Dodici https://www.facebook.com/photo?fbid=2785640725022140&set=gm.362043894905076

Capitolul 2. Francezul de Gaulle a vorbit în engleză

La Curtea Domnească din Târgovişte, sub Turnul Chindiei, are loc a doua întâlnire a generalului francez cu omologul său român, generalul Ion Heruvim, una de 30 de minute. Aproximativ între patru ochi şi tot atâtea urechi. „Sunt lăsaţi să meargă tête-à-tête la ruinele Palatului Domnesc, pe un drumeag cu iarbă dintr-o livadă cu nuci, care cobora din spatele Turnului Chindiei spre râul Ialomiţa, urmaţi la o oarecare distanţă de băieţii de la Cooperativă”[8]. Evident erau şi angajaţii români de la Securitate şi colegii lor de la instituţia omoloagă franceză în dispozitiv pentru a asigura integritatea oficialilor, buna desfăşurare a vizitei potrivit programului, dar şi o reuşită acurateţe a sunetului. Erau pregătiţi pentru o bună ascultare în limba franceză, iar dacă eventual nu auzeau tot, în condiţiile în care tehnica era rudimentară în 1968, ştiau să înţeleagă cuvintele după mişcarea buzelor.

Surpriza a fost imensă pentru „supraveghetorii” dialogului dintre generalii Charles de Gaulle şi Ion Heruvim în momentul în care au auzit că militarii vorbesc în limba engleză, iar situaţia a fost relatată de ofiţerul târgovişte an unuia dintre cei mai buni prieteni ai săi, colonelul Petre Dumitrescu, alintat Buflei, căruia i-a spus pe îndelete cum i-a păcălit pe cei care nu erau dispuşi să audă realitatea României comuniste şi privaţiunile împletite cu sărăcia în care îşi

[8] Doru Dumitrescu, *Undeva…Cândva…În Târgoviște*, Tipografia SC Ecran Magazin SRL, Brașov, 2012, pag. 138.

duceau existenţa eroi ai Armatei Române din cele două conflagraţii mondiale ale secolului al XX-lea: „Foarte bine, m-am gândit că ne vor asculta ce vorbim în franţuzeşte şi, de-al dracului, am vorbit cu de Gaulle în englezeşte, de turbau băieţii de furie, că nu se aşteptau la asemenea găselniţă şi nu au fost pregătiţi cu oameni în sensul ăsta. Să ştii că i-am spus tot ce am crezut eu de cuviinţă, ce mi-au făcut, ce minciuni se spun, care e adevărul, cum trăiesc oamenii, în general, cum am dus-o noi, ofiţerii fostului regim şi tot ce m-a întrebat el, nu i-am iertat pe ăştia cu nimic. Dă-i dracului, ce-o să-mi mai facă? Doar nu le-o spune de Gaulle ce am vorbit, este om serios. Fost militar doar... N-am fost dispus să torn gogoşile pe care mi le-au servit ei să le predau Generalului, să ajung vornic ca cel din poveste, ştii tu… «cu iaurt, cu gogoşele, te făcuşi vornic, mişele! » Nu sunt de vânzare şi nu vreau la mai mare”[9].

Fig. 7 Întâlnirea cu discuţii în limba engleză Charles de Gaulle – Ion Heruvim, lângă Turnul Chindiei

Sursa: https://planiada.ro/destinatii/dambovita/turnul-chindiei-433

Cu o zi înainte, în 16 mai 1968, la ora 12 şi cincizeci de minute, în «Parcul Poporului» din Craiova, la Restaurantul Debarcader, în ambianţa naturală de excepţie realizată cu şase decenii înainte de peisagistul francez Redont, generalul Charles de Gaulle se întâlnise cu alt coleg de la Saint-Cyr, generalul Polihron Dumitrescu. A coborât din automobil, a salutat pe cei din faţă, privind insistent în jur şi a bătut pas de front, cu mâna la chipiu, îndreptându-se spre cel care i-a fost şeful clasei la şcoala militară. Vorbind scurt, în limba franceză, întocmai ca la toate unităţile de învăţământ din domeniul armatei din lume, era obligatoriu ca elevului cel mai bun să i se dea raportul. Au urmat discuţiile lui de Gaulle cu Dumitrescu şi soţia lui, franţuzoaică, evident în franceză[10].

Generalii Polihron Dumitrescu şi Ion Heruvim au fost în prealabil sfătuiţi de lucrătorii de la Securitate să evite să vorbească despre perioada lor de reflux în cariera militară şi în viaţa socială de după 1945. În momentul reîntâlnirii cu Charles de Gaulle, cei doi necunoscuţi din Craiova şi Târgovişte erau absolvenţi ai Şcolii militare de ofiţeri de infanterie, şcolii Superioare de Război din Bucureşti şi străluciţi elevi la Saint-Cyr unde l-au şi cunoscut pe de Gaulle, dar după al Doilea Război Mondial au fost trataţi umilitor, ca mulţi dintre ofiţerii superiori ce luptaseră pe frontul de răsărit, iar generalul Victor Isăceanu, prieten cu Ion Heruvim, nu a

[9] Ibidem, pag. 138-139

[10] Vladimir Roşulescu, *Charles de Gaulle la Craiova 1968*, Istorie, 3 octombrie 2011, http://vladimirrosulescu-istorie.blogspot.com/2011/10/charles-de-gaulle-la-craiova-1968.html, accesat la data de 15.03.2021.

constituit nici el o excepţie. „Pe bunicul, cu o lună înainte de venirea lui Charles de Gaulle, l-au căutat securiştii cu croitori ca să-i facă haine, dar şi cu doctori, cu medicamente şi vitamine. I-au adus până şi mâncare! Evident, nu şi după întâlnire, când a reintrat în uitarea autorităţilor. La fel au procedat şi cu domnul general Heruvim" rememora nepotul lui Isăceanu, avocatul Vladimir Ţunţi Ştefănescu, cu domiciliul la Toulouse, în Franţa.

În Bucureşti, preşedintele francez s-a mai întâlnit la recepţia din 18 mai 1968, de la Ambasada Franţei la Bucureşti cu asul aviaţiei române, comandorul-aviator Dan Vizanty şi cu alţi doi foşti colegi de la Saint-Cyr, generalul de corp de armată Paul (Pavel) Teodorescu, un apropiat al Regelui Carol al II-lea, comandantul Regimentului 6 „Mihai Viteazu" de Gardă şi creatorul Şcolii Superioare de Război pe care a şi condus-o şi colonelul Radu Miclescu, cel care a refuzat să plece din casa pe care comuniştii i-au naţionalizat-o, alegând să locuiască împreună cu soţia, timp de peste patru decenii, într-una din băile imobilului confiscat.

Nu numai Ion Heruvim şi Victor Isăceanu au fost foarte importanţi doar înainte de întâlnirea cu de Gaulle, Polihron Dumitrescu, Paul Teodorescu, Radu Miclescu şi Dan Vizanty au fost şi ei căutaţi şi sprijiniţi material de autorităţile comuniste până la vizita preşedintelui francez şi ignoraţi total după aceasta.

Capitolul 3. De Gaulle sub Turnul Chindiei, Franţa sub asediu.

17 mai 1968 este ziua în care preşedintele francez a plecat din Craiova, vizitând Slatina şi a ajuns la Piteşti. Au urmat opriri la Colibaşi pentru vizitarea fabricii Renault care urma să fie inaugurată peste trei luni, în august, şi la Miceşti unde a simţit din plin ospitalitatea românească, la fostul conac al celebrului ministru şi avocat Istrate Micescu, imobil naţionalizat de regimul comunist. A urmat traseul spre Piteşti, Topoloveni, Găeşti şi Dragodana, escala din pădurea unde în numai două săptămâni a fost amenajat un complex turistic şi apoi Târgovişte, Ploieşti şi reîntoarcerea în Bucureşti.

La Curtea Domnească din Târgovişte, într-un entuziam general, delegaţia franceză primea veşti din ce în ce mai îngrijorătoare de la Paris, dar Charles de Gaulle era zâmbitor şi „ţinea să nu transpară nimic în faţa bucuriei populare"[11].

Practic, vizita în România începuse sub auspicii interne nefericite pentru general, după ce în Franţa, în 2 mai, administraţia bloca accesul la Sorbona, iar poliţia fugărise studenţii prin Cartierul Latin, provocând la numai 24 de ore proteste masive ale tinerilor din învăţământul superior. Pe 7 mai, muncitorii din câteva uzine îşi exprimă şi ei nemulţumirea, dar guvernanţii nu vor să redeschidă viaţa universitară. Astfel că, în 10-11 mai au loc manifestări de mare violenţă pe baricadele ridicate între timp între trupele speciale de poliţie şi studenţi, dar şi alte persoane care se alăturaseră protestului. Operaţiunea de agresivitate a autorităţilor nu se soldează cu persoane decedate, ci doar cu răniţi şi reţinuţi. În 13 mai 1968, sindicatele de stânga cheamă Franţa la o grevă generală în sprijinul studenţilor şi, în consecinţă, peste un milion de oameni ies în Paris la demonstraţia antiguvernamentală. Prim-ministrul Georges Pompidou părea hotărât să deblocheze situaţia, însă măsurile nu îi mulţumesc pe protestatarii care continuă manifestările şi tensiunea în societate creşte. A doua zi, preşedintele Charles de Gaulle pleca în România în vizita programată pentru perioada 14-18 mai, iar în ziua de 16, Franţa consemnează cel puţin 50 de fabrici şi uzine în care angajaţii îşi exprimă ostilitatea faţă de guvernanţi, pentru ca în 17 mai, când de Gaulle era în vizită la Târgovişte, protestele să fie la intensitate mare şi în continuă creştere. Acţiunea de frondă „Maiul cel roşu", aşa cum a fost ea denumită, era din ce în ce mai pregnantă, dar a Cincea Republică încerca să reziste împreună cu simbolul ei, contestat la Paris şi

[11] Sanda Stolojan, op.cit., pag. 54.

adulat în România, numitorul comun al manifestărilor din cele două ţări fiind de Gaulle şi numărul foarte mare de oameni.

Fig. 8 Intervenţia forţelor de ordine la Paris Fig. 9 Protest muncitoresc la uzina „Renault”

Sursa: https://moldova.europalibera.org/a/sf%C3%A2r%C8%99it-de-mai-ro%C8%99u-o-istorie-a-revolu%C8%9Biei-studen%C8%9Be%C8%99ti-din-fran%C8%9Ba-68-(video)/29263904.html

Se ia decizia scurtării cu o zi a vizitei în România, toţi membrii delegaţiei franceze fiind anunţaţi de hotărâre chiar în timpul discursului şefului de stat francez, susţinut la Curtea Domnească din Târgovişte[12]. În 18 mai, la grevă erau 200.000 de persoane, studenţii ocupau Sorbona şi alte universităţi din Franţa şi au loc întâlniri de protest de stânga şi manifestări artistice. Este ziua în care Charles de Gaulle revine la Paris, dar în perioada 20-22 mai se anunţă că 10 milioane de oameni, în fapt două treimi din personalul angajat francez protestează, solicitând în principal mărirea salariului şi reducerea săptămânii de lucru. Pe 26 mai, concilierea dintre Guvern şi protestatari eşuează, iar spre sfârşitul lunii, situaţia economică şi socială se

[12] Ibidem, pag. 54.

deteriorează grav, astfel că la stațiile de alimentare aproape nu mai este benzină[13]. În 30 mai, de Gaulle susține un discurs televizat în care anunța că refuză să plece din fruntea statului şi va dizolva Adunarea Națională pentru a organiza alegeri parlamentare anticipate la sfârșitul lunii iunie, prilej pentru cei care îl adulau, sute de mii de susținători să iasă pe străzile Parisului pentru a-şi arăta sprijinul necondiționat. La începutul lui iunie, nemulțumirile se estompează, iar spre sfârşitul lunii, pe data de 23 iunie, alegerile aduc un succes de proporții pentru de Gaulle[14].

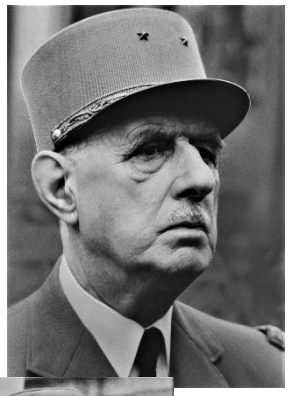

Fig. 10 Charles de Gaulle Fig. 11 Ion Heruvim Fig. 12 Polihron Dumitrescu Fig. 13 Victor Isăceanu

Sursa Fig. 10: https://www.britannica.com/biography/Charles-de-Gaulle-president-of-France

Sursa Fig. 11: Cornel Mărculescu, Dora Dalles Middle School Bucşani, Dâmbovița County

https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10154324218281308&set=pb.742336307.-2207520000..&type=3

Sursa Fig. 12: Dinică Ciobotea, Ileana Marinaș, *Charles de Gaulle la Craiova - Din istoria relaţiilor româno-franceze*, Editura Tipo Moldova, 2010

Sursa Fig. 13: Arhivă Vladimir Țunți Ștefănescu, nepotul generalului Victor Isăceanu

Capitolul 4. Generali de neuitat

Charles de Gaulle, generalul „Motor", a fost cel de-al doilea fiu al unei familii de clasă mijlocie romano-catolică, patriotică și naționalistă care a dat istorici și scriitori, el fiind de mic pasionat de arta militară. A urmat Academia Militară din Saint-Cyr, iar în 1913, ca tânăr sublocotenent, s-a alăturat unui regiment de infanterie, comandat de colonelul Philippe Pétain. În

[13] Iaroslav Șimov, *Sfârșit de „Mai roșu". O istorie a revoluției studențești din Franța '68,* https://moldova.europalibera.org/a/sf%C3%A2r%C8%99it-de-mai-ro%C8%99u-o-istorie-a-revolu%C8%9Biei-studen%C8%9Be%C8%99ti-din-fran%C8%9Ba-68-(video)/29263904.html, accesat la data de 16.03.2021

[14] Idem

Primul Război Mondial a luptat la Verdun, a fost rănit de trei ori și de trei ori menționat în expediții și a petrecut doi ani și opt luni ca prizonier de război, timp în care a avut cinci încercări nereușite de evadare. La izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, de Gaulle a comandat o brigadă de tancuri, atașată Armatei a cincea franceză. În mai 1940, după ce a preluat comanda ca general de brigadă temporar în Divizia a 4-a blindată - gradul pe care l-a păstrat pentru tot restul vieții - a avut de două ori ocazia să-și aplice teoriile despre războiul tancurilor[15]. S-a manifestat permanent ca un comandant, asezând pe hârtie amintirile militare în volumul „Memorii de război". A fost președintele Franței în perioada 1958-1969.

Ion Heruvim, general cavalerist, cu doi ani mai mic decât de Gaulle, a fost decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul" clasa a III-a prin Decret Regal nr. 1888/12 octombrie 1944 în calitate de comandant al Regimentului 11 Roșiori. Comandant al Școlii de Ofițeri de Cavalerie din Târgoviște, a format elita cavaleriei românești, ofițeri cu rezultate remarcabile pe câmpul de luptă și în echitația națională. Absolvent al Școlii Militare Speciale de la Saint-Cyr din Franța, unde a fost unul dintre cei mai buni la învățătură din clasa în care a fost coleg cu Charles de Gaulle. O stradă de lângă Mănăstirea Dealu unde odihnește capul domnitorului Mihai Viteazul poartă numele generalului, artera de circulație fiind situată în satul Viforâta, comuna Aninoasa, județul Dâmbovița. În anul 1996, a primit post-mortem titlul de cetățean de onoare al orașului Târgoviște. Vorbea la perfecție franceza, engleza, germana și rusa, astfel că în perioada în care a fost ostracizat, a dat meditații filologice în limbi străine copiilor din oraș. A fost căsătorit „cu o doamnă de familie mare, au avut împreună o fetiță, care nu a trăit prea mult, murind de mică"[16], o tragedie care a marcat nefast viața lui și a soției.

Polihron Dumitrescu, general infanterist, a urmat Școala militară de ofițeri între 1911-1913 și, sublocotenent fiind în 1916, a fost avansat locotenent la intrarea în prima conflagrație militară. În 1917 a devenit căpitan, iar în 1921, a urmat strălucit cursurile anului I la Școala Superioară de Război din București, fiind trimis să-și continue studiile din anul II și III (1922-1924) la Școala Superioară de Război de la Saint-Cyr unde a fost șeful clasei în care învăța și elevul francez Charles de Gaulle. Polihron a devenit maior, iar în vremea regelui Carol al II-lea, în 1933 și 1937, a fost avansat locotenent-colonel, respectiv colonel. În anul 1943, este general de brigadă. A deținut funcția de subșef de Stat Major al Armatei a III-a, comandant al Diviziei 21 Infanterie, director al Învățământului Superior Militar, comandant al Diviziei 21 Infanterie, comandant secund al Comandamentului Militar al Capitalei între 20 decembrie 1944 și 12 mai 1945. A fost decorat cu „Steaua României" clasa a III-a în 1945 și trecut în rezervă la 9 august 1947[17]. A scris cartea de memorii militare „Ascultând chemarea", referitoare la participarea sa în Primul Război Mondial.

Victor Octav Isăceanu, general cavalerist, absolvent al Școlii Superioare de Război, ofițer de Stat Major, comandant de unități combatante pe Frontul de Est, multiplu și înalt decorat, inclusiv cu Crucea de Fier, a fost și comandant al Școlii de Subofițeri de Cavalerie Sibiu. Câștigător cu echipa militară a României în 1930 la Roma și Nisa a Cupei Națiunilor la echitație, la obstacole și dresaj. În 28 noiembrie 1994 a devenit primul Cetățean de Onoare al Târgoviștei, iar ulterior al urbei Dorohoi din județul Botoșani. Inițiator al reînființării Arhiepiscopiei Târgoviște, a fost distins pentru activitate meritorie îndelungată pe tărâm pastoral-misionar,

[15] Dorothy M. Pickles *Charles de Gaulle | Biography, World War II, & Facts,* Britannica, https://www.britannica.com/biography/Charles-de-Gaulle-president-of-France, accesat la data de 10.03.2021

[16] Doru Dumitrescu, op.cit., pag. 134.

[17] Vladimir Roșulescu, *Charles de Gaulle la Craiova 1968*, Istorie, 3 octombrie 2011, http://vladimirrosulescu-istorie.blogspot.com/2011/10/charles-de-gaulle-la-craiova-1968.html, accesat la data de 15.03.2021.

administrativ-bisericesc, didactic-educativ şi social-filantropic cu Crucea Patriarhală cu Gramată pentru mireni, cea mai importantă distincție a Bisericii Ortodoxe Române. În 4 mai 1995, prin Decretul nr.105, a fost înaintat de la gradul de general-maior la cel de general-locotenent în retragere. Unitatea de învăţământ din localitatea natală, satul Buhai (actualmente Pădureni) din comuna botoşăneană Şendriceni, se numeşte Şcoala Primară „Victor Isăceanu”[18]. A decedat în 3 august 1998, cu zece zile înainte de a împlini 100 de ani.

Concluzii

Momentul Târgovişte din 17 mai 1968 al vizitei generalului Charles de Gaulle în România a fost unic prin conversaţia preşedintelui în limba engleză, precedat de un alt eveniment singular în biografia sa, desfăşurat la Craiova, în care a dat onorul unui alt general, şeful clasei de la Saint-Cyr, promoţia din urmă cu aproape o jumătate de secol. Venirea lui în preajma foştilor săi colegi de clasă a determinat autorităţile române să diminueze ostracizarea asupra generalilor etichetaţi a fi împotriva noului regim comunist. Înainte de vizita șefului de stat francez, la Târgoviște, Craiova și București nu se știa de existența militarilor Ion Heruvim, Polihron Dumitrescu, Victor Isăceanu, Paul (Pavel) Teodorescu, Radu Miclescu și Dan Vizanty.

A fost unica întâlnire din România a celor șase cu Charles de Gaulle, în condiţiile în care, în 1969, şeful statului francez a fost înlocuit de Georges Pompidou, iar un an mai târziu, a murit.

BIBLIOGRAPHY

1. Arhivele CC al PCR
2. Arhivele MAE
3. Documentele Comitetului Județean PCR Dâmbovița
4. Însemnările Prințului Mihai Dimitrie Sturdza despre vizita în România și interviurile acordate
5. Ziarele Scânteia și Dâmbovița, presa franceză și Agenția France Presse din luna mai 1968
6. Dinică Ciobotea, Ileana Marinaş, *Charles de Gaulle la Craiova - Din istoria relaţiilor româno-franceze,* Editura Tipo Moldova, 2010
7. Dan Constantin Mâţă, *Relaţiile franco-române în perioada 1964-1968. Dialog în anii destinderii*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi, 2011
8. Dorothy M. Pickles Charles de Gaulle | Biography, World War II, & Facts, Britannica, https://www.britannica.com/biography/Charles-de-Gaulle-president-of-France
9. Doru Dumitrescu, Undeva…Cândva…În Târgoviște, Tipografia SC Ecran Magazin SRL, Brașov, 2012
10. Iaroslav Șimov, Sfârșit de „Mai roșu”. O istorie a revoluției studențești din Franța ’68, https://moldova.europalibera.org/a/sf%C3%A2r%C8%99it-de-mai-ro%C8%99u-o-istorie-a-revolu%C8%9Biei-studen%C8%9Be%C8%99ti-din-fran%C8%9Ba-68-(video)/29263904.html.
11. Sanda Stolojan, Cu de Gaulle în România, Editura Albatros, București, 1994
12. Vladimir Roșulescu, *Charles de Gaulle la Craiova 1968*, Istorie, 3 octombrie 2011, http://vladimirrosulescu-istorie.blogspot.com/2011/10/charles-de-gaulle-la-craiova-1968.html
13. Primăria Târgoviște, Cetățeni de Onoare, http://muzeetargoviste.ro/generalul-charles-de-gaulle-presedintele-republicii-franceze-la-targoviste/
14. Primăria Șendriceni, Informații de interes local, https://primariasendriceni.ro/

[18] Primăria Șendriceni, Informații de interes local, https://primariasendriceni.ro/, accesat la data de 30.04.2021.

ROMANIA'S TRANSITION FROM COMMUNISM TO DEMOCRACY IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Paula-Simona Gafincu (Ciubotă)
PhD Student, „Alexandru Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: This article presents the process of Romania's transition from communism to democracy and shows how the transition from a society based on the principles of a totalitarian state to a society based on the principles of the rule of law was achieved. In the context of globalization, states are forced to change their institutions, implement new programs and governance mechanisms designed to help establish and then strengthen democracy. The transition to democracy and democratic consolidation is an important issue for global peace, security and development. That is why I believe that market liberalization or capitalism, the free movement of citizens, the liberalization of the media, are important elements in globalization, being to the detriment of the run economy, the tightening of borders or censorship. Under these conditions, state institutions have effective communication relations with other international institutions. In fact, this article presents the situation of Romania - a former communist state - which was forced to take the long road of democratization, with small steps and policies to establish the principles of the rule of law.

Keywords: ideology, democracy, communism, transition, globalization

Prăbușirea comunismului și tranziția către democrație

Anul 1989 va fi un an de cotitură pentru multe state de pe continentul european. Astfel, prăbușirea blocului sovietic va face posibilă schimbarea puterii și a regimurilor în statele din estul Europei. România va fi unul din statele în care schimbarea regimului s-a făcut cu vărsare de sânge, având parte de o revoluție sângeroasă. Finalul Războiului Rece a atras după sine nenumărate schimbări în Europa de Est, tranziția către democrație și consolidarea acesteia fiind probleme importante în calea dezvoltării globale. Astfel, democrația câștigă statutul de „mantra"[1].

Așa cum am spus și mai sus, în zilele noastre democrația se bucură de popularitate astfel încât ideologiile se leagă de aceasta, fie că susțin sau nu principiile unui stat de drept. Idealul democratic este prezent în majoritatea ideologiilor doar că acestea înțeleg diferit modul în care ar putea ajunge la aceasta din cauza faptului că au păreri diferite despre „ceea ce este cu adevărat democrația"[2]. Astfel, nu de puține ori, democrația a fost redefinită pentru a da legitimitate regimului politic[3]. Robert Dahl considera că: „Astăzi, ideea de democrație se bucură de o popularitate universală. Majoritatea regimurilor emit tot felul de pretenții la titlul de <<democrație>>; cele care nu o fac, adesea insistă că forma lor de guvernare nedemocratică reprezintă o etapă necesară pe calea spre etapa finală – <<democrația>>. În ziua de azi, până și dictatorii par să creadă că un pic de limbaj democratic este un ingredient indispensabil

[1] Staffan I. Lindberg, „Ordinal Versions of V-Dem's Indices: When Interval Measures are not useful for Classification, Description, and Sequencing Analysis Purposes", *Geopolitics, History, and International Relations*, vol. 8, nr. 2, Addleton Academic Publishers, 2016, pp. 76–111.
[2] Terence Ball, Richard Dagger, *op. cit.*, pp. 35-36.
[3] Robert A. Dahl, *Democrația și criticii ei*, Institutul European, Iași, 2002, p. 321.

legitimității lor”[4]. În aceste condiții, la finalul secolului XX, democrația „ nu mai este unul dintre regimurile posibile, ci singurul acceptabil”[5].

Tranziția „este contrariul alternanței la putere”[6] și semnifică trecerea de la un regim la altul, schimbarea implicând un întreg proces care se realizează în mai multe etape. Încercând să arate cum are loc această schimbare de regim politic, Fisichella aduce în prim plan existența a cinci momente: „criză, prăbușire, tranziție, instaurare, consolidare”[7]. Astfel, nu putem considera încheiat un proces de tranziție doar atunci când puterea a fost preluată din mâinile tiranilor, ci atunci când noul regim politic reușește să-și consolideze puterea. Cu alte cuvinte, „instaurarea noului regim constă în asumarea guvernării și se încheie atunci când acest lucru se consideră realizat”[8].

În ceea ce privește tranziția de la o societățile comuniste la cele democratice, este important să subliniem afirmația lui Karl Popper care asociază societățile de mai sus cu societățile închise și deschise, considerând că tranziția de la una la alta „poate fi considerată una dintre cele mai profunde revoluții prin care a trecut omenirea”[9]. Trecerea de la o societate mincinoasă în care „un abis tot mai larg se căsca între ideologia oficială și o realitate din ce în ce mai chinuitoare”, iar „ideologia și realitatea erau în divorț” [10] a făcut posibilă o viață mai bună a cetățenilor în care drepturile și libertățile acestora să fie apărate și garantate.

Tranziția către capitalism a venit cu o serie de efecte date de trecerea de la de la un stat cu granițe ermetizate la un stat liber în care cetățenii pot să-și folosească mobilitatea pentru a-și părăsi statul din motive economice, sociale, politice. Mai mult decât atât, apariția puternică a globalizării va face ca fluxurile de bunuri, servicii, informații și capital uman să fie într-o continuă creștere. Astfel, migrația, ca efect al globalizării poate fi în defavoarea statului națiune, acestea nefiind capabile să-și supravegheze independent granițele și să oprească fluxul de migranți ilegali[11].

În ceea ce privește tendințele recente în analiza proceselor de democratizare și a revizuirilor teoretice cu care se confruntă tranzitologii, este necesar să aducem în atenție articolul scris de Licia Cianetti și Seán Hanley care ne prezintă faptul că în ziua de astăzi tranzițiile se confruntă cu retrogradarea democratică. Astfel, consolidarea democratică are de suferit, tranziția fiind una inversă și de regresie. Autorii sunt de părere că tranziția inversă poate fi uneori mai mult o capcană marcată de eroziunea democratică și de noile forțe populiste. Astfel, există trei situații posibile ale dinamicii democratice: consolidarea democratică (avansarea democrațiilor), retrogradarea democratică și stagnarea democratică. Autorii sunt de părere că, pentru a găsi remedii eficiente pentru a salva democrația trebuie să se dubleze eforturile de diagnosticare a problemelor cu care se confruntă statele pentru a-i împiedica pe posibilii autocrați să preia puterea și pentru a apăra și stimula instituțiile statelor democratice[12].

---

[4] Robert A. Dahl, *op. cit.*, p. 10.
[5] Cristian Preda, *Introducere în știința politică,* Ed. a 2-a, rev., Polirom, Iași, 2013, p. 269.
[6] Cristian Preda, *op. cit.*, p. 266.
[7] Domenico Fisichella, *Știința politică: probleme, concepte, teorii*, Polirom, Iași, 2007, p. 133.
[8] *Ibidem.*, p. 135.
[9] K. R. Popper, *Societatea deschisă și dușmanii ei*, Ed. a 2-a, rev., vol 1, Humanitas, București, 2005, p. 235.
[10] Mark Mazower, *Umbre peste Europa. Democrație și totalitarism în secolul XX*, Litera, București, 2019, p. 651.
[11] David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt, Jonathan Perraton, *Transformări globale. Politică, ecoomie și cultură*, Polirom, Iași, 2004, p. 366.
[12] Licia Cianetti & Seán Hanley „The End of the Backsliding Paradigm”, *Journal of Democracy*, vol. *32*, nr. 1, Project MUSE, 2021, pp. 66–80. https://muse.jhu.edu/article/778218

Deși, se observă clar că reforma este una din componentele tranziției, opinia publică este cea care face o asociere greșită între cei doi termeni: „reformă" și „tranziție"[13]. Astfel în România, tranziția a fost posibilă printr-o serie de reforme care au reușit să construiască noi sisteme politice și economice menite să garanteze statul de drept. Dacă în primul caz – cel al instaurării regimului totalitar – transformarea s-a produs rapid prin mecanisme de teroare și forță, în cel de-al doilea caz – cel al tranziției către democrație – transformarea societății s-a produs lent printr-un set de politici publice care s-a confruntat cu mentalitatea „omului nou" și cu instituții rigide. Accentul nu mai cade pe coerciție, ci pe noi metode prin care le sunt insuflate cetățenilor principiile și valorile democratice.

Tranziția din punct de vedere politic a României

Înainte de a vorbi despre tranziția României, este necesar să înțelegem că „prăbușirea sistemului sovietic a inaugurat era globalizării"[14], fie că vorbim despre domeniul politic, economic sau social.

În România, pe plan politic s-au remarcat imediat schimbări. Astfel, Consiliul Europei va fi prima organizație interstatală occidentală la care aderă România după 1989. De asemenea, România va lua parte la Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE) și va semna documentul *Carta de la Paris pentru o Nouă Europă*, angajându-se să consolideze democrația și să respecte principiile statului de drept[15].

Cu toate acestea, tranziția politică a fost una grea, marcată de inexistența unor partide politice puternic închegate care să preia puterea. Astfel, puterea politică este preluată de neocomuniști, de cei care crescuseră în vechiul regim și care au avut implicații în vechile instituții. Comparativ cu organizațiile sindicale a căror activitate nu a fost interzisă pe perioada comunismului, partidele politice au fost nevoite să o ia de la zero[16]. De aici apare și problema aceasta a lipsei unui partid politic care să preia puterea după evenimentele din decembrie 1989. Într-o dezbatere televizată, Traian Băsescu – înainte de realegerea sa ca președinte – a afirmat că România a avut neșansa de a avea la putere oameni care au fost implicați în vechiului regim politic. Astfel, în primii ani, tranziția politică a fost mult mai lentă comparativ cu cea economică, deși acestea s-au realizat în paralel și au fost interdependente. Finalul tranziției economice a culminat cu aderarea la NATO și UE a României[17].

Analizată doar la nivel formal, tranziția României pare a fi una de succes. „În general guvernările de tranziție de la regimurile autoritare par să utilizeze cu succes procedurile democratice ca formă, dar au mai puțin succes cu aspectul de fond – angajamentul popular și asumarea responsabilității, ambele necesare pentru a sprijini schimbarea de regim și a încuraja spiritul democratic"[18]. Făcând referire la procesul de trasformare al României, Peter Gross îl numește „începutul veșnicului început"[19]. S-a putut observa un refuz al schimbării, a responsabilizării conducerii. Noile instituții se aseamănă cu cele din vest, dar aduc un deserviciu țării din cauza caracterului și al modului acestora de funcționare „levantin". România a ratat

[13] Vladimir Pasti, *Noul capitalism românesc*, Polirom, Iași, 2006, p. 9.
[14] Iulian Stănescu, *Puterea politică în România: de la comunism la noul capitalism: (1989-2014)*, Pro Universitaria, București, 2014, p. 216.
[15] Iulian Stănescu, *op. cit.*, pp. 172, 178.
[16] Șerban Cerkez, *Grupurile de interese și polticile publice*, Polirom, Iași, 2010, p. 219.
[17] Iulian Stănescu, *op. cit.*, p. 236.
[18] Ronald F. King și Cosmin Gabriel Marian „Reprezentare, mandate și calitatea democrației" în Lavinia Stan și Diane Vancea (coord.), *România postcomunistă: trecut, prezent și viitor*, Polirom, Iași, 2017, p. 176.
[19] Peter Gross, „Modificări spectaculoase, dar puține schimbări în presă" în Lavinia Stan și Diane Vancea (coord.), *op. cit.*, p. 154.

multe oportunități privind democratizarea acesteia. Mai mult decât atât, se observă refuzul presei de a evolua, de a se schimba, fiind ușor controlată și manevrată de diferite forțe. Acest lucru poate fi ușor observat din exterior și este redat de cele trei caracteristici ale independenței presei: clientelism, instrumentalizare și paralelism politic. Astfel se remarcă lipsa profesionalismului, controlul presei și servirea de către aceasta a intereselor unor partide, politicieni.[20]

Tot legat de cadrul politic, trebuie să menționăm că alegerile, deși sunt un mecanism al statului democratic, acestea nu pot determina cum se va guverna, ci au rolul de a determina cine guvernează[21]. Adăugând la această afirmație a lui Schumpeter și faptul că în perioada tranziției, cadrul legislativ dădea posibilitatea strecurării printre lei, acestea fiind interpretate și reinterpretate în funcție de interesele celor care făceau parte din conducere, din diferite instituții, etc. Astfel, România putea fi considerată un stat în care, autoritatea este deținută în mâinile oamenilor și nu a instituțiilor[22].

Fostul președinte Trăian Băsescu a fost cel care a inițiat demersurile pentru condamnarea vechiului regim politic și l-a numit pe Vladimir Tismăneanu în conducerea Comisiei prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România. Astfel, acesta susține *Raportul final* ca fiind poziția oficială a României și condamnă vechiul regim politic ca fiind „ilegitim și criminal" pe toată durata acestuia de funcționare[23]. Tismăneanu a accentuat importanța căutarii justiției dar fără violență și răzbunare, justiția de tranziție fiind cea care avea să dețină rolul de vindecare a atrocităților trecutului. Recunoașterea celor întâmplate era un prim pas important în redarea demnității umane[24].

Analizând cazul României, Linz și Stepan sunt de părere că acesta este cel mai deosebit dintre cele apărute odată cu prăbușirea blocului socialist. Acest lucru este redat, în primul rând, de natura revoluției – începută ultima și fiind cea mai sângeroasă comparativ cu celelalte revoluții ale statelor est europene – apoi de lipsa negocierii, a încălcării repetate a drepturilor omului de către noul regim de conducere și alegerea și chiar realegerea unui fost înalt oficial comunist în funcția de conducere a României[25].

Tranziția din punct de vedere economic a României

În ceea ce privește România, primii ani ai tranziției au foarte grei. Acest lucru apare pe fondul crizei de sistem a vechii economii. Astfel, economia și societatea în ansamblul ei au de suferit din cauza stării de criză în care se afla statul la finalul anilor 1989[26]. Deși România nu avea datorii, nu era capabilă să să susțină importurile din resurse valutare proprii și astfel se recurge la intervenția Fondului Monetar Internațional[27].

Tranziția economică până în anul 2000 este una grea, marcată de sărăcie, anul 2000 fiind considerat anul cel mai dificil. Perioada 2000-2008 este caracterizată de o prosperitate economică post-tranziție, astfel, se remarcă o creștere economică ce va fi oprită de criza

[20] *Ibidem*, pp. 153-156.
[21] Joseph Shumpeter, *Capitalism, Socialism, and Democracy*, Harper & Row Publishers, New York, 1976, pp.250-284.
[22] Peter Gross, „Modificări spectaculoase, dar puține schimbări în presă" în Lavinia Stan și Diane Vancea (coord.), *op. cit.*, p. 159.
[23] Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România, Vladimir Tismăneanu (editor), Dorin Dobrincu, Cristian Vasile (co-editori) *Raport final*, Humanitas, Iași, 2007.
[24] Marius Stan și Vladimir Tismăneanu, „Administrarea trecutului: democrație și memorie în România" în Lavinia Stan și Diane Vancea (coord.), *op. cit.*, p. 45.
[25] Juan Linz, Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transitions and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Londra, 1996, p. 344.
[26] Iulian Stănescu, *op. cit.*, p. 162.
[27] *Ibidem.*, p. 172.

mondială care va face ca sistemul economic românesc să intre în recesiune. Creşterea economică post-tranziţie apare prin intermediul unei economii bazată pe consum, pe acumularea de capital străin care venea de peste graniţe odată cu plecarea forţei de muncă. Astfel, erau atraşi investitorii străini care urmăreau profitul pe o piaţă în continuă creştere.

Fostele elite comuniste au dorit sa controleze schimbarea, astfel a rezultat o privatizare lentă în perioada 1990-1996 ce a dus la dublarea legislaţiei şi, prin urmare, evitarea României de către investitorii străini. În aceste condiţii, tranziţia de la o economie centralizată, planificată la una capitalistă se realiza mult mai greu decât s-ar fi crezut. Nu exista un cadru legal bine stabilit, noile legi apăreau în contextul în care cele comuniste încă funcţionau[28]. Astfel, privatizarea era considerată „problema centrală, atât politică, cât şi economică a tranziţiei"[29]. Mai mult decât atât, trebuie să aducem în atenţie faptul că vechiul sistem economic era bazat pe industria grea consumatoare de energie care era ineficientă şi neproductivă[30]. În aceste condiţii în care vechiul sistem era deja într-o criză puternică, privatizarea a reprezentat „procesul cheie în noua structurare a economiei" [31], fiind o „variabilă strategică a tranziţiei economice"[32].

Costurile tranziţiei sunt consturi de natură socială: sărăcie, dezagregare socială şi creşterea inegalităţilor sociale.[33] Astfel, anii tranziţiei vor fi marcaţi de sărăcie, de creşterea şomajului, apoi de părăsirea ţării, a inegalităţilor sociale tot mai ridicate între bogaţi şi săraci, a muncii pentru subzistenţă şi a lipsei de oportunităţi.[34] În aceste condiţii politicile sociale ce au urmat pot fi considerate efecte ale culturii guvernamentale a sărăciei. Reducerea sărăciei sau a excluziunii sociale au fost probleme importante în spaţiul românesc postcomunist fiind date pe fondul moştenirii vechiului regim (criză socială şi economică date şomaj mascat, raritatea produselor necesare, sistem de ajutor social inadecvat) şi a Revoluţiei din decembrie 1989[35].

Concluzii

Închei aceast articol prin a spune că tranziţia României de la comunism la democraţie este un proces complex care a presupus trecerea de la o societate cu economie planificată la una capitalistă, de la o societate bazată pe partidul unic la una bazată pe multipartidism şi de la o societate bazată pe principiile unui stat totalitar la una bazată pe principiile unui stat de drept. Bineînţeles că toată această trecere a fost una grea, că instabilitatea politică şi economică apărută odată cu evenimentele din anii 1989 au adus România într-o situaţie în care şomajul, inflaţia, creşterea clivajelor sociale şi plecarea forţei de muncă a afectat buna dezvoltare a statului.

În contextul globalizării, statele au fost constrânse să îşi modifice instituţii, să implementeze noi programe şi mecanisme de conducere menite să ajute la instaurarea şi mai apoi, la consolidarea democraţiei. Doar că, de multe ori, acestea au fost doar la nivel formal, având nevoie de o anumită perioadă de timp pentru ca instituţiile democratice să funcţioneze astfel încât să apere şi să garanteze statul de drept. Liberalizarea pieţei, libera circulaţie a

[28] Dennis Deletant, „Angajamentul României faţă de statul de drept?" în Lavinia Stan şi Diane Vancea (coord.), *op. cit.*, p. 249.
[29] Vladimir Pasti, *op. cit.*, p. 242.
[30] Mark Mazower, *Umbre peste Europa. Democraţie şi totalitarism în secolul XX*, Litera, Bucureşti, 2019, p. 643.
[31] Iulian Stănescu, *op. cit.*, p. 162.
[32] *Ibidem.*,p. 236.
[33] Cătălin Zamfir, Iulian Stănescu şi Simona Ilie, *Raportul social al ICCV. După 20 de ani: opţiuni pentru România*, ICCV, Bucureşti, 2010, p. 8. https://bibliotecadesociologie.ro/en/download/zamfir-catalin-ilie-simona-stanescu-iulian-2010-raportul-social-al-iccv-dupa-20-de-ani-optiuni-pentru-romania-bucuresti-institutul-de-cercetare-a-calitatii-vietii/
[34] David A. Kideckel în Lavinia Stan şi Lucian Turcescu (coord.), *1989-2009. Incredibila aventură a democraţiei după comunism*, Institutul European, Iaşi, 2010, p. 188.
[35] Marian Preda, *Politica socială românească între sărăcie şi globalizare*, Polirom, Iaşi, 2002, pp. 109-116.

cetățenilor, liberalizarea mass-media – au fost elemente importante în cadrul tranziției și implicit, a globalizării. Acestea (cu toate neajunsurile lor din perioada postcomunism) au făcut posibilă trecerea la un stat democratic, angrenat în diferite instituții și organizații interstatale, necesare păcii și prosperității la care tindem cu toții.

BIBLIOGRAPHY

Ball, Terence, Dagger, Richard, *op. cit.*, pp. 35-36.

Cerkez, Șerban, *Grupurile de interese și polticile publice*, Polirom, Iași, 2010.

Cianetti, Licia & Hanley, Seán „The End of the Backsliding Paradigm", *Journal of Democracy*, vol. *32*, nr. 1, Project MUSE, 2021, pp. 66–80. https://muse.jhu.edu/article/778218

Dahl, Robert A., *Democrația și criticii ei*, Institutul European, Iași, 2002, p. 321.

Fisichella, Domenico, *Știința politică: probleme, concepte, teorii*, Polirom, Iași, 2007.

Held, David, McGrew, Anthony, Goldblatt, David, Perraton, Jonathan, *Transformări globale. Politică, ecoomie și cultură*, Polirom, Iași, 2004.

Lindberg, Staffan I., „Ordinal Versions of V-Dem's Indices: When Interval Measures are not useful for Classification, Description, and Sequencing Analysis Purposes", *Geopolitics, History, and International Relations*, vol. 8, nr. 2, Addleton Academic Publishers, 2016, pp. 76–111.

Linz, Juan, Stepan, Alfred, *Problems of Democratic Transitions and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Londra, 1996.

Mazower, Mark, *Umbre peste Europa. Democrație și totalitarism în secolul XX*, Litera, București, 2019.

Pasti, Vladimir, *Noul capitalism românesc*, Polirom, Iași, 2006, p. 9.

Popper, K. R., *Societatea deschisă și dușmanii ei*, Ed. a 2-a, rev., vol 1, Humanitas, București, 2005.

Preda, Cristian, *Introducere în știința politică,* Ed. a 2-a, rev., Polirom, Iași, 2013.

Preda, Marian, *Politica socială românească între sărăcie și globalizare*, Polirom, Iași, 2002.

Shumpeter, Joseph, *Capitalism, Socialism, and Democracy*, Harper & Row Publishers, New York, 1976.

Stan, Lavinia și Turcescu, Lucian (coord.), *1989-2009. Incredibila aventură a democrației după comunism*, Institutul European, Iași, 2010.

Stan, Lavinia și Vancea, Diane (coord.), *România postcomunistă: trecut, prezent și viitor*, Polirom, Iași, 2017.

Stănescu, Iulian, *Puterea politică în România: de la comunism la noul capitalism: (1989-2014)*, Pro Universitaria, București, 2014.

Tismăneanu, Vladimir (editor), Dobrincu, Dorin, Vasile, Cristian (co-editori), Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România, *Raport final*, Humanitas, Iași, 2007.

Zamfir, Cătălin, Stănescu, Iulian și Ilie, Simona, *Raportul social al ICCV. După 20 de ani: opțiuni pentru România*, ICCV, București, 2010, p. 8. https://bibliotecadesociologie.ro/en/download/zamfir-catalin-ilie-simona-stanescu-iulian-2010-raportul-social-al-iccv-dupa-20-de-ani-optiuni-pentru-romania-bucuresti-institutul-de-cercetare-a-calitatii-vietii/

LES MUTATIONS DE L'ACTIVISME CONSERVATEUR CHRÉTIEN AUX ETATS-UNIS ET EN EUROPE: GLOBALISATION, ONG-ISATION, DÉCLOISONNEMENT

Alexis Chapelan
PhD Student, University of Bucharest

Abstract: Christian conservative advocacy is now the jutting prow of the Religious Right in the United States; it also functions as an important ideological laboratory in which the symbolic repertoire of the conservative movement is crafted, tested (in courts and with public opinion alike) and disseminated. All these point to a need to better understand the discourse that undergirds Christian advocacy. Appealing to the language and process of human rights, championing a resolute anti-Big Government approach, the new discursive repertoires of religious conservatism can indeed seem to enact a cultural break from the previous era's moralistic, anti-pluralistic and nationalist ethos. However, there are important elements of continuity, which illustrate a delicate balancing act between two different ideological strategies: fear – appealing to moral panics and resentment – and accommodation – creating a broad moral consensus around certain universal themes and thus engage in ideological coalition-building.

Keywords : conservatism, Christian Right, United States, Europe, deep story, legal mobilization

Religion et politique aux Etats-Unis

Même dans nos sociétés sécularisées, il serait naïf de croire que la religion – avec ses deux versants, celui de la religion institutionnalisée et celui de la foi personnelle des individus – a été évacuée du jeu politique. La religion reste une force puissante et un ferment actif de l'engagement politique (Audi, 2012). Par ailleurs, ce que l'on nomme un peu paresseusement « politique » est un fait un écheveau complexe, qui regroupe une série d'impulsions économiques, sociales, philosophiques, culturelles et surtout morales. Or les convictions morales des individus sont souvent construites à partir de croyances religieuses. En tant que « doctrines compréhensives » (Rawls, 1993), les systèmes religieux opèrent d'ailleurs avec des catégories plus stables, moins mouvantes que les catégories politiques. Dans des moments de crise ou d'incertitude, on assiste à une « réinstrumentalisation du religieux par un politique en panne de concepts » (Michel, 1997). A moins que le rapport de force ne soit justement pas inversé : profitant de l'épuisement des grands mythes séculiers du XXe siècle et jouant sur l'individualisation et la privatisation de la morale, la religion offre la promesse d'une spiritualisation, voire d'un « ré-enchantement » du politique (Richet, 2002). Mais arriver au politique à partir du religieux dessine néanmoins un cheminement particulier : souvent, l'encagement nait au cœur de la sphère privé, et se focalise autour de questions liées à l'éducation, à la famille, aux choix de conscience. Quoi qu'il en soit, en tant qu'incubateur d'une subjectivité qui est souvent le socle de l'engagement collectif, le fait religion traverse et irrigue le politique.

Concernant l'espace américain, trois questions fondamentales permettent d'appréhender la complexité de l'écheveau des interactions entre politique et religieux. Premièrement, comment la diversité du paysage religieux américain, si éclatée et hétérodoxe, a pu s'accommoder à l'implacable logique binaire des élections présidentielles ? Deuxièmement, peut-on faire état d'un clivage structurant entre croyants et non-croyants en termes de choix politiques ? Et enfin, est-ce qu'il existe à l'intérieur même du champ confessionnel du christianisme américain des

clivages plus pertinents, en termes de mobilisation et de socialisation politique, que celui croyant/non-croyants ? Bien entendu, offrir une réponse à toutes ces interrogations dépasse de beaucoup les enjeux plus modestes de cette contribution. Il suffit pour le moment, à l'orée du parcours critique sur l'activisme conservateur chrétien que nous proposons, d'insister sur un fait essentiel : il faut parler non pas d'un christianisme américain, mais bel est bien de christianismes américains au pluriel. A la vision monolithique d'un christianisme conservateur animant des pulsions antimodernes dans les contrées reculées du Bible Belt, il faut substituer une cartographie plus fine des multiples groupes ethniques, théologiques et confessionnels qui, ensemble, forment cet agrégat composite. L'une des clés de compréhension du phénomène religieux aux Etats-Unis est en effet la juxtaposition de clivages religieux, ethniques et raciaux (Green, 2010). Le comportement politique des Protestants Blancs (majoritairement Républicains et conservateurs) peut être aux antipodes de celui des Protestants Noirs (le groupe le plus engagé en faveur des Démocrates, et ayant une longue histoire d'activisme de gauche, qui remonte aux combats pour des Droits Civils des années 1960) ; de même, les Catholiques Blancs (*Old Ethnic Catholics*) et Latino-Américains (*New Ethnic Catholics*) ne votent pas exactement de la même manière, même si les convergences sont manifestes sur des sujets sociétaux comme l'avortement. Tout aussi significatifs sont les groupes « théologiques », fondés non plus sur l'affiliation confessionnelle formelle (Catholique, Protestant, Musulman, Juifs, etc.) mais sur l'intensité de la pratique religieuse ou l'orthodoxie. Ainsi, les Catholiques et Protestants rigoristes sont nettement conservateurs, alors que les Catholiques ou Protestants faisant état d'une pratique moins intense penchent davantage pour les Démocrates (Green, 2010). Précisons que c'est seulement depuis peu que l'intensité de la pratique religieuse au sein d'un groupe confessionnel est une variable significative avec laquelle il faut composer (Green, 2010).

Néanmoins, le bipartisme a encouragé les stratégies de regroupement et d'alliance entre groupes ethnoreligieux et théologiques. Une stratégie de type œcuménique était indispensable pour peser sur le jeu politique. Ainsi, la *Moral Majority* du révérend Jerry Falwell tentait de ratisser large, au-delà des cercles du protestantisme rigoriste : l'initiative trouva un écho favorable auprès des Catholiques traditionnels, des Mormons ou des Juifs orthodoxes, qui étaient auparavant plus enclins à accorder leur confiance aux Démocrates. Par opposition, les ailes libérales de ces courants – ou les croyants non-pratiquant – se rapprochaient *de facto* de la masse des non-affiliés. Comme le suggérait James Davison Hunter au début des années 1990, les « guerres culturelles » américaines n'étaient pas un conflit entre athées et croyants, mettant tout autant aux prises les rigoristes et les progressistes au sein même des églises et communautés confessionnelles (Hunter, 1991).

En bref, le recoupement et le chevauchement des clivages et des lignes de fracture dessinent une cartographie complexe et sinueuse ; celle-ci résiste donc à toute tentative d'établir une dichotomie ou un grand schéma explicatif binaire

Du conservatisme en Amérique : rapide cartographie du phénomène conservateur

Depuis le choc de 2016, comprendre le conservatisme américain est devenu l'un des grands enjeux politiques et idéologiques de notre temps. Mais malgré le nombre croissant de publication à ce sujet, celui-ci reste difficile à cerner. D'une nature contingente et protéiforme, le conservatisme constitue une sorte de culture politique à la recherche d'une idéologie, c'est-à-dire une nébuleuse d'affects politiques, de pratiques culturelles et de narrations identitaires qui peine toujours à se retrouver autour d'un principe unificateur. Le déconcertant taillis des labels à préfixe (néo-conservateur, paléo-conservateur), des acronymes (MGTOW, Intellectual Dark Web, etc..) ou des abréviations obscures (alt-right, alt-light) ne rend guère cette cartographie

foisonnante plus lisible. Le polémiste de droite Gavin McInnes dresse une liste de 14 groupes et courants, en insistant que les différences sont telles que « [certains] en viendraient aux mains – ce sont un peu comme les poissons Combattants, tu les mets ensemble et ils se sautent à la gorge. » (Rebel News, 2016)

Heureusement, l'abondante littérature dédié au phénomène conservateur états-unien fait émerger quelques tentatives de systématisation. Celle qui fait encore autorité est celle du politiste George Nash. Dans *The Conservative Intellectual Movement in America since 1945*, Nash identifie trois grandes configurations relativement stables : le traditionalisme, le libertarianisme (qui ne doit pas être confondu avec le libertarisme au sens français, qui est un mouvement de gauche proche de l'anarchisme) et l'anti-communisme (Nash, 1976). Plus tard, dans *Reappraising the Right: The Past & Future of American Conservatism*, Nash y rajoute deux autres courants : les néoconservateurs et la Droite Religieuse (Nash, 2009). Le conservatisme ressemblerait à une main, avec 5 doigts clairement délimités mais agissant de concert pour rendre le tout fonctionnel. Le récent phénomène trumpiste fait émerger un sixième doigt un peu monstrueux. Ce sixième « doigt » populiste constitue une dynamique orpheline qui bouscule la cartographie soignée de George Nash. Car si le populisme n'a jamais été pleinement « de droite », il est indéniable que, des *Know Nothings* anti-catholique et anti-immigration au candidat ségrégationniste George Wallace, en passant par l'antisémite pasteur Charles Caughlin, le conservatisme américain possède un gène atavique de radicalisme nativiste et anti-système que la présidence Trump a réveillé. Contrairement à Nash, Wayne Batchis tente d'appréhender le phénomène conservateur à partir de catégories plus atemporelles : la dichotomie structurante qu'il entrevoit concerne les conservateurs *autoritaires* (ou moralistes) et les conservateurs *libertariens*. Historiquement, la tradition autoritaire plaçait la focale sur la nécessité de préserver un corpus de valeurs morales contre une liberté corrosive ; dans cette entreprise salutaire d'hygiène morale, l'Etat devait assumer un rôle proactif d'architecte du Bien Commun. Au contraire, les libertariens se préoccupaient surtout d'aménager et mettre à l'abri de toute ingérence étatique une inexpugnable sphère privée (Batchis, 2016). Sans être totalement amoraux, les libertariens nourrissaient une certaine sensibilité mandevillienne qui auraient fait bondir les autoritaires. La droite religieuse – qui constitue ici notre objet de recherche – semblait être robustement attaché à la tradition autoritaire. Les deux grands combats historiques « proto-politique » des mouvements évangélistes (alors principalement néo-protestants) étaient justement des demandes pour plus d'action étatique : l'interdiction des boissons alcoolisées (qui a débouché sur le 18e Amendement de la Constitution) et l'interdiction de l'enseignement de la théorie évolutionniste. Si l'éthos libertarien requiert une limitation de la sphère de l'Etat, le conservatisme chrétien a toujours été favorable à un large usage de la contrainte étatique pour conserver la prééminence des valeurs chrétiennes.

Le réveil politique chrétien

L'histoire de l'évangélisme américain est, dans ses grandes lignes, une histoire de l'exceptionnalisme américain. Cet exceptionnalisme se joue dans la dialectique entre religion, race et nation qui préside à la fondation de la Politie américaine. Deux grandes narrations fondatrices s'affrontent : si la tradition libérale veut faire de l'Amérique l'exemple paradigmatique d'une nation démocratique moderne cimentée par un contrat social universel (la Constitution et sa Bill of Rights), une autre tradition place au contraire le roman national sous le signe d'un dessein divin. Pour les colons persécutés dans le « Vieux Monde », les nouveaux territoires constituent un nouvel Israël, une promesse mythique d'émancipation, à la fois politique, religieuse et morale. Le modèle d'Israël biblique surplombe la conscience de soi de

l'Amérique naissante, au point que l'aspiration à sa reconduction équivaut à une *translatio* mythique, à la constitution d'une généalogie reliant les colons et le peuple Hébreux en quête d'un foyer : sous ce régime mythique, l'Europe des monarchies est l'Egypte ou la Babylome oppressive, et l'Amérique la Terre Promise (Colosimo, 2006). Effectivement, le mythe de la « Cité sur la Colline » (Winthrop, 1630) – formulée dès le XVIIe siècle et cristallisée au XIXe siècle sous la forme de la doctrine de la « Destinée Manifeste » – représente l'une des narrations les plus tenace du nationalisme américain, une véritable « deep story » au sens d'Arlie Hochschild. Cette narration est construite autour d'une idée-pivot : celle d'un pacte (*covenant*) entre Dieu et les colons américain. Ce pacte offre des avantages, il permit à une petite nation de gagner d'abords son indépendance, ensuite de s'élever au rang de superpuissance mondiale. Le pacte offre également le secret de la longévité de la Constitution Américaine : selon le leader évangélique Dutch Sheets, la Constitution présente, derrière une façade prétendument laïcisante, une architecture secrète marquée par l'influence de la Bible et du christianisme (Sheets, 2018). Entérinant donc le lien intime entre Dieu et son nouveau peuple élu, la Constitution des Etats-Unis était lue par la Droite Religieuse comme une Bible nationale (*national scripture*), un document ayant un rôle quasi-sacré.

Mais cette identité rassurée, cette conviction d'une destinée divine de la nation américaine sous la caution divine ne va pas sans de multiples crispations. Celles-ci se font de plus en plus violentes, provoquant également des tensions entre les grandes dénominations (*mainline churches*) et les groupes fondamentalistes résidant à leurs marges. Après le débat sur l'évolutionnisme darwinien, c'est sur un terrain plus politique que se déplace la critique fondamentaliste. Le fondamentalisme, encore assez peu politisé avant les années 1960, « entre dans l'arène politique par indignation morale » (Willaime, 1992). Nous ajouterons aussi la peur, peur de voir le Covenant divin se déliter. Ces deux émotions sont les ressorts psychopolitiques de la résurgence fondamentaliste des années 1970. Dès les premières années de la Guerre Froide, certains dirigeants fondamentalistes se tournent vers le radicalisme politique, apportant un soutien sans faille au maccarthysme. Le thème de l'ennemi de l'intérieur, identifié surtout parmi les chrétiens libéraux : en 1950, Verne P. Kraub et Carl McIntire publient une brochure intitulée *How Red is the National Federal Council of Churches*, où est dressé la liste de centaines de responsables religieux coupables de soutenir des organisations « anti-Américaines » qui « haïssent Dieu ». En 1952, c'est la traduction de la Bible qui est agitée comme un complot communiste. Considérant la diffusion du message chrétien aux Etat-Unis et dans le monde comme la première ligne de défense contre le communisme, le conservatisme religieux coula son activisme moral et théologique dans un activisme politique de plus en plus marqué (Lahr, 2007). Mais davantage que la guerre froide, ce furent des thématiques de politique interne qui mobilisèrent les fondamentalistes : la prière dans les écoles, la déségrégation, l'avortement, la dépénalisation des relations homosexuelles (Illinois en premier en 1962), les droits des femmes constituent des points de ralliement qui amorcèrent une politisation croissante de l'engagement fondamentaliste. En de nombreux points, cela constituait une césure par rapport à l'éthos individualiste de la première moitié du XXe siècle, marquée par le pessimisme sociétal, une privatisation de la foi et un repli sur le salut individuel. Jerry Falwell, figure du fondamentaliste américain et artisan de la *Moral Majority*, avait notamment condamné l'activisme du révérend Martin Luther King, estimant que les prédicateurs ont comme devoir de s'occuper des âmes et non de politique (Falwell, 1964). 10 ans plus tard, Falwell déclarait que l'idée selon laquelle la politique et la religion doivent être séparées est une trouvaille du diable pour empêcher les chrétiens de gouverner leur propre pays. La période allant de 1962 (date de l'arrêt *Engel vs.*

Vitale interdisant les prières dans les écoles publiques) au début des années 1980 (avec des arrêts tels que *Carey v. Population Services International*) dessine les contours d'un moment psychopolitique particulier, un « moment paranoïaque » traversé par la peur d'un déclin irrémédiable de l'Amérique et de la rupture du covenant sacré qui faisait sa grandeur. La dramatisation de cette peur s'articule souvent grâce aux métaphores de la mort, de l'innocence perdue ou de la guerre : le groupe Life Action Ministries proposait par exemple un grand spectacle multimédia itinérant dénommé « Amérique, tu es trop jeune pour mourir » (Beetlemuse 2016). Parmi les titres musicaux du spectacle, on retrouvait « Amérique, je pleure pour toi » (*América, I weep for you*), « C'est mon pays/Cette terre est la tienne » *(This is my country/This land is your land*), « Cauchemar Américain » (*American Nightmare*) ou « Hymne de combat pour notre République » (*Battle Hymn Of The Republic*). La fusion entre le langage eschatologique du millénarisme et le langage « traditionnel » du nationalisme conservateur est déjà opérative dans les années 1950, mais atteint sa pleine maturité une ou décennies plus tard. C'est également au début des années 1980 que le flottement politique des protestants évangéliques se cristallise en un engagement non plus seulement moral, mais aussi partisan. En 1976, les évangélistes soutiennent encore massivement le candidat démocrate Jimmy Carter, certes un chrétien fervent mais également de tendance libérale. Déçu par sa politique, leur engagement conservateur se durcit : en 1979, Jerry Falwell crée la *Moral Majority*, un groupe de pression politico-religieux qui soutiendra Reagan en 1980 et 1984, ainsi que George Bush en 1988. Comme le nom l'indiquait, la Moral Majority avait comme objectif de bâtir une large coalition, qui allait au-delà des cerces fondamentalistes et pourrait réunir les protestants évangéliques, les catholiques conservateurs, les juifs orthodoxes et les mormons. La *Moral Majority* s'avère être une machine très efficace. Elle est composée de trois entités juridiques :

- *Moral Majority Inc.* : fonctionne comme un groupe de pression traditionnel, comptant 400 000 membres
- *Moral Majority Foundation* : une organisation chargée de la promotion des valeurs morales traditionnelles auprès des pasteurs et des laïcs ; la fondation se charge également de l'inscription sur les listes électorales, un aspect crucial de la mobilisation du corps électoral étant donné qu'aux Etats-Unis seuls les citoyens inscrits peuvent participer au processus démocratique.
- *Moral Majority Legal Defense Fund* : un fond de défense juridique, ancêtre des multiples organisations actuelles d'advocacy, établi pour lutter contre « les forces athées et amorales de l'humanisme » sur le terrain juridique. Cette préoccupation marquée pour le combat légal n'est pas surprenante, étant donné que le principal levier du changement sociétal au cours des années 1960-1970 a été la Cour Suprême des Etats-Unis. Les tribunaux sont donc des *locus* symboliques du pouvoir qui concentrent l'énergie des mouvements conservateurs.

La Moral Majority, épine dorsale de ce qui constitue la première grande coalition présidentielle de la droite religieuse – la coalition Reagan – sera à la fois l'occasion de fixer un canevas idéologique relativement stable (permettant aussi une ouverture œcuménique vers d'autres familles religieuses ou politique) et de jeter les bases d'un réseau organisationnel. L'épuisement de l'élan de la *Moral Majority* et sa dissolution en 1989 marque un certain repli de leur influence. Un autre groupe, la *Christian Coalition* du paster Pat Robertson, lui succèdera pour perpétuer cet œcuménisme conservateur. Mais les années 1990 et 2000 illustrent la subordination des fondamentalistes au sein de la droite américaine et du Parti Républicain (Dodds, 2012). Dominants, les néoconservateurs n'intègrent qu'assez marginalement les préoccupations des évangélistes et leur offrent peu de positions politiques réellement de poids.

Entre 1987 et 2012, on observe le même schéma de vote : aux primaires républicaines, les évangélistes avancent leur propre candidat, que ce soit Pat Robertson en 1987, Gary Bauer en 2000, Mike Huckabee en 2008 ou Rick Santorum en 2012, mais se reportent de façon disciplinée sur le candidat Républicain lorsque leur favori est exclu de la course électorale. Ni George Bush fils, ni John McCain (qui avait qualifié les dirigeants fondamentalistes d'« agents de l'intolérance »), ni le mormon Mitt Romney ne sont acceptés sans réticence et hésitation par les fondamentalistes, qui se résignent à se rallier à eux qu'en tant que pis-aller, par hostilité aux candidats démocrates. C'est donc le repoussoir démocrate qui constitue le ciment idéologique des coalitions de plus en plus fragile et inconfortables des candidats de la droite américaine : le dynamisme idéologique de la coalition reaganienne semblait donc, en 2008, bel et bien épuisé. Mais l'émergence d'un nouveau mouvement à la périphérie du Parti Républicain, le Tea Party, allait renouer avec l'énergie contestataire de la droite des années 1970. Il faut bien préciser, d'entrée de jeu, que le Tea Party n'est pas un mouvement de la droite religieuse, encore moins un mouvement fondamentaliste, malgré certaines connivences (Braunstein et Taylor, 2017). Le Tea Party est avant tout un mouvement populiste anti-système, opérant avec une vision binaire du monde social, partagé entre les travailleurs (travailleurs, petits commerçants, cadres, entrepreneurs) et d'improductifs parasites allant des chômeurs aux assistés en passant par les traders de Wall Street. Le noyau dur du mouvement emprunte beaucoup à l'éthos anti-*Big Government* et au mépris des « bureaucrates » spécifique au reaganisme. Il s'apparente donc plus à un poujadisme à l'américaine, mariant libertarisme et nationalisme (Huret, 2013). Mais réduire le Tea Party à un mouvement anti-fiscal ou à une contestation économique serait une grave erreur intellectuelle : on ne peut pas faire économie de la dimension morale, qui permet à la droite chrétienne et aux fondamentalistes en perte de vitesse de s'implanter durablement dans la culture anti-système de cette « Seconde Révolution Conservatrice ». Le Tea Party s'éloigne effectivement de l'éthos individualiste du libertarianisme sur des sujets de société comme l'avortement (63% sont favorables à l'interdiction de l'avortement) ou le mariage homosexuel (plus de 80% s'y déclarent opposés), selon un sondage du PRRI (Public Religion Research Institute, 2010). Ces chiffrent ressemblent globalement à ceux rapportés également pour la population évangélique : 63% des évangélistes estiment pareillement que l'avortement devrait être « illégal dans la plupart des cas », selon le Pew Research Center (Pew Research Center; 2014). 66% sont également opposés au mariage homosexuel, selon un sondage de 2020 du PPRI (Public Religion Research Institute, 2020).

Le Tea Party a eu un impact modeste à court terme, ne pouvant pas bloquer la réélection de Barack Obama en 2012. Néanmoins il a opéré un important travail souterrain de radicalisation du Parti Républicain, tout en balayant ce qui survivait de l'establishment néoconservateur. Surtout, même si Trump n'était pas un candidat du Tea Party, il en a drainé l'énergie contestataire, jetant les bases de la deuxième grande « coalition » présidentielle conservatrice, la coalition Trump. Tout comme le Tea Party, le trumpisme n'est pas intrinsèquement religieux. Aux primaires de 2016, plusieurs candidats (Mike Huckabee, Rick Santorum, Ted Cruz, Marco Rubio) se revendiquaient d'une approche profondément morale et chrétienne de la politique. Le vote fondamentaliste a donc été éclaté, mais le succès du candidat anti-establishment Donald Trump constituera indubitablement la grande surprise de ces élections. Plus de 40% des évangélistes blancs le plébiscitent. En deuxième position arrive Ted Cruz, avec 34% ; Rubio est loin derrière, avec à peine 11% des voix évangélistes (NBC News, 2016). Les ressorts du soutien évangéliste à Trump sont complexes et multiples. Réinventant sur un mode palingénésique le populisme américain, Trump maniait avec efficacité le langage paranoïaque de

la droite religieuse : sa rhétorique sur le déclin des Etats-Unis résonnait tout particulièrement avec ce qui constituait depuis plus de 40 ans le grand récit politique de la culture politique évangéliste. Il existe une raison théologique derrière l'acceptation de la personnalité souvent controversée de l'ancien président : celui-ci est comparé à la figure biblique du roi perse Cyrus, qui libéra les Juifs du leur captivité babylonienne et offrit de reconstruire le Temple détruit. Bien que païen, Cyrus agit donc en concordance avec un dessein divin, servant de glaive du Seigneur. Effectivement, Dieu peut se servir d'individus imparfaits, tels que Cyrus ou Trump. L'image du « glaive du Seigneur » réactive également d'autres figures bibliques, telle que celle du guerrier Jéhu qui abattit la reine Jézabel, réalisant ainsi les prophéties d'Elie. Trump apparaît donc comme un « boulet de démolition » contre une société corrompue et gangrenée. Trump a ainsi naturellement occupé une place centrale dans le dispositif mythique de la droite religieuse, qui a pesé de tout son poids lors du vote de 2016 et au cours de sa présidence (Gagné, 2020). Ajoutons que l'expérience du Tea Party Mouvement a préparé cette mue populiste de la droite religieuse, en accélérant le glissement vers un discours davantage sécularisé et ouvert à des thèmes initialement étrangers à la tradition fondamentaliste, telles que la sécurité, la fiscalité, l'anti-Big Government ou la liberté d'expression.

La mise en place du réseau des organisations juridiques confessionnelles (1970-2000)

Les organisations chrétiennes d'aide juridique demeurent un objet malaisé à saisir. Tout d'abord, si la terminologie du *legal advocacy* est bien installée en langue anglaise, les traductions françaises restent encore floues. Nous allons privilégier le terme d'organisations juridiques confessionnelles, qui est celui utilisé par la branche francophone d'*Alliance Defending Freedom International* pour se décrire elle-même.

Secondement, les organisations juridiques confessionnelles s'inscrivent dans une double dimension : une dimension technique, fondée sur l'expertise légale déployée dans le circuit institutionnel juridique. Mais il ne faut pas négliger leur dimension symbolique, en tant qu'acteurs porteurs d'un engagement idéologique et partisan. L'efficience technique légale doit être doublée d'une efficience symbolique : comme le souligne Michael McCann (1994), un procès perdu peut s'avérer une victoire symbolique remarquable, à travers ses retombées médiatiques (*radiating effects*). Permettant d'accéder à une forme de visibilité sociétale et facilitant éventuellement une mise à l'agenda politique de la question soulevée par le contentieux, le droit est un moyen d'imposer un cadrage cognitif et un langage symbolique. Selon le politiste George Lakoff (2014), les cadres cognitifs – les structures mentales avec lesquelles nous appréhendons la réalité – sont des outils très puissants en propagande, car ils substituent à une narration pénalisante (par exemple celle présentant les fondamentalistes comme des groupes religieux radicalisés et anti-modernes arrimés à une lecture archaïque de la Bible) une narration nettement plus favorable (où les évangélistes tiennent le rôle de défenseurs des droits et des libertés constitutionnelles menacées et des valeurs américaines).

Le réseau d'associations juridiques chrétiennes commence à se mettre en place au cours des années 1960-1970, mais les débuts sont timides. Les premières telles organisation ont des budgets limités et prennent parfois la forme de simples réseaux informels d'avocats et de praticiens chrétiens du droit. La *Christian Legal Society* est formée en 1961, et continue d'être actuellement très active. La formation de la *Moral Majority*, qui comporte son propre « fond de défense juridique », constitue néanmoins un tournant à la fin des années 1970. Fondé en 1982, le Rutherford Institue débute dans le giron de la Droite Chrétienne mais a depuis tenté de diluer le caractère confessionnel de son engagement juridique : il appartient désormais avec le Cato Institute davantage à la galaxie du libertarianisme de droite, couvrant une vaste plage de sujets de

la liberté d'expression aux abus policiers. Toutefois, certains organismes et publications progressistes continuent de documenter un net biais de l'Institut en faveur de causes chrétiennes et conservatrices (SourceWatch, 2008). Un certain flottement idéologique entretient l'ambiguïté : si effectivement le Rutherford Institue est anti-avortement, anti-euthanasie, pro-armes et a une histoire d'opposition aux droits des minorités sexuelles, il s'éloigne de l'orthodoxie de la droite religieuse par son opposition à la peine de mort et aux politiques sécuritaires de type tolérance zéro.

Mais le phénomène prend vraiment de l'ampleur au cours des deux décennies suivantes, lorsque des figures de premier plan de la droite religieuse s'impliquent activement et sponsorisent l'apparition des organisations juridiques chrétiennes. Pat Robertson va fonder en 1985 la *National Legal Foundation*, et en 1990 *l'American Center for Law and Justice*. Jerry Falwell apporte son soutien à la création du *Liberty Counsel* en 1989. Cet élan et l'apport symbolique de Falwell et Robertson va entraîner la création en cascade lors des années 1990 de plusieurs des acteurs les plus dynamiques aujourd'hui : l'*Alliance Defending Freedom* en 1994, le *First Liberty Institute* en 1997, le *Pacific Justice Institute* en 1997 et le *Thomas More Law Center* en 1998. Ce dernier a la particularité d'être une organisation catholique, fait rare dans un paysage dominé par le protestantisme évangélique. Au début des années 2000, ces organisations atteignent la maturité institutionnelle et sont pleinement opératives. Leurs dispositifs discursifs, par contre, restent remarquablement flexibles et malléables, avec un argumentaire pragmatique et « attrape-tout » : les thèmes de la liberté d'expression et de conscience constituent les principaux leviers pour la construction d'un discours consensuel et sécularisé, plus facilement recevable par le public non-pratiquant. Pareillement, la référence à la Constitution a progressivement supplanté la référence à la Bible. Le langage des droits, de la justice et des libertés civiles a remplacé le langage théologique du bien et du mal, du péché et de la morale, ce qui traduit un déplacement significatif dans la culture politique de la droite chrétienne (Lewis, 2017). Toutefois, d'autres observateurs incitent à la prudence par rapport à la thèse d'une sincère allégeance du fondamentalisme à un corpus de valeurs propres au libéralisme ; pour Daniel Bennet (2017), les évolutions de l'argumentaire déployé par les organisations juridiques chrétiennes s'inscrivent davantage dans une logique tactique que dans un mouvement tectonique idéologique de profondeur.

Concernant le volet organisationnel, constatons d'entrée de jeu la grande disparité de ressources : l'*Alliance Defending Freedom* (ADF) dispose d'un budget de 48 millions de dollars. En deuxième position, l'*American Center for Law and Justice* peut compter sur un budget d'environ 17 millions de dollars. En général, ces organisations disposent de budgets entre 8 millions et 200 000 dollars. Leur force de frappe est donc très inégale, en fonction des ressources mobilisées. L'ADF, présent dans 58 pays, est également celle qui a la meilleure projection internationale. Leurs bureaux à New York, Washington, Londres, Bruxelles, Strasbourg, Genève, Vienne, Budapest et New Delhi offrent un maillage global efficace ; leur présence est particulières forte au sein d'institutions internationales comme les Nations Unies, le Conseil de l'Europe, l'Union Européenne ou l'Organisation des Etats Américains, où se mène un lobby intense. Le site de l'ADF est disponible en 4 langues (espagnol, français, allemand et anglais). L'ADF fonctionne donc comme un vaste écosystème cohérent. Plus de 3 400 avocats travaillent ou collaborent pour l'organisation. Certains proposent leurs services sans frais ; l'ADF a mis en place un système d'avantages (séminaires, cours, services de référence, prix et évènements exclusifs) dont peuvent bénéficier ceux qui ont « offerts » plus de 450 heures à l'organisation, et qui intègrent par conséquent les *Honor Corps*. Un autre pièce maîtresse de l'écosystème ADF est

le Blackstone Legal Fellowship, un programme de formation juridique approfondie ouvert à environ 150 étudiants-boursiers par an. Le Blackstone Legal Fellowship propose aussi des programmes de stage pour offrir une première expérience professionnelle précieuse aux jeunes diplômés. Grâce à sa généreuse dotation (6300 dollars par étudiant, plus des allocations pour couvrir les dépenses pendant la phase de placement du programme) et les opportunités professionnelles qu'il procure, le programme est hautement compétitif et permet à l'ADF de renforcer sa respectabilité dans les milieux juridiques. Le Blackstone Legal Fellowship est également ouvert à l'international.

Toutefois, si l'ADF constitue sans conteste le grand *success story* des organisations juridiques confessionnelles, le tableau n'est pas sans ombres. Des rivalités et des conflits existent entre les différents organismes : le plus notable opposa le Rutherford Institute et l'ADF. John Whitehead, président du Rutherford Institute, a critiqué la « cupidité » de l'ADF, au nom d'une éthique de la pauvreté incompatible avec les sommes d'argent que brassait l'ADF grâce aux donations (Israel, 2014). Whitehead décrivait également l'ADF comme une immense machine bureaucratique, dont la centralisation excessive dépossédait de tout pouvoir réel la base composée d'avocats bénévoles et rendait difficile le contrôle des sommes offertes par les donateurs. L'ADF assure en revanche ne pas dépenser plus de 7,2% de son budget total pour les frais de fonctionnement (Israel, 2014 ; Diamond, 1994). Également, malgré des efforts soutenus de dédiabolisation, l'ADF (ainsi que plusieurs autres organisations chrétiennes telles que le *Pacific Justice Institute* ou le *Liberty Counsel*) est classé par le Southern Povery Law Center comme un groupe haineux (*hate group*), suite à ses prises de positions anti-LGBTQ.

Les répertoires d'action se démultiplient au fur et à mesure que les organisations gagnent en complexité. La soumission de mémoires *amicus curae* reste une voie d'action privilégiée et peu onéreuse, qui est donc à la portée des organisations moins bien dotées en ressources financières et humaines. Mais d'autres stratégies, plus ou moins ambitieuses, tendent à se généraliser. Mentionnons surtout :

- Le conseil, l'assistance et la défense juridique, via des centres d'aide juridique (sans frais) ou des avocats affiliés (avec ou sans frais)
- La mise en place de programmes de formation et d'aide financier (bourses, etc.) apporté aux étudiants en droit partageant une vision chrétienne du monde et du droit. Nous avons précédemment examiné le rôle du *Blackstone Legal Fellowship* de l'ADF
- L'engagement de procédures judiciaires en phase contentieuse ou précontentieuse en offrant une assistance juridique à leur client
- La saisine de la Cour Suprême des Etats-Unis. Il s'agit de la procédure la plus complexe, mais celle qui offre le plus de visibilité médiatique. Les arrêts de la Cour Suprême sont très suivis par la presse politique, ce qui leur confère un retentissement tout particulier. Plus récemment, les médias ont largement couvert l'implication de l'ADF dans l'affaire « Masterpiece Cakeshop v. Colorado Civil Rights Comission » (dite l'affaire « du gâteau », puisqu'elle concerne un artisan pâtissier qui, en invoquant sa foi chrétienne, a refusé de prendre la commande d'un couple homosexuel), conclu en 2018 par une victoire juridique du camp conservateur.
- Activités de promotion de certaines causes chrétiennes via des communiqués de presse, des conférences, de réunions publiques, ou sur les comptes de réseaux sociaux. L'ADF a environ 1,6 millions de followers sur Facebook, 30.000 abonnés sur sa chaine YouTube (toutefois ses vidéos font parfois plusieurs millions de vues) et 35.000 sur Twitter.

Conclusions

Si les organisations juridiques confessionnelles participent à la même culture politique conservatrice et chrétienne, chacune garde une identité spécifique. Certaines réussissent à se tailler des « identités de niche », d'autres au contraire vont diluer leur identité confessionnelle pour rejoindre la galaxie en constante expansion des ONG conservatrices et libertariennes. Globalement, l'érosion du dispositif discursif traditionnel de la droite chrétienne, avec ses références biblicisantes et sa rhétorique moralisatrice, tend à en gommer le caractère religieux aux yeux du public. Mais la capacité du discours évangéliste à adopter des topos séculiers et s'arrimer à un texte légal valide (la Constitution) doit être lue à l'aune d'une des particularités historiques de la droite chrétienne états-unienne. Alors que l'intégrisme chrétien européen s'est construit en opposition aux Etats laïques et a férocement contesté les bases légales et constitutionnelles sur lesquelles ceux-ci reposaient, dans le cas américain nous assistons à une captation mythologique de la figure des Pères Fondateurs et du document de la Constitution de 1787, transformée en *national scripture* (Bible nationale) et porteuse d'un pacte sacré entre Dieu et les colons américains. Les organisations juridiques confessionnelles colportent donc un langage des droits qui peut sembler en rupture avec celui des fondamentalistes des années 1970-1990, mais qui s'inscrit néanmoins dans une même *deep story* : celle d'un exceptionnalisme – menacé – de la nation américaine.

BIBLIOGRAPHY

AUDI, Robert, « Religion and Politics », in ESTLUND, David (ed.), *The Oxford Handbook of Political Philosophy*, Oxford University Press, Oxford, 2012

BATCHIS, Wayne, *The Right's First Amendment. The Politics of Free Speech & the Return of Conservative Libertarianism*, Standford University Press, Redwood City, 2016

BEETLEMUSE, « Life Action Singers America You're Too Young To Die! », *YouTube*, 2 novembre 2016, https://www.youtube.com/watch?v=ij_-wfckzIE [consulté le 8 mai 2021]

BENNET, Daniel, *Defending Faith: The Politics of the Christian Conservative Legal Movement*, University Press of Kansas, Lawrence, 2017

BRAUNSTEIN, Ruth et TAYLOR, Malena, « Is the Tea Party a "Religious" Movement? Religiosity in the Tea Party versus the Religious Right », *Sociology of Religion*, Volume 78, Issue 1, Printemps 2017

COLOSIMO, Jean-François, *Dieu est Américain*, Editions du Cerf, Paris, 2019

DIAMOND, Sara, « The religious right goes to court », *The Humanist*, 1 mai 1994, https://www.thefreelibrary.com/The+religious+right+goes+to+court.-a015388147 [consulté le 9 mai 2021]

DODDS, Graham, « Crusade or Charade? The Religious Right and the Culture Wars », *Canadian Review of American Studies*, vol. 42, issue 3, 2012

FALWELL, Jerry, « Ministers and Marches », Jerry Falwell Library, 1964, https://liberty.contentdm.oclc.org/digital/collection/p17184coll4/id/4691 [consulté le 8 mai 2021]

GAGNÉ, André, *Ces évangéliques derrières Trump*, Labor et Fides, Genève, 2020

GREEN, C. John, « The Party Faithful », in MAISEL, Sandy (ed.), *Oxford Handbook of American Parties and Interest Groups*, Oxford University Press, Oxford, 2010

HUNTER, James Davison, *Culture Wars : The Struggle to Define America*, Basic Books, New York, 1991

HURET, Romain, « Le mouvement Tea Party, une illusion ? », *Hérodote*, no. 149, 2013/2

ISRAEL, Josh, « The 800-Pound Gorilla Of The Christian Right », *Think Progress*, 1 mai 2014, https://archive.thinkprogress.org/the-800-pound-gorilla-of-the-christian-right-89b8cfca7051/ [consulté le 9 mai 2021]

LAHR, Angela, *Millennial Dreams and Apocalyptic Nightmares*, Oxford University Press, Oxford, 2007

LAKOFF, George, *Don't Think of an Elephant: Know Your Values and Frame the Debate*, Chelsea Green Publishing Co, White River Junction, 2014

LEWIS, Andrew, *The Rights Turn in Conservative Christian Politics: How Abortion Transformed the Culture Wars*, Cambridge University Press, Cambridge, 2017

MCCANN, Michael, *Rights at Work. Pay Equity Reform and the Politics of Legal Mobilization*, University of Chicago Press, Chicago 1994

MICHEL, Patrick, *Religion et démocratie*, Albin Michel, Paris, 1997

NASH, George, *Reappraising the Right: The Past & Future of American Conservatism*, 2009, Intercollegiate Studies Institute, Wilmington, 2009

NASH, George, *The Conservative Intellectual Movement in America since 1945*, Basic Books, New York, 1976

NBC NEWS, « NBC News Exit Poll Results: Lacking a Clear Champion in 2016, White Evangelicals Voted for Trump », 11 mai 2016, https://www.nbcnews.com/politics/2016-election/nbc-news-exit-poll-results-lacking-clear-champion-2016-white-n571786 [consulté le 8 mai 2021]

PEW RESEARCH CENTER, « Views about abortion among Evangelical Protestants », 2014, https://www.pewforum.org/religious-landscape-study/religious-tradition/evangelical-protestant/views-about-abortion/#views-about-abortion [consulté le 8 mai 2021]

PUBLIC RELIGION RESEARCH INSTITUTE, « Americans Are Broadly Supportive of a Variety of LGBTQ Rights », 2020, https://www.prri.org/spotlight/americans-are-broadly-supportive-of-a-variety-of-lgbtq-rights/ [consulté le 8 mai 2021]

PUBLIC RELIGION RESEARCH INSTITUTE, « Religion And The Tea Party In The 2010 Election », 2010, https://www.prri.org/research/religion-tea-party-2010/ [consulté le 8 mai 2021]

RAWLS, John, *Political Liberalism*, Columbia University Press, New York, 1993

REBEL NEWS, « How to Understand the 14 Different Groups on the Right Wing », *YouTube*, 29 avril 2016, https://www.youtube.com/watch?v=EXs879mUu4o [consulté le 2 mai 2021]

RICHET, Isabelle, « Religion Et Politique Aux Etats-Unis : Une Pas Si Sainte Alliance », *Hérodot*e, 2002/3, no. 106

SHEETS, Dutch, *Giants Will Fall*, Dutch Sheets Ministries, Batesburg-Leesville, 2018

SOURCEWATCH, « Rutherford Institute », 2008, https://www.sourcewatch.org/index.php/Rutherford_Institute [consulté le 9 mai 2021]

WILLAIME, Jean-Paul, *La Précarité Protestante : Sociologie du Protestantisme Contemporain*, Labor et Fides, Genève, 1992

WINTHROP, John, « A Modell of Christian Charity », *Hanover Historical Texts Collection*, 1630, https://history.hanover.edu/texts/winthmod.html [consulté le 4 mai 2021]

HISTORY OF NAVIGATION ACCIDENTS THAT TOOK PLACE IN THE PORT OF CONSTANTA AND NEAR THE ROMANIAN BLACK SEA COAST AT THE END OF THE 19TH CENTURY AND THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Anca Gabriela Glogoveanu
PhD Student, „Ovidius" University of Constanța

Abstract:Over the years, the Romanian Navy, in a Black Sea and across the seas and oceans of the world, has not been bypassed by storms, catastrophes and naval accidents, resulting in the sinking of dozens of ships and significant loss of life. An integral part of the history of our country, the history of the Romanian maritime transport has a rich, complex and interesting past due to its specificity. The Romanian means of navigation on the Danube and the Black Sea have developed and improved over the years, in relation to the evolution of the naval techniques specific to South- Eastern Europe, congruent with the Romanian geographical and relief conditions. The world's seas and oceans have always been of vital importance to mankind, as they are the means by which commercial shipping has taken place, an important part of the world economy

Keywords: navigation accidents, causes of their occurrence, Romanian Black Sea coast, Romanian Maritime Service, shipping

Introducere

Calităţile marinăreşti ale dacilor şi romanilor, strămoşii noştrii, curajul şi dârzenia, calmul în lupta cu valurile Dunării, sau cu furtunile mării s-au transmis poporului român care a continuat să locuiască şi să muncească în spaţiul carpato-danubiano-pontic[1]. După retragerea administraţiei şi a armatei romane din Dacia, pe Dunăre şi pe Marea Neagră au continuat să navigheze daco-romanii, iar apoi urmaşii acestora, românii. Marinarii, oameni îndrăzneţi, dârji, iscusiţi în mânuirea navelor, căliţi în lupta cu forţele aspre ale naturii, care preţuiesc libertatea mai mult decât orice pe lume, au practicat această îndeletnicire din cele mai îndepărtate timpuri, atât pe apele interioare româneşti, cât şi pe cele de la hotare atât pe fluviul Dunărea cât şi în largul Mării Negre. Parte integrantă din istoria ţării noastre, evoluţia marinei române cunoaşte un trecut bogat, complex şi interesant prin specificul său, care este strâns legat de evoluţia transporturilor maritime, arealul în care acestea s-au desfăşurat şi mijloacele de navigaţie utilizate de-a lungul timpului. Mijloacele de navigaţie româneşti pe Dunăre, pe unele râuri mari ale ţării, cât şi pe Marea Neagră, s-au dezvoltat şi perfecţionat în decursul veacurilor, în raport de evoluţia tehnicilor navale universale şi în armonie cu condiţiile geografice şi istorice româneşti.

Legile naturii au demonstrat că marile civilizaţii s-au născut şi au prosperat datorită exploatării pământurilor roditoare şi căilor de navigaţie fluviale şi maritime, care s-au constituit în căi de comunicaţie şi schimburi comerciale între diferite zone ale lumii, iar mediul marin a fost unul din factorii care au favorizat acest lucru[2]. Dezvoltarea Europei şi a Orientului Apropiat s-a concentrat în jurul Mării Mediterane. Civilizaţia egipteană, feniciană şi cretană au înflorit rând pe rând pe malurile acestei mări, care în perioada Imperiului Roman a fost asimilată cu o mare interioară.

[1]Nicolae Bîrdeanu, Dan Nicolaescu, *Contribuţii la istoria marinei române,Din cele mai vechi tipuri şi până în 1918, vol.I,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică,1979, p.6.
[2] Constantin Anechitoae, *Principiul libertăţii mărilor,* Bucureşti, Editura Bren, 2004, p.5.

De-a lungul timpului, Marea Neagră s-a constituit într-o punte de legătură între Orientul misterios şi promiţător în resurse şi Apusul civilizat al bătrânei Europe. În perioada modernă, numeroase porturi s-au dezvoltat pe ţărmurile Oceanului Atlantic şi ale Pacificului, centrul de greutate al concurenţei comerciale deplasându-se de pe uscat pe apă, fapt ce a condus la rivalităţi de ordin politico-economic între marile puteri mondiale. Marea, această fereastră albastră deschisă spre lume, cu care a fost binecuvântată şi România a permis locuitorilor acestor meleaguri să stabilească solide punţi de comunicare cu multe din popoarele lumii. Spiritul cutezător al înaintaşilor noştrii au făcut ca o asemenea comoară să fie păstrată, apărată şi îmbogăţită. "Marea cea Mare", cum o numea domnitorul Mircea cel Bătrân, a constituit o cale sigură, convenabilă şi aproape permanentă pentru realizarea schimburilor de valori materiale şi spirituale cu celelalte state ale lumii civilizate. Slăbirea dominaţiei otomane asupra Ţărilor Române, începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului al XIX-lea, a dat posibilitatea "lansării la apă" a unor nave sub pavilion românesc precum şi înfiinţarea serviciilor şi activităţilor de transport maritim şi fluvial[3].

Deşi a fost o vreme când Ţările Române, nu au beneficiat de drumul mării, după Tratatul de la Adrianopol din 1829, navele româneşti încep să străbată cu regularitate oceanul planetar, contribuind substanţial la deschiderea spre lume[4]. Ca urmare a aplicării acestui important act legislativ internaţional, s-au creat condiţiile pentru înfiinţarea marinei comerciale şi militare moderne, pentru dezvoltarea porturilor şi şantierelor navale, pentru organizarea unor instituţii care să contribuie la bunul mers al navigaţiei. După Războiul de Independenţă din 1877 dezvoltarea navigaţiei româneşti, a porturilor şi a şantierelor de construcţii navale au cunoscut un avânt însemnat. În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea au apărut două servicii de navigaţie: Navigaţia Fluvială Română şi Serviciul Maritim Român, având fiecare personal de specialitate şi parc de nave, care a fost mărit continuu în anii ce au urmat.

De-a lungul anilor, în Oceanul Planetar în general şi în Marea Neagră în special, Marina Română, cea Militară dar, şi cea Comercială nu au fost ocolite de furtuni, catastrofe şi accidente navale, soldate cu scufundarea a zeci de nave şi pierderi importante de vieţi omeneşti[5]. Conform statisticilor, pe coastele Mării Negre au naufragiat 46 de nave dintre care 16 greceşti, 9 româneşti, 6 engleze, 3 norvegiene, 2 franceze şi 2 ruseşti. Chiar dacă transportul maritim este considerat printre cele mai sigure mijloace de transport din lume, ţinând cont de caracteristicile acestuia, accidentele maritime pot produce adevărate dezastre cu efecte pe termen lung, în special asupra mediului. Într-o astfel de situaţie, comandantul navei trebuie să ia imediat toate măsurile necesare pentru asigurarea vieţii marinarilor, prevenirea deteriorării navei, a încărcăturii şi a mediului înconjurător[6]. Notificarea timpurie a unei situaţii de pericol sau urgenţă, tuturor celor care pot fi implicaţi, este deosebit de importantă pentru salvarea pasagerilor, echipajului navei, navei sau mărfurilor şi nu mai puţin importantă, limitarea sau chiar prevenirea poluării mediului.

Pe plan mondial, salvarea pe mare a fost şi este o preocupare constantă, ţinând cont că resursa umană este cea mai preţioasă şi luând în considerare timpul necesar formării şi instruirii

[3]Nicolae Bîrdeanu, Dan Nicolaescu, *Contribuţii la istoria marinei române, Din cele mai vechi timpuri şi până la 1918, vol. I,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1979, p.10.
[4]Constantin Anechitoae, Felicia Surugiu, *Organizaţii maitime internaţionale, note de curs,* Bucureşti, Editura Top Form, 2008, p.14.
[5]Marian Moşneagu, *O istorie tragică a marinei comerciale române,* Constanţa, Editura Ex Ponto, 2006, p.7.
[6]Toma Alecu, Meseşan Condrate, *Salvarea vieţii pe mare,* Constanţa, Editura Academiei Navale Mircea cel Bătrân, 2016, p.8.

personalului navigant[7]. Aceste preocupări s-au materializat de-a lungul timpului prin îmbunătățirea caracteristicilor de flotabilitate, nescufundabilitate și stabilitatea navelor construite, dotarea acestora cu instalații și echipamente de salvare, supraviețuire și comunicații moderne, instituirea unor organisme și servicii de supraveghere, avertizare și intervenții, în situații de urgență, și nu în ultimul rând, formarea inițială și formarea continuă a echipajelor navelor. În ciuda tuturor îmbunătățirilor tehnologice și a reglementărilor internaționale privind siguranța maritimă, industria navală are de înfruntat un factor care rămâne critic în producerea accidentelor maritime, eroarea umană[8]. Cu toate acestea, în industria maritimă există o continuă provocare, cea a evitării și minimalizării efectelor negative ale erorii umane în operațiunile maritime, în pofida tuturor îmbunătățirilor tehnologice aduse navelor și a reglementărilor internaționale privind siguranța maritimă.

Peste 75% din sinistrele maritime sunt atribuite factorului uman, între factorii care determină producerea acestora numărâdu-se deficiența în pregătirea echipajelor, subiect asupra căruia autoritățile din industria maritimă se concentrează foarte mult. Conform statisticilor, la fiecare 36 de ore o navă naufragiază, iar la fiecare 90 de minute o navă suferă o avarie în larg. Pornind de la acest considerente, România trebuie să aibă o poziție fermă și transparentă în problema evitării unor astfel de incidente și accidente în zona sa de responsabilitate a Mării Negre întrucât accidentele de pe platformele petroliere offshore din Marea Neagră, sau în alte zone ale lumii[9], se pot produce foarte ușor, incidente care de-a lungul timpului s-au soldat, cu peste 200.000 de pierderi de vieți omenești.

Concluzionând, prin prezenta lucrare ne dorim o prezentare a evoluției activităților de căutare și salvare a vieții omenești pe mare în spațiul românesc și a accidentelor navale românești și străine care au avut loc în portul Constanța, precum și tragediile marinarilor români petrecute pe căile navigabile străine. De asemenea, un aspect urmărit în cadrul tezei este cel legat de evenimentele navale majore care au determinat apariția instituțiilor navale românești și străine, care s-au ocupat și se ocupă în prezent cu activități de căutare și salvare pe mare, legislația care a guvernat și guvernează această importantă activitate maritimă, influența pe care această activitate puțin cunoscută chiar și în prezent, a avut-o și o are asupra economiei naționale, impactul social asupra celor care au fost supraviețuitori sau urmași ai accidentelor navale. O altă idee pe care dorim să o subliniem în legătură cu activitatea de căutare și salvare pe mare se referă la consecințele pe care cea mai mare parte a accidentelor navale o au asupra mediului marin, deoarece multe din ele se soldează cu deversări de substanțe nocive în mare, care pun în pericol viața faunei și florei marine, acest lucru impunând luarea de măsuri punitive împotriva vinovaților. Ne exprimăm speranța că se vor găsi căile adecvate, prin care problemele legate activitatea de salvare pe mare, mai ales cele legate de dotarea tehnică, infrastructură și responsabilitatea instituțiilor abilitate, precum și cele privind despăgubirea urmașilor victimelor accidentelor, vor găsi rezolvare în viitorul apropiat.

Înființarea Serviciului Navigației Fluviale Române și a Serviciului Maritim Românm și influența acestora asupra activităților desfășurate de Marina Comercială Română

[7] Constantin Anechitoae, *Convenții internaționale maritime-Legislație maritimă, vol. I,* București, Editura Bren, 2005, p.148.
[8]Toma Alecu, *Căutarea și salvarea supraviețuitorilor pe mare,* Constanța, Editura Academiei Navale Mircea cel Bătrân, 2014, p.12.
[9] Constantin Anechitoae, *Convenții internaționale maritime-Legislație maritimă, vol. I,* București, Editura Bren, 2005, p.149.

Obţinerea Independenţei naţionale şi dezvoltarea economico-socială a României după 1878 au creat condiţii favorabile dezvoltării activităţilor de navigaţie dar şi a mijloacelor de transport maritim şi a porturilor româneşti. Până la primul război mondial are loc un proces de organizare a navigaţiei, înfiinţându-se în marina comercială cele două servicii de navigaţie: *Navigaţia Fluvială Română* şi *Serviciul Maritim Român,* iar în marina militară, cele două mari unităţi: *Divizia de Dunăre şi Divizia de Mare*[10]. A început procesul de reconstrucţie a porturilor, făcându-se numeroase amenajări şi instalaţii moderne, înlocuindu-se vechile instalaţii, un important pas în acest proces fiind introducerea iluminatului electric în incintele portuare. Odată cu revenirea Dobrogei la teritoriul României şi câştigarea accesului la mare, s-a pus problema organizării transportului maritim. Serviciul Maritim Român a fost prima instituţie de navigaţie românească, înfiinţat în 1895, după războiul ruso-româno-turc din anii 1877-1878 şi desfiinţat după cel de-al Doilea Război Mondial, în 1945.

Serviciul Maritm Român (SMR) a fost înfiinţat imediat după Războiul de Independenţă şi revenirea Dobrogei la România, câştigându-se astfel accesul neîngrădit la Marea Neagră, impunându-se imediat problema organizării transportului maritim. Aşa se face că S.M.R. se înfiinţează la 7 iunie 1888 ca fiind o companie de navigaţie de stat, urmând să deservească rutele maritime Constanţa-Istanbul-Izmir-Pireu-Alexandria-Haifa–Beirut. Unul din primele demersuri ale companiei de stat nou înfiinţate, a fost achiziţionarea în 1895 la vaporului Meteor şi a cargobotului Medeea. Meteorul deservea, de două ori pe lună linia maritimă Constanţa-Constantinopol, iar Medeea linia de mărfuri Brăila-Constantinopol. Prima călătorie sub sigla SMR a avut loc la 14 august 1895, atunci când Medeea pleca din Brăila spre Constantinopol cu 25 de pasageri la bord şi 600 tone de marfă. Câteva zile mai târziu, la 26 august, Meteor efectua o a doua călătorie, urmând ca din 14 septembrie să efectueze curse regulate de călători pe linia Constanţa-Constantinopol.

În anul 1897 SMR înfiinţează o direcţie specială de transport de marfă, prima linie de transport maritim inaugurată fiind linia Dunăre-Rotterdam. Nava care deservea această linie a fost cargoul Bucureşti, inaugurată în septembrie 1897. Vapoarele SMR vopsite în alb, au primit denumirea de *Lebedele Albe* ale Mării Negre, care au început să străbată mările şi oceanele lumii. Calitatea serviciilor oferite de SMR a fost de-a lungul timpului una foarte bună, iar echipajele extrem de profesioniste, instituţia devenind celebră în întreaga lume datorită profesionalismului de care marinarii români au dat dovadă de-a lungul timpului. În anul 1908 a fost înfiinţată Direcţia Generală a Porturilor şi Căilor de Comunicaţie pe Apă, instituţie care reunea toate serviciile relaţionale ale porturilor şi serviciilor de navigaţie, sub aceeaşi conducere unitară. Alături de celelalte servicii de navigaţie (Serviciul Hidraulic, Serviciul Porturilor Maritime, Serviciul Navigaţiei Române-NFR), SMR a făcut parte din această direcţiune până în 1930. Istoria Serviciului Maritim Român se confundă cu istoria României, cu toate că din păcate puţini mai ştiu acest lucru astăzi. În ciuda tuturor dificultăţilor şi a greutăţilor financiare SMR, prin *Lebedele albe* şi echipajele sale, au servit cu onoare interesele României şi ale întregii Europe.

În timpul Primului Război Mondial, cagobotul Bucureşti participă activ la activităţile militare, până la finalului războiului, fiind întrebuinţat pentru transporturile de muniţii pentru aliaţii României, ajungând chiar până la mările arctice şi cele ale Japoniei. Restul flotei, blocată în Marea Neagră prin închiderea strâmtorilor, este pusă la dispoziţia guvernului Sovietic, care le

[10]Nicolae Bîrdeanu, Dan Nicolaescu, *Contribuţii la istoria marinei române, Din cele mai vechi timpuri şi până în 1918, vol I,* Bucureşti:Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1979, p.200.

înarmează și le folosește ca și crucișătoare auxiliare, pentru transport. În anul 1922 SMR, ajută la transportarea refugiaților armeni și greci din Trabzon din timpul genocidului armean, la Constanța și Pireu. În anul 1939, echipajele românești au transportat din Constanța la Alexandria în Egipt guvernul, tezaurul și forțele armate poloneze, care se refugiau din calea invaziei germane și ruse la începutul celui de-al doilea Război Mondial. În perioada interbelică, SMR deservea, cu vapoare rapide de pasageri și mărfuri, liniile maritime fixe Constanța-Constantinopol-Pireu-Alexandria (Egipt). De asemenea, deservea porturile din Occident pe liniile fără itinerarii fixe. Avea în dotare 4 vase de pasageri, 1 vas mixt, 4 cargoboturi mici și 3 cargoboturi mari și mijlocii[11]. Între 1940 și 1944, Lebedele Albe au dus refugiații evrei de la Constanța la Istanbul, pentru a-i scăpa de naziști, în ciuda primejdiei torpilelor lansate de submarinele sovietice.

În timpul acțiunilor din Marea Neagră, în anii celui de-al doilea Război Mondial, SMR își transformă navele comerciale, crucișătoarele auxiliare, purtătoare de hidroavioane, puitoare de mine și nave de transport pentru trupele de uscat, în nave de război.

Din păcate scufundarea și capturarea navelor noastre comerciale, în perioada operațiunilor militare și chiar după încetarea lor, au făcut ca la sfârșitul războiului, flota Lebedelor albe să numere doar două nave, motonava Transilvania și vaporul mixt Ardealul, singurele rămase din cele 16 unități care alcătuiau parcul naval al SMR la începutul conflagrației mondiale. Din păcate, finalul celui de-al Doilea Război Mondial a adus și sfârșitul Serviciului Maritim Român, după ce URSS confiscă navele de linie românești, pe structura SMR înființându-se Compania româno-sovietică SOVROM Transport, la care sovieticii vor contribuii cu 4 cargouri, iar românii cu cele două nave Ardealul și Transilvania. Un sfârșit nedemn pentru una dintre cele mai de succes companii din România, ale cărei echipaje au purtat cu mândrie tricolorul spre toate colțurile lumii.

Navigația pe Dunăre, stânjenită în trecut de dominația otomană, a continuat să fie dominată de marile puteri, care făceau parte din Comisia Europeană a Dunării. Potrivit Tratatului de la Berlin, navele de război ale marilor puteri comerciale cu ieșire la Marea Neagră, aveau dreptul să urce pe fluviul Dunărea până la Galați. Prin articolul 55 al Tratatului de la Berlin se acorda Comisiei Europene a Dunării împuternicire să elaboreze regulamentele de navigație, de poliție fluvială și de supraveghere de la Porțile de Fier și până la Galați[12]. Prin tratatul de la Berlin, marile puteri, în special Austro-Ungaria, și-au atribuit în mod abuziv, facilități considerabile asupra navigației pe Dunăre. În schimb, interesele statelor riverane: Serbia, Bulgaria, România, au fost serios afectate. Consecințele Tratatului de la Berlin s-au văzut în anii următori, când s-a pus problema reglementării navigației între Porțile de Fier și Galați. România și Rusia au protestat împotriva acestor prevederi cu ocazia Actului Public Adițional din 1881, care transforma Comisia Europeană într-un stat în stat, acordându-i totală independență față de autoritatea teritorială, având dreptul de a alcătui regulamentele de navigație și poliție, și de a supraveghea aplicarea lor, de a numi și revoca funcționarii, independent de autoritatea teritorială. După o serie de propuneri de proiecte și dezbateri, Comisia Europeană a Dunării a fost nevoită să accepte participarea reprezentanților statelor riverane la alcătuirea unui proiect de regulament. România s-a opus creării acestei comisii, și dezbaterile nu au ajuns la nici un rezultat. Navigația a fost asigurată în continuare pe sectorul Porțile de Fier-Galați de către riverani, iar pe sectorul Galați-Marea Neagră se aplica regimul stabilit prin Actul de Navigație din 1865.

[11] *Ibidem*, p.43.
[12] Paul Gogeanu, *Dunărea în realțiile internaționale,* București, Editura Politică, 1970, p.15.

Reprezentanții marilor puteri s-au întrunit în anul 1883 la Londra, pentru a dezbate problema prelungirii atribuțiilor Comisiei Europene, extinderea facilităților până la Brăila și sancționarea regulamentului fluvial elaborat. Deși România, potrivit tratatului de la Berlin era membră a Comisiei Europene a Dunării (CED), nu a fost invitată la conferință. Prin tratatul de la Londra a încălcat din nou suveranitatea statelor riverane, inclusiv a României. Potrivit acestui tratat, atribuțiunile CED se extindeau de la Galați până la Brăila, iar durata existenței ei era prelungită cu 21de ani, până la 24 aprilie 1904. Regulamentele aplicabile asupra brațului Sulina se extindeau și asupra brațului Chilia, în scopul de a asigura uniformitatea regimului pe Dunărea de Jos. În portul Sulina a fost instituită o autoritate națională prin Comisariatul Maritim Român, deși reprezentanții Comisiei Europene au încercat să-i obstrucționeze autoritatea. Poziția României față de hotărârile Conferinței de la Londra a fost realistă, în conformitate cu interesele poporului român, revendicând dreptul legitim al românilor de a exploata această resursă naturală importantă, fluviul Dunărea. Statul român devenind independent, nu mai putea să lase la voia întâmplării navigația de pe Dunăre și Marea Neagră, fiind interesat de promovarea relațiilor comerciale internaționale și de includerea României în circuitul economic mondial. Navele serviciului de navigație fluvială al României transportau pe Dunăre cereale, petrol, sare, cherestea și alte mărfuri, până în porturile Budapesta, Petersburg, Kornenburg, Viena, din Austro-Ungaria și chiar în porturile Passau, Degendorf, Regensburg din Bavaria.

Serviciul NFR s-a dezvoltat de la an la an, adăugându-i-se pe lângă navele de călători, noi nave de transport mărfuri, remorcherele, șlepurile, tancurile și pontoanele. În jurul anului 1900 erau în funcțiune 11 remorchere. Unele purtau numele unor mari voievoizi ca Dragoș, Radu Negru, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Brâncoveanu, altele ale unor oameni de stat importanți sau ale unor porturi celebre. Șantierele navale din țară au contribuit în mod substanțial la dotarea flotei comerciale, prin construcția și darea în folosință de nave de diferite tonaje. Numai șantierul din Turnu Severin a construit până în 1910, 5 șlepuri de 550 tone, 6 șlepuri de 800 tone, 10 pontoane, 1 remorcher de 1500 cai putere și alte nave[13]. Direcțiunea serviciului NFR era în portul Galați și avea 29 de agenții în porturile române: Bechet, Brăila, Calafat, Călărași, Cetatea, Cernavodă, Corabia, Galați, Giurgiu, Gruia, Gura Ialomiței, Hârșova, Măcin, Isaceea, Oltenița, Oltina, Ostrov, Sulina, Turnu Măgurele, Turnu Severin, Zimnicea și 6 agenții în porturile bulgare: Rahova, Rusciuk, Samovid, Silistra, Șistov, Vidin și o agenție în portul sârbesc Belgrad. În porturile austro-ungare, interesele NFR-ului erau reprezentate de agențiile unor societăți austriece de navigație, pe baza unei convenții încheiate în mod special. În anul 1908 NFR-ul trece sub conducerea Direcției generale a porturilor și a căilor de comunicație pe apă, care se înființează în cadrul Ministerului Lucrărilor Publice și ține de aceasta până în anul 1930. În afară de navele NFR, de marina comercială fluvială a României aparțineau și o serie de nave înregistrate la Serviciul Hidraulic și la căpităniile de porturi. Până la primul război mondial în registrele căpităniilor de porturi figurau 87 de remorchere, 625 de șlepuri și 40 de elevatoare[14].

Cele mai importante unități figurau la căpitănia portului Brăila. Tot la Brăila erau grupați și majoritatea armatorilor, întrucât acolo aveau locuri bune de iernat pentru nave, bănci și sucursale, și societăți de asigurare. De asemenea, la Galați figurau în registrele căpităniei portului 96 de nave și 253 de marinari. Crearea și dezvoltarea societăților naționale de navigație, au avut o mare însemnătate pentru dezvoltarea comerțului maritim și pentru creșterea veniturilor statului și în consecință o importanță deosebită în dezvoltarea economică a Dobrogei și a României.

[13]Nicolae Bîrdeanu, Dan Nicolaescu, *Arh. Statului Turnu Severin, Șantierul de construcții navale, Inv. 10 dos.10/1910-1911, dos. 15/1910, dos. 29. 29/1910, nenumerotate.*
[14]Theodor Gîlcă, *Navigația fluvială și maritimă,* București, 1930, p.77.

Navele comerciale au oferit mari avantaje exportatorilor români. Ele au deschis țării noi perspective în relațiile comerciale cu alte state, ducând pavilionul tricolor spre cele mai îndepărtate porturi ale lumii. Până la primul război mondial, marina comercială română de pe Dunăre s-a dezvoltat în mod considerabil, având nave de diferite tipuri și un personal de conducere și de manevră calificat. Echipajele erau formate din foști elevi ai școlilor de marină și de meserii, care învățaseră meseria de marinar în marina militară. Deși a cunoscut această dezvoltare, numărul de nave era încă insuficient, cu greu se putea face față nevoilor de transport, multe nave erau vechi sau de calitate mai slabă, fiind expuse la dese accidente.

Istoricul accidentelor de navigație și cauzele producerii lor, pe litoralul românesc al Mării Negre din secolul al XIX- lea, până în prezent

De-a lungul anilor, Marina Română atât în Marea Neagră cât și pe mările și oceanele lumii nu a fost ocolită de furtuni, catastrofe și accidente navale, soldate cu scufundarea a zeci de nave și pierderi importante de vieți omenești[15]. Parte integrantă din istoria țării noastre, istoria marinei române are un trecut bogat, complex și interesant prin specificul său. Mijloacele de navigație românești pe Dunăre și pe Marea Neagră s-au dezvoltat și perfecționat în decursul anilor, în raport cu evoluția tehnicii navale specifice sud-estului Europei, în concordanță cu condițiile geografice și de relief românești. Astfel, mările și oceanele lumii au avut dintotdeauna o importanță vitală pentru omenire, ele reprezentând căile prin care s-au realizat transporturile comerciale maritime, parte importantă a economiei mondiale. Conform statisticilor vremii, în perioada anilor, 1898-1934 pe coastele Mării Negre au naufragiat 46 de nave. La data de 22 decembrie 1898, printr-o împrejurare nefavorabilă, nava *Meteor* a naufragiat lângă Cavarna la 38 de mile de Constanța pe coastele Bulgariei, nemaiputând fi salvată. Acesta a fost primul accident pe care l-a înregistrat Serviciul Maritim Român (SMR) la numai trei ani de la înființare. SMR a fost nevoit să suporte pagubele acestui naufragiu deoarece asigurările navelor aveau contractele expirate.

În noaptea de 25 mai 1908, vaporul *Constanța* a intrat în coliziune cu vaporul *Mihail,* aflat sub pavilion grecesc, care era încărcat și urma să plece în cursă cu 4500 tone cărbuni. În urma incidentului, vasul aflat sub pavilion elen s-a scufundat, echipajul său fiind salvat de nava românească[16]. La 14 august 1916 remorcherul *Ovidiu*, sub pavilion România construit, în 1910 de șantierul naval Vullj Zonen–Olanda, intrat în serviciul SMR în aprilie 1913, pus la dispoziția Marinei Militare și utilizat ca puitor de mine, a sărit în aer după ce a lovit o mină desprinsă de barajul de mine care apăra portul Constanța, în timpul unei tentative de a avertiza o navă turcească, ce se îndrepta spre zona maritimă minată. În accident au murit comandantul navei, sublocotenentul, doi fochiști și un marinar civil, ceilalți membrii ai echipajului s-au salvat înot, epava fiind scoasă și dezmembrată în anul 1963.

La 30 iulie 1925 la bordul tancului *Ingrid*, sub pavilion Suedia, acostat în Dana C a bazinului de petrol din portul Constanța, a izbucnit un puternic incendiu. Nava sosise goală de la Pireu, unde descărcase benzină românească, urmând să fie încărcată cu petrol de societatea Concordia. Incendiul a cuprins rapid întreaga covertă și pe cei 8 oameni din echipaj, rămânând astfel pradă flăcărilor. Remorcherul *Julietta* a remorcat nava incendiată și a tras-o în larg, unde cu ajutorul pompelor, focul a fost localizat și lichidat. S-a stabilit că incendiul a fost cauzat de aprinderea gazelor din tancul în care se lucra, iar pagubele au fost evaluate la circa două

[15]Marian Moșneagu, *O istorie tragică a Marinei Comerciale Române,* Constanța, Editura Ex Ponto, 2006, p.7.
[16]*Ibidem,* p.9.

milioane lei. Pentru a evita reizbucnirea incendiului, autoritățile portuare române au fost nevoite să scufunde nava în seara aceleași zile. Cargoul *Sulina* a fost un vaport mixt construit în anul 1939 la Palermo în Italia, cumpărat în anul 1940 de Serviciu Maritim Român și utilizat pe linia maritimă Constanța-New York [17]. La 22 iunie 1941, odată cu intrarea României în război alături de Germania împotriva URSS, o parte din navele aparținând marinei comerciale române, printre care și *Sulina*, au fost rechiziționate de către armata română, urmând să execute transporturi de aprovizionare și misiuni cu caracter militar. În decursul anului 1942, până la producerea tragicului accident, *Sulina* a efectuat sub escortă românească și germane 6 transporturi de aprovizionare, la 5 și 21 martie, la 12,13, 21 și respectiv 28/29 mai 1942. În seara zilei de 28 mai, din portul Constanța au plecat convoiul cargourilor *Ardealul* și *Sulina,* escortat de distrugătoarele *Regina Maria* și *Regele Ferdinand*. Acest convoi a navigat fără incidente până în fața Bugazului, unde a fost predate dimineața dragoarelor din Donauflotille, escorta militară germană. Trei ore mai târziu, Donauflotille, au semnalizat aparițiaunui submarin sovietic. Un subofițer german de la tunurile antiaeriene a declarat că a văzut la periscop la circa 300 de metri în tribord, două torpile la circa 100 de metri de *Sulina*. Subofițerul a mai văzut și în alt loc torpile lansate de submarine, moment în care motonava a executat câteva manevre. Opinia comandantului a fost alta, acesta susținând ca *Sulina* s-ar fi lovit de o mină, care nu fusese distrusă în timpul operațiunilor de dragaj. Dată fiind existența celor două ipoteze, cu greu se poate stabili dacă motonava *Sulina* s-a scufundat din cauza impactului cu mina, sau a fost torpilată. De remarcat este faptul că, în perioada celui de-al Doilea Război Mondial din flota românească existentă la acea vreme foarte multe vase au fost transformate în nave de luptă, având misiunea de apăra granița de est a țării, respectiv Portul Constanța și obiectivele principale din oraș. Dintre acesta amintim: 5 august 1941, vaporul mixt *Peleș*, s-a scufundat la aproximativ 0,5 Mm de Baia Kaptan, în zona Burgas, la 10 octombrie 1941 pasagerul *Regele Carol I*, transformat în crucișător auxiliar, puitor de mine, s-a scufundat în Golful Varna, înregistrându-se 21 de victime, la 2 decembrie 1941 nava SMR *Cavarna*, s-a scufundat în fața Burgazului, la 20 aprilie 1943, vaporul *Suceava,* a fost torpilat și s-a scufundat între Eupatoria și Sulina, înregistrându-se 26 de victime din cei 92 de membrii ai echipajului, 11 septembrie 1943, nava mixtă *Balcic* s-a scufundat în portul croat Split, în timpul unui bombardament aerian, 2 septembrie 1944, cargoul *Oituz* s-a scufundat în rada portului Constanța, în urma torpilării de către submarinul german U23, la 22 august 1944 tancul *Arieș*, pavilion România încărcat cu 717 tone metalice s-a scufundat la circa 800 de metri de Farul Mare al portului Constanța, peste cablul telefonic submarin, în timpul unui bombardament, ulterior epava a fost acoperită complet de platforma a-2-a a portului de petrol, și cele din urmă în 11 mai 1944, nava *România* s-a scufundat în rada Kersonesului, la aceeași dată scufundându-se și cargourile *Durostor* în apropiere de Sevastopol și *Danubius* în rada portului Kersones. Acestea au fost accidentele de navigație petrecute pe litoralul românesc al Mării Negre, încă de la înființarea Serviciului Maritim Român, având ca și cauze condiții hidrometeo-nefavorabile, condiții deflotabilitate și stabilitatea navei incerte, majoritatea fiind achiziționate de către statul român din șantierele din Europa, erori de navigație, și nu în ultimul rând utilizarea unor nave transformate din domeniul marinei comerciale și de pasageri pentru necesități militare. Distrugerile suferite de navele românești în perioada interbelică se datorează și faptului că acestea au fost folosite pentru apărarea Portului Constanța și a orașului, a obiectivelor economice strategice, dar și faptului că au constituit mijlocul prin care statul român a ajutat state din zona Balcanilor să-și salveze patrimoniul național uman și material.

[17]Marian Moșneagu,*op.cit*, p.13.

După Cel de-al doilea război mondial România, ca stat învins a intrat sub influența Uniunii Sovietice, iar din flota românească țara noastră mai dispunea doar de două motonave, respectiv *Transilvania* și *Ardealul*[18] din cele 16 care alcătuiau vechiul parc naval al SMR. Ca în întreaga economie națională sovieticii și-au însușit în mod abuziv navele de linie românești, desființând SMR-ul și îl transformându-l în Compania româno-sovietică SOVROM Transport, companie care a parazitat transporturile maritime românești jefuind economia românească de resurse ca toate celelalte companii de tip SOVROM înființate în țara noastră după al doilea război mondial.

Navigația românească a avut în perioada comunistă o evoluție aparte, iar acest lucru se datorează specificului acestei activități, ea constituind pentru cei ce o practicau dar și pentru cei ce își desfășurau activitatea în țară un canal de comunicare cu lumea din afara granițelor țării. Și în această perioadă s-au petrecut o serie de evenimente de navigație, care au marcat în mod negativ viața economică și socială a României. Importante sunt și instituțiile și companiile de navigație care au fost înființate și au funcționat în această perioadă, toate proprietate a statului român, întrucât legislația comunistă legifera și Partidul Comunist Român controla prin organele de partid și de stat, întreaga economie națională a țării. Instituțiile care au existat la acea vreme, și cum a reacționat statul român la acele evenimente. În această perioadă se reînființează societățile de navigație, se inițiază activitatea de producție privind construcția de nave noi în șantierele navale din porturile maritime și fluviale românești. Departamentele de căutare și salvare din cadrul Căpităniilor porturilor erau subordonate Ministerului Transporturilor. Deși procesul de înnoire și extindere a activităților de navigație la între anii ’60-’70 a cunoscut un real avânt începând cu anii ’80 situația din economia românească s-a schimbat, fapt ce s-a reflectat și în activitățile de navigație. După evenimentele din anul 1989, situația din domeniul navigației s-a acutizat, astfel pe fundalul crizei din societatea românească s-au amplificat problemele, deoarece factorii de decizie politici au găsit ca soluție de rezolvare a acestora vânzarea Flotei Maritime Comerciale, prin divizarea acesteia în trei părți și privatizarea managementului naval[19]. Soluțiile aplicate și care nu au fost de multe ori profitabile, nu au avut rezultatul scontat, în prezent Marina Comercială Română este constituită din navele, destul de puține la număr, ale unor companii de navigație private. Un fapt care trebuie remarcat este cel referitor la învățământul și programele de perfecționare a personalului de specialitate din domeniul naval. Acesta a continuat să școlarizeze și să pregătească tineri care au dovedit în timp calități profesionale deosebite. Ajunse în topul celor mai bune școli de marină din Europa și chiar din lume, Universitatea Maritimă și Academia Navală Mircea cel Bătrân și Centrul de Pregătire a Personalului Navigant Ceronav, sunt cele trei instituții de învățământ din Constanța care asigură resursele umane necesare profesiei de navigator. Accidentele de navigație au fost totuși evenimentele care au umbrit activitatea navală, atât în perioada comunistă cât și după ce România și-a asumat drumul dezvoltării democratice.

La 15 noiembrie 1979, când se pregătea să treacă Bosforul venind dinspre Libia, nava *Independența,* încărcată cu țiței a fost lovită de nava grecească *Evriali.* Urmarea acestei coliziuni a fost izbucnirea unui incendiu de proporții la bordul *Independenței* și datorită încărcăturii speciale (țițeiului) focul nu a putut fi stins o lună de zile. Dintre cei 45 de marinari din echipaj, 42 și-au găsit sfârșitul în urma acestui accident naval. În ziua de 14 noiembrie 1979, în jurul orei 16.00 încărcat cu peste 94.280 tone de petrol brut din Libia, petrolierul *Independența*, sub pavilion românesc de 150.000 tone brut, a intrat în Marea Marmara, prin rada Bosforului. După ce vasul

[18] *Idem,* Anul XXIII, nr.2 (91) martie-aprilie, 2013, p.25.
[19] *Ibidem,* p.35.

și-a petrecut noaptea în rada Bosforului, în dimineața de 15 noiembrie 1979 s-a pus în mișcare și a anunțat la orele 4 dimineața prin recepție stația de pilotaj[20] pentru efectuarea manevrelor de pilotaj. În acel moment, petrolierul Banat sub pavilion românesc care se afla în stația de pilotaj a cerut pilot. În general comandanții navelor cer pilot cu o oră înainte de a ajunge în fața stației de pilotaj și având în considerație că navele care cer acest lucru se prezintă în fața stației de pilotaj după două ore sau mai devreme, funcționarul a cerut comandantului petrolierul *Independența*, să îi comunice locul unde se află vasul, acesta răspunzându-i că se află la 2 Mm.

În timpul acesta, vasul Evriali l-a lăsat (debarcat) pe pilotul Dimcer în rada stației Harempilot ce fusese îmbarcat intrarea în Bosfor din Marea Neagră. Vasul care era încărcat cu laminate din U.R.S.S., își continua drumul fără pilot la trecerea în Marea Marmara. Comandantul de pe *Independența,* care a văzut vasul, a semnalizat și a dat de asemenea semnal sonor prin porta-voce, pentru a avertiza că are prioritate, dar a fost prea târziu. Vasul grecesc a lovit petrolierul românesc încărcat cu petrol, în centru din partea stângă. În urma acestei lovituri, la bordul petrolierului *Independența*, a izbucnit o explozie din care cauză petrolul a luat foc, provocând panică în oraș și producând o mare pagubă. În acest fel, petrolierul *Independența*a eșuat în flăcări în afara digului Haydarpașa. Din echipajul petrolierului, compus din 45 de persoane, s-au salvat sărind în mare, doar trei membrii de echipaj: comandantul, mecanicul șef și marinarul. Restul de 42 persoane au murit arse, dintre acestea foarte puține cadravre au fost scoase din mare. Vasul *Evriali,* scăpat din coliziune, s-a retras în rada direcției Agrikapi, cu toate că și la bordul său au fost câteva explozii nu s-a întâmplat nimic grav pentru că exploziile au fost stinse în scurt timp. Petrolul brut care s-a deversat în scurt timp din tancul petrolier, a luat foc și a provocat o mare panică în port și în oraș, periclitând operațiunile de la ieșire din Bosfor a vaselor din Marea Marmara. De asemenea, fost un mare pericol de incendiu în oraș, îndeosebi la clădirile de pe faleză[21]. Incendiul a durat 29 de zile și nopți, fiind stins în dimineața zilei de 14 decembrie 1979. Din cauza stării grave în care se afla, *Independența* a fost considerată pierdere totală și definitivă. Statul român prin proprietarul navei, Navrom Constanța a primit circa 60 milioane de dolari din partea asiguratorului Adas București. Operațiunile de recuperare ale epavei au fost efectuate de către armata turcă pe parcursul a șase ani și a ridicat costuri de circa 18 milioane de dolari. Bucăți din epavă au stat mai mulți ani în apă, ulterior ele au fost aduse în țară și aruncate pe un câmp din Tuzla.

Din mărturii, concluzia la care s-a ajuns a fost aceea că, rămânând pe vas, comandantul petrolierului *Independența,* a ars în flăcări, totuși cadavrul nu a fost găsit. Vinovat de producerea accidentului, este comandantul navei grecești în vârstă de doar 29 de ani, a fost pus inițial sub supraveghere, interzicându-i-se să părăsească Turcia, ulterior fiind arestat, judecat și condamnat la 20 de luni de închisoare, perioadă transformată într-o cauțiune de 850 de dolari. Și ca suferința să fie și mai mare, în România catastrofa a fost ținută sub tăcere de către autoritățile comuniste.

În data de 2 decembrie 1988, în jurul orelor 13:10, Grup Intervenții Salvare Maritimă, a fost anunțat telefonic, că nava *Sadu* se află în dificultate în rada portului Constanța aproape de Digul de Nord [22]. Imediat au fost alarmate navele ale GISM, R/S *Viteazul*, remorcherul *Hercules, Pompier 8 și Pompier 9*, pentru începerea operațiunilor de salvare. În jurul orelor 13:20 acestea au primit ordin de deplasare în zona în care se afla MN/*Sadu*. Nava *Sadu*, în dimineața zilei de 1

[20]Constantin Cumpănă, *Tragedia navei Independența, cea mai mare catastrofă din istoria navigației maritime românești,* Constanța, Editura Telegraf Advertising, Editura Ex Ponto, 2006, pp. 44, 46,54, 56, 63, 65, 71-85.
[21]Marian Moșneagu, op.cit., p.120.
[22]Fond arhivă Căpităniei Zonale Constanța, *Dosar de cercetare nr. 352/1988*, privind nava Sadu, p. 1, f.166.

decembrie 1988, ora 6:30 părăsește portul Galați în balast, cu destinația Constanța, în rada căreia sosește și ancorează la data de 01.12.1988 ora 22:30. După ancorare, contrar instrucțiunilor în vigoare, nava *Sadu* nu informează Căpitănia Port Constanța de coordonatele locului de ancorare și nici sosirea în radă. Condițiile hidro-meteorologice în ziua de 2 decembrie 1988, conform buletinului meteo transmis de la Centrul Meteo Constanța, erau următoarele: vânt S-E cu 8 m/s, marea gradul 3, vizibilitate 8 km. Prognoza valabilă 12 ore era: vânt din E cu 4-6 intensificări[23] până la 7. În continuare marea de gradul 3-4-5 în larg, vizibilitate 1-5 Mm. Pe data de 2 decembrie 1988, în jurul orelor 11:30 nava *Sadu* cere permisiunea de a ancora în rada interioară a portului Constanța, la adăpost datorită prognozei hidro-meteorologice care prevedea o înrăutățire a vremii. Permisiunea a fost acordată de către Căpitănia de Port, care a solicitat navei să-și comunice poziția după schimbarea locului de ancoraj. Către orele 13:20, șeful Secției de Pilotaj și Nave Portuare a anunțat Serviciul Operativ al Căpităniei Portului Constanța, că nava *Sadu* ar fi în dificultate undeva în zona capului digului de larg. Imediat după sesizare, căpitanul șef de port s-a deplasat în zona capului digului de larg în jurul orelor 13:25- 13:30 și a constatat că nava *Sadu* era lovită cu violență de stabilopozi pe toată lungimea navei, bordul babord având o înclinare de 10-15 grade, în momentul în care nava era lovită de val această înclinare creștea până la 20-30 grade. Locul de eșuare al navei se afla la aproximativ 750 de metri de digul de larg, iar nava era orientată cu prova spre nord. Odată cu căpitanul șef de port la locul evenimentului a ajuns și șeful Departamentului Transporturi Navale, fiind primele persoane care au luat legătura cu nava Sadu[24]. Numai în acest moment, comandantul navei Sadu a luat legătura radio prin VHF în canalul 67 cu căpitanul șef de port. Imediat după sosirea la fața locului, au fost dirijate spre locul evenimentului remorcherele *Zimbru-3, Alexandria-4*, care au părăsit nava *Tomis* la a cărei manevră participau, *Viteazul* și *Hercules*, care se aflau acostate în danele de așteptare din port, precum și nava *Orion*, proprietatea Petromar, care se afla în zona capului digului, toate participând la operațiunea de salvare. Datorită înclinării foarte mari a navei Sadu, echipajul nu a putut interveni eficient pentru legarea remorcii. Nava a anunțat că are inundată magazia 3 și că pătrunde apă în compartimentul mașini, nivelul acesteia fiind în continuă creștere. În compartimentul mașini funcționau 2 Diesel generatoare și pompele de evacuarea apei. Nava *Sadu* fusese scoasă din exploatarea normală, adică nu efectua voiaje internaționale, ca urmare a faptului că era programată să intre în reparații anuale, ca ulterior să fie prezentată la inspecția anuală R.N.R. în vederea confirmării clasei. Nava era dotată cu echipament de radio-navigație compus din aparat de auto-alarmă, un emițător pe lungimi de unde medii, un emițător de unde scurte și intermediar, un emițăror rezervă, pe lungimi de undă, un radiotelefon, un radio-goniometru, o stație pentru barca de salvare, un radar, o instalație giro-compas, o sondă ultrason. Echipamentul de salvare al navei era compus din o barcă de salvare cu motor pentru 38 persoane, o barcă de salvare pentru 38 de persoane, două plute de salvare pentru 24 persoane fiecare, 8 colaci de salvare, 43 centuri salvare, un pistol bandulă. Starea tehnică a navei a fost în condiții optime până în jurul orelor 12 din ziua de 2 decembrie 1988, așa cum rezultă și din declarațiile celor 7 supraviețuitori. Deși n-au fost lansate la apă bărcile, înaintea scufundării navei nu s-a putut constata prezența unor defecțiuni la instalația de lansare a bărcilor la apă[25].

Pe timpul staționării la ancoră în rada portului Constanța, s-a organizat serviciul de cart, atât la comanda de navigație, cât și la compartimentul mașini de către un ofițer și un timonier, la comandă, și de către un ofițer și un motorist la mașini. La predarea cartului la ora 12, timonierul

[23]Fond arhivă C.Z.C., Dosar de cercetare nr.325/1988, p. 1, f. 479.
[24]*Ibidem,* p. 2, f. 480.
[25]*Ibidem,* p. 3, f. 481.

de cart a afirmat că la ora 12:30 privind digul prin geamul de tribord a observat capul digului la circa 100 metri și a informat ofițerul de cart. Acesta a verificat că ancora derapează și a anunțat comandantul că nava se află la o distanță de 80-100 de metri de dig[26]. Comandantul a cerut ca "mașina să fie foarte încet înainte", și a comandat cârma "bandă stânga", în scopul îndepărtării pupei navei de dig și eliminarea riscului de impact cu digul. Faptul că, mașina nu a răspuns la comenzi, întrucât motorului principal îi erau necesare 10 minute pentru deschiderea valvulelor pentru pornirea pompelor de alimentare cu carburant, comandantul navei a ordonat fundarisirea ancorei la tribord. În condițiile date, nava ajungând între valuri, cu vânt și valuri din tribord, a continuat deriva spre dig, începând să se izbească, sub acțiunea vântului și valurilor, de stabilopozii Digului de Nord.

Singura manevră care se consideră că ar fi putut preveni lovirea digului prin îndepărtarea spre larg, ar fi fost o manevră decisă cu mașina (motorul principal) înainte, întoarcerea efectuându-se cu ajutorul ancorei din tribord care era funarisită, riscând chiar ruperea lanțului, urmată de depărtarea spre larg, eventual prin abandonarea lanțurilor de la dispozitivul special de eliberare din puțul ancorei. Momentul ajungerii comandantului în comandă a fost tardiv, când nava se afla la 60-70 metri de dig și este foarte probabil că acesta a inițiat manevra înainte de a se edifice asupra situației existente și cu gradul ei de periculozitate. Măsurile pentru abandonarea navei au fost întreprinse tardiv, fără să fie asigurate și mijloacele exterioare de salvare a echipajului. Semnalul de abandon, dat prin soneria de alarmă generală a navei a determinat adunarea echipajului pe punte, unde realizând gravitatea situației membrii echipajului s-au aruncat în valuri. Măsurile luate pentru salvarea navei de autoritățile abilitate au rămas fără rezultate. Lipsa de decizie și de experiență în astfel de situații, a arătat modul în care s-a făcut intervenția de către Serviciul de Salvare de Nave al portului, care nu era pregătit pentru asemenea acțiuni.

Un episod important din istoria evenimentelor navale românești este cel al navelor *Paris* și *You Xiu,* un dublu accident petrecut aproape în același timp în zona digului de nord al Portului Constanța.

Niciodată în istoria portului Constanța, inclusiv în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, nu s-a întâmplat o catastrofă de asemnea proporții, cu atâtea pierderi materiale și de vieți omenești. Dispariția în adâncurile mării a două nave în seara aceleași zile de, 4 ianuarie 1995, și moartea a 54 de marinari, în urma naufragiului[27] celor două nave, *Paris și You Xiu*, vor rămâne drept cel mai mare accident naval din istoria portului Constanța și a porturilor maritime românești. În analiza documentelor și discuțiilor purtate cu diferite persoane care au participat direct la operațiunile ce s-au desfășurat în vederea prevenirii naufragiului, cât și al salvării navelor la data de 5 ianuarie1995, precum și cauzele care au dus condus la scufundarea celor două nave se poate menționa că: navele *Paris*, pavilion Malta, vrachier de 25957 tdw și *You Xiu*, pavilion Hong Kong, vrachier de 26802 tdw, se aflau în rada portului Constanța din data de 14 decembrie 1994 și respectiv din 28 octombrie1994, în așteptarea intrării în port pentru a încărca Uree.

În data de 3 ianuarie 1995 după-amiaza toate stațiile meteo din zonă au anunțat o iminentă înrăutățire a vremii, respectiv vânt NE forța[28] 6-8 Bs, marea gradul 5-6 cu valuri de 3-6 metri, respectiv vizibilitate redusă sub 1 Mm (1 milă marină) din cauza căderilor de zăpadă. În

[26]*Ibidem,* p.4, f. 482.
[27]Constantin Cumpănă, Andrei Dorian Cumpănă, *Naufragiul navelor Paris și You Xiu, cel mai mare accident naval din istoria portului Constanța,* Constanța,Editura Telegraf Advertising, 2008, p. 25.
[28]Fond arhivă C. Z. C., *Dosar de cercetare nr. 1133/1995,* privind naufragiul navelor *Paris și You Xiu*, p.1, f. 32.

această situație Port Control Constanța și Radio-coasta Constanța au alertat toate navele din zona litoralului românesc, să își i-a măsurile de siguranță ce se impun în aceste situații.

În data de 4 ianuarie 1995 către prânz situația s-a înrăutățit motiv pentru care s-au luat următoarele măsuri:

- Port Control Constanța a repetat avizul de furtună către nave, și a indicat navelor aflate în rada portului să părăsească locul de ancoraj și să se îndrepte către zonele de adăpost recunoscute (Burgas și Kaliakra).

-Căpitănia Portului Constanța a cerut Grupului de Salvare Constanța, Petromar Constanța, Administrației Port Constanța și Coremar Constanța să pregătească navele din dotare în vederea unor eventuale intervenții și a inspectat aceste nave. Toate navele au părăsit rada portului Constanța în afară de *Paris și You Xiu.* Navele care au solicitat intrarea în port (*Kaptan Nejdet Or* și *Yenigun*) au primit aprobarea de intrare și au intrat la ancoră în rada interioară. Pe data de 4 ianuarie 1995 ora 13:15 nava *Paris* a fost controlată de Port Control Constanța și instruită să vireze ancora și să vină la intrarea portului, unde era asteptată de pilotul companiei Atlas Pilot. Nava *Paris* comunică faptul că are probleme cu vinciul de ancoră și nu poate vira ancora. Pilotul companiei Atlas așteaptă nava între orele 15 și 16:45, oră la care comandantul navei *Paris* informează că își amână intrarea pentru a doua zi dimineața. Până la ora 17:00, Port Control Constanța a contactat de mai multe ori nava *Paris* despre stadiul remedierilor, răspunsul fiind că reparațiile sunt în curs de desfășurare. La ora 18:00 nava Paris, era ancorată la zona 1 la distanța de 3,5 Mm față de capul Digului de Nord, iar nava You Xiu la distanța de1,9 Mm aceleași repere. La ora menționată nava *Paris,* a comunicat că are în continuare aceleași probleme la ancoră, iar nava You Xiu se pregătea de manevra de schimbare a ancorajului său de ieșire în larg. La rada interioară, erau ancorate 4 nave, iar alte 9 părăsiseră zona de ancoraj și se aflau în larg navigând în drumuri de "capă"[29]. La ora 18:00 Port Control Constanța constată că poziția de ancoraj al navelor *Paris și You Xiu* este modificată datorită grapării ancorelor și le comunică să iasă în larg, iar*You Xiu* comunică că are probleme la mașină.

La ora 18:40 *Paris*, se află la o distanță de 1,25 Mm față de digul de Nord, iar *You Xiu* la o distanța de 0,55 Mm de același dig. Port Control Constanța a atenționat din nou navele, de distanța periculoasă la care se aflau față de dig și le cere să iasă în larg. La ora 18:45 nava *You Xiu* cere remorcher în asistență însă, numai după două minute renunța la așa ceva[30]. Din mesajele transmise de către cei doi comandanți[31] ai navelor *Paris și You Xiu* la ora 18:00 din seara zilei de 4 ianuarie1995 reiese că, nava *You Xiu* a părăsit zona 1 de ancoraj la o distanța de 1,6 Mm față de capul de dig, nava fiind avertizată de către Port Control Port care indică schimbarea ancorajului, nava *You Xiu* spune că au probleme la comapartimentul mașină, dar nu cer ajutor. Din partea Căpităniei Port Constanța au fost trimise mai multe avertismente de vreme rea în interval de 10, 15, 30 de minute, fiecare comunicându-le și recomandând distanțarea față de dig, întrucât valurile erau foarte mari (furtună pe mare), însă în continuare nava nu cere ajutor Căpităniei. Nava *Paris*, în radă la o distanța de 1, 25 Mm față de capul de digului de nord, este avertizată de către Căpitănie că se află foarte aproape de dig și există pericolul de izbire față de

[29]**Capă-** poziția cea mai favorabilă a unei nave pe mare foarte rea și vânt prea puternic; o navă cu propulsive mecanică ține la capă în mașină cu prova în vânt sus, de preferință cu vântul de 2-3 carturi din prova; *a lua capă,* a manevra pentru cu nava în capă;*a ține la capă*-a suporta timpul rău la capă.

[30] Constantin Cumpănă, Andrei Dorian Cumpănă, *op.cit*, 2008, p.31.

[31] Fond arhivă C.Z.C, *Dosar de cercetare nr. 1133/1995*, privind naufragiul navelor *Paris și You Xiu*, p. 1, 2, f. 25, 26.

dig. Nava *Paris*, spune că a pierdut ancora și încearcă să iasă în larg, aflându-se aproape de colțul digului.

Nava *You Xiu*, aflată la 1 cablu (185 de metri) față de capul digului cere prin SOS remorchere, anunțând Grupul de Salvare pe Mare care pregătește remorcherul *Viteazul*, acesta putând ajunge în 30 de minute la nava aflată în pericol pe mare (ora18:54). Două minute mai târziu față de anunțul anterior, aceeași navă *You Xiu* anunță că are mașina gata de plecare și nu mai are nevoie de remorchere, dar cu toate astea remorcherul *Viteazul* se pregătește de plecare.

La ora 19:00 din seara aceleași zile, nava *Paris* anunță Căpitănia că este la o distanță de 0,5 Mm față de dig și solicită remorchere, are cârma bandă dreapta, mașina este cu puterea înainte, dar nava merge paralel cu digul și tendința este ca nava să se apropie de dig, la mijlocul digului (Digul de Nord al portului). În acest timp *You Xiu*, încearcă să iasă în larg, dar nu reușește și merge paralel cu digul avînd drum de nord, fiind în continuare la capul digului. Din informațiile transmise de comandanții Căpităniei și din cercetările efectuate, reise faptul că ambele nave se aflau lângă dig în pericol, *You Xiu* la o distanță de 0,62 Mm față de capul digului și *Paris* la o distanță de 1,10 Mm. Un alt apel al *You Xiu* anunță că are gaură de apă la tribord și solicită de urgență remorchere. În același timp *Paris* lansează SOS în canalul 67 VHF, mesaj adresat la Post Control. La ora 19:55 Radio Coasta anunță Post Control că nava cu indicativul HRSB6 a lansat SOS în 500 KHz, nu și-a dat numele însă a spus că este la capul digului. La ora 20:00, remorcherul *Viteazul* pleacă spre capul digului, iar la ora 20:15 ajung mașinile de la Pompieri, mașinile de la Căpitănie. Din mesajele trimise de pe cele două nave telegrafistul remorcherului *Viteazul* spune că s-au stins luminile de la nava *Paris*, nava *You Xiu* lansează SOS, iar agentul de pe nava *Liberty* spune că *You Xiu* are apă la mașină și că echipajul vrea să părăsească nava. În jurul orei 20:30, *Paris* anunță la Port Control că începe să se scufunde. Ultima observare vizuală a navei *You Xiu* a fost făcută de la bordul remorcherului *Viteazul* la ora 22:50. În perioada 5-10 ianuarie 1995 s-au desfășurat operațiuni de căutare și salvare, folosindu-se mijloace navale, terestre și aeriene, fiind găsite 9 cadavre și diferite materiale ale navelor scufundate.

Din istoricul de cercetare radă și litoral în perioada 9-10 ianuarie 1995, la operațiunea de căutare și salvare, ulterior accidentului de navigație al celor două nave au participat mai multe remorchere, șalupe, navele *Viteazul, Suceveni 6, Pescăruș 1și 2, Chefalul 7, Marea, Canara,* șalupa Căpităniei, Grupul de Intervenții și Salvare pe Mare, Petromar, Onacva și Centrul de Scafandrii Constanța, operațiunea desfășurându-se din rada exterioară a Portului Constanța până la Mangalia, rada interioară port[32].

În data de 10 ianuarie 1995 remorcherul *Viteazul,* pleacă din dana 9 în zona epavelor cu scafandri pentru nava *Paris*, însoțit de *Acva 1* și *Coral II*, pleacă de la rampa de piatră. Operațiunea de căutare se desfășoară dimineața la ora 09:40 și se continuă până la ora 13:25 moment în care se sistează, întrucât conducătorul remorcherului comunică că, scafandrii nu mai au oxigen (butelii de intrat în apă), și se întorc în port. Se ordonă de către Căpitănie remorcherului *Viteazul* să facă o patrulare la sud de Tuzla, întrucât nu au fost găsit nimic în zonă.

Din raportul de cercetare al ONACVA Internațional cu navele *Mara și Coral* 2 reiese faptul că s-au deplasat la epava *You Xiu*, unde în urma cercetării încăperilor punte comandă au găsit cadavre, hărți, acte, și documentele telegrafistului. Accesul scafandrilor a fost îngreunat de ușa blocată la camera comenzii, camera hârtiilor era fără perete despărțitor, barca din tribord de

[32]Fond arhivă C.Z.C., Dosar de cercetare nr. 1133/1995 privind naufragiul mavelor *PARIS și You Xiu*, p.1, f. 31.

salvare şi plutele de salvare lipseau, scara de acces la tribord intactă, catargul cu radar era rupt, răsturnat spre babord, pana cârmei era lipsă[33].

Concluziile cercetării sunt că, navele au fost anunţate în timp util despre înrăutăţirea condiţiilor hidro-meteo, iar comandanţii navelor trebuiau să-şi i-a toate măsurile de siguranţă şi securitate, cerând intrarea în portul Constanţa, ori părăsind zona periculoasă. Aprecierea greşită a stării tehnice a navelor şi decizia comandanţilor navelor *Paris şi You Xiu*de a ignora avizul de vreme rea şi de avertismentele date de autorităţile portului Constanţa, au fost cauzele care au determinat punerea navelor în pericol, lovirea de digul de Nord al portului Constanţa şi în final scufundarea lor. Starea hidro-meteo existentă, durata foarte scurtă din momentul cererii asistenţei şi până la prima gaură de apă, poziţia extrem de periculoasă în imediata vecinătatea a digului de nord au făcut imposibil orice fel de intervenţie, atât pe apă, cât şi pe uscat (nava *Bucşani* de 36000 tdw încărcată, nu s-a putut apropia de locul sinistrului).

Cercetarea evenimentelor a presupus date şi informaţii, de la un număr mai mare de *persoane* care îşi desfăşoară activitatea în portul Constanţa, sau care au avut legătură cu evenimentele petrecute în data de 4-5 ianuarie 1995. În urma activităţilor desfăşurate privind căutarea şi salvarea şi analizării evenimentelor din data de 4-5 ianuarie 1995 s-a concluzionat că o coliziune ca cea care a provocat scufundarea navelor *Paris şi You Xiu* se petrec o dată la 10-12 ani când au loc furtuni violente de iarnă de durată mijlocie cu valuri de 8-10 metri, iar zona digului de nord este una dintre cele mai periculoase care se găsesc în incinta portului trebuind pe viitor a fi evitată. O altă concluzie se referă la faptul că deşi navele au fost anunţate în timp util despre înrăutăţirea condiţiilor hidro-meteorologice, iar comandanţii navelor aveau obligaţia să ia toate măsurile de siguranţă şi securitate pentru nave şi echipaje au preferat să ignore aceste avertismente. Aprecierea greşită a stării tehnice a navelor şi indecizia comandanţilor acestora faţă de avizele de furtună, ignorarea sugestiilor, recomandărilor şi avertismentelor date de autorităţile portului Constanţa au fost cauzele care au determinat punerea navelor în pericol, lovirea de Digul de Nord al portului Constanţa care a provocat în final scufundarea lor. Condiţiile hidro-meteorologice existente, poziţia extrem de periculoasă navelor în imediata apropiere a Digului de Nord al portului Constanţa, durata foarte scurtă din momentul solicitării asistenţei şi până la scufundarea navelor au făcut de asemenea imposibilă orice intervenţie de salvare. Având în vedere că, din cercetările efectuate, a rezultat culpa exclusivă a comandanţilor celor două nave în producerea evenimentului de navigaţie, activitatea de depoluare marină, de căutare şi salvare, precum şi a prejudiciilor produse prin avarierea Digului de Nord al portului Constanţa, şi al altor daune aduse statului român, s-a cerut recuperarea pe cale civilă a acestor daune armatorilor statelor respective de către statul român.

Concluzii

Încă de la începuturile omenirii, apa a fost resursa cea mai importantă şi unul dintre factorii principali pentru dezvoltarea civilizaţiei şi a transportului pe apă. Transportul maritim de azi a început cu cea mai veche barcă, canoea Pesse, ajungând astăzi la navele gigantice cu tonaje de ordinul miilor, lucru ce a adus după sine crearea de pieţe noi şi intergrarea lor în reţeaua de transport global. Flota comercială maritimă este un sector industrial uneori ignorat, care trece de multe ori neobsevat, chiar şi pentru cei care locuiesc la malul mării. O îndeletnicire care îşi are rădăcinile în antichitate, navigaţia este cea cu ajutotul căreia s-au înfăptuit cele mai importante descoperiri geografice şi care a răspândit pe toate continentele marile descoperiri stiinţifice. Apărută din dorinţa de a găsi noi pieţe de desfacere pentru comercianţii din antichitate, navigaţia

[33]*Ibidem,* p. 25, f. 30.

fluvială, dar și cea maritimă a reprezentat și reprezintă și în prezent factorul de care a unit și unește națiunile lumii, prin intermediul său se realizează mai cea mai mare parte a transporturilor comerciale din întreaga lume, navele pot ajunge în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii, sunt printre cele mai sigure și rapide mijloace de transport între continente, într-un cuvânt una din forțele motrice ale globalizării. Dezvoltarea și răspândirea activităților de comerț pe calea apelor de-a lungul istoriei a adus după sine și apariția unor evenimente care au marcat negativ existența societății umane, accidentele de navigație, naufragii, eșuări de nave, coliziuni cu țărmuri și nu în ultimul rând scufundări de nave care de multe ori s-au soldat cu victime omenești. În prezent la aceste probleme se mai adaugă unele de mare importanță și actualitate: poluarea marină, traficul de persoane sau de produse interzise, imigrația ilegală, protejarea florei și faunei marine.

Fiecare navă are o poveste, deci să scrii despre marina comercială este o călătorie lungă ce parcuge foarte multe enigme. Imperiul mărilor și oceanelor planetei albastre este învăluit de o aură legendară, de mistere fascinante, unele mai de nepătrus decât abisurile în care zac, dar care se confundă toate cu istoria tenebroasă și tumultoasă a omenirii amintind de Atlantida, Triunghiul Bermudelor, Titanic și multe altele, impresionante și înfricoșătoare enigme. Istoriile despre epave au fost dintotdeauna fascinante, și totuși te întrebi cum poate o mare așa de frumoasă să facă atâta rău, cum este posibil să înghită în adâncurile ei atâtea nave mari și atâția oameni buni? Cu toate acestea, istoria celor trei epave ce zac scufundate lângă Digul de Nord al Portului Constanța: cargourile Sadu, Paris și You Xiu, sunt doar niște uriași de metal ce stau răpuși pe fundul mâlos al mării, tăcuți și triști, în pericol de descompunere și uitare. Istoria dramatică și de multe ori tragică a acestor epave dezvăluie secrete care unora le pot da fiori: ora la care s-a oprit ceasul când nava s-a scufundat, un drapel care stă deasupra unei bărci de salvare, ultimele clipe din viața marinarilor, care cu puțin timp înainte ca nava să urmeze calea adâncurilor au încercat să ajungă la barcă în speranța salvării, o timonă din sala de comandă a navei, în care timonierul la ordinele comandantului a condus nava pe mările și oceanele lumii, iar ultimul port a fost Marea Neagră. Există și paradoxuri la cele trei nave, acestea aflându-se la o distanță foarte mică una de cealaltă, însă scufundate la date diferite, la un interval de câțiva ani dar, în același loc toate trei, Digul de Nord al Portului Constanța. Pe plan mondial, salvarea vieții pe mare a fost o preocupare permanentă din cele mai vechi timpuri, deoarece resursa umană nu poate avea preț, iar pregătirea acesteia pentru navigație necesită timp, resurse financiare importante și marea întotdeauna a pus marinarii în situații neprevăzute, uneori tragice.

Aceste preocupări s-au materializat de-a lungul timpului prin îmbunătățirea caractersiticilor de flotabilitate, nescufundabilitate și stabilitatea navelor construite, dotarea acestora cu instalații și echipamente de salvare, supraviețiure și comunicații moderne, instituirea unor organisme de supraveghere, avertizare și intervenție în situații de urgență, și nu în ultimul rând formarea inițială și formarea continuă a echipajelor navelor. Deși tehnologia a avansat mult și în domeniul navigației, în prezent existând sisteme satelitare de supraveghere a navelor, caracteristicile tehnice ale navelor sunt dintre cele mai sigure, personalul navigant este supus instruirii și testării permanente, poate exista oricând un factor care pe mări și oceane este prezent, neprevăzutul. Acesta poate declanșa reacții dintre cele mai neobișnuite atât din partea infrastructurii de pe nave cât și din partea marinarilor, ducând în cele din urmă din păcate, la producerea de tragedii navale.

Deși în prezent dotarea și tehnologizarea navelor maritime a ajuns la un nivel dintre cele mai ridicate, statisticile organismelor și organizațiilor internaționale care se ocupă cu activitatea de navigație, IMO-EMSA, ne arată că probabilitatea producerii accidentelor de navigație încă există, asistăm de asemenea, la o escaladare a fenomenului pirateriei pe mare care, de cele mai

multe ori, din fericire, se finalizează cu schimbul de ostatici, fenomen întâlnit de marinarii români în zona Africii de Vest și mai nou, pe coastele estice ale continentului Sud American. Îngrijorător este fenomenul migrației ilegale pe mare, care de cele mai multe ori se face cu ambarcațiuni empirice, improvizate, care sporesc probabilitatea de naufragii. Vecinătatea Mării Negre la granița de sud-est a României, o mare atipică în ceea ce privește fenomenele de navigație, dă țării noastre o responsabilitate în plus privind monitorizarea traficului naval. Evitarea fenomenelor de naufragiu, eșuare, imigrarea ilegală în zona de responsabilitate a țării noastre se pot realiza prin monitorizarea permanentă a granițelor maritime fluviale și terestre, cu ajutorul serviciilor de supraveghere, căutare și salvare aeriene, terestre și maritime. Datorită creșterii traficului maritim în porturile românești, în apele teritoriale și a zonei economice exclusive a Mării Negre, și a începerii proceselor de exploatare a resurselor de petrol din 2020 și a gazelor naturale din 2018, prin intermediul platformelor petroliere, s-au impus măsuri privind siguranța lucrătorilor aflați pe mare, cât și pe platformele petroliere din Marea Neagră. Salvarea vieții umane și a navelor aflate în pericol pe mare a fost dintotdeauna o preocupare permanentă a statelor maritime, fiind o activitate ce necesită implicarea și coaborarea unor instituții naționale și internaționale care trebuie, în momentul producerii unor astfel de sinistre navale să acționeze prompt, eficient și unitar pentru salvarea vieții omenești pe mare.

Înființarea SMR-ului și a NFR-ului în 1895 a fost o necesitate imediată după Războiul de Independență câștigându-se accesul neîngrădit la Marea Neagră impunându-se problema transportului maritim românesc. Companii de mare succes în perioada antebelică cele două, NFR și SMR, au asigurat, prin rechiziționare de către stat din propriul parc naval, dotarea Armatei Române cu nave de război. Pe structura celor două companii se vor constitui după plecarea trupelor sovietice din România în anul 1958 viitoarele instituții de navigație românești, care cu unele modificări funcționează și astăzi, ANR, APMC. Ulterior, după cel de-al Doilea Război Mondial acest serviciu a fost desființat și confiscat de Guvernul Sovietic, un sfârșit nedemn pentru flota românească, și pentru una dintre cele mai de succes companii din România. După anul 1960 statul român a investit sume considerabile pentru construcția de nave în șantierele românești, astfel încât în 1989 flota maritimă număra peste 297 de nave, iar cea fluvială peste 650 de unități. Făcând parte din istoria țării noastre, evoluția marinei române comerciale a cunoscut un trecut bogat, complex și interesant prin mijloacele de navigație românești, care s-au dezvoltat și perfecționat, în concordanță cu evoluția tehnicii navale universale, dar în același timp nefiind ocolite de tragediile care au avut loc în portul Constanța și în apropierea coastei românești a Mării Negre.

BIBLIOGRAPHY

Arhivă:

1. Fond Arhivă ARSVOM -Agenția Română de Salvare de Vieți Omenești pe Mare-Constanța.

2. Fond arhivele Căpităniei Zonale Constanța, Dosar de cercetare nr. 264/3079/C, din 24 decembrie 1982, privind explozia petrolierului "UNIREA".

3. Fond arhivele Căpităniei Zonale Constanța, Dosar de cercetare nr. 352/1988, privind naufragiul navei „SADU".

4. Fond arhivele Căpităniei Zonale Constanța, Dosar de cercetare nr. 1133/1995 privind naufragiul navelor „PARIS și YOU XIU".

5. Fond arhivele Căpităniei Zonale Constanța, Dosar de cercetare nr. 1134/1995 privind naufragiul navelor „PARIS și YOU XIU”.

Lucrări generale:

6. Alexandrescu, Alecu, *Accidentele de navigație maritime,* Editura Fundației Andrei Șaguna, Constanța, 1997.

7. Anechitoae, Constantin, *Principiul libertății mărilor*, Editura Bren, București, 2004.

8. Bîrdeanu, Nicolae; Nicolaescu, Dan, *Contribuții la istoria marinei române, Din cele mai vechi timpuri și până în 1918*, vol.I, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1979.

9. Bitoleanu, Ion; Ciorbea, Valentin; Nazare, Vasile; Olodbașa, Artur; Pădureanu, Dominuț;Petru, Maria; Sârbu, Marian,*Monografia Academiei Navale Mircea cel Bâtrân, Tradiții, Prezent, Perspective, Ediția a-II-a,* Editura Muntenia, Constanța, 2012.

10.Cupșa, Ovidiu, Sorin,*Merchant marine- The Strory of a Silent Giant,* Editura Ceronav, Constanța, 2016.

11. Cumpănă, Constantin,*Tragedia navei Independența, cea mai mare catastrofă din istoria navigației maritime românești,*Editura Telegraf Advertising, Editura Ex Ponto, Constanța, 2006.

12. Cumpănă, Constantin;Cumpănă, Andrei Dorian,*Catastrofa navei Unirea-cel mai mare accident naval mondial din anul 1982,* Editura Telegraf Advertising, Constanța, 2007.

13. Cumpănă, Constantin;Cumpănă, Andrei Dorian,*Naufragiul navelor Paris și You Xiu, cel mai mare accident naval din istoria portului Constanța,* Editura Telegraf Advertising, Constanța, 2008.

14. Gogeanu, Paul,*Dunărea în relațiile internaționale,* Editura Politică, București, 1970.

15. Gîlcă, Theodor, *Navigația fluvială și maritimă,* București, 1930.

16.Moșneagu, Marian,*O istorie tragică a marinei comerciale române*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2006.

17. Păvăloiu, Mariana; Cucoșel, Diana,*Academia Navală Mircea cel Bătrân,* Editura Academiei Navale Mircea cel Bătrân, Constanța, 2012.

18. Toma, Alecu;*Căutarea și salvarea supraviețuitorilor pe mare,*Editura Academiei Navale Mircea cel Bătrân, Constanța, 2014.

19. Toma, Alecu;Condrate, Meseșan,*Salvarea vieții pe mare,*Editura Academiei Navale Mircea cel Bătrân, Constanța, 2016.

20.Zabolodni,Mihaela; Păvăloiu, Mariana; Tărăbuță, Octavian,*Tradiție.Profesionalism, Aventură,* Editura Academiei Mircea cel Bătrân, Constanța, 2018.

Lucrări de specialitate:

21. Anechitoae, Constantin, *Convenții internaționale maritime-Legislație maritimă, vol. I,* Editura Bren, București, 2005.

22.Anechitoae, Constantin, *Convenții internaționale maritime- Legislație maritimă, vol.II,* Editura Bren, București, 2005.

23. Anechitoae, Constantin;Surugiu, Felicia,*Organizații maritime internaționale, note de curs,* Editura Top Form, București, 2008.

24.Idem, *Organizații și convenții maritime internaționale, note de curs,* Editura Academiei Române, București,2009.

25. Boșneagu, Romeo, *Navigația Electronică, Navigația Ortodromică,*Editura Direcției Hidrografice Maritime, Constanța, 2013.

26. Manea, Constantin;Manea, Elena,*Drept maritim și fluvial- internațional și intern,* vol.I, Editura Academiei Navale Mircea cel Bătrân, Constanța, 2012.

27. Miga-Beșliu, Raluca,*Organizații internaționale interguvernamentale,*Editura C.H. Beck, București, 2006.

28. Sâncrăian, Iuliu Augustin,*GMDSS- Comunicații navale și semnalizare,* București, 2018.

Alte surse:

29. *Marina Română,* revista Forțelor Navale Române, anul XX, nr.4 (142), 2010.

30. *Marea Noastră*, revista Ligii Navale Române, anul XXIII, nr.2 (91) martie-aprilie, 2013.

31.*Marea Noastră*, revista Ligii Navale Române,anul XXIII, nr. 6 (95)/ Anul XXIV, nr. 1 (96), noiembrie 2013, februarie 2014.

32.*Marea Noastră,*revista Ligii Navale Române,anul XXIV, nr.2 (97) martie-mai, 2014.

33. *Marea Noastră*, revista Ligii Navale Române, anul XXV, nr.3 (102), iunie-august, 2015.

34.*Marea Noastră*, revista Ligii Navale Române, anul *XXIX,* Nr.1 (116), ianuarie-martie, 2019.

35. *Marea Noastră*, revista Ligii Navale Române, anu*l XXX,* nr.2 (121), aprilie-iunie, 2020.

36. *Marea Noastră*, revista Ligii Navale Române, anul *XXX,* NR. 3 (122), iulie-septembrie, 2020.

THEATRE AND IDEOLOGY IN NAZY GERMANY

Andrei Bulboaca-Trif
PhD Student, University of Bucharest

Abstract: Over the history, theatrical art has often been subjugated, mocked, marginalized and poorly funded. Despite all these difficulties theater has managed to be the savior of the people in many of the dark times that mankind went through. My presentation will discuss how the theater was influenced by Nazi ideology, what shows were organized in Germany at that time but also about the shows that took place in concentration camps. Art was a way of escaping and forgetting the moments of hardship and danger. We will also discuss how nazi propaganda and ideology influenced the culture of the time, and how Hitler's propaganda managed to guide these rules from behind. Theater in Hitler's time was an art deeply imbued with ideology, even though many great authors went into exile unwilling to face nazi realities. Those who had the courage to stay managed to perform even in the harshest conditions, as we saw above. Camp theater is a rare topic, but one that should not be forgotten in history. There were Jewish artists who, although living in the darkest days, managed to create shows, compose music and produce art right next to the chimneys, where their relatives probably ended up. These people should be considered heroes by the pages of history, because they managed to bring a drop of a smile to so many detainees, and even themselves, they managed to play, compose, sing and dance in one of the darkest periods. which mankind has known.

Keywords: Propaganda, Ideology, Auschwitz, Holocaust, Theatre

Aducerea în discuţie a unor opinii referitoare la teatru în perioada nazistă, a fost până nu demult considerată un subiect aproape *tabu,* deoarece nu se preta analiza unor subiecte artistice, în cea mai neagră perioada pe care a cunoscut-o omenirea. Cu toate acestea, artele s-au manifestat şi în nazism, chiar dacă sub stricta protecţie a unui minister al propagandei ce controla orice manifestaţie artistică oficială. În data de 30 ianuarie 1933 depune un jurământ de credinţă faţă de Republică, şeful Partidului Naţional-Socialist, Adolf Hitler. Cu un discurs oratoric excelent şi cu o lucrare fundamentală pe care a realizat-o, *Mein Kampf*, acest personaj preia frâiele puterii, astfel Germania intrând în epoca nazistă. Regimul de teroare nu era însă suficient, astfel încât la 13 martie 1933 se înfiinţează „un minister în exclusivitate naţional-socialist, şi anume acela al *Informării Populare şi al Propagandei*, a cărui organizare îi este încredinţată lui Joseph Goebbels [...], un intelectual fără loc de muncă, având o înfăţişare dizgraţioasă şi provenind dintr-o familie de muncitori”[1]. Nu putem fi siguri de calităţile şi capacitatea intelectuală ale lui Goebbels, însă când venea vorba de propagandă şi manipulare, ştia exact ce să facă, ce să interzică sau ce să cenzureze. Dacă privim înregistrări cu discursurile lui Hiler, sau cu defilările naziste, vedem un spectacol extrem de bine gândit şi pus la punct în detaliu, cu zeci de steaguri şi mii de participanţi. Totul era dinainte regizat, inclusiv pe timp de noapte, când proiectoarele erau aranjate în aşa fel încât fascicolul de lumină să bată exact pe estrada unde se aflau conducătorii de partid, dar şi pe însemnele naziste.

Pentru a înţelege mai bine elementele de propagandă artistică, vom dedica acest paragraf cinematografiei, deoarece acesta a fost resortul cel mai exploatat de către naziști pentru a-şi împărtăşi ideologia. Celebrele discursuri ale lui Hitler erau filmate pentru ca răspândirea

[1] Adelin Guyot, Patrick Restellini, *Arta Nazistă,* traducere Cristina Jinga, Bucureşti, Editura Corint, 2002, p.15.

cuvintelor sale să fie cât mai largă. Să nu uităm că imaginile înregistrate au dus şi la eliberarea lagărelor de concentrare, şi astfel, lumea întreagă a putut vedea pe viu ororile Holocaustului. În anul 1940 se produc două filme de o extremă propaganda antisemită şi anume: *Jud Süß* în regia lui Veit Harlan şi *The Eternal Jew* în regia lui Fritz Hipler. Primul dintre acestea este considerat cel mai antisemit film făcut vreodată în istoria cinematografiei. Conform criticului şi istoricului Tobby Hagith, cele două filme sunt adesea confundate între ele, deşi pelicula lui Hipler a fost mult mai mediatizată. Mai mult decât atât, aflăm că la premiera ce a avut loc în iarna anului 1940, Goebbles nu a participat, deşi el în însuşi comandase această peliculă.[2] Nu putem să-l uităm nici pe Fritz Lang care a stat şi faţă în faţă cu ministrul propagandei, acesta oferindu-I un post în cadrul secţiei de cinematografie a ministerului. Deşi Lang era evreu, se spune că Goeebles i-ar fi răspuns cu replica: „Evreu este cine dorim noi să fie, domnule Lang". Deşi informaţia nu este una oficială, este bine de menţionat pentru a putea să ne conturăm o idee despre nedreptăţile acelei perioade. Cu toate acestea cea mai discutată, dezbătuta şi periculoasă peliculă rămâne *Triumph des Willens,* regizat de preferata furher-ului, Leni Riefensthal. Extrema propagandă dar şi calitatea excepţională din punct de vedere tehnic, îl fac una dintre cele mai grandioase producţii despre cultul nazist. Este un film periculos, deoarece poate insufla ideea în unii spectatori că nu s-a trăit chiar atât de rău în acele timpuri, mai ales că toate chipurile filmate sunt zâmbitoare, lipsite de griji, tristeţea nefiind cuvântul care să caracterizeze nazismul. Filmarea cu focala lungă, cadrele aeriene, mişcările de cameră dese, creau un dinamism aparte filmului, care nu plictiseşte aproape niciun moment. Siegfried Kraucher afirma despre cinematografia nazistă că ştia perfect cum să utilizeze cele trei elemente ale filmului: comentariul, sunetul şi imaginea, pentru ca, mai apoi, prin montaj, să creeze un efect răvăşitor asupra publicului spectator.[3]

În timpul celui de-al treilea Reich, spectacolele de teatru au fost destul de variate, fie că acestea aveau loc în săli solemne cu invitaţi de marcă, fie că se desfăşurau în ghetouri sau chiar lagăre de concentrare, pentru a mai ridica oarecum moralul. Unul dintre cei mai celebri oameni de teatru din Germania a fost Erwin Piscator, care a fost întemeietorul teatrului epic. Din păcate, naziştii au pus mâna pe opera sa fundamentală *Teatrul Politic*, acesta fiind nevoit să plece din Germania în Statele Unite. Succesul de care s-a bucurat în Republica de la Weimar, se prăbuşeşte odată cu arestarea sa de către nazişti în anul 1938. „Mi-am pierdut cetăţenia iar cartea mea *Teatrul Politic* fusese, bineînţeles, pusă la index de nazişti. Drept pretext pentru a mi se retrage cetăţenia germană s-a folosit faptul că semnasem un apel către populaţia din Saar în care i se cerea să nu voteze pentru Hitler."[4] Un aspect care trebuie menţionat, este că în anul 1963 Piscator, regizează la West Berlin's Freie Volksbühne, piesa *Vicarul*, în care personaj principal este Papa Pius al-XII-lea, personaj care vorbeşte împotriva Holocaustului. Bineînţeles piesa este un atac la adresa Bisericii Catolice, care a fost acuzată că a închis ochii la ororile nazismului. Acest creator de teatru a fost cu desăvârşire împotriva regimului nazist, la fel cum se întâmplă şi cu prietenul său Bertolt Brecht. El a fost mult mai afectat de regimul totalitar din Germania, deoarece în data de 10 mai 1933, scrierile sale au fost arse în Berlin, împreună cu alte aproximativ zece mii de volume. În spatele acestui eveniment, a stat bineînţeles Joseph Goebbles cel ce a considerat că toate acele volume nu erau în concordanţă cu ideologia. Deşi nu era afiliat

[2] Toby Haggith, Joanna Newman, *Holocaust and the moving image: Representations in Film and Television since 1933,* Columbia, Editura Wallflower Press, 2005, p.86.

[3] Siegfried Kraucher, *From Caligari to Hitler. A psychological history of the German film*, New Jersey, Editura Princeton University Press, 2004, p.278.

[4] Erwin Piscator, *Teatrul Politic,* Traducere de Radu Beligan, Bucureşti, Editura Politică, 1966, p. 319.

niciunei doctrine politice, a plecat şi el din Germania, unde a continuat să scrie piese de teatru împotriva regimului. Una dintre acestea se intitulează *Furcht und Elend des Dritten Reiches,* scrisă în anul 1942 la Paris, urmată de *Ascensiunea lui Arturo Ui nu poate fi oprită,* unde satirizează ascensiunea lui Adolf Hitler la putere, sub forma unui personaj ficţional. Teatrele erau destul de numeroase la vremea respectivă, însă din dorinţa de megalomanie se construiau aşa numitele *Thingspiele*, un fel de amfiteatre în care puteau încăpea peste 500 de oameni, şi în care aveau loc diferite manifestaţii artistice. Din păcate datorită intemperiilor vremii, aceste construcţii creau destul de des neplăceri publicului, aşa că unele au fost demolate altele abandonate. În cartea sa *Hitler's Theater Art as Propaganda,* Brice Zortman discută despre aceste construcţii pomenind şi despre spectacolul regizat de către Kurt Heynicke, *Der Weg ins Reich,* sau în traducere *Drumul către al Treilea Reich.* Tot din acest volum aflăm informaţii şi despre fascinaţia pe care construcţia acestor amfiteatre o avea asupra publicului, iar felul în care spectacolele de propagandă erau regizate, lumina torţelor, cântecul imnurilor de stat creau asupra celor prezenţi o stare de apropiată de beatitudine.[5] Multe trupe teatrale se organizau sub forma unor grupuri intitulate *Laienspieler*, adică trupe locale de amatori ce reprezentau diferite spectacole, însă nu de mare complexitate.

Principalii artişti şi creatori care au fost afectaţi de regimul dictatorial, au fost după cum bine se ştie evreii. Aceştia nu îşi mai puteau desfăşura sub niciun chip activitatea artistică, cu atât mai puţin să monteze spectacole pe scenele germane. Teatrele evreieşti erau destul de numeroase şi cunoscuseră o dezvoltare puternică, iar România a jucat un rol important în această poveste deoarece în anul 1876 la Iaşi, Avram Goldfaden inaugurează primul teatru în limba idiş din lume. De la Vera Molea aflăm povestea acestor teatre evreieşti majoritatea fiind în Bucureşti: „[…] Jignitza, Teatrul Nou şi Izbândă, dominate de trupe evreieşti care au prezentat spectacole de artă, impunând, prin jocul actorilor, prin viziunea regizorală şi prin decorurile sintetice, noile modalităţi de expresie teatrală care circulau în Europa […].”[6] Revenind la subiectul nostru în 1933, regizorul Kurt Baunmann şi muzicologul Kurt Singer, înfinţează o asociaţie intitulata *Jüdischer Kulturbund*. Glen Gadbery afirma despre această adunare că repertoriul pe care îl interpretau se baza pe clasicii europeni ca Ibsen, Pirandelo, Moliere, Goethe, Schiller dar şi autori everi ca Schnitzler sau Beer-Hoffmann.[7] Surprinzător a fost că naziştii i-au lăsat să se desfăşoare, aceştia jucând pe marile scene din Germania dar şi în unele ghetouri. Această libertate era însă cu scopul de a induce în eroare, pe cei care afirmau că evreii erau asupriţi sau că nu îşi puteau exercita în linişte activităţile artistice. Ministerul propagandei îşi făcea treaba într-un mod excepţional, reuşind astfel să îşi acopere de fapt adevăratele intenţii. Artiştii evrei erau atât de implicaţi în viaţa culturală încât nu îşi dădeau seama ce se întâmplă cu ceilalţi semeni ai lor. În data de 11 septembrie 1941, Gestapo închide această asociaţie, care reuşeşte să mai existe pe ascuns cel puţin doi ani. Prigonirile împotriva evreilor atingeau cote maxime, iar primele lagăre de concentrare începeau să funcţioneze. Spectacolele de teatru care preamăreau cultul şi ideologia nazistă, erau aprobate de către cei care se ocupau cu cenzura, iar publicul era compus din cei mai puternici adoratori ai regimului. „Activitatea propagandistică a lui Goebbels, strâns legată de convingerea sa cu privire la necesitatea unui <<iluminism popular>> menit să

[5] Brice Zortman, *Hitlers Theater Art as Propaganda,* Laguna Woods, Editura Hemet, 2012, pp. 31-32. Editie digitala.
[6] Vera Molea, *HAI, NENE, LA IUNION! Teatrele din grădinile de vară ale Bucureştilor de altădată*, Bucureşti, Editura Vremea, 2014, p.12.
[7] Glen W. Gadbery, *Theatre in the Third Reich the Prewar Years. Essays on Theatre in Nazi Germany*, Londra, Editura Greenwood Press, 1995, p.142.

canalizeze dorinţele poporului în conformitate cu *propriul* său destin [..] s-a adapat radicalismului care a caracterizat regimul începând cu anul 1936“[8]. Această frază este esenţială pentru înţelegerea dezvoltări teatrului şi a culturii în general după 1936. Totul era cenzurat şi controlat la sânge, însă cu toate acestea timid la început, dar mai pregnant pe măsura trecerii anilor, începea să se nască un teatru al ghetourilor şi al lagărelor.

O poveste interesantă ce a creat fascinaţie în Germania nazistă a fost piesa *Neguţătorul din Veneţia* scrisă de William Shakespeare. Povestea lui Shylock un personaj de origine evreiască a stârnit un adevărat val de montări în perioada 1933-1939, şi datorită faptului că aparatul de propagandă nazist putea să realizeze o imagine falsă şi urâcioasă a acestuia. Cercetătorul Andrew G. Bonell prezintă în volumul său dedicat subiectului, factorii care după anul 1939 au dus la o prăbuşire a popularităţii piesei cel mai important fiind faptul că regizorii, actorii şi producătorii de teatru erau puşi în faţa unei alegeri dificile de ordin moral: să monteze spectacolul transformându-l într-o propagandă grotescă sau să rişte un oprobriu public.[9] Sunt numeroase studii şi discuţii referitoare la piesă, dacă a fost sau nu comedie, în ce cheie să o citim sau dacă este o piesă antisemită? Toate aceste întrebări ne îndepărtează de mesajul piesei, şi ne obligă oarecum să alegem o cheie în care dorim să vedem reprezentaţia sau să o interpretăm. Multe texte au fost schimbate, cenzurate sau interzise în perioada nazistă, tocmai ca să se încadreze în politica ideologică conturată de către Hitler şi ai lui. Deşi au existat sute de montări una singură a rămas în istorie ca una dintre cele mai notorii puneri în scenă şi anume aceea din 1943 realizată la Burgtheatre în Viena. Richard Krauss a jucat rolul principal, un actor de un antisemitism ieşit din comun, protagonist şi în filmul pe care l-am pomenit mai sus *Jud Sü.* Pentru rolul său ziarele de propagandă l-au elogiat pe Krauss, actorul ajungând rapid unul dintre cei mai apreciaţi artişti de către regimul nazist. Articolele din presa descrise în volumul lui Andrew Bonell, pe care l-am citat mai sus, abundă de cuvinte de laudă, însă citindu-le observăm că ele descriu cel mai mult felul satiric în care Krauss a interpretat rolul lui Shylock, ca un atac direct la populaţia evreiască, asta într-o Vienă în care deportările erau la ordinea zilei.[10]

Primul lagăr a fost Dachau, deschis în anul 1933, cu scopul iniţial de a „găzdui duşmani ai regimului dar şi o parte din elita intelectuală care nu se preta concepţiilor naziste. Nu se punea încă problema de lagăre de exterminare, acestea apărând mult mai târziu. Condiţiile la început nu erau foarte rele, însă pe măsură ce antisemitismul a căpătat amploare, acestea s-au înăsprit. Una dintre cele mai dramatice poveşti, s-a desfăşurat în lagărul Terezin (Theresienstadt în original) unde se va pune în scena ceea ce va rămâne în istorie ca „una dintre cele mai importante creaţii artistice ale Holocaustului”[11]. Opera pentru copii *Brundibar* de Hans Krasa a fost scrisă în anul 1938 pentru a participa la un concurs organizat de autorităţil naziste. Repetiţiile au avut loc într-un orfelinat pentru minori evrei din Praga, iar prima reprezentaţie a fost dată în anul 1941, în absenţa compozitorului care fusese deja deportat la Terezin. Până în iulie 1943, aproximativ toată distribuţia spectacolului s-a reunit în lagăr, nu ştim dacă deliberat sau nu, unde urmau să susţină încă o reprezentaţie pentru delegaţi ai naziştilor şi trimişi ai Crucii Roşii. Aceştia au fost extrem de mulţumiţi de condiţiile pe care copiii le aveau acolo, şi de bucuria cu care aceştia jucau, mai ales că libertatea li se promisese dacă vor duce cu bine la capăt reprezentaţia.

[8] Ferran Gallego, *Oameni lui Hitler. Elita naţional-socialismului (1919-1945)*, Traducere de Laura Drăghici şi Constantin Vlad, Bucureşti, Editura ALL, 2010, p.136.

[9] Andrew G.Bonell, *Shylock in Germany. Antisemitism and the German Theatre from the Enlightemment to the Nazis*, New York, Editura Tauris Academic Studies, 2008, p.144.

[10] *Ibidem*, pp.161-163.

[11] http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/teatru-n-vremea-holocaustului site consultat in data de 04.02.2021.

Spectacolul a fost înregistrat şi inclus în filmul de propagandă *The Führer Gives the Jews a City*, peliculă ce a fost distribuită la nivel internaţional. Din păcate după lansarea filmului, aproape toţi cei care au făcut parte din spectacol au fost urcaţi în camioane şi exterminaţi la Auschwitz, majoritatea dintre aceştia fiind copii cu vârste cuprinse între 8 şi 17 ani. Când cei de la Crucea Roşie veneau să viziteze aceste locuri, se montau chiar şi spectacole mult mai complexe de operă sau operetă, totul pentru a-i abate de la adevărata faţă a lagărelor sau a ghetourilor. În 1941 în lagărul de la Buchenwald s-a organizat o sală de cinema, unde seara rulau filme de propagandă germane, iar ziua deţinuţii erau obligaţi să asiste la executările prin spânzurare care aveau loc acolo. Conform cărţii lui Glen Gadberry, un eveniment destul de straniu a avut loc în vara anului 1943, când la Dachau, Viktor Matejka negociază cu trupa de teatru Grand Guignol să vină în lagăr pentru a monta piesa *Bloody Night at Horror Castle, or Sir Adolar's Bride Ride and Its Gruesome End*. Interesant este că teatrul acestora era unul plin de violenţă şi cruzime, însă actorii au întors în aşa fel piesa, încât povestea să fie un atac asupra gardienilor SS care băteau şi torturau prizonierii.[12] Acest lucru a trecut însă neobservat de către gardieni, care au lăsat spectacolul să se joace timp de patru duminici la rând.

Pentru deţinuţi lumea lagărului era un loc în care trebuiau să lupte în fiecare zi pentru supravieţuire, iar arta nu era deloc unul din lucrurile prioritare la care să se gândească. Malnutriţia, boala, munca dificilă dar şi prezenţa iminentă a morţii erau lucrurile zilnice prezente într-un lagăr fie că acesta era unul de tranzit sau unul de exterminare. În principal în momentul când artiştii erau deportaţi, aceştia încercau să le facă viaţa deţinuţilor mai uşoară, organizând clandestin mici reprezentaţii de poezie sau muzică. Este de la sine înţeles că acestea se făceau pe ascuns, deoarece dacă ar fi fost prinşi moartea era iminentă, sau în orice caz pedepsele ar fi fost crunte. De anul nou se mai organizau petreceri pentru comandanţi şi deţinuţii care ştiau sac ante erau aduşi pentru a întreţine atmosfera şi a-I bucura pe calai în speranţa că poate vor fi salvaţi. Am putea spune că aceste exprimări artistice întăreau atât cât se putea psihicul celor care asistau la reprezentaţii, dându-le un impuls pentru a lupta să trăiască. O altă întâmplare dramatică, a avut loc în lagărul de tranzit de la Westerbork din Olanda. Acolo, evreii din această ţară erau aduşi, pentru cA mai apoi, să fie urcaţi într-unul din trenurile care-i duceau la Auschwitz, pentru exterminare. Din punctul de vedere al vieţii culturale, acest loc a avut parte atât de spectacole de teatru dar şi de spectacole de cabaret, comandantul apreciind extrem de mult astfel de manifestaţii artistice. Dar cum maşinăria de ucis nazistă era inventivă, aceste reprezentaţii se dădeau exact în zilele când erau programate transporturile către lagărele de exterminare, astfel încât deţinuţii, asistau mai întâi la spectacol ca mai apoi să plece către moarte. Prin acest lagăr a trecut şi cunoscutul interpret de cabaret Willy Rosen. Acesta făcea parte din cei care conduceau trupele de artişti din lagăr, fiind unul dintre compozitorii versurilor care se cântau în spectacolele montate chiar de el. Trupa de cabaret a avut un real succes, însă acest lucru nu a fost suficient pentru a-l scăpa de la soarta teribilă care-l aştepta. Înainte să fie îmbarcat către Terezin şi apoi către Auschwitz, Rosen a spus următoarele versuri în ultimul său spectacol: *From here I saw some transports travel away, and now – I'm being thrown to the old steel tracks. Now I myself am getting on board the train with my backpack; just between uş, I find it bad enough*.[13]

[12] Glen W. Gadbery, *op.cit.* p. 161.

[13] http://holocaustmusic.ort.org/places/camps/western-europe/westerbork/rosenwilly/ site consultat la data de 04.02.2021. Traducere: De aici am văzut câteva transporturi care plecau in depărtare, şi acum- mă indrept şi eu către îmbătrânitele şine de oţel. Acum, eu şi cu mine mă urc la bordul trenului cu ghizodanul în spate, dar rămânând intre noi, acest lucru este destul de grav.

Împreună cu mama sa, va pieri în iarna anului 1944 într-una din camerele de gazare de la Auschwitz.

Teatrul în vremea lui Hitler a fost o artă profund impregnată de ideologie, chiar dacă mulţi autori mari au plecat în exil nedorind să înfrunte realităţile naziste. Cei care au avut curajul să rămână au reuşit să facă spectacole chiar şi în cele mai vitrege condiţii, cum am văzut mai sus. Teatrul din lagăre este un subiect destul de rar abordat, dar care pentru istorie nu ar trebui să fie uitat. Au fost artişti evrei care cu toate că trăiau în cele mai negre zile, au reuşit să creeze spectacole, să compună muzica şi să producă artă chiar lângă coşurile de fum, unde probabil rudele lor îşi găseau sfârşitul. Aceşti oameni ar trebui consideraţi de către filele istoriei nişte eroi, deoarece au reuşit să aducă un strop de zâmbet atâtor deţinuţi, şi chiar ei înşişi, au reuşit să joace, să compună, să cânte şi să danseze, în una dintre cele mai negre perioade pe care omenirea le-a cunoscut.

BIBLIOGRAPHY

1. Bonell, G., Andrew, *Shylock in Germany. Antisemitism and the German Theatre from the Enlightemment to the Nazis*, New York, Editura Tauris Academic Studies, 2008.
2. Gadbery, W., Glen, *Theatre în the Third Reich the Prewar Years. Essays on Theatre in Nazi Germany*, Londra, Editura Greenwood Press, 1995.
3. Gallego, Ferran, *Elita naţional-socialismului (1919-1945)*, traducere de Laura Drăghici şi Constantin Vlad, Bucureşti, Editura ALL, 2010.
4. Guyot, Adelin, Restellini, Patrick, *Arta Nazistă,* traducere de Cristina Jinga, Bucureşti, Editura Corint, 2002.
5. Haggith, Tobby, Newman, Joanna, *Holocaust and the moving image: Representations în Film and Television since 1933*, Columbia, Editura Wallflower Press, 2005.
6. Kraucher, Siegfried, *From Caligari to Hitler. A psychological history of the German film*, New Jersey, Editura Princeton University Press, 2004.
7. Molea, Vera, *HAI, NENE, LA IUNION! Teatrele din grădinile de vară ale Bucureştilor de altădată*, Bucureşti, Editura Vremea, 2014.
8. Piscator, Erwin, *Teatrul Politic,* Traducere de Radu Beligan, Bucureşti, Editura Politică, 1966.
9. Zortman, Brice, *Hitlers Theater Art as Propaganda*, Laguna Woods, Editura Hemet, 2012.

Resurse web:

1. http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/teatru-n-vremea-holocaustului
2. http://holocaustmusic.ort.org/places/camps/western-europe/westerbork/rosenwilly/

SALVADOR ALLENDE AND THE CHILEAN ROAD TOWARDS SOCIALISM

Brigitta Lutyán
PhD Student, UMFST Târgu Mureș

Abstract: Salvador Allende`s victory in the Chilean presidential elections in 1970 was a premier due to several reasons. It was a novelty because a Left wing coalition obtained the right to rule the country and secondly, because it has been the first time that a Marxist politician became the head of a state by legal means, wining free elections. The Popular Unity`s (Unidad Popular) and Salvador Allende`s political program, the so-called Chilean way towards socialism, proved to be a success among the local electorate in which they saw the solution to the Chilean crisis. The program was well received internally, but with concern by the international community, especially by the United States of America. What was the meaning of the Chilean Road towards socialism? What did the Popular Unity and Allende understand by transforming the Chilean society and by which means? What was the White House`s reaction at the news of the election results and at the installation of a politician with an open anti-American and pro-Soviet discourse and policy? These are the central questions of the present article. Although the Allende-regime was of short terms, the three years were intense and represented a great political experience not only for Chile but for the US and the democracies as well as for The Soviet Union and the international communist world.

Keywords: Chile, Communism, Popular Unity, Latin-America, Cold War

I. Introducere

Istoria secolului XX este compusă din momente istorice marcante, majoritatea lor concentrându-se din punct de vedere geografic pe continentul european sau nord-american, eventual în Asia. Era Războiului Rece a inaugurat lumea bipolară, împărțită în jurul celor două superputeri, Statele Unite și Uniunea Sovietică. Restul actorilor internaționali s-au plasat, în mod voit sau silit, în sfera de influență a vreunuia din cei doi actori principali, în funcție de coloratura politică a regimului.

Războiul Rece s-a caracterizat, printre altele, prin extinderea acestei sfere de influență, a menținerii supremației geostrategice și geopolitice a SUA și a URSS și extinderea influenței lor pe cât posibil. Atât Washingtonul cât și Moscova au vegheat asupra păstrării status qou-ului, iar când vreun eveniment părea să-l amenințe, nu au întârziat să riposteze: Uniunea Sovietică nu s-a reținut în a utiliza nici *hard power*-ul, ca în cazul Revoluției Maghiare din 1956, sau în 1968 prin înăbușirea Primăverii de la Praga, în timp ce Casa Albă a apelat la *soft power* în primul rând, prin forța sa economică. Această atitudine a Statelor Unite poate fi bine urmărită în contextul alegerilor prezidențiale chiliene din 1970.

Istoria Americii Latine din secolul XX este relativ neglijată în istoriografia română. De obicei, aceasta se rezumă la tratarea istoriei Cubei prin Criza Rachetelor din 1962 și instaurarea lui Fidel Castro. Însă evoluția politico-istorică a statelor latin-americane oferă un spectru mai larg de cercetare, precum scurta președințe a lui Salvador Allende în Chile, între 1970-1973. Victoria lui Salvador Allende obținută în urma alegerilor prezidențiale în 1970 a reprezentat o premieră din mai multe perspective. A fost o premieră pentru că țara urma să fie condusă de un guvern de coaliție de stânga, dar a fost o premieră și pentru că pentru dată un politician marxist a ajuns în fruntea unei țări în mod legal, prin vot popular. Programul Unității Populare și al candidatului său, Salvador Allende, denumit *calea chiliană spre socialism* a fost bine primit pe

plan intern, dar cu stârnire de Statele Unite ale Americii. Deși de scurtă durată, cei trei ani ai conducerii lui Allende a fost un experiment politic marcant atât pentru Chile cât și pentru Statele Unite și lumea occidentală, dar și pentru Uniunea Sovietică și mișcarea comunistă internațională.

II. Alegerea lui Salvador Allende ca președinte al Republicii Chile

Începând cu anii `50, scena politică chiliană a fost dominată de trei curente/ organizații politice majore: Partidul Creștin-Democrat, Partidul Național, respectiv Uniunea Populară (FRAP până 1969) ce integra cele mai importante partide politice de stânga[1]. Alegerile prezidențiale din 1958 au plasat puterea în mâinile lui Jorge Alessandri, un politician conservator, care se bucura de sprijinul Statelor Unite. În timpul mandatului său, țara s-a confruntat cu o serie de probleme grave: deși Statele Unite au investit sume considerabile în Chile, numai între 1954-1970 în jur de 1.67 miliare de dolari, companiile americane au ajuns să domine sectorul minier, telecomunicațiile și sectorul bancar, dar profitul nu a rămas în țară deoarece o parte semnificativă a profitului a fost evacuată în Statele Unite, astfel locuitorii nu au putut beneficia de efectele capitalului străin[2].

A doua problemă a fost o coagularea crizei economice și sociale. În a doua jumătate ai anilor `50 a avut loc o mutare importantă a societății chiliene. Distribuția inechitabilă a pământului lucrabil nu numai că a creat o breșă între marii latifundari înstăriți și micii proprietari sau cei fără teren[3], dar cei care nu s-au putut întreține din agricultură au fost nevoiți să emigreze în centrele urbane. Asemenea statelor europene, Chile s-a confruntat cu efectele sociale negative ale procesului de urbanizare: creșterea cererii pentru locuință, servicii medicale și educaționale, dificultatea integrării noilor locuitori[4].

Efectele crizei sociale și economice s-au resimțit la alegerile prezidențiale din 1964. În ciuda victoriei sigure ale candidatului Partidului Creștin-Democrat, Eduardo Frei Montalva, care a obținut 55,7% din totalul voturilor, de remarcat a fost creșterea popularității reprezentantului forțelor de stânga, Salvador Allende, care s-a plasat pe locul doi cu un procent de 38,6%[5].

Eduardo Frei (în campania sa fusese sprijinit de SUA, care se temea de o posibilă victorie a stângii) a promis o serie de reforme sociale menite să atenueze gravitatea crizei și să readucă stabilitatea. În primii ani ai mandatului său economia chiliană a intrat într-o etapă ascendentă. Între 1964-1967 prețul produselor exportate de Chile (cupru, iod, produse petrochimice, celuloză) era în creștere ce însemna creșterea profitului. Însă din 1967 cererea pentru materiile prime exportate de Chile a scăzut, ceea ce a dus inevitabil la scăderea prețurilor[6]. Dependența de prețurile și cererea mondială a fost și este una din problemele grave pentru o țară dependentă de export. Scăderea volumului exportului a fost combinată cu scăderea drastică producției agricole în 1969 în urma unei secete cumplite care a distrus o treime a producției. Necesitatea importului de produse alimentare la preț ridicat, combinată cu inflația care a atins cota de 30%, șomajul de 20% și paralizarea țării de grevele minerilor și ale transportatorilor au plasat țara în haous[7].

---

[1] Lowe, Norman; *Mastering Modern World History*, ed. V.; Palgrave Macmillan, Londra, 2013, p. 155

[2] Keen, Benjamin; Haynes, Keith; *A History of Latin America*; vol. 2 (*Independence to the Present*); ed.VIII, Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, Boston și New York, 2009, pp. 429-430

[3] Williamson, Edwin; *The Penguin History of Latin America;* Penguin Books, 1992, p. 409

[4] Grenvile, J.A.S.; *A History of the World From the 20th to the 21st Century*, Routledge, Londra și New York, 2005, p. 690

[5] https://www.bcn.cl/historiapolitica/elecciones/detalle_eleccion?handle=10221.1/63762&periodo=1925-1973, data accesării 23 aprilie 2021

[6] Grenvile, J.A.S; *op.cit.;* p. 690

[7] Lowe, Norman, *op.cit.;* p. 155

În acest context dificil urma să fie organizat scrutinul următor din 1970 pentru alegerea noului președinte. La aceste alegeri s-au prezentat trei candidați: Salvador Allende Gossens, din partea Unității Populare, Jorge Alessandri Rodriguez, candidat independent, dar sprijinit de dreapta și Radomiro Tomic Romero din partea Partidului Creștin-Democrat[8].

Salvador Allende Grossens, născut în 1906 la Valparaiso, a studiat medicina, profesie pe care a schimbat-o cu politica. Deși provenea dintr-o familie înstărită, încă din timpul studiilor liceale a intrat în contact cu scrierile lui Marx, Engels și Lenin. Interesul său pentru politică nu a fost un moft trecător, nu s-a limitat la anii studenției, din contră, apetitul său pentru lumea politicii s-a dezvoltat, ajungând să fie membru fondator al Partidului Socialist din Chile în 1932. Într-un interviu acordat lui Regis Debry a precizat motivul pentru care a fondat un nou partid în loc să adere la Partidul Comunist deja existent. Motivația lui Allende a fost nevoia unei noi organizații politice libere de legăturile internaționale, adică de Moscova, dar care din punct de vedere ideologic urmărea directivele marxist-leniniste[9]. Salvador Allende a candidat pentru funcția de președinte de patru ori: prima dată în 1952[10], urmată de alegerile din 1958 din partea Frontului de Acțiune Populară (*Frente de Acción Popular*) când a obținut 28,5% din voturi[11], a treia oară în 1964 când a obținut cel mai bun rezultat pentru stânga cu 38,6%[12], ca în 1970 să câștige alegerile din postura de candidat al Unității Populare.

Unitatea Populară (*Unidad Popular*) a fost o coaliție electorală și după 1970 guvernamentală, care a întrunit toate forțele politice de stânga din Chile. Antecesoarea sa a fost Frontul de Acțiune Populară (*Frente de Acción Popular*), fondat în 1956, ca o alianță între Partidul Comunist din Chile și Partidul Socialist Chilian. După eșecul electoral din 1958, FRAP a înțeles că pentru victorie avea nevoie de o alianță mai largă, de sprijinul unui număr cât mai mare de organizații politice de stânga. Astfel, în octombrie 1969 FRAP a chemat celelalte partide de stânga să adere la alianța lor electorală[13]. În urma negocierilor, FRAP a fost extins cu aderarea restului partidelor, luând naștere Unitatea Populară, compusă din Partidul Comunist din Chile, Partidul Socialist Chilian, Partidul Radical, Partidul Social-Democrat, Mișcarea de Acțiune Populară Independentă și Mișcarea de Acțiune Populară Unitară[14]. Programul aprobat de cele șase formațiuni pe 17 decembrie 1969 a conținut elementele tipice ideologiei comuniste precum naționalizarea industriei, înlocuirea capitalismului cu un nou tip de economie socialistă, propunerea unei noi constituții, reformă instituțională și organizare statală, dar în același timp s-a angajat pentru garantarea exercitării drepturilor democratice, individuale și sociale, a libertății conștiinței, expresiei, presei, grevei, a reuniunii, inviolabilitatea domiciliului și respectul drepturilor sindicatelor și al organizațiilor[15].

---

[8] https://www.bcn.cl/historiapolitica/elecciones/detalle_eleccion?handle=10221.1/63763&periodo=1925-1973, data accesării 23 aprilie 2021

[9] Debray, Régis, *Conversations with Allende Socialism in Chile*, (trad. Brewster, Ben; Beglan, Peter; Sanchez, Marguerita; Gowan, Peter); NLB, Londra, 1971, p. 62

[10] https://www.bcn.cl/historiapolitica/elecciones/detalle_eleccion?handle=10221.1/63760&periodo=1925-1973, data accesării 23 aprilie 2021

[11] *Ibidem*

[12] *Ibidem*

[13] Torres, Dujisin, Isabel; „La <<Vía Chilena al Socialismo>>. El largo recorrido desde el Frente de Acción Popular a la Unidad Popular"; în Austin, Henry, Robert; Salem, Vasconcelos, Joana; Canibilo, Ramirez, Viviana; *La "Vía Chilena al Socialismo 50 años después;* vol.I; Clacso, Buenos Aires, 2020, pp. 320-323

[14] ***; *Pacto de la Unidad Popular*; https://www.archivochile.com/S_Allende_UP/doc_de_UP/SAdocup0001.pdf, data accesării 23 aprilie 2021

[15] ***; *Programa de la Unidad Popular*; https://www.archivochile.com/S_Allende_UP/doc_de_UP/SAdocup0002.pdf, data accesării 23 aprilie 2021

Având la bază programul Unității Populare și cu o campanie bine organizată, Allende a câștigat alegerile din 4 septembrie 1970, devenind astfel primul președinte marxist ales în urma unor alegeri libere. De notat este faptul că în scrutinul din 1970, Allende a obținut mai puține voturi (36%) decât cu patru ani în urmă (38,6%), ceea ce nu i-a permis instaurarea directă în *La Moneda.* Potrivit Constituției din Chile, dacă un candidat nu obținea jumătatea voturilor valid exprimate, Plenul Congresului urma să aleagă dintre primii doi clasați[16]. Prin urmare, ca Allende să fie proclamat învingător, a fost nevoie de aprobarea Congresului. A urmat o perioadă de negocieri între Unitatea Populară și creștin-democrați – cu majoritatea parlamentară-, ca pe 24 octombrie 1970 Plenul Congresului să-l proclame pe Salvador Allende noul președinte al Republicii Chile. Instaurat în La Moneda, Allende își începea mandatul prezidențial ce va fi încheiat în circumstanțe dramatice, în urma loviturii de stat al generalului Augusto Pinochet pe 11 septembrie 1973.

III. Calea chiliană spre socialism

Noutatea politicii lui Allende nu a constat atât în obiectivele sale, ci în procesul prin care au vrut să-le obțină. Potrivit lui Eric Hobsbawm, până 1970 au existat trei căi legale spre socialism: prima era delegarea puterii centrale către guverne social-democratice sau laburiste, dar care nu au intenționat introducerea socialismului. A doua cale conform lui Hobsbawm, a fost tactica Fronturilor Populare din anii `30 când partidele comuniste au aderat la coaliții guvernamentale la directivele lui Stalin, dar prin care nu au înfăptuit trecerea la socialism. Ultima cale notată de istoricul britanic a fost participarea organizațiilor politice de stânga, comuniști și socialiști, în guvernele anti-fasciste în țările europene aflate sub ocupație nazistă, dar care în contextul Războiului Rece au îmbrăcat caracter violent în Europa de Est, iar în Vest au eșuat[17]. După aproape patru decenii Uniunea Populară și Salvador Allende au propus o cale ce resuscita în parte tradiția frontpopulistă din perioada interbelică, dar care aducea noutăți.

În centrul programului se aflau idei promovate de partide de stânga, de comuniști, socialiști: în domeniul economiei au militat pentru naționalizarea întreprinderilor, lupta împotriva monopolurilor. Viziunea economică fusese stipulată în Programul Unității Populare: schimbarea capitalismului cu un alt tip de economie, dispariția monopolurilor naționale și străine, naționalizarea resurselor primare precum minele de cupru, fier, iod, naționalizarea comerțului extern, al sistemului bancar, de asigurări, transportului feroviar, aerian și maritim, a industriei energetice și de telecomunicații, a petrolului. În privința proprietăților private, acestea puteau coexista în noua ordine însă doar în mediul de producție, iar statul urma să-i ofere asistență financiară și tehnică. Nu au renunțat la exproprietări de tip sovietic, potrivit programului, se aplicau în cazuri în care acestea depășeau cota maximă admisă, stabilită de conducere. În materie de politică internă au promovat centralizarea, iar în privința liniei politicii externe legături stabile și echilibrate cu toți actorii comunității internaționale[18].

Salvador Allende propunea o nouă cale, un drum propriu prin care să realizeze trecerea spre socialism. O cale care să aibă în vedere atât momentul istoric mondial în desfășurare cât și contextul intern din Chile. Această cale, spre deosebire de modelul bolșevic din 1917, conținea aspecte noi, deoarece a urmărit scopul politic stabilit de partidele de stânga prin combinarea

[16] https://www.bcn.cl/Books/Constitucion_politica_de_Chile_1925/index.html#p=26, data accesării 23 aprilie 2021
[17] Hobsbawm, Eric; *Viva la Revolución Hobsbawm on Latin America*, Little, Brown Book Group, Londra, 2016, pp. 230-232
[18] ***, *Programa de la Unidad Popular*, https://www.archivochile.com/S_Allende_UP/doc_de_UP/SAdocup0002.pdf, data accesării 23 aprilie 2021

instituțiilor democratice chiliene existente: „*Circumstanțele din Rusia anului 1917 și Chile în prezent sunt foarte diferite. […] Chile se află în fața necesității inițierii unei modalități noi de construire a societății socialiste […] calea pluralistă*”[19].

Allende era conștient că ceea ce urma să înfăptuiască era o noutate, un experiment, o cotitură importantă nu numai pentru Chile dar și pentru întreaga societate politică mondială: *„[…] Prima societate socialistă, clădită după un model democratic, pluralist și liberal.*[20]*”* Aceasta era una din aspectele de bază a căii chiliene spre socialism: noua societate socialistă nu urmărea distrugerea instituțiilor și ale valorilor democratice ci se angaja să le respecte (sau cel puțin în acel moment) și să continue acel drum în atingerea obiectivelor.

În al doilea rând, noul președinte a respins calea violentă, insurecțională ca opțiune de atingere a țelului. Viziunea lui Allende privind sensul violenței și revoluțiile era constructivă, adică pentru președintele din Valparaiso, revoluția nu implica distrugere, din contră, era privită drept modalitate de construcție[21]. Într-adevăr chiar și simpla prezență a cuvântului „revoluție” în vocabularul discursului lui Allende presupunea faptul că avea în vedere acest aspect, dar pe care a urmărit să-l evite. În schimb, a preferat o revoluție pașnică ce se clădea pe baze existente. Pe de altă parte, Allende a constatat că drumul pașnic se datorase contextului istorico-politic a statului latin-american în 1970, adică democrație politică, în care populația își putea exprima crezul politic prin vot liber: „[Chile] *nu a trebuit să facă față unei dictaturi sau unui regim autoritar.... avansează pe calea eliberării sociale fără să fi trebuit să lupte împotriva unui regim despotic sau dictatorial, ci împotriva limitelor unei democrații liberale. Poporul nostru aspiră să treacă la etapa tranziției spre socialism fără să recurgă la formele autoritare de guvernare”*[22].

„Calea chiliană spre socialism, un nou model de Stat, de economie și de societate, concentrat pe om, pe necesitățile și pe aspirațiile sale”[23]. Acest stat nou urma să fie creat prin cale non-violentă, iar populația era ghidată doar de propriile experiențe istorico-politice. Într-un interviu acordat ziarului italian, *La Stampa* în calitate de președinte, Allende a rezumat astfel esența căii chiliene: „*Aspirăm să găsim soluții problemelor chiliene, bazate pe realitatea socio-economică și politică chiliană, potrivit tradițiilor și particularităților noastre. Nu avem formule ortodoxe sau dogmatice de niciun fel, nu credem că metodele folosite în alte țări pot fi aplicate în Chile fără o adaptare fundamentală la realitățile noastre*”[24]. Iată, o altă caracteristică a politicii sale: denunțarea modelului unic, adică aplicarea unei metode create de o parte terță ce nu corespundea nici realității momentului internațional și nici situației domestice chiliene. Aluzia se referea la modelul sovietic impus de Stalin în republicile populare central-est-europene în ajunul Războiului Rece.

Prin urmare, Allende cerea dreptul fiecărui stat de a-și aplica propria metodă, elaborată pe baza realităților interne și de persoane autohtone ce aveau cunoștință de cauză: *„Nu există experiențe pe care să le folosim ca modele, trebuie să dezvoltăm teoria și practica de noi forme*

---

[19] Allende, Salvador; *Primer Mensaje al Congreso Pleno. La Vía Chilena hacia el socialismo*; https://www.archivochile.com/entrada.html, data accesării 24 aprilie 2021

[20] *Ibidem*

[21] Allende, Salvador; *Discurso del Triunfo*; https://www.archivochile.com/entrada.html, data accesării 24 aprilie 2021

[22] Idem; *Primer Mensaje al Congreso Pleno. La Vía Chilena hacia el socialismo*; https://www.archivochile.com/entrada.html, data accesării 24 aprilie 2021

[23] *Ibidem*

[24] Levi, Arrigo; „Intervista con Allende”, *La Stampa,* anul 104, nr. 238, 5 noiembrie 1970, p. 3

de organizare socială, politică şi economică."[25]. Prin această declarație nu numai că a făcut apel la necesitatea unei politici autohtone și a subliniat că deși în componența Guvernului se aflau comuniști și că însuși Allende se declarase marxist, asta nu însemna că urmăreau să copieze modelul sovietic. Legătura cu Moscova rămânea la nivel ideologic și la nivelul politicii externe. Sau cel puțin teoretic, deoarece nu putem avea cunoștință de cauză de evenimentele din spatele cortinelor.

În materie de relații internaționale, Allende urma să mențină relații cordiale cu toate statele comunității internaționale, să îmbunătățească relațiile bilaterale cu statele socialiste, în special cu statul cubanez și China. Paralel, în programul Unității Populare au trasat revizuirea, denunțarea și părăsirea tratatelor care, conform percepției lor, compromiteau și limitau suveranitatea națională semnate cu SUA[26]. Discursul deschis anti-american combinat cu temerile Casei Albe privind efectele politicii lui Allende au contribuit la sprijinul Washingtonului acordat loviturii de stat al generalului Pinochet.

Calea chiliană spre socialism a fost de scurtă durată însă de mare intensitate. A bulversat opinia publică internațională, cu precădere cea americană. Nu putem afirma că a fost un experiment istorico-politică încununată cu succes, pentru că țara trăia în situație deplorabilă. Dar a fost un moment crucial pentru partidele comuniste din Europa de Vest, care în același timp își croiau un program politic ce arăta o serie de similitudini cu politica lui Allende, ceea ce urma să între în istoriografia mondială sub numele de eurocomunism.

IV. Statele Unite ale Americii și victoria lui Salvador Allende

Posibilitatea victoriei unui candidat marxist și instaurarea sa în fruntea unei țări considerate ca făcând parte din sfera de influență americană a reprezentat o amenințare pentru Casa Albă. Washingtonul nu a putut permite repetarea episodului cubanez, adică instaurarea unui regim de tip socialist-comunist, anti-american. În accepțiunea Statelor Unite această posibilitate trebuia redusă la minim cu orice preț. În memoriile sale, Henry Kissinger statuează că până martie 1969, administrația americană a sprijinit președinția lui Frei cu 1 miliard de dolari menit să fortifice poziția sa și să o debiliteze pe ceea lui Allende[27]. Totuși se pare că Nixon nu a crezut niciodată că situația pe care a vrut s-o evite se va materializa; era o posibilitate ipotetică atâta vreme cât SUA continua subvenționarea Partidului Creștin-Democrat. Prin urmare, vestea rezultatului alegerilor din 4 septembrie 1970 a șocat întreaga conducere americană: *„[....] reacția la Washington [...] a fost o surpriză uimitoare. Nixon a fost șocat. Administrația a fost uimită pentru că nu crezuse că așa ceva putea să se întâmple."*[28] relatează fostul Secretar de Stat. În viziunea liderului diplomației americane, alegerea lui Allende urma să aibă repercusiuni atât în evoluția raportului Statelor Unite și continentul Latin American, cât și relației SUA-URSS: *„[...] o să afecteze chiar și concepția noastră despre rolul nostru în lume"*[29]. Instaurarea lui Allende era o lovitură la adresa rolului conducător al Statelor Unite în America Latină, deoarece destabiliza întreaga regiune și exista posibilitatea integrării Statului Chilian în lumea socialistă.

---

[25] Allende, Salvador; *Primer Mensaje al Congreso Pleno. La Vía Chilena hacia el socialismo*; https://www.archivochile.com/entrada.html, data accesării 24 aprilie 2021

[26] ***, *Programa de la Unidad Popular*, https://www.archivochile.com/S_Allende_UP/doc_de_UP/SAdocup0002.pdf, data accesării 23 aprilie 2021

[27] Kissinger, Henry; *White House Years;* Simon & Schuster, 2011, p. 785

[28] *Ibidem*, p. 794

[29] *Memorandum November 1970, Washington,* https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB437/docs/Doc%204%20%20Kissinger%20to%20Nixon%20re%20Nov%206%20NSC%20meeting.pdf, data accesării 25 aprilie 2021

Pe de altă parte, experiența chiliană putea crea jurisprudență pentru alte partide comuniste care aspirau să ajungă la putere precum a fost cazul Partidului Comunist Italian[30].

Victoria lui Allende a venit într-un context internațional delicat pentru Statele Unite: Moscova și Cairo au răspuns negativ la protestele americanilor expresate pentru încetarea focurilor în Orientul-Mijlociu, iar forțele navale sovietice se apropiau de coastele cubaneze, în timp ce Siria a invadat Iordania[31]. Prin urmare, SUA trebuia să impună un plan contra-cronometru pentru soluționarea chestiunii chiliene. Din memoriile participanților și pe baza documentelor americane publicate, putem recrea firul evenimentelor care s-au derulat la Casa Albă în cele cinci săptămâni dintre alegerile chiliene (4 septembrie) și votul Plenului Chilian (24 octombrie).

Potrivit lui Kissinger, în primele momente după aflarea rezultatelor, SUA s-a gândit la posibilitatea unei lovituri de stat. Pe 8 septembrie 1970 Nixon l-a instruit pe ambasadorul american la Santiago de Chile, Edward Korry, să analizeze fezabilitatea unui puci[32]. În data de 15 septembrie a avut loc o întâlnire la nivel înalt între președintele Nixon și directorul CIA, Richard Helms, în care au discutat posibilele planuri pentru înlăturarea lui Allende. Nixon a aprobat utilizarea a 10 milioane de dolari pentru aceste manevre, cu posibilitatea creșterii acestei sume și a ordonat să „*facă economia* [chiliană] *să țipe.*"[33].

CIA a elaborat o serie de operațiuni care prevedeau diferite acțiuni prin care au urmărit scopul lor. Primul set a primit numele de *Track I*, care la rândul său conținea alte planuri. Toate acestea se aflau sub conducerea Comitetului 40, condus de Kissinger, care analiza și supraveghea derularea inițiativelor. Una din acestea, *Rube Goldberg*, presupunea crearea unei crize care să ducă la alegeri anticipate, la care să candideze Frei. O a doua versiune viza ca Frei să demisioneze încă în timpul mandatului său, transferând temporar puterea în mâinile ministrului de Interne, care să convoace noi alegeri. A treia opțiune, denumită Operațiunea ITT (International Telephone and Telegraph) a primit numele după instituția care urma să execute planul. Această operațiune viza sabotajul economic și trebuia executată de directorul ITT (care deținea 70% din acțiunile Companiei de Telefonie Chiliană- CHILTELCO), care trebuia să creeze haos economic în Chile, prin întârzierea virării creditelor și ale suplimentelor americane. ITT fusese prezentă în campania electorală, sprijininând campania lui Alessandri cu 350.000 de dolari și ziarul conservator *El Mercurio* cu alți 100.000 de dolari, însă ultima misiune nu a adus rezultatele scontate din cauza lipsei cooperării eficiente între CIA și ITT[34].

Celelalte planuri conțineau o serie de riscuri. Potrivit lui Kissinger, când administrația americană a înțeles că Frei nu va fi partener în planul lor, Korry a propus convingerea unor membrii-cheie al cabinetului să demisioneze provocând astfel o criză instituțională. Astfel, sub pretextul crizei, Frei putea să-i înlocuiască cu ofițeri de armată și să convoace alegeri anticipate. Operațiunea însă depindea de diferiți factori externi. În primul rând, colaborarea cu Frei era nesigură, precum și cea al Comandantului Suprem al Armatei, generalul Schneider, al cărui lozincă era neimixtiunea în soluționarea crizelor politice dacă acestea erau cauzate de politicieni. Singura opțiune era înlăturarea sa[35]. Această operațiune a fost separată de *Track I,* primind numele de *Track II* și a fost atât de secretă încât nu au fost informați nici secretarii de stat ai

[30] *Ibidem*
[31] Kissinger, Henry; *op.cit.;* p. 775
[32] *Ibidem*, p. 795
[33] https://nsarchive.gwu.edu/documents/extreme-option-overthrow-allende/09.pdf, data accesării 25 aprilie 2021
[34] Davis, Nathaniel; *The Last Two Years of Salvador Allende*; Cornell University Press, Ithaca și Londra, 1985, pp. 11-13
[35] Kissinger, Henry; *op.cit.;*p. 799

apărării, nici Kissinger şi nici ambasadorul american. Pentru această misiune administraţia americană a apelat la ataşatul militar al SUA în Chile. Prin intermediul colonelului Paul Wimert, CIA a luat legătura cu generalul Roberto Viaux şi generalul Camilo Valenzuela discutând despre planul răpirii lui Rene Schneider[36]. Totuşi, se pare că Nixon şi Kissinger au conştientizat că *„era un plan oribil"*[37]prin urmare l-au amânat fără însă să-l anuleze: „[...] *păstrează-ţi activitatea [....]. O să vină momentul când tu şi prietenii tăi puteţi face ceva [...]*" statuează Memorandumul din 15 octombrie 1970[38]. Deşi SUA s-a răzgândit a continuat să trimită arme trupelor lui Valenzuela. Viaux însă nu s-a supus directivelor de la Washington şi a planificat sechestrarea lui Schneider. Acţiunea a avut loc în data de 21 octombrie. Deşi nu a fost intenţia lui Viaux să-l asasineze pe general, în timpul confruntărilor, Schneider a fost rănit mortal[39]. Moartea generalului a devenit un imbold pentru Allende care a accentuat discursul său anti-american, iar SUA a îngheţat planurile ei împotriva preşedintelui ales. Rezemarea Washingtonului nu a însemnat încetarea focurilor, care timp de trei ani a subminat activitatea preşedintelui prin diferite modalităţi, culminând cu sprijinul acordat generalului Pinochet în timpul loviturii de stat din septembrie 1973.

V. Concluzii

Experienţa căii chiliene spre socialism a creat o situaţie inedită atât pentru Chile cât şi pentru comunitatea mondială. Pentru prima dată un politician marxist a ajuns liderul unei ţări democratice în urma unui proces electoral liber. Noutatea programului său şi al coaliţiei pe care îl reprezenta a fost drumul prin care a urmărit atingerea obiectivelor. Calea propusă nu a presupus preluarea puterii prin mijloace violente, prin revoluţie, ci prin cale paşnică, electorală, conform unui sistem parlamentar, democratic. Drumul către noua societate socialistă era clădit având în vedere necesităţile şi realităţile din Chile, un drum nou, racordat nevoilor autohtone, care nu imita un alt model străin ţării din America Latină. Allende se angajase pentru respectarea valorilor democratice, a libertăţilor de care se bucurau cetăţenii statului, şi pornind de la aceste premise urmărea înfăptuirea noii societăţi. Deşi preşedinţia lui nu a durat decât trei ani, a avut un impact major atât pentru Chile (care după lovitura de stat din 1973 a ajuns o dictatură) cât şi pentru Statele Unite dar şi alte partide comuniste, precum a fost cazul Partidului Comunist Italian, Spaniol şi Francez, care paralel cu evenimentele chiliene au elaborat programul lor intitulat eurocomunism.

Atitudinea Statelor Unite în faţa victoriei lui Allende a demonstrat dorinţa lor de a-şi apăra regiunea pe care au considerat-o ca propria sferă de influenţă. Pentru Washington apariţia unei noi puteri amicale, simpatizante cu lumea socialistă era considerată un tabu; episodul cubanez nu putea fi repetat. De aceea a apelat la diverse planuri şi metode pentru împiedicarea ascensiunii lui Allende, iar apoi a sprijinit puciul care l-a înlăturat. Precum am văzut, Casa Albă a încercat de repetate ori şi prin diferite manevre ca Allende să se instaureze în *La Moneda,* şi deşi într-o primă fază a eşuat, până 1973 a continuat să subvenţioneze mişcările şi forţele anti-Allende din Chile. Activitatea Statelor Unite în Chile a fost condusă de nevoia apărării propriului rol şi a propriei imagini atât pe continentul american cât şi pe plan mondial, care în contextul jocurilor Războiului Rece era esenţial.

[36] Davis, Nathaniel; *op.cit.;* p. 8
[37] Kissinger, Henry; *op.cit.;*p. 800
[38]https://www.documentcloud.org/documents/7274437-National-Security-Archive-Doc-3-CIA-Memorandum, data accesării 24 aprilie 2021
[39] Davis, Nathaniel; *op.cit.;* p. 10

BIBLIOGRAPHY

- ***; *Pacto de la Unidad Popular*; www.archivochile.com
- Allende, Salvador; *Primer Mensaje al Congreso Pleno. La Vía Chilena hacia el socialismo*; www.archivochile.com
- Allende, Salvador; *Discurso del Triunfo*; www.archivochile.com
- Davis, Nathaniel; *The Last Two Years of Salvador Allende*; Cornell University Press, Ithaca și Londra, 1985
- Debray, Régis, *Conversations with Allende Socialism in Chile*, (trad. Brewster, Ben; Beglan, Peter; Sanchez, Marguerita; Gowan, Peter); NLB, Londra, 1971
- Grenvile, J.A.S.; *A History of the World From the 20th to the 21st Century*, Routledge, Londra și New York, 2005
- Hobsbawm, Eric; *Viva la Revolución Hobsbawm on Latin America*, Little, Brown Book Group, Londra, 2016
- Keen, Benjamin; Haynes, Keith; *A History of Latin America*; vol. 2 (*Independence to the Present*); ed.VIII, Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, Boston și New York, 2009
- Kissinger, Henry; *White House Years;* Simon & Schuster, 2011
- Levi, Arrigo; „Intervista con Allende", *La Stampa*, anul 104, nr. 238, 5 noiembrie 1970
- Lowe, Norman; *Mastering Modern World History*, ed. V.; Palgrave Macmillan, Londra, 2013
- Torres, Dujisin, Isabel; „La <<Vía Chilena al Socialismo>>. El largo recorrido desde el Frente de Acción Popular a la Unidad Popular"; în Austin, Henry, Robert; Salem, Vasconcelos, Joana; Canibilo, Ramirez, Viviana; *La "Vía Chilena al Socialismo 50 años después;* vol.I; Clacso, Buenos Aires, 2020
- Williamson, Edwin; *The Penguin History of Latin America;* Penguin Books, 1992
- www.bcn.cl
- www.documentcloud.org
- www.nsarchive.gwu.edu

UN POLICY ON PREVENTING AND COMBATING TERRORISM

Mariana Ana Bulmez
PhD Student, "Ovidius" University of Constanța

Abstract: The French government proposed, in December 1934, to the Council of the League of Nations to conduct studies in order to develop conventions to combat terrorism and to establish an International Criminal Court, an idea also supported by Romanian jurist Vespasian Pella.
The Council of the League of Nations ordered the establishment of a Committee (CIRT) of lawyers from Belgium, Great Britain, Chile, Spain, France, Hungary, Italy, Romania, the USSR, Switzerland and Poland. Vespasian V. Pella was appointed by Romania. CIRT operated between 1935 and 1937 and consisted of 11 members.
Throughout his diplomatic career, Vespasian V. Pella did not give up the political principles that guided his actions regardless of the evolution of political events.
The first counter-terrorism project developed by the Committee was discussed at the sixth meeting of the International Conference for the Unification of Criminal Law held in Copenhagen in September 1935, terrorism being defined as a "voluntary act against life, physical integrity, health". or the freedom of officials; any act that endangers a community, creates a state of terror in order to change public authority or impede its actions or that seeks to disrupt international relations.
The UN General Assembly has adopted, from the perspective of events, conventions that categorize as terrorist acts a series of violent acts manifested at the international level.
The principle of "responsibility to protect" was questioned, which proved inextricably linked to the theoretical approaches to international terrorism.
The events after 2001 highlighted the need to develop global instruments to support the joint counter-terrorism effort at the national, regional and international levels. The International Criminal Court (ICC), based in The Hague, was officially inaugurated on March 11, 2003, with 18 judges taking the oath during the investiture ceremony in the presence of Queen Beatrix of the Netherlands. This institution, from the "international capital of justice", operates on the basis of the Rome Statute. By 1 April 2015, 123 States had expressed their support for the Court. According to the official website of the institution, during 2016 four lawsuits were being resolved, carried out simultaneously, only in February, the actions of the Court targeting a number of 9 states and 23 confirmed actions.

Keywords: Vespasian Pella, International Criminal Court, hijacking, hostage-taking, international cooperation

The assassination of King Alexander of Yugoslavia and French Foreign Minister Louis Barthou in Marseille in 1934 called for an international decision in the League of Nations to establish a legal framework for joint action against political assassination, in terms of its perception as being equivalent to a terrorist act. In these circumstances, the Romanian jurist Vespasian V. Pella drafted a report addressed to the Minister of Foreign Affairs, Nicolae Titulescu, in which he presented his considerations on the "terrorist act".

In December 1934, the French government proposed to the Council of the League of Nations to carry out studies in order to draw up conventions to combat terrorism and to establish an International Criminal Court, an idea also supported by the Romanian jurist Vespasian Pella.[1]

[1]https://juridice.ro/654075/curtea-penala-internationala-principii-generale-regasite-in-statutul-de-la-roma.html, accesat în data de 03.12.2019.

In order to implement this request, the Council of the League of Nations ordered the establishment of a committee (CIRT) of lawyers from Belgium, Great Britain, Chile, Spain, France, Hungary, Italy, Romania, the USSR, Switzerland and Poland. Vespasian V. Pella was appointed by Romania. CIRT operated between 1935 and 1937 and consisted of 11 members.[2]

The Committee, thus constituted, met in Geneva in April 1935, receiving the task of drafting a convention aimed at ensuring "international mutual assistance for the prevention and repression of acts of crime which are of a nature, by their violence or by terror," to cause either a change or a danger in the functioning of power or public services in a foreign state, or a disturbance in international relations ".

The first project to combat terrorism, drawn up by the Committee, was discussed at the sixth meeting of the International Conference for the Unification of Criminal Law held in Copenhagen in September 1935, terrorism being defined as a "voluntary act committed against life, physical integrity , the health or freedom of officials; any act that endangers a community, creates a state of terror in order to change public authority or impede its actions or that seeks to disrupt international relations".

On this occasion, on this topic, reports were presented, and debates took place, attended by Professor Vespasian V. Pella, as Secretary General of the International Bureau for the Unification of Criminal Law. At the end of the Conference, a number of texts on terrorism were adopted, and the establishment of an International Criminal Court received a favorable vote from the participants in the Conference.

In January 1936, the Committee of Jurists met in a new session, revising the draft Convention on Combating Terrorism and adopting the draft Constitution for the International Criminal Court, which was the mechanism for implementing the sanctions provided for in the Convention. The two projects were submitted to the Assembly of the League of Nations meeting in September 1936 in Geneva.

In his inaugural address to the November 1937 Conference, Count Henry Carton de Wiart, the 23rd Prime Minister of Belgium, stressed that steps should be taken to ban "any preparation and execution of terrorist attacks on life and the freedom of persons participating in the functioning of foreign public powers or services." It became a priority at the level of international diplomacy "to ensure the effective prevention of such attacks and in particular to establish a collaboration in order to facilitate the prompt discovery of preparatory acts; ensuring the effective prevention of such attacks of a terrorist nature per se and including an international element either through the place of their preparation or execution or through their participants or victims."[3]

Unfortunately, the "Convention for the Prevention and Suppression of Terrorism" adopted in Geneva in 1937 has not been ratified.[4]

Throughout his diplomatic career, Vespasian Pella did not give up the political principles that guided his actions regardless of the evolution of political events.[5]

In a Report submitted to King Carol II, on July 11, 1939, in the context of concluding his mission as representative of Romania in The Hague, Vespasian V. Pella also referred to the

[2]https://mae.ro/node/34522 , accesat în data de 03.12.2019.
[3]https://www.punctulcritic.ro/gheorghe-sbarna-vespasian-v-pella-si-adoptarea-conventiei-internationale-pentru-prevenirea-si-reprimarea-terorismului-din-1937.html, accesat în data de 24.11.2019.
[4]https://dreptmd.worldpress.com/cursuri-universitare/drept-international-public/dreptul-international-penal/ , accesat în data de 03.12.2019.
[5]Arhivele Naţionale ale României, Fond Grigore Gafencu, Nr. 2106, doc.49/1939.

activity carried out in this field, stating that: "In November 1937 I elaborated and obtained the conclusion, at the League of Nations, of the Convention for the Suppression of Terrorism and for the Creation of the International Criminal Court, thus making a Romanian doctrine enter the universal patrimony of the Law of Gentiles".[6]

The steps to establish an International Criminal Court did not materialize until after 2001, when global events highlighted the need to develop global tools to support the joint counter-terrorism effort at the national, regional and international levels. The International Criminal Court (ICC), based in The Hague, was officially inaugurated on March 11, 2003, with 18 judges taking the oath at the investiture ceremony in the presence of Queen Beatrix of the Netherlands.

This institution, from the "international capital of justice", operates on the basis of the Rome Statute. By April 1, 2015, 123 states had expressed their support for the Court. According to the official website of the institution, during 2016, four lawsuits were being resolved, carried out simultaneously, only in February, the actions of the Court targeting a number of 9 states and 23 confirmed actions. Unfortunately, strong states such as the U.S., the Russian Federation, and China had not yet accepted the ICC's Rome Statute at the time.[7]

The UN, an international organization with a universal vocation for ensuring collective security, unlike the League of Nations, was built on a "less ambitious formula and idea-list on the balance of power, so that now collective security coexists with other formulas of understanding of security and its management".[8]

Unlike the League of Nations, the new world organization aimed to be much more vigilant and efficient in managing the new world.[9]

Designed for the mission of preventing and negotiating interstate conflicts, the impact of the terrorist phenomenon on the evolution of international politics could not be anticipated in 1945, and as a result, Chapter VII of the United Nations Charter does not address this issue in detail. This aspect has determined, in time, the UN Security Council. adapt their decision-making to new types of global conflict in order to be able to deal with and intervene formally against new non-state actors such as ISIS, Daesh or Boko Haram.[10]

Terrorism, as a type of irregular struggle, is simply a tactic like guerrilla warfare. Terrorists become insurgents when the ideals promoted have more and more followers and supporters. If their strength increases progressively, they will gradually turn into regular troops capable of fighting with state forces, where they seek to take power, but also with international forces appointed to fight them. From this perspective, terrorists become soldiers, even if most experts consider them criminals. If they are soldiers, the terrorists, according to "Additional Protocol no. 2 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 on the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts ", concluded on 10 June 1977 in Geneva, have rights and duties.[11]

---

[6]https://www.punctulcritic.ro/gheorghe-sbarna-vespasian-v-pella-si-adoptarea-conventiei-internationale-pentru-prevenirea-si-reprimarea-terorismului-din-1937.html , accesat în data de 24.11.2019.

[7]Simona I. Țuțuianu, *Teatrul justiției internaționale: fără locuri pentru teroriști,* în Șerban F. Cioculescu, Octavian Manea, Silviu Petre, *Fața întunecată a globalizării. Războaie civile, state eșuate și radicalizare religioasă în lumea contemporană,* București, Editura Rao Distribuție, 2016, pp. 502-515.

[8]Radu-Sebastian Ungureanu, *Securitate, suveranitate și instituții internaționale,* Iași, Editura Polirom, 2010, p.119.

[9]Paul Nistor, *Admiterea României comuniste în ONU. Între negocieri diplomatice și discreditare simbolică,* Iași, Institutul European, 2014, p. 51.

[10]Simona I. Țuțuianu, *op. cit.*, p. 530.

[11]Colin S. Gray, *Războiul, pacea şi relaţiile internaţionale. O introducereîn istoriastrategică*, Iași, Editura Polirom, 2008, p.285.

Although the issue of terrorism is a topic of the utmost importance and a priority in the policy of the UN Member States, it has not been possible to draw up and conclude a general international convention on terrorism.

The principle of "responsibility to protect" was questioned, which proved to be inextricably linked to the theoretical approaches of international terrorism. However, the first steps were taken under the pressure of international events. The UN General Assembly is constantly adopting conventions that categorize as terrorist acts a series of violent acts manifested at the international level: hijacking of planes and civilian ships, hostage-taking, use of dangerous substances, financing of terrorism, etc.

The large number of attacks in the airspace dictated the need for international regulation from a legislative point of view of these acts of violence. The UN will develop legal norms found in the content of international conventions, in order to frame in criminal law such acts as: "Convention on Crimes and Other Acts Committed on Board Ships", signed in Tokyo in 1963, "Convention Hague Convention of 16 December 1970 on the Suppression of Unlawful Catching of Aircraft ", the Montreal Convention of 23 September 1971 on the Suppression of Unlawful Acts against the Safety of Civil Aviation", and supplemented by the Convention on the Suppression of Unlawful Acts of Violence at "I live in civil aviation", adopted in Montreal on February 24, 1988.

The airspace of communist Romania is not without incidents either. On May 27, 1971, we witnessed the hijacking of a passenger plane "by a group of hostile elements and armed criminals who caused the crew to leave Oradea airport and land in Vienna".[12] The event had no casualties, the security officer present on board the aircraft managed to "calm the passengers", avoiding a tragic end.[13]

A similar event could be thwarted on September 8, 1971, 7 persons being arrested, as a result of the interception, by an operative evidence inspector from section IX, of a letter sent on September 6, 1971 from Târgu-Mureş, of which it follows that "the sender together with other individuals would leave the country illegally, without specifying the date and manner in which they will proceed." Following the thread of the action, the moment was identified: "the flight Târgu-Mureş - Bucharest, from 20.20", the aircraft will be hijacked "in the direction of Vienna or Munich".[14]

"The New York Convention of 14 December 1973 on the Prevention and Punishment of Crimes Against Persons Enjoying International Protection, Including Diplomatic Agents", criminalizes intentional acts consisting of: committing murder, abduction or another attack on the person or the freedom of a person enjoying international protection; committing, by violence, against official premises, private housing or means of transport of a person, an attack likely to endanger the person or his freedom; threatening to commit such an attack, attempting and complicity in such acts. The Convention incorporated the agreement of the States Parties to regard such acts as criminal offenses and, as such, to be treated in national law, with appropriate penalties, in proportion to their unsafe.

The military response to this type of terrorism is increasingly seen as a legal modality for combating international terrorism, although law enforcement operations remain a key component of the counter-terrorism strategy. As a result of this approach, "Operation Enduring Freedom", in which the US responded to the attack on its embassies in Tanzania and Kenya in 1988, which

[12] A.C.N.S.A.S., Fond M.I./D.S.-J., dosar 3629, vol. 8, ff. 267-268.
[13] A.C.N.S.A.S., Fond M.I./D.S.-J., dosar 3629, vol. 3, ff. 294-296.
[14] A.C.N.S.A.S., Fond M.I./D.M.R.U., dosar 7395, vol. 12, ff. 252-259.

involved bombing All-Quaeda's training bases in Afghanistan, was supported by the - international. Terrorism is listed as a threat to peace, allowing directly affected states to take military action against terrorists.[15]

"The International Convention against Hostage-Taking, adopted in New York on 17 December 1979," includes, inter alia, the agreement of States to criminalize by their legislation the offense of hostage-taking, "consisting in the abduction of a person under the threat of killing him, injuring such a detained person or continuing to detain him in order to coerce a state, an international organization or a natural person, to perform an act or to refrain from performing it, as a condition of the hostage's release."

"Convention on the Physical Protection of Nuclear Material", adopted in Vienna on March 3, 1980", which prohibits any act that could endanger the safety of nuclear materials.

With regard to ensuring maritime safety, the "Convention for the Suppression of Unlawful Acts against the Safety of Maritime Navigation" and the "Protocol for the Suppression of Unlawful Acts against the Security of Fixed Platforms on the Continental Shelf" were concluded in Rome on 10 March 1988. These initiatives were based on the growing number of actions by terrorist groups in this sector.

The 1994 Convention on the Security of United Nations and Associated Personnel includes a commitment by states to punish by domestic law actions against such persons, consisting of assassinations, abductions or any other form of attack, while also punishing association with this type of crime.

"International Convention for the Suppression of Terrorist Bombings", adopted in New York on December 15, 1997, which prohibits the placement of explosive substances in public places, on public transport, in institutions, in infrastructure.

The increasing access of terrorist organizations to military materials and equipment led to the adoption in 2004 of Resolution no. 1540 of the UN Security Council by which the signatories assumed the obligation to prevent non-state actors from developing, acquiring, manufacturing, possessing, transporting or using nuclear, chemical and biological weapons.

On 25 April 2008, the Security Council adopted resolution 1810, which extended the mandate of the 1540 Committee for an additional period of three years, with the assistance of a group of experts, until 25 April 2011. By Resolution 1810 (2008), the Security Council de Securitate called on the 1540 Committee to strengthen its role in facilitating technical assistance, including through active involvement in matching assistance offers and requests, thus strengthening its compensation function. The Security Council also requested the 1540 Committee to consider a comprehensive review of the state of implementation of Resolution 1540 (2004). The report of this full review was published on 1 February 2010.

On 20 April 2011, the Security Council adopted Resolution 1977, which reaffirmed that the proliferation of nuclear, chemical and biological weapons and their means of delivery posed a threat to international peace and security and extended the mandate of the 1540 Committee for a period of ten years. by 2021. Resolution 1977 (2011) also provides for two more comprehensive reviews, one after five years and one before the renewal of the Committee's mandate. In addition, by resolution 1977 (2011), the 1540 Committee is mandated to further strengthen its role in facilitating the provision of technical assistance and strengthening cooperation with relevant international organizations. The Committee is also mandated to continue to refine its information efforts and to continue to establish transparency measures. On 29 June 2012, the Security Council adopted Resolution 2055 (2012), which increased the number

[15] Marius Roşu, *Migraţii versus terorism: impact regional şi global,* Bucureşti, Editura Top Form, 2017, p.32.

of members of the Group of Experts supporting the work of the 1540 Committee from eight to nine.

Following the submission of the 2016 comprehensive review report to the Security Council, resolution 2325 was adopted unanimously on 15 December 2016. This resolution reaffirmed the obligations of resolution 1540 (2004). Among other things, this resolution calls on all states to intensify their efforts to achieve the full implementation of resolution 1540 (2004), focusing, where and where appropriate, on areas where action should be taken and strengthened. measures. The next complete review must be carried out by 25 April 2021, when the mandate of the 1540 Committee expires.

In view of its role as an international forum for discussion and meeting at various levels, the UN, through its institutions, and in particular through the Security Council, is concerned to continue, not only in the elaboration of an international legislative framework, which to provide the affected states with the legal instruments to combat terrorism, but also to organize a regular "international meeting in the field of counter-terrorism, bringing together the states with representatives of civil society".[16]

The UN General Assembly adopted the "Global Counter-Terrorism Strategy" on September 8, 2006. For the same reasons, the "Counter - Terrorism Implementation Trask Force" was established in 2005, consisting of representatives of 34 international entities, experts in the field of counterterrorism, technical and strategic assistance providers, with the aim of "ensuring the coordination and coherence of the counter-terrorism system UN".[17]

As of February 2020, the Counter-Terrorism Compact brings together 43 entities, as members or observers, including 40 United Nations entities, as well as INTERPOL, the World Customs Organization and the Inter-Parliamentary Union.[18]

The UN Global Counter-Terrorism Strategy in the form of a resolution and an annexed Plan of Action (A/RES/60/288) is composed of 4 pillars, namely: addressing the conditions conducive to the spread of terrorism; measures to prevent and combat terrorism; measures to build states' capacity to prevent and combat terrorism and to strengthen the role of the United Nations system in that regard; measures to ensure respect for human rights for all and the rule of law as the fundamental basis for the fight against terrorism.

The UN General Assembly reviews the UN Global Counter-Terrorism Strategy every two years, making it a living document attuned to Member States' counter-terrorism priorities. Following the onset of the COVID-19 pandemic, the General Assembly decided in May 2020 (A/DEC/74/556) to postpone the seventh biennial review of the Strategy to its seventy-fifth session.

In anticipation of the review, the Secretary-General submitted three complementary reports, requested by the General Assembly: a report on options to assess the impact and progress made in the implementation of the Strategy by the UN system, issued in May 2019 (A/73/866); a initial report on the activities of the United Nations system in implementing the United Nations Global Counter-Terrorism Strategy and suggestions for its further implementation (A/74/677), covering the period July 2018 to December 2019, issued in February 2020; and an update report on the activities of the United Nations system in implementing the United Nations Global Counter-Terrorism Strategy and suggestions for its further implementation (A/75/729), covering the period January to December 2020, issued in February 2021. The General Assembly will hold a final plenary meeting on 21-22 June 2021

[16] Marius Roşu, *op. cit.,* p.29.
[17] *Ibidem.,* p.37.
[18] www.un.org/counterterrorism/global-ct-compact, accesat în data de 10.05.2021.

for the review of the Strategy and consider the adoption of a resolution on this occasion. This will be the first high-level event of the second counter-terrorism week at the United Nations in New York.[19]

BIBLIOGRAPHY

1. Arhivele Naţionale ale României, Fond Grigore Gafencu, Nr. 2106, doc.49/1939;
2. A.C.N.S.A.S., Fond M.I./D.S.-J., dosar 3629, vol. 8;
3. A.C.N.S.A.S., Fond M.I./D.S.-J., dosar 3629, vol. 3;
4. A.C.N.S.A.S., Fond M.I./D.M.R.U., dosar 7395, vol. 12;
5. Cioculescu, Șerban F., Petre, Silviu și Manea, Octavian, *Fața întunecată a globalizării. Războaie civile, state eșuate și radicalizare religioasă în lumea contemporană,* Editura Rao Distribuție, București, 2016;
6. Gray S., Colin, *Războiul, pacea şi relaţiile internaţionale. O introducere în istoria strategică*, Editura Polirom, Iași, 2008;
7. Nistor, Paul, *Admiterea României comuniste în ONU,* Institutul European, Iași, 2014;
8. Roşu, Marius, *Migraţii versus terorism: impact regional şi global,* Editura Top Form, București, 2017;
9. Ungureanu, Radu-Sebastian, *Securitate, suveranitate şi instituţii internaţionale*, Editura Polirom, Iași, 2010;
10. https://juridice.ro/654075/curtea-penala-internationala-principii-generale-regasite-in-statutul-de-la-roma.html;
11. https://mae.ro/node/34522;
12.www.punctulcritic.ro/gheorghe-sbarna-vespasian-v-pella-si-adoptarea-conventiei-internationale-pentru-prevenirea-si-reprimarea-terorismului-din-1937.html;
13.https://lege5.ro/Gratuit/he3daojy/protocolul-n-1-1977-aditional-la-conventia-de-la-geneva-din-12-august-1949-privind-protectia-victimelor-conflictelor-armate-internationale;
14. www.un.org.

[19] www.un.org/counterterrorism/un-global-counter-terrorism-strategy, accesat în data de 10.05.2021.

EUSEBIUS OF CAESAREA – A HISTORIAN INVOLVED IN THE ARYAN CONTROVERSY

Ciprian Dimitrie Gabriel Gligan
PhD Student, University of Oradea

Abstract: This paper aims to highlight the personality of Eusebius of Caesarea during the first ecumenical synod. He was a great historian, but as a theologian, he has many shortcomings. He is present at the first ecumenical synod, takes the side of the Aryans, but led by obscure interests he knows how to hide his heretical position in front of his Christians.

Keywords: council, emperor, ecumenism, theology, Church.

În cadrul acestui referat mă voi rezuma în a prezenta poziția lui Eusebiu de Cezareea în cadrul primului sinod ecumenic desfășurat la Niceea în 325. În istoria creștinismului timpuriu există o distincție fundamentală între primele trei secole și cele care au urmat Sinodului de la Niceea.

„Eusebiu s-a bucurat de o deosebită trecere pe lângă împăratul Constantin. Ca unul care cunoscuse perioada cruntă a persecuţiilor şi daunele imense aduse Bisericii, Eusebiu vedea în Constantin pe omul providenţial, ajuns să reglementeze raporturile dintre Stat şi Biserică. Constantin era, în concepţia lui Eusebiu, trimisul Providenţei divine, întruparea calităţilor de conducător ideal. De aceea, el s-a pus cu totul în serviciul lui Constantin, sprijinind acţiunile acestuia în favoarea Bisericii, scriind lucrări menite să-i glorifice faptele în toate domeniile. Eusebiu a devenit un fel de scriitor de curte al lui Constantin. Glorificarea lui Constantin este făcută mai cu seamă în Vita Constantini şi Laus Constantini (Tricennalia), unde acesta apare ca alesul lui Dumnezeu şi împăratul ideal."[1]

Arie, preot învăţat din Alexandria ce slujea la biserica Baucalis, a negat egalitatea şi consubstanţialitatea Fiului cu Tatăl, iar prin aceasta însăși dumnezeirea Fiului.[2] Având la bază versetul: „Tatăl este mai mare decât Mine" (Ioan 14, 28), Arie ignoră pe părinţii Bisericii, precum Alexandru al Alexandriei și Atanasie cel Mare, care au încercat să îi explice acestuia adevăratul înţeles al versetelor pe care se baza învățătura sa.[3]

Profitând de situaţia politică tulbure, datorată conflictului dintre Constantin cel Mare şi cumnatul său Liciniu, Arie a revenit la Alexandria provocând confuzie între episcopi şi clerici. Eusebiu de Cezareea descrie situaţia creată de erezia ariană, de care oamenii de rând au ajuns să fie foarte interesaţi: „Oraş după oraş, un episcop se ridica împotriva altuia; mulţimile ajunseseră să se învrăjbească şi ele unele cu altele; puţin a lipsit ca ele să nu se înfrunte în luptă deschisă."[4] Informat de episcopul Eusebiu al Nicomediei despre conflictul existent în Răsărit, împăratul Constantin a trimis prin consilierul său pe teme religioase creştine Hosius de Cordoba câte o scrisoare atât lui Arie, cât şi episcopului Alexandru al Alexandriei, îndemnându-i să pună capăt conflictelor.[5]

---

[1] Eusebiu de Cezareea, *Viaţa lui Constantin cel Mare*, în P.S.B. 14, EIBMBOR, Bucureşti, 1991, p.11;
[2] Wallace – Hadrill, *Eusebius of Caesarea*, Londra, 1960, p. 49;
[3] Eusebiu de Cezareea, *Viaţa lui Constantin cel Mare*, p. 126;
[4] Ibidem, p. 127;
[5] Andea Avram, *Sinteză de istorie bizantină*, Cluj-Napoca, 2000, p. 34;

În deschiderea sinodului de la Niceea, împăratul Constantin cel Mare a rugat pe episcopi să facă tot ce le stă în putinţă pentru realizarea unităţii de credinţă. Eusebiu notează gândul lui Constantin cel Mare de a convoca primul Sinod Ecumenic: „Auzind acesta ce se petrecea şi văzând el că scrisoarea trimisă la Alexandria rămăsese fără ecou, s-a cufundat în meditaţie, zicând mai apoi că nevăzutul vrăjmaş care răscolise în asemenea măsură viaţa Bisericii se cerea războit în cu totul alt chip. Şi atunci - ca pentru a-l înfrunta într-o bătălie hotărâtoare - s-a decis împăratul să adune întreaga oaste a lui Dumnezeu într-un sinod ecumenic, poftind prin scrisori pline de curtenie pe episcopii de pretutindeni să vină cât mai degrabă spre a lua parte la el."[6]

Eusebiu de Nicomidia a propus spre analiză un crez arian, care a fost imediat respins. Eusebiu de Cezareea propune atunci un crez baptismal originar din Palestina. Acest Crez folosea în descrierea lui Hristos formula *Întâi-născut din toată făptura*, formulare care nu apare în Crezul de la Niceea, probabil pentru că, ar fi putut fi interpretată în sens arian. În locul său a fost introdus termenul *homoousios*, un termen filosofic care însemna că Fiul lui Dumnezeu este deofiinţă (consubstanţial) cu Tatăl. *Homoousios* înlocuia formula lui Arie, *homiousios* - de fiinţă asemănătoare, în sensul că Iisus ar fi primit o fiinţă asemănătoare Tatălui.[7]

Piatra de temelie a crezului este termenul homoousios („Fiul lui Dumnezeu, Unul-Născut, care din Tatăl s-a născut, adică din esenţa Tatălui; Dumnezeu din Dumnezeu, Lumină din Lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut nu făcut, consubstanţial Tatălui"), introdus în crez la îndemnul împăratului, probabil la iniţiativa consilierului său Osius de Cordoba sau a diaconului Athanasie, teolog profund, care mai târziu va deveni episcop al Alexandriei.

Prin folosirea termenului homoousios se sublinia identitatea de substanţă a Tatălui şi a Fiului, afirmându-se astfel divinitatea completă a Fiului, cât şi eternitatea Sa, toate acestea fiind infirmate de Arie. Practic, la sinodul de la Niceea, în ce priveşte raportul dintre substanţa Fiului şi a Tatălui, episcopii s-au împărţit în trei tabere: cei mai mulţi, în frunte cu Alexandru al Alexandriei, Osius al Cordobei şi diaconul Atanasie au susţinut termenul homoousios cu toate implicaţiile lui. Arie, împreună cu adepţii lui susţineau termenul anomoios = neasemănător, susţinând că Hristos deţine o substanţă diferită, neasemănătoare cu a Tatălui, el fiind o creatură a Tatălui. O altă grupare, în frunte cu Eusebiu de Nicomidia susţineau o variantă mai temperată, raportul dintre Tatăl şi Fiul fiind definit prin termenul homoiousios, care avea să evolueze între semnificaţiile de esenţă (fiinţă, substanţă) asemănătoare, asemenea (Tatălui) în toate privinţele, de esenţă similară, din aceeaşi esenţă. Totuşi în crezul conciliului avea să se impună termenul homoousios, termen care nu este întâlnit în Sfânta Scriptură şi care purta marca gnosticismului, a monarhianismului dinamic prin Pavel de Samosata şi chiar a sabelianismului, cu toate că nu sunt dovezi că a fost folosit de Sabelie, după sinodul de la Niceea mulţi episcopi care au semnat crezul s-au temut ca nu cumva sublinierea unicităţii substanţei divine prin acest termen să aibă conotaţii sabeliene. Situaţia era şi mai confuză datorită ambiguităţii termenilor ousia şi hypostasis, care, aşa după cum rezultă din anatemele cuprinse în finalul crezului de la Niceea, erau de fapt sinonimi. Atât ousia, cât şi hypostasis (traduşi în latină prin termenii substantia şi subsistentia) puteau să însemne atât existenţa specifică a unui lucru, cât şi substanţa comună din care mai multe lucruri puteau să se împărtăşească. Sinonimia acestor termeni avea să se menţină până în a doua jumătate a secolului al IV-lea.[8]

---

[6] Ibidem, p. 129;
[7] Wallace – Hadrill, op. cit., p. 168;
[8] Asist. Univ. Drd. Ciprian Bălăban, *Termenul homoousios între erezie şi ortodoxie*, Plērōma anul X nr. 2 (2008) 85-114, p. 105;

Deşi mulţi episcopi au avut îndoieli în ceea ce priveşte folosirea acestui termen, Sfântul Atanasie a demonstrat că surprinde cel mai bine egalitatea şi consubstanţialitatea Fiului cu Tatăl: „sinodalii au avut reţineri faţă de folosirea termenului deofiinţă, motivând că nu este întâlnit în Sfânta Scriptură sau că ar reactiva antitrinitarismul subordinaţianist, promovat de Pavel de Samosata, primul care foloseşte acest termen în sens eretic. Dimpotrivă, Sfântul Atanasie considera că este cel mai potrivit termen care înlătură orice fel de interpretare ariană şi, împreună cu Marcel de Ancyra, Eustatie al Antiohiei şi episcopii occidentali, a demonstrat că el a fost folosit în sens ortodox de părinţii şi scriitorii bisericeşti cum ar fi Clement Alexandrinul, Origen, Dionisie al Alexandriei, Tertulian, Dionisie al Romei”[9].

În acel timp existau mai multe variante de simboluri de credinţă. A fost pus în discuţia sinodului simbolul baptismal:

Credem într-unul Dumnezeu, Tatăl Atotputernicul, Creatorul tuturor văzutelor şi nevăzutelor; şi într- unul Domn, Iisus Cristos, Cuvântul lui Dumnezeu, Dumnezeu din Dumnezeu, lumină din lumină, viaţă din viaţă, Fiul Unul-născut, primul născut dintre toate creaturile, născut din Tatăl înaintea tuturor veacurilor, prin care toate au fost create, care pentru mântuirea noastră s-a făcut trup şi a trăit printre oameni, a suferit şi a înviat a treia zi şi s-a suit la ceruri la dreapta Tatălui şi va veni din nou în slavă să-i judece pe cei vii şi pe cei morţi. Credem de asemenea într-un singur Duh Sfânt.

Dar acesta nu a fost acceptat întrucât conţinea unele neprecizări şi echivocuri care puteau fi speculate uşor de arieni. Ei au făcut modificări substanţiale textului simbolului prezentat de Eusebiu de Cezareea, alcătuind un nou simbol de credinţă, în care au precizat că Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu s-a născut ca Dumnezeu din Dumnezeu – Tatăl mai înainte de toţi vecii, ca o lumină din lumină, fiind Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, nu făcut, deofiinţă cu Tatăl – ομοουσίος τό πατρί – prin care toate s-au făcut”[10].

Textul simbolului niceean formulat în 325 de cei 318 Părinţi mărturisea următoarele:

Credem într-unul Dumnezeu, Tatăl Atotputernic, Făcătorul tuturor celor văzute şi nevăzute.

Şi într-unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul-Născut din Tatăl, adică din fiinţa Tatălui, Dumnezeu din Dumnezeu, lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, nu făcut, deofiinţă cu Tatăl, prin care toate s-au făcut cele din Cer şi cele de pe pământ.

Credem în Cel Care pentru noi oamenii şi pentru mântuirea noastră S-a pogorât din Cer şi S-a întrupat şi S-a făcut om şi a suferit şi a înviat a treia zi; S-a suit la Cer şi vine ca să judece pe cei ce trăiesc şi pe cei morţi.

Credem şi în Duhul Sfânt.

„Iar pe cei care spun că: a fost un timp când nu era, că a fost înainte de a fi născut, precum că a fost din cele ce nu există, sau că este dintr-un ipostas, sau substanţă, sau zic ca Fiul lui Dumnezeu este schimbător şi nu mereu acelaşi, Sfânta Biserică sobornicească şi apostolică îi anatematizează.”[11]

Eusebiu de Cezareea, fiind un subordinaţionist moderat, nu un teolog în adevăratul sens al cuvântului, a participat părtinitor şi nehotărât la discuţiile sinodului, luând partea lui Arie: „părinţii sinodului au respins atât formula eretică a lui Arie, cât şi formula echivocă a episcopului Eusebiu de Cezareea, subordinaţionist moderat, care a căutat să evite dificultăţile dogmatice, pe

[9] Pr. Prof. Dr. Nicolae Chifăr, *Istoria creştinismului I*, ed. Universităţii Lucian Blaga, Sibiu, 2007, p.139.
[10] Pr. Prof. Dr. Ioan Rămureanu, *Sinodul I ecumenic de la Niceea de la 325*, în *ST XXIX*, 1977, nr. 1-2, p. 40.
[11] Teodoret de Cyr, Istoria bisericească, I, 12;

de o parte pentru a sprijini pe Arie, pe de alta spre a fi pe placul împăratului Constantin"[12] care voia neapărat folosirea termenului ομοουσίος τό πατρί în simbolul pe care sinodalii aveau să îl compună la sfârşitul dezbaterilor.

Eusebiu înclină spre arieni, dar niciodată n-a fost sigur de poziția sa.[13] Este ambiguu în gânduri și fapte, aceasta deoarece chiar dacă ia apărarea lui Arie, tot el semnează și mărturisirea de credință de la Niceea; ca mai apoi într-o scrisoare[14] adresată credincioșilor lui să-și manifeste adevăratul gând.[15] El n-a fost mai mult decât un spectator în cadrul sinodului, urmărind și notând desfășurarea evenimentelor, dar bucurându-se de atâta bunăvoință din partea împăratului, el a putut juca rolul pe care și-l dorea.

Considerat de unii ortodox, de alții arian, iar de către alții semiarian, Eusebiu se poate cataloga ca și un gânditor confuz, de suprafață, un istoric de prim rang, dar un teolog de mâna a doua, iar doctrina eusebiană este în totalitate ariană.

Atanasie precizează faptul că prin scrisoarea pe care el o trimite Bisericii pe care o conducea, Eusebiu acuză arianismul, voind să se scuze în fața propriilor clerici și credincioși. Este duplicitar, își schimbă părerile pro și contra, nerealizând ridicolul situației.[16] Nu este de acord cu naşterea din veci a Fiului din Tatăl, el face precizarea că nimeni nu ştie cum s-a născut Fiul care este *chipul esenței* (substanței) Tatălui. Dar tocmai acest lucru stă sub semnul tainei.[17]

Eusebiu afirmă că termenul *ομοουσίος* este același cu *ομοιουσίος*; *ομοουσίος* însemnând *asemănător,* adică la fel ca Tatăl - legat de însușirile Acestuia, iar nu legat de ființă. De altfel, Tatăl îl precede pe Fiul, nici Tatăl nu poate fi Tată cu adevărat, nici Fiul Fiu... deci Fiul este secundar Tatălui, cu alte cuvinte a existat un timp, în atemporal, când Fiul nu a existat, ci doar Tatăl. De aceea Tatălui i se cuvine o cinstire mai înaltă decât Fiului.[18] Este de aceeași părere cu arienii când susține că doar datorită faptului că Fiul a fost creat de Dumnezeu, doar așa Dumnezeu a putut crea toate celelalte.[19]

El participă la sinodul de la Antiohia din 324, dar fiind ,,excomunicat provizoriu"[20], i s-a cerut să-și precizeze poziția față de arianism. Sinodul a formulat un simbol de credință care nu a fost semnat de Eusebiu pentru că el afirmase că existența lui Dumnezeu a fost înaintea Fiului.[21] Dar acum, la sinodul niceean, Eusebiu semnează toate documentele oficiale care condamnau arianismul și anatematizau pe Arie. Voind să-și exprime motivația faptelor, trimite o scrisoare Bisericii sale explicând acolo gestul său.

Naşterea Fiului din Tatăl nu implică nicio împărțire a ființei Tatălui, Fiul exista într-un mod ,,potențial" în Tatăl înainte de naștere, nu seamănă cu creaturile, ci numai cu Tatăl. Legat de termenul *ομοιουσίος*, chiar dacă la început l-a privit reticent, acum îl regăsește ca un sprijin

[12] Pr. Prof. Dr. Ioan Rămureanu, Sinodul I ecumenic de la Niceea de la 325, în ST XXIX, 1977, nr. 1-2, p. 42
[13] Pr. prof. univ. dr. Nicu Dumitrașcu, Cele șapte personalități de la Niceea (325), rolul lor în cadrul primelor frământări ecumenice majore ale lumii creștine, editura Napoca Star, Cluj Napoca, 2001, p. 117;
[14] Textul este redat integral de Atanasie de Alexandria, De Decretis, 33, 1-17;
J.P. MIGNE, Patrologia graeca 20, 1536-1544;
Caietele Iustitutului Catolic, nr. 1-2 (1Q-2O), 2O12, p. 86;
[15] Pr. prof. univ. dr. Nicu Dumitrașcu, op. cit., p. 119;
[16] J. Stevenson, Studies in Eusebius, Cambridge, 1929, p. 104;
[17] Pr. prof. univ. dr. Nicu Dumitrașcu, Cele șapte personalități de la Niceea (325), rolul lor în cadrul primelor frământări ecumenice majore ale lumii creștine, p. 122;
[18] F. Cayre, Manual of Patrology, Paris, 1936, vol. I, p. 320;
[19] Pr. prof. univ. dr. Nicu Dumitrașcu, op. cit., p. 123;
[20] Ibidem, p. 127;
[21] Teodoret de Cyr, Istoria bisericească, I, 5, p.37;

pentru a defini relația Fiului cu Tatăl. Și astfel Eusebiu s-a eschivat în fața provocărilor, răspunzând ambiguu și echivoc.

Ședința festivă de închidere a sinodului a avut loc la 25 august 325, cu un moment emoționant ținut de împărat, care îndemna din nou la pace și înțelegere. Înainte de toate, Eusebiu de Cezareea i-a luat locul lui Otis ca sfetnic favorit al împăratului pe probleme dogmatice. De aceea, Arie a reușit să ajungă prin intermediul lui Eusebiu la Constantin și să-i prezinte acestuia învățătura de credință. Împăratul, prost sfătuit, a crezut că repunerea lui Arie în demnitate ar fi ajutat la instaurarea păcii în Biserică, fără să-și dea seama de valoarea Crezului de la Niceea. La sfatul lui Eusebiu îl roagă pe Atanasie, noul episcop al Alexandriei, să-l reprimească pe Arie.[22] Acesta refuzându-l, împăratul, fara sa-l anunte pe papa Silvestru, după sinodul de la Tyr, din 335, îl demite pe Atanasie.

În final toți au fost descurajați de poziția eusebiană în cadrul sinodului, atât Atanasie cu partida sa cât și arienii, o poziție vădit duplicitară. Va fi condamnat la sinodul al VII – lea ecumenic de la Niceea (787), acuzat că a semnat ceva, dar de fapt, a crezut altceva.[23]

În concluzie, atitudinea lui Eusebiu a fost neutră în primă fază a arianismului. N-a fost arian, dar tendințele sale stau mărturie în acest fapt. Pleacă de la doctrina origenistă și se lasă pradă ideilor „nașterii Fiului" pe care le-am enunțat mai sus. A știut când să-i dea dreptate lui Arie și când să se retragă, de aceea joacă foarte bine pe două fronturi. Este abil în ceea ce face, și-și păzește spatele astfel încât să nu cadă pradă vreunei părți. Știe ce face, își cunoaște bine oamenii din jurul său și este capabil să piardă o luptă pentru a câștiga războiul.

BIBLIOGRAPHY

1. Atanasie de Alexandria, De Decretis, 33, 1-17; J.P. MIGNE, Patrologia graeca 20, 1536-1544;
2. Avram Andea, Sinteză de istorie bizantină, Cluj-Napoca, 2000;
3. Bălăban, Asist. Univ. Drd., Ciprian, Termenul homoousios între erezie și ortodoxie, Plērōma anul X nr. 2 (2008) 85-114;
4. Caietele Iustitutului Catolic, nr. 1-2 (1Q-2O), 2O12.
5. Cayre, F., Manual of Patrology, Paris, 1936, vol. I
6. Chifăr, Pr. Prof. Dr. Nicolae, Istoria creştinismului I, ed. Universităţii Lucian Blaga, Sibiu, 2007.
7. Dumitrașcu, Pr. prof. univ. dr. Nicu, Cele șapte personalități de la Niceea (325), rolul lor în cadrul primelor frământări ecumenice majore ale lumii creştine, editura Napoca Star, Cluj Napoca, 2001;
8. Eusebiu de Cezareea, Scrieri I, P.S.B. 13, EIBMBOR, Bucureşti, 1987.
9. Eusebiu de Cezareea, Viaţa lui Constantin cel Mare, în P.S.B. 14, EIBMBOR, Bucureşti, 1991.
10. Hadrill- Wallace, Eusebius of Caesarea, Londra, 1960
11. Rămureanu, Pr. Prof. Dr. Ioan, Istoria Bisericii Universale. Manual pentru seminariile teologice, EIBMBOR, Bucureşti, 2004.
12. Rămureanu, Pr. Prof. Dr. Ioan, Sinodul I ecumenic de la Niceea de la 325, în Studii Teologice, nr. 1-2 din 1977.
13. Stevenson, J., Studies in Eusebius, Cambridge, 1929.

[22] J. Stevenson, op. cit., p. 134;
[23] Pr. prof. univ. dr. Nicu Dumitrașcu, op. cit., p. 131;

14. Teodoret de Cyr, Istoria bisericească, I, 12.

PRIESTS MARINESCU EMIL AND POPESCU A. IOAN, VICTIMS OF THE COMMUNIST REGIME

Ionuț Enache
PhD Student, „Dimitrie Cantemir" State University

Abstract: The establishment of the Communist Regime on the territory of our country represented a change of the entire social order. In addition to the great measures taken on the economy, President Nicolae Ceausescu also took measures on the spiritual life of the people. In the desire for rapid development, the ruler of the country put the almighty man in the forefront, and through this he tried to distance himself from God. In Olt and Romanați County, two of the church faces that suffered imprisonment are the priests Marinescu Emil and Popescu A. Ioan. Because of their steadfastness in the faith and the word spoken in the pulpit, they suffered greatly.

Keywords: Atheist regime, condemnation, conspiracy, abuse, priest.

Regimul comunist, având susținerea totală a URSS- ului, nu a făcut altceva decât să dezumanizeze omul prin control absolut și bine pus la punct, să domine și să conducă economia, industria și tot ce mai putea acapara. Acest regim, încă de la început a dorit să pună în prim plan omul, însă omul care nu trebuia să știe de Dumnezeu. În România, regimul comunist a lăsat urme adânci, urme dintre care unele nu sunt cunoscute, însă cel mai important lucru este acela de a scoate în evidență situația celor care și-au pierdut viața împotrivindu-se regimului, situația celor care au fost supuși la diverse terori în timpul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej (tineri, muncitori, țărani care și-au manifestat dezacordul față de confiscarea terenurilor și față de colectivizare) și, totodată, a celor care au avut de suferit în timpul regimului comunist, condus de către Nicolae Ceaușescu.

Sistemul comunist din România, datorită hotărârilor pe care le lua, nu aducea prin acestea nici un beneficiu poporului, ci doar îl sărăcea și, totodată, îl învrăjbea foarte mult împotriva acestuia. Poporul greu încercat suferea foarte mult din cauza deciziilor elaborate și impuse de către regim. Acest regim, promova și impunea un totalitarism absolut, indiferent de ce parte era, de stânga sau dreapta, nega toate drepturile umane și subordona persoana entității colective a partidului. Acest totalitarism a făcut-o pe scriitoarea Hannah Arendt să afirme: „Mișcările totalitare sunt organizații de masă formate din indivizi automatizați și izolați. Comparate cu toate celelalte par- tide și mișcări, caracteristica lor externă, cea mai evidențiată, este cererea lor de lo- ialitate totală, nelimitată, necondiționată și, totodată, inalterabilă în raport cu membrul individual".[24]

În cadrul Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, din data de 21 august 1965 s-a decis ca președinția țării să fie dată lui Nicolae Ceaușescu, care a devenit astfel primul președinte al României. Prin propria guvernare, Nicolae Ceaușescu s-a bucurat de o mare

[24] Hannah Arendt, The Origins of Totaliarianism, San Diego, New York, Harcourt Brace Jovano- vick, 1973, p. 323 (editată în limba română – Originile totalitarismului, traducere de Ion Dur și Mircea Ivănescu, București, Editura Humanitas, 1994).

popularitate, atât în țară, cât și în străinătate. Treptat, Nicolae Ceaușescu și-a consolidat puterea în Partidul Comunist prin folosirea tendințelor dure care caracterizau toate formațiunile politice.

În Congresul al X-lea al Partidului Comunist Român, din data de 6-12 august 1969, a fost discutată obsesia președintelui Nicolae Ceaușescu, obsesie pe care o avea încă de la intrarea în politică, care afirma că scopul prioritar și fundamental al Partidului Comunist Român este acela de a dezvolta foarte mult economia României și constituirea societății socialiste multilateral dezvoltată. Una din principalele meniri ale societății românești a fost neglijată, și anume vocea poporului. Acest regim a avut, pe de o parte inițiativă constructivă, însă pe de altă parte distructivă din punct de vedere spiritual.

Ziua de 21 august 1965 reprezintă momentul în care are loc sesiunea extraordi- nară a Marii Adunări Naționale, în cadrul căreia se consfințea în plan juridico-statal victoria socialismului în România și pro- clamarea Republicii Socialiste România. O modificare foarte importantă a Constituției de la 1965 are loc în luna martie 1974, modificare care prevedea că funcția de președinte al republicii cumulează o mul- titudine de atribuții care au fost transferate atât de la forul legislativ suprem, cât și de la cel administrativ central.[25]

Prin politica sa și prin legăturile externe pe care le avea Nicolae Ceaușescu, se poate face afirmația că aceasta a început să scadă, începând cu anul 1985, deoarece acesta a afirmat pe noul lider po- litic Mihail Gorbaciov. În perioada 1985- 1989, Nicolae Ceaușescu a încălcat foarte des drepturile fundamentale ale omului, iar în urma acestor încălcări s-a afirmat că președintele este cel mai conservator și obtuz lider al statelor comuniste.[26]

Președintele Nicolae Ceaușescu, a încercat să ridice nivelul de trai al poporului, însă prin măsurile pe care le-a luat a subminat libertatea religioasă a poporului. Prin încercarea de dezumanizare a omului și prin mărirea timpului efectiv de muncă, Nicolae Ceaușescu a învrăjbit populația, deoarece aceasta pe lângă hrana trupească, avea nevoie și de hrana sufletească.

În dorința de dezvoltare rapidă a Societății Populare România, președintele a luat decizia să fie demolate mai multe biserici și mănăstiri. Datorită acestei decizii, mulți dintre slujitorii altarului au fost nevoiți să i-a atitudine împotriva acestei măsuri care afecta viața și spiritualitatea ortodoxă. În Județul Olt și Romanați au avut de suferit foarte mulți preoți care s-au împotrivit acestui regim printre care se numără și preoții Marinescu Emil și Popescu A. Ioan.

Cultul și viața Bisericii Ortodoxe Române a fost greu încercată în perioada Regimului Comunist, aspect la nivel de țară.

PREOTUL MARINESCU EMIL

Acesta s-a născut la data de 13 ianuarie 1919 în comuna Dobroteasa din Județul Olt. Acesta a fost fiul preotului Nicolae Marinescu și al doamnei Stanca.

În ceea ce privește studiile, acesta a absolvit Seminarul Teologic din Râmnicu Vâlcea, Facultatea de Teologie din Cernăuți, promoția 1942.

În pertioada 1938-1941, Marinescu Emil a activat în mișcarea legionară, fapt pentru care la data de 1 noiembrie 1942 s-a înscris la Școala Militară de Infanterie Nr. 3 din Câmpulung Mușcel. La data de 1 martie 1942 s-a căsătorit cu Filofteia Leulescu din Urși, Județul Olt.[27]

[25] Drd. Ionuț Enache, Revista Militară. nr. 2 (22) / 2019, p. 177

[26] . Ion Valer Xenofontov, România în „Epoca Nicolae Ceaușescu" (1965–1989). În: Revista Mi- litară. Studii de securitate și apărare, nr. 1 (21), 2019. pp. 104-133.

[27] Ana-Maria Răduleacu, „Slujitori ai Bisericii din Olt și Romanați, prigoniți în timpul regimului comunist", Editura Episcopiei Slatinei și Romanaților, anul 2013, p. 223.

Despre numirea, activitatea și condamnarea acestuia, stă ca mărturie o adeverință eliberată la data de 7 decembrie 1990, care spune: „ Se adevereşte prin prezenta că P. C. Pr. Marinescu Emil de la Parohia Dobroteasa, Județul Olt, a fost hirotonit diacon la 27 martie 1943, preot la 25 martie 1947. Începând cu data de 1 aprilie 1943 a fost numit diacon la parohia „Sf. Gheorghe-Ionașcu", Județul Olt, temei 2161/1943 și recunoscut de Ministerul Cultelor, temei 32158/1943, cu 1 august 1943. La 25 martie 1946 a fost hirotonit preot și transferat preot la parohia Malu-Urși, Județul Argeș, temei2411/1946. La 1 septembrie 1946 s-a transferat reciproc la parohia Dobroteasa, temei 5232/41360/MC/1946. La 4 august 1959 a fost reținut de organele de stat temei11770/1959 și retrasă recunoașterea de către Ministerul Cultelor prin decizia 16840/1959. La 11 august 1960 a fost eliberat cu buletinul de eliberare Nr. 157/1960 și cerut reîncadrarea, temei, temei 9323/1960. La 1 martie 1961, se recunoaște reîncadrarea la parohia Dobroteasa, raionul Drăgășani, cu decizia 231/1961, unde funcționează și în prezent. Această adeverință a fost eliberată preotului Marinescu Emil pentru completarea carnetului de muncă".[28]

Părintele Marinescu Emil, a susținut din totdeauna că nu este opozant al regimului, iar arestarea acestuia s-a făcut politic.

PREOTUL POPESCU A. IOAN

S-a născut la data de 1 februarie 1907 în comuna Icoana Județul Olt. A fost fiul cântărețului bisericesc Alexandru și al doamnei Elena.

Acesta, a absolvit cursurile de seminar în cadrul Seminarului Teologic „Chesarie Episcopul", din cadrul Eparhiei Buzăului, iar mai târziu, în anul 1934, a absolvit cursurile Facultății de Teologie.

Popescu A. Ioan, a fost cântăreț bisericesc la Biserica „Sf. Nicolae din Sârbi", în perioada 1 noiembrie 1926-1 ianuarie1931. Începând cu data de 1m ianuarie 1932 a fost numit preot în comuna natală, comună în cadrul căreia a înființat o cantină școlară, a reparat biserica, a ajutat soldații de pe front, a adus copiii sectanților la biserică și în cadrul corului, a contribuit la stârpirea cazurilor de concubinaj din parohie, a promovat cu toată îndârjirea folosirea lumânărilor de ceară curată în sfântul locaș, și totodată a organizat exemplar biserica parohială.

Un aspect foarte important, legat de persoana lui Popescu A. Ioan, este acela că a absolvit și Seminarul Pedagogic Universitar de doi ani. Acesta, datorită studiilor și activității rodnice, a primit din partea Episcopului Iosif al Argeșului, înaltul rang de iconom stavrofor.

Părintele Popescu A. Ioan, a desfășurat o activitate rodnică și constructivă la nivelul parohiei pe care Dumnezeu I-a rânduit-o spre păstorire. În urma activității și misiunei sale, la data de 15 august 1949 a fost ridicat de la domiciliu de către Securitatea din Județul Olt. În urma arestării sale, copiii săi, chiar dacă erau minori, au fost urmăriți de către agenții de securitate.

Părintele Popescu A. Ioan a fost condamnat de către Tribunalul Militar din Craiova la 1 an și două luni de închisoare, conform deciziei 741/22 septembrie 1950. Conform unei cereri din cadrul Arhivei Episcopiei Râmnicului se menționează faptul că preotul Popescu A. Ioan a dorit să se apere împotriva acuzației de instigare publică.[29]

În urma arestării preotului Popescu a fost înaintată o adresă de către Tribunalul Militar Craiova către Consistoriul Sfintei Episcopii a Râmnicului și a Argeșului, care dorea înștiințarea cât mai bine despre arestarea preotului sus numit.[30]

[28] Arhiva Episcopiei Râmnicului, dosar 1086, adeverința nr. 6325/1990 Sectorul Administrativ, p.1086.
[29] Arhiva Episcopiei Râmnicului, dosar 1145, declarație p. 8.
[30] Ibidem, adeverință nr. 175/9/mai/1951/Tribunalul Militar Craiova, p.95.

În cuprinsul unei adeverințe, se menționează faptul că preotul Popescu s-a prezentat la parohie după eliberare. În data de 8 martie 1951, acesta nu s-a putut prezenta la ședința consistoriului deoarece era foarte slăbit din cauza detenției.[31]

Conform înscisurilor din dosarul 1145, preotul Popescu A. Ioan a suferit detenția în mai multe rânduri.

Datorită sărăciei și totodată a cotelor foarte mari, în anul 1952, preotul Popescu solicita tuturor enoriașilor care aveau servicii religioase să îi dea cereale pentru completarea normei și alimente, pentru a nu muri de foame.

CONCLUZII:

Regimul Comunist în România a avut un impact foarte puternicasupra societății și asupra Bisericii.

Dizidența pe care a realizat-o Nicolae Ceaușescu, președintele Republicii Socialiste România, împreună cu Securitatea a urmărit subordonarea absolută sau chiar distrugerea Bisericii. Prin încercarea de desființare a anumitor culte religioase, regimul comunist dorea controlul absolut, însă acest lucru nu a putut să îl realizeze datorită ajutorului extern primit.

Nicolae Ceaușescu a încercat să acapareze toată puterea din Stat, fapt pentru care populația, văzându-se limitată din punct de vedere religios, a luat atitudine.

BIBLIOGRAPHY

DOCUMENTE:

1. Arhiva Episcopiei Râmnicului, dosar 1086, 1145.

STUDII ȘI ARTICOLE:

1. Arendt, Hannah, The Origins of Totaliarianism, San Diego, New York, Harcourt Brace Jovano- vick, 1973, p. 323 (editată în limba română – Originile totalitarismului, traducere de Ion Dur și Mircea Ivănescu, București, Editura Humanitas, 1994).

2. Enache, Drd. Ionuț, Revista Militară. . Studii de securitate și apărare, nr. 2 (22) / 2019.

3. Răduleacu, Ana-Maria, ,,Slujitori ai Bisericii din Olt și Romanați, prigoniți în timpul regimului comunist", Editura Episcopiei Slatinei și Romanaților, anul 2013.

4. Xenofontov, Ion Valer, România în „Epoca Nicolae Ceauşescu" (1965–1989). În: Revista Mi- litară. Studii de securitate și apărare, nr. 1 (21), 2019. pp. 104-133.

[31] Ibidem, adresa nr. 2468/ 15.05.1951, p. 93.

A THEATRICAL SCHOLARSHIP AT PARIS IN „THE ROARING TWENTIES". TESTIMONIES AUREL GHIȚESCU

Laura Terente
PhD Student, „George Enescu" National University of Arts, Iași

Abstract: We wanted to illustrate how the artistic principles of the young actor Aurel Ghițescu developed face to face with an European theatre of tradition starting from original manuscripts from the period of the scholarship offered by the National Theatre Iasi at Paris between 1924 and 1925. The study is based on two notebooks, dated "Paris, 4 September 1924" and "Paris, 25 October 1924" respectively, which summarises notes on one hundred and twenty-two pieces watched in almost all spaces for dramatic art performances, cinemas and scenes for entertainment performances in Paris.The markings record the repertoire chosen for watching, the means of scenic expression used, the elaboration of the character's image and its realization in a unitary framework. We stressed the interest and openness of the young avid actor to experience any art form, to mark all his performances, regardless of their value, creating a value system of performance, shaping his artistic structure and opening new creative valences in his own aesthetic and artistic mechanism.

Keywords: scholarship, European theatre, performance, actor, theatrical aestitics

Parisul anilor 1920 era copleşit de diversitate, reînnoire şi experimente ce au redefinit toate domeniile: cultură, ştiinţă, viaţă socială, administraţie, economie. „Anii nebuni", *les années folles, the roaring twenties* sau *the golden twenties* (între 1920 şi 1929), au însemnat cea mai mare evoluţie a artelor, din secolul XX, evoluţie ce a schimbat viziunea asupra realităţii imediate printr-o deschidere către neconvenţional, rupând toate barierele regulilor unei societăţi ce, odată cu sfârşitul războiului, îşi căuta noi forme de exprimare ca o replică a ororii acestuia. Parisul a fost în acestă perioadă centrul cultural al Europei prin acceptarea şi însuşirea tuturor experimentelor artistice ce au redimensionat şi reformulat interpretări, comunicând şi dezvoltând un univers ce se redefinea pornind de la complexitatea estetică a imaginaţiei, intuiţiei, creaţiei. Post-impresionismul, suprarealismul, cubismul conviețuiau într-o lume a creaţiei în care totul era permis, orice perspectivă interpretativă era acceptată, experimentul fiind un *modus vivendi* al epocii. O lume în plină mişcare, un oraş luminat electric înţesat de maşini, tramvaie electrice, cinematografe şi radiouri, influenţat de cultura americană şi permisiv cu apariţiile exotice ale spectacolelor de cabaret şi circ, era unul dintre cele mai cosmopolite oraşe ale vremii. Parisul reuşise să adune de-a dreapta şi de-a stânga Senei cele mai reverberante nume ale artei, literaturii şi ştiinţei epocii: Scott Fitzgerald, Ernest Hemingway, Marc Chagall, Amadeo Modigliani, Henry Miller, Gertrude Stein, iar teatrul parizian al anilor '20 însuma (precizând doar teatrele ce aveau continuitate din secolul anterior) – aproximativ - patruzeci de săli de spectacole la care se adăugau teatrele nou înfiinţate, ambulante sau sezoniere. Viaţa teatrală se desfăşura, astfel, într-o mare diversitate: de la teatrele clasice la cele moderne şi experimentale, la teatrul de revistă, spectacole de cabaret.

Cea mai veche instituţie teatrală ce funcţiona fără întreruperi din 1680, Comedia Franceză îşi continua abordarea clasică a actului teatral, dar majoritatea celorlalte teatre franceze cu tradiţie abordau noi perspective ale artei spectacolului. Odeonul, inaugurat la 1767 pentru ,,les comedians ordinaire du Roi", deşi subordonat la 1819 Comediei Franceze, de care se va dezlipi

abia în 1990, reprezenta o rampă de lansare pentru o mare parte dintre actorii care râvneau să devină societari ai Comedii Franceze. Era spațiul în care se experimentau noi procedee teatrale. Astfel, Sarah Bernhardt este și acum considerată ,,regina Odeonului" în istoria pe care o oferă publicului virtual pagina oficială a acestuia făcând referire la perioada 1866-1872 când marea actriță a jucat pe scenele sale. Rememorând, tragediana mărturisea: „Am părăsit Odeonul cu o durere foarte profundă; am adorat și încă ador acest teatru. Are aerul singur al unui mic oraș de provincie ... Respiri ca mirosul școlii; pereții încă păstrează speranțe tinere. Nu vorbim întotdeauna despre ieri ca în alte teatre; tinerii artiști care vin acolo vorbesc despre mâine. "1 De altfel Odeonul a datorat o notabilă reînnoire și lui Andre Antoine care prin experimentele sale a marcat și contribuit la menținerea acestuia pe locul al doilea valoric dintre teatrele franceze. Antoine intra la Odeon afirmând : ,,Al doilea teatru francez trebuie să fie un instrument de predare și educație literară. Vreau să-l fac una dintre acele scene cu un vast repertoriu populat de cele mai mari opere. În cele din urmă, voi găsi acolo un teren de experimente pentru punerea în scenă, interpretarea, iluminarea, figurarea ... „2 .

Cei mai mulți societari ai Comediei jucaseră măcar o singură dată aici: Maxime Desjardins, elev al lui Delaunay, a debutat la Odeon cu rolul lui Nerone din Britannicus; Lambert –fils, cunoscut în epocă ca Albert-Lambert, elev al aceluiași profesor, fusese triumfător la debutul său în Severo Torelli de Francois Coppee, în 1883; Madame Segond-Weber, disputată atît de Comedia Franceză, cît și Odeon, tragediană de renume în epocă care încarna cu o ușurință memorabilă eroinele lui Racine, Corneille și ale tragediei antice, ce îl însoțise în turnee pe Mounet Sully, jucase și în teatrul lui Jacques Copeau. Printre cei care performaseră la Odeon mai menționăm pe Eugene Silvain, unul dintre cei mai longevivi societari ai Comediei (a intrat ca societar în 1878 și a jucat neîntrerupt până la retragerea sa în 1928), profesor la Conservator, creator al multor roluri de compoziție de o forță surprinzătoare, jucând toate genurile dramatice. I-a avut ca elevi pe alți mari actori ai scenei pariziene: Gabrielle Colonna-Romano, Maria Ventura, Andre Brunot, Eduard de Max, Cecile Sorel, Jean Yonnel. Scenele parisiene erau, de fapt, adesea deținute de urmași ai marilor profesori ai Comediei Franceze.

În această atmosferă se afla la Paris, în vara anului 1924, Aurel Ghițescu împreună cu Sorana Țopa și soția sa, actrița Maria Ghițescu. În arhiva Muzeului Național al Literaturii Române Iași, la Colecția ,,Istoria teatrului românesc", se păstrează două caiete cu notițele acestuia din timpul ședерii la Paris, ca bursier al Teatrului Național Iași, împreună cu Sorana Țopa. Primul caiet este datat pe copertă ,,Paris 4 sept 1924", al doilea ,,Paris 25 octombrie 1924" fiind o continuare al primului, însumând, împreună, notițe privitoare la o sută douăzeci și două de piese vizionate în aproape toate spațiile destinate spectacolelor de artă dramatică, cinematografe și săli destinate spectacolelor de divertisment din Paris (copii ale unor pagini din aceste caiete se regăsesc în Anexa) . Descoperim, astfel, că pașii l-au purtat de la Comedia Franceză, la Teatrul Odeon, Teatrul Gymnase, Teatrul Renaissace, Teatrul Deux- Masques, Teatrul Chatelet, Teatrul Folie Bergère, Teatrul Antoine, Teatrul Grand Guignol, Teatrul Porte Saint-Martin,Teatrul Palace, Teatrul L'Oeuvre, Comedia des Champs Elysées, Teatrul Esoterique, Teatrul Eldorado, Teatrul de Paris, Teatrul L'Atelier, Teatrul Daunou, Teatrul

[1] https://www.theatre-odeon.eu/en/the_theatre/history/1782_a_theatre_for_the_comediens_francais-p-9.htm
"Je quittais l'Odéon avec un très profond chagrin ; j'adorais et j'adore encore ce théâtre. Il a l'air à lui tout seul d'une petite ville de province... On y respire comme une odeur d'école ; les murs gardent encore les juvéniles espoirs. On y parle pas toujours d'hier comme dans les autres théâtres ; les jeunes artistes qui viennent là parlent de demain."

[2] Ibidem, "Le second Théâtre Français doit être un instrument d'enseignement et d'éducation littéraire. J'en veux faire une de ces scènes à vaste répertoire peuplées des plus grandes œuvres. Enfin je trouverai là un terrain d'expériences pour la mise en scène, l'interprétation, les éclairages, la figuration ..."

Trocadero, Teatrul des Mathurins, Teatrul des Art, Teatrul Bouffes du Nord, Teatrul du Vaudeville, Teatrul Sarah Bernhardt, Teatrul de Nouvautés, Teatrul de l'Athénée, Teatrul Eduard VII, Teatrul de la Madelaine, Studio Champs Elysées, Teatrul Albert I, Opera Mare, dar și la Circul de iarnă, Circul Parisului, Cazinoul , Music-Hall-ul Empire, Music-Hall Olimpia, Cinema Mogador, Cinema Magic Palace, Grand Cinema. Actorii urmăriți pe aceste scene de Aurel Ghițescu erau la rândul lor nume celebre ale acestor scene: Georges Lafon, Louis Joubert, Caroline-Eugénie Segond-Weber, Roger Gaillard, Jean Croué, Louis Delaunay, Eugène Silvain, Claude Garry, Pierre Fresnay, Jeanne Delvair, René Alexandre, Jeanne Briey, Antoine Balpêtré, Ludmila Pitoëff și mulți alții, printre care actori ai ecranului, dacă ar fi să amintim doar de Asta Nielsen (actriță renumită a filmului mut, apreciată pentru naturalețe și expresivitate) pe care și-a dorit s-o vadă în ecranizarea lui *Hamlet*.

Remarcăm interesul și deschiderea tânărului actor avid de a experimenta orice formă de artă, de a-și însemna toate spectacolele, indiferent de valoarea lor, creându-și un sistem valoric al performanței, modelând structura artistică și deschizând noi valențe creatoare în propriul mecanism estetic și artistic. În acest sens consemnăm faptul că primul caiet începe cu descrierea amănunțită a spectacolului *Shyloc*, la Teatrul Odéon, în care rolul principal era interpretat de Firmin Gémier (1869–1933), actor cu o excepțională evoluție pe scena pariziană.

Refuzat la Conservator în două rânduri, ,,fură" meseria de actor din teatrele de cartier până ajunge actor și regizor în Théâtre Libre al lui Andre Antoine. Împătimit al scrisului shakesperian, a înființat o Societate Shakespeare (1917) propunându-și să familiarizeze Franța cu opera acestuia și, de asemenea, a fost unul dintre promotorii conceptului de Teatrul Ambulant[3]. Începând cu 1911 și până la război a făcut turnee prin toată Franța, cu trenul cărând după el, în vagoane, corturi în care încăpeau 1650 de persoane sau cu camioane ce purtau sigla ,,Teatrul Popular Gemier". Pe scenele pariziene, Gémier îl pune prima dată în scenă *Shyloc* la Teatrul Antoine la 23 aprilie 1917, iar la Odéon îl juca din 8 decembrie 1922 sub titlul *Le Marchand de Venise*[4]. Stilul vestimentar ales este cel al teatrului elisabetan al Angliei secolului lui Shakespeare, iar concepția scenografică recurgea adeseori la *periaktoi* pentru a da profunzime și amploare scenei.

Această mică descriere a evoluției lui Firmin Gemier ne poate sugera de ce prima însemnare a acestuia din caiet îl are ca prim personaj pe acesta. Categoric Gemier era un nume în spațiul artistic parizian ale căror ecouri erau prea puternice pentru ca pasiunea lui Aurel Ghițescu să nu se regăsească în ele. Putem intui posibila influență a marelui actor parizian, ce a fost cu siguranță valorificată atunci când a trebuit să își organizeze propriile turnee, când a fost director de scenă în numeroase rânduri la Teatrul Național din Iași sau Craiova ori București, când și-a construit personajele.

Cele două caiete cu însemnări[5] sunt caiete de școlar obișnuite, de dictando, cu copertele din carton subțire maron având sigla și marca firmei „Bellone". Pe prima copertă, central, Ghițescu l-a notat în partea de sus centru cu cerneală neagră, ,,Caet № 1", ,,Caet № 2", după macră și siglă, partea de jos, dreapta: ,,Însemnări de Teatru"; datare primul caiet : ,,Paris, 4 sept 1924", al doilea caiet: ,,Paris 25 octombrie 1924". Primul caiet conține 89 de pagini, cel de-al doilea - 26 de pagini. Însemnările sunt organizate în funcție de liniatura tipărită a acestora.

[3] https://www.jstor.org/stable/1125146?read-now=1&seq=8#page_scan_tab_contents, Pentzell, R. (1967). Firmin Gemier and Shakespeare-for-Everybody. *The Tulane Drama Review, 11*(4), 113-124, p. 114,

[4] https://www.lesarchivesduspectacle.net/?IDX_Spectacle=11153

[5] Muzeul Național al Literaturii Române Iași, Colecția „Istoria teatrului românesc", Depozitul de patrimoniu, nr. Inv. 34.07.1. 04102/1,2

Astfel, în partea din dreapta a colii, în coloana creată de liniatură, notează denumirea sălii de spectacol, apoi elementele ce îl interesau din spectacolul respectiv: decor, mobilă, amănunte, lumină de scenă, costume și asta pentru toate tablourile piesei. Nu toate spectacolele însă sunt astfel însemnate. Unele dintre ele sunt doar cu titlul piesei și, eventual, distribuția rolurilor principale ori ale actorilor de renume ai scenei pariziene. Însă, atunci când viziunea regizorală sau arta actorului depășeau cunoștințele sale ori spectacolul demonstra reușita unui concept unitar exemplar, notațiile sunt extrem de amănunțite, așa cum este și această primă însemnare cu Gemier în *Shyloc.*

Notația spectacolului începe cu o schiță a scenei Tabloului I. Este desenată reconfigurarea prosceniumul, în locul acestuia fiind plasate șase trepte, intrările și ieșirile actorilor făcându-se de-a dreapta și de-a stânga acestora; sunt desenate piese de recuzită și poziționarea acestora, închiderile și deschiderile din scenă. În ceea ce privește decorul este interesat de viziunile cunoscute în epocă ale lui Gemier: modul în care se folosea de *periaktoi* pentru schimbarea tablourilor. Spre exemplu, în tablou I notează: ,,Partea din față rămâne cea în pătrat. Stânga casă cu două etaje, culoar închis cu balcon și ușă dedesubt. Balconul are și el ușă din casă. La dreapa o altă casă sau mai bine zis un perete de la altă casă. De la aceste două laterale pornesc, atât în dreapta cât și în stânga alte două laterale care au culor galben (.....) aceste două laterale merg până în fund și se unesc cu trepte (....) care maschează un practicabil și formează un fel de stradă”[6]. În articolul citat al lui R. Pentzell, din 1967, *Firmin Gemier and Shakespeare-for-Everybody*, se regăsește o imagine din spectacolul *Le Marchand de Venise,* mise-en –scene – Firmin Gemier. Autorul comenteză că Gemier ar fi fost influențat de tehnica punerii în scenă a lui Reinhardt folosind-o aproape în toate spectacolele sale. Înțelegem că acest aspect este unul din motivele pentru care Aurel Ghițescu era așa de impresionat de montarea lui Gemier. Pentru el era un lucru nemaipomenit, atâta vreme cât nu văzuse încă spectacolele lui Reinhardt încă (abia în 1929 avea să meargă pentru trei luni la Berlin, călătorie pe care o face în mod special pentru a-i urmări montările acestuia).

Este preocupat, deasemenea, și de costume – dovadă faptul că își notează și cele mai mici detalii; spre exemplu, costumul lui Cyrano de Bergerac, din spectacolul regizat de Jacques Copeau, este descris astfel: ,,Mânecele de la haina de catifea se văd, ele sunt largi în sus, iar de la încheietura brațului în jos este strâmtă. Pe mânecă, în față, sunt niște bucățele de șiret de fir, iar ele sunt prinse de haină cu niște butoni de metal galben. Tot câte două șireturi din distanță în distanță. Pantalonul este la culoarea hainei, largi, cu șiret de fir și cu butoni din distanță în distanță însă câte trei la un loc. Cizme gri, cu pinteni, cu agrafă tot din piele în față . Baston drept cu vârful de metal. Manta maron la culoare, cu șirete din fir, cu butoni pe marginea mantalei din față. Pălărie gri cu pană. Pălăria mai are în față o pană dreaptă ca de cucoș, cu o egretă. Mantaua are un lanț cu care se încheie. Nasul este mărit numai la vârf! Spada este cu cordon care este prinsă cu două cureluse la coapsă.”[7] Minuțiozitatea cu care descrie costumele este dată de faptul, reamintit de altfel de noi, că teatrele românești nu aveau încă îndatorirea de a pune la dispoziția actorilor costumul de scenă pentru rolul în care acesta era distribuit. Actorul, o dată distribuit într-un rol, avea obligația să-și creeze singur costumul, ceea ce pentru majoritatea tinerilor actori era un efort material consistent, iar conceperea costumului era adesea influențată de piesele vestimentare purtate de mari actori ai scenei românești ori străine.

[6] Muzeul Național al Literaturii Române Iași, Colecția ,,Istoria teatrului românesc”, Depozitul de patrimoniu, nr. Inv. 34.07.1. 04102/1, Caietul № 1, p.4

[7] Muzeul Național al Literaturii Române Iași, Colecția ,,Istoria teatrului românesc”, Depozitul de patrimoniu, nr. Inv. 34.07.1. 04102/1, Caietul № 2, p.1

La Comedia Franceză îi mai văzuse (dacă ar fi să enumerăm doar câteva piese din cele peste treizeci de reprezentații la care a participat, în sală –notate în caiete sau la repetiții –alături de Gemier, după cum amintește în *Memorii*) pe Lambert - Fils în *Ruy Blas*, pe J. Croué în *Avarul*, pe Silvain în *Mizantropul*, alături de același Lambert - Fils și Cecile Sorel, pe Maria Ventura cu partenerul său de scenă René Alexandre în *Trecutul.* Dintre spectacolele de la Odeon amintim *Învierea* cu Carnége în rolul Prințului Nehliudov, *Andromaca* cu Maurice Donneaud în Oreste, Balpetrê în Phyneas, Jeanne Briey în Andromaca, Germinne Roucer în Hermiona, iar pe Gemier în mai multe spectacole dintre care *Procurorul Halers, Omul care nu este din lumea aceasta*, *Omul și fantomele sale*, *Cafeneaua mică*, *Tartuffe*. Experimentează de asemenea Théâtre Grand Guinol unde vede spectacolele *Noaptea tragică a lui Rasputin* și *Casa tenebrelor*. La Théâtre Antoine o revede pe scenă pe Elvira Popescu împreună cu L. Verneuil în *Verișoara mea de la Varșovia*.

Însemnări privitoare la decor, costum sau modul în care era studiat personajul, de la text la mimică, gestică și joc de scenă, le regăsim și în caietele cu roluri pe care le-a păstrat. Dacă la începuturile teatrului românesc teatrele aveau angajat un copist care scria de mână câteva exemplare ale piesei pentru a putea fi distribuite actorilor, cu timpul rolurile erau copiate pentru fiecare personaj al piesei în parte. Astfel, se păstrează în arhiva Muzeului Național al Literaturii Române Iași o colecție de caiete cu roluri ce au aparținut, spre exemplu, lui State Dragomir, Aglae Pruteanu, Petre Strurdza, Aurel Ghițescu, Margareta Baciu, Miluță Gheorghiu. Valoarea acestor caiete (manuscrise sau dactilograme), constă, dincolo de apartenență, în însemnările pe care le-au făcut deținătorii lor pe marginea textului.

Aurel Ghițescu, coștiincios, perseverent, autodidact își copia singur rolurile și pentru fiecare în parte își acorda o perioadă de cîteva luni pentru aprofundarea textului, explorînd subtextul rolului, viața lăuntrică a personajului în cele mai mici detalii, notându-și printre rânduri sau pe margine indicii ale jocului de scenă, câteodată chiar aducând corecții ori adăugiri în text. Majoritatea caietelor (sunt înregistrate un număr de patruzeci și opt de caiete) au consemnată data când a fost copiat textul, data când a fost studiat și data când a considerat finalizarea lucrului pentru rolul respectiv. Se păstrează în manuscris copiile rolurilor de început din care am menționa, la acest moment, doar rolul lui Teseu din *Phedra* din anul 1923. Caietul conține numeroase adnotări referitoare la atitudinea actorului în relația sa cu celelalte personaje („de pe loc cu mâinile întinse la ea", „pornește la ea tot așa în atitudine", „mîinile înlătur", „senină la toți", „merge la el vrând să-l îmbrățișeze", „mîinile jos", „trece pe la toți îi scrutează în ochi, apoi cade mijloc", „gest de prindere", „duios", „vine cetindu-l din sală", „se plimbă agitat", „la ea discret", „printre dinți", „gest în lături /afară", „sec", „tare", „repede", „crește") și este semnat la sfîrșit, datat 18 decembrie 1923 cu mențiunea „jucată cu Bârsescu în ianuarie".[8] Un rol în preajma marei Agatha Bârsecu presupunea un studiu concentrat pe jocul de scenă, pe intonație și frazare, știindu-se exigența cu care aceasta implica distribuția pe parcursul desfășurării reprezentațiilor, dar era în aceeași măsură o lecție de teatru la care orice tânar actor dorea să participe.

Printre caietele sale de la Paris regăsim și traducerea lui Alexandru A.Philippide (ce se afla la studii la Sorbona) a piesei *Scandalul* de Henri Bataille, manuscris pe care Philippide îl dăruiește lui Ghițescu pentru ca, la întoarcerea în țară, să îl propună Teatrului Național din Iași. Caietul are o sută patruzeci și șapte de pagini și conține indicații de regie și scenografie ale lui Aurel Ghițescu: „Grădina cazinoului din Luchan, ... împrejurul unei pajiști și al unui mic bazin

[8] Muzeul Național al Literaturii Române Iași, Colecția „Istoria teatrului românesc", Depozitul de Patrimoniu, Nr. Inv.34.07.1.04119/1-11, Caiete Aurel Ghițescu, Caiet nr. 7, pp.1-13

cu havuz. Se zăreşte havuzul care curge. Pajiştile sunt luminate, din primul plan până la cel din urmă, de mici lampioane tricolore aşezate în iarbă şi de lumina venită de la cazinoul care e în apropiere. La ridicarea cortinei se vede trecând în fund o retragere cu torţe: făclii şi muzică". „Se aude zgomotul unui foc de artificii."„Se aude departe o muzică", „ arată ceva în umbră", „două focuri de Bengal s-au aprins ici şi acolo", „O lumină verde, bruscă, îi acoperă", „se ridică şi se duce către brazi", „se aude un hohot de râs prelungit".[9] Observăm cum amprenta studiilor sale la Paris devenea din ce în ce mai vizibilă conducându-l către o maturitate artistică ce avea să se dezvolte magistral la reîntoarcerea în ţară.

Am făcut referire doar la câteva dintre manuscrisele Aurel Ghiţescu ce conţin însemnări privitoare la constanta sa analiză a artei actorului coturând unele aspecte ale procesului de creaţie a actului dramatic. Ne-am dorit să ilustrăm cum s-au dezvoltat principiile artistice ale tânărului Ghiţescu faţă în faţă cu un teatru de tradiţie european pornind de la repertoriul ales spre vizionare, mijloacele de expresie scenică utilizate, a elaborării imaginii personajului şi înfăptuirea acestuia într-un cadru unitar.

Anexă

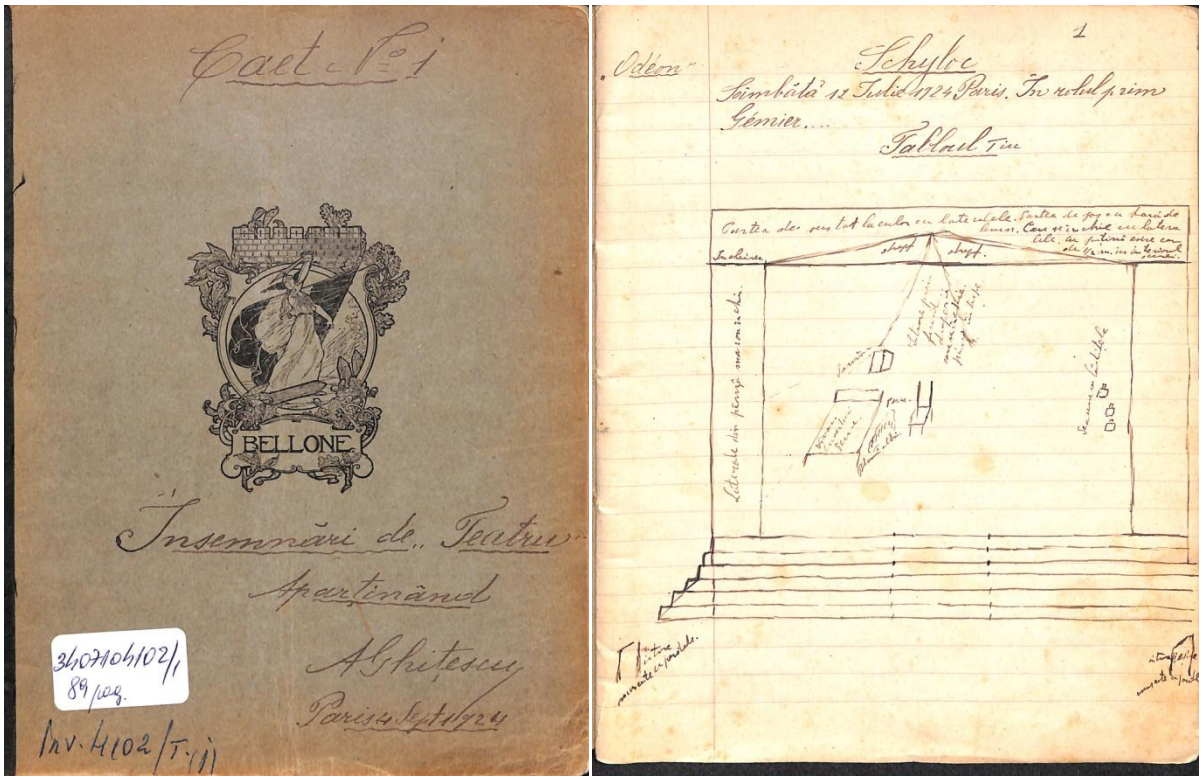

[9] Muzeul Naţional al Literaturii Române Iaşi, Colecţia „Istoria teatrului românesc", Depozitul de Patrimoniu, Caiete Aurel Ghiţescu, Nr. Inv.34.07.1.04119/1-11, Caiet nr. 1, pp.1-147

Decor. Un interior de cameră Venețiană. Decor cu caracter clasic. Două laterale de pânză dulle care se unesc cu o cortină lucioasă pe de sus care se închide. Partea de jos a cortinei are un leat lung care se ridică pe cele două laterale, care nu împiedică schimbarea ei cu ocazia diferitelor scene. Culoarea cortinei și a celor laterale sunt de un maron închis. În linie de culoarea laterale sunt două draperii mari la dreapta și stânga ca niște perdele, care fac un unghi în spre fundul scenei, și care tuc una peste alta. În acest loc este interiorul generală și ovivea. Aceste perdele sunt pictate cu figuri de copii pentru dreapta lui, și de un verde roș. Mai sunt două intrări spre stânga, la dreapta și stânga celor și care sunt mascate cu perdele de culoare maron deschis. Rampa mică, mici reflectori. de reflexiuni colorate.

Mobilă. În dreapta actorului așezat în trei scaune cu divan. Pe el sunt cuscenteri, perine. Jos lângă el o bluză albă și este cu perine. Lângă divan puțin mai în fund e un scaun clasic cu spetează lungă. În dosul scaunului așezat de perete cu paravan.

În stânga mai e mimice de cât trei tabureți pe care sunt puse și cuscenteri: una de mușcă, alta de mușcă și una de pluș, sunt așezate lângă perete.

Amănunte de spectacol. Înainte de a începe spectacolul muzica clasică de Grig, care urmează până când se ridică cortina. Urmează până pe conversația lor până spre a intra Pantalon clasic, când încetează. În timpul cortinei Portia stă pe divan și citește, complectată pe gât lângă ea. Stau un moment în calm și așteptare, pe muzică, apoi începe conversația. Muzica este lirică și duioasă. Mai cântă muzica când intră celelalte personagii în ele cu felul lor

Lumina de scenă. Lumina ziuă. Este de regulă de la scenă și de celă două reflectoare așezate la celă 2 loji (Regală) Sunt prevăzute cu sticle de ziuă și de noapte.

Costume. Costumele epocei „Venețienii a Evgelor". Portia este îmbrăcată: o haină lungă de culoare maron închis, cusută cu catifea de la gât până jos la poale și poalele de jur împrejur tot cu catifea. Mâneci lărgi. Sub haină o fustă a cam de 2 palme ce iese dese mâneci. Mânecile acestei haine de culoare gri deschis, largi și ele cusute. Sub haină un fel de capă până mai mici tot de culoare maron lungă până jos, cu pelerină mică pe spate. Ciorapi maron. Papuci de aloe albi cu bucăți. Este încins, are o pungă cam mare și albă în buzunare. Buton în mână cu cozea de mătasă. În cap are un fel de cercel a la „Vlaicu Vodă" tăiat în clopoț lângă ureche, de culoare gri, cât din fața ei până în stos cusută cu un fel de catifea. Forma ei e triunghiulară de la pământ ei are pe cap un capitan negru. În urechi are cercei și mâinele comparitorilor lui sunt tot lungi

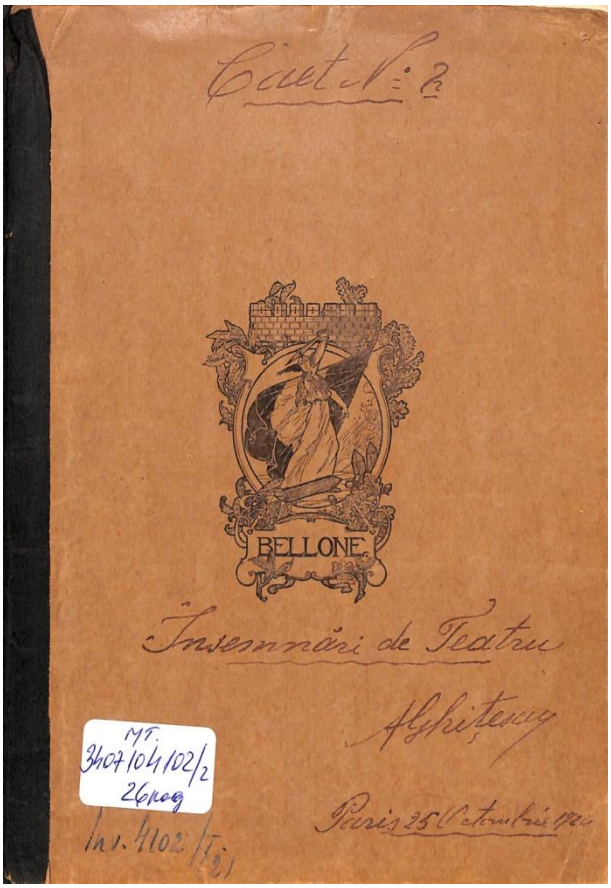

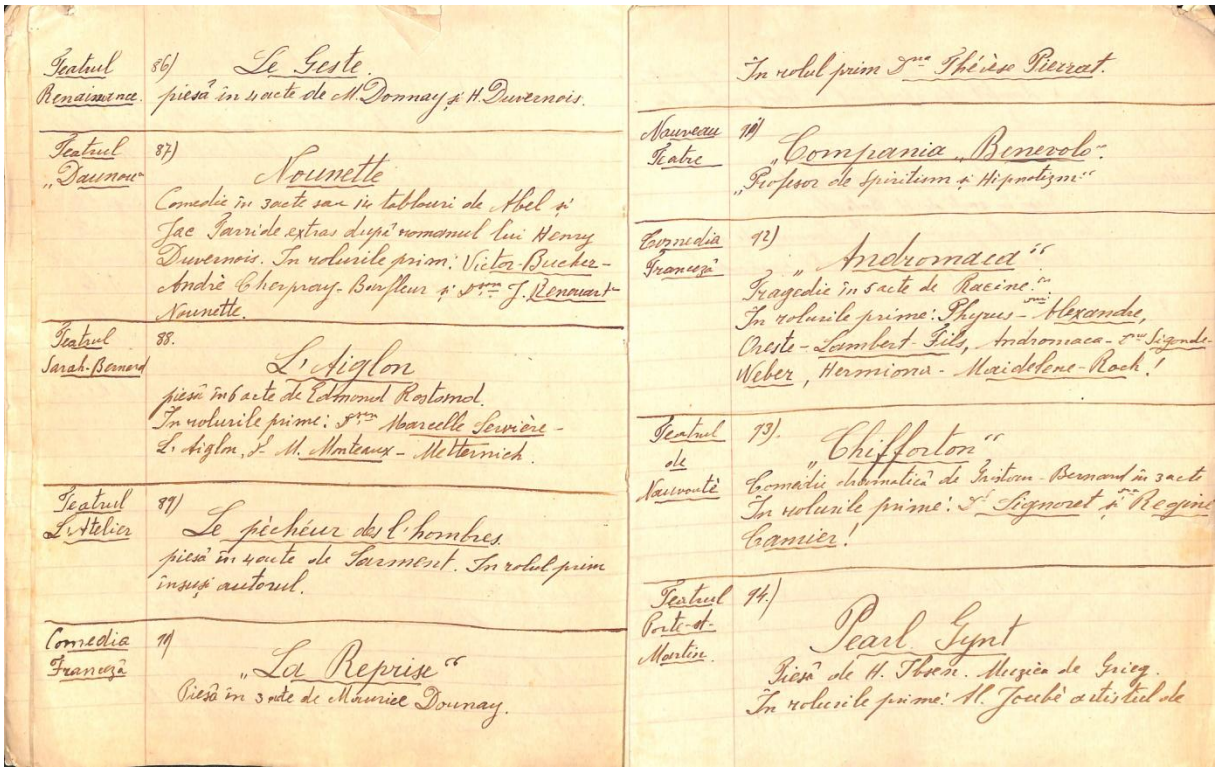
Teatrul Renaissance
86) Le Geste
piesă în 3 acte de M. Donnay și H. Duvernois.
Teatrul „Daunou"
87)
Nounette
Comedie în 3 acte sau în tablouri de Abel și Jac Parr de extras după romanul lui Henry Duvernois. În rolurile prim: Victor-Bucker-André Chorpray-Brasseur și Mme J. Renouard-Nounette.
Teatrul Sarah-Bernard
88.
L'Aiglon
piesă în 6 acte de Edmond Rostand.
În rolurile prime: Mme Marcelle Servière - L'Aiglon, Mr M. Monteaux - Metternich.
Teatrul L'Atelier
89)
Le pêcheur des l'hombres
piesă în 4 acte de Tarmenet. În rolul prim însuși autorul.
Comedia Franceză
90
„La Reprise"
Piesă în 3 acte de Maurice Donnay.
În rolul prim Mme Thérèse Kerrat.
Nouveau Teatre
91)
„Compania „Benevolo"
„Profesor de spiritism și Hipnotism"
Comedia Franceză
92)
„Andromaca"
Tragedie în 5 acte de Racine.
În rolurile prime: Pyrus - Mr Alexandre, Oreste - Lambert Fils, Andromaca - Mme Segonde-Weber, Hermiona - Madelene-Rock!
Teatrul de Nouveauté
93)
„Chiffonton"
Comedie vodevilică de Tristan-Bernard în 3 acte
În rolurile prime: Mr Signoret și Regnier Gamier!
Teatrul Porte-St-Martin
94)
Pearl Gynt
Piesă de H. Ibsen. Muzica de Grieg.
În rolurile prime: M. Joubé artistul de

BIBLIOGRAPHY

GHIȚESCU, Aurel, *O viață de om pe scenă…(50 de ani de teatru),* Editura Muzeelor Literare, Iași, 2017

Muzeul Național al Literaturii Române Iași, Colecția ,,Istoria teatrului românesc", Depozitul de patrimoniu, nr. Inv. 34.07.1. 04102/1,2

Muzeul Național al Literaturii Române Iași, Colecția ,,Istoria teatrului românesc", Depozitul de Patrimoniu, Nr. Inv.34.07.1.04119/1-11, Caiete Aurel Ghițescu, Caiet nr. 7, pp.1-13

Muzeul Național al Literaturii Române Iași, Colecția ,,Istoria teatrului românesc", Depozitul de Patrimoniu, Caiete Aurel Ghițescu, Nr. Inv.34.07.1.04119/1-11, Caiet nr. 1, pp.1-147

https://www.theatre-odeon.eu/en/the_theatre/history/1782_a_theatre_for_the_comediens_francais-p-9.htm

https://www.jstor.org/stable/1125146?read-now=1&seq=8#page_scan_tab_contents, Pentzell, R. (1967). Firmin Gemier and Shakespeare-for-Everybody. *The Tulane Drama Review, 11*(4), 113-124, p. 114

https://www.lesarchivesduspectacle.net/?IDX_Spectacle=11153

THE GWANGJU UPRISING – FROM HISTORICAL MOMENT TO CINEMATIC REPRESENTATION

Marian Suciu
PhD Student, „Babeș-Bolyai" University of Cluj-Napoca

Abstract: The contemporary history of the Republic of Korea is marked by its conflict with the People's Republic of Korea, as well as the authoritarian manner in which it was governed until Roh Taw-woo came to power. The authoritarian regime contributed to the rise of the Minjung movement, which militated for the democratization of South Korea. The Gwangju Uprising is amongst the most widely known internationally of the protests organised by this movement, due to the violent response of the government. The repression of the uprising is a black stain in the recent history of the country, as it led to the death of thousands of people. Although initially labeled as a communist manifestation, it is now considered an outcry for freedom.
As the Gwangju Uprising represents an important moment in Korean history, it has been used as an important theme in movies and television series produced after the change of the South Korean political paradigm. The current research explores the evolution of the image of the event from the individual experiences of the participants to a shared national memory, based on the documentary Their Gwangju, Our Gwangju and two additional Arirang documentaries, an alternative historical movie 26 Years (2012) directed by Cho Geun-hyu and the historical movie A Taxi Driver (2017) directed by Jang Hoon.

Keywords: Korean History, Korean Cinema, Colective Memory, Park Chung-hee, Chun Du Hwan.

Până de curând, istoria coreeană nu a fost foarte cunoscută de către lumea occidentală, dar începând cu ultimele două decenii acest lucru s-a schimbat datorită „hallyu (sau valul coreean)"[1], așa numitul fenomen de popularizare a culturii și civilizației coreene prin intermediul serialelor și filmelor coreene. Mai mult decât atât, cinematografia sud-coreeană, asemenea celor din „Hong Kong, […], Thailanda și […] China […] dezvoltă o asemenea activitate încât Hollywood n-a întârziat să țină cont de ea, îndeosebi atrăgându-i pe cineaștii cei mai talentați în orbita sa ori cumpărând drepturile de filme pentru re-make-uri americane"[2]. Cinematografiile europene s-au dezvoltat și prin intermediul coproducțiilor, incluzând și țări din Asia, distingându-se prin diversitatea colaboratorilor Franța, unde „numărul coproducțiilor se ridică la 66 de filme, oferind toate configurațiile posibile: franco-portughezo-angolez, italo-franco-american, hispano-cubanez, ruso-japonez, germano-american, germano-turc, hispano-franco-canadian"[3]. Ceea ce diferențiază cinematografia coreeană recentă de celelalte centre cinematografice asiatice și occidentale este faptul că valorizează istoria sa mai veche sau mai recentă, nu doar succesul modelului economic est-asiatic. Această unicitate, în cazul filmului care transpune un moment istoric coreean recent, este dată de faptul că aduce în atenția publicului evenimente mai puțin mediatizate, pe o parte, și de transformarea originală a unor amintiri și memorii individuale într-o imagine istorică colectivă, națională, pe de altă parte.

1Eun Mee Kim și Jiwon Ryoo, „South Korean Culture Goes Global: K-Pop and the Korean Wave", în *Korean Social Science Journal,* vol.34, nr.1, 2017, pp.117-118.
2Gilles Lipovetsky și Jean Serroy, *Ecranul Global: Cultură, mass-media și cinema în epoca hipermodernă,* trad. Mihai Ungurean, Polirom, Iași, 2008, p. 92.
3*Ibidem*, p. 93.

Introducere în Cinematografia Coreeană

Majoritatea cercetătorilor afirmă că cinematografia coreeană a început să se dezvolte în prima parte a secolului al XX-lea. Mai exact, aceste începuturi pot fi localizate în anul 1919, când în peninsula coreeană apare prima „dramă cinematografică". Era, de fapt, punerea în scenă a unei piese de teatru la care regizorul a adăugat proiecții de imagini. Primul film coreean adevărat a fost lansat în 1922 și se numea *Ch'unhyang-jŏn* (*Povestea lui Ch'unhyang*). Acesta era ecranizarea unei vechi povești de dragoste, în care apăreau explicate și elemente confucianiste[4].

După *Ch'unhyang-jŏn* apare și numeroase filme locale care subliniază brutalitatea japoneză, iar în 1928 apare filmul *Arirang,* a cărui coloană sonoră este transformată în scurt timp într-un popular cântec patriotic. În 1935 este creat primul film coreean cu sunet. Acesta fiind o reinterpretarea a clasicului *Ch'unhyang-jŏn.* Din nefericire, conducerea industriei cinematografice coreene trece în mâna japonezilor din 1938, care promovează crearea filmelor de propagandă imperială japoneză.

După cel de al Doilea Război Mondial apare *Chayu Manse* (*Bucurie pentru eliberare*), film care celebrează eliberarea peninsulei coreene de sub jugul japonez. După un scurt timp de liniște și pace, cinematografia coreeană suferă din nou datorită Războiului Coreean, în care Republica Populară Democrată Coreeană, împreună cu aliații săi comuniști, luptă pentru întregirea țării împotriva armatei Republicii Coreene și a aliaților săi occidentali.

După armistițiul din 1955, industria cinematografică sud-coreeană prosperă datorită relaxării condițiilor de distribuție, dar și datorită faptului că vesticii oferă sprijin logistic. În acest context, apare o nouă reinterpretare a filmului *Ch'unhyang-jŏn* în regia lui Yi Kyu-hwan în 1955, iar în 1956 apare filmul *Chayu Puin* (*Soția liberă*). De asemenea, în 1958 apare filmul sud-coreean color și prima animație coreeană, o reinterpretare a poveștii lui *Hong Kil-dong,* un fel de Robin Hood asiatic, care se opune nedreptăților cauzate de funcționarii publici din regatul Chosŏn[5].

După anul 1970, guvernul sud-coreean înființează Corporația de Promovare a Filmului Național, prin care încerca întemeierea unei organizații cinematografice, care să adune elite de regizori și care să lucreze pentru stat creând producții de calitate superioară fără a fi constrânși de regulile de cenzură politică. În aceeași perioadă, publicul coreean manifestă dorința de a vedea producții cinematografice cu teme mult mai interesante și de actualitate, ceea ce a dus la producții mult mai complexe din punct de vedere tehnic și mai profunde din punct de vedere psihologic. Îmbunătățirea calității peliculelor atrage atenția occidentalilor, care încep să aprecieze filme precum *Changma* (*Sezonul ploios,* 1979), *P'imak* (*Casa morții,* 1981), *Manch'u* (*Sfârșit de toamnă,* 1981), *Mandara* (1981), deoarece acestea abordează teme exotice sau de actualitate, precum crima comisă de o femeie, viața călugărilor budiști, viața unei familii din timpul Războiului Coreean sau exorcizarea făcută de un șaman[6].

Pe la mijlocul deceniului 1980, cele mai importante conglomerate industriale coreene, *chaebol,* achiziționează sau înființează divizii cinematografice. Odată cu intrarea pe piață a unor giganți precum Daewoo și Samsung, industria cinematografică coreeană beneficiază de o propulsare calitativă rapidă datorită faptului că aceste organizații investesc masiv și constant în dezvoltarea unor filme și seriale de succes. Mai mult, pe piața cinematografică din Republica

4James Wade, „Korea's Film World: History and Trends", în *Korean Dance, Theater and Cinema,* editat de Korean National Commission for UNESCO, Si-sa-yong-o-sa Publishers, Seoul, 1983, p.195-196.
5 *Ibidem,* pp. 197-198.
6*Ibidem,* pp. 199-203.

Coreeană intră și filmele americane, care sunt popularizate în mod agresiv. Cinefilii coreeni s-au bucurat de filme precum *Povestea unei căsătorii* (1992), *Doamna Mama* (1992), *Vulpea cu nouă cozii* (1994), *Shiri* (1999) și serialul *Doi Polițiști* (1993, 1996)[7]. Chiar dacă în perioada 1998-2003 organizațiile *chaebol* sunt forțate de guvern să vândă micile divizii cinematografice, producțiile nu scad în calitate ci, dimpotrivă, devin din ce în ce mai interesante și sofisticate din punct de vedere al realizării, datorită dezvoltării unor companii de producție și distribuție cinematografică precum Next Entertaiment World, Orion Group, Lotte Group și CJ Entertainment, care investesc masiv în dezvoltarea filmelor coreene[8].

Noul mileniu este marcat de apariția numeroaselor femei producător, precum Shim Jae-myung, Shim Bo-kyoung, Oh Jung-wan, Kim Mi-hee și Ahn Soo-hyuun, care se remarcă nu doar în spațiul asiatic, ci și în cel vestic[9]. Mai mult, regizori de film și producători, precum Kim Jee-woon, Park Chan-wook, Kwak Jae-yong, Kwak Kyung-taek, Kim Ki-duk, Kang Je-gyu atrag și ei atenția întregii lumi prin filme istorice, horror, sau dramatice. Filme precum *Gazda* (2006) și *Mama* (2009) regizate de Bong Joon-Ho și *Pieta* (2012) și *Moebius* (2013) regizate de Kim Ki-duk impresionează publicul la festivalurile de filme din Europa (Paquet 2009, 93-105).

Filmului *Parazitul,* regizat de Bong Joon-Ho, după câștigarea Globului de Aur la categoria „Cel Mai Bun Film într-o Limbă Străină" în 2020, a readus cinematografia coreană în atenția lumii occidentale. *Parazitul* evidențiază sloganul „iadul Joseon", adică dificultatea vieții în lumea capitalistă sud-coreeană, satirizând ascensiunea socială și discrepanțele dintre cei bogați, cei săraci și cei foarte săraci[10].

Revolta de la Gwangju

Istoria recentă a peninsulei coreene este foarte complicată și plină de momente istorice tulburătoare, iar unul dintre acestea este revolta de la Gwangju, care a avut loc între 18 și 27 Mai 1980. Eveniment a început să fie recunoscut ca o tragedie națională abia începând din 1988, iar vinovații masacrului au fost aduși în fața justiției abia în 1996.

Din 1963 și până în 1979, Republica Coreeană a fost condusă cu o mână de fier de către președintele Park Chung-hee (1917-1979). Acesta a ghidat statul „prin politicii orientate spre exportul [de produse] după 1964, în mod special prin orientarea spre industria grea și chimică în perioada Yusin (1973-9)"[11] , deoarece era un „dictator sângeros care a păstrat țara sub controlul poliției, a reprimat opoziția, și a împiedicat cetățenii proprii să aspire spre un sistem politic democratic"[12]. În 1979, în urma expulzării din Adunarea Națională a șefului opoziției, numeroși studenți au ieșit în stradă să protesteze, iar guvernul, într-o încercare disperată de a opri răspândirea manifestațiilor, instaurează legea marțială în zonele problematice. În acest context tensionat, pe 26 octombrie 1979, președintele Park Chung-hee este asasinat de către șeful Agenției Centrale Coreene de Informații, Kim Chane-kyu, care spera să devină liderul de-facto al Republicii Coreene. În urma investigării acestui asasinat, generalul Chun Du Hwan îi capturează pe Kim Chane-kyu și pe generalul Chong Sung-hwa, considerându-i vinovați.

7Brian Yecies și Aegyung Shim, *The Changing Face of Korean Cinema: 1960 to 2015,* Routledge, New York, 2016, 159-160.
8*Ibidem,* pp.166-167.
9Darcy Paquet, *New Korean Cinema: Breaking the Waves,* Columbia University Press, New York, 2009, 93-105.
10Hermanto Sihombing Lambok, „Representation of Social Class în Parasite Movie", în *Lire Journal (Journal of Linguistic and Literature),* vol. 5, nr. 1, 2021, pp.70-71.
11Hyung-a Kim, *Korea's Development Under Park Chung Hee, Rapid Industrialization, 1961-79,* Taylor & Francis e-Library, New York, 2005, p.206.
12*Ibidem,* p. Xii.

Deși lucrurile păreau că revin spre normalitate, deoarece unele fragmente nedemocratice din „constituția Yusin au fost anulate, studenții [care protestaseră împotriva președintelui Park] au fost eliberați și liderilor opoziției li s-au redat drepturile”[13]. Generalul Chun este recunoscut ca salvatorul Republicii Coreene de la o posibilă lovitură de stat, dar el continuă să-și consolideze puterea prin preluarea funcției de director al Agenției Centrale Coreene de Informații în aprilie 1980. Populația contestă această numire, iar studenții reîncep protestele, revendicând încetarea aplicării legii marțiale și demiterea generalului Chun din poziția de director al Agenției. Pe 15 mai, mii de studenți protestează pașnic pe străzile capitalei coreene, dar, din nefericire, protestul devine violent după ce un autobuz lovește un polițist care supraveghea zona, iar polițiștii încep să îi atace pe protestatari. Ca urmare, guvernul extinde legea marțială pe întregul teritoriu, interzice funcționarea universităților și desfășurarea activităților politice[14].

În acest context, studenții și civilii din orașul Gwangju încep protestele pașnice împotriva regimului militar pe 18 mai 1980. Guvernul central trimite brigăzi de paraşutiști cu ordinul de a ține sub control orașul. Însă, imediat după sosire, acești militari îi atacă atât pe protestatari, cât și pe cetățenii de rând ce se aflau din întâmplare pe străzi. Acest lucru crește tensiunea din oraș și atrage mult mai sprijin pentru protestatari. Mai mult, datorită mișcării spre crearea unui guvern local de către membrii protestului, pe 22 mai, guvernul ordonă blocarea accesului spre și din Gwangju, iar pe 27 mai orașul este recucerit de forțele armate care intră în oraș cu tancuri[15].

În urma acestor proteste, victimele raportate în mod oficial au fost: „170 morți (144 civili, 22 de soldați, 4 polițiști), 380 răniți (127 civili, 109 soldați, 144 polițiști) și 1740 persoane arestate”[16]. Însă, numărul morților este mai mare, deoarece mulți protestatari au fost dați dispăruți, existând suspiciunea că trupurile lor au fost incinerate sau ascunse.

În perioada următoare revoltei de la Gwangju guvernul sud-coreean afirmă că aceasta a fost o mișcare de revoltă a studenților și cetățenilor din Gwangju care a dus la moartea multora, dar refuză investigarea acestui eveniment. Abia în 1988 o comisie specială sub supravegherea Adunări Naționale investigează acest eveniment și confirmă că acest eveniment a fost o mișcare de democratizare și acordă compesații victimelor, iar în 1995 aceeași instituție creează legii speciale care să facă posibilă deschiderea unei anchete penale împotriva celor care au ordonat reprimarea brutală a protestatarilor de la revolta din Gwangju[17]. În 1996 generalul Chun este găsit vinovat și condamnat la moarte, dar sentința este transformată în 1997 de președintele Kim Dae-jung în închisoare pe viață. Mai târziu ancheta inițiată în 2017 aduce noi detalii care scoate în evidență noii detalii despre atacurile aeriene asupra orașului Gwangju[18].

Revolta de la Gwangju în Documentare

Memoria după cum afirma și Maurice Halbwachs în *Memorie Colectivă* este o construcție socială pe care se bazează construcția socială, care include familia, religia și chiar propria cultură națională[19]. Primul pas în construirea memoriei colective este amintirea individului, dar aceasta

13Tim Warnberg, “The Gwangju Uprising: An Inside View”, în *Korean Studies,* vol. 11, 1987, p.35.
14*Ibidem,* pp.36-37.
15*Ibidem,* pp.38-45.
16Sup Han, „Kwangju and Beyond: Coping with past State Atrocities în South Korea”, în *Human Rights Quarterly*, nr. 3, 2005, p. 1002.
17*Ibidem,* pp. 1004-1007.
18 Julian Ryall, „Can South Korea Heal Gwangju Uprising Wounds”, în *DW Academie*, 24.08.2017, disponibil pe https://www.dw.com/en/can-south-korea-heal-gwangju-uprising-wounds/a-40217666. Accesat în 16 Aprilie 2021.
19Maurice Halbwachs, *On Collective Memory,* tradus în engleză de Lewis A. Coser, The University of Chicago Press, Chicago, 1992, p.40.

cum afirma Maurice Halbwachs nu poate fi înțeleasă decât dacă este raportată la grupul din care face parte[20]. Astfel că dacă amintirea unui individ nu rezonează cu mentalitatea unui grup aceasta nu are cum să supraviețuiască de-a lungul istorie. Spre exemplu: dacă cineva ascunde o comoară și spune tuturor că a ascuns o comoară în locul x, dacă nimeni nu îl crede, pentru că cel care ascunde comoara e prea sărac să aibă o comoară, acest lucru va fi uitat. Tot așa și în cazul memoriei colective, aceasta se naște prin vorbirea despre amintire în societate, prelucrarea cognitivă de către cel care ascultă a amintiri, dar și de supraviețuirea procesului filtrări istorice[21].

Având în vedere că „nu îți amintești niciodată singur trecutul, ci întotdeauna cu ceilalți”[22], jurnaliști și producători cinematografici, în special cei ai documentarelor jurnalistice și a celor istorice ar trebui să se concentreze pe scoaterea în evidență a adevărului celorlalți, adevărului furnizat de martori, într-un mod cât mai autentic prin folosirea legitimități date de martori și informațiile statistice și importanța dată evenimentului de către persoanele neimplicate în eveniment[23].

În ceea ce privește revolta de la Kwangju documentarele jurnalistice și documentarele istorice introduc pe lângă o scurtă prezentare a faptelor ce s-au petrecut și amintirile indivizilor asupra evenimentului istoric pe pentru a da veridicitate faptelor prezentate. Mai mult decât atât documentarele de multe ori introduc și martirii de după eveniment sau persoane neimplicate direct în eveniment, pentru a sublinia faptul că această revoltă merită să rămână în cărțile de istorie. Toate aceste elemente sunt folosite de către producător pentru a crea impresia de veridicitate în mintea publicului, dar concentrându-se pe martori direcți sau indirecți ai evenimentului documentarul se îndepărtează de contextul mai larg al evenimentului. Astfel în documentarul televiziuni Arirang *5/18 Remembering History of May 18 Democracy Movement* [*5/18 Amintindu-ne Istoria din 18 Mai a Mișcării Democratice*] cu toate că prezintă filmări din cimitirul unde se găsesc victimile revoltei, conține introducerea în evoluția revoltei din Gwangju de la o mișcare pașnică împotriva legii marțiale la luptele cu forțele armate, mărturia unui martor al revoltei (Ryu Myung-chul) sau rudelor lor (Baek Minjuhwa), acesta eșuează datorită lipsei contextului istoric general (dictatura președintelui Park și asasinarea lui, preluarea puteri de către generalul Chun), dar și a lipsei viziunii celui neimplicat în revoltă. În cea ce privește documentarul jurnalistic *May 18 Pro-Democracy Movement Shapes Democracy in South Korea* [*Mișcarea Democratică 18 Mai Creează Democrația în Coreea de Sud*] față de cel menționat anterior conține întreaga descriere a evenimentelor ce au condus la revolta din Gwangju și descrie evoluția ei, dar nu folosește mărturiile ca bază a veridicități, bazându-se mai mult pe imaginii din aceea perioadă. Spre deosebire de documentarele jurnalistice *Their Gwangju, Our Gwangju* [*Gwangjul lor, Gwangjul nostru*] reușește să atingă toate punctele necesare furnizări unui mărturi veridice asupra evenimentului În primul se concentrează pe memoria indiviziilor care s-au sacrificat pentru a scoate la lumină evenimentul. Spre exemplu, Kim Ui-gi care se aruncă sau este aruncat de pe balconul din apartamentul unde locuia, după ce redactează un pamflet despre evenimentul de la Gwangju; Kim Jong-tae și Park Rae-jeon care își dau foc în semn de protest împotriva ignoranței guvernului asupra evenimentelor ce avuseseră loc la Gwangju, dar și alți martiri care în urma luptei pentru afișare a adevărului despre Gwangju au

20*Ibidem,* p.53.

21Piotr H. Kosicki și Alexsandra Jasinska-Kania, „Guest Editors' Introduction: Aggressors. Victims, and Trauma in Collective Memory”, în Internațional Journal of Sociology, vol.37, nr. 1, 2007, p. 5.

22Simona Mitroiu, „Lupta pentru Identitatea Omului. Memoria și Identitatea Colectivă”, în *Analele Universității „Constantin Brâncuși” Din Târgu-Jiu. Seria Litere și Științe Sociale,* nr. 3, 2010, p. 144.

23Richard M. Blumenberg, „Documentary Films and the Problem of 'Truth'”, în *Journal of the University Film Association,* vol. 29, nr. 4, 1977, p. 20.

fost uciși sau au suferit traume psihice. Pe lângă exemple de martiri și a unor interviuri cu familile lor, reportajul reușește să recreeze întregul context istoric și întreaga evoluție a revoltei și a evenimentelor de după revoltă. Mai mult decât atât reportajul aduce aminte și de modul în care jurnalistul Jurgen Hinzpeter reușește să redea povestea revoltei, dar și opinia experților asupra evenimentului, iar imaginile nu cad doar pe mormintele celor căzuți în timpul revoltei sau după ci și pe Arhivele 18 Mai, un adevărat muzeu, în care se păstrează memoria acestui eveniment.

Memorie Colectivă

După cum afirma Don Baker în cercetarea sa pentru a înțelege modul în care este perceput evenimentul de populația Republici Coreene trebuie să înțelegem doar evenimentul în sine ci și cum este reprezentat ei în cinematografie[24]. Printre cele mai importante reprezentări cinematografice care prezintă acest eveniment sunt „*26 de Anii* (2012), *O petală* (1996), […] *18 Mai* (2007), *Oh! Țară de vis* (1989), *Bomboană cu mentă* (1999), *Cântecul învieri* (1991), *Vechea Grădină* (2007)”[25] și *Un Șofer de Taxi* (2017). Dintre aceste reprezentări considerăm că cele care reușesc să descrie cel mai veridic evenimentele din Gwangju sunt *26 de Anii* și *Un Șofer de Taxi*, deoarece reușesc să îl familiarizeze pe cel care urmărește filmul cu evenimentul și realismul reconstrucției acțiuni îl face pe urmăritorul filmului să creadă că chiar a fost acolo și așa s-a întâmplat.

În timp ce documentarele reconstituie amintirea protestatarilor la evenimente sau a rudelor acestora, fiecare descrind o bucățică din revolta de la Gwangju. În fimul istoric *Un Șofer de Taxi* regizat de Jang Hoon cel care urmărește filmul vede întregul eveniment din perspectiva cameramanului german Hinzpeter care obține mărturi despre revolta Gwangju, dar și din perspectiva șoferului de taxi din Seul care află despre această revoltă despre care la Seul nu se știa nimic. Importanța imaginilor suprinse de cameramanul german sunt de foarte multe ori subliniate prin faptul că o dată ce va ajunge în Japonia acesta va arăta lumii prin ce chinuri trec cei din Gwangju și acest lucru va face ca politicieni lor să reacționeze altfel.

La începutul filmului îl întâlnim pe taximetrist gonind cu taxiul său printre protestatari împotriva legii marțiale, pe care îi descrie ca fiind copiii răsfățați, pe care i-ar trimite la muncă în Arabia Saudită, unde muncise până nu demult. Însă această imagine este motivată de faptul că acesta încerca să supraviețuiască după ce nevasta îi murise lăsând datoria îngrijiri sale medicale și a propriei fiice pe umerii săi. De aceea atunci când aude de cameramanul german care ar plăti o avere pentru o cursă în Gwangju pleacă să fie el cel care urmează să îl ducă pe german în locul dorit.

Însă o dată ajunși în Gwangju cei doi descoperă o scenă dintr-un război, nu dintr-o revoltă civilă. În stradă studenți și cetățeni din Gwangju se luptă împotriva militarilor care trag cu muniție reală în ei, iar spitalul este plin de morți, dar și victime grav rănite. În timp ce studenți au fețe vizibile și militează cu steagul național în mână pentru un stat democratic nou, militari care îi brutalizează „au fețele acoperite cu măști de gaze, sau camera este poziționată din spatele lor”[26]. Acesta fiind un simbol al faptului că cei care au murit sau au dispărut în timpul revoltei

24Don Baker, „Victims and Heroes: Competing Visions of May 18”, în *Kwangju: The May 18 Uprising in Korea's Past and Present*, editat de Gi Wook Shin, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, 2003, p. 87.
25David Shim, „Cinematic Representations of the Gwangju Uprising: Visualising the 'New' South Korea in *A Taxi Driver*”, în *Asian Studies Review*, nr. 1, 2020, p. 2.
26*Ibidem*, p.10.

sunt persoane cunoscute, în timp ce militari și cei care au dat ordiniile acestui masacru nu sunt cunoscuți în totalitate nici astăzi, singurul vinovat condamnat fiind președintele Chun.

Chiar dacă filmul se concentrează pe figurile studenților de gen masculin, ca principalii actori ai revoluției. Alături de ei găsim șoferi de taxiuri, care simpatizează cauza promovată de studenți, dar și „ tați îngrijorați, […], muncitori onești [de la fabricile din oraș], profesioniști [din diverse domenii de activitate], […] și indivizi conduși de scopuri nobile"[27]. Alături de aceștia întâlnim și femeii, care participă indirect la revoltă, fie ca mame care deplâng copiii uciși sau răniți sau ca distribuitoare de mâncare. Aici trebuie să avem în vedere că societatea coreeană este influențată de etica confucianistă, conform căreia bărbatul este cel care muncește, iar femeia este cea care se ocupă de treburile casnice. Astfel că rolul femeii ca cea care se ocupă de aprovizionarea cu mâncare în timpul revoltei este normal.

Chiar dacă revolta din Gwangju este un moment tensionat localnici îl întâmpină cu brațele deschise pe cameramanul german oferindu-i adăpost și mâncare. Mai mult seara când se retrag într-o casă au parte de o adevărată cină, în timpul căreia discută despre cum filmarea străinului va schimba cursul evenimentelor.

Cu toate că la început taximetristul este mânat doar de banii în această excursie, evenimentele din Gwangju îl fac să conștientizeze ce turnură negativă au luat evenimentele de acolo având în vedere faptul că soldați utilizau muniție reală și îi brutalizau pe protestatari până când aceștia mureau. Astfel că acesta începe să acționeze din dorința de aduce adevărul la suprafață, în contextul în care presa locală era manipulată de autorități astfel încât să nu se descrie realitatea, iar protestatari să fie ponegriți pentru faptele lor. Acesta îl duce pe cameramanul german la aeroport din Seul și îl ajută să plece în Japonia, ca astfel să arate lumii atrocitățiile din Gwangju și să întipărească în memoria colectivă a coreenilor și a lumii masacrul ordonat de președintele Chun.

Având în vedere că filmul istoric *Un Șofer de Taxi* este bazat pe experiența reală a jurnalistului Jürgen Hinzpeter, putem afirma că prin acest film publicul, coreean în mod special, dar și cel vestic beneficează astăzi de o rememorare veridică a acelor evenimente prin acest film și că dacă acel jurnalist prezentat și în filmul expus nu ar fi existat astăzi poate guvernul coreean ar fi putut mușamaliza acest eveniment, iar memoria colectivă nu l-ar fi reținut.

În ceea e privește al doilea film *26 de Anii* de regizat de Cho Geun-hyun, acesta prezintă povestea a cinci oameni obișnuiți, care au suferit în timpul revoltei de la Gwangju și care doresc ca vinovatul, președintele Chun Du Hwan din spatele represiuni agresive a revoltei să își ceară iertare sau să moară. Scenariul filmului este bazat pe manhwaga-ul (benzi desenate coreene) cu același nume creat de Kang Full[28].

Primele minute ale filmului sunt o combinație între banda desenată și filmul animat, în timpul cărora se redă experiența traumatizantă a celor cinci personaje centrale în timpul revoltei de la Gwangju. Aceste prime minute din film sunt realizate într-un mod diferit de restul filmului, pentru a sublinia faptul că doar aceste momente sunt inspirate din fapte reale, în timp ce restul acțiunii filmului este ficțiune. Mai mult decât atât, spre deosebire de alte filme și documentare *26 de Anii* prezintă și perspectiva soldatului care a participat la reprimarea revoltei. Această perspectivă este expusă prin trauma lui Kim Gap-se, care dintr-o greșală ucide un civil nevinovat, care cel mai probabil nici măcar nu participase la revoltă. De asemenea, este

27*Ibidem,* p. 12.

28Claire Lee, „Movies Based on Webtoons Flourish", în *The Korean Herald,* publicat pe 23 Noiembrie 2012, accesat pe 28 Aprilie 2021. Disponibil pe http://www.koreaherald.com/view.php?ud=20121123000597.

impresionantă și trauma prin care trece Mi-jin Shim atunci când aceasta vede cum mama ei recuperează cadavrul tatălui lui Mi-jin dintr-un maldăr de corpuri desfigurate în putrefacție.

Traumele prin care au trecut în timpul revoltei de la Gwangju gangsterul Kwak Jin-bae, sportiva Shim Mi-jin, polițistul Kwon Jung-hyuk, lobistul Kim Joo-ahn și președintele de companie Kim Gap-se îi fac pe aceștia să se adune și să planifice asasinarea fostului președinte al Republicii Coreene. Mai mult decât atât spre deosebire de alte filme în care femeile coreence au un rol secundar sau cel mult de soție credincioasă, în acest film se trece peste influența patriarhală și confucianistă a societății coreene, iar Mi-jin Shim preia rolul principal de asasin[29]. Din nefericire, atunci când trage în mașina cu care se plimba fostul președinte, aceasta ratează, iar grupul de asasinii trebuie să intre în interiorul casei președintelui pentru a reuși să ducă misiunea lor. Aceștia fiind determinați fie să obțină scuza fostului președinte sau asasinarea lui, deoarece „atunci când cineva face rău cuiva sau îi face să sufere acela ar trebui măcar să își ceară scuze”[30].

În concluzie putem afirma că revolta de la Gwangju nu este doar un simplu eveniment din istoria modernă a Republicii Coreene ci este un eveniment major care a intrat în memoria colectivă a societății coreene prin intermediul numeroaselor documentare și filme istorice și ficționale care au fost creat după acest eveniment traumatizant pentru cetățenii orașului Gwangju.

BIBLIOGRAPHY

Arirang, *5/18 Remembering History of May 18 Democracy Movement*, lansat pe data de 18 mai 2016, accesat pe 10 mai 2021. Disponibil pe https://www.youtube.com/watch?v=33n83NaLXzU.

Arirang, *May 18 Pro-Democracy Movement Shapes Democracy in South Korea*, lansat pe data de 18 martie 2019, accesat pe 10 mai 2021. Disponibil pe https://www.youtube.com/watch?v=W6gKa8BeA_c.

Baker Don, „Victims and Heroes: Competing Visions of May 18”, în *Kwangju: The May 18 Uprising in Korea's Past and Present*, editat de Gi Wook Shin, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, 2003, pp. 87-108

Blumenberg M. Richard, „Documentary Films and the Problem of ‘Truth’”, în *Journal of the University Film Association*, vol. 29, nr. 4, 1977, pp. 19-22.

Cho Geun-hyun (regizor), *26 Ani*, 2012.

Halbwachs Maurice, *On Collective Memory*, tradus în engleză de Lewis A. Coser, The University of Chicago Press, Chicago, 1992.

Han Sup, „Kwangju and Beyond: Coping with past State Atrocities în South Korea”, în *Human Rights Quarterly*, nr. 3, 2005, pp. 998-1045.

Hoon Jang (regizor), *Un șofer de taxi,* 2017.

Kim Eun Mee și Ryoo Jiwon, „South Korean Culture Goes Global: K-Pop and the Korean Wave”, în *Korean Social Science Journal*, vol.34, nr.1, 2017, pp.117-152.

29 Gooyong Kim, „The Suffered, the Un-represented, Yet Still the Protesting: The Cinematic Un-representations of the Bereaved Mothers in post-Kwangju May Uprising Movements”, în *Korean* Humanities, vol. 6, nr. 1, 2020, p. 110.

30 Claire Lee, „The Presidential Politics of Film”, în *The Korean Herald*, publicat pe 28 Octombrie 2012, accesat pe 28 Aprilie 2021. Disponibil pe http://www.koreaherald.com/view.php?ud=20121128000955.

Kim Gooyong, „The Suffered, the Un-represented, Yet Still the Protesting: The Cinematic Un-representations of the Bereaved Mothers in post-Kwangju May Uprising Movements", în *Korean* Humanities, vol. 6, nr. 1, 2020, pp. 95-122.

Kim Hyung-a, *Korea's Development Under Park Chung Hee. Rapid Industrialization, 1961-79,* Taylor & Francis e-Library, New York, 2005.

Kosicki H. Piotr și Jasinska-Kania Alexsandra, „Guest Editors' Introduction: Aggressors. Victims, and Trauma in Collective Memory", în Internațional Journal of Sociology, vol.37, nr. 1, 2007, pp. 3-9.

Lambok Hermanto Sihombing, „Representation of Social Class in Parasite Movie", în *Lire Journal (Journal of Linguistic and Literature),* vol. 5, nr. 1, 2021, pp. 70-80.

Lee Claire, „Movies Based on Webtoons Flourish", în *The Korean Herald*, publicat pe 23 Noiembrie 2012, accesat pe 28 Aprilie 2021. Disponibil pe http://www.koreaherald.com/view.php?ud=20121123000597.

Idem, „The Presidential Politics of Film", în *The Korean Herald,* publicat pe 28 Octombrie 2012, accesat pe 28 Aprilie 2021. Disponibil pe http://www.koreaherald.com/view.php?ud=20121128000955.

Lipovetsky Gilles și Serroy Jean, *Ecranul Global: Cultură, mass-media și cinema în epoca hipermodernă,* trad. Mihai Ungurean, Polirom, Iași, 2008.

MBC, *Their Gwangju, Our Gwangju,* lansat pe data de 19 noiembrie 2016, accesat pe 10 mai 2021. Disponibil pe https://www.youtube.com/watch?v=z6ycdzF1Lso.

Mitroiu Simona, „Lupta pentru Identitatea Omului. Memoria și Identitatea Colectivă", în *Analele Universității „Constantin Brâncuși" Din Târgu-Jiu. Seria Litere și Științe Sociale,* nr. 3, 2010, p. 121-46.

Paquet Darcy, *New Korean Cinema: Breaking the Waves,* Columbia University Press, New York, 2009.

Ryall Julian, „Can South Korea Heal Gwangju Uprising Wounds", în *DW Academie*, 24.08.2017, disponibil pe https://www.dw.com/en/can-south-korea-heal-gwangju-uprising-wounds/a-40217666. Accesat în 16 Aprilie 2021.

Shim David, „Cinematic Representations of the Gwangju Uprising: Visualising the 'New' South Korea in *A Taxi Driver*", în *Asian Studies Review,* nr. 1, 2020, pp. 1-17.

Yecies Brian și Shim Aegyung, *The Changing Face of Korean Cinema: 1960 to 2015,* Routledge, New York, 2016.

Wade James, „Korea's Film World: History and Trends", în *Korean Dance, Theater and Cinema,* editat de Korean National Commission for UNESCO, Si-sa-yong-o-sa Publishers, Seoul , 1983, p. 195-205.

Warnberg Tim, "The Gwangju Uprising: An Inside View", în *Korean Studies,* vol. 11, 1987, pp. 33-57.

THE ACTIVITIES OF THE HOUSE OF CULTURE IN THE BUZĂU DISTRICT DURING 1953-1962

Trandafir Marinela
PhD Student, „Valahia" University of Târgoviște

Abstract: Once they took the helm of the country in 1948, the Communists began to liquidate all political parties, aiming gradually at triggering the "cultural revolution". In all speeches and documents, the whole propaganda apparatus of the Communist Party would glorify the Soviet Union, considered "the great friend from the East", and condemnedby all means the previous political class, led by the King, considered to be guilty of all. The cultural field would be a priority in the Communist Party's policy because cultural activities could penetrate the life of certain social categories, particularly the working class and the peasantry. At the local level, the communist regime used all cultural institutions (schools, community centers, theatres, cinemas, libraries, cultural houses) to practice intense cultural propaganda, the House of Culture in the Buzăurayon being one of them. The conferences, the artistic events, social soirees, all the cultural activities of the years 1953 to 1962 that took place locally under the close organization of the BuzăuRaion House of Culture, in addition to promoting Soviet ideology, aimed atsupporting the fight for peace among the popular masses.The RomanianCommunist Partyconsideredsuch cultural manifestations necessary for "the cultural revolution of building socialism in our country". The Communist Party envisaged to carry out activities,with the support of the House of Culture, aimed directly at the working peasants, to develop socialist awareness and strengthen the new government.According to the Communists, cultural institutions "have become powerful focal points for raising awareness and explaining the Party's policy among the peasants", as well as a way of spreading "scientific and cultural knowledge". The purpose of this article is to bring to the reader's attention,viasummarizing unique documents of the archive held by the Buzău County Service of the National Archives, information on the content and the way such activities were developed due to the involvement of the BuzăuRayonHouse of Culture. At the same time, I want to highlight the way how the Communists manipulatedpeople through such cultural activities and their intention to turn them against the former political class towardswhom the Communists showed fierce hatred.

Keywords: Culture house, socialism, ideology, cultural activities, cultural revolution

Introducere

Ajunși la cârma țării în anul 1948, comuniștii, vor începe lichidarea tuturor partidelor politice, urmărind ca treptat să declanșeze „revoluția culturală". Întregul aparat de propagandă al Partidului Muncitoresc Român va proslăvi în toate discursurile și documentele, Uniunea Sovietică, considerată „marele prieten de la răsărit" și va denigra prin toate mijloacele clasa politică anterioară în frunte cu regele, considerată vinovată de toate relele. Domeniul cultural va fi unul prioritar în politica Partidului Muncitoresc Român, deoarece prin activitățile culturale puteau pătrunde în viața anumitor categorii sociale, în special, clasa muncitoare și țărănimea. Pe plan local regimul comunist s-a folosit de toate instituțiile culturale (școli, cămine culturale, teatre, cinematografe, biblioteci, case de cultură) pentru a-și manifesta intens propaganda culturală, printre acestea numărându-se și Casa de Cultură din Raionul Buzău. Conferințele, manifestările artistice, șezătorile, toate activitățile culturale din anii 1953-1962 care aveau loc pe plan local sub atenta organizare a Casei Raionale de Cultură din Buzău, au vizat pe lângă propagarea ideologiei sovietice și sprijinirea luptei pentru pace în rândul maselor populare.

Aceste manifestări culturale, Partidului Muncitoresc Român, le considera necesare „revoluției culturale pentru construirea socialismului în țara noastră”. Scopul noului regim ajuns la cârma țării era de a desfășura cu sprijinul Caselor de Cultură activități ce îi viza în mod direct pe țăranii muncitori în vederea dezvoltării conștiinței socialiste și consolidarea noii orânduiri în țara noastră. În viziunea comuniștilor, instituțiile culturale „au devenit focare puternice de popularizare și de explicare în rândurile țărănimii a politicii partidului” dar și o cale de răspândire a „cunoștințelor științifice și culturale”. Prin realizarea prezentului articol doresc să aduc în atenția cititorului printr-o sinteză a documentelor inedite de arhivă, documente aflate la Serviciul Județean Buzău al Arhivelor Naționale, informații cu privire la conținutul și modul de desfășurare al acestor activități prin implicarea Casei Raionale de Cultură din Buzău. Totodată doresc să scot în evidență modul de manipulare a maselor populare de către comuniști prin aceste manifestări culturale și intenția lor de ai întoarce împotriva fostei clasei politice față de care aceștia își manifestau o ură acerbă.

Activitățile casei de cultură din raionul Buzău în perioada 1953-1962

Aparatul de propagandă al Partidului Muncitoresc Român va pătrunde adânc în toate mediile culturale. Pe lângă control și cenzură acesta și-a impus propriile metode de coordonare a activităților. Ca populația să se acomodeze cu noul regim și să accepte noua ordine socială trebuia să se ajungă la ea prin diferite mijloace care să nu fie sesizate și respinse, de aceea populația vizată era în special cea din mediul rural cu o cultură redusă și fără mijloace de informare. Poporul român pe lângă legătura sa strânsă cu glia strămoșească era apreciat și prin modul său de a se distra duminica, în zilele de sărbătoare sau cu diferite ocazii speciale (nunți, botezuri, serbări câmpenești) care erau dragi sufletului lor și îi ajutau să treacă peste vicisitudinile vieții. Comuniștii vor profita de acest lucru, vor păstra activitățile cunoscute din vremea regalității dar vor schimba esența lor. Aceste zile de odihnă și petrecere a timpului liber într-un mod plăcut nu erau pentru muncitorul din fabrică sau pentru țăranul de rând ci un mijloc de proslăvire și idolatrizare a Uniunii Sovietice. Directivele venite de la Centru legate de propaganda culturală erau redirecționate pe plan local. Fiecare Regiune și Raion trebuiau să ia aminte și să le pună în aplicare. În cazul de față, Comitetul pentru așezăminte culturale de pe lângă Consiliul de miniștri al R. P. R, Direcția Cămine Culturale va trimite către Sfatul Popular al Raionului Buzău, Regiunea Ploiești, Secțiunea Culturală o circulară în care se menționa că atașat vor trimite „Regulamentul de organizare și funcționare a caselor de cultură raionale”. Acest document trebuia folosit pentru îndrumarea în munca culturală[1]. Documentul atașat ce constituia „Regulamentul provizoriu de organizare a caselor de cultură raionale de stat” era structurat pe cinci capitole acestea incluzând un total de 17 articole: Capitolul I cuprindea - Dispoziţiuni generale; Capitolul II – Sarcinile și principiile de organizare a caselor de cultură raionale; Capitolul III – Conducerea caselor de cultură raională; Capitolul IV- Mijloace bănești și administrarea casei de cultură; Capitolul V- Dispoziţiuni finale[2].

În percepția aparatul de propagandă comunist, prin activitățile Caselor Raionale de Cultură se urmărea „popularizarea hotărârilor Partidului și Guvernului, a hotărârilor organelor locale de partid și sfaturilor populare, precum și mobilizarea oamenilor muncii pentru

[1] Serviciul Județean Buzău al Arhivelor Naționale, Fond „Sfat Popular Raion Buzău”, dosar 1/1953, Casa Raională, circulară din data de 5 septembrie 1953, f. 57.

[2] S. J. A. N., Buzău, Fond, Fond „Sfat Popular Raion Buzău”, dosar 1/1953, Casa Raională, Regulament provizoriu, f. f. 58 - 66

îndeplinirea sarcinilor trasate pe aceste hotărâri". Un alt aspect pe care îl considerau important de atins era „ridicarea la un nivel mai înalt a muncii de lămuriri și de informare a țărănimii muncitoare pentru cunoașterea, evenimentelor politice interne și internaționale, precum și pentru demascarea imperialiștilor americani și englezi, a slugilor titoiste și a agenților lor"[3]. Observăm atacul furibund al comuniștilor la țările care și-au păstrat intact regimul democrat dar și efortul acestora de a inocula în mintea românilor cum aceste „țări imperialiste" le-au influențat într-un mod negativ de-a lungul timpului atât viața economică cât și socială. Ținta aparatului de propagandă nu mai erau acum intelectualii datorită faptului că cei care nu trecuseră de partea noului regim, în mare parte, fuseseră înlăturați prin diferite mijloace, ținta lor erau muncitorii și țăranii care alcătuiau „Fundația țării" și puteau în simplitatea lor să nu accepte noua schimbare și să se revolte dacă condițiile de trai îi făceau vulnerabili. Cunoscând aceste sensibilități ale oamenilor de rând, comuniștii vor încerca să pătrundă în viața lor printr-un plan bine pus la punct, cu un obiectiv precis, distrăgându-le atenția și implicându-i cu sau fără voia lor în desfășurarea lui. Ca acest plan sa funcționeze și să nu dea greș vor subordona toate instituțiile statului și vor fi folosite ca mijloace de propagandă pentru activități care să fie pe placul regimului. Casa Raională de Cultură din Buzău care era situată în imobilul din Strada Republicii, Nr. 2, avea în vedere astfel de activități[4]. Într-un memoriu justificativ din data de 14 aprilie 1953, Secția Culturală a Raionului Buzău susținea ca sala cea mai mare din incinta Palatului Comunal să fie amenajată ca sală pentru activități culturale deoarece Casa Raională de Cultură din Buzău nu are o sală de festivități pentru conferințe, concerte, ședințe, teatre, teatru de păpuși și alte manifestări culturale. Sala mare a teatrului „Ilie Pintilie" care era în subordinea Casei Raionale de Cultură, fusese amenajată dintr-o hală de carne care era insalubră și cu riscul de a se dărâma[5].

În circulara trimisă în data de 2 ianuarie 1953 de Sfatul Popular al Regiunii Ploiești către Sfatul Popular al Raionului Buzău, secția culturală, una dintre directive este înființarea unor orchestre populare dar și una simfonică la nivel de Raion. Astfel în document sunt menționate următoarele: „Măsurile luate de Guvern în lărgirea activității muzicii populare și punerea în folclorul popular al folclorului popular, cresc mereu, astfel în 1953 s-a aprobat cu adresa comitetului de Artă nr. 2 219 din 26 Decembrie 1952, să ia ființă 8 orchestre populare raionale și o orchestră simfonică în orașul Ploiești. Acestea vor lua ființă pe baza de decizie a Comitetului Executiv raional". În aceeași circulară sunt trecute și sumele care vor fi date pentru înființarea acestor orchestre dar și alte cheltuieli care vor rezulta după înființarea acestora astfel „Orchestrele prevăzute primesc din partea statului sume subvenții. Dumneavoastră vi s-au repartizat suma de 10 000 lei. Această unitate va întocmi de urgență sprijinul Secțiunii Financiare și personal al dumneavoastră, planuri de venituri și cheltuieli.

La venituri va cuprinde: venituri proprii (40 de spectacole, exemplu 12 spectacole x 5 lei = 60 000 lei; dotații de buget = 10 000;

La cheltuieli se vor cuprinde pe articole bugetare cheltuielile de la întreținere (localului și instrumente, deplasări pentru dat concerte, prevăzând la art. 18, onoruri de concert, pentru membrii orchestrei în limita planului de venituri și cheltuieli. Încadrarea se face pe lângă Casa de Cultură sau Secția culturală cu titluri exemplu: Orchestra de Muzică populară ≪Ilie Pintilie≫ a Sfatului Popular raional Buzău. Pentru a se da decizie și a lua ființă în cadrul festiv este nevoie

[3]*Ibidem*, f. f. 58-59.
[4]S. J. A. N., Buzău, Fond, Fond „Sfat Popular Raion Buzău", dosar 1/1953, Casa Raională, Circulară din data de 7 august 1953, f. 87.
[5]S. J. A. N., Buzău, Fond, Fond „Sfat Popular Raion Buzău", dosar 1/1953, Casa Raională, Memoriu justificativ din data de 14 aprilie 1953, f. 143.

de proces verbal de constituire, plan de muncă, plan de venituri şi cheltuieli toate în 6 exemplare şi trimise cel târziu la 8 ianuarie Secţiei culturale regionale. Netrimiterea la timp a lucrărilor atrage după sine şi pierderea sumei şi imposibilitatea de înfiinţare a orchestrei. Pentru îndeplinirea acestei importante sarcini veţi cere sprijinul permanent al Secţiei de Propagandă şi Agitaţie a raionului P. M. R a Comitetului Executiv şi Secţia Financiară”[6].

Intenţiile comuniştilor erau ca prin aceste activităţile culturale manifestate să se aprofundeze studierea muzicii, a dansului dar şi antrenarea specialiştilor în munca folclorică după cum vom putea observa în documentul următor. În data de 5. XII. 1953, Sfatul Popular al Regiunii Ploieşti, secţiunea de Artă înştiinţează printr-o circulară Sfatul Popular al raionului Buzău, Secţia culturală că urmează să se desfăşoare următoarele activităţi: „Casa Centrală a Creaţiei Populare împreună cu Institutul de Folclor de pe lângă Ministerul Culturii, organizează o consfătuire cu un număr de folclorişti din ţară. Această consfătuire are ca scop strângerea rândurilor cercetătorilor de artă populară, a specialiştilor în culegerea şi studierea muzicii, literaturii şi dansului popular şi antrenarea lor în munca folclorică ştiinţifică. Consfătuirea va avea loc în Bucureşti în zilele de 21 – 23 Decembrie 1953. În cadrul ei se vor dezbate următoarele probleme: Cercetarea şi valorificarea folclorului în R. P. R, Rolul şi sarcinile Institutului de Folclor şi legăturile lui cu folcloriştii din ţară; Rezultatele cercetărilor de folclor întreprinse în Dobrogea de brigada Institutului de folclor şi a Casei Centrale a Creaţiei Populare; Problemele tipicului în folclor în lumina dezbaterilor Congresului al XIX-lea şi a declaraţiilor Tov. Malencov; Cântecul cu conţinut nou în creaţia contemporană populară”[7].

La această consfătuire era delegat ca reprezentant să participe din partea raionului Buzău, Stoica Anton. Pe lângă Secţiunea Culturală din Regiunea Ploieşti – Raion Buzău era implicată în desfăşurarea activităţilor şi Secţiunea de Artă. Cu acest prilej în luna decembrie 1953 la Bucureşti urma să se organizeze Expoziţia Anuală de Stat a Artelor Plastice din Republica Populară Română. Ţinând cont de acest context, au fost rugaţi toţi artiştii plastici, să se mobilizeze pentru a se pregăti în vederea acestei expoziţii „sprijinindu-i pentru a se putea documenta în scopul realizării lucrărilor în condiţiuni mai bune”. Pentru a-i motiva cumva pe artişti şi pentru a obţine rezultate cât mai bune în vederea desfăşurării acelei acţiuni culturale se urmărea la începutul trimestrului IV deschiderea Expoziţiei Regionale de Artă Plastică la Ploieşti[8].

Aşa cum am menţionat mai sus, propaganda culturală urmărea promovarea culturii sovietice în defavoarea culturii naţionale româneşti. Astfel în data de 17 septembrie 1953, Secţiunea de Artă a Regiunii Ploieşti a trimis o circulară către Secţiunea Culturală a Raionului Buzău prin care se face cunoscut că „în conformitate cu aprobarea Comitetului pentru Artă, Teatrul de Stat – Reşiţa – întreprinde în ţară un turneu cu piesele: ≪Floarea Purpurie≫ de autorii sovietici Carmanova şi Brasevici şi ≪Titanic Vals≫ de autorul Tudor Muşătescu. În oraşul Buzău din raionul Dvs. – Teatrul de Stat Reşiţa – organizează spectacole cu piesele amintite mai sus în ziua de 5 - X - 1953”[9].

[6]S. J. A. N., Buzău, Fond, Fond „Sfat Popular Raion Buzău”, dosar 1/1953, Casa Raională, circulară din data de 2 ianuarie 1953, f. 12.
[7]S. J. A. N., Buzău, Fond „Sfat Popular Raion Buzău”, dosar 1/1953, Casa Raională, circulară din data de 5 decembrie ianuarie 1953, f. 19.
[8]S. J. A. N., Buzău, Fond „Sfat Popular Raion Buzău”, dosar 1/1953, Casa Raională, circulară din 13 august 1953, f. 48.
[9]S. J. A. N., Buzău, Fond „Sfat Popular Raion Buzău”, dosar 1/1953, Casa Raională, circulară din 17 septembrie 1953, f. 64.

Cât se vroia din partea aparatului de propagandă ca lucrurile să se desfăşoare normal şi cu rezultate pe măsură, fără incidente, spre nemulţumirea lor erau persoane care nu acceptau să se subordoneze total ci se abăteau de la programul impus fără teamă. Avem mai multe exemple în acest caz şi voi enumera doar câteva dintre ele. În data de 4 octombrie 1953, Casa Raională de Cultură raportează Sfatului Popular Raion Buzău, că nu a putut să îşi îndeplinească planul de muncă şi pe cel financiar deoarece „tovarăşul Rădoi Nicolae muzicant nu s-a prezentat să cânte la horă şi a fost angajat la nuntă fără a anunţa Casa de Cultură, astfel orchestra a fost descompusă şi nu a avut cine cânta, şi se cere colectiv ca tovarăşul, Bărzoi Nicolae să despăgubească Casa de Cultură cu venitul aproximativ de 1000 lei ce ar fi adus hora în acea zi”[10].

Un alt incident raportat de către Casa Raională de Cultură către Sfatul Popular Raion Buzău arată în felul următor: „În conformitate cu sarcinile primite din partea Raionului de Partid şi a celor primite din partea Secţiei Culturale, cât şi a sarcinilor ce ne revin prin planul de muncă al Casei Raionale de Cultură în realizarea tuturor acestora, am avut mari greutăţi care le vom expune mai jos: În ziua de 20 septembrie a. c. am fost programaţi de către Raionul de partid să mergem în munca de agitaţie cu ansamblul de tineri în comuna Săgeata (raion Buzău), pe lângă greutăţile ce le-am avut din partea oamenilor tovarăşi din ansamblul, care, totuşi până la urmă au fost lichidaţi, am mai avut greutăţi mai mari din partea unor tovarăşi muzicanţi salariaţi ai Casei de Cultură care nu au corespuns sarcinilor trasate şi au refuzat categoric a merge în deplasare, sub pretext că au tocmit nuntă. În spectacolul ce urma să-l dăm, era absolut nevoie de orchestră şi neavând, a făcut ca să ne compromitem cu întreg ansamblul în faţa maselor, iar revistei muzicale care tratează munca plină de avânt din gospodăriile colective, să-şi piardă din conţinutul său politic şi ideologic”. În aceeaşi circulară sunt date şi alte exemple negative care nu făceau cinste partidului ca de exemplu: „De ziua aviaţiei când am fost programaţi la grădina de vară C. F. R, unde tovarăşii maeştri deşi ştiau cu o zi înainte, ei nu au anunţat că pleacă la nuntă şi ne-am trezit că în ziua spectacolului, la ora anunţată să nu-i avem. La fel s-a mai întâmplat la Ojeasca, unde tovarăşul, Petrescu Nicolae, acordeonist, în loc să cânte la echipa de dansuri, a preferat să cânte pe la mese. Aşa se întâmplă în fiecare duminică când suntem programaţi ca Tovarăşii: Urziceanu Ştefan, Negrei Iancu şi Petrescu Nicolae. Cerem ca tovarăşii mai sus notaţi şi care nu corespund sarcinilor de salariaţi să fie scoşi din această funcţie şi angajaţi alţii, ca munca din cadrul Casei de Cultură să meargă mai bine”[11]. În concepţia aparatului de propagandă comunist, activitatea instituţiilor de cultură trebuiau să vină în sprijinul „conştiinţei socialiste a ţăranilor colectivişti şi a educaţiei lor în spirit colectivist”.

După spusele Comitetului pentru Cultură şi Artă, în anul 1962 în cursul trimestrului IV, colectivul de muncă al Casei Raionale de Cultură Buzău, susţine că au obţinut o serie de succese, datorită muncii dispuse. Pe linie metodică, susţin aceştia, au fost organizate acţiuni de masă model în cadrul căminelor culturale. „Pe linie artistică s-au obţinut de asemeni frumoase realizări, cum ar fi: participarea echipei de teatru la faza finală a celui de al III-lea concurs binela de teatru ≪I. L. Caragiale≫, unde a obţinut premiul III pe ţară.

[10]S. J. A. N., Buzău, Fond „Sfat Popular Raion Buzău”, dosar 1/1953, Casa Raională, circulară din data de 4 octombrie 1953, f. 31.

[11]S. J. A. N., Buzău, Fond „Sfat Popular Raion Buzău”, dosar 1/1953, Casa Raională, circulară din data de 22 septembrie 1953, f. 50.

De asemeni în cadrul celui de al doilea concurs regional artistic, atât formațiile Casei Raionale de Cultură cât și formațiile căminelor culturale din Raionul Buzău, s-au prezentat la un nivel artistic corespunzător”[12].

În anul 1962, Comitetul pentru Cultură și Artă Buzău consemna într-o notă informativă că în Raionul Buzău își desfășurau activitatea: 80 de formații corale, 101 echipe de dansuri, 50 de brigăzi artistice și de agitație, 10 tarafuri de lăutari, 3 echipe de fluieraşi, 220 soliști vocali, 130 soliști instrumentiști și dansatori, 98 echipe de teatru, 4 teatre de păpuși, 2 montaje literare[13].

Același Comitet menționa că în trecut nu existau unități culturale sau dacă existau erau doar formal. Manifestările culturale organizate cu precădere la sate trebuiau să militeze pentru „mobilizarea colectiviștilor la întărirea economico-organizatorică a gospodăriilor colective, pentru cultivarea în conștiința lor, a disciplinei, a unei atitudini față de muncă, a grijii față de avutul obștesc și a trăsăturilor morale proprii omului nou”[14].

Observăm cum propaganda comunistă încerca din răsputeri prin aceste manifestări culturale să sensibilizeze clasa muncitoare și țărănimea, dușmanul de clasă fiind considerată burghezia și moșierimea găsită vinovată pentru dezvoltarea statului. Acest interes era fals deoarece individul în societate era constrâns să renunțe la tot și să se adapteze condițiilor impuse de partid, muncitorul să își facă norma de lucru iar țăranul să renunțe la pământ pentru realizarea colectivizării și dezvoltării omului nou.

Concluzii

Pentru comuniștii români activitățile culturale organizate de Casa Raională de Cultură constituiau un mijloc principal de propagandă dar și posibilitatea de îndoctrinare a populației. Aceste activități erau folosite pentru a explica și justifica politica partidului dar și interesul acestora pentru așa zisa omogenizare a societății. Conform doctrinei partidului nu trebuia să mai existe diferențe economice între categoriile sociale. Analizând documentele de arhivă vedem cum propaganda comunistă organiza tematica pentru fiecare acțiune în parte și susținea ca fiecare abatere de la regulamentul de organizare să fie sancționată.

Spiritul liber al românului îl găsim pe alocuri la persoane care deși făceau parte din formațiile artistice ce trebuiau să își facă datoria față de regim se mai abăteau de la regulă fiind conștienți că există riscul să intre în atenția regimului și sancționați inclusiv cu pierderea slujbei.

[12]Serviciul Județean Buzău al Arhivelor Naționale, Fond „Sfat Popular Raion Buzău”, dosar 2/1963, Comitetul pentru cultură și artă, circulară din data de 31 decembrie 1962 , f. 5.
[13]S. J. A. N., Buzău, Fond „Sfat Popular Raion Buzău”, dosar 2/1963, Comitetul pentru cultură și artă, f. 19.
[14]Serviciul Județean Buzău al Arhivelor Naționale, Fond „Sfat Popular Raion Buzău”, dosar 11/1963, f. 11.

ROMANIAN NAVAL RADIO AND TELECOMMUNICATIONS, IN THE DEMOCRATIC ECONOMIC AND SOCIAL CONTEXT OF THE 1990S, ORGANIZATION AND LEGISLATIVE FRAMEWORK

Iuliana Mirela Glogoveanu
PhD Student, „Ovidius" University of Constanța

Abstract: The Black Sea, the Port of Constanța and the Danube River can be considered the most important resources of Romania's economic and social development in its south eastern area. All these three components made possible the appearance and development of maritime and river transport activities in Dobrogea, the Romanian province located on the the Black Sea coast. Along with these activities, the naval radio-telecommunications ones appeared as components of the activities of maritime and river traffic port control and monitoring.
Naval radio - telecommunications, defined as activities for naval traffic control and monitoring, emerged as a necessity for the safe and efficient operation of transport at sea and on in land navigation trade routes, as well as in port areas. These are also of great importance in terms of surveillance of our country's borders. In this sense, in the years following the social events of 1989, these activities entered a new path.

Keywords: port traffic control and monitoring, river and maritime transport, naval radio-telecommunications.

Introducere

Supravegherea traficului portuar a apărut ca și fenomen pentru a asigura bunul mers al activității portuare și este în prezent o activitate ce decurge din obligativitatea aderării României la convențiile și tratatele internaționale de navigație.

Radio-telecomunicațiile navale sunt parte integrantă a activității de monitorizare și supraveghere a traficului portuar, importanța lor fiind una foarte mare: asigurarea siguranței naționale prin prevenirea situațiilor de trafic ilegal de produse interzise, sau de persoane, evitarea deversărilor de produse poluante în apele teritoriale românești, ce pot distruge flora și fauna din Marea Neagră, evitarea coliziunilor între navele care intră și ies din port, adăpostirea acestora în situații de vreme nefavorabilă, dirijarea lor în incinta port și supravegherea operațiunilor de încărcare-descărcare, prevenirea situațiilor de naufragiu sau de eșuare a vapoarelor, operațiuni de localizare și salvare pe mare a persoanelor aflate in situații critice.

Un domeniu cu o largă utilizare atât în societatea civilă cât și în domeniul militar, *radio-telecomunicațiile navale oferă informații vitale pentru multe din domeniile economiei naționale*: agricultura, transporturile, comerțul internațional, navigația civilă,comercială și militară, protecția mediului maritim și fluvial, prevenirea traficului ilicit de persoane sau produse interzise, a migrației ilegale, sprijinirea activităților de localizare și salvare a vieților omenești pe mare, prevenirea producerii de catastrofe navale pe căile navigabile și în incintele portuare. În acest sens stațiile de Radio-Coastă (Radionav SA[1]) desfășoară o strânsă colaborare cu

**Student doctorand, Școala Doctorală de Științe Umaniste, Istorie, Universitatea Ovidius, Constanța, glogoveanumirela@yahoo.com*

[1] *Hotărâre a Guvernului României nr.525 /1998,* privind înființarea Companiei Naționale de Radiocomunicații Navale Radionav SA Constanța, Text publicat în M.Of.nr.339 din 9 09. 1998.

importante instituții ale statului: Autoritatea Navală Română, Agenția Română de Salvare a Vieții Omenești pe Mare (ARSVOM), Direcția Hidrografică Maritimă, Poliția de Frontieră, Stația Meteo Constanța, Serviciul de Transmisiuni Speciale, Administrația Porturilor Constanța, Administrația Canalelor Navigabile, SMURD și Serviciul de Ambulanță.

Evenimentele din anul1989 au marcat pentru activitatea de radio-telecomunicații navale un punct de cotitură, deoarece atât în domeniul navigației civile cât și cel militar dar și pe căile navigabile maritime și fluviale se impunea o reoganizare a instituțiilor cât și a procesului economico-social din domeniul portuar.

Pornind de la tendința de descentralizare a activităților economice și în acest domeniu s-au luat măsuri economicce și legislative, în vederea reorganizării navigației și activiăților portuare. În acest sens s-au adoptat măsuri legislative menite să ducă la îndeplinire toate aceste deziderate pe care conextul democratic al anilor '90 le impuneau atât în domeniul navigației cât și în alte domenii ale economiei românești.

1. Cadrul economic și legislativ al reoganizării activității portuare și de navigație romînesc, după anul 1989 .

Anul 1989 are o semnificație deosebită în evoluția fenomenului telecomunicațiilor, ca dealtfel al întregului proces economico-social și politic din țara noastră. Pe fondul mișcărilor socio-politice care s-au succedat încă de la începutul anului 1989 atât în Europa cât și în lume, au loc și în România ample mișcări sociale care se vor avea drept rezultat căderea regimului comunist.

Contextul democratic creat după anul 1989, a creat premisele unei dezvoltări economico-sociale care ar fi putut aduce României o poziție de lider în zona Bacanilor, dar care din păcate nu s-a materializat nici până în prezent. Conceptul de descentralizare economică propus de liderii politici ai vremii, a adus un suflu nou în economie precum și în activitatea de navigație, care va fi organizată pe principii democratice.

Evenimentele care au avut loc în Europa pe parcursul anului 1989 : căderea Cortinei de fier(11septembrie)[2], încetarea Războiului Rece[3], căderea Zidului Berlinului(9 noiembrie)[4], mișcările sociale și alegerile parțial libere din Polonia(februarie-aprilie și 4-18iunie), precum și

[2] *Cortina de fier* este o sintagmă des folosită pentru a desemna linia de demarcație în Europa între Europa Occidentală și Europa Răsăriteană, din perioada Războiului Rece. https://dexonline.ro/definitie/Cortina%20de%20fier, (accesat 3 martie 2020).

[3] *Războiul Rece* (1947–1991) a fost o perioadă de tensiuni și confruntări politice și ideologice, o stare de tensiune întreținută, care a apărut după sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial și a durat până la revoluțiile din 1989. Războiul Rece s-a bazat pe confruntarea dintre ideologia capitalistă și regimul comunist. Războiul s-a numit astfel deoarece nu au fost implicate forțele militare, folosindu-se doar presiunea diplomatică. https://www.wall-street.ro/tag/razboiul-rece.html#gref, (accesat 4 martie2020).

[4] *Zidul Berlinului* (în limba germană: *Berliner Mauer*), un simbol al Războiului Rece, a fost construit, inițial, pe 13 august 1961 și a fost demolat în săptămânile de după 9 noiembrie 1989. Parte a *Cortinei de Fier*, zidul Berlinului a fost cea mai cunoscută parte a frontierelor RDG-ului. Zidul a rezistat până la 9 noiembrie 1989. Concepută de administrația liderului comunist al Germaniei Răsăritene, Walter Ulbricht, și aprobată de liderul sovietic Nikita Hrusciov, zidul a constituit o barieră de separare între Berlinul Occidental și Republica Democrată Germană timp de aproape 28 de ani. A fost construit în perioada postbelică, (perioadă în care Germania a fost divizată), în efortul de a stopa consecințele scurgerii de forță de muncă și pierderilor economice asociate cu migrația zilnică a unui mare număr de profesioniști și lucrători calificați între Est și Vest.
https://www.descopera.ro/istorie/18652831-sase-lucruri-pe-care-nu-le-stiai-despre-zidul-berlinului,(accesat 5 martie2020).

din Cehoslovacia (Revoluția de catifea din17 noiembrie)[5] au avut puternic impact asupra României, evenimentele dramatice din decembrie 1989 marcând începutul perioadei de transformări democratice în țara noastră.

Navigația militară și comercială va intra din acest moment într-o etapă nouă, în care viziunea asupra acestor activități, inclusiv cea de monitorizare a traficului naval în incintele portuare cât și pe căile navigabile interioare și internaționale, va căpăta o nouă dimensiune.

România se afla în momentul căderii regimului comunist în fața unei mari provocări și anume aceea de a găsi căile și mijloacele prin care avea să recupereze din punct de vedere economic, politic și social cei aproape 30 de ani de izolare impuși de vechiul sistem. De aceea a fost necesar un efort din partea factorilor de decizie politici și economici, în primul rând pentru alinierea legislației din economia țării noastre, inclusiv din domeniul navigației, la cea europeană și internațională. Din acest motiv, în anii care au urmat, țara noastră, la propunerea Guvernului, prin dezbateri în cadrul Parlamentului și prin promulgarea Președintelui României, a adoptat o serie de acte normative prin care România s-a constituit în parte semnatară a convențiilor și tratatelor internaționale privind comerțul, transportul, tranzitul de mărfuri și persoane, care a inclus implicit și monitorizarea zonei maritime și fluviale din zona Mării Negre și spațiul cuprins între fluviul Dunărea și gurile sale de vărsare în mare. Toate acestea s-au realizat etapizat, urmând un program bine pus la punct, întucât procesul de înnoire nu se putea face dintr-o dată și urmărea prefaceriimportante în mai multe domenii ale navigației și anume: navigația civilă și cea militară, transporturile maritime și cele fluviale, cât și pe căi navigabile interne și internaționale, activitățile de operare în incinte portuare, monitorizarea, salvarea și siguranța navigației și a personalului navigant.

Pornind de la starea de fapt a economiei, care demonstra necesitatea unei transformări atât a pricipiilor cît și a fondului acesteia, în anii care au urmat s-au adoptat acte normative importante atât pentru industrie, agricultură, sănătate, învățământ, transporturi cât și navigație și radio-comunicații navale.

Deoarece transformările pe plan internațional erau în plină desfășurare, iar pentru anumite organisme și organizații internaționale privind navigația, siguranța navigației și supravegherea traficului, era necesară ratificarea sau aderarea la acestea, debutul procesului de înnoire s-a declanșat destul de devreme.

Astfel, în anul 1990 este adoptată Legea nr.7 din 31iulie[6], prin care țara noastră aderă la Organizația Europeană de telecomunicații prin satelit EUTELSAT[7]. Acest lucru a însemnat un prim succes pe calea transformării democratice din navigația românească oferind accesul României la sistemul satelitar european de telecomunicații, fiind un pas important în procesul de schimbare declanșat în navigația maritimă și fluvială românească.

---

[5]. *Revoluția de catifea* (în limba cehă: S*ametová revoluce*, în slovacă N*ežná revolúcia*) a fost mișcarea pacifistă prin care partidul comunist din Cehoslovacia a pierdut monopolul puterii și s-a revenit la democrație. https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/dupa-25-de-ani-revolutia-de-catifea-victoria-libertatii-si-a-democratiei , (accesat 6 marie2020).

7*Legea nr. 7/1990* pentru aderarea României la Convenția privind Organizația europeană de telecomunicații prin satelit EUTELSAT.Text publicat în M.Of. 93-94 din 01/08/1990. În vigoare de la 01 august 1990, http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/7309(accesat 15 martie2020).

[7] *European Organisation of Telecommunications by Satellite S.A.* (EUTELSAT) is a European satellite operator. Providing coverage over the entire European continent, the Middle East, Africa, Asia and the Americas, it is the world's third-largest satellite operator in terms of revenues. https://www.eutelsat.com/en/group/about-us.html, (accesat martie2020).

Prin aderarea la EUTELSAT în România au ajuns atât ”serviciile publice de telecomunicaţii” care desemnează serviciile de telecomunicaţii fixe sau mobile care pot fi asigurate prin satelit şi la care poate avea acces publicul, cum sunt telefonul, telegraful, telexul, facsimilul, transmiterea de date, videotex-ul, transmiterea de programe de radio şi televiziune între staţii de sol[8], cât și "servicii specializate de telecomunicaţii"ce desemnează serviciile de telecomunicaţii, altele decît cele definite anterior, care pot fi asigurate prin satelit, inclusiv, fără ca această listă să fie limitativă, serviciile de radionavigație, de radiodifuziune prin satelit, de cercetare spațială, de meteorologie şi de teledetecția resurselor terestre[9].

De asemenea anul 1992 este semnificativ, deoarece Parlamentul României ratifică prin Legea nr.72 din 17 iulie Acordul internațional privind utilizarea staţiilor de sol INMASRSAT[10], de nave în porturi și în liniile mărilor teritoriale, încheiat la Londra la 16 octombrie 1985 . Prin această ratificare marinarii români precum și operatorii serviciilor de radio-coastă aveau posibilitatea de urmărire a navelor prin intermediul staţiilor satelitare INMARSAT atât în limitele mărilor teritoriale cât și în incintele portuare, cu respectarea obiectivelor prevăzute în Recomandarea nr. 3 a Conferinței internaționale privind crearea unui Sistem internațional de telecomunicații maritime prin sateliți, 1975-1976, și hotărâte să îmbunătățească comunicațiile destinate salvării de vieți omenești pe mare, precum și eficiența și gestiunea navelor comerciale aflate pe căi navigabile interne și internaționale[11].

În următorii ani România va face din punct de vedere legislativ şi alți pași în procesul de transformare democratică a navigației, se realizează aderarea la Convenția pentru reprimarea actelor ilicite împotriva siguranței navigației maritime, precum și la Protocolul pentru reprimarea actelor ilicite împotriva siguranței platformelor fixe situate pe platoul continental, adoptate la Roma la 10 martie 1988[12]și ratificarea Convenției pentru crearea Biroului European de Radiocomunicaţii (B.E.R), încheiată la Haga la 23 iunie 1993[13].

Tot acest efort legislativ s-a făcut de către români în contextul european de creare a unei regiuni geo-politice și economice puternice pe vechiul continent(viitorul spațiu UE), pentru integrarea în acest proces amplu, cât și datorită unei voințe intense care se simțea în spațiul economic și social românesc.

---

[8] *Legea nr. 7/1990* pentru aderarea României la Convenția privind Organizația europeană de telecomunicații prin satelit EUTELSAT.Text publicat în M.Of. 93-94 din 01/08/1990, art. nr.1, *Definiții*, lit.k, http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/7309(accesat 15 martie2020).

[9] Ibidem, art .nr.1, *Definiții,* lit.e.

[10] *Legea Nr. 72 din 17 iulie 1992* pentru ratificarea Acordului internațional privind utilizarea staţiilor de sol INMARSAT, de navă în porturi şi în limitele mărilor teritoriale, încheiat la Londra la 16 octombrie 1985, Text publicat în M. Of. nr. 171 din 21 iulie 1992**,** http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/146555 (accesat20 martie2020).

[11] Ibidem, *Preambul.*

[12] *Legea nr. 123/1992* privind aderarea României la Convenția pentru reprimarea actelor ilicite împotriva siguranței navigației maritime, precum și la Protocolul pentru reprimarea actelor ilicite împotriva siguranței platformelor fixe situate pe platoul continental, adoptate la Roma la 10 martie 1988. Text publicat în M.Of. 12 ianuarie 1993**,** https://lege5.ro/Gratuit/gy2dknbu/legea-nr-123-1992-privind-aderarea-romaniei-la-conventia-pentru-reprimarea-actelor-ilicite-impotriva-sigurantei-navigatiei-maritime-precum-si-la-protocolul-pentru-reprimarea-actelor-ilicite-impotriva(accesat 25 martie2020).

[13]*Legea privind ratificarea Convenției pentru crearea Biroului European de Radiocomunicaţii (B.E.R),* încheiată la Haga la 23 iunie 1993, Text publicat în M.Of. nr139. Bucureşti, 14 iulie 1994, http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/4568(accesat 29 martie2020).

O etapă importantă a procesului legislativ din domeniul navigației o reprezintă și anii 1997-1998, ani în care se adoptă acte normative care vizează transportul naval și infrastructura serviciilor de radio-comunicații navale.

În acest sens, apariția în spațiul legislativ românesc a Ordinului nr. 213 din 7 iulie 1997 privind aprobarea Regulamentului personalului de operare a stațiilor de radiocomunicații din România [14] stabilea atribuțiile și rolul stațiilor de radio-comunicații de pe teritoriul României, specificul acestei activități și modul de organizare a acestora[15], iar Ordonanța nr.42[16] din același an stabilea o direcție nouă în transportul naval pe căile interioare și internaționale, modul de organizare a sistemului instituțional din acest domeniu și organismele care fac parte din acest sistem, normele specifice privind desfășurarea în siguranță a navigației, precum și normele specifice aplicabile navelor, personalului acestora și personalului care efectuează activități de transport naval, în apele naționale navigabile și în porturile românești, navelor care arborează pavilionul român, navelor care arborează pavilion străin și navighează în apele naționale navigabile ale României, precum și personalului navigant român.[17]

O privire aruncată asupra activității legislative a parlamentului din România din perioada1990-1998, care a adoptat în medie 90 de acte normative pe an, în cele mai diverse domenii ale economiei: de la educație și învățământ, agricultură, sănătate, industrie, protecție socială, ajungând până la transporturi feroviare, aeriene, maritime și fluviale, navigație și siguranța navigației ne îndreptățește a trage o concluzie importantă și anume că tot acest efort s-a efectuat urmărind mai multe obiective: integrarea României în circuitul economic și comercial european și internațional, desființarea restricțiilor pe care pe care țara noastră le avea din perioada comunistă, precum și accesul la tehnologia și infrastructura nou apărută în toate domeniile economice.

Toate acestea au ajutat într-un mod semnificativ procesul de descentralizare și modernizare a economiei românești precum și a activității de transport naval, acelei din porturi și evident a serviciilor de radio-comunicații navale.

2.Reorganizarea operatorilor de radio-telecomunicații navale din România, în contextul democratic post-decembristal anilor '90.

Urmând firul tranfsormărilor din domeniul maritim și portuar, anul 1998 are pentru comunicațiile maritime radio o semnificație importantă deoarece au loc mutații semnificative în acest domeniu. Activitatea din zona Portului Constanța se reconfigurează, atât în ceea ce privește operatorii portuari cât și instituțiile de stat, toți urmând traiectoria schimbărilor economico-sociale și politice în care se înscrisese România în decembrie 1989.

În conjunctura nou creată de avântul economic al României, serviciie de radio-telecomunicații navale apărute în România ca o consecință a apariției și dezvoltării Portului Constanța au căpătat noi dimensiuni. Acestea s-au circumscris scopului general al dezvoltării

[14] *Ordin nr. 213* din 7 iulie 1997 privind aprobarea Regulamentului personalului de operare a stațiilor de radiocomunicații din România. Text publicat în M.Of. nr. 180 bis din 1 august 1997.Emitent Ministerul Comunicațiilor, http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/12095(accesat 20 martie2020).

[15] Ibidem, Cap.I *Dispoziții generale,* art.nr.1, art.nr.2.

[16] *Ordonanța nr. 42 din 28 august 1997* privind transportul maritim și pe căile navigabile interioare a fost publicată în M. Of. al României, Partea I, nr. 221 din 29 august 1997, http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/11262(accesat 2 aprilie2020).

[17] Ibidem, *Cap.I Dispoziții generale*, art. nr.1 (alin.2), art.nr.2.

economiei naționale, dar și cerințelor și normelor interne și internaționale ale tratatelor și convențiilor privind navigația, siguranța navigației și supravegherea traficului naval pe căile navigabile maritime și fluviale, precum și în incintele portuare. Urmărirea traficului naval a devenit o activitate deosebit de importantă, informațiile furnizate de activitatea de radio-comunicații navale fiind fundamentale pentru activitatea desfășurată de instituții care se ocupă de domeniul navigației civile cât și militare(Autoritatea Navală Română, Direcția Maritimă Hidrografică), activităților de căutare și salvare pe mare(Agenția Română de Căutare și Salvare a Vieții Omenești pe Mare), activității de administrare și supervizare a procesului de import-export, transport, manipulare și auxiliarelor acestora, din zona portuară a Constanței(Compania Națională Administrația Portului Constanța), supravegherea prin observare directă și permanentă spațiul aerian și marin adiacent frontierei de stat și al mării teritoriale române(Poliția de Frontieră, Garda de Coastă), activități de prognoză (Stația Meteo), activități de agrement și turism în zona de litoral.

Stația Română de Coastă,Constanța Radio, cea care a asigurat serviciul de telegrafie în zona Dobrogei, are existența legată direct de activitatea transporturilor maritime și fluviale și a funcționat inițial în cadrul I.E.F.M. Navrom Constanța în perioada 1960-1990. În 1991 devine regie autonomă de radiocomunicații în serviciul mobil maritim și fluvial [18], iar din 1998 prin G.H.nr. 525[19] devine Compania Națională de Radiocomunicații Navale, Radionav SA unic operator de radiocomunicații navale pe zona maritimă a României. Privind puțin retrospectiv, în ceea ce privește radio–comuicațiile navale și beneficiarii acestora este important de amintit faptul că în anul 1990 prin împărțirea fostului IEFM Navrom activitatea de urmărire și monitorizare a traficului din cadrul secției de trafic radiotelegrafic și radiotelefonic al acesteia trece la nou înființata Întreprindere de Navigație Maritimă Romline Constanța unde va funcționa până în anul 1991când se va înființa Regia autonomă Radionav , care va prelua toate activitățile de urmărire trafic maritim și portuar din zona litoralului românesc al Mării Negre. Și aceasta va suferi modificări în structura sa, deoarece se va transforma în anul 1998 în Compania Națională de Radio-telecomunicații Navale Radionav SA.

Perioada anilor1996-1998 are o semnificație importantă în ceea ce privește activitatea de navigație și cea portuară, deoarece în această perioadă au loc mai multe transformări și în alte instituții de profil din zona Portului Constanța, toate acestea având activitatea strâns legată de cea a radio-comunicațiilor navale și a CNRN Radionav SA. Urmând calea prefacerilor, deschisă de Hotărârea Guvernului nr. 494 din 1990[20], care prevedea reoganizarea fostului IFEM Navrom pe domenii de activitate distincte, se finalizează procesul de reorganizare al Administrației Portului Constanța[21], ARSVOM(Agenția Națională de Căutare și Salvare Pe Mare)[22] și a Autorității Navale Române [23] .

---

[18] *Hotărârea nr. 205/1991,* privind înființarea Regiei autonome Radionav Constanța.
Text publicat în M.Of. al României, în vigoare de la 29 aprilie 1991, https://lege5.ro/Gratuit/gy2tmmjt/hotararea-nr-205-1991-privind-infiintarea-regiei-autonome-radionav-constanta(accesat10 aprilie2020).

[19]*Hotărârea Nr.525/1998 privind înființarea Companiei Naționale de Radio-Telecomunicații Navale Radionav SA*, Text publicat în M.Of. , în vigoare de la 09.09.1998, https://lege5.ro/Gratuit/ge4tambu/hotararea-nr-525-1998-privind-infiintarea-companiei-nationale-de-radiocomunicatii-navale-radionav-sa-constanta,(accesat 15 aprilie 2020).

[20] *Hotărâre nr. 494 din 9 mai 1990,* privind înființarea și reorganizarea unor unități din subordinea și în cadrul Ministerului Transporturilor, Publicat în M.Of.nr.70 din15 mai 1990. http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/1069(accesat 30aprilie 2020).

[21] *Hotărârea nr. 517/1998,* privind înființarea Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța - S.A,Text publicat în M.Of. al României,În vigoare de la 02 octombrie 1998, http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/15693(accesat 25 aprilie 2020).

Importantă pentru radio-comunicațiile navale este de asemenea și Legea Nr.31/1999 privind aprobarea Ordonanței Guvernului Nr.115/1999 pentru aderarea României la Convenția Internațională din 1979, privind căutarea și salvarea pe mare [24] prin care se legiferează atribuțiile, obligațiile, zonele de interes ale companiei de radio-comunicații, cât și relațiile de colaborare pe care aceasta le va avea pe plan intern cît și internațional.

Aderarea României la codurile și conferințele internaționale de navigație în anii următori înființării CNRNR Radionav SA[25] au făcut posibilă implementarea de sisteme noi de monitorizare și dirijare a traficului, precum și participarea cu succes a României la acțiuni interne și internaționale de stopare a traficului ilegal de produse periculoase și persoane și protejarea mediului marin al Mării Negre.

În activitatea Radionav SA deosebit de importante sunt etapele implementării diferitelor sisteme de monitorizare și dirijare trafic naval, precum și extinderea și diversificarea serviciilor de radio comunicații, dar și dezvoltarea relațiilor de colaborare cu instituții publice din România și organisme de navigație internaționale.[26]

Serviciile de radio-comunicații navale își desfășoară activitatea în conformitate cu hotărârile Convenției Internaționale de Comunicații prin Satelit, INMARSAT[27], respectând prevederile Codului Internațional de management pentru exploatarea în siguranță și pentru prevenirea poluării, Codul ISM[28], conform cerințelor Codului Internațional pentru securitatea navelor și a facilităților portuare, Codul ISPS[29], și nu în ultimul rând respectând regulile

---

[22] *Hotărârea nr. 985/1996* privind aprobarea efectuării unor plăți de către Grupul de Intervenție și Salvare Navală Constanța, Text publicat în M.Of. al României, În vigoare de la 28 octombrie 1996, http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/11262(accesat29 aprilie 2020).

[23] *Ordonanță nr. 42 din 28 august 1997*, privind transportul maritim și pe căile navigabile interioare Publicat în M.Of.nr.210din 10 martie 2004, Secțiunea a 2-a Autoritatea Navală Română, http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/11262(accesat 27 aprilie 2020).

[24]*Legea Nr. 31/1999 privind aprobarea Ordonanței Guvernului Nr.115/1998 pentru aderarea României la convenția Internațională din 1979 privind căutarea și salvarea pe mare*, adoptată de Conferința Internațională din 1979 privind căutarea și salvarea pe mare, organizată de Organizația Maritimă Internațională la Hamburg în perioada 9-27 04 1979. Text publicat în M.Of. 28.01.1999.https://lege5.ro/Gratuit/giytsnrz/legea-nr-31-1999-privind-aprobarea-ordonantei-guvernului-nr-115-1998-pentru-aderarea-romaniei-la-conventia-internationala-din-1979-privind-cautarea-si-salvarea-pe-mare-adoptata-de-conferinta-internati,(accesatpe 15 mai 2020).

[25]*Legea 681/2002 privind acceptarea de către România a amendamentelor la Codul Internațional de management pentru exploatarea în siguranță a navelor și pentru prevenirea poluării*, adoptate de către Organizația Maritimă Internațională prin rezoluția MSC 104(73)din 05.12.2000, și pentru modificarea Legii Nr. 85/1997 privind acceptarea de către România a Codului Internațional de management pentru exploatarea în siguranță a navelor și prevenirea poluării.Text publicat în M.Of. 28.12.2002.https://lege5.ro/Gratuit/gm4tanzy/legea-nr-681-2002-privind-acceptarea-de-catre-romania-a-amendamentelor-la-codul-international-de-management-pentru-exploatarea-in-siguranta-a-navelor-si-pentru-prevenirea-poluarii-adoptate-de-catre-or,(accesat pe 2 mai 2020).

[26]*Hotărârea Consiliului de Administrație Nr. 02/14.01..2015* privind *Regulamentul de Organizare și Funcționare și Regulamentul de Ordine Inerioară ,Organigrama și Statul de Funcții aplicabile CNRN Radionav.* Data intrării în vigoare 01.02.2015. Fond arhivă CNRN Radionav SA.

[27]*Legea Nr.8/31.07.1990* privind aderarea României la Convenția privind Organizația Internațională De Telecomunicații Maritime prin Sateliți, INMARSAT.Textul publicat în M.Of. Nr.93-94/01.08.1990. https://lege5.ro/Gratuit/gy4dinrq/legea-nr-8-1990-pentru-aderarea-romaniei-la-conventia-privind-organizatia-internationala-de-telecomuni (accesat pe 21 aprilie 2020).

[28]*Norme Metodologice din 12.09.1997* privind efectuarea auditului în conformitatea cu prevederile Codului Internațional de Management al Siguranței-Codul ISM pentru exploatarea în siguranță a navelor și pentru prevenirea poluării. Text publicat în M.Of. nr.263/03.10.1997. http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/62697, (accesat 20 martie 2020).

[29]*Ordonanța de Urgență Nr.80/11.09.2003* pentru acceptarea de către România a amendamentelor la anexa Convenției Internaționale pentru ocrotirea vieții omenești pe mare din1974, amendată, și a Codului Internațional

Convenției Internaționale privind Ocrotirea Vieții Omenești pe Mare (SOLAS 1974)[30] și Convenției Internaționale de Prevenire a Poluării de către Nave (MARPOL 1973-1978)[31].

De asemenea serviciile pe care Radionav SA le oferă, acoperă un spectru larg al radio-telecomunicațiilor: Serviciul Maritim Global pentru caz de Pericol și Siguranță pe Mare-GMDSS (Global Maritime Distress and Safety System), care asigură informarea și acțiunea în caz de pericol pe mare, pentru realizarea siguranței navigației maritime[32], NAVTEX -serviciul public de corespondență și asistență tehnică pentru securitatea navelor și facilităților portuare[33], Sistemul Goniometric, compus din 6 stații de coastă, responsabil de identificarea navelor aflate în pericol iminent sau situații de urgență și localizarea acestora pe o hartă digitală[34], asigurând astfel îndeplinirea angajamentelor de trafic de radio-telecomunicații navale de apel, pericol, căutare și salvare, care revin României în conformitate cu tratatele și convențiile internaționale privind reglementarea traficului fluvial și maritim.

Parte componentă a complexului sistem de apărare națională, serviciul de comunicații radio asigură desfășurarea unei plalete diversificate a activităților de monitorizare și dirijare trafic naval fluvial și maritim, iar prin informațiile ce le furnizează este fundamentul activității multor instituții și sectoare importante ale economiei naționale.

În această calitate cât și ca semnatară a convențiilor și tratatelor internaționale privind navigația CNRN Radionav SA, operatorul unic în radio-telecomunicații navale pentru România, a participat și participă la programul SAR[35](Search And Rescue), care se derulează prin Centrul de Coordonare al Salvării Marine (MRCC) și care funcționează în cadrul Autorității Navale

---

pentru securitatea navelor și facilităților portuare, adoptate la Conferința Organizației Maritime Internaționale,la Londra, în perioada 9-13 12.2002. Text publicat M.Of. Nr.684/29.09.2003. https://lege5.ro/Gratuit/gq3temjv/ordonanta-de-urgenta-nr-80-2003-pentru-acceptarea-de-catre-romania-a-amendamentelor-la-anexa-conventiei-internationale-pentru-ocrotirea-vietii-omenesti-pe-mare-1974-amendata-si-a-codului-international (accesat pe 15 martie 2020).

[30] *Decretul Nr.80/02.03.1979* pentru aderarea Republicii Socialiste România la Convenția Internațională din 1974 pentru ocrotirea vieții omenești pe mare, încheiată la Londra la01.11.1974. Emitent: Consiliul de Stat al Republicii Socialiste România. Text publicat Buletinul Oficial Nr.21 /07/03/1979, https://portal.rna.ro/Pagini/Legisla%C8%9Bie/Cautare-si-salvare-de-vieti-omenesti-pe-mare.aspx,(accesat 2 mai 2020).

[31]*Legea Nr6/1993* pentru aderarea României la Convenția Internațională din 1973 pentru prevenirea poluării de către nave, modificată prin Protocolul încheiat la Londra la data de 17.02.1978,Text publicat în M.Of. 18.03.1993, https://lege5.ro/Gratuit/gu4dombr/legea-nr-6-1993-pentru-aderarea-romaniei-la-conventia-internationala-din-1973-pentru-prevenirea-poluarii-de-catre-nave-modificata-prin-protocolul-incheiat-la-londra-la-data-de-17-februarie-1978,(accesat 2 martie 2020).

[32]Iuliu Augustin Sâncrăian, *GMDSS Comunicații navale și semnalizare*, București,2018.

[33]*Navigational Telex*,(NAVTEX), is a component of the IMO/International Hydrographic Organization, Worldwide Navigation Warning Service.Navtex, is also major element of Global Maritime Distress Safety Sistem (GMDSS),SOLAS Convention, beginning August 1,1993 , https://www.marineinsight.com/marine-navigation/navtex-on-ships/ (accesat pe 17 martie 2020).

[34]*Sistem Goniometric în bande VHF RDF pentru localizarea navelor maritime aflate în pericol în zona de responsabilitate a României, Compania Națională de Radiocomunicații Navale RADIONAV*, implementat CNRN Radionav SA, Constanța, 19 octombrie 2015, Comunicat presă CNRN Radionav SA Constanța, 30 octombrie 2015,.http://www.comunicate.mediafax.biz/Pages/Public/Comunicate.aspx?comunicatId=10022,(accesat pe 23 aprilie 2020).

[35]*Legea nr. 31/1999* privind aprobarea *Ordonanței Guvernului Nr.115/1998* pentru aderarea României la *Convenția Internațională din 1979* privind căutarea și salvarea pe mare, adoptată de *Conferința Internațională din 1979* privind căutarea și salvarea pe mare, organizată de Organizația Maritimă Internațională la Hamburg în perioada 9-27 04 1979. Text publicat în M.Of. 28.01.1999.https://lege5.ro/Gratuit/giytsnrz/legea-nr-31-1999-privind-aprobarea-ordonantei-guvernului-nr-115-1998-pentru-aderarea-romaniei-la-conventia-internationala-din-1979-privind-cautarea-si-salvarea-pe-mare-adoptata-de-conferinta-internati,(accesatpe 15 mai 2020).

Române. Prin intermediul acestui program s-au desfășurat și se dsfășoară acțiuni de monitorizare și identificare a situațiilor ce impun declanșarea acțiunilor de căutare și salvare pe mare. Importante în acest sens sunt și Conferințele Internaționale Anuale de Căutare și Salvare a Vieții Omenești pe Mare- SAR în Regiunea Mării Negre[36] ale căror linii directoare stipulează că reprezentanții autorităților competente se întâlnesc ori de câte ori este necesar în scopul dezvoltării, cooperării și schimbului de experiență și informații.

Concluzii:

Navigația este un domeniu complex, dar din păcate în ramura monitorizării traficului, puțin cunoscută și exploatată, mai ales de către tineri, din acest motiv studiul pe care l-am întreprins a devenit un demers în a face cunoscute originea, dezvoltarea și beneficiile acesteia în societatea civilă.

Țara noastră s-a aflat și se află la intersecția unor importante rute comerciale terestre, maritime și fluviale care au legat încă din antichitate Vestul (în permanentă expansiune), cu Estul bogat în resurse, fiind disputată de-a lungul istoriei de vecinii săi mai puternici.

Rolul deosebit de important pe care îl au prin furnizarea informațiilor primare în activitatea de monitorizare, dirijare trafic, cât și în cea de căutare și salvare de vieți omenești pe mare, ca de altfel și importanța în cadrul activităților de siguranță națională (colaborarea cu Poliția de Frontieră și Unitățile Militare de Grăniceri-Direcția Hidrografică) ne dau convingerea că inexistența sau posibilitatea desființării acesor sevicii ar aduce grave prejudicii economiei țării noastre cât și celor cu care România este parteneră în proiecte care se desfășoară în prezent.

BIBLIOGRAPHY

1.Decret Nr. 80/1979 din 02/03/1979 pentru aderarea Republicii Socialiste Romania la *Convenția internațională pentru ocrotirea vieții omenești pe mare 01.11.1974*.Text Publicat în B.Of. al Republicii Socialiste România Nr.21 07.03.1979

2.Hotărâre nr. 494 din 9 mai 1990, privind înfiinţarea şi reorganizarea unor unităţi din subordinea şi în cadrul Ministerului Transporturilor, Publicat în M.Of.nr.70 din15 mai 1990;

3.Hotărârea nr. 205/1991, privind înființarea Regiei autonome Radionav Constanța.

Text publicat în M.Of. al României, în vigoare de la 29 aprilie 1991;

4.Hotărârea nr. 985/1996 privind aprobarea efectuării unor plăți de către Grupul de Intervenție și Salvare Navală Constanța, Text publicat în M.Of. al României, În vigoare de la 28 octombrie 1996;

5.Hotărârea nr. 517/1998, privind înființarea Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța - S.A,Text publicat în M.Of. al României,În vigoare de la 02 octombrie 1998;

6.Hotărârea Guvernului României nr.525 /1998, privind înfiinţarea Companiei Naţionale de Radiocomunicaţii Navale Radionav SA Constanţa, Text publicat în M.Of.nr.339 din 9 09. 1998;

7.Hotărârea Consiliului de Administrație Nr. 02/14.01..2015 privind *Regulamentul de Organizare şi Funcţionare şi Regulamentul de Ordine Inerioară ,Organigrama şi Statul de*

[36]*Legea nr. 107/2001 din 26/03/2001* privind aprobarea *Ordonanţei de urgenţă a Guvernului nr. 182/2000* pentru ratificarea *Acordului de cooperare privind serviciile de căutare şi salvare pe mare dintre statele riverane Mării Negre, semnat la Ankara la 27 noiembrie 1998*, Publicat in M. Of., Partea I nr. 156 din 29/03/2001, https://portal.rna.ro/Pagini/Legisla%C8%9Bie/Cautare-si-salvare-de-vieti-omenesti-pe-mare.aspx, (accesat pe 10 mai 2020).

Funcţii aplicabile CNRN Radionav. Data intrării în vigoare 01.02.2015. Fond arhivă CNRN Radionav SA;

8.Legea nr. 7/1990 pentru aderarea României la Convenţia privind Organizaţia europeană de telecomunicaţii prin satelit EUTELSAT.Text publicat în M.Of. 93-94 din 01/08/1990;

9.Legea Nr.8/31.07.1990 privind aderarea României la Convenţia privind Organizaţia Internaţională De Telecomunicaţii Maritime prin Sateliţi, INMARSAT.Textul publicat în M.Of. Nr.93-94/01.08.1990;

10.Legea Nr. 72 din 17 iulie 1992 pentru ratificarea Acordului internaţional privind utilizarea staţiilor de sol INMARSAT, de navă în porturi şi în limitele mărilor teritoriale, încheiat la Londra la 16 octombrie 1985, Text publicat în M. Of. nr. 171 din 21 iulie 1992;

11.Legea nr. 123/1992 privind aderarea României la Convenţia pentru reprimarea actelor ilicite împotriva siguranţei navigaţiei maritime, precum şi la Protocolul pentru reprimarea actelor ilicite împotriva siguranţei platformelor fixe situate pe platoul continental, adoptate la Roma la 10 martie 1988. Text publicat în M.Of. 12 ianuarie 1993;

12.Legea Nr6/1993 pentru aderarea României la Convenţia Internaţională din 1973 pentru prevenirea poluării de către nave, modificată prin Protocolul încheiat la Londra la data de 17.02.1978,Text publicat în M.Of. 18.03.1993;

13.Legea privind ratificarea Convenţiei pentru crearea Biroului European de Radiocomunicaţii (B.E.R), încheiată la Haga la 23 iunie 1993, Text publicat în M.Of. nr139. Bucureşti, 14 iulie 1994;

14.Legea Nr. 31/1999 privind aprobarea Ordonanţei Guvernului Nr.115/1998 pentru aderarea României la convenţia Internaţională din 1979 privind căutarea şi salvarea pe mare, adoptată de Conferinţa Internaţională din 1979 privind căutarea şi salvarea pe mare, organizată de Organizaţia Maritimă Internaţională la Hamburg în perioada 9-27 04 1979. Text publicat în M.Of. 28.01.1999;

15.Legea nr. 107/2001 din 26/03/2001 privind aprobarea *Ordonanţei de urgenţă a Guvernului nr. 182/2000* pentru ratificarea *Acordului de cooperare privind serviciile de căutare şi salvare pe mare dintre statele riverane Mării Negre, semnat la Ankara la 27 noiembrie 1998;*

16.Legea 681/2002 privind acceptarea de către România a amendamentelor la Codul Internaţional de management pentru exploatarea în siguranţă a navelor şi pentru prevenirea poluării, adoptate de către Organizaţia Maritimă Internaţională prin rezoluţia MSC 104(73)din 05.12.2000, şi pentru modificarea Legii Nr. 85/1997 privind acceptarea de către România a Codului Internaţional de management pentru exploatarea în siguranţă a navelor şi prevenirea poluării.Text publicat în M.Of. 28.12.2002;

17.Norme Metodologice din 12.09.1997 privind efectuarea auditului în conformitatea cu prevederile Codului Internaţional de Management al Siguranţei-Codul ISM pentru exploatarea în siguranţă a navelor şi pentru prevenirea poluării. Text publicat în M.Of. nr.263/03.10.1997;

18.Ordin nr. 213 din 7 iulie 1997 privind aprobarea Regulamentului personalului de operare a staţiilor de radiocomunicaţii din România. Text publicat în M.Of. nr. 180 bis din 1 august 1997.Emitent Ministerul Comunicaţiilor;

19.Ordonanţa nr. 42 din 28 august 1997 privind transportul maritim şi pe căile navigabile interioare a fost publicată în M. Of. al României, Partea I, nr. 221 din 29 august 1997;

20.Ordonanţa nr. 115 din 27 august 1998 pentru aderarea Romaniei la Convenţia internaţională din 1979 privind căutarea şi salvarea pe mare, adoptată de Conferinţa internaţională din 1979 privind căutarea şi salvarea pe mare, organizată de Organizaţia Maritimă

Internațională la Hamburg în perioada 9 - 27 aprilie 1979, Act publicat în M. Of. nr. 325 din 29 august 1998;

21.Ordonanța de Urgență Nr.80/11.09.2003 pentru acceptarea de către România a amendamentelor la anexa Convenției Internaționale pentru ocrotirea vieții omenești pe mare din1974, amendată, și a Codului Internațional pentru securitatea navelor și facilităților portuare, adoptate la Conferința Organizației Maritime Internaționale,la Londra, în perioada 9-13 12.2002. Text publicat M.Of. Nr.684/29.09.2003;

Alte surse:

22.Navigational Telex,(NAVTEX), is a component of the IMO/International Hydrographic Organization, Worldwide Navigation Warning Service.Navtex, is also major element of Global Maritime Distress Safety Sistem (GMDSS),SOLAS Convention, beginning August 1,1993;

23.The Global Maritime Distress and Safety System (GMDSS) is an internationally agreed-upon set of safety procedures, types of equipment, and communication protocols used to increase safety and make it easier to rescue distressed ships, boats and aircraft.

24. The current version of SOLAS is the 1974 version, known as SOLAS 1974, which came into force on 25 May 1980;

25.Sistem Goniometric în bande VHF RDF pentru localizarea navelor maritime aflate în pericol în zona de responsabilitate a României, Compania Națională de Radiocomunicații Navale RADIONAV, implementat CNRN Radionav SA, Constanța, 19 octombrie 2015, Comunicat presă CNRN Radionav SA,30 octombrie 2015;

26.Sistem SCOMAR, Sistem Complex de Observare, Supraveghere și Control al Traficului la Mare, Constanța, 2009;

THE HIGH-LIFE FROM BUCHAREST BETWEEN EVERYDAY LIFE AND FASHIONABLE ACTIVITIES IN PRESS OF THE TIME (1881-1914)

Mirela Popescu
PhD Student, „Babeș-Bolyai" University of Cluj-Napoca

Abstract: Bucharest was the largest town in Romania during 1881-1914 with more than 350 000 inhabitants, three times more than Iassy, the old capital of Moldavia Principalty. Between 1862 -1881 its development was not as visible as in the last two decades of the XIXth century and the outburst of the World War I. After 1862 Bucharest became the city where nobility from former Romanian Principalities have to live toghether and to preseve its identity. However romanian nobility at the end of XIXth century and the begining of XXth century has the same daily-life as french or english aristocracy in the same time. In that case is it possible to use the press of that time to achive a well-documented daily-life of this socialites? There are some pieces of Romanian nobility fashionable activities in newspapers or directories. So that romanian nobility acts like a „leisure class" as it was described by Thorstein Veblen in his book The Theory of Leisure Class published for the first time in 1899. Even if most of the newspapers present political activities, there are still short information about balls, charities societies and their actions, horse racing, Eastern ceremony. There are newspapers written in French which anounce which lady has the day of receiving guests for five o`clock tee or who participates to National Theatre plays or mascared balls . Newspapers written in Romanian mention the duell or short information about some hunting parties which the prince Ferdinand attended to. This socialite is present in some directory structured by its social rank as princes, first class nobility and second class.

Keywords: daily-life, leisure class, identity, fashionable , socialite

Aristocrația românească de după proclamarea Regatului în 1881 și până la Primul Război Mondial este o temă încă puțin studiată și din alte perspective decât a implicării ei în progresul, mai ales politic, de a moderniza atât instituțiile statului cât și economia. Perspectiva marxistă a avut o influență considerabilă în studierea acestei perioade și inclusiv a acestei categorii sociale. Astfel, în efortul de a identifica etapele și caracteristicile modernizării României până la Primul Război Mondial politicul și economicul au fost legate de apariția și rolul unei burghezii și implicit al unei clase de mijloc, urbane specifice unei societăți industriale.

Pentru secolul al XIX-lea și mai ales ultimele decenii ale acestuia aristocrația este o categorie socială care, în spațiul românesc, nu trecuse prin schimbări semnificative, mai mult, ea era cea care deținea nu numai puterea politică ci și pe cea economică. Comparativ cu Franța post 1789 a cărei aristocrație emigrase în cea mai mare parte a ei și se redusese numeric pentru că nu toți membrii ei se vor întoarce după 1820, în Principatele Române nu a existat o revoluție de amploarea celei franceze ceea ce a permis acestei categorii sociale să nu fie afectată considerabil. Este știut că în Franța Napoleon a format o nouă aristocrație, care doar într-o mică măsură mai cuprindea acea aristocrație de dinainte de Revoluție[1] proces care s-a derulat și în perioada celui de al doilea imperiu. De asemenea, această aristocrație nu va mai fi una "de sânge", ci una în mare parte bazată pe educație și serviciile aduse regimului politic[2]. Acesta ar fi un argument

[1] Natalie Petiteau, *Les lignages de la noblesse d'Empire entre partis et pouvoirs locaux au XIXe siecle, Rives nord-méditerranéennes* [En ligne], 1 | 1998, mis en ligne le 22 juillet 2005, consulté le 20 avril 2019. URL : http://journals.openedition.org/rives/144 ; DOI : 10.4000/rives144, p.1
[2] Ibidem, p.2

pentru utilizarea în spațiul anglo-francez a termenilor de *nobility/noblesse, notable* respectiv *titrées*[3] și nu a celui de aristocrație. În consecință, în Franța, spre exemplu, ceea ce rămâne după revoluțiile politice și economice pare să fie un grup conștient că deține un set de tradiții pe care nu le împărtășește cu nici un alt grup sau individ cu care intră în contact[4]. Aceste tradiții privite din afară par să fie asemenea unor convenții[5] care își au originea în perioada dinainte de 1789. De asemenea, această nobilime se consideră ca având înnâscută autoritatea[6], rafinamentul, distincția personală[7] și nu în ultimul rând o preeminență în ceea ce privește simbolistica puterii. Ca urmare a schimbărilor economice şi politice survenite pe parcursul secolului al XIX-lea, nobilimea a stabilit destul de repede o graniță între spațiul public și cel privat[8]. Demarcația avea ca scop păstrarea în spațiul privat a unui anumit stil de viață ce îi asigura menținerea propriei identități. Astfel, nobilimea franceză a secolului al XIX-lea se prezintă ca un grup a cărui identitate este dată de tradiție, ierarhie, loialitate, proprietate funciară, educație clasică, autoritate și distincție înnăscute. Această nobilime va fi cunoscută de aristocrația românească pe parcursul secolului al XIX-lea și până la declanșarea Marelui Război. În consecință, aristocrația românească va adopta aceiași mentalitate şi moravuri ca ale nobilimii franceze, chiar dacă nu pierde puterea politică, aflându-se la conducerea statului și chiar fiind implicată nu doar în europenizare ci chiar în modernizarea societății.

Utilă pentru istoric în studierea acestui grup social pare să fie accepțiunea dată de Pierre Bourdieu nobilimii ca elită posesoare de capital simbolic constând din relații, conexiuni ce trebuie întreținute și de un anumit tip de activități ce par uneori restrictive sau amuzante.[9] Dacă se are în vedere tipologia activităților pe care aristocrația le consideră ca definitorii pentru ea atunci se poate folosi termenul de *loisir*[10] respectiv lipsa oricărei activități productive, remunerate. Cu toate accestea, nu se poate conchide că aristocrația nu face nimic. Doar că activitățile ei zilnice sunt rezultatul unei mentalități pe care o transmite din generație în generație chiar dacă este obligată să facă unele compromisuri mai ales spre sfârșitul secolului al XIX-lea. Astfel, activitățile cotidiene ale aristocrației au fost descrise încă din epocă.[11] Între acestea se regăsesc socializarea, activitățile familiale, anumite activități fizice, călătorii și nu în ultimul rând cele caritabile. Fiecare dintre aceste activități au diverse forme în funcție de anotimp, de sărbătorile religioase din an sau de contextul politic sau economic.

---

[3] David Higgs, *Nobles in Nineteenth-Century France: The Practice of Inegalitarianism*.Johns Hopkins University Press, 1987.Project MUSE. doi:10.1353/book.67863; https://muse.jhu.edu/book/67863/pdf
23.04.2021, 1.am, p.XII

[4] Ibidem

[5] Ibidem, p. 216

[6] Ibidem, p.217

[7] Ibidem

[8] Idem, p.217

[9] Pierre Bourdieu, *La noblesse : capital social et capital symbolique* în *Anciennes et Nouvelles Aristocraties***,** *Didier Lancien, Monique de Saint-Martin,* Éditions de la Maison des sciences de l'homme, 2007. p 385-397

[10] Mension-Rigau Éric. *La conception du loisir dans les autobiographies écrites par les aristocrates à la fin du XIXe siècle et au début du XXe*. In: Bulletin de l'Association Guillaume Budé, n°2, juin 1994. pp. 225-236;
doi : https://doi.org/10.3406/bude.1994.1592;https://www.persee.fr/doc/bude_0004-5527_1994_num_1_2_1592
accesat în 22.04.2021

[11] Thorstein Veblen *The Theory of Leisure Class. An Economic Study of Institution*, The MacMillan Company, New York, 1912, - https://archive.org/details/theoryleisurecl01veblgoog/page/n5/mode/2up?q=%28loisir%29+AND+title%3A%28The+theory%29+AND+creator%3A%28Veblen%29, accesat în 20.04.2021

Categorie socială definită încă de grecii anticii ca pătură socială care se bucură de mari privilegii datorate originii, bogăției și poziției sociale[12] aristocrației i se va atribui și accepțiunea expresiei englezești de *high life*[13] și cu sensul de stil de viață plin de lux datorată bogăției, averii și statusului. Bogăția, averea le asigura confort și siguranță, iar statusul anumite funcţii în instituţiile statului.

Ca urmare, caracteristicilor aristocrației li se asociază și stilul de viață lipsit de griji ce-i este asigurat de bogăție, pentru care nu trebuie să muncească, în sensul modern al cuvântului, astfel încât se ajunge la a considera expresia *high life* ca fiind un mod de viaţă cotidiană, pentru acest grup social elitist.

Ceea ce istoricul are ca surse de documentare pentru a recrea viața cotidiană a aristocrației în *la belle epoque* sunt în primul rând memoriile, corespondența, actele personale atât cât au ajuns în arhive dar și presa vremii.

În România după proclamarea regatului, presa este în plin avânt chiar dacă numărul celor care știu să citească este redus și concentrat în zona urbană[14]. Există și excepții între aristocrați care finanțează un ziar așa cum este Nicolae Filipescu și ziarul *Epoca*. Lipsa interesului aristocrației pentru publicațiile ce apar în spațiul românesc în limba română este un argument pentru perioadele scurte de timp în care apar[15] cele mai multe dintre ziarele sau revistele de la cumpăna secolelor al XIX-lea – al XX-lea. Cotidiene precum *Universul*, *Adevărul* sau *Dimineața* (*Adevărul de dimineață*) care reușesc să aibă tiraje de câteva zeci de mii de exemplare[16] sunt cu precădere ziare de informații cu știri scurte, atât din țară cât și din străinătate și publicitate cu precădere pe ultima pagină. De altfel, publicitatea este cea care asigură veniturile constante pentru apariția acestor ziare pentru că abonamentele sunt foarte puține și de cele mai multe cu destinații încurcate de personalul de distribuție. Iar în ceea privește ziarele partidelor colaboratorii nu erau plătiți aceștia fiind dintre susținători pentru care dorința de combatere a advesarilor era mai puternică decât banii[17].

În acest context de modernizare și europenizare a societății românești în ansamblul ei și în care presa încearcă să contribuie la această evoluție aristocrația care reprezintă o parte consistentă a elitei politice și culturale este prezentă în paginile ziarelor atât în cele de limbă română, cât mai ales în cele de limbă franceză. Informațiile existente în paginile ziarelor sunt în cea mai mare parte referitoare la intervențiile în dezbaterile din Parlament, măsurile luate de miniștri în funcție și activitatea lor în circumscripțiile în care candidau. Cu toate acestea, aristocrația din București beneficiază de mențiuni care permit istoricului să găsească nu doar o simplă descriere a unor fapte de viață cotidiană, ci să ducă demersul cercetării la a evidenția caracteristicile acestei categorii sociale și mai ales cum se diferențiază de cea din spațiul occidental. Aristocrația românească este prezentă, pe criteriul vechimii, originii (princiară sau boierimea de rangul unu sau doi) și al spațiului geografic. Astfel, *Annuaire mondain de la Roumanie* pe anul 1903, după prezentarea familiei regale sunt inventariate familiile princiare care au domnit în Moldova și Valahia, Ghica, Cantacuzino, Moruzi, Șuțu, Calimachi, Bibescu, Știrbey[18] iar paginile următoare cuprind marii boieri și respectiv pe cei mijlocii.

---

[12] *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, editura „Univers Enciclopedic", București, 1996, p.59
[13] Oxford Dictionary, „ https://www.lexico.com/definition/high_life, accesat 19.04.2021
[14] Ion Bulei, *Atunci când veacul se năștea*..., Editura Eminescu, București, 1990, p.204
[15] Ibidem, p. 201
[16] Ibidem, p.205
[17] Ibidem, p.204
[18] *Annuaire mondain de la Roumanie,* Imprimeria Minerva, Bucharest, *1903,* în franceză în original

Presa vremii reflectă acel *loisir* ostentativ[19] acel model de socializare mondenă, sclipitoare și care ocupă aristocrației cea mai mare parte a timpului respectiv recepțiile, balurile, participarea la spectacolele de teatru sau operă[20]. În *Telegraphulŭ de Bucuresci* din 4 ianuarie 1887 este menționat balul de Palatul regal ca „unul dintre cele mai strălucite, atât prin numărul invitaților cât și prin animațiunea și veselia care a domnit de la început până la sfârșit. Regele și Regina și-au făcut intrarea în bal pe la orele 10. Un supeu bogat și un cotillion strălucit au pus capăt acestui bal, care s-a terminat tocmai la ziuă"[21]. Este una din cele mai ample descrieri din ziarele de informații în limba română a unui bal de la Curte. Deși sezonul balurilor este în plină desfășurare, sunt anunțate în ziare mai mult cele al căror scopuri sunt strângerea de fonduri sau ale diverselor asociații profesionale. Cele mai ample descrieri ale balurilor fie ele de la Curtea regală fie cele organizate de aristocrați sunt în *L'Independence Roumaine.* Un exemplu îl constituie cronica apărută în numărul din 3 ianuarie 1899 unde pe aproape o coloană sunt „inventariați" participanții la obișnuitul bal de la curte. Este remarcabilă atenția pe care bine cunoscutul Mișu Văcărescu o acordă ținutelor doamnelor[22] astfel încât cititorul să fie convins că nimic din ceea ce ține de manifestarea exterioară, vizibilă a acestei aristocrații nu este neglijat. În numărul din 14 februarie 1899 este menționată la rubrica *Lumea și orașul* balul ce avea să fi organizat pe 27 februarie. Anunțul este făcut cu aproape două saptămâni mai devreme pentru că viitoarea regină Maria stabilise toaletele doamnelor și anume „ rochii lungi simple din crep în culoarea unei flori la alegere. Pe cap se va purta o coroniță din floarea aleasă. Părul prins în coc înalt sau în bucle pe spate. Dacă se dorește se poate purta un voal de aceeași lungime cu rochia și având aceeași culoare cu floarea din coroana de pe cap"[23]. Informația cuprinde și precizarea că această ținută nu este obligatorie dar și că „ elegantele noastre au decis să adopte această ținută"[24]. La aceeași rubrică este menționat și balul mascat de la Operă ca fiind o recepție reușită. Atât la rubrica *Carnet du High-Life* cât și la cea de evenimente curente este menționată recepția dată de Dimitrie Sturdza, în calitate de președinte al Consiliului de miniștri în onoarea ambasadorului Austro-Ungariei la București, baronul Lexa d'Aehrenthal și a marchizului Jean de Pallavicini în calitate de ministru plenipotențiar. Sunt enumerați participanții , doamnele Olga Mavrogheni, Maria I. Cantacuzino, Catargi, primarul Bucureștiului, administratorul domeniilor coroanei, Ioan Kalinderu, membrii legației Austro-Ungariei[25]. Perioada din an în care se organizau balurile și cunoscută sub numele de Carnaval este menționată și în *Almanahul ziarului Universul* de pe anul 1909 ca fiind de „cinci săptămâni și trei zile"[26] și figurează la rubrica Sărbători mobile ortodoxe alături de perioadele de post, sărbătoarea Paștilor, a Înălțării și a Rusaliilor. Mai trebuie menționat că în această perioadă a Carnavalului, balurile nu erau organizate doar în București ci și în celelalte orașe ale țării, unele din ele fiind demne de a fi menționate în celebrul *L'Independence Roumaine.*

Un alt element caracteristic al acestei *high society* este practica de a „avea o zi". În perioada *La Belle Époque „*salonul" a devenit aproape o instituție[27] . Astfel, femeia, stăpâna casei, are un rol important în respectarea acestui rit de socializare. De regulă ziarele de limbă

[19] Thorstein Veblen, *op.cit.*, p.57
[20] Eric Mension-Rigau, *op.cit.*, p.227
[21] *Telegraphulŭ de Bucuresci*. Seria 1, 18, nr.4362, 4 ianuarie 1887
[22] *L'Independence Roumaine,* 5e Série, 22, no. 6667, 3 Janvier 1899
[23] *L'Independence Roumaine*, 5e Série, 22, no. 6667, 14 Février, 1899, în franceză în original
[24] Ibidem, 14 Février 1899, în franceză în original
[25]Ibidem, 14 Février 1899, în franceză în original
[26] *Almanahul ziarului Universul,* Editura ziarului „Universul", București, *1909*
[27] Eric Mension-Rigau, *op.cit.*, p.228

franceză menționează, în edițiile de dimineață pe doamnele care au în acea zi după-amiaza dedicată primirii pe cei din același grup social ca și ea. În ziarul *Bucharest* din 13 ianuarie 1890, la rubrica *Ecouri mondene* se precizează că domana Alexandre Socec are ziua de primire[28]. *L'Independence Roumaine* în ediția din 9 ianuarie 1899 rubrica *Le monde et la Ville* debutează cu enumerarea zilelor de primire ale doamnelor din înalta societate: „ Doamnele Eufrosine Catargi, Maria Cantacuzino, Chrissovelony, general Fălcoianu și-au rezervat ziua de Duminică, doamna Maria Leonte și doamna Maria Lupu vor primi Luni, doamna Ecaterina Cantacuzino și-a reluat recepțiile din ziua de Marți; Miercuri la ora cinci la doamna general Arion și la doamna Elena Călinescu joc de cărți de la patru la opt"[29]. Pentru zilele de Joi , Vineri și Sâmbătă ceaiul de la ora cinci era oferit de doamnele Iulian Bibescu, general Candiano Popescu și doamna Petre Grădișteanu care organizeaza recepție de trei ore și jumătate Duminică[30]. Pentru anul următor, Duminica era ziua în care ceaiul de la ora cinci se bea la doamnele Maria Cantacuzino, Elena C. Grădișteanu și Caton Lecca. Lunea aveau zi de primire doamnele Elena Pherekyde și Elena Simo[31].

Pentru a nu lăsa impresia că aristocrația este un grup inactiv sau închis între pereții saloanelor această *high society* este preocupată de activitățile fizice, unele ce vin din tradiție ca scrima, călăria și vânătoarea sau mai noul patinaj. Un rol important între activitățile sportive, călăria, cursele organizate la Hipodrom și nu în ultimul rând, *Jockey-Club.* În ceea ce privește Jockey-Club, care se impune în România ca și în Franța după modelul englez, este un club exclusivist, membrii fiind selectați cu foarte multă grijă fiind în fapt un loc al sociabilității masculine. Clubul a fost înființat în 1875 și avea ca președinte de onoare pe Regele Carol I și membru de onoare pe prințul Ferdinand. Vicepreședinții menționați în *Anuar*[32] erau generalul Gheorghe Manu și Grigore Cantacuzino. Rigoarea acestui club reiese și din faptul că membrii sunt împărțiți între membrii fondatori, membri titulari și membri permanenți. Că acest club era în primul rând un loc al sociabilității aristocraților din București reiese și din știrea dată de ziarul *Bucharest* în care este relatată discuția politică la sediul clubului dintre P.P.Carp, Nicolae Filipescu și Balș în ceea ce privea alegerile pentru clubul conservator-liberal. [33] Discuția a fost una aprinsă „șeful junimiștilor fiind catalogat ca încăpățânat de către aliații săi Manu, Lahovari și Păucescu pentru că dorea să se impună într-un partid care îl exclusese deja dintre membrii"[34].

Un alt ziar de limbă franceză, *La Roumanie Ilustrée,* la rubrica *Ecouri mondene,* descrie și o zi la curse. Informația nu vizează caii participanți, câștigători sau premiile acordate și valoarea lor ci doamnele prezente în tribune și ținutele lor. Sunt menționate doamnele Petre Grădișteanu, Elena Nicolescu, Maria Rasty, Sofia Rosetti[35]. Și totuși, *România Liberă* la rubrica știri sportive îi menționează pe proprietarii ai căror cai au participat la curse, respectiv, Alexandru Marghiloman, Nicolae Fleva, colonelul Blaremberg și maiorul Vlădoianu[36].

În București este înființat și un club de scrimă cu numele „Spada" cu sediul pe calea Victoriei și având ca președinte pe baronul Beyens, ministrul Belgiei, vicepreședinte locotenent-

[28] *Bucharest*, 13 ianuarie 1890
[29] *L'Independence Roumaine*, 5e Série, 23, no. 6667, 9 Janvier 1899, în franceză în original
[30] Ibidem, 9 Janvier 1899, în franceză în original
[31] *L'Independence Roumaine*, 5e Série, 23, no. 6671, 9 Janvier 1900, în franceză în original
[32] *Annuaire mondain de la Roumanie,* Imprimeria Minerva, Bucharest, 1903, p.57-58, în franceză în original
[33] *Bucharest*, 1re Année, No.9, 16 ianuarie 1890, în franceză în original
[34] Ibidem
[35] *La Roumanie Ilustrée, 1 éer Année, Nr.6,* 30 mai 1882, în franceză în original1
[36] *România Liberă*, 04, nr.0997, 29 septembrie 1880

colonelul N. Popovici, directorul Școlii de artilerie iar între membri prințul Grigore C. Ghica, căpitanul Mihai Sturdza sau Nicolae Golescu[37].

O altă activitate ce caracterizează cotidianul aristocrației este și vânătoarea. Scurte informații apar și în ziarele de limbă română cum este *Telegraphulŭ de Bucuresci*. Astfel, în ediția din 25 septembrie 1888 dă anunțul legat de organizarea unei partide de vânătoare în „munții Sinaei în onoarea principelui de Galles. La această vânătoare a luat parte și regele care a ucis o ursoaică și un lup. Prințul de Galles asemenea a ucis un urs"[38]. Vânătorile la care participă și Regele Carol I sunt evenimente considerate de interes pentru opinia publică încât sunt menționate de ziarele de limbă română. Astfel, *Voința Națională*, își începe rubrica *Ultimele informațiuni* anunțul „ mâine, Sâmbătă, se va face în pădurile comunei Frătesci, din județul Vlașca, marea vânătoare organizată de d. colonel N. Bibescu, vice-președintele Senatului. M.S. Regele va bine-voi a lua parte la această vânătoare, la care sunt invitate mai multe persoane de distincțiune din Capitală"[39]. După alte știri din București sau din țară, sunt enumerați invitații și anume ambasadorii Franței și ai Belgiei, miniștrii Stătescu și Pherekyde, D.P. Moruzzi, Ath. Moscuna, N. Dimancea.

În 1899 Claymoor facea o prezentare a unui nou sport „la modă" patinajul precizând că se practică în marile capitale Viena, Madrid, Londra și Paris unde „plăcerea de a patina a atins cele mai înalte culmi"[40]. Relatarea continuă cu cei care obișnuiesc să patineze în Cișmigiu și anume „doamna Michelle Ghyca, doamna Perticari, domnișoara Alexandra Cantacuzino, domnișoara Lahovary, domnișoara Alexandrescu care par să se unească dar și să rivalizeze atât în viteză cât și în grațioasele meandre a căror urme sunt lăsate de patinele lor pe suprafața înghețată"[41] Lor li se alătură și domnișoarele Lahovary, Slătineanu și domnii D. Costinescu, locotenentul Lahovary, Rudolf Florescu, Grigore Lahovary.

Tradiția nobiliară implică și activitățile de caritate. Regina Elisabeta a inițiat și patronat numeroase instituții și activități de caritate. Față de celelalte activități de loisir, acțiunile de caritate sunt cele mai vizibile în presa vremii atât în cele de limbă franceză cât și în cele de limbă română. Multe dintre ele sunt ale asociației *Trebișoi,* patronată de regina Elisabeta. O altă societate de binefacere care se numea chiar Regina Elisabeta anunța în ziarul *România liberă* din 1 ianuarie 1889 că pe data de 14 ale lunii se organiza un „bal cu tombolă în sala Băilor Eforiei, în folosul săracilor"[42]. Un alt bal de caritate organizat de aceeași societate de binefacere, *Regina Elisabeta*, ținut la Teatrul Național, este prezentat în *Telegraphulŭ de Bucuresci* . La acest bal cu tombolă obiectele fuseseră date nu numai de cuplul regal ci și de diferite persoane particulare fiind în mare parte „costumuri țărănești, pânză fină de casă, cumpărate de la țăranii ce se văd, de câtva timp, umblând pe stradă cu asemenea produsuri ale industriei naționale. Aceasta a fost o inițiativă lăudabilă pentru care nu pot de cât să felicit pe cei care au luat-o"[43]. Articolul cuprinde și sumele strânse atât prin plata locurilor cât și din vânzarea la licitație a obiectelor. Astfel, 6380 lei au fost strânși din vânzarea locurilor, 6000 lei din vânzarea biletelor iar din vânzarea obiectelor suma de 13 000 lei. [44] Comentariul ziaristului referitor la participanții la acest bal poate fi interpretat atât în cheia naționalismului cât și a marxismului dar și din perspectiva

[37] *Annuaire mondain de la Roumanie,* Imprimeria Minerva, Bucharest, *1903,* în franceză în original
[38] *Telegraphulŭ de Bucuresci,* 25 septembrie 1888
[39] *Voința Națională, ziar național-liberal*, 03, nr.0430, 4 ianuarie 1886
[40] *L'Independence Roumaine*, 5e Série, 22, no. 6668, 4 Janvier 1899, în franceză în original
[41] Ibidem
[42] *România liberă*, 13, nr.3389, 1 ianuarie 1889
[43] *Telegraphulŭ de Bucuresci*, Seria 1,12,nr.2907, 17 ianuarie 1882
[44] Ibidem

sociologică a grupului social, al aristocrației care ține să-și etaleze identitatea și prin limba pe care o folosește atunci când interacționează cu alte categorii sociale: „ e ceva curios, trist chiar, ca la un bal românesc, în care nu se vede de cât costume naționale, să nu auzi limba națională, ci limbi străine... Eu cred că în balurile din Francia nu se aude vorbindu-se, între francezi, de cât limba lor, iar nici de cum românește sau altă limbă, apoi dacă imităm pe francezi în toate, de ce să nu-i imităm și în această privință."[45]

Activitățile caritabile sunt consemnate și de ziare săptămânale precum *Cimpoiul.* Astfel, în ediția de pe 4 mai 1882 este menționată serbarea organizată de Maria Rosetti și Comitetul presei în Cișmigiu în folosul „nenorociților incendiați în Moldova". Știrea continuă astfel „grădina fusese transformată într-un imens bâlci, unde gingașe doamne vindeau fel de fel de obiecte și bilete de tombolă.[46] Referitor la organizatoarea acestei activități caritabile ziaristul conchide: „ d-na Maria Rosetti care a avut ideea acestei serbări, a organizat-o și a făcut dintr-o petrecere pentru copii cea mai veselă, mai cordială, mai democratică din serbările ce s-au dat vreodată în București."[47]

Tradiția aristocratică este prezentă în această perioadă nu doar prin punerea în scenă a unor piese de teatru în locuințele particulare ci și în participarea la spectacolele de teatru și operă. Aproape toate ziarele anunță programul Teatrului Național și a spectacolelor de operă. Cu toate acestea, în ceea ce privește prezența aristocrației la aceste spectacole sau cronicile pertinente ale spectacolelor se găsesc doar în *L'Independence Roumaine* și se datorează lui Mișu Văcărescu. În ediția din 28 martie, Claymoor, în rubrica sa *Carnets du High-Life* cu subtitlul *Teatru de amatori* face cronica piesei *Le commisaire et le bon enfant*, comedie scrisă de Courteline și Léwy și care se juca în același timp și la teatrul *Antoine* din Paris. Personajele din piesa montată la București, în reședința generalului Poenaru, erau interpretate de V. Pleșoianu, Viorica Fillitis, Alphonse Romalo, Carol Davila, Alexandru Negri, Zoe Cutzarida, Maria Assan[48]. La această serată a participat și principele moștenitor Ferdinand. Cronica lui Claymoor este una laudativă la adresa actorilor, decorurilor și nu în ultimul rând a bufetului[49].

În ceea ce privește spectacolele de operă cronicile sunt la fel ale lui Mișu Văcărescu și cuprind nu doar programul, dirijorii orchestrei și aprecieri referitoare la calitățile vocale sau virtuozitatea instrumentiștilor, ci și la public. Astfel, la concertul susținut de domnișoara Assan la Ateneu, ediția din 7 martie 1900[50], îi enumeră ca participanți pe doamna Olga Mavrogheni, „ marea doamnă de onoare", doamna Zoe Bengescu, doamna Ecaterina Gr. Cantacuzino și domnișoara Cantacuzino, Doamna Zoe Sturdza și lista continuă. Trebuie subliniată și grija pe care, aristocratul Mișu Văcărescu o acordă respectării ierarhiei, element definitoriu al relațiilor din interiorul membrilor aristocrației.

O altă formă de petrecere a timpului de către aristocrație o reprezintă călătoria. În presa vremii găsim scurte anunțuri referitoare la plecări sau reveniri în capitală ale aristocraților, de regulă celor care dețin și funcții în guvern sau parlament. De spații mai mari în ziarele românești beneficiază familiile regale europene care au venit în România pentru scurte perioade de timp. După amenajarea litoralului românesc aristocrația decide să nu mai plece pe timpul verii în Europa sau în alte părți ale lumii, probabil o altă influență engleză[51] asupra moravurilor acestei

[45] Ibidem
[46] *Cimpoiul: ziar septemanal ilustrat*, 1, nr.4, mai 1882
[47] Ibidem
[48] *L'Independence Roumaine,* 5e Série, 24, no.7088, 28 Mars 1900
[49] Ibidem
[50] Idem, 7 Mars 1900
[51] Eric Mension-Rigau, *op.cit.*, p.230

categorii sociale ci decide să rămână la Constanța. O altă destinație atractivă în România rămâne Sinaia, scrie *La Roumanie Illustrée*. Pentru Sinaia se spune că la Cazinou va fi adus un pianist celebru, dar fără a i se da numele, și o trupă franceză pentru operetă și vodevil, „ special alese pentru publicul de elită ce va veni la Sinaia”.[52] De asemenea, se consemnează și ideea doamnei Suțu de a organiza și petreceri câmpenești nu doar baluri în vila de la Sinaia și pentru care această elită îi este recunoscătoare.[53] Pentru Constanța este menționat marele hotel a cărui inaugurare a fost mediatizată la nivelul întregii țări și mai ales faptul că existau deja reședințe bogate construite doar în trei ani. Săptămânalul de limbă franceză, la rubrica *Ecouri mondene* din iulie 1882 apreciază plaja din Constanța ca fiind una *la modă*[54]unde sunt încă așteptate să sosească „doamne din high-life”[55]. În consecință, pentru iulie se anunță plecarea la Constanța a prințului și a prințesei Ferdinand Ghica unde aveau să stea tot sezonul.[56]

Presa de limbă franceză consemnează spre exemplu revenirea în țară, după o călătorie la Veneția a unei domnișoare Ionescu care „pare să fie mai drăguță ca niciodată și că aerul lagunelor o face să fie strălucitoare în costumul de călătorie de culoare bleu.”[57] În ceea cel privește pe prințul George Bibescu se anunță revenirea de la Marienbad iar domnul și doamna Petre Grădișteanu pleacă la Paris și Luchon-les-Bains. În aceste hoteluri, stațiuni atât din țară, cât mai ales în Europa aristocrația se întâlnește cu burghezia care preia unele dintre obiceiurile acestei categorii sociale. Aristocrația românească păstrează aceleași caracteristici ca cea din vestul Europei, este legată de proprietatea funciară pe care o deține însă într-o proporție mai mare decât cea din Franța, dar investește și în industrie sau se orientează către cercetarea științifică.

Viața cotidiană a aristocrației din București se regăsește în mare parte descrisă de presa timpului. Limbajul folosit de jurnaliști în relatarea activităților mondene trădează originea lor sau în ce măsură au fost acceptați la aceste evenimente. În ceea ce-l privește pe Mișu Văcărescu sau cei care scriu sub pseudonim în ziarele de limbă franceză aceștia folosesc în articolele lor termenii de *high-life*/ *elită* și prezintă participanții ținând cont de regulile ierarhiei și a etichetei. În celelalte ziare, fie ele cotidiene, săptămânale sau anuare, almanahuri, limbajul este unul simplu care pune pe același nivel pe prințul Ghica cu George Pallade atunci când îi enumeră pe participanții la o reuniune a unui club politic, societate de binefacere sau teatru.

Se poate observa de asemenea, că dacă bărbații sunt în cea mai mare parte menționați pentru activitățile din instituțiile statului, la rubricile dedicate ultimelor evenimente sau ecouri mondene, femeile sunt cele menționate cu precădere ca participante la baluri, concerte, acțiuni de binefacere deși de cele mai multe doar cu numele de familie și prenumele și funcția deținută de șot.

Presa din perioada Vechiului Regat este în consecință o sursă de informare utilă chiar și prin scurtele ei menționări pentru înțelegerea societății românești din acea perioadă. Pot fi astfel identificate influențele franceze, engleze sau germane asupra societății atât la nivelul culturii cât și a moravurilor. Celelalte activități intelectuale, familiale sau chiar lucrative nu sunt aproape de loc menționate în presă doar în condițiile în care acestea fac obiectul unui proces civil, nuntă, logodnă, botez.

---

[52] *La Roumanie Illustrée, 1 éer Année, Nr.7,* 6 Juin, 1882, în franceză în original
[53] Ibidem, 26 Juin, 1882,
[54] *La Roumanie Illustrée, 1 éer Année, Nr.20,* 5 Septembre 1882
[55] Ibidem, în franceză în original
[56] Ibidem, *1 éer Année, Nr. 11,* 4 juillet, 1882, în franceză în original
[57] Ibidem, 6 Juin, 1882, în franceză în original

BIBLIOGRAPHY

A. Presa

1. *Almanahul ziarului Universul,* Editura ziarului „Universul”,1909
2. *Annuaire mondain de la Roumanie,* Imprimeria Minerva, Bucharest, 1903
3. *Bucharest, 1890*
4. *Cimpoiul: ziar septemanal ilustrat, 1882*
5. *La Roumanie Ilustrée,* 1882
6. *L'Independence Roumaine 1899,1900*
7. *România Liberă, 1880,1889*
8. *Telegraphulŭ de Bucuresci, 1882, 1887,1888*
9. *Voința Națională*, ziar național-liberal, 1886

B. Instrumente de lucru:

1. *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, editura „Univers Enciclopedic”, Bucureşti, 1996
2. Oxford Dictionary, , https://www.lexico.com/definition/high_life, accesat 19.04.2021

C. Studii de specialitate:

1. Bourdieu,Pierre *La noblesse : capital social et capital symbolique* în *Anciennes et Nouvelles Aristocraties***,** *Didier Lancien, Monique de Saint-Martin,* Éditions de la Maison des sciences de l'homme, 2007
2. Bulei, Ion, *Atunci când veacul se năştea...*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1990
3. Higgs, David *Nobles in Nineteenth-Century France: The Practice of Inegalitarianism*.Johns Hopkins University Press, 1987.Project MUSE. . doi:10.1353/book.67863; https://muse.jhu.edu/book/67863/pdf3.04.2021, 1.am, p.XII
4. Petiteau, Natalie *Les lignages de la noblesse d'Empire entre partis et pouvoirs locaux au XIXe siecle, Rives nord-méditerranéennes* [En ligne], 1 | 1998, mis en ligne le 22 juillet 2005 , [En ligne], 1 | 1998, mis en ligne le 22 juillet 2005, consultat la 20. 04. 2019. URL : http://journals.openedition.org/rives/144 ; DOI : 10.4000/rives144,
5. Mension-Rigau Éric. *La conception du loisir dans les autobiographies écrites par les aristocrates à la fin du XIXe siècle et au début du XXe*. In: Bulletin de l'Association Guillaume Budé, n°2, juin 1994,accesat 24.04.2021
6. Veblen Thorstein, *The Theory of Leisure Class. An Economic Study of Institution*, The MacMillan Company, New York, 1912 accesat 24.04.2021

RELIGIOUS VULNERABILITIES IN THE EUROPEAN PRISONS

Vlad-Bogdan Ursan
PhD Student, „Babeș-Bolyai" University of Cluj-Napoca

Abstract: The increase in Muslim migration to Europe is a more than predictable fact. One factor in the process this migration lies in the natural desire of people to improve their livelihood and means of life, by ensuring their own well-being and security. The Muslim migration can be considered to be a sign of the crisis that has arisen as a result of the lack of symmetry of the economic potential of European and Islamic states. As the number of Muslims in Europe is increasing, so does the prison population, including a large number of incarcerated Muslims. Overcrowding and understaffing of the prisons amplify the conditions leading to radicalization, prisons being extremely disturbing environments for the incarcerated people, who are more prone to exploring new beliefs and affiliations. The person who is deprived of liberty, facing existential questions and being deprived of the social ties they had before being imprisoned, also not having a previous involvement in politically motivated violence, is most vulnerable to radicalization and recruitment into terrorism.

Keywords: prison, terrorism, vulnerability, radicalization, de-radicalization.

Perspective istorice – sancțiuni islamice și obiective legislative în lumea arabă

Musulmanul devotat vă va spune că Islamul a început cu mult înainte ca profetul Mahomed să-l introducă în 610 d.Hr. Alții urmăresc originea Islamului până în Arabia Saudită din secolul al VII-lea, când Mahomed, în 610 d.Hr., a experimentat ceea ce el a numit o *vizită îngerească*. Muhammad a dictat Coranul, cartea sacră a Islamului, dar nu a fost creat de el. Însuși Coranul spune că a fost dat de Dumnezeu, prin îngerul Gabriel, profetului Mahomed.

Coranul definește standardele de conduită umană, dar nu conține un cod legal detaliat. Doar câteva versete din Coran se ocupă de fapt de probleme juridice. Muhammad a contribuit la clarificarea legii prin interpretarea dispozițiilor din Coran și acționarea ca judecător în cazurile legale. După moartea lui Muhammad, în 632 d.Hr., pe măsură ce Imperiul Musulman s-a extins prin cucerire, părți din legea bisericească evreiască, greacă, romană, persană și creștină au fost folosite în dezvoltarea Shariei. *Sharia* este un cuvânt arab care înseamnă „calea cea bună" și se referă la legea islamică tradițională.

Procedura penală care s-a dezvoltat de-a lungul timpului a urmat procesele corespunzătoare, inclusiv dreptul de a păstra tăcerea, prezumția de nevinovăție și un proces echitabil și public în fața unui judecător imparțial. Utilizarea detenției preventive trebuie să fie sever limitată. Interogarea ar trebui să fie condusă numai de oficiali desemnați, cu caracter bun, iar utilizarea intimidării nu este permisă.

Anii 1800 au adus controlul sau influența regiunii prin puteri coloniale și prin legi în stil occidental, instanțe, pedepse modificate sau, în unele cazuri, cum ar fi Turcia, a înlocuit Sharia. Începând în jurul anului 1980, națiuni precum Iranul și altele cu regimuri islamice au încercat să readucă Sharia clasică. Există un grup de cărturari islamici care cred că Sharia poate fi adaptată condițiilor moderne fără a abandona spiritul legii islamice sau fundamentele sale religioase.

Sistemele penale islamice, la fel ca cele ale oricărui alt tip de sistem, sunt în general bazate și guvernate de o teorie sau filozofie specifică. Sistemul penal islamic tipic este în primul rând un

sistem religios, deci se ocupă de „păcat” și „culpabilitate”. „Vorbirea despre bunătate și evitarea răului” reprezintă fundalul filosofic pentru fiecare sistem care guvernează relațiile sociale din Islam. În ultimă instanță, acest fundal reflectă solidaritatea socială a lumii islamice în mișcarea sa de a-și atinge scopul final, societatea idealistă și ființa umană idealistă.

Societatea idealistă trebuie să se bazeze pe ajutor reciproc și bunătate. Allah (Dumnezeul Islamului) a spus: „Ajutați-vă unii pe alții în corectitudine și evlavie, dar nu vă ajutați unii pe alții în păcat și dezgust”. Solidaritatea socială are multe aspecte în lumea islamică, solidaritatea pentru existența și protecția societății, solidaritatea în soluționarea oricărei dispute sau contracte între musulmani.

Societatea idealistă, ca obiectiv final, trebuie să depindă de justiția socială și de apărarea socială; în consecință, politicile criminale din societatea islamică urmăresc determinarea responsabilității individuale pentru confirmarea vinovaților și aplicarea sancțiunilor citate în Coran (cartea sfântă a Islamului) și Sunna (legea tradițională musulmană).

Unul dintre obiectivele legislației islamice este menținerea nevoilor esențiale de bază ale individului, deoarece privarea lor de oricare dintre aceste elemente le-ar perturba viața. Există cinci nevoi de bază: religia, sufletul, mintea, descendenții și proprietatea. Prin urmare, incriminarea este legată de obiectul infracțiunii. Crimele majore, cum ar fi apostazia și transgresiunea, afectează religia; adulterul și calomnia afectează descendenții; alcoolismul afectează mintea; infracțiunile împotriva bunurilor afectează proprietatea și securitatea publică etc.

Sancțiunile pot fi împărțite în majoritatea legii penale arabe la sancțiuni principale și sancțiuni complementare. Principalele sancțiuni sunt cele citate în codul penal și puse în aplicare de instanță. Sancțiunile complementare sunt cele care „perfecționează” principalele sancțiuni. Acestea trebuie să caute obiective preventive, cum ar fi privarea de drepturi și privilegii, interzicerea anumitor ocupații sau profesii, controlul poliției și confiscarea. Doctrina penală consideră că sancțiunile principale sunt tipice și esențiale pentru tratarea criminalității și a infractorilor, dar cele complementare sunt marginale și suplimentare, deci nu pot fi puse în aplicare singure.

Sancțiunile din societățile arabe sunt guvernate de legea islamică a Shariei și sunt utilizate în conformitate cu calificările de trihotomie: infracțiuni Hedud (infracțiuni grave sau încălcări ale drepturilor lui Dumnezeu), infracțiuni Taazir (cod penal real sau încălcări ale drepturilor colectivului) și infracțiuni Kasas (vendetta sau încălcări ale drepturilor individului).

Utilizarea închisorilor în societățile islamice, ca și în lumea occidentală, pare să fi devenit pedeapsa aleasă. Cu toate acestea, în națiunile caracterizate de Occident că practică cea mai strictă formă a Islamului, o comparație a populațiilor lor de închisoare este instructivă: Arabia Saudită are o rată de încarcerare de 110 la 100.000 și Kuweit, de 102 la 100.000. Aceștia se compară favorabil cu cei din Europa. Iranul are o rată de încarcerare de 226 la 100.000, ridicată față de standardele europene occidentale, dar mult sub cele din Europa de Est și Statele Unite.

Implementarea și reaplicarea Shariei, chiar modificată de influența occidentală, vor fi interesante de urmărit și, sperăm, vom putea învăța din acestea. Un lucru pe care l-am putea învăța cu toții vine de la profetul Mahomed, care a spus: „Preveniți pedeapsa în caz de îndoială, eliberați-l pe acuzat dacă este posibil, pentru că este mai bine ca conducătorul să fie vinovat de greșeala de a ierta decât greșita pedeapsă”.[1]

Vulnerabilitatea închisorilor din Europa la fenomenul radicalizării

[1] Gary Hill, *Islamic Sanctions in Islamic Societies*, Corrections Compendium Volume: 19 Issue: 7, July 1994 p. 5-6.

Organismele mondiale organizate și guvernele individuale au mari dificultăți în a defini ce se înțelege prin terorism și, prin urmare, cine este terorist. Acestă lucrare nu intră în dezbatere politică și filosofică, ci pornește de la definiția stabilită de Biroul Federal de Investigații al SUA: „terorismul este utilizarea ilegală a forței sau a violenței împotriva persoanelor sau a bunurilor pentru a intimida sau constrânge un guvern, populația civilă, sau oricare segment al acestuia, în vederea promovării obiectivelor politice sau sociale".[2]

În lucrarea de față, reabilitarea[3] este definită ca „procesul în care indivizii sau grupurile își încetează implicarea în violența organizată și terorism". Procesul poate implica deradicalizare sau dezangajare. În timp ce deradicalizarea vizează schimbări substanțiale în ideologia și atitudinile indivizilor, dezangajarea se concentrează pe facilitarea schimbării comportamentale. „Teroristul decuplat nu poate fi deloc «deradicalizat» sau căit. De multe ori dezangajarea fizică nu poate duce la nicio schimbare sau reducere concomitentă a sprijinului ideologic".[4]

Având ca punct de plecare definiții ale **radicalizării,** majoritatea autorilor o descriu ca fiind proces sau procese prin care indivizii sau grupurile vin să aprobe și, în cele din urmă, să participe la utilizarea violenței pentru scopuri politice ale **extremismului,** termen ce poate fi folosit pentru a se referi la ideologiile politice care se opun valorilor și principiilor de bază ale unei societăți, iar în contextul țărilor democratice din Europa, ar putea fi aplicat oricărei ideologii care susține supremația religioasă și se opune principiilor de bază ale democrației și drepturile omului și, în final, defniții ale **de-radicalizării**, care descriu procesele prin care indivizii sau grupurile încetează implicarea lor în violența organizată și terorism, închisorile jucând un rol enorm în narațiunile fiecărei mișcare radicală și militantă în perioada modernă.

Închisorile sunt medii extrem de neliniștitoare în care se află cei încarcerați, care sunt predispuși să exploreze noi credințe și asociații. Persoana privată de libertate, confruntată cu întrebări existențiale și lipsită de legăturile sociale pe care le avea, persoanele fără o implicare anterioară în violența motivată politic, sunt vulnerabile la radicalizare și la a fi recrutați în terorism. Prin urmare, închisorile sunt *locuri de vulnerabilitate* în care poate să apară fenomenul de radicalizare.[5]

În contextul închisorii, cele mai multe dificultăți în tratarea teroriștilor sunt cauzate tocmai de faptul că acești infractori nu se văd pe ei înșiși ca fiind criminali. Mai degrabă decât să-și ispășească în liniște pedeapsa, mulți consideră timpul petrecut în închisoare ca o oportunitate de a continua „lupta" și se implică în activități care variază de la o rezistență pasivă la transformarea închisorii într-un „câmp de luptă".

Comportamentele tipice includ:[6]

– refuzul de a coopera cu autoritățile penitenciare și, din punct de vedere politic, persoanele private de libertate sunt motivate să creadă că au fost închise pentru credințele lor mai degrabă decât pentru acțiunile lor și că procesul care a condus la încarcerarea lor este ilegitim. Ca urmare,

[2] The Centre for the Study of Radicalization and Political Violence (ICSR), Kings College, London, UK.
[3] The Centre for the Study of Radicalization and Political Violence (ICSR), Kings College, London, UK.
[4] John Horgan, *Individual disengagement: a psychological analysis*, in Tore Bjorgo and John Horgan (eds.), *Leaving Terrorism Behind*, London and New York: Routledge, 2009, p. 27.
[5] Peter Neumann and Brooke Rogers, *Recruitment and Mobilisation for the Islamist Militant Movement in Europe*, European Commission, Directorate General for Justice, October 2007. Peter R. Neumann, Joining Al Qaeda: *Islamist Militant Recruitment in Europe*, Adelphi Paper 399, International Institute for Strategic Studies, January 2009, Chapter 3.
[6] The typology draws on Andrew Coyle's case study report on the UK as well as a recently published RAND Corporation study. See Greg Hannah, Lindsay Clutterbuck and Jennifer Rubin, *Radicalization or Rehabilitation: Understanding the Challenge of Extremist and Radicalized Prisoners*, Cambridge: RAND, 2008, p. 46

pot alege să nu coopereze cu personalul închisorii sau chiar să încerce să stabilească structuri paralele.

– dezvoltarea strategiei și ideologiei mișcării. Incapabil să participe la programe organizate în vederea reabilitării, teroriștii doresc să-și folosească timpul în închisoare pentru a ajuta la dezvoltarea mișcărilor lor strategie sau ideologie.

– mobilizarea susținătorilor. Închisorile pot oferi un mediu propice în care să continue confruntarea cu statul, mai ales prin evidențierea și exagerarea tipurilor de nemulțumiri și nedreptăți care alimentează, de asemenea, campaniile mișcărilor din afară. Aceasta poate implica acuzații de discriminare, maltratare și tortură și are ca rezultat o acoperire negativă a mass-mediei, proteste și chiar confruntări dramatice, greva foamei etc.

– participarea la campanii violente. Teroriștii vor lua în considerare acest lucru ca fiind datoria lor de a încerca să contribuie la mișcările lor violente. Cel mai evident mod este să încerce să evadeze din închisoare și să se alăture grupurilor lor.[7] Unde acest lucru este imposibil, ei pot căuta să se implice în planificare strategică și operațională, sau în probleme care au scop îndrumarea sau autorizarea operațională.

Teroriștii nu sunt „infractori obișnuiți". De multe ori își folosesc timpul petrecut închisoare pentru a mobiliza sprijinul din exterior, a radicaliza alți prizonieri și, atunci când li se oferă oportunitatea, să încerce să recreeze operațional structuri de comandă.

Nu există reguli dure și rapide cu privire la întrebarea dacă prizonierii teroriști trebuie concentrați împreună sau separat de restul populației de prizonieri. Majoritatea țărilor din Europa practică o politică de dispersie și concentrare (parțială). Chiar și în cadrul unor astfel de regimuri mixte, însă, rareori este o idee bună să aduni lideri cu adepți și să amesteci ideologi cu credințe. Abordarea de tip „securitatea, în primul rând", a majorității țărilor din Europa, are ca rezultat ratarea oportunității de promovare a reformei. Multe servicii penitenciare merg pe principiul că imperativele securității și reformei sunt incompatibile. În multe cazuri, însă, cererile de securitate și reformă mai probabil se completează decât se contrazic.

Se afirmă deseori că închisorile au devenit terenuri de reproducere pentru radicalizare. Acest lucru nu ar trebui să fie o surpriză. Închisorile sunt „locuri de vulnerabilitate", care produc „căutători de identitate", căutători de protecție și „rebeli" în număr mai mare decât în alte medii. Ele oferă condiții aproape perfecte în care ideologiile religioase pot înflori. Supraaglomerarea și insuficiența de personal amplifică condițiile care pot duce la radicalizare. Închisorile administrate prost fac detectarea de radicalizare dificilă, de asemenea, creează spațiul ideologic în care pot opera recrutorii extremiști, liberul arbitru își monopolizează discursul despre religie și politică.

Programele individuale de radicalizare și dezangajare vizează reducerea numărului de teroriști activi într-o societate. Ajută teroriștii individuali să abandoneze ideea și să-și faciliteze reintegrarea în societate.

Lucrarea prezentă încearcă să identifice principalii factori și principalele programe individuale de dezangajare și de radicalizare, care pot ajuta factorii de decizie să înțeleagă fenomenul și să se identifice astfel elemente de bune practici. Acestea sunt: un amestec de diferite tipuri de programare, de obicei combinate, de reeducare ideologică și religioasă cu formare profesională, cu interlocutori credibili, care se pot lega de personal și atenția asupra nevoilor psihologice, accentul să fie pus pe tranziția și integrarea celor încarcerați înapoi în societate, de obicei oferindu-li-se mijloacele pentru un nou început și prin stabilirea rețelelor sociale departe de zonele de extremism și dezvoltarea unor metode sofisticate pentru blocarea deținuților în cât mai multe angajamente și obligații față de familie, comunitate și stat.

[7] Von Tangen, *Prisons*, p. 32.

Potrivit lui Nikos Passas[8], diferența dintre delincvenții motivați politic și criminalii „obișnuiți" constă în intenție. În timp ce infractorii „obișnuiți" comit infracțiuni în căutarea unor obiective egoiste sau personale, infractorii cu motivație politică au impresia că acționează în numele unui anumit grup, al societății sau al umanității în ansamblu. Delincvenții motivați politic fac de obicei distincția între „legalitate" și „legitimitate", argumentând că încălcarea legii este justificată atunci când o anumită politică sau întregul sistem politic sau juridic sunt ilegitime.

Lisa Andrews a oferit o imagine de ansamblu foarte bună a motivelor teroriștilor, iar categoriile pe care le-a identificat au fost:

– **schimbarea** – aceste acte de terorism sunt motivate de atingerea unui scop. Acest obiectiv poate fi legat de schimbări sociale, religioase sau politice.

– **religioase**: acest grup consideră că acțiunea le este justificată de poruncile religioase găsite în Biblie, Tora, Coran și folosesc aceleași credințe religioase pentru a recruta mai mulți adepți.

– **sociale**: alte grupuri sunt motivate de cauze pur sociale, obiectivul lor fiind să răstoarne nu guvernele, ci baza economică și tehnologică a societății actuale.

– **politice**: liderii ideii sau mișcării date se reunesc sub forma unui grup rebel și produc schimbări politice pentru a scăpa societatea de o putere de guvernare nedorită.

– **răzbunare**: au existat multe cazuri în care terorismul a fost folosit ca mijloc de a răzbuna ceea ce este considerat un act nedrept sau ofensator.

– **atenție**: terorismul a fost folosit ca un mijloc eficient de a atrage atenția din partea publicului folosind, ca mijloc, frica.

– **simbolism**: un lucru important de recunoscut atunci când vorbim despre terorism este importanța simbolismului. Fiecare act terorist este conceput pentru a transmite un mesaj specific. Chiar și actele teroriste aparent aleatorii transmit un mesaj specific: „Vă putem duce oriunde, oricând. Nu există nimeni care să vă protejeze" (The Center for Mental Health Services, 1996).[9]

Importanța imamilor în închisori

În cazul radicalizării militante islamiste, imamii închisorilor au avut un rol important de jucat, independența și credibilitatea lor având nevoie de protecție. Nu este rezonabil și nici realist să se aștepte ca aceștia să fie consilieri spirituali, ofițeri sociali și experți în terorism în același timp.

Una dintre cele mai interesante evoluții recente este creșterea interesului pentru instituția imamului în închisori. În toată minoritatea musulmană din țările din Europa, musulmanii aflați în închisoare sunt supra-reprezentați în raport cu populația generală a țării.

Cu toate acestea, până la mijlocul anilor 2000, prea puțină atenție a fost acordată furnizării de servicii religioase pentru acest segment al populației penitenciare, imamul ca instrument de contraradicalizare. Se observă că imamii închisorilor pot ajuta la minimizarea, dacă nu chiar negarea spațiului disponibil pentru extremiștii care au folosit un limbaj religios și motive religioase pentru a recruta adepți, de exemplu prin rugăciunile de vineri.

Înainte de renașterea lor recentă, imamii închisorilor erau tratați cu indiferență sau suspiciune în majoritatea țărilor minoritar musulmane din Europa. Numărul acestora era mic și s-a făcut puțin efort pentru a le susține munca. În urma atacurilor teroriste din septembrie 2001, reacția

[8] Political Crime and Political Offender: Theory and Practice', Liverpool Law Review, 8(1) (1986).
[9] *http://www.mesacc.edu/dept/d46/psy/dev/Fall01/terrorism/motivation.html*

inițială a guvernelor a fost de a „împiedica" imamii în închisori, reducând în continuare numărul acestora și făcând viața dificilă pentru cei care au rămas în cadrul sistemului.[10]

Cu posibila excepție a Olandei, al cărei guvern a investit în furnizarea de imami de închisoare pe parcursul anilor 1990, realizarea faptului că imamii închisorii ar putea fi de ajutor în combaterea radicalizării și că rolul lor ar trebui întărit a avut loc numai la mijlocul anilor 2000. Astăzi, chiar și țări precum Franța – care a avut multă vreme reticențe să susțină imamii în închisori, este și sunt pe deplin angajate față de instituția acestuia. Într-adevăr, numai Spania pare să nu își fi schimbat atitudinea indiferentă, cu toate că celelalte țări europene converg spre schimbare.

Entuziasmul brusc pentru imamul închisorii a apărut odată cu o extindere a rolului acestuia. Imamii din închisori trebuie să fie competenți în furnizarea de servicii religioase și îngrijire spirituală. Se așteaptă, de asemenea, de la aceștia să fie consilieri, asistenți sociali, experți în radicalizare și extremism și să acționeze ca interlocutori între autoritățile închisorii și prizonierii musulmani pentru tot felul de preocupări de zi cu zi. Toate aceste servicii sunt furnizate în mod eficient în Franța, Olanda, Marea Britanie. În Franța și Olanda există fonduri finanțate de stat pentru capelanii islamici ai închisorilor, în timp ce Marea Britanie a creat poziția de *consilier musulman*. În SUA, serviciul penitenciar federal a restrâns furnizarea de servicii religioase pentru organizațiile musulmane.

În ciuda celor mai bune intenții ale guvernelor, instituționalizarea imamului închisorii a determinat îngrijorarea asupra faptului că autoritățile occidentale introduc o formă de islam sancționată de stat, care poate fi ușor subminată de extremiști și nu reflectă diversitatea în credința islamică, mai ales atunci când consilierii serviciilor religioase din penitenciare sunt extrași din aceeași tradiție religioasă.[11] În general, totuși, nu poate exista nicio îndoială în încercările recente ale guvernelor europene pentru a îmbunătăți furnizarea serviciilor islamice. În locuri precum Pakistan și Afganistan, care au un număr semnificativ de extremiști în sistemul penitenciar și permit „prizonierilor obișnuiți" și extremiștilor să se amestece, consecința este că extremiștii sunt liberi să conducă rugăciunile de vineri și folosesc presupusa lor autoritate religioasă pentru a radicaliza și recruta.

Programe de reabilitare și de-radicalizare a teroriștilor sunt în funcțiune în mai multe națiuni, inclusiv în Statele Unite, Marea Britanie, Olanda, Irlanda de Nord, Israel, Spania și Suedia. Programele variază în ceea ce privește metodele, audiența, sprijinul și finanțarea. De exemplu, unele națiuni precum Israelul privesc teroriștii ca pe un grup, alte națiuni, precum Franța și Belgia lucrează cu teroriștii din închisorile lor în mod individual. Un alt domeniu de diferență între sistemele corecționale este acela de a separa extremiștii violenți de alți deținuți sau de a-i integra. Israelul are închisori separate sau aripi destinate deținuților de securitate, Olanda are o „aripă de terorism" în închisoarea de înaltă securitate Vught, pentru numărul mic de deținuți clasificați ca teroriști, în timp ce Marea Britanie și Spania își dispersează prizonierii teroriști și îi plasează în oricare dintre închisorile lor de înaltă securitate.[12]

Studiu de caz

[10] The Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR), Kings College, London, UK.
[11] See Brandon, *Unlocking Al-Qaeda*, p. 113.
[12] **Gary Hill, *Rehabilitating terrorists*, Journal of Eastern European Criminal Law, *Universul juridic*, 2016, p. 3.**

Conducerea închisorii Fresnes, o închisoare franceză de la periferia Parisului a încercat să oprească radicalizarea prin izolarea împreună a prizonierilor „musulmani radicali". Acest experiment controversat a avut loc în rândul celor 2500 de deținuți. Conducerea închisorii a izolat 20 de prizonieri, considerați a fi islamiști radicali, într-o „unitate vie" separată. O sursă din cadrul închisorii a declarat pentru postul *AFP* că scopul este „prevenirea recrutării printre prizonieri".

Experimentul a început pe 15 octombrie, dar a fost făcut public doar câteva zile mai târziu, ca urmare a mai multor incidente petrecute în închisoare. Pentru a protesta împotriva noilor măsuri, 12 dintre deținuții izolați au refuzat să se întoarcă în celula lor după o plimbare de vineri și un prizonier a agresat fizic un paznic. *AFP* a raportat că o confruntare similară s-a întâmplat din nou duminică.

Când a fost contactată conducerea închisorii de postul *VICE News,* a refuzat orice comentariu. Doar un purtător de cuvânt al ministrului francez al Justiției, Pierre Rancé, a declarat pentru *VICE News* că ministerul a fost la curent cu acest proces, adăugând că ideea acestei încercări venise chiar de la directorul închisorii.

Potrivit ziarului francez *Le Figaro*, unii dintre gardienii închisorii au exprimat îngrijorări cu privire la noua politică. Ahmed El Hoummass, gardian din cadrul închisorii, a explicat: „Izolarea lor este de fapt o formă de dezvoltare a carierei de acest tip. Se vor învăța reciproc cum să practice mai bine radicalizarea. Mai mult, liderii adevărați nu își arată niciodată fața, nu atrag atenție către ei înșiși. Cei mai vulnerabili sunt etichetați ca fiind extremiștii".[13]

Pentru Farhad Khosrokhavar, director de cercetare la EHESS, școală de științe din Paris și autor al unei cărți despre radicalizarea închisorilor, a spus că nu există nimic bun sau rău în mod inerent la acest tip de tactică. „Neutralizează multe strategii de recrutare", a spus el pentru *VICE News*. „Dezavantajul este că, prin reținerea lor laolaltă, pot dezvolta rețele mai mari și mai periculoase și există efectul de *contagiune*". Khosrokhavar susține, de asemenea, că închisoarea Fresnes nu este un loc ideal pentru acest experiment. „Fresnes nu este potrivită, pentru că este foarte înghesuită", a spus el. „Prizonierii se pot auzi reciproc. Ai nevoie de o închisoare mai mare pentru așa ceva".

Radicalizarea prizonierilor a fost un subiect fierbinte în Franța de la momentul atacului de la Muzeul Evreiesc din Belgia, din luna mai, când un om înarmat a deschis focul asupra unei mulțimi, ucigând patru persoane. Suspectul, Mehdi Nemmouche, ar fi apelat la islamul radical în timpul unei perioade petrecută în închisoare. Dezbaterea a fost, de asemenea, inflamată de centrul-dreapta francez care remarca că 60% dintre prizonierii francezi sunt „religioși sau cultural musulmani". Pentru sociologul și autorul francez Olivier Bobineau, experimentul Fresnes nu oferă un răspuns pe termen lung la problema radicalizării închisorii. El a declarat pentru *VICE News*: „Riscul este ca prizonierii să devină observatori și exclusivi. Radicalii sunt victime a trei tipuri de frustrări: politică și religioasă, economică și totodată lipsa recunoașterii sociale. Pentru cei care se radicalizează, religia aduce speranță, egalitate și stimă de sine. Izolarea este doar o măsură pe termen scurt sau mediu. Dacă vrei cu adevărat să abordezi radicalizarea, trebuie să oferi soluții la aceste trei frustrări".[14]

În România, Florin Ioan Lesch – primul caz de radicalizare auto-indusă din România – a fost reținut în apropierea orașului Buziaș, sub acuzația de terorism. Monitorizat din decembrie 2004 pentru legături cu un grup terorist bosniac, a participat la tabere de instruire religioasă începând cu anul 2002. A fost recrutat de organizația teroristă islamistă „Frăția Musulmană", apoi

[13] *A French Jail Is Trying to Halt Radicalization by Isolating 'Radical Muslim' Prisoners Together*, 2014 from *Vice News*, Paris
[14] *idem*

se convertește la islam, alegând pseudonimul Aynan Hassan Abger. Îndoctrinat cu credințe fundamentaliste, este dispus să se sacrifice într-un atac terorist. A făcut publice convingerile sale violente anti-israeliene și anti-vestice în mediile online și anunță că în curând aproximativ 150 și 200 de români riscă să moară. A comandat prin poștă, pe internet, un dispozitiv explozibil artizanal, declanșat de telefonul mobil. De asemenea, a cumpărat un Renault, în interiorul căruia a improvizat un dispozitiv explozibil, folosind patru butelii de gaz. Acesta și-a luat rămas bun de la prietena sa, spunându-i că a fost ultima dată când s-au întâlnit și a plecat de la Lugoj la Timișoara, urmărind să detoneze capcana în campusul studențesc. Înainte de asta a vizat alte locații, precum Piața Operei, Piața Libertății și aeroportul „Traian Vuia". Pe drum a înregistrat mai multe clipuri martiriale și le-a trimis la posturile TV străine (CNN, BBC, Al-Jazeera). A fost prins și condamnat la 12 ani de închisoare în Penitenciarul Aiud.[15]

Concluzii

În cadrul unei serii de seminarii și sesiuni de instruire desfășurate de Consiliul Consultativ Științific și Profesional Internațional al Organizației Națiunilor Unite (ISPAC), s-a constatat că personalul administrativ și de securitate din multe închisori din întreaga lume nu înțelege drepturile și obligațiile religioase ale musulmanilor pe care îi dețin în custodie. O bună practică corecțională se bazează pe recunoașterea și respectarea valorilor umane fundamentale, cum ar fi respectarea drepturilor și îndatoririlor tuturor indivizilor. Aceasta include necesitatea respectării diferențelor sociale, culturale și religioase ale infractorilor individuali. Astfel, au fost pregătite din informațiile furnizate de Centrul de Studii și Instruire pentru Securitate Arabă (ASSTC), un Centru Regional Arab din Riyadh, Regatul Arabiei Saudite. ASSTC a analizat cu atenție și a aprobat toate materialele referitoare la drepturile și îndatoririle religioase. Materialul a fost cizelat în continuare prin adăugarea de sugestii pentru a ajuta personalul din mediul justiției să găsească modalități de a permite deținuților musulmani observanți să își exercite cât mai multe dintre îndatoririle religioase pe care le permite o bună practică penitenciară.[16]

Din perspectiva gestionării riscului, unele dintre cele mai eficiente practici sunt:

– abordarea multidisciplinară, implicând toți actorii naționali;

– colaborarea între sistemul judiciar, forțele de ordine și serviciile de securitate și informații;

– consolidarea schimbului de informații între diferite state;

– utilizarea instrumentelor de avertizare timpurie / screening pentru indicatorii de radicalizare;

– implicarea persoanelor private de libertate în programe care promovează toleranța și care stimulează integrarea socială (de preferință cu ONG-urile);

– stabilirea mecanismelor de monitorizare interinstituțională și a măsurilor post-eliberare.

Programele de dezangajare și deradicalizare vizează reducerea numărului de activități violente motivate politic în societate, prin obligarea persoanelor radicalizate să renunțe la implicarea lor în violențe organizate și în terorism și facilitarea reintegrării lor sociale; în timp ce deradicalizarea își propune să declanșeze schimbări radicale în ideologia și atitudinile indivizilor sau grupurilor, dezangajarea evidențiază schimbările comportamentale (respingând mijloacele

[15] ***Radicalisation as a phenomenon in the penitentiary, Training curriculum for life long learning*, Administrația Națională a Penitenciarelor, Ministerul Justiției, p. 8.**

[16] Gary Hill, *The Religious Rights, Duties and Customs of Muslim Inmates in Prison. A Guide for Criminal Justice Personnel.*

violente). Nu este necesar ca o persoană deconectată să fie deradicalizată. În același timp, închisorile au fost în multe ocazii incubatoare pentru schimbare și transformare pașnică. Închisorile au devenit semnificative contribuții la inversarea procesului de radicalizare și subminarea campaniilor teroriste din exterior.

BIBLIOGRAPHY

A French Jail Is Trying to Halt Radicalization by Isolating 'Radical Muslim' Prisoners Together, 2014, from *Vice News*, Paris

Alex Wilner, *Stopping the spread of terrorist doctrines within our prisons before it becomes a national security problem*, from *Rehabilitation to Recruitment*, 2010

Gary Hill, *Islamic Sanctions in Islamic Societies*, Corrections Compendium Volume: 19 Issue: 7, July 1994

Gary Hill, *Rehabilitating terrorists*, Journal of Eastern European Criminal Law, *Universul juridic*, 2016

Gary Hill, *The Religious Rights, Duties and Customs of Muslim Inmates in Prison. A Guide for Criminal Justice Personnel*

Greg Hannah, Lindsay Clutterbuck & Jennifer Rubin, *The typology draws on Andrew Coyle's case study report on the UK as well as a recently published RAND Corporation study*

John Horgan, *Individual disengagement: a psychological analysis*, in Tore Bjorgo and John Horgan (eds.), *Leaving Terrorism Behind*, London and New York: Routledge, 2009

Peter Neumann & Brooke Rogers, *Recruitment and Mobilisation for the Islamist Militant Movement in Europe*, European Commission, Directorate General for Justice, October 2007

Peter R. Neumann, *Joining Al Qaeda: Islamist Militant Recruitment in Europe*, Adelphi Paper 399, International Institute for Strategic Studies, January 2009, Chapter 3

Political Crime and Political Offender: Theory and Practice, Liverpool Law Review, 8(1) (1986)

Radicalization as a phenomenon in the penitentiary, Training curriculum for life long learning, Administrația Națională a Penitenciarelor, Ministerul Justiției

Radicalization or Rehabilitation: Understanding the Challenge of Extremist and Radicalized Prisoners, Cambridge, RAND, 2008

Randy Borum, *Psychology of Terrorism*, University of South Florida, 2004

The Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR), Kings College, London, UK

Von Tangen, *Education in Nordic Prisons*, Prisoners' Educational Backgrounds, Preferences and Motivation, Nordic Council of Ministers, Copenhagen, 2009

HISTORY OF ROMA, BETWEEN CINEMATOGRAPHIC FICTION AND REALITY

Ecaterina Puia
PhD Student, UMFST Târgu Mureș

Abstract. Gypsies, bohemians, manouch, travelers (...) their traditions and lifestyles different from ours, the fear they have inspired for a long time, the strong prejudices that continue to accompany them, the more recent outbreaks of xenophobia, all this makes and their cohabitation with European populations at the beginning of the 21st century is even more problematic.
Which is the purpose of this presentation? This presentation is intended to be a page of cultural history of representations. In short, I want to discuss the means and ways in which they evoked the lives of the Roma population, the filmmakers in Europe, transforming them into unforgettable fictional characters. The development of cinema has evolved rapidly from fair entertainment, to a real factory of illusions contributing to the modeling of imaginaries through their narrative power and their expressive qualities. From the first troupes of the Lumière brothers at the end of the 19th century, where astonished spectators saw frantic "gypsies" dancing, until these first years of the 21st century, the representations given to the Roma peoples in European Cinematography are as abundant as the more often stereotypical. The cinema then becomes the veiled mirror of established prejudices, unfounded collective certainties, xenophobic allusions are intended to be sarcastic or ironic, ridiculing "strangers" by restoring stereotypes already established in consciousness.

Keywords: Roma people, prejudice, cultural history, strangers

The Roma belong to the history of Europe and its cultural history despite the fact that some still dream of *a pure* Europe, without *large minorities*. Of course, we can be glad that the persecutions, the most violent repressions, have almost disappeared from our European space, especially due to the influence of the European institutions. But exclusionary measures or living conditions on the brink of subsistence, more or less subtle, are still visible.

Gypsies, bohemians, manouch, travelers their traditions and lifestyles different from ours, the fear they have inspired for a long time, the strong prejudices that continue to accompany them, the more recent outbreaks of xenophobia, all this makes and their cohabitation with European populations at the beginning of the 21st century is even more problematic. Slavery, the enslavement of the nineteenth century, the lack of viable integration policies, nomadism made it difficult to develop their creativity in the visual arts or architecture without a tradition written in historical continuity. But their contribution to the development of European culture, implicitly of local national cultures is obvious. On the other hand, they have shone and continue to shine brightly in the performing arts. What would the circus be without their art of juggling or acrobatics? But, above all, in music, their contribution is irreplaceable: in contact with all the peoples of Europe, they received and gave a lot. Skillful instrument makers contributed a lot to the art of violinists; the gypsies undoubtedly offered Spain flamenco art, with unforgettable dancers; in the Slavic world, gypsy musicians revealed popular themes; in Central Europe, their songs and rhythms intersected with those of the Jewish communities; In Belgium, their community saw the birth of one of the greatest guitarists in the history of jazz: Django Reinhardt. Let's not forget the fanfare bands that participated in Toni Gatlif's or Kusturica's films. In the Romanian space, they gave Budai Deleanu, Anton Pann, Petru Maior to literature or Barbu Lăutaru or Zavaidoc to music.

The presentation is intended to be a chronicle of the cultural history of the performances. In short, I want to discuss the means and ways in which they evoked the life of the Roma population, the filmmakers from Europe and the Romanian space, translating them into unforgettable fictional characters. The development of cinema has evolved rapidly from *fair entertainment*, to *a real factory* of illusions contributing to the modeling of imaginaries through their narrative power and their expressive qualities. The representations given to the Roma peoples in European Cinematography are both abundant and most often stereotypical. The cinema thus becomes the veiled mirror of established prejudices, unfounded collective certainties, xenophobic allusions are intended to be sarcastic or ironic, ridiculing *"strangers"* by restoring stereotypes already established in consciousness.

In this quick approach, which has no other claim than to facilitate the awareness of the weight of clichés and their instrumentalization through images, everyone will be able to find examples. We will mention in this context two often illustrated themes: the beautiful rebels of French historical cinema masterfully illustrated in *Notre-Dame de Paris* by Jean Delannoy (1956) and *Cartouche* by Philippe de Broca (1962) or stories about love and death in the former Soviet space with Emil Loteanu's *Tent* (1976)) and Spain with *Carmen* by Francesco Rosi (1984).

This film, *Notre-Dame de Paris* by Jean Delannoy (France / Italy, 1956), which was a great popular success at launch, illustrates the permanence, rooted in a collective imagination, of a romantic myth created by Victor Hugo's inspiration in 1831. We know that it was also taken over by the American cinema, in multiple more or less successful productions, up to cartoons from the last years. In this study, it goes without saying that we will limit ourselves to examining the extraordinary figure of the gypsy Esmeralda embodied by Gina Lollobrigida, who seems to us to be entirely representative of a vision well rooted in the collective imagination in Western Europe. Belonging to the "bohemian" people is expressed through a few simple clues, in dialogue: if she is designated by the authorities as the "daughter of Egypt", she herself emphasizes her identity: *"We, the gypsies"*; *"With us, it's like that*," she said, stressing her acceptance of the way things are going. The other "gypsies" are barely mentioned: they mingle in the great mass of beggars and robbers. We can hardly see that one of the leaders is called *"Duke of Egypt, King of Bohemia"*. Some quick photos of the musician who accompanies Esméralda with an "oriental" instrument between lute and guitar show us a typical character, with a dark complexion, with an earring and a band on his hair. Taken from Victor Hugo's novel, the story takes place at the end of the 15th century: it is interesting to note that the latest historical research agrees with the presence, from the middle of the 15th century, of "Roma" communities. then called "Bohemians" or "Sarrazini" in the kingdom of France[1]. Esmeralda embodies the freedom of body and mind, provocative sensuality and innocence. Black and shiny hair contrasts with the sophisticated hairstyles of aristocrats, free hair is associated with freedom and sensuality, and bare feet, an expression of freedom and contempt for a certain normative form of civilization, are an expression of the erotic[2]. Through her brilliant beauty, but also through her audacity, Esméralda breaks down social barriers and does not respect the established hierarchies: she dares to love the great Lord Phoebus, she rises before the ecclesiastical authorities.

[1] we refer to the papers published by the Council of Europe for the Education Project for Roma Children in Europe, 2.0. Arrival in Europe and 2.4. Western Europe

[2] Victor Hugo, Notre Dame de Paris, RAO,2018,p. Happiness and freedom: "Happiness, for us bohemians, is a kind of job"

Through the dynamism of its protagonists, Cartouch, with the remarkable performances of Jean-Paul Belmondo and Claudia Cardinale and, especially, through his very protestant tone in terms of social hierarchies and established authorities, is revealing for the character of the "beautiful gypsy" who offers a opportunity to analyze a whole series of stereotypes. The theme of the beautiful bohemian is found in many popular films of those years: to quote, simply in the field of French cinema, Gina Lollobrigida as a fortune teller in Fanfan la Tulipe by Christian-Jaque in 1952. *" Undoubtedly, the universality of the myth of the fatal woman, half angel, half demon, under the baton of Lorin Maazel, Bizet's music, the immense talent of Francesco Rosi, the on-screen confrontation between Julia Migenes, Plácido Domingo and Ruggero Raimondi make Carmen a turning point in the history of the relationship between the opera and its audience, "*[3]says Toscan du Plantier, the film's producer.

A fanciful but very strong representation of the Spanish *"gypsies"* through strong stereotypical images. A first finding is the vocabulary used, starting with the terms that designate the Roma and about which we know that, in certain contexts, they can still be felt today as contemptuous. Carmen's first appearance is announced by *"Here is the Gypsy ..."* [4](thus taking the title of a short story by Cervantes). On the other hand, the words „caló" or „callí"are also used by Mérimée which are used in a pejorative sense translated as: *black*. The same duality that we found in the other film productions we find here*: the others and the foreign stranger*. A world of colors, with a predominance of bright and saturated colors, fantasy, apparent disorder, would oppose another more a normative world, with soldiers' uniforms, or more boring.

Many Spanish films feature gypsies. We will name only three that are still available today, which give a great place to song and dance: *Los Tarantos*, a 1963 film by director Francesc Rovira Beleta, along with the famous dancer Carmen Amaya, is a *"gypsy version"* of Romeo and Juliet . *El Amor Brujo (L'Amour sorcier)*, by Carlos Saura, is a superb staging of music by Manuel de Falla. And last but not least, *Alma Gitana*, by Chus Gutiérrez, tells a love story between a gypsy and a *"payo"*. The film moves away from the usual clichés, deliberately staging gypsy characters who are socially integrated into Spanish society. Lucía is a student and, although she respects the traditions of her community, she wants to take care of her destiny.

Finally, it will be extremely important to continue this study by examining recent literature on Roma communities, and to measure the difference between glorious myths and current issues. The film *The Tent* (*Șatra*) or *A Tent Rises to the Sky* (*O șatră urcă la cer*) by Emil Loteanu [5](USSR) was produced in 1976. The screenplay of the film is based on many short stories written by Maxim Gorky and presents the love story between the gypsy Rada and the

[3] CARMEN by Francesco Rosi (France / Italy, 1984). Screenplay by Francesco Rosi and Tonino Guerra, after Prosper Mérimée and Georges Bizet. Music by Georges Bizet. With: Julia Migenes (Carmen), Plácido Domingo (Don José) and Ruggero Raimondi (Escamillo).

[4] *La Gitanilla* (The Gypsy woman) which is part of the series *Exemplary short stories. Novelas ejemplare* written between 1590 and 1612 highlight beyond the love story, the stereotype of the Roma thief

[5] Emil Loteanu was born in 1936 in Clocuna, a border region, in today's Republic of Moldova. Arriving in Moscow in 1954, he continued his postgraduate studies there, first in theater, then in the "directing" department of VGIK, the State Institute of Film Director. In 1960 he staged one of his first works, *Once Upon a Time a Boy* (*A fost odată un băiat*), based on the memoirs of the Romanian writer Ion Creanga. There he made his greatest films, which made him known throughout the USSR, then throughout the world. It will be noted with interest that one of his first successes addresses the theme of gypsies with *the Fiddlers (Lăutarii)* , named after the traditional nomadic musicians from his native country. The evocation of these gypsy troops who once roamed all these regions of Central Europe, from Galicia to Ukraine through Moldova, often confronted with distrust of the Churches and repression by the political authorities, is certainly a first step in its process of rediscovery and rehabilitation of this culture.

horse thief Loico Zobar. If we take into account the usual production of Soviet cinema in those years, we are struck by the boldness of the script: we are far from exalting the *"positive heroes"* in the celebration of this horse thief. Attractive and rebellious, evolving somewhere between the bandit of honor and Robin Hood. The way of life of the gypsies is reflected first and foremost, in the way it is filmed, an anthem of freedom, on the fringes of established society, beyond borders, despite the surveillance and repression of various authorities.

Remarkable is the interpretation of the central character Loico Zobar by the actor Grigore Grigoriu[6] and the actress Svetlana Toma in the role of Rda. For the role he played, in 1977, he will receive the award for best male role at the Karlovy Vary Film Festival. *"To play in this film* - says the actor - *Master Loteanu, forced me to live in a house with gypsies (...) Loteanu said that I need to know everything about gypsies "*[7].

The year 1923 marks the first mention of the Roma in Romanian cinema in the silent movie *Țigancușă de iatac*[8]. Directed by Alfred Halm, it is the first German-Dutch-Romanian co-production in the history of Romanian ciematography. The film[9] has as a premise the fetishization of the Roma woman's body, but it also addresses the delicate subject of Roma slavery, which was ignored by both Romanian society, challenged by academia, but also by the Romanian cinema until recently. With the release of *Aferim!* [10]by Radu Jude we are dealing with a change of vision.

We are dealing with a film that brings to light a cruel historical reality of the slavery of the Roma, but which reflects the life of the Wallachians in the first half of the nineteenth century, a film about the human condition and Romanian society, and especially it is a film about today's society. If in the interwar period the portraits were of decoration, in the communist period they become allusions, the decorative or secondary character with olive skin appears as a servant, never assumed. We are dealing with an ethnic pattern, see *Outlaws (Haiducii), All the sails up (Toate pânzele sus)*, etc. After the revolution we are witnessing an increase in interest in the Roma character. We mention *Gadjo Dilo, Garlic*, or the truly revolutionary film *Soldiers. The story of Ferentari*.

An almost quasi-documentary, honest look seems to best characterize Tony Gatlif's cinematographic work in the film *Gadjo Dilo*[11], the action takes place somewhere in

---

[6] *"If Emil Loteanu was a Senior of moldovean cinematography, Grigore Grigoriu was her knight"* notes Svetlana Vizitiu

[7] https://sputnik.md/culture/20170419/12251032/emil-loteanu-satra-etern-cer.html

[8]Screening after the short story of the same name by Radu Rosetti. https://ro.wikisource.org/wiki/%C8%9Aig%C4%83ncu%C8%99a_de_la_ietac

[9] The film was based on the short story of the same name-*Țigăncușă de iatac*- by Radu Rosetti, written by Victor Beldiman. The plot was woven on the love story between a (noble) boyar and a gypsy girl, the action being placed in the middle of the 19th century and bringing to the fore morals and customs of the Romanian boyars from 1850, the hard life of the gypsies on their estates. Compared to the literary source, the film introduces towards the end some spectacular adventures, in the preparation of the happy end, non-existent in the short story of inspiration " - Călin Căliman. Apud https://leviathan.ro/95-de-ani-de-la-premiera-filmului-tigancusa-de-la-iatac/. The movie is lost.

[10] *Aferim!* was awarded the Silver Bear for directing at the Berlin Film Festival, February 2015

[11] Synopsis Gadjo Dilo-The film Gadjo Dilo (1997) was created around fiddle music. A Frenchman comes to Romania, in the Transylvania area in search of a fiddle music singer - Nora Luca. The Frenchman who did not speak Romanian at all wanders through a gypsy village, the village of Cretulesti. There he knows the beauty of nomadic life, but also its difficulties. In the gypsy community, the Frenchman communicates with Izidor and Sabina (Rona Hartner). Stephane records tapes and makes notes about gypsy music. Participate in several performances of artists from that bizarre world. Among the main protagonists are: Taraful Haiducilor, Adrian Simionescu (Adrian Copilu Minune), Marin Ioan Orchestra, Izidor Serban or Vasile Serban.

Transylvania. Tony Gatlif, half a gypsy himself[12], has not stopped promoting the strong idea of cultural mixing which he considers one of the essential features of Roma culture especially in their musical creativity. This work touches on his humanism without bias. It sends a clear message against xenophobia and prejudice that isolates gypsies, in their plea for the defense of this people, their freedom of expression and non-compliance. It brilliantly portrays the warmth of ties and community solidarity, as well as their openness to universality based on music and dance. Because the real heroine of this winter walk is music. Thanks to the sublime music, Tony Gatlif[13] brings us, with ardor, with love, in the intimacy of this Roma village. Music is never simply decorative: from joyful intoxication to tears of despair, from laughter to tears, it covers all the registers of human feelings, from sincere buffoonery to the most violent mourning. In this adventure of a young Parisian who finds his way and love among the gypsies in Romania, a French daily will especially notice the very particular tone of Tony Gatlif, *"terribly festive and protests peacefully[14]"*.

In artistic and literary discourses the Roma people are often presented negatively, the stories often told by non-Roma and, often, the characters have stereotypical features. As a counterpoint to this trend, the ***Giuvlipen theater*** collective has produced a whole repertoire of plays that focus on Roma identity, in an effort to offer a different vision of Roma living in Romania. Mihaela Drăgan[15], Romanian actress and playwright of Roma ethnicity, founder of the *Association of Roma Actors and the theater company Giuvlipen[16]* says: *"I try to build, together with other artists, a complex Roma cultural identity, while seeking to dismantle the already widespread stereotypes. Despite the fact that Romania has the most developed network of minority theaters in Europe - the country hosts nine Hungarian state theaters, two German and one Jewish - there is no theatrical space for the Roma minority, the second largest minority in the country. (Unofficially, the Roma are, in fact, Romania's largest ethnic minority, but given the deep stigmatization of Roma identity and thus the shame of identifying as Roma, these statistics*

[12] In 2004, the success at the Cannes Film Festival with the film Exils, Tony Gatliff states :. "The film was not born from an idea, but from the desire to look at my own scars. […] My mother is a gypsy, my father is Arab, I was born in Algeria and left when I became a teenager. I had always refused to dedicate a film to this subject because I was afraid to reopen the wounds I feared had not yet healed. It's been a while, but now I think that's it: I make peace with the places where I come from. "

[13] In SWING (France, 2002), Tony Gatlif continues his exploration of the gypsy world, following Latcho Drom and especially Gadjo Dilo. Again, the film follows the journey of a *"gadjo"* in a community unknown to him. In this film - and this is probably his main interest - Tony Gatlif addresses for the first time the issue of the gypsy genocide, *Samudaripen*. Samudaripen, in Romani, means genocide. The word is built on the verb *mudare* (to kill), from which comes the abstract noun to kill: *mudaripen*, murder. The suffix *-ipen* always indicates, in Romans, the action for the construction of nouns. The prefix *sa-*, which is an indefinite pronoun, means everything. Samudaripen, in other words, means to kill everything. See the manual on the *History of National Minorities in Romania* (Istoria Minorităților Naționale din România)(2008) coord. Doru Dumitrescu, Carol Căpiță, Mihai Manea.Editura Didactică și pedagogică R.A. p. 131 The Holocaust / O Samudaripen. see also documentary film " *O Samudaripen andar i Romania. The Holocaust of the Roma in Romania* ", made by the Cultural and Social Research Center" Romane Rodimata "in 2017. https://www.youtube.com/watch?v=A6TdF_vcLe8

[14] Libération, 08/04/1998

[15] In 2015, she starred in the film *Aferim*, directed by Radu Jude, the winning film of the Silver Bear, directed at the International Film Festival in Berlin, and in 2017 she was the main character of the short film *Black Magic* directed by Fanny Ardant. He is currently working in Berlin at *the Maxim Gorky Theater*. She is also a trainer at *the Theater of the Oppressed*, where she works with Roma women on specific issues. In addition, she has given numerous lectures, such as *"Rrom Feminist Theater Production*" and has been a speaker for TEDxEroilor and Creative Mornings. She is one of six finalists at the Gilder / Coigney International Theater Awards in New York 2017, which recognizes the outstanding work of 20 theater women from around the world.

[16] a "revolutionary theater," according to Reuters

are inconclusive.) Romania - five centuries of slavery and eleven thousand Roma who perished in the Holocaust - would make the establishment of a Roma theater a moral obligation of the state[17] *".*

Also, the products (documentaries, books, brochures)[18] made on the subject of Roma genocide in Romania by various governmental or non-governmental organizations use the term Samudaripen to refer to the Romani persecution of Roma during World War II, make an important contribution. to know the real Roma and not the fictitious-bohemian ones. An important step is the documentary film "O Samudaripen andar i Romania. The Holocaust of the Roma in Romania ", made by the Cultural and Social Research Center *" Romane Rodimata "* in 2017.

The new generation of Roma comes with talented actors assumed identity who try to change the register of ethnic fetishism, of the eternal and marginal exotic. As an unsuspecting observer, without cinephile abilities, but preoccupied with the study of romology, I notice a deficit in the portraits of the Roma in Romanian cinema. The new generation of Roma comes with talented actors who have assumed identity who are trying to change the register of ethnic fetishism, of the eternal and marginal exotic, and who knows, maybe one day their story will find its well-deserved place in cinema.

BIBLIOGRAPHY

Viorel Achim, The Roma in Romanian History,edit.Enciclopedica,1998,201p.

Victor Hugo, *Notre Dame de Paris*, edit. RAO, 2018, 704p.

Prosper Merimee, *Carmen*, edit.Norilana Books, 2012, 108 p.

Radu Rosetti, *Tigăncușă de iatac*, vol. *"Alte poveşti moldoveneşti"*, Iași, Viața Românească, 1921

Furtună, A.N, Grigore, D., Neacşu M. (2010) *Sostar na rovas?... O Samudaripen thaj lesqi ciaci paramisi. Holocaustul rromilor şi povestea lui adevărată. De ce nu plâng?... Deportarea rromilor în Trans-nistria: mărturii, studii, documente (Why don't they cry?... Roma deportation to Transnistria: Testi-monies, Studies, Documents)*, Centrul de Cercetări Culturale și Sociale „Romane Rodimata", 2010.

Online sources

https://www.youtube.com/watch?v=V712HGqZ-xw

https://filmehd.se/tabor-ukhodit-v-nebo-o-satra-urca-la-cer-1976-filme-online.html

http://b-bright.ru/soldatii-poveste-din-ferentari-2017/

https://hdfilmeonline.ro/notre-dame-de-paris-1956/

https://filmehd.se/cartouche-1962-filme-online.html

https://filmehd.se/carmen-2003.html

https://www.youtube.com/watch?v=A6TdF_vcLe8- The documentary film "O Samudaripen andar i Romania. The Holocaust of the Roma in Romania ", made by the Cultural and Social Research Center" Romane Rodimata ", 2017.

https://web.archive.org/web/20150924084502/http://www.radoc.net/radoc.php?doc=art_e_holocaust_interpretation&lang=ry&articles=true - Ian Hancock „Of the interpretation of a word: „Porrajmos" as Holocaust".

[17] https://revistaarta.ro/ro/de-la-apropriere-culturala-la-auto-reprezentare/

[18]

LIFE IN COMMUNIST PRISONS IN ROMANIA

Alice Roaită
PhD Student, „Valahia" University of Târgoviște

Abstract: The period of 1945-1989 will remain, forever, a black page in the history of the Romanian nation. As soon as he came to power, the Communist Party implemented in Romania the inhuman system of organizing penitentiaries in Soviet Russia. In short, this system can be characterized as follows: a systematic terror, of a physical and mental nature, directed against political opponents.
In the communist prisons, the living conditions were unimaginable, everything being thought evil, so that the man would neither die nor be able to live normally. In the forced labor camps, the work of detainees was used until fainting, accompanied by mockery and additional punishments, the conditions here being among the most inhumane, along with those in re-education and extermination prisons.
Political detainees were subject to the most inhumane conditions of detention: they were hungry, were not allowed to sit down, were forced to walk continuously, slept on the floor, on mats or planks, in cold cells and sometimes without light. Detainees were almost deprived of medical care, their physical illnesses and sufferings often being investigated only by God. Cell overpopulation was a method of mental and physical abuse common in communist prisons. Thus, political convicts were crammed into cells, so much so that it was often impossible to sit still. For example, in Jilava prison, in a cell where only 40 detainees could normally live, 300 people were crammed.
But hunger was the most powerful method of torture applied to political detainees, as if more painful than any beating and humiliation. When the detainee was not additionally punished, by stopping the daily ration, he received a meal worth 500-1000 calories.

Keywords: repression, imprisonment, torture, victims, executioners

România a fost una dintre țările care au cunoscut represiunea comunistă la apogeul său. Pentru aproximativ jumătate de secol, în țara noastră s-au consumat fapte greu de descris și de imaginat. Ideologia comunistă a supus întreaga țară în perioada 1945 și1989. Comunismul prezentat drept viitorul omenirii în plină dezvoltare a închis țările ocupate „într-o formă de primitivism colectiv a cărui barbarie a distrus un număr inimaginabil de vieți"[1].

O hartă a sistemului concentraționar românesc[2] prezintă peste 140 de locuri de detenție, pornind de la închisori-fluviu precum Jilava până la stații terminus precum Sighetul, de la centrele de exterminare prin muncă forțată de la Cavnic sau din Deltă la lagărele canalului Dunăre – Marea Neagră și de la izolarea totală a Rîmnicului Sărat la suferințele neomenești ale Piteștiului.[3]

Din 1948-1949, în contextul edificării sau transformării instituţiilor specific regimului comunist, penitenciarele au trecut în subordinea Ministerului Afacerilor Interne.

Militarizarea sistemului penitenciar, dar mai ales noul regulament secret destinat închisorilor unde erau depuşi deţinuţii politici, adoptat în septembrie 1948, copiat sau inspirat

[1] Thierry Wolton, *O istorie mondială a comunismului: Încercare de investigație istorică*, vol. I, Ed. Humanitas, București, 2018, p. 1004.
[2] *Raportul final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*,Humanitas, București, 2007, hartă realizată de Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului,p.534
[3] Clara Mareș,Ioana Manolache,Lucian Vasile, *Locuri ale suferinței:închisori, lagăre și colonii*,Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc,vol.XIII,Ed. Polirom,Iași, 2018,p.9

din cele sovietice a marcat trecerea spre regimul de exterminare lentă, fizică şi psihică a opozanţilor, prin izolarea totală de familii şi societate, prin înfometare şi condiţiile inumane de trai, prin lipsa asistenţei medicale şi prin permanenta supraveghere. Nenumărate mărturii ale supravieţuitorilor menţionează politizarea totală a detenţiei de la sfârşitul anului 1948.

Apariţia ofiţerilor politici, locţiitori ai comandanţilor (care şi ei au fost selectaţi din rândul activiştilor de partid), precum şi primenirea *politică* a corpului gardienilor a dus la instaurarea unei adevărate terori asupra deţinuţilor, care a atins apogeul odată cu declanşarea reeducării – în cea mai monstruoasă şi violentă faţetă a sa, în anii 1949-1952, la Târgşor, Piteşti, Gherla şi Ocnele Mari[4].

Foşti demnitari, elite ale vieţii economice, politice, culturale, religioase, dar şi simpli muncitori sau ţărani au străbătut şi cunoscut până în 1964 – alţii până în 1989 – binefacerile reeducării în universul concentraţionar comunist.

În anii 1948-1955 au funcţionat penitenciarele:

Categoria I: Aiud, Gherla, Jilava;

Categoria II (penitenciare „închise", pentru deţinuţi cu grad sporit de periculozitate): Arad, Caransebeş, Cluj (Tribunal, Principal), Constanţa, Craiova, Făgăraş, Galaţi, Mărgineni, Mislea (femei), Ocnele Mari, Oradea, Oraşul Stalin[Braşov] (Tribunal, Cetate), Piteşti, Ploieşti, Rahova, Suceava, Târgşor, Târgu Ocna (penitenciar-spital TBC), Timişoara, Văcăreşti (spital);

Categoria III: Alba Iulia, Bacău, Baia Mare, Botoşani, Brăila, Buzău, Cluj (minori), Dej, Deva, Dumbrăveni (femei), Focşani, Iaşi, Rahova II, Râmnicu Sărat, Sibiu, Satu Mare, Sighet (principal, 200), Târgu Mureş;

Categoria IV: Bârlad, Bistriţa, Caracal, Carei, Călăraşi (1953/59), Câmpulung Moldovenesc, Câmpulung Muscel, Codlea, Dăeni, Giurgiu, Făgăraş (raional), Fălticeni, Dorohoi, Huşi, Işalniţa, Lugoj, Miercurea Ciuc (femei), Odorhei, Oraviţa, Petroşani, Piatra Neamţ, Rădăuţi, Râmnicu Vâlcea, Roman, Sfântu Gheorghe, Sighişoara, Sighet (raional), Slatina, Târgovişte, Târgu Jiu, Tecuci, Tulcea, Turda, Turnu Măgurele, Turnu Severin,Vaslui, Zalău[5].

Condițiile de trai din închisorile comuniste au fost deosebit de dure, totul era gândit diabolic, astfel încât oamenii se aflau într-o permanent luptă pentru supraviețuire, la limita dintre viață și moarte.

Legislația comunistă demonstrează că regimul a fost preocupat continuu de perfecționarea instrumentelor de represiune. După momentul arestării, unii deținuți erau anchetați, alții ținuți pur și simplu fără anchetă până erau trimiși în diverse locuri de detenție, cu condamnări administrative. După un stagiu în penitenciarele de triaj unde li se comunicau sentințele, cei anchetați, apoi condamnați în procese, erau trimiși în penitenciarele de executare a pedepselor, iar alți condamnați rămâneau perioade îndelungate în penitenciarul de tranzit, „la dispoziția anchetei". [6]

În martie 1950, Ministerul Afacerilor Interne a stabilit categoriile de condamnați care puteau munci în interiorul sau în afara penitenciarului pentru a beneficia de eliberare înainte de termen (Decretul nr. 72/1950):

[4] *Raportul final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*,Humanitas, București, 2007, hartă realizată de Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului,p.231

[5] Ibidem,p.232

[6] Liliana Corobca, *Panorama comunismului în România,* Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc, Ed.Polirom, 2020,p.292

1. La Canal – pedepse de până la 10 ani, cu excepția legionarilor (doar legionarii cu pedepse mai mici de un an);

2. În mine – peste 10 ani, condamnați pentru „sabotaj", „crime de război", „înaltă trădare", „organizație subversivă";

3. În Gospodăriile de stat – „sectanții" și „sabotorii" cu pedepse de până la 10 ani;

4. În atelierele penitenciarelor – „legionarii", „spionii", „trădătorii";

5. Puteau lucra izolați în *propriile celule* – vârfurile legionare și membrii grupurilor subversive cu condamnări de peste 10 ani.[7]

În ceea ce privește norma de hrană a deținuților, un *Raport informativ privind încălcarea dispozițiunilor legale în unele locuri de deținere și de executare a pedepselor*, emis cu circuit intern de Procuratura Generală pe 22 martie 1955, semnat de prim- locțiitorul procurorului general al Republicii Populare Române, Vuza G. George Pavel, norma legală era de 2.400 de calorii pe zi/deținut. Potrivit aceluiași raport, dacă această normă nu era respectată, erau încălcate art. 54 și următoarele din Regulamentul cu privire la hrana deținuților.

Au fost constatate nereguli și abuzuri în mai multe penitenciare, referitoare la: regimul de carantină, de igienă („la unele penitenciare deținuții nu fac baie decât la intervale foarte mari sau nu fac deloc fie din cauză că nu există instalație de baie, fie că aceste instalații sunt defecte", „nu primesc apă suficientă pentru spălat și nici chiar pentru băut", săpun insuficient, rufărie necorespunzătoare, insuficientă, adesea reformată, ruptă și murdară); locuri de detenție supraaglomerate – deținuții dorm câte doi în pat sau pe jos; „localurile sunt insalubre sau neigienic întreținute"; la Baia Sprie, „apa de băut conține de la 1.000 până la 10.000 bacili coli pe cm cub, din care cauză mulți deținuți s-au îmbolnăvit de diaree și dezinterie"; unele penitenciare nu aveau medici, în altele medicul venea o dată la 15 zile, vizitele medicale lunare generale nu erau făcute la majoritatea locurilor de detenție, „la unele penitenciare deținuții nu sunt scoși la vizite medicale atunci când solicită ci cu întârzieri până la o lună de la data cererii" (Iași, Timișoara, Galați). „La penitenciarul Timișoara deținutul Preoțescu N. care suferise trei operații la intestine, având rană deschisă n-a fost scos la vizita medicală timp de două săptămâni pe motiv că trebuie să-i vină rândul camerei."[8]

Deținuții cu boli contagioase sau sociale (sifilisul, tuberculoza pulmonară, icterul infecțios, boli de piele, fobii, depresii) nu erau internați la infirmerie, nici izolați, așa cum a constatat inspecția la Galați, Codlea, Sibiu, Bacău, Brăila, Turnu Severin, Craiova, Oradea, Gherla, Făgăraș, Ișalnița, Constanța, Caragiale, Aiud, Tecuci, Slatina și Satu Mare. Raportul constată și netrimiterea medicamentelor către penitenciare, iar acolo unde au ajuns ceva medicamente, în special peniciline și antinevralgice, aspirină, piramidoane, până și spirtul, au fost folosite de către angajații penitenciarului și familiile acestora. Unele penitenciare nu aveau nici măcar infirmerii (Botoșani, Târgu Jiu, Ișalnița, Caracal, Tecuci).

La Jilava, hrana se reducea la 800-1.000 de calorii zilnic, iar la Aiud, la 700-800 de calorii, regim alimentar care ducea în timp la îmbolnăvirea organismului și la distrofie.

…"când am plâns pentru prima și ultima oară în pușcărie și aceasta a fost într-o dimineață când pe gratiile canalului de scurgere a curții am văzut și am vrut să iau cozile verzi de ceapă aruncate acolo printre alte gunoaie […]. Mi-au țâșnit literalmente și saliva și lacrimile deodată […]. Foamea aceea nu este aceeași cu foamea pe care o simți zilnic, când se apropie ora mesei […] este ca o durere și chiar îți produce o durere crâncenă la prima lingură de fiertură slabă și murdară pe care o bagi în gură. Este durerea contracției glandelor salivare,

[7] Ibidem
[8] Ibidem, p.294

violentă și bruscă, atât de tare că-ți vine să strigi, dar trebuie repede să înghiți prima lingură căci după aceea merge, nu te mai doare”[9].

Administrația închisorilor recurgea uneori la o „alimentație șoc”, de obicei o fiertură din subproduse (căpățâni, cartilaje, tendoane, copite, resturi de piele de vită). Cei care se repezeau s-o consume se îmbolnăveau grav. Alimentația necorespunzătoare era folosită deseori și pentru umilirea deținuților. Fostul deținut Neculai Popa (1931-2019) își amintește primirea în carantină, la Aiud, în 1952. Deținuților li s-a făcut percheziția corporală, cu promisiunea că, dacă nu vor ascunde nimic, vor fi recompensați: „Eu v-am spus că vă voi pedepsi, dar există și posibilități să vă arăt aprecierea și mulțumirea noastră!. Ne-au adus o găleată de fasole, care fierbea, era veche, forfotea, fierbea, domne’, cu clăbuci! Și noi am tăbărât și am mâncat-o!”[10]

Medicul pediatru Emil Căpraru (1923-2018), fost deținut politic, percepe fenomenul înfometării în detenția politică astfel:

Ceea ce însă a dominat, a pus la mare încercare și a dus la degradarea noastră a fost înfometarea. A fost cumplită și s-a menținut pe aproape tot timpul detențiunii, cu mici ameliorări în perioadele când am muncit. În lagărele de muncă, meniul era constituit la masa de dimineață din 100 de grame de pâine sau 250 de grame de turtoi, de două-trei ori pe săptămână pâine, de patru-cinci ori turtoi, la care se adăuga așa-zisa cafea, care de fapt era o fiertură colorată, nu știu dacă era din orz sau din altceva, vag îndulcită; uneori alterna cu o fiertură din mălai, care se numea terci [pe oltenește: păsat]. […] O altă mâncare era cea de cartofi – o fiertură din cartofi și din coji de cartofi; uneori „mâncarea de cartofi” conținea câteva felii pentru întreaga celulă, încât îmi amintesc că într-o zi s-a hotărât să numărăm cojile și feliile de cartofi din gamelele deținuților din celulă. La 27 de pușcăriași, câți eram în celulă, s-au găsit 19 coji și felii de cartofi, în total. Uneori avea sare, alteori nu[11].

Caracterul de penitenciar-sanatoriu al centrului de detenție Târgu-Ocna a avut câteva consecințe directe în sistemul concentraționar românesc: regimul mai bl\nd în comparație cu celelalte închisori, eșuarea acțiunii de a tortura oamenii bolnavi după metoda reeducării de la Pitești, relații cordiale între deținuți și o parte a personalului administrativ.

Comuniștii au încadrat Târgu Ocna la penitenciarele de tip II și l-au folosit atât pentru deținuții de drept comun, cât și pentru deținuții politici în tratarea tuberculozei. Programul zilnic reiese din însemnările gardienilor. Deschiderea se făcea la 7.30 și presupunea numărarea efectivului de deținuți, apoi se servea un ceai și erau împărțite alimentele. Ziua deținuții aveau libertate de mișcare. Prânzul se servea la ora 12.00 sau 13.00, iar închiderea la ora 17.00.[12]

Deținuții de la Pitești ajunși la Târgu Ocna în 1950 au fost surprinși de condițiile și atmosfera de acolo, în raport cu tratamentul dur din penitenciarul Pitești. Deținuții aflați pe secție au cedat noilor veniți din rațiile lor de mâncare și pentru prima oară după mult timp, foamea nu mai reprezenta o problemă.

Rația zilnică de pâine era de 750 de grame pe zi,dimineața primeau ceai sau lapte,unt și marmeladă în cantități mici; la prânz se servea o ciorbă(uneori cu carne, o raritate în închisori)

[9] Dina Balș, *Drumuri pustiite*, Cartea Românească, București, 1993, p. 64-65.
[10] Popa, Neculai; Bălănescu, Flori, *Fără închisoare, aș fi fost nimic*, Ratio et Revelatio, Oradea, 2016,p.39
[11] Manuscris inedit, Emil Căpraru în dialog cu Flori Bălănescu, *Eliberarea memoriei. Mărturisiri adnotate și confruntate cu dosarele Securității*.
[12] ANR Bacău,fond PTO, dosar nr.25/1952, ff. 10-13

și felul doi alcătuit din fasole, varză, cartofi,cușcuș sau arpacaș, iar seara orez cu lapte sau altceva.[13]

Deși exista o lipsă acută de medicamente, deținuții de la Târgu Ocna au fost monitorizați de doctora Danielescu care a insistat permanent pe lângă autoritățile comuniste pentru achiziționarea de instrumentar și material steril, medicamente.

Cu toate că activitatea religioasă era interzisă în închisori,se practicau spovedaniile în taină, sub forma unei discuții între preot și deținut, purtată în timpul plimbării în curte. Preoții Gherasim Iscu(starețul Mănăstirii Tismana), Viorel Todea (preot paroh în Arieșeni, județul Alba) și Sinesie Ioja (paroh în localitatea Rănușa, județul Arad) i-aau spovedit pe toți cei care au droit, iar cei aflați în pragul morții, au fost împărtășiți pe ascuns.[14]

Iertarea a fost o consecință importantă a creștinismului manifestat în condițiile grele ale detenției și a permis conviețuirea celor care aveau credințe și convingeri diferite: evrei cu legionari, jandarmi cu evrei și legionari, comuniști cu regaliști. Concluzia a fost că e ușor să fii ateu în condiții plăcute.[15]

Penitenciarul Pitești a ocupat un loc central în literatura de detenție alături de alte închisori din perioada comunistă, precum Aiud, Sighet, Râmnicu Sărat, din cauza experimentului de tip reeducare a ființei umane care s-a desfășurat în perioada 1949-1951.

Conform declarațiilor prezentate de Alexandru Dumitrescu, directorul închisorii Pitești, în perioada iulie 1948-decembrie 1952 au fost internați în lunile februarie-aprilie 1947 de către Siguranță între 900 și 1000 de reținuți politici, cu mult peste capacitatea de 700 de locuri a închisorii.[16] O consecință imediată a acestei măsuri de supraaglomerare a fost înrăutățirea condițiilor de trai și nemulțumirea deținuților.

În mai 1948, la Pitești se aflau între 312 și 446 de deținuți politici, aduși de Siguranță în urma valului de arestări din 5-6 mai 1947. Nemulțumirile deținuților erau: situația sanitară și igienică a penitenciarului care lăsa de dorit, numărul insuficient de tinete din fiecare celulă, aplicarea unui regim neomenos și de exterminare, lipsa apei curente, riscul ridicat de îmbolnăvire ca urmare a numărului mare de deținuți, a lipsei camerelor de carantină și încarcerarea în aceleași celule a deținuților sănătoși cu cei bolnavi. La 18 mai 1947, situația sanitară a deținuților era următoarea:79 sufereau de edeme, de inaniție, 7 deținuți erau bolnavi în stare gravă, 10 erau suspecți de fibră tifoidă și un deținut decedat la 16 mai.[17]

Până la începutul anului 1949 la Pitești, studenții beneficiau de drepturile înscrise în regulamente: să trimită și să primească câte o scrisoare pe lună, vorbitor lunar, alimente și haine de la familie, să citească cărți. Singurul drept de care au beneficiat deținuții politici în perioada 1949-1964 a fost plimbarea, o data pe săptămână sau chiar mai rar.

În mai 1947 se servea la Pitești conform unei scrisori trimise de un deținut politic următorul meniu: un sfert de pâine, 200 grame de mazăre furajeră pe zi cu gărgărițe.[18]

Primele impresii ale deținuților de la Pitești despre sistemul de detenție au fost deprimante: lipsă de lumină, aer, spațiu, și de căldură, lipsa hranei. "Primisem în gamelă un

[13] Aristide Lefa, *Fericiți cei ce plâng*, Ed.Evdokimos, București, 2016, p. 64-65

[14]Clara Mareș, Ioana Manolache, Lucian Vasile, *Locuri ale suferinței:închisori, lagăre și colonii*, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc,vol.XIII,Ed. Polirom,Iași, 2018,p.86

[15] Richard Wurmbrand, *Cu Dumnezeu în subteran*, Ed. Stephanus, București, 2007, p.90-91

[16] ACNSAS, fond Penal, dosar 1126, vol. X, f.127.

[17] Dumitru Lăcătușu, Alin Mureșan, *Casa Terorii. Documente privind penitenciarul Pitești(1947-1977*), Ed. Polirom, București, 2009, p.46-47

[18] ACNSAS, fond documentar, dosar nr. 11738, vol. XXV, f.29

polonic de apă limpede, în care pluteau câteva foi de varză acră".[19] În camerele de detenție, deținuții nu aveau voie să se sprijine de perete, să se afle în apropierea ferestrelor și a ușilor, să stea în pat, ci doar pe marginea patului, cu mâinile pe genunchi, muți și nemișcați, de la orele cinci dimineața până seara la zece când se suna stingerea.

Referitor la viața cotidiană din Pitești, Leonard Kirschen menționa în volumul memorialistic "Deținut al Justiției roșii" că la Pitești, ca și în alte penitenciare se jucau table, șah, cărți, erau predate limbi străine și ținute prelegeri, dar deținuții conștientizau că sunt pierduți. Din acest penitenciar puteai pleca în trei locuri: la București pentru interogatoriu, la spital și la cimitir.[20]

La Râmnicu-Sărat intenția autorităților comuniste de a-i izola pe deținuți s-a soldat partial cu un eșec. Dorința de comunicare a deținuților i-a făcut pe unii dintre ei să își asume orice riscuri. Fie că a fost vorba despre tușit, ciocănit, de vorbit cu voce tare sau de strigat, de comunicare în scris sau verbal, deținuții au dat dovadă de inventivitate și au arătat o dorință de a supraviețui dincolo de chinurile la care erau expuși permanent.

O personalitate a vieții politice românești aflată în detenție la Râmnicu Sărat și care și-a găsit sfârșitul acolo a fost Ion Mihalache, fost președinte al Partidului Național Țărănesc. A folosit ca mijloc de comunicare tonul vocii ridicat, motiv pentru care a atras pedeapsa din partea anchetatorilor.La un moment dat, într-o liniște totală, Ion Mihalache a strigat:"Aici Ion Mihalache! Sunt torturat că nu vreau să dau declarațiile mincinoase care mi se cer. Sunt bolnav și mi se refuză medicamentele și îngrijirea medicală!" [21]

În concluzie trebuie menționat că rememorarea victimelor comunismului este o obligație morală deoarece prezentul se află sub semnul sacrificiului unor oameni de valoare care au petrecut ani grei în temnițele comuniste în condiții mizerabile, fiind supuși la torturi de neimaginat zi după zi, clipă de clipă. Deși slăbiți, torturați, nemâncați, nespălați au sacrificat orice pentru a supraviețui torționarilor și pentru a arăta că există demnitate, onestitate și credință și în locuri uitate de lume.

BIBLIOGRAPHY

1. ACNSAS, fond Penal, dosar 1126, vol. X
2. ACNSAS, fond documentar, dosar nr. 11738, vol. XXV
3. Dina Balș, Drumuri pustiite, Cartea Românească, București, 1993
4. Liliana Corobca, Panorama comunismului în România, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, Ed.Polirom, 2020
5. Ion Diaconescu, Cicerone Ioniţoiu, *Prin ungherele iadului comunist.Râmnicu-Sărat*, f.e., București,2007
6. Ioanid Ion, Închisoarea noastră cea de toate zilele, Ed. Humanitas, București, 2000, vol.II
7. Leonard Kirschen, Deținut al Justiției roșii, Ed. Enciclopedică,București, 2002
8. Dumitru Lăcătușu, Alin Mureșan, Casa Terorii. Documente privind penitenciarul Pitești(1947-1977), Ed. Polirom, București, 2009
9. Aristide Lefa, Fericiți cei ce plâng, Ed.Evdokimos, București, 2016

[19] Ioanid Ion, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, Ed. Humanitas, București, 2000, vol. II, p.106
[20] Kirschen Leonard, *Deținut al Justiției roșii*, Ed. Enciclopedică,București, 2002, p.252-253
[21] Ion Diaconescu, Cicerone Ioniţoiu, *Prin ungherele iadului comunist.Râmnicu-Sărat*, f.e., București,2007, p.10

10. Clara Mareș,Ioana Manolache,Lucian Vasile, Locuri ale suferinței:închisori, lagăre și colonii,Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc,vol.XIII,Ed. Polirom,Iași, 2018

11. Thierry Wolton, *O istorie mondială a comunismului: Încercare de investigație istorică*, vol. I, Ed. Humanitas, București, 2018

12. Richard Wurmbrand,Cu Dumnezeu în subteran, Ed. Stephanus,București,2007

13. *Raportul final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*,Humanitas, București, 2007, hartă realizată de Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului.

THE MUSEUM AND THE NATIONAL IDENTITY

Luminiţa Elena Vasiliu
PhD Student, „Valahia" University of Târgovişte

Abstract: In a society that increasingly departs from values, the importance of national identity becomes a necessity. National identity appeared in the 19th century with the emergence of national States. It covers a historical territory, including myths, language, culture, common beliefs. Today, in the context of globalization and massive migration, national identity is under threat, the leading part in preserving this feeling being taken over by education and culture. Education - by all its forms - formal, non-formal, informal, makes a decisive contribution to shaping national identity. The museum is an important factor in building national identity. Besides its educational function, museums have the functions of building, preserving and restoring, protecting, investigating and developing the museum heritage. They include in their collections the past, the mobile, immobile and immaterial heritage elements that make a nation unique. Museum institutions, by their activities related to the promotion of values, contribute to the formation of national identity from an early age. The museum education departments organize, according to age particularities, different educational activities. Today, when the world is constantly changing, under the threat of globalization, national identity is promoted across borders by the authorized institutions and the Romanians in the diaspora. The Ministry for Romanians Abroad, became The Department for the Relation with Romanians Abroad, has initiated a project called The Museum of Romanians Abroad. This project, in partnership with the relevant institutions, aims at pumping national culture and history abroad. The U.N.E.S.C.O. is the institution that brings the specific heritage elements of the nations to the knowledge of the world. National identity is therefore the defining element of a nation.

Keywords: education, heritage, museum, national identity, globalization.

INTRODUCERE

Termenul de ,,identitate naţională" a apărut odată cu statele naţionale. Sociologul Anthony D. Smith analizează identitatea naţională ca un fenomen politic şi social.

În literatura academică există două modele de naţiune şi identitate naţională: modelul francez şi cel german. Modelul francez acordă prioritate statului în procesul de stabilitate naţională, iar cel german pune accent pe tradiţiile culturale, legăturile de sange şi trecutul istoric comun. Pe baza acestor modele, Anthony D. Smith, punctează elementele componente ale identităţii naţionale: un teritoriu istoric, mituri comune, o cultură comună, drepturi şi îndatoriri comune, economie comună cu mobilitate teritorială a membrilor[1].

Identitatea naţională este „una dintre cele mai puternice identităţi", membrii comunităţii împărtăşind o serie de „interese, credinţe sau norme de viaţă", cu care se identifică şi „se defineşte prin trăsăturile proprii, am spune unice, ale unei naţiuni, cum ar fi limba, cultura, religia, dar şi prin respectarea obiceiurilor, tradiţiilor, cutumelor specifice comunităţii naţionale"[2].

Muzeul este un factor important în construirea identităţii naţionale. Pe lângă funcţia educativă, muzeele au funcţii de a constitui, conserva şi restaura, proteja, cerceta şi dezvolta

[1] Smith, Anthony D., **National Identity**, Penguin Books, 1991, pag.14.
[2] Schifirneţ C.. **The romanian identity in the context of trend-setting modernity** în Revista Română de Sociologie, nr. 5–6, 461–480, Bucureşti, 2009, p. 463-466.

patrimoniul muzeal. Acestea înglobează în colecţiile lor trecutul, elementele de patrimoniu mobil, imobil şi imaterial, care fac unice o naţiune. Instituţiile muzeale, prin activităţile lor legate de promovarea valorilor contribuie la formarea identităţii naţionale încă de la vârste fragede. Departamentele de educaţie muzeală organizează, în funcţie de particularităţile legate de vârstă, diferite activităţi cu scop educativ.

Capitolul I Identitatea naţională și muzeul

Într-o societate care se îndepartează tot mai mult de valori, identitaea națională devine un subiect tot mai actual. Ea reprezintă tot ceea ce ne diferențiază pe noi, ca grup național de un alt grup național şi se conturează prin trasăturile comune ale unei națiuni: cultura, religia, limba, tradițiile si obiceiurile, cutumele specifice.

Globalizarea şi migrația masivă impun acțiuni de păstrare a identității naționale. Francis Fukuyama propune o revitalizare a identității naționale prin educație și cultură[3].

Educația, în toate formele ei, formală, nonformală şi informală, joacă un rol important în păstrarea identității unei națiuni. Elementele de identitate națională pot fi introduse în procesul instructiv-educativ încă de la varste fragede, prin parteneriate muzeu-şcoala, iar muzeul este un vector important în formarea şi păstrarea identității naționale.

Definiția muzeului a suferit modificări de-a lungul timpului. De la Dimitrie Cantemir, care menționa că muzeele sunt ,,cămările unde stau la citială sau la învățătură”[4], la definiția dată de ICOM[5]. muzeul este o instituție dinamică, aflată în serviciul public, asumandu-și o parte din valorile unei comunități.

Legea 311/2003 preia definiția muzeului dată de ICOM, muzeul fiind ,,instituția de cultură, de drept public sau de drept privat, fără scop lucrativ, aflată în serviciul societății, care colecționează, conservă, cercetează, restaurează, comunică și expune, în scopul cunoașterii, educării și recreerii, mărturii materiale și spirituale ale existenței și evoluției comunităților umane, precum și ale mediului înconjurător”[6].

Funcțiile muzeului sunt următoarele:

a) de a constitui, de a conserva şi de a restaura patrimoniul muzeal;

b) evidenţa, protejarea, cercetarea şi dezvoltarea patrimoniului muzeal;

c) punerea în valoare a patrimoniului muzeal în scopul cunoaşterii, educării şi recreerii[7].

După anul 1793, în spațiul european au apărut noțiunile de patrimoniu cultural si muzeu național. În spațiul românesc, primul astfel de muzeu este cel din anul 1834, înființat în cateva încăperi ale Colegiului Sf. Sava[8].

Muzeele, fie ele naționale, locale sau regionale, oferă un mediu propice pentru formarea identității naționale. Acestea adăpostesc în interiorul lor elemente ale patrimoniului național.

În continuare, vom lua ca exemplu formarea identității naționale prin intermediul muzeelor de istorie și al celor de etnografie. Departamentele de educație muzeală realizează un liant școală-muzeu, care urmărește formarea celor opt competențe-cheie din cadrul procesului instructiv-educativ.

Capitolul II: Parteneriatele cu muzeele

---

[3] Fukuyama, Francis, ***Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment***, Farrar, Strauss and Giroux, New York, 2018, p.123.

[4] Cantemir, Dimitrie, **Hronicul vechimei a romano-ungro-vlahilor**, Ed. Stiința, Chisinău, 2016, p.302.

[6] CIMEC, *Legislație*, http://cimec.ro/Legislatie/Legea311-2003-2007-04-10.pdf. Site accesat la data de 28 aprilie 2021.

[7] Opris, Ioan, ***Management muzeal,*** Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2008, p. 147.

[8] Ibidem, p. 153.

Identitatea națională presupune cunoașterea trecutului unei națiuni, a tradițiilor și a obiceiurilor care deosebesc o națiune de celelalte. Pe langă activitățile din trunchiul comun, parteneriatele încheiate cu muzeele, oferă elevilor informații suplimentare, care ajută la înțelegerea unor evenimente din trecut.

Un exemplu în acest sens il reprezintă proiectul ,,Unirea cu pași mici", realizat cu elevii din ciclul primar. În cadrul acestui proiect sunt prezentate principalele evenimente care au dus la formarea României Mari.

Am pornit la drum cu un parteneriat încheiat cu Muzeul Național de Istorie a României. S-a realizat un tur virtual ghidat, în care a fost prezentată copia Columnei lui Traian. În cadrul acestui proiect a fost realizat și un tur virtual ghidat la Mausoleul Eroilor Neamului, ridicat pe locurile unde a avut loc in anul 1917 bătalia de la Mărășesti. Elevii au aflat despre eroi care nu se mai găsesc în manualele de istorie, despre sacrificiul a zeci de mii de oameni pentru atingerea unui ideal: România Mare. Am ales tururile virtuale ghidate în defavoarea celor virtuale, având în vedere particularitățile de vârstă ale elevilor, precum și faptul că astfel de tururi sunt interactive, copiii interacționand cu personalul muzeului.

Pe lângă disciplinele din trunchiul comun, pot fi integrate opționalele, avand teme din trecutul istoric sau teme legate de tradițiile și obiceiurile din spațiul romanesc. Un astfel de opțional este ,,Lumea satului", în care sunt prezentate arhitectura vernaculară, portul din diferite zone ale țarii, tradiții și obiceiuri din viața satului. În parteneriat cu muzee ale satului din țară sunt realizate ateliere, în cadrul cărora elevii lucrează alături de meșterii populari.

În cadrul parteneriatului încheiat cu Muzeul Satului Vrâncean, elevii au lucrat alături de meșteri ouă incondeiate, măști pentru Chipăruș sau pentru sărbătorile de Anul Nou, au țesut scoarțe la război. Aici se remarcă tezaurele umane vii: meșterul Șerban Terțiu (Fig. 1) și conducătorul-dansator al Chipărușului, Ștefan Harabagiu, ambii din Nereju. Tot la Nereju funcționează o secție externă a Scolii Populare de Arte din Focșani, unde meșterii transmit elevilor meștesugurile populare, dansurile și tradițiile Vrancei arhaice.

Fig. Meșterul Popular Șerban Terțiu. Sursa: Arhiva personală

Aici, cu sprijinul Consiliului Local, a fost înființat Chipărușul Copiilor, cu scopul de a transmite tinerelor generații acest dans funerar unic în Europa. Aceste acțiuni sunt făcute

cunoscute publicului larg prin intemediul Muzeului Satului Vrâncean care, an de an organizează ateliere si evenimente pentru publicul larg.

Un exemplu al continuității tradițiilor și obiceiurilor este Muzeul Oalelor de la Piscu, unde elevii învață meștesugul olăritului[9]. Aici s-a organizat un muzeu-școală, unde educatia non-formală se împleteste cu educatia formală, într-un sat cu traditie în meștesugul olăritului. Muzeul desfașoară proiecte educaționale pentru patrimoniu, cu scopul de a il face cunoscut tinerelor generații, ca element al identității naționale.

ICOM a inițiat, începand cu 1977, Ziua Internațională a Muzeelor, care se celebrează în fiecare an, în jurul datei de 18 mai. Cu ocazia acestui eveniment, muzeele organizează activități pentru publicul larg, fără perceperea de taxe, facilitand astfel accesul unui public cat mai numeros[10].

În ultimul an, pe fondul pandemiei, muzeele s-au adaptat, oferind publicului tururi virtuale și diferite activități online (Fig.2). Acest lucru este benefic, dispărand astfel distanțele, publicul putand să acceseze tururile virtuale. Această acțiune are insă și limite legate de contextul socio-economic, de lipsa accesului la internet si de dispozitive conectate la internet.

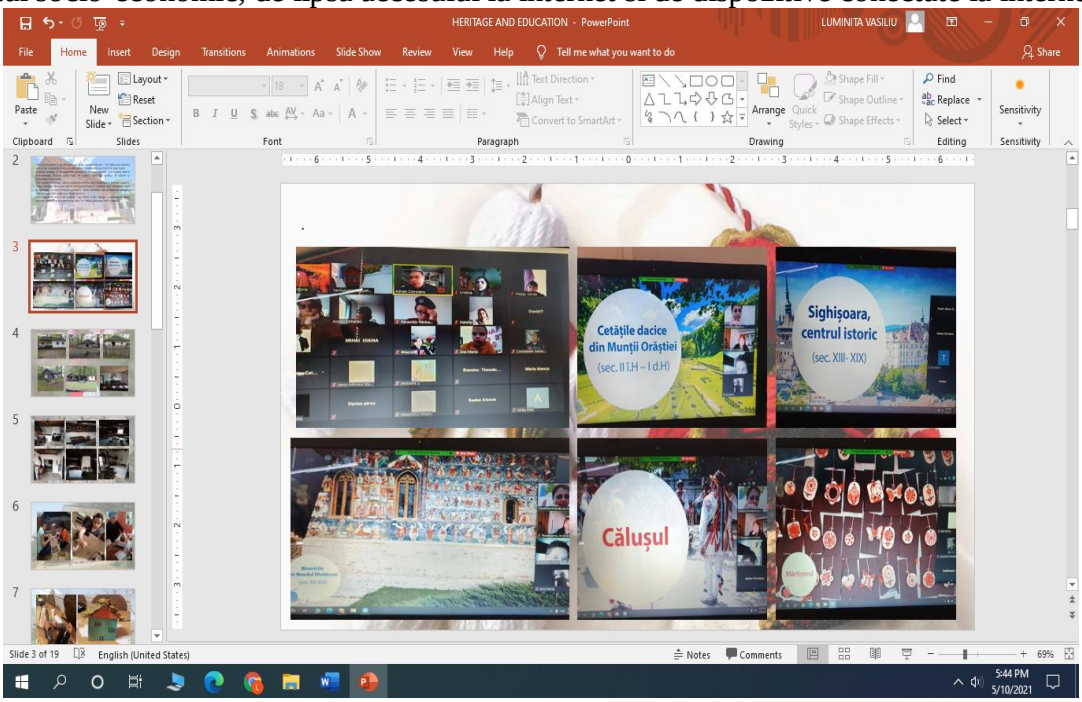

Fig. 2: Activități online în parteneriat cu muzeele. Sursa:Arhiva personală

UNESCO are un rol important în formarea și păstrarea identității naționale. România a aderat la UNESCO în anul 1956, fiind membru al celor șapte Convenții culturale ale UNESCO. In prezent, țara noastră are pe lista UNESCO șase situri culturale, două naturale, un geoparc, iar in lista patrimoniului imaterial sunt șapte elemente. Convenția UNESCO din 1972 cu privire la protecția patrimoniului mondial, cultural și natural și acceptată de România prin Decretul nr. 187/1990, stabilește că anumite elemente din patrimoniul cultural prezintă o importanță care necesită protejarea lor ca parte din patrimoniul mondial al întregii omeniri. Organizația prezintă

[9] http://muzeu.piscu.ro/. Site accesat la data de 3 mai 2021.
[10] https://cnr-icom.ro/noutati.htm. Site accesat la data de 5 mai 2021.

la nivel mondial elemente de patrimoniu ale diferitelor națiuni, motiv de mandrie si de apartenență la o națiune[11].

Capitolul 3 Identitatea naţională promovată pretutindeni

Astăzi, când lumea este în continuă schimbare, sub ameninţarea globalizării, identitatea naţională este promovată în afara graniţelor prin intermediul instituţiilor abilitate și a românilor din diaspora. Ministerul Românilor de Pretutindeni, devenit Departamentul românilor de pretutindeni, a iniţiat un proiect denumit Muzeul Românilor de Pretutindeni. Acest proiect, în parteneriat cu instituţii de profil, urmăreşte promovarea culturii şi a istoriei naţionale peste hotare.

Diaspora păstreaza identitatea națională nealterată prin diferite acțiuni și activități care adună comunitățile romanesti. Hotararea Guvernului numărul 405/2017 privind aprobarea Strategiei naționale pentru românii de pretutindeni pentru perioada 2017-2020 are printre obiective promovarea valorilor culturale si spirituale romanesti, mass-media în limba română, educatie si comunicare in limba romană, stabilirea unei comunicări eficiente dintre romanii din diaspora și instituțiile statului român[12].

Instituţiile implicate sunt Ministerul pentru Românii de Pretutindeni, devenit Departamentul pentru Românii de Pretutindeni, Grupul Interministerial pentru Românii de Pretutindeni**,** Consiliul Românilor de Pretutindeni. Mass-media joacă și ea un rol important in realizarea legăturilor dintre diaspora și valorile naționale. Spre exemplu TVR Internațional a distribuit seria ,,Povestea neștiută a muzeelor", care cuprinde zece scurtmetraje despre muzeele din capitală, iar Muzeul Național de Istorie a României a realizat, în parteneriat cu diferite ONG-uri, tururi virtuale ghidate pentru copiii romanilor din diaspora.

Concluzii

În concluzie, identitatea națională este raportată la apartenența față de un anumit loc, având istorie, cultură, limbă comune[13]. Caracterul identității naționale este dat de națiune, Este o „construcție complexă, compusă din componente interdependente-etnice, culturale, teritoriale, economice, politice și emoționale, care coexistă în grade și forme diferite și legături de solidaritate între membrii comunității"[14].

Muzeul, prin activitățile și prin funcțiile sale, joacă un rol important în formarea și promovarea identității naționale.

BIBLIOGRAPHY

1. Cantemir, Dimitrie, ***Hronicul vechimei a romano-ungro-vlahilor***, Editura Ştiința, Chișinău, 2016.
2. CIMEC, Legislație, în http://cimec.ro/Legislatie/Legea311-2003-2007-04-10.pdf.
3. Fukuyama, Francis, Identity: ***The Demand for Dignity and the Politics of Resentment***, Farrar, Strauss and Giroux, New York, 2018

[11] http://whc.unesco.org/en/list/. Site accesat la data de 5 mai 2021.

[12] Hotararea Guvernului nr. 405/2017, in http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/190387, accesat la data de 6 mai 2021.

[13] Weedon C., **Identity and Culture**, London: Open University Press, 2004, https://epdf.pub/identity-and-culture-narratives-of-difference-and-belonging-issues-in-cultural-a50c2f44aed6d9b74823e34af9ea2066f63743.html,p.20, accesat la data de 7 mai 2021.

[14] Udrea, G., Udrea, M., Țugmeanu, A**.. *National and European Identity: An empirical research on how Romanian students experience identities during their long-term studies abroad,*** în Revista Română de Comunicare și Relații publice, an XV, 2013, p 17

4. Hotărârea Guvernului nr. 405/2017, în http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/190387
5. ICOM, Noutăți, https://cnr-icom.ro/noutati.htm.
6. Muzeul Oalelor de Pisc- Scoala de la Piscu, http://muzeu.piscu.ro.
7. Opriș, Ioan, ***Management muzeal***, Târgovişte, Editura Cetatea de Scaun, 2008.
8. Udrea, G., Udrea, M., Țugmeanu, A.. ***National and European Identity: An empirical research on how Romanian students experience identities during their long-term studies abroad,*** în Revista Română de Comunicare si Relatii publice, an XV, 2013, 17–35.
9. Petkova, Diana., ***The Concept of National Identity Revisited,*** Koln: Saxa Verlag, 2006, în https://www.academia.edu/5467991/The_concept_of_national_identity_revisited
10. Schifirneț C., ***The Romanian Identity in the Context of Trend-Setting Modernity***, în Revista Română de Sociologie, nr. 5-6, Bucuresti, 2009, p. 461-480.
11. Smith, Anthony D**.**, ***National Identity,*** Penguin Books, 1991, în https://issuu.com/burakcimrenli/docs/anthony_d._smith___national_identit
12. UNESCO, List, http://whc.unesco.org/en/list.
13. Weedon C., ***Identity and Culture*****.** London: Open University Press, 2004, în https://epdf.pub/identity-and-culture-narratives-of-difference-and-belonging-issues-in-cultural-a50c2f44aed6d9b74823e34af9ea2066f63743.html

THE SILENT EXILE OF WRITER PAN M. VIZIRESCU

Iulian Viorel Călugăru
PhD Student, „Dimitrie Cantemir" State University, Chișinău, Moldova

Abstract: On May 30, 1945, the trial of journalists accused by the Soviet occupation of war crimes and disaster began in Bucharest. The trial was judged by one of the so-called ,,people's courts", in fact illegitimate courts, set up by the communist government at the behest of the Soviet occupier.
Among those convicted, in absentia, was the remarkable poet and prose writer, distinguished essayist and endowed with perfect oratorical talent, Pan. M. Vizirescu. To metamorphose the darkness of 23 years of communist cloistering and the space in which you can barely move, in the light that preserves your structural serenity, to wing your soul towards vast areas of living emotional, filling your being with the verse-making silence, is a secret.

Keywords: Mystery exile, communism, patriotism, prayer, cloistering

Este bine ştiut faptul că presa poate amplifica energia spirituală a unei naţiuni, cum poate şi destrăma puterile ei morale. Perioada celor trei ani, atât cât a durat decimarea jurnaliştilor prestigioşi în etapa precomunizării României, constituie o acţiune de epurare a întregii vieţi sociale, distrugându-se elita din toate domeniile, fiind lichidate rând pe rând: lotul demnitarilor şi al militarilor, elita intelectualilor, marea finanţă etc. Lichidarea ,,duşmanilor de clasă", aşa cum erau numiţi, s-a concretizat la 30 decembrie 1947, când a avut loc instaurarea regimului comunist în România. Condiţiile umilitoare pentru România prevăzute în Convenţia de Armistiţiu din 12 septembrie 1944, în deosebi la articolul 14, au determinat arestarea şi judecarea persoanelor acuzate de crime de război, precum şi eliminarea din posturi a funcţionarilor de stat care au făcut parte din guvernele anterioare, fiind reţinuţi toţi aceia cărora li se puteau atribui sentimente antisovietice. Printre primele loturi de inculpaţi aduşi în faţa Tribunalului poporului au fost jurnaliştii datorat faptului că noile autorităţi, la cererea sovieticilor, doreau nimicirea prestigioaselor ziare şi reviste de orientare anticomunistă, naţională, creştină şi democrată, precum şi a ziariştilor grupaţi în jurul publicaţiilor, „Curentul", ,,Universul", „Porunca vremii", ,,Gândirea", etc.

Presupuse a fi vinovate de dezastrul ţării, nume consacrate, binecunoscute în presa acelor ani, şi propuse pentru arestare, conform Jurnalului nr. 189 al Consiliului de Miniştri, din 29 ianuarie 1945, sunt un număr 64 de persoane, dintre care amintim: Nichifor Crainic, Romulus Seişanu, Pamfil Şeicaru, Radu Demetrescu-Gyr, Ilie Rădulescu, Grigore Manoilescu, Alexandru Hodoş, Ion Dumitrescu, Alexandru Băduţă, Vladimir Cristi, Stelian Popescu, Pantelimon Vizirescu, etc. Prin scoaterea din sfera publicisticii a scriitorilor-ziarişti de mare calibru, locul lăsat liber a fost populat de ziarişti grăbiţi în a plăti unele poliţe mai vechi, astfel apărând presa pro-sovietică, publicaţiile de stânga, în special ,,Sărindar", care tipăresc ample liste cu numele unor reputate personalităţi propuse pentru a fi înlăturate definitive din instituţii, printre care figurau şi scriitorii, condamnaţi de către aceştia la moarte civilă. La 30 mai 1945 începea, la București, procesul ziariștilor acuzați de ocupația sovietică pentru crime de război și dezastru țării. Procesul era judecat de unul dintre așa numitele „tribunale ale poporului", în realitate instanțe de judecată nelegitimă, înființate de guvernul comunist la ordinul ocupantului sovietic. Subiectul acuzării din Dosarul nr. 5/1945 consta în faptul că inculpaţii *,,prin articolele din ziare,*

broşuri sau conferinţe, s-au pus în slujba propagandei fasciste sau hitleriste şi ei au contribuit prin acţiunile lor la susţinerea unui regim odios şi a unei politici externe nefaste, politică ce trebuia să aibă drept consecinţă antrenarea României într-o aventură dezastuoasă şi prăbuşirea politică şi militară a ţării''[1]. Printre cei condamnaţi, în contumacie, se afla şi remarcabilul poet şi prozator oltean, distins eseist şi dotat cu talent oratoric desăvârşit, Pan. M. Vizirescu. În arhiva C.N.S.A.S. se păstrează 5 dosare de urmărire referitoare la scriitorul Pan M. Vizirescu, documentele cuprinse în ele făcând referire la activitatea din perioada 1942-1988, cu o pauză pentru intervalul 1945-1952, când situaţia sa era puţin, sau chiar, necunoscută autorităţilor de cercetare[2]. Acuzatorul public Stroe Botez de la cabinetul 10 de pe lângă Tribunalul Poporului emite la 2 mai 1945 o ordonanţă prin care dispune *,,Cercetarea şi urmărirea lui Pan M. Vizirescu pentru crima prevăzută şi pedepsită de art. 2 al. c şi art. 3 din legea 312/1945''*[3]. În acelaşi dosar sunt incluse copiile a 11 articole socotite incriminatoare pentru Pan M. Vizirescu, articole apărute în ,,*Almanahul Muncii Româneşti''* din 1942 sau în revista ,,*Muncitorul Român'':*

,,*Profesorul Mihai Antonescu*" (autorul numind pe mareşalul Antonescu ,,*Eroul demnităţii noastre''*);

,,*În pragul noului an''* (subliniate de anchetatori pasajele*: ,,Mareşalul Ion Antonescu a izbutit puternica transformare a ţării''* [...]; ,,*Ce drum de mari victorii am parcurs''* [...]; ,,*Colosul barbar care ne ameninţa cu primejdia morţii, nu mai există''* [...]; ,,*Provinciile furate s-au întors acasă şi cu ele alte pământuri ale drepturilor noastre sfinte*‖ [...]; *,,Pe voinţa lor [eroilor] tălmăcită prin faptele Mareşalului ne vom zidi în noua aşezare care va fi mai frumoasă decât în visurile poeţilor''*).

,,*Un an de lupte şi jertfe biruitoare''* (subliniate pasajele: *,,Porunca Mareşalului Antonescu din dimineaţa zilei de 22 iunie 1941 a găsit armata şi naţiunea română în suprema încleştare contra hoardelor bolşevice care ne prădaseră ţara*‖ [...]; *,,Am pornit în cruciada sfântă alături de camarazii germani, pentru eliberarea fraţilor căzuţi în robia barbară, pentru cruce şi pentru apărarea lumii creştine''* [...]; ,,*Lupta lor e lupta neamului dar şi a Europei ameninţate de ochiul vrăşmaş al bolşevismului care urmărea nimicirea întregii lumi civilizate*").

,,*Transnistria Mareşalului Antonescu''* (,,*Transnistria e o ţară moldovenească precum e Basarabia şi Bucovina, plină de aşezări româneşti şi populate de fraţi de-ai noştri, care vorbesc graiul strămoşilor şi ţin cu sfinţenie credinţa, datinile şi obiceiurile noastre din bătrâni*"; ,,*Veniţi acolo din timpuri îndepărtate, mai înainte de a se fi întemeiat statul şi stăpânirea rusească, ei au organizat primele înjghebări de viaţă civilizată*" [...]; ,,*Transnistria, ţara Mareşalului Antonescu şi a eroilor săi e cea dintâi cucerire de dincolo de mare şi dania cu care mareşalul vine în faţa istoriei şi a ţării în al doilea an al glorioasei sale cârmuiri*").

,,*În faţa noului an''* (,,*Lupta noastră sfântă care ne-a dus la dezrobirea pământurilor cotropite de bolşevici*"[...]);

,,*Doi ani de război*" (,,*Ne-am alăturat puterior Axei fiindcă linia lor era linia binelui şi adevărului. Am mers împreună la o luptă care nu era numai a noastră, ci a întregii lumi civilizate şi creştine. Am luptat cu un imperiu dar şi cu o epocă de viclenii şi înarmări criminale care îşi aşteptau ceasul de revărsare peste noi toţi ca apele umfate de ape. 20 de ani de*

[1] Rusu Emil, *Delictul de opinie: Procesul ziariştilor 1945,* Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2012, p.13
[2] Revista Oltului şi Romanaţilor, An. IX, Nr.5(99), mai 2020, p. 100
[3] Arhiva C.N.S.A.S., Dosar P. 077, vol. 4, fila 121

coşmare, de ameninţări, de incendii ideologice, de revoluţii şi fronturi populare s-au lichidat în această cruciadă").

„*Constituţia lui Stalin"* („*Terorist prin vocaţie şi profesionist al crimei*" [...]; „*Bolşevismul s-a definit de la început ca o revoluţie atotdistrugătoare. Înlăturând religia binelui şi a iubirii, a proclamat religia urii*" [...]; „*Lenin a enunţat cel dintâi ideea dictaturii proletariatului, înţelegând prin aceasta o permanentă revoluţie de răzbunare şi intoleranţă, de constrângere şi teroare"* [...]; „*Toată lupta şi gândirea lui politică este o nedomolită pasiune incendiară şi o diabolică chemare a instinctelor primare din om. Adică tocmai ceea ce stă în contradicţie cu ideea de drept, de libertate, de protecţie a făpturii umane şi de respect faţă de năzuinţele ei. Aşa se explică prigoana dezlănţuită de regimul comunist în Rusia şi masacrarea celor peste 10 milioane de oameni. Aşa încât, din punct de vedere doctrinar, este o imposibilitate să asociezi termenii ideii de libertate şi drept de acela al dictaturii proletariatului"*; „*N-a existat niciodată şi nicăieri atâta foame de sânge câtă s-a arătat sub domnia macabră a comunismului. Rusia roşie n-a fost altceva decât un laborator de crime şi monstruozităţi în care s-au căutat metodele cele mai înspăimântătoare pentru suprimarea fiinţei umane*"; „*Niciodată muncitorimea nu a avut o soartă mai tragică şi nu a orbecăit prin atâta negură ca sub domnia întunecată a comunismului").*

Sunt de asemenea semnalate pasaje din articolele: „*Cea mai mare revoluţie muncitorească", „Trei ani de muncă şi înfăptuiri româneşti", „Gânduri pentru anul 1944*"[4], toate semnate de Pan Vizirescu.

În baza Decretului 312/1945, guvernul aprobă actul de acuzare şi decide sesizarea Tribunalului Poporului pentru judecarea celor cuprinşi în actul de acuzare. Pe document se află semnăturile miniştrilor: Petru Groza, Gh. Tătărăscu. L. Pătrăşcanu, Durma, P. Constantinescu, Anton Alexandrescu, Lotar Rădăceanu, Gh. Gheorghiu Dej, general Vasiliu Răşcanu şi R. Zăroni[5].

Din actul de acuzare reies acuzaţiile aduse acestui lot de gazetari care „*După cei ce-au dat sau au executat ordine criminale de executare în masă a populaţiei civile şi de exterminare a deţinuţilor în lagăre, după cei ce-au săvârşit cele mai mari orori la Odessa, Bogdanovca, Dumanovca sau Vapniarca şi în atâtea alte locuri de tristă amintire, după judecarea primului lot de criminali de război care au jefuit, au schingiuit şi au asasinat cu o bestialitate unică mii de oameni, Tribunalul Poporului urmează să judece o altă categorie de acuzaţi, aceea a ziariştilor şi a publiciştilor care prin articolele din ziare, broşuri sau conferinţe, s-au pus în slujba propagandei fasciste sau hitleriste şi au contribuit prin acţiunea lor la susţinerea unui regim odios şi a unei politici externe nefaste, politică ce trebuia să aibă drept consecinţă antrenarea României într-o aventură dezastruoasă şi prăbuşirea politică şi militară a ţării*"[6], concluzia fiind că se impune „*judecarea aspră şi pedepsirea fără urmă de indulgenţă a celor care în mod conştient s-au făcut vinovaţi de dezastrul ţării*"[7].

Referitor la Pan Vizirescu, acesta- „*de ani 42, profesor, publicist, fost director al revistei Muncitorul Român, cu ultimul domiciliu în Bucureşti str. Stere Spătaru, azi* dispărt"[8]- alături de Gabriel Bălănescu şi Aurel Cosma erau consideraţi „*vinovaţi de dezastrul ţării prin săvârşirea de crime de război prin aceea că s-au pus în slujba fascismului şi hitlerismului şi au contribuit*

[4] Idem, fila 123
[5] Arhiva C.N.S.A.S., Dosar P. 077, vol. 10, fila 17
[6] Idem, fila 22
[7] Idem, fila 27
[8] Idem, fila 55

prin acte proprii la realizarea scopurilor lor politice, crime prevăzute şi pedepsite de art. 2, pct. c, comb. cu art. 3, alin. 1 din Legea 312/1945"[9].

Tribunalul Poporului fixează ca termen de judecată data de 23 mai 1945, ora 18 când acuzaţii trebuiau aduşi în faţa tribunalului *,,pentru a li se pune în vedere faptele ce li se pun în sarcină, cum şi dreptul ce-l au de a-şi propune motivat mijloace de apărare*"[10].

Aflând din presă că este acuzat, Pan M. Vizirescu se retrăsese la Slatina, locuise o vreme la rudele de la Piatra-Olt, pentu ca apoi să-şi înceapă lunga penitenţă de 23 de ani în podul casei de la Slatina. Pentru acuzaţii dispăruţi- între care era şi Pan Vizirescu- instrucţia s-a făcut în lipsa acestora, aplicându-se formalităţile prevăzute de articolul 377 din codul de procedură penală în vigoare atunci. În vederea aducerii celor dispăruţi s-au emis ordonanţe de înfăţişare, cea privitoare la Pan Vizirescu având următorul conţinut: *,,Noi, Ilie Tabrea, consilier la Curtea de Apel Bucureşti, delegat preşedinte al Tribunalului Poporului din Bucureşti, bd. Ferdinand, nr. 92. Având în vedere procesul verbal al Consiliului de Miniştri nr. 2 din 17 mai 1945, prin care acuzatul Pan Vizirescu, profesor şi publicist,cu ultimul domiciliu în Bucureşti, str. Spătaru 17 este trimis în judecata acestui tribunal pentru faptul prevăzut de art [...] din Decretul Lege nr. 312 /1945. Având în vedere că numitul acuzat nu s-a prezentat în faţa acuzatorului public, instrucţia efectuându-se în lipsa sa, ordonăm: Acuzatul Pan Vizirescu, profesor şi publicist, fost cu ultimul domiciliu în Bucureşti, str. Spătaru 17, azi dispărut, să se prezinte de îndată şi mai înainte de 30 mai 1945, data judecării procesului la Tribunalul Poporului din Bucureşti, bd. Ferdinand 92 spre a fi judecat. În caz contrariu va fi judecat în contumacie conform art. 377 din codul de procedură penală. Prezenta ordonanţă se va afişa la ultimul domiciliu al acuzatului şi pe uşa acestui tribunal. Dată la 23 mai 1945*"[11].

Comisarul de poliţie deplasându-se la domiciliul indicat, nu-l găseşte pe inculpat, după cum menţionează un proces verbal: *,,Astăzi 26 mai 1945, ora 12. Noi, Nicolae I. Zaharia, comisar de poliţie din Direcţiunea Generală a Poliţiei, detaşat pe lângă Tribunalul Poporului din Bucureşti, având în vedere adresa nr. 444 din 25 mai 1945 a Tribunalului Poporului din Bucureşti prin care înaintează acestui comisariat ordonanţa de înfăţişare nr. 432 /1945 privitoare la numitul Pan Vizirescu, profesor, fost cu ultimul domiciliu în Bucureşti strada Spătaru nr. 17, azi dispărut, şi prin care este invitat de a se prezenta de îndată şi mai înainte de 30 mai 1945, data judecării procesului, la Tribunalul Poporului din Bucureşti, bd. Ferdinand nr 92 spre a fi judecat. Constatăm prin prezentul proces-verbal că astăzi, data şi ora mai sus indicate, ne-am transportat în strada Spătaru nr. 17 din municipiul Bucureşti, ultimul domiciliu al numitului şi unde, în conformitate cu disp. art. 377 din procedura penală, am afişat sus zisa ordonanţă pe uşa ultimului domiciliu al acuzatului sus numit iar un exemplar al acestei ordonanţe de înfăţişare s-a afişat şi pe uşa (tabla de afişaj) a Tribunalului Poporului din Bucureşti bd. Ferdinand nr. 92*"[12]. Afişajul s-a făcut în prezenţa a doi martori care semnează procesul verbal. La proces, în sarcina lui Pan M. Vizirescu s-au reţinut următoarele: *,,În fapt, Pantelimon Vizirescu, pulicist, ziarist, conferenţiar, îndeplinind şi funcţii la Ministerul Propagandei, pune râvnă, străduinţă şi ambiţie pentru a servi cât mai bine cauza hitleristo-fascistă a regimului de teroare şi dictatură antonescian. Rolul său era în special de a propaga ideile totalitarismului fascist-hitlerist în marea masă a muncitorilor. Din scrierile sale nu se vede a fi un spirit pătrunzător luminat. A reuşit totuşi pe temă de exaltată laudă şi cântând*

[9] idem
[10] Idem, fila 64
[11] Idem, fila 77
[12] Idem, fila 88

osanale ex-mareşalului şi întregului regim, să otrăvească în parte opinia publică din anii trecuţi. Oricum însă, el apare ca un antidemocrat care nemulţumindu-se a nutri pentru sine idei aşa zise noi atunci, se străduie din puteri şi caută ca prin fraze sonore şi cuvinte cât mai umflate să ajute la promovarea fascismului şi hitlerismului la noi. Ex: ,,Antonescu este eroul identităţii româneşti şi întruparea desăvârşirii"; ,,Alături de Germania, Italia, Spania, România corespunde prin propria ei structură la noile avânturi". Aceasta e ordinea salvatoare a spiritului totalitar. Preamărind războiul contra U.R.S.S. Vizirescu spune:,,Războiul contra U.R.S.S. e o luptă sfântă a sfintei dreptăţi. El e satisfacera dorului de răzbunare". Războiul e împlinirea destinului nostru şi voinţa lui Dumnezeu. În propaganda sa direct împotriva U.R.S.S. el scrie în 1942 (Almanahul Muncii Româneşti): ,,Faţă de zvonurile înfricoşătoare care spuneau că împărăţia roşie va încerca şi altă invazie asupra noastră, există o singură nădejde: tăria conducătorului, realitatea vie, deplină, temelie peste veacuri". Fără a fi adânc convins de ideile de bază ale sistemului politic totalitar, fiind mai mult un superficial decât un pregătit, era totuşi prins fanatic de curentul creat forţat în anii dictaturii şi se avânta pe valurile clocotului de ură dezlănţuit de exaltaţii Antoneşti, arătând după împrejurări curaj sau grijă faţă de evenimentele petrecute. Astfel, după un iureş nemţesc criminal pregătit, el formula în scris :,,Colosul barbar care ne ameninţă cu primejdia morţii nu mai există" (1942); ,,Steagul onoarei româneşti s-a ridicat peste Odessa şi cetăţi" [...].

Faptele acuzatului întrunesc în total elementele crimei de a fi contribuit la dezastrul ţării, prevăzut şi pedepsit de art. 2, pct. c, combinat cu art. 3, al. 1 din legea 312 din 24 aprilie 1945 pentru urmărirea şi sancţionarea celor vinovaţi de dezastrul ţării, cu aplicarea art. 3 din legea 312/1945"[13].

Pe baza acestor acuzaţii, prin sentinţa publică din 4 iunie 1945 a Tribunalului Poporului (preşedinte Ilie Tabrea, judecător), Pan Vizirescu este condamnat în lipsă *,,pentru crima de dezastrul ţării prin săvârşirea de crime de război, constând în faptul că în calitate de gazetar publicist, conferenţiar, director al revistei Muncitorul Român şi funcţionar la Ministerul Propagandei s-a pus în slujba hitlerismului, contribuind prin activitatea şi propaganda ziaristică, publicistică şi administrativă pe care a desfăşurat-o la realizarea scopurilor lor politice cât şi la aservirea economică a ţării în detrimentul intereselor poporului român, fapt prevăzut de art. 2, al. c şi pedepsit de art 3, al. 1 din legea 312/1945* ***la pedeapsa detenţiunii grele pe viaţă şi degradarea civică pe timp de 10 ani.*** *Ordonă confiscarea întregii averi a numitului cu titlu de despăgubire în folosul statului, considerându-se în patrimoniul său şi toate bunurile înstrăinate după 23 august 1944, precum şi acelea dobândite pe numele soţiei sale sau ale descendenţilor săi după data de 6 septembrie 1944, cu excepţia celor ce aceştia au dobândit prin succesiuni"*[14]. Odată cu această sentinţă, o lungă perioadă de tăcere se aşterne peste viaţa poetului, acesta fiind pur şi simplu ,,uitat". La aceasta au contribuit fireşte şi zvonurile abil lansate de membrii familiei sale cum că ar fi fost văzut la Londra ori în Turcia.

Tot mai multe personalităţii creatoare înţeleg că în viitor nu se intră venind de nicăieri, dintre nimeni şi cu sufletul străin, după cum nu se poate intra cu spatele sau cu legitimaţii împrumutate sau contrafăcute. Conştiinţa apartenenţei la familia naţională deschide larg uşa intrării în cunoaşterea altor neamuri, căci triunghiul ontologic Dumnezeu -Neam -Ţară este roditor la oricare alt popor.

Această permanenţă a ilustrat-o fidel şi poetul, prozatorul, dramaturgul Pan. M. Vizirescu..În lunga sa claustrare de 23 de ani, într-un spaţiu carceral

[13] Arhiva C.N.S.A.S., dosar P. 077, vol. 4, filele 140-141
[14] Arhiva C.N.S.A.S., dosar I.432159, fila 175

din gospodăria părinţilor (Slatina-Olt) poetul a scris, între altele, poezii de o convingere ortodoxă şi simţire românească rar întâlnite. Pan Vizirescu nu a ieşit din casă decât rareori şi numai noaptea. Totuşi nu s-a simţit prins într-o „închisoare", ci doar într-un „exil". A fost cea mai prolifică perioadă din viaţa sa de poet şi prozator: a scris caiete întregi ascunse apoi în pământul grădinii, unele salvate, altele pierdute cu totul. A creat şi a trăit în lumea sa fabuloasă, pe atât de expansivă pe cât de restrânsă îi era lumea reală… Carcera, acceptată senin, răbdător, voluntar, a dobândit conotaţie mitică în extensie. Poetul a numit-o metaforic: „exil de taină", „ţărmul însingurării mele"- devenit şi titlul unui volum de poezii inedite.

În acest segment de simfonie, aflăm, secretul longevităţii atâtor deţinuţi politici, atâtor martiri-trăitori întru Hristos - care, umplându-se, de lumina divină, au dobândit o altă rezistenţă în lupta cu practicienii urii, sadismului şi crimei. Printre foarte numeroşi longevivi, poetul Pan. M. Vizirescu se numără cu o durată de suferinţă şi vârstă ieşite din comun. Sensul trăirii în Dumnezeu e unul al libertăţii în duh. Prin ce miracol a putut acest spirit recreator să facă dintr-o catacombă a terorii, un liman al regăsirii de sine în care timpul, greu ca plumbul, în fiecare secundă a sa, să fie anulat ? Să metamorfozezi bezna a 23 de ani de claustrare comunistă şi spaţiul în care abia te poţi mişca, în lumina care să-ţi conserve seninătatea structurală, să-ţi înaripe sufletul spre vaste arii de trăire emoţională, umplându-ţi fiinţa de liniştea făuritoare de vers, este un secret. Totdeauna a situat în plan secund material, perisabilul, vremelnicia acesteia, proclamând cu bucurie, speranţă şi încredere, detaşarea şi trecerea spiritului în alte dimensiuni existenţiale, văzând în ele o uşurare, o binecuvântare şi o evoluţie în sine, o mai mare apropiere de Dumnezeu. A lărgit şi a îmbogăţit prin adiţie, creaţia înaintaşilor, cu opera sa, situându-se între aceleaşi coordonate de universalitate.

Pan M. Vizirescu a fost visător, ca orice poet, şi, de aceea, a plătit scump trecerea sa prin această lume, prin nefirescul vieţii pământeşti, iar fiinţa lui, surâzătoare şi blândă, cu o forţă magnifică, este cu mult deasupra destinelor comune. „Eu nu am cunoscut chinul şi teroarea carcerelor comuniste, dar cu aceeaşi condamnare, zăvorât în exilul meu de taină, m-am simţit sub ocrotitoarea iubire a lui Dumnezeu, în bucuria aceasta am putut trăi aproape un sfert de veac", ne mărturiseşte poetul. În 1995, Curtea Supremă de Justiție, la propunerea Procurorului General (acesta fiind sesizat de cei condamnați în 1945 sau de moștenitorii acesora), prin cerere de anulare, „în constatarea nevinovăției celor condamnați prin practici abuzive" a reluat judecarea procesului scriitorilor și ziariștilor români, desfășurat în 1945, la așa-zisul Tribunal al Poporului din București. După mai multe termene și dezbateri, Curtea Supremă de Justiție, în prezența a 36 de judecători, a admis recursul de anulare a procedurii generale și, la data de 8 mai 1995 (după 50 de ani de la data sentinței de condamnare) a pronunțat „hotărârea de achitare și restituire a averilor confiscate scriitorilor și ziariștilor români condamnați de Tribunalul Poporului în 1945, sub regimul politic impus de forțele armate străine ocupate în România". La data pronunțării hotărârii de achitare, în sala de judecată a Curții Supreme de Justiție, dintre cei condamnati cu 50 de ani în urmă, se mai afla un singur supraviețuitor, scriitorul Pan. M. Vizirescu, în vârstă de 92 de ani. Momentul, de copleșitoare emoție pentru scriitorul supraviețuitor al unui adevărat coșmar ce a durat o jumătate de secol, l-a îndemnat pe acesta ca, la solicitarea Președintelui plenului, să mulțumească Înaltei Instanțe pentru înțelegerea și gratitudinea sa și să mărturisească, totodată, sentimentul unic și tulburător, de adevărata și miraculoasa renaștere a ființei sale. Destinul i-a îngăduit lui Pan. M. Vizirescu să se mai bucure de această reînviere încă 5 ani.

CONCLUZII:

Pan M. Vizirescu ne face marea cinste de ar fi fost român, trecând, de la asfinţit până la ivirea zorilor, printr-o noapte de coşmaruri, mai lungă de cincizeci de ani. Pan M. Vizirescu rămâne un martir al neamului românesc. Istoria literară a rămas datoare faţă de Pan M. Vizirescu, deoarece nu a consemnat totdeauna opera lui, iar când a comentat-o nu i-a relevat valoarea reală. Scrierile acestuia sunt adresate generaţiilor viitoare, memoriei acestora, ca o învăţătură drept-stătătoare, fixată în coloane nesfârşite de lumini.

BIBLIOGRAPHY

1. Rusu Emil, *Delictul de opinie: Procesul ziariştilor 1945,* Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2012, p.13
2. Revista Oltului şi Romanaţilor, An. IX, Nr.5(99), mai 2020, p. 100
3. Arhiva C.N.S.A.S., Dosar P. 077, vol. 4, fila 121
4. Idem, fila 123
5. Arhiva C.N.S.A.S., Dosar P. 077, vol. 10, fila 17
6. Idem, fila 22
7. Idem, fila 27
8. Idem, fila 55
9. idem
10. Idem, fila 64
11. Idem, fila 77
12. Idem, fila 88
13. Arhiva C.N.S.A.S., dosar P. 077, vol. 4, filele 140-141
14. Arhiva C.N.S.A.S., dosar I.432159, fila 175

PROTECTING THE RELIGIOUS CULTURAL HERITAGE OF ROMANIA IN THE EUROPEAN CONTEXT

Florentina Trif
PhD Student, "Ovidius" University of Constanța

Abstract: The relationship between the Orthodox Church and the state in Romania is a long journey that marked the history of our country. According to this history, the Church continues to enjoy an active role in public life. We must emphasize, however, that the following question is increasingly emerging today: in an age of pluralism and secularization, there may be an active interaction between the church and the modern democratic state called to be a secular state and religiously neutral?
In this context, the present study aims to analyze the main legislative provisions with reference to the protection of religious cultural heritage in Romania but in a European context identifying the main interactions between the Romanian state and the main religious cults in terms of safeguarding religious cultural heritage

Keywords: BOR, religious cults, religious cultural heritage, religious cultural goods, religious historical buildings

Introduction

The relationship between the Orthodox Church and the Romanian state is a long way that has marked the history of our country. Although it has been the subject of controversial assessments, the Romanian Orthodox Church continues to enjoy a certain public consideration in the country, as it emerges from all the surveys that detect the degree of trust of the population in institutions.

If these data confirm, on the one hand, the weakness of state institutions compared to religious ones, on the other hand, they highlight the way in which BOR is recognized today as an important role on the national stage.

1.1. Protecting the religious cultural heritage in Romania

The new status of the BOR[1] offers a broader spectrum in terms of „*the active presence of the Church in the life of society*"[2], also using „mass media, as a right to intensify both its pastoral and cultural mission in today's society." In the new statute, special attention is given to the "how to keep and administering church property"[3] with a clear emphasis on the responsibility of both clergy and laity in the protection of church property, which in many cases, they are also part of the religious cultural heritage.

Thus, the new Statute regulates the "statuary framework of the church patrimony belonging to BOR"[4] and which includes „sacred goods and common goods, the former being those which by sanctification or blessing are intended for divine worship"[5] namely: „places of worship (churches, cathedrals, chapels, chapels, etc.), treasures and church clothes"[6]. The goods

[1] Aprobat de Guvernul României prin H.G. nr.53/2008 şi publicat în Monitorul Oficial nr. 50 din 22 ianuarie 2008.
[2] Ioan N. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, f.e., Sibiu, 2005, p. 27.
[3] Ioan N. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, f.e., Sibiu, 2005, p. 27.
[4] Marius Bălan, Emilian Iustin Roman (editori), *Patrimoniul cultural religios, Legislație și Jurisprudență*, Iași, Editura „Universității Ioan Cuza", 2018, p.153.
[5] Par. (1), articolul 170 din *Statutul*…, Bucureşti, 2008, p. 98.
[6] *Ibidem*, Par. (3), articolul 170.

in the use of the church administrative units have the regime of the church goods and are part of the church patrimony[7]. Canon 2 of St. Cyril of Alexandria[8] states that they are inalienable, imperceptible and imprescriptible[9] "their property being exclusively ecclesiastical, and cannot be alienated." If, however, "the alienation of church property is approved, the Orthodox Church forums have the right of pre-emption."[10]

The argument of the right of church property, regardless of its perception in time and regardless of its legal structure, must not affect the Church's mission in the liturgical, social, dogmatic and cultural field.

Therefore, BOR "national and majority brings a significant contribution to the life and culture of the Romanian people."[11] Religious freedom in Romania is provided in "Law 489/2006 on religious freedom and the general regime of cults."[12]

Thus, the Romanian state created a new system of interactions with various religious denominations, forcing them to respect and guarantee "the fundamental right to freedom of thought, conscience and religion of any person in Romania, according to the Constitution[13] and international treaties to which Romania is a part."[14]

According to this law, all the cults recognized in our country benefit from "the same legal regime, being equal before the law and the public authorities, and the Romanian state undertakes not to promote or favor the granting of privileges nor to create discrimination against any recognized cult "[15]. Moreover, this law establishes quite clearly the fact that "in Romania there is no state religion and that the state is neutral against any religious belief or atheist ideology"[16], thus respecting the regulations of the Romanian Constitution on the same subject:

- „*Religious cults are free and are organized according to their own statutes, in accordance with the law.*

-In the relations between the cults, any forms, means, acts or actions of religious enmity are forbidden.

-Religious cults are autonomous from the state and enjoy its support, including by facilitating religious assistance in the army, hospitals, penitentiaries, asylums and orphanages."[17]

1.2. Ecclesiastical buildings in church legislation

In Eastern Europe, where most autocephalous and also national Orthodox Churches[18] are located, major changes such as the fall of communist regimes, the adoption of new ideologies as well as new state policies that took place in the late twentieth and early twentieth centuries the nineteenth century led to profound renewals in the rules of church law. Thus, the fall of communism in Romania in December 1989 and the orientation of our country towards the U.E.

---

[7] *Ibidem,* Articolul 171, p.100.
[8] Marius Bălan, Emilian Iustin Roman, *op. cit.*, p.153.
[9] Articolul 170, Par. (1), din *Statutul*…, București, 2008, p. 100.
[10] *Ibidem,* Par.(2), Articolul 176, p. 101.
[11] *Ibidem,* Articolul 5, Paragraful (2), p. 14.
[12] Publicată în M.O., partea I, nr.11/8.01.2007.
[13] *Constituția României.*
[14] Articolul 1, alin.(1), din Legea nr. 489/2006.
[15] *Ibidem,* Articolul 9, al. (2).
[16] *Ibidem,* al (1).
[17] Articolul 29 Alin(3), (4), (5), din Constituție.
[18] Constantin Galeriu, „Autocefalie şi Ortodoxie. Aspecte eclesiologice", în *Centenarul Autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române 1885-1985,* Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1987, p. 213.

led to a new vision of our Church which, since 1990, has drawn up over 100 amendments to the Statute for the organization and functioning of the Romanian Orthodox Church[19].

The amendments provided: „affirmation of freedom of faith and church autonomy, redefining relations between Church and State, elimination of restrictive provisions restricting church work in the liturgical field, without pastoral-missionary access in public institutions and without the right to carry out activities[20]. Being a model for the communion or cooperation of EU states, for a viable European construction, the Church, through its new statute, "emphasizes the communion of the autocephalous Romanian Orthodox Church with the Universal Orthodox Church."[21]

At the level of legislation, the Church is guided by the laws of the state regarding the protection of monuments. What is certain is that any intervention on historical monuments is done with the approval of the Ministry, but the church is an institution that is actively involved in protecting the national cultural heritage, being well known that most historical monuments are religious. Thus, it is necessary to mention the actions undertaken by BOR in the field of protection of cultural heritage. Coming to meet these goals, the Romanian Patriarchate is the organizer of several conferences. In this context, on 29.V.2019 is organized the National Conference[22] entitled "Dogmatic and specific national unity in church painting"[23] through which the Patriarch of Romania expresses his desire for a permanent conservation and capitalization of the church's cultural heritage.

In his message during this cultural event, he recalled that "over 60% of historical monuments in Romania, categories A and B, are church monuments: cathedrals, monastery churches, parish churches, wooden churches of rural communities, cemetery chapels, chapels and churches, sick, belonging to old monastic ensembles "[24]. In this regard, there should be a coherent program for educating clergy on the conservation of built heritage[25].

It is also well known that the Churches of Moldova (Arbore, Moldovița, Sucevița, Voroneț, Probota, Hurezi), due to the beauty of the exterior painting and the unique elements of architecture, are part of the UNESCO World Heritage. We also mention here the wooden churches from Maramureș. From this perspective, we wanted in our research to address the protection of an ecclesiastical monument as well as the cultural assets in its inventory, because as stated by His Beatitude in the same conference "National Church Heritage is an invaluable treasure and permanently highlighted" and "church art is a national cultural treasure that needs to be preserved, enriched and highlighted or enhanced."[26]

On this occasion, the representative of INP, Ștefan Bâlici, stressed the importance of collaboration between state and church secular forums, having as major objective the equalization and improvement of this collaboration because, as he stated, "there is a divergence

[19] Statut care a fost publicat în anul 1948.

[20] ***Statutul pentru Organizarea și funcționarea Bisericii ortodoxe Române*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, 2008, p. 6.

[21] Liviu Stan, *Biserica și Dreptul. Principiile Dreptului Canonic Ortodox*, vol. III, Sibiu, Editura Andreiana, 2012, p. 57.

[22] Tematica conferinței „Patrimoniul Național Bisericesc: Mărturie vie a unității de credință și de neam".

[23] Este a șasea conferință https://Basilica.Ro/ patriarhul-României îndeamnă la- conservarea-îmbogățirea- a patrimoniului bisericesc, accesat pe 26. X. 2019.

[24] *Conferința Patrimoniul...,*

[25] Apud Adrian Crăciunescu, „Considerații asupra instruirii în domeniul patrimoniului construit" în *Revista muzeelor*, nr.3-4, 2003.

[26] A 6-a ediție a "Conferinței Naționale a pictorilor bisericești".

of vision in Romanian society between those who understand the religious patrimony as patrimony and, as such, artistic and historical object, and those who understand the religious patrimony first treat it as what is from a functional point of view "[27].Therefore, this divergence can only be remedied by good communication, thus seeking to unite the systems of the two institutions.

A common denominator must be reached, given that our national cultural heritage is made up mostly of religious heritage, which includes both movable and immovable assets. The mobile ones are included in museums, collections, church warehouses located next to parishes, monasteries, etc. They are a real treasure trove of mobile cultural heritage. We can exemplify its structure by the existence of old pieces of furniture, icons painted on wood, historical documents, embroidery, numismatic material, etc.

With regard to the protection of cultural property, returning to the relationship between the state and the Church, the predominant orientation that must prevail in this report is the negotiation of legislative measures. University professor Dr. Iorgu D. Ivan spoke for the first time about the Church and the argument of property rights in his doctoral thesis in Theology, stating that this subject "formed one of the most delicate issues"[28]. Regarding the right of church property, currently BOR has managed to restore a church legislation (after the communist period in which this right was severely affected), in accordance with the legal regime in Romania[29]. Thus, BOR states that "the subject of the right of church property is each local church unit, component of the Romanian Orthodox Church[30], which has legal personality."[31]

Under these conditions, the unitary patrimony of BOR is constituted by the totality of the church properties, regardless of their owner[32]. Respecting the civil legislation in force, the administration of these properties is done only with the approval of the superior church authorities[33]. In this context, the role of the state is also very important in the possession and administration of church assets, because civil legislation and the political situation, in collaboration with church forums, create a legal framework for the administration of the Church's patrimony integrated into the national one[34].

Conclusions

In conclusion, it must be emphasized that today, religious cultural "heritage" is configured as a fundamental resource and a lever for achieving sustainable development in Europe.

For the above reason, it is necessary that the religious cultural heritage that represents a significant share in most European countries find an active function in collective life and also its values - which are testimonies of the past - and also its natural beauties, to be integrated into -one policy.

[27] *Ibidem.*
[28] Iorgu D. Ivan, *Bunurile bisericești în primele șase secole. Situația lor juridică și canonică*, București, 1937.
[29]Irimia Marga, „Biserica și subiectul dreptului de proprietate", în Marius Bălan, Emilian Iustinian Roman (editori) *Patrimoniul cultural religios*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2018, p.88.
[30] Articolul 40 din *Statutul...*, București, 2008, p. 36.
[31] *Ibidem*, Articolul 41, p. 37.
[32] *Ibidem*, Articolul 169, p. 98.
[33] *Ibidem*, Par. 10, Articolul 170, p. 99.
[34] Irimia Marga, *op. cit.*, p. 89.

BIBLIOGRAPHY

General works:

- Bălan, Marius Emilian Iustin Roman (editori), *Patrimoniul cultural religios, Legislație și Jurisprudență*, Iași, Editura „Universității Ioan Cuza";
- Crăciunescu, Adrian „Considerații asupra instruirii în domeniul patrimoniului construit" în *Revista muzeelor*, nr.3-4, 2003;
- Floca, Ioan N., *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, f. e., Sibiu, 2005;
- Galeriu, Constantin „Autocefalie și Ortodoxie. Aspecte eclesiologice", în *Centenarul Autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române 1885-1985*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987;
- Ivan, Iorgu D., *Bunurile bisericești în primele șase secole. Situația lor juridică și canonică*, București, 1937;
- Marga, Irimia, „Biserica și subiectul dreptului de proprietate", în Marius Bălan, Emilian Iustinian Roman (editori) *Patrimoniul cultural religios*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2018;
- Stan, Liviu, *Biserica și Dreptul. Principiile Dreptului Canonic Ortodox*, vol. III, Sibiu, Editura Andreiana, 2012;

Legislation

- Constituţia României, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 233 din 21 noiembrie 1991, aprobată prin referendumul naţional din 8 decembrie 1991;
- ****Statutul pentru Organizarea și funcţionarea Bisericii ortodoxe Române*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, 2008.

CHARACTERISTICS OF THE COMMUNIST REGIME IN ROMANIA

Adrian-Claudiu Stoica
Associate Professor Ph.D., University Politehnica of Bucharest

Abstract. *In 1947, the communist elite proclaimed the Romanian People's Republic, which established a different course for the country in relation with the interwar period. Although, this elite granted a number of concessions to the population, did not accept genuine consultations with the people or challenge its full authority. For four decades, the Stalinist model was put into practice without hesitation. However, the lack of flexibility led to the failure of the Soviet-inspired by the communist model.*

Keywords: dictatorship, totalitarianism, communism, democracy, elite, purge, ideology.

Impunerea comunismului în Europa Centrală și de Sud-Est a cuprins spațiul până unde a avansat Armata Roșie. Nu a contat că statele din regiune s-a aflat în tabăra învinșilor, precum România sau Germania (zona de ocupație a Moscovei) sau a învingătorilor (ca Polonia și Cehoslovacia). Însă, noul sistem politic s-a menținut prin dobândirea susținerii unor categorii sociale[1].

La 30 decembrie 1947, odată cu detronarea suveranului Mihai I, noua elită a programat Republica Populară Română. A urmat adoptarea unor decizii care vizau implementarea modelului sovietic: la 11 iunie 1948 au fost naționalizate cele mai importante întreprinderi din domeniile industrial, minier, bancar, de asigurări și de transport; la 1 iulie 1948 s-a decis planificarea centralizată a economiei iar la 3 august 1948 transformarea învățământului românesc în conformitate cu modelul sovietic. În februarie 1948, a avut loc fuziune dintre Partidul Comunist Român (PCR) și Partidul Social-Democrat (PSD), rezultând Partidul Muncitoresc Român (PMR)[2].

Lupta pentru putere debutase încă din toamna anului 1944. Caracteristica principală a noii elite a României era eterogenitatea[3]. Cel care s-a impus în detrimentul rivalilor a fost Gheorghe-Gheorghiu Dej (1901-1965), fost muncitor la Atelierele CFR Grivița din București[4].

Ana Pauker (1893-1960) s-a evidențiat ca fiind cel mai important rival al lui Gheorghiu Dej. Aceasta devenise membră a Partidului Comunist din România în 1921, fiind de mai multe ori arestată. Ca urmare a unui schimb de prizonieri cu Moscova, a ajuns în Uniunea Sovietică și a rămas acolo pe durata războiului. În acest interval, a câștigat încrederea elitei

[1] Lucian Boia, *România, țară de frontier a Europei*, Ed. a 6-a, București, Humanitas, 2016, p. 106.
[2] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Ed. a 4-a, rev. și adăug., București, Univers Enciclopedic Gold, 2008, pp. 467-468.
[3] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate: o istorie politică a comunismului românesc*, Iași, Polirom, 2005, p. 127.
[4] Keith Hitchins, *Scurtă istorie a României*, Iași, Polirom, 2015, p. 254.

comuniste sovietice[5]. A revenit în România în septembrie 1944, în vederea promovării intereselor Partidului Comunist Sovietic. Obstacolele sale principale în ascensiunea către șefia Partidului Comunist Român, după normele timpului, erau originile evreiești și faptul că era femeie.

În ciuda faptului că era un comunist dedicat, intelectualul Lucrețiu Pătrășcanu (1900-1954) a întâmpinat, de asemenea, dificultăți în a se integra curentului dominant din partid[6].

Noua elită și-a propus să modernizeze România, numai că modelul urmat nu a mai fost cel al Europei Occidentale, ci al Uniunii Sovietice. Totodată, după același model sovietic, a introdus monopolul puterii. Mijloacele utilizate pentru modernizarea țării s-au dorit a fi constructive, dar mai ales distructive. Au fost constituite instituții noi și „o clasă socială unică", fapt care implica distrugerea totală a vechii societăți. Modernizarea echivala cu industrializarea, prin intermediul naționalizării mijloacelor de producție și centralizarea ramurilor economice. Liderii comuniști își propuneau, prin intermediul susținerii industriei grele, să recupereze decalajul dintre România și țările occidentale. Însă, acest fapt nu era posibil, iar istoria a dovedit-o[7].

În intervalul 1948-1951, elita comunistă din România a creat structuri de securitate și represiune care nu aveau corespondențe în istoria țării. În anul 1948, a fost constituită Direcția Generală a Securității Poporului, cunoscută mai ales sub titulatura de Securitate. Scopul înființării acestei instituții era acela de a oferi protecție regimului în fața adversarilor de pe plan intern sau extern.

În anul 1948, a fost creată Miliția, care a înlocuit unitățile de poliție și avea menirea de a asigura ordinea publică. Aceste două structuri represive aveau menirea de a supraveghea populația[8].

Pentru combaterea oricărei opoziții, a fost creat „gulagul românesc", după model sovietic, aflat sub controlul forțelor de Securitate. Închisorile din România s-au remarcat prin tratamentul inuman la care erau supuși deținuții. Cazurile emblematice rămân închisoarea de la Pitești, unde s-a implementat tortura reciprocă a deținuților și cea de la Sighet, unde au încetat din viață numeroși membri ai elitei culturale și politice datorită tratamentului la care au fost supuși[9].

Au avut loc numeroase arestări, care au vizat elita politică a perioadei interbelice. Au încetat din viață în închisori personalități de marcă, precum Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Gheorghe Brătianu, Constantin Argetoianu, Mircea Vulcănescu, pentru a enumera doar câteva nume[10].

Timp de aproape un deceniu de la instalarea la putere, noua elită s-a aflat într-un grad accentuat de dependență față de Uniunea Sovietică. Această dependență se afla în strânsă legătură cu originea și ascensiunea elitei comuniste. Marea sa problemă era lipsa de legitimitate, conferită de slaba adeziune populară și modul în care a ajuns la putere[11].

---

[5] *Ibidem*, p.255.
[6] *Ibidem*, p. 256.
[7] *Ibidem*, p. 257.
[8] *Ibidem*, p. 258.
[9] *Ibidem*, p. 259.
[10] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 468.
[11] Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 259.

În vederea implementării regimului comunist, Moscova și-a trimis în România așa-numiții „consilieri”, care au fost infiltrați în aparatul de partid și ramurile economiei. Aceștia au părăsit România în noiembrie 1964, nu înainte de a instrumenta modelul sovietic în toate domeniile. Controlul Uniunii Sovietice era deplin, iar politica liderilor de la București era subordonată, în totalitate, de către Moscova.

Pentru subordonarea economică a României au fost create Sovrom-urlie, respectiv companii mixte sovieto-române. Consilierii sovietici au participat, de asemenea, la demararea primului plan cincinal, în 1949.

Politica externă a fost dictată de Moscova, din perspectiva propriului interes, oficiali sovietici fiind integrați în cadrul Ministerul Afacerilor Externe din România. În anul 1949, la Propunerea liderului sovietic, Iosif Vissarionovici Stalin, a fost creat Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (CAER). Acest organism avea menirea de a asigura coordonarea economică a statelor aflate în blocul sovietic. Pe plan militar, în anul 1955 a fost constituit Pactul de la Varșovia, care s-a dorit a fi o reacție a blocului răsăritean la crearea Organizației Tratatului Atlanticului de Nord (NATO).

Pe plan intern, Gheorghiu-Dej a obținut victoria în lupta pentru putere, reușind să-i câștige încrederea lui Stalin. După decesul acestuia, nu a ezitat să-l execute în secret pe Lucrețiu Pătrășcanu (în 1954), temându-se că Nikita Hrușciov, noul lider politic de la Moscova ar fi putut să-l considere potrivit pentru a conduce partidul și statul român. Ana Pauker a beneficiat de o soartă mai bună, deși a fost exclusă din executiv în 1952. Nu a ajuns însă la închisoare și a dobândit o funcție în cadrul unei edituri. Prin urmare, până în 1952, Gheorghiu-Dej a devenit liderul de necontestat al partidului[12].

Anul 1956 s-a dovedit a fi unul de răscruce pentru Gheorghe Gheorghiu-Dej. În cadrul celui de-al XX-lea Congres la Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, desfășurat în februarie, Hrușciov a realizat un rechizitoriu, condamnând crimele lui Stalin. Totodată, au avut loc tulburări în Polonia și s-a desfășurat revoluția ungară (în octombrie-noiembrie). În acest context, Gheorghiu-Dej și susținătorii săi și-au simțit pozițiile amenințate. Ca urmare, liderul de la București s-a grăbit să-și exprime public acordul față de condamnarea crimelor lui Stalin, dar era de părere, totodată, că proiectul de destalinizarea a provocat evenimentele din Polonia și Ungaria. A înțeles că nu se poate opune destalinizării în România, dar și-a propus să controleze acest proces pentru a-i limita cât mai mult efectele[13]. Nu s-a sfiit să pozeze în reformator, a condamnat acțiunile întreprinse de Moscova în Polonia și Ungaria, păstrând nealterată încrederea Uniunii Sovietice. Pe plan intern intenționa să controleze întregul proces de edificare a socialismului, iar în relația cu Moscova a inițiat o politică de distanțare prudentă pentru a nu provoca o intervenție a Uniunii Sovietice în România[14].

Așadar elita comunistă din România și-a propus să pună în practică un veritabil ideal revoluționar: transformarea din temelii a vieții politice, economice, sociale și culturale. Modelul îl reprezenta Uniunea Sovietică din perioada dictaturii staliniste. Proiectul de modernizare viza impulsionarea industriei și, mai ales, a industriei grele. În cadrul procesului de transformare a României capitaliste în România socialistă, restructurarea economică a

[12] *Ibidem*, p. 262.
[13] *Ibidem*, p. 263.
[14] Ian Kershaw, *Un continent fracturat. Europa, 1950-2017*, București, Litera, 2019, p. 166.

reprezentat cel mai important demers. Măsurile adoptate aveau la bază conducerea centralizată și planificarea[15].

Liderii comuniști doreau să transforme, cât mai repede, o țară cu un profil preponderent agrar și rural într-una industrială și urbană, mobilizând resursele în vederea industrializării forțate și colectivizării agriculturii. Acest proces amplu presupunea, totodată, transformarea societății, a culturii și, nu în ultimul rând, al modului de gândire dominant: crearea „omului nou". Comuniștii din România au manifestat un zel deosebit în campania de industrializare, acordând cea mai mare importanță construirii de fabrici, dezvoltării mijloacelor de producție și a unui număr mare de utilaje, care să conducă la întărirea economiei pe multiple planuri[16]. Ca urmare a acestor măsuri, în intervalul 1950-1960 s-a înregistrat dublarea producției de petrol și s-a triplat producția de gaz metan, energie electrică și oțel. Însă, pentru comuniștii români nu au contat costurile umane și materiale, populația fiind nevoită să plătească un preț important. Fiind canalizate investițiile către industria grea, alte ramuri ale economiei au avut de suferit[17].

Reorganizarea agriculturii a constituit o altă preocupare importantă pentru liderii comuniști din România. În perioada 1944-1946, aceștia nu le-au dezvăluit țăranilor intenția de colectivizare a agriculturii. După ce și-au consolidat poziția au demarat acest proces, care a urmat modelul colectivizării din Uniunea Sovietică (intervalul 1920-1930) și s-a desfășurat între 1949 și 1962. S-au exercitat presiuni asupra țăranilor, iar autoritățile nu au ezitat să folosească violența. Au fost arestați numeroși țărani înstăriți (așa-numiții chiaburi), cărora li s-au confiscat proprietățile. Însă, de același tratament au avut parte și țăranii săraci, care au refuzat să accepte noile reglementări. Au fost judecați sau deportați peste 80.000 de țărani[18]. Deși în anul 1962, Gheorghiu-Dej anunța finalizarea procesului de colectivizare, în unele regiuni, în special cele montane, unde nu putea fi implementată agricultura mecanizată, gospodăriile individuale s-au menținut[19].

Alături de industrializare și colectivizare, așa-numita „luptă culturală" a reprezentat, de asemenea, un obiectiv principal. Modelul abordat a fost cel utilizat în domeniul economic, respectiv planificarea și controlul exercitate de către stat. Principalul instrument l-a reprezentat Secția de Propagandă și Agitație din structurile Comitetului Central al partidului. Acest organism controla Ministerul Educației, Academia Română, aparatul de cenzură, cinematografia, radioul și editurile. Sursa de inspirație a fost, desigur, „experiența sovietică". În consecință, au fost promovate opere literare și artistice care le imitau pe cele sovietice, limba și literatura ruse. Totodată, a debutat campania de denigrare a valorilor occidentale[20].

Intervalul 1960-1971 se individualizează prin anumite trăsături specifice, atât în raport cu perioada anterioară, cât și cu perioada care i-a succedat. Național-comunismul a devenit doctrina partidului, fiind promovat în toate domeniile de activitate. Elita comunistă din România și-a manifestat „sfidarea deschisă" față de dominația politică și economică a Moscovei. Liderii de la București au înțeles că această atitudine le aduce câștiguri importante,

[15] Keith Hitchins, *op. cit*., pp. 264-266.
[16] Tony Judt, *Europa postbelică: o istorie a Europei de după 1945*, București, Litera, 2019, p. 250.
[17] Keith Hitchins, *op. cit*., p. 269.
[18] Mark Mazower, *Umbre peste Europa. Democrație și totalitarism în secolul XX*, București, Litera, 2018, p. 340.
[19] Keith Hitchins, *op. cit*., pp. 269-272.
[20] *Ibidem*, pp. 272-273.

prin atragerea susținerii din partea populației pentru politicile instrumentate. Această nouă abordare a politicii externe a condus către o destindere internă, pe toate planurile, nemaiîntâlnită până la venirea comuniștilor la putere[21].

În plus, au fost reluate raporturile economice și culturale, atât cu Europa Occidentală, cât și cu Statele Unite. Numeroși români au privit această relaxare ca pe o reorientare către Europa de Vest. Însă, aceste speranțe s-au năruit în momentul în care Nicolae Ceaușescu, succesorul lui Gheorghiu-Dej din 1965, a lansat „Tezele din iulie" 1971. Așadar, după un deceniu de „liberalizare", Ceaușescu a reafirmat importanța disciplinei de partid[22].

Relaxarea s-a manifestat în forme variate. Partidul s-a erijat în apărător al interesului național, încercând să câștige legitimitate, supralicitând interesele naționale în defavoarea internaționalismului proletar sovietic. Manifestarea evidentă a național-comunismului a constat în „reconcilierea" oficialilor de partid cu scriitorii și istoricii[23].

„Realismul socialist", promovat de autorități a rămas, în continuare, predominant în anii 1960, însă, s-a afirmat o nouă generație de oameni de litere, care s-a apus ideologizării în favoarea creativității. Îi putem aminti, printre alții, pe următorii poeți, scriitori și critici literari: Nichita Stănescu, Ana Blandiana, Marin Sorescu, Augustin Buzura, Nicolae Breban, Nicolae Manolescu, Eugen Simion.

Noua atmosferă de destindere s-a resimțit și în domeniul profesiei de istoric. Liderii de partid și istoricii profesioniști au stabilit o conexiune prin intermediul doctrinei național-comunismului. Pe de o parte, partidul respingea intervenția sovietică brutală în politica și economia țării. Pe de altă parte, istoricii revizuiau imaginea falsă din cărțile de istorie referitoare la sprijinul acordat românilor de către Rusia și Uniunea Sovietică de-a lungul istoriei, impusă în anii 1950[24].

Nicolae Ceaușescu, succesorul lui Gheorghiu-Dej, a continuat politica acestuia. Însă, și-a propus să meargă și mai departe în ceea ce privește distanțarea de Uniunea Sovietică. În cadrul primei vizite desfășurate de Ceaușescu la Moscova (în septembrie 1965), a solicitat restituirea tezaurului românesc, aflat la Moscova din timpul Primului Război Mondial[25].

În august 1965, a fost adoptată o nouă constituție, care să pună în valoare noile realizări. Pentru a se evidenția faptul că țara intrase într-o nouă etapă a edificării socialismului, a fost modificată denumirea acesteia în Republica Socialistă România iar Partidul Muncitoresc Român a redevenit Partidul Comunist Român[26].

Evidențierea distanțării s-a reflectat și în cadrul relațiilor diplomatice ale României, mai ales din anul 1967. Bucureștiul a refuzat să rupă relațiile diplomatice cu Israelul, fapt solicitat de Moscova țărilor Pactului de la Varșovia, ca urmare a războiului israeliano-arab din iunie 1967. Totodată, în august, același an, România a recunoscut Republica Federală Germania[27].

Pe plan intern, Nicolae Ceaușescu se arată interesat de îmbunătățirea nivelului de trai al populației în paralel cu procesul de industrializare. Primele elemente ale „noului curs" au fost

[21] *Ibidem*, p. 293.
[22] *Ibidem*, p. 294.
[23] *Ibidem*, p. 295.
[24] *Ibidem*, p. 297.
[25] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 494.
[26] Doina Barcan, Bogdan Sterpu, *Regimul communist în România (decembrie 1947 – decembrie 1989)*, Iași, Institutul European, 2003, p. 52.
[27] Florin Constantiniu, *op. cit.*, pp. 495-496.

exprimate în cadrul Plenarei Comitetului Central din 22 – 25 aprilie 1968. În cadrul acesteia, Lucrețiu Pătrășcanu a fost reabilitat; a reprezentat, totodată, ocazia pentru Ceaușescu de a-l înlătura pe Alexandru Drăghici (acuzat de demararea anchetei împotriva lui Pătrășcanu), pe care îl considera un rival periculos.

Prestigiul internațional al noului lider a crescut odată cu vizita generalului de Gaulle în România din 14 – 18 mai 1968 și, mai ales ca urmare a luării de poziție împotriva invadării Cehoslovaciei de către statele blocului Comunist (Uniunea Sovietică, Polonia, Bulgaria și Ungaria) din 21 august 1968[28]. Însă, cuvântarea lui Ceaușescu trebuie înțeleasă în contextul preocupării că o astfel de intervenție ar fi putut viza și România, în viitor, ca urmare a adoptării unui curs propriu, independent, către socialism[29].

Cu toate acestea, atitudinea lui Ceaușescu a stârnit valuri de simpatie, atât pe plan intern cât și extern. O serie de intelectuali români și-au exprimat susținerea pentru acesta și s-au înscris în Partidul Comunist. În august 1969, Richard Nixon, președintele Statelor Unite a efectuat o vizită la București, urmată, în anul următor, de vizita lui Ceaușescu la Washington. Liderul român se afla la apogeul popularității sale.

Însă, la scurt timp, Nicolae Ceaușescu și-a exprimat intenţiile de restrângere a liberalizării prin intermediul așa-numitelor „Teze din iulie" 1971. Abandonarea destinderii în favoarea rigidității a fost pusă de istorici pe seama vizitelor întreprinse de Ceaușescu în China și Coreea de Nord în iunie 1971. Totuși, principiile proclamate în cadrul acestui document exprimau propria sa viziune referitoare la construirea României comuniste, respectiv impunerea ideologiei marxist-leniniste la nivelul întregii societăți. Cea mai importantă trăsătură a dictaturii lui Nicolae Ceaușescu a fost cultul personalității[30].

Intensificarea presiunii ideologice a fost însoțită, pe plan economic, de accentuarea dificultăților economice ale României. Pentru a construi adevărați „mamuți industriali", care aveau menirea de a oferi independență economică în raport cu Moscova, Ceaușescu a realizat împrumuturi externe masive. Datoria externă a României a cunoscut o creștere spectaculoasă, de la 1,2 miliarde de dolari în 1971 la 9,5 miliarde de dolari în 1981. În vederea lichidării datoriei externe, au fost realizate exporturi masive, fapt care s-a reflectat în mod negativ asupra nivelului de trai al populației[31].

Sfârșitul lui Nicolae Ceaușescu a survenit pe fondul izolării sale, atât în raport cu propriul popor, cât și cu viața politică internațională. Celor doi soți Ceaușescu li s-a instrumentat un simulacru de proces, la 25 decembrie ei fiind declarați vinovați și executați. Această „grabă rușinoasă", sugerează faptul că Ion Iliescu și apropiații săi doreau eliminarea fizică rapidă a acestora pentru a nu le oferi ocazia de a face cunoscute detalii referitoare mecanismele de funcționare ale dictaturii comuniste și pentru a le fi asigurat accesul nestingherit către putere[32]. Începea lunga și chinuitoarea tranziție a României către democrație, din păcate nu sub auspicii favorabile.

Fiind un regim impus, regimul comunist a schimbat cursul firesc al istoriei României. Moștenirea cea mai dificilă a constat în alterarea structurilor și a mentalităților. Economia a

[28] *Ibidem*, p. 498.
[29] Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 305.
[30] *Ibidem*, pp. 306-307.
[31] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 515.
[32] Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 321.

fost aproape în totalitate etatizată, generând un randament scăzut, fără o conexiune riguroasă cu necesitățile pieței; a avut loc imixtiunea autorității politice în toate sectoarele vieții sociale. În consecință, „a doua intrarea în Europa" - după cum a fost denumită de istorici - a fost încă mai dificilă decât prima, cea desfășurată în secolul al XIX-lea[33]. România a fost una dintre cele mai puțin pregătite țări din blocul comunist pentru a intra în postcomunism și a accede către democrație; prin urmare, procesul a fost unul sinuos și plin de sincope.

BIBLIOGRAPHY

BOIA, Lucian, *România, țară de frontier a Europei*, Ed. a 6-a, București, Humanitas, 2016.

BARCAN, Doina, Bogdan STERPU, *Regimul comunist în România (decembrie 1947 – decembrie 1989)*, Iași, Institutul European, 2003.

CONSTANTINIU, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Ed a 4-a, rev. și adăug., București, Univers Enciclopedic Gold, 2008.

DELETANT, Dennis, *România sub regimul communist*, București, Fundația Academia Civică, 1997.

DUBY, Georges, *Atlas istoric Duby*, București, Corint Logistic, 2015.

HITCHINS, Keith, *Scurtă istorie a României*, Iași, Polirom, 2015.

KEITH, Lowe, *Continentul barbar. Europa după cel de-al Doilea Război Mondial*, București, Litera, 2019.

KERSHAW, Ian, *Drumul spre iad. Europa, 1914-1949*, București, Litera, 2017.

MAZOWER, Mark, *Umbre peste Europa. Democrație și totalitarism în secolul XX*, București, Litera, 2018.

SCHMITT, Oliver Jens, *România în 100 de ani: bilanțul unui veac de istorie urmat de un dialog cu Marian Voicu*, București, Humanitas, 2018.

SCURTU, Ioan, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Paideea, 1999.

TĂNASE, Stelian, *Elite și societate: guvernarea Gheorghiu-Dej: 1948-1965*, București, Humanitas, 2006.

TISMĂNEANU, Vladimir, *Stalinism pentru eternitate: o istorie politică a comunismului românesc*, Iași, Polirom, 2005.

[33] Lucian Boia, *op. cit*., p. 145.

CHARACTERISTICS OF THE COMMUNIST REGIME IN ROMANIA

Associate Professor Adrian-Claudiu Stoica, Ph.D.

University Politehnica of Bucharest

Abstract. *In 1947, the communist elite proclaimed the Romanian People's Republic, which established a different course for the country in relation with the interwar period. Although, this elite granted a number of concessions to the population, did not accept genuine consultations with the people or challenge its full authority. For four decades, the Stalinist model was put into practice without hesitation. However, the lack of flexibility led to the failure of the Soviet-inspired by the communist model.*

Keyords: dictatorship, totalitarianism, communism, democracy, elite, purge, ideology.

Impunerea comunismului în Europa Centrală şi de Sud-Est a cuprins spaţiul pînă unde a avansat Armata Roşie. Nu a contat că statele din regiune s-a aflat în tabăra învinşilor, precum România sau Germania (zona de ocupaţie a Moscovei) sau a învingătorilor (ca Polonia şi Cehoslovacia). Însă, noul sistem politic s-a menţinut prin dobîndirea susţinerii unor categorii sociale[34].

La 30 decembrie 1947, odată cu detronarea suveranului Mihai I, noua elită a programat Republica Populară Română. A urmat adoptarea unor decizii care vizau implementarea modelului sovietic: la 11 iunie 1948 au fost naţionalizate cele mai importante întreprinderi din domeniile industrial, minier, bancar, de asigurări şi de transport; la 1 iulie 1948 s-a decis planificarea centralizată a economiei iar la 3 august 1948 transformarea învăţămîntului românesc în conformitate cu modelul sovietic. În februarie 1948, a avut loc fuziune dintre Partidul Comunist Român (PCR) şi Partidul Social-Democrat (PSD), rezultînd Partidul Muncitoresc Român (PMR)[35].

Lupta pentru putere debutase încă din toamna anului 1944. Caracteristica principală a noii elite a României era eterogenitatea[36]. Cel care s-a impus în detrimentul rivalilor a fost Gheorghe-Gheorghiu Dej (1901-1965), fost muncitor la Atelierele CFR Griviţa din Bucureşti[37].

Ana Pauker (1893-1960) s-a evidenţiat ca fiind cel mai important rival al lui Gheorghiu Dej. Aceasta devenise membră a Partidului Comunist din România în 1921, fiind de mai multe ori arestată. Ca urmare a unui schimb de prizonieri cu Moscova, a ajuns în Uniunea

[34] Lucian Boia, *România, ţară de frontier a Europei*, Ed. a 6-a, Bucureşti, Humanitas, 2016, p. 106.
[35] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Ed. a 4-a, rev. şi adăug., Bucureşti, Univers Enciclopedic Gold, 2008, pp. 467-468.
[36] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate: o istorie politică a comunismului românesc*, Iaşi, Polirom, 2005, p. 127.
[37] Keith Hitchins, *Scurtă istorie a României*, Iaşi, Polirom, 2015, p. 254.

Sovietică și a rămas acolo pe durata războiului. În acest interval, a cîștigat încrederea elitei comuniste sovietice[38]. A revenit în România în septembrie 1944, în vederea promovării intereselor Partidului Comunist Sovietic. Obstacolele sale principale în ascensiunea către șefia Partidului Comunist Român, după normele timpului, erau originile evreiești și faptul că era femeie.

În ciuda faptului că era un comunist dedicat, intelectualul Lucrețiu Pătrășcanu (1900-1954) a întîmpinat, de asemenea, dificultăți în a se integra curentului dominant din partid[39].

Noua elită și-a propus să modernizeze România, numai că modelul urmat nu a mai fost cel al Europei Occidentale, ci al Uniunii Sovietice. Totodată, după același model sovietic, a introdus monopolul puterii. Mijloacele utilizate pentru modernizarea țării s-au dorit a fi constructive, dar mai ales distructive. Au fost constituite instituții noi și „o clasă socială unică", fapt care implica distrugerea totală a vechii societăți. Modernizarea echivala cu industrializarea, prin intermediul naționalizării mijloacelor de producție și centralizarea ramurilor economice. Liderii comuniști își propuneau, prin intermediul susținerii industriei grele, să recupereze decalajul dintre România și țările occidentale. Însă, acest fapt nu era posibil, iar istoria a dovedit-o[40].

În intervalul 1948-1951, elita comunistă din România a creat structuri de securitate și represiune care nu aveau corespondențe în istoria țării. În anul 1948, a fost constituită Direcția Generală a Securității Poporului, cunoscută mai ales sub titulatura de Securitate. Scopul înființării acestei instituții era acela de a oferi protecție regimului în fața adversarilor de pe plan intern sau extern.

În anul 1948, a fost creată Miliția, care a înlocuit unitățile de poliție și avea menirea de a asigura ordinea publică. Aceste două structuri represive aveau menirea de a supraveghea populația[41].

Pentru combaterea oricărei opoziții, a fost creat „gulagul românesc", după model sovietic, aflat sub controlul forțelor de Securitate. Închisorile din România s-au remarcat prin tratamentul inuman la care erau supuși deținuții. Cazurile emblematice rămîn închisoarea de la Pitești, unde s-a implementat tortura reciprocă a deținuților și cea de la Sighet, unde au încetat din viață numeroși membri ai elitei culturale și politice datorită tratamentului la care au fost supuși[42].

Au avut loc numeroase arestări, care au vizat elita politică a perioadei interbelice. Au încetat din viață în închisori personalități de marcă, precum Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Gheorghe Brătianu, Constantin Argetoianu, Mircea Vulcănescu, pentru a enumera doar cîteva nume[43].

Timp de aproape un deceniu de la instalarea la putere, noua elită s-a aflat într-un grad accentuat de dependență față de Uniunea Sovietică. Această dependență se afla în strînsă legătură cu originea și ascensiunea elitei comuniste. Marea sa problemă era lipsa de legitimitate, conferită de slaba adeziune populară și modul în care a ajuns la putere[44].

[38] *Ibidem*, p.255.
[39] *Ibidem*, p. 256.
[40] *Ibidem*, p. 257.
[41] *Ibidem*, p. 258.
[42] *Ibidem*, p. 259.
[43] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 468.
[44] Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 259.

În vederea implementării regimului comunist, Moscova și-a trimis în România așa-numiții „consilieri”, care au fost infiltrați în aparatul de partid și ramurile economiei. Aceștia au părăsit România în noiembrie 1964, nu înainte de a instrumenta modelul sovietic în toate domeniile. Controlul Uniunii Sovietice era deplin, iar politica liderilor de la București era subordonată, în totalitate, de către Moscova.

Pentru subordonarea economică a României au fost create Sovrom-urlie, respectiv companii mixte sovieto-române. Consilierii sovietici au participat, de asemenea, la demararea primului plan cincinal, în 1949.

Politica externă a fost dictată de Moscova, din perspectiva propriului interes, oficiali sovietici fiind integrați în cadrul Ministerul Afacerilor Externe din România. În anul 1949, la Propunerea liderului sovietic, Iosif Vissarionovici Stalin, a fost creat Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (CAER). Acest organism avea menirea de a asigura coordonarea economică a statelor aflate în blocul sovietic. Pe plan militar, în anul 1955 a fost constituit Pactul de la Varșovia, care s-a dorit a fi o reacție a blocului răsăritean la crearea Organizației Tratatului Atlanticului de Nord (NATO).

Pe plan intern, Gheorghiu-Dej a obținut victoria în lupta pentru putere, reușind să-i cîștige încrederea lui Stalin. După decesul acestuia, nu a ezitat să-l execute în secret pe Lucrețiu Pătrășcanu (în 1954), temîndu-se că Nikita Hrușciov, noul lider politic de la Moscova ar fi putut să-l considere potrivit pentru a conduce partidul și statul român. Ana Pauker a beneficiat de o soartă mai bună, deși a fost exclusă din executiv în 1952. Nu a ajuns însă la închisoare și a dobîndit o funcție în cadrul unei edituri. Prin urmare, pînă în 1952, Gheorghiu-Dej a devenit liderul de necontestat al partidului[45].

Anul 1956 s-a dovedit a fi unul de răscruce pentru Gheorghe Gheorghiu-Dej. În cadrul celui de-al XX-lea Congres la Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, desfășurat în februarie, Hrușciov a realizat un rechizitoriu, condamnînd crimele lui Stalin. Totodată, au avut loc tulburări în Polonia și s-a desfășurat revoluția ungară (în octombrie-noiembrie). În acest context, Gheorghiu-Dej și susținătorii săi și-au simțit pozițiile amenințate. Ca urmare, liderul de la București s-a grăbit să-și exprime public acordul față de condamnarea crimelor lui Stalin, dar era de părere, totodată, că proiectul de destalinizarea a provocat evenimentele din Polonia și Ungaria. A înțeles că nu se poate opune destalinizării în România, dar și-a propus să controleze acest proces pentru a-i limita cît mai mult efectele[46]. Nu s-a sfiit să pozeze în reformator, a condamnat acțiunile întreprinse de Moscova în Polonia și Ungaria, păstrînd nealterată încrederea Uniunii Sovietice. Pe plan intern intenționa să controleze întregul proces de edificare a socialismului, iar în relația cu Moscova a inițiat o politică de distanțare prudentă pentru a nu provoca o intervenție a Uniunii Sovietice în România[47].

Așadar elita comunistă din România și-a propus să pună în practică un veritabil ideal revoluționar: transformarea din temelii a vieții politice, economice, sociale și culturale. Modelul îl reprezenta Uniunea Sovietică din perioada dictaturii staliniste. Proiectul de modernizare viza impulsionarea industriei și, mai ales, a industriei grele. În cadrul procesului de transformare a României capitaliste în România socialistă, restructurarea economică a

[45] *Ibidem*, p. 262.
[46] *Ibidem*, p. 263.
[47] Ian Kershaw, *Un continent fracturat. Europa, 1950-2017*, București, Litera, 2019, p. 166.

reprezentat cel mai important demers. Măsurile adoptate aveau la bază conducerea centralizată și planificarea[48].

Liderii comuniști doreau să transforme, cît mai repede, o țară cu un profil preponderent agrar și rural într-una industrială și urbană, mobilizînd resursele în vederea industrializării forțate și colectivizării agriculturii. Acest proces amplu presupunea, totodată, transformarea societății, a culturii și, nu în ultimul rînd, al modului de gîndire dominant: crearea „omului nou". Comuniștii din România au manifestat un zel deosebit în campania de industrializare, acordînd cea mai mare importanță construirii de fabrici, dezvoltării mijloacelor de producție și a unui număr mare de utilaje, care să conducă la întărirea economiei pe multiple planuri[49]. Ca urmare a acestor măsuri, în intervalul 1950-1960 s-a înregistrat dublarea producției de petrol și s-a triplat producția de gaz metan, energie electrică și oțel. Însă, pentru comuniștii români nu au contat costurile umane și materiale, populația fiind nevoită să plătească un preț important. Fiind canalizate investițiile către industria grea, alte ramuri ale economiei au avut de suferit[50].

Reorganizarea agriculturii a constituit o altă preocupare importantă pentru liderii comuniști din România. În perioada 1944-1946, aceștia nu le-au dezvăluit țăranilor intenția de colectivizare a agriculturii. După ce și-au consolidat poziția au demarat acest proces, care a urmat modelul colectivizării din Uniunea Sovietică (intervalul 1920-1930) și s-a desfășurat între 1949 și 1962. S-au exercitat presiuni asupra țăranilor, iar autoritățile nu au ezitat să folosească violența. Au fost arestați numeroși țărani înstăriți (așa-numiții chiaburi), cărora li s-au confiscat proprietățile. Însă, de același tratament au avut parte și țăranii săraci, care au refuzat să accepte noile reglementări. Au fost judecați sau deportați peste 80.000 de țărani[51]. Deși în anul 1962, Gheorghiu-Dej anunța finalizarea procesului de colectivizare, în unele regiuni, în special cele montane, unde nu putea fi implementată agricultura mecanizată, gospodăriile individuale s-au menținut[52].

Alături de industrializare și colectivizare, așa-numita „luptă culturală" a reprezentat, de asemenea, un obiectiv principal. Modelul abordat a fost cel utilizat în domeniul economic, respectiv planificarea și controlul exercitate de către stat. Principalul instrument l-a reprezentat Secția de Propagandă și Agitație din structurile Comitetului Central al partidului. Acest organism controla Ministerul Educației, Academia Română, aparatul de cenzură, cinematografia, radioul și editurile. Sursa de inspirație a fost, desigur, „experiența sovietică". În consecință, au fost promovate opere literare și artistice care le imitau pe cele sovietice, limba și literatura ruse. Totodată, a debutat campania de denigrare a valorilor occidentale[53].

Intervalul 1960-1971 se individualizează prin anumite trăsături specifice, atît în raport cu perioada anterioară, cît și cu perioada care i-a succedat. Național-comunismul a devenit doctrina partidului, fiind promovat în toate domeniile de activitate. Elita comunistă din România și-a manifestat „sfidarea deschisă" față de dominația politică și economică a Moscovei. Liderii de la București au înțeles că această atitudine le aduce cîștiguri importante,

[48] Keith Hitchins, *op. cit*., pp. 264-266.
[49] Tony Judt, *Europa postbelică: o istorie a Europei de după 1945*, București, Litera, 2019, p. 250.
[50] Keith Hitchins, *op. cit*., p. 269.
[51] Mark Mazower, *Umbre peste Europa. Democrație și totalitarism în secolul XX*, București, Litera, 2018, p. 340.
[52] Keith Hitchins, *op. cit*., pp. 269-272.
[53] *Ibidem*, pp. 272-273.

prin atragerea susținerii din partea populației pentru politicile instrumentate. Această nouă abordare a politicii externe a condus către o destindere internă, pe toate planurile, nemaiîntîlnită pînă la venirea comuniștilor la putere[54].

În plus, au fost reluate raporturile economice și culturale, atît cu Europa Occidentală, cît și cu Statele Unite. Numeroși români au privit această relaxare ca pe o reorientare către Europa de Vest. Însă, aceste speranțe s-au năruit în momentul în care Nicolae Ceaușescu, succesorul lui Gheorghiu-Dej din 1965, a lansat „Tezele din iulie" 1971. Așadar, după un deceniu de „liberalizare", Ceaușescu a reafirmat importanța disciplinei de partid[55].

Relaxarea s-a manifestat în forme variate. Partidul s-a erijat în apărător al interesului național, încercînd să cîștige legitimitate, supralicitînd interesele naționale în defavoarea internaționalismului proletar sovietic. Manifestarea evidentă a național-comunismului a constat în „reconcilierea" oficialilor de partid cu scriitorii și istoricii[56].

„Realismul socialist", promovat de autorități a rămas, în continuare, predominant în anii 1960, însă, s-a afirmat o nouă generație de oameni de litere, care s-a apus ideologizării în favoarea creativității. Îi putem aminti, printre alții, pe următorii poeți, scriitori și critici literari: Nichita Stănescu, Ana Blandiana, Marin Sorescu, Augustin Buzura, Nicolae Breban, Nicolae Manolescu, Eugen Simion.

Noua atmosferă de destindere s-a resimțit și în domeniul profesiei de istoric. Liderii de partid și istoricii profesioniști au stabilit o conexiune prin intermediul doctrinei național-comunismului. Pe de o parte, partidul respingea intervenția sovietică brutală în politica și economia țării. Pe de altă parte, istoricii revizuiau imaginea falsă din cărțile de istorie referitoare la sprijinul acordat românilor de către Rusia și Uniunea Sovietică de-a lungul istoriei, impusă în anii 1950[57].

Nicolae Ceaușescu, succesorul lui Gheorghiu-Dej, a continuat politica acestuia. Însă, și-a propus să meargă și mai departe în ceea ce privește distanțarea de Uniunea Sovietică. În cadrul primei vizite desfășurate de Ceaușescu la Moscova (în septembrie 1965), a solicitat restituirea tezaurului românesc, aflat la Moscova din timpul Primului Război Mondial[58].

În august 1965, a fost adoptată o nouă constituție, care să pună în valoare noile realizări. Pentru a se evidenția faptul că țara intrase într-o nouă etapă a edificării socialismului, a fost modificată denumirea acesteia în Republica Socialistă România iar Partidul Muncitoresc Român a redevenit Partidul Comunist Român[59].

Evidențierea distanțării s-a reflectat și în cadrul relațiilor diplomatice ale României, mai ales din anul 1967. Bucureștiul a refuzat să rupă relațiile diplomatice cu Israelul, fapt solicitat de Moscova țărilor Pactului de la Varșovia, ca urmare a războiului israeliano-arab din iunie 1967. Totodată, în august, același an, România a recunoscut Republica Federală Germania[60].

Pe plan intern, Nicolae Ceaușescu se arată interesat de îmbunătățirea nivelului de trai al populației în paralel cu procesul de industrializare. Primele elemente ale „noului curs" au fost

[54] *Ibidem*, p. 293.
[55] *Ibidem*, p. 294.
[56] *Ibidem*, p. 295.
[57] *Ibidem*, p. 297.
[58] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 494.
[59] Doina Barcan, Bogdan Sterpu, *Regimul communist în România (decembrie 1947 – decembrie 1989)*, Iași, Institutul European, 2003, p. 52.
[60] Florin Constantiniu, *op. cit.*, pp. 495-496.

exprimate în cadrul Plenarei Comitetului Central din 22 – 25 aprilie 1968. În cadrul acesteia, Lucrețiu Pătrășcanu a fost reabilitat; a reprezentat, totodată, ocazia pentru Ceaușescu de a-l înlătura pe Alexandru Drăghici (acuzat de demararea anchetei împotriva lui Pătrășcanu), pe care îl considera un rival periculos.

Prestigiul internațional al noului lider a crescut odată cu vizita generalului de Gaulle în România din 14 – 18 mai 1968 și, mai ales ca urmare a luării de poziție împotriva invadării Cehoslovaciei de către statele blocului Comunist (Uniunea Sovietică, Polonia, Bulgaria și Ungaria) din 21 august 1968[61]. Însă, cuvîntarea lui Ceaușescu trebuie înțeleasă în contextul preocupării că o astfel de intervenție ar fi putut viza și România, în viitor, ca urmare a adoptării unui curs propriu, independent, către socialism[62].

Cu toate acestea, atitudinea lui Ceaușescu a stîrnit valuri de simpatie, atît pe plan intern cît și extern. O serie de intelectuali români și-au exprimat susținerea pentru acesta și s-au înscris în Partidul Comunist. În august 1969, Richard Nixon, președintele Statelor Unite a efectuat o vizită la București, urmată, în anul următor, de vizita lui Ceaușescu la Washington. Liderul român se afla la apogeul popularității sale.

Însă, la scurt timp, Nicolae Ceaușescu și-a exprimat intențiile de restrîngere a liberalizării prin intermediul așa-numitelor „Teze din iulie" 1971. Abandonarea destinderii în favoarea rigidității a fost pusă de istorici pe seama vizitelor întreprinse de Ceaușescu în China și Coreea de Nord în iunie 1971. Totuși, principiile proclamate în cadrul acestui document exprimau propria sa viziune referitoare la construirea României comuniste, respectiv impunerea ideologiei marxist-leniniste la nivelul întregii societăți. Cea mai importantă trăsătură a dictaturii lui Nicolae Ceaușescu a fost cultul personalității[63].

Intensificarea presiunii ideologice a fost însoțită, pe plan economic, de accentuarea dificultăților economice ale României. Pentru a construi adevărați „mamuți industriali", care aveau menirea de a oferi independență economică în raport cu Moscova, Ceaușescu a realizat împrumuturi externe masive. Datoria externă a României a cunoscut o creștere spectaculoasă, de la 1,2 miliarde de dolari în 1971 la 9,5 miliarde de dolari în 1981. În vederea lichidării datoriei externe, au fost realizate exporturi masive, fapt care s-a reflectat în mod negativ asupra nivelului de trai al populației[64].

Sfîrșitul lui Nicolae Ceaușescu a survenit pe fondul izolării sale, atît în raport cu propriul popor, cît și cu viața politică internațională. Celor doi soți Ceaușescu li s-a instrumentat un simulacru de proces, la 25 decembrie ei fiind declarați vinovați și executați. Această „grabă rușinoasă", sugerează faptul că Ion Iliescu și apropiații săi doreau eliminarea fizică rapidă a acestora pentru a nu le oferi ocazia de a face cunoscute detalii referitoare mecanismele de funcționare ale dictaturii comuniste și pentru a le fi asigurat accesul nestingherit către putere[65]. Începea lunga și chinuitoarea tranziție a României către democrație, din păcate nu sub auspicii favorabile.

Fiind un regim impus, regimul comunist a schimbat cursul firesc al istoriei României. Moștenirea cea mai dificilă a constat în alterarea structurilor și a mentalităților. Economia a

[61] *Ibidem*, p. 498.
[62] Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 305.
[63] *Ibidem*, pp. 306-307.
[64] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 515.
[65] Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 321.

fost aproape în totalitate etatizată, generînd un randament scăzut, fără o conexiune riguroasă cu necesitățile pieței; a avut loc imixtiunea autorității politice în toate sectoarele vieții sociale. În consecință, „a doua intrarea în Europa" - după cum a fost denumită de istorici - a fost încă mai dificilă decît prima, cea desfășurată în secolul al XIX-lea[66]. România a fost una dintre cele mai puțin pregătite țări din blocul comunist pentru a intra în postcomunism și a accede către democrație; prin urmare, procesul a fost unul sinuos și plin de sincope.

BIBLIOGRAPHY

BOIA, Lucian, *România, țară de frontieră a Europei*, Ed. a 6-a, București, Humanitas, 2016.

BARCAN, Doina, Bogdan STERPU, *Regimul comunist în România (decembrie 1947 – decembrie 1989)*, Iași, Institutul European, 2003.

CONSTANTINIU, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Ed a 4-a, rev. și adăug., București, Univers Enciclopedic Gold, 2008.

DELETANT, Dennis, *România sub regimul communist*, București, Fundația Academia Civică, 1997.

DUBY, Georges, *Atlas istoric Duby*, București, Corint Logistic, 2015.

HITCHINS, Keith, *Scurtă istorie a României*, Iași, Polirom, 2015.

KEITH, Lowe, *Continentul barbar. Europa după cel de-al Doilea Război Mondial*, București, Litera, 2019.

KERSHAW, Ian, *Drumul spre iad. Europa, 1914-1949*, București, Litera, 2017.

MAZOWER, Mark, *Umbre peste Europa. Democrație și totalitarism în secolul XX*, București, Litera, 2018.

SCHMITT, Oliver Jens, *România în 100 de ani: bilanțul unui veac de istorie urmat de un dialog cu Marian Voicu*, București, Humanitas, 2018.

SCURTU, Ioan, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Paideea, 1999.

TĂNASE, Stelian, *Elite și societate: guvernarea Gheorghiu-Dej: 1948-1965*, București, Humanitas, 2006.

TISMĂNEANU, Vladimir, *Stalinism pentru eternitate: o istorie politică a comunismului românesc*, Iași, Polirom, 2005.

[66] Lucian Boia, *op. cit*., p. 145.